

حکومت عثمانیہ
تاریخ ۱۳۰۰

توزیع فنون
تاریخ ۱۳۰۰

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ابن الحلیان تازی مصطفی جان اپنا حضرت تارک مہم و تاریخی شکاری
دہندہ سوگر، مرید لبرہ مادگان کثرت تالیف خاس خدمت و تازی
تالیف ریاضت یانےس و پلہاس ملای و پانڈس فنون تازی مادہ مہم

مغویہ بنی العزیز
تاریخ ۱۳۰۰

TÜRK BASIN TARİHİ

شہر ترک بر سہ ماہیہ جلد اول
ابن توتون عرض سہ ماہیہ جلد اول
تاریخ ۱۳۰۰

اسلامی و قزاق امریکہ پدید و مال بوردہ
اولادنی اوقیانوس الطاف مالہایم شہر یزادہ
زکون هر کتدسا زین یزادہ خدمت تفسارت
و مسورت اولمیز و کتدس کریمہ مبلوفا
السوق ایتکده اولادنی شکو سایہ ساری
ولادکار بدموش عزیز مرقانہ مودتالیس یزادہ
ولادنی د عیدہ مہارون طرکاکہ رندہ مالہایم
عوان فخر ولایتہ پانڈس مالہایم اکتساب
انکار رتہ رتہ ولایت چلیہ مالہایم تکیرو
اولوب آتارندن و قزاقان افسار عیدہ اولوب
امدیراج درجہ بہ افسان خطوط مساری
چرہ ایتدیہ و قزاقان عرض اپنا اولوب سہ
ماری تفسارت چارہ مسال افسان و اسراف
چارہ بے کمال خدمت اولوب چارہ و کتدس

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

TÜRK BASIN TARİHİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
19-21 EKİM 2016 / ELAZIĞ

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON TURKISH
PRESS HISTORY
19-21 OCTOBER 2016 / ELAZIĞ

III. CİLT

Yayına Hazırlayan
Uzman Merve UĞUR

ANKARA - 2018

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (2016:Elazığ)

Türk basın tarihi uluslararası sempozyumu: bildiriler; Elazığ, 19-21 Ekim 2016=International symposium on Turkish press history: proceedings; Elazığ, 19-21 October 2016/yay.haz.: Merve Uğur. _Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2018.

3c.:res.:fotog.:tbl.; 24 cm.__(Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını)

ISBN: 978-975-16-3459-7 (Tk.)

978-975-16-3460-3 (1.c.)

978-975-16-3461-0 (2.c.)

978-975-16-3462-7 (3.c.)

1.BASIN_TÜRKİYE_TARİHİ_20.YÜZYIL_KONGRELER,VB.

I.Uğur, Merve, yay.haz. II.E.a.: International symposium on Turkish press history... III.Seri

079.561

KİTAP SATIŞI:

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay / ANKARA

Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat - Çankaya / ANKARA

Tel: 009 (0312) 285 55 12

Belgegeçer: 009 (0312) 285 65 73

e-posta : bilgi@atam.gov.tr

web : http://www.atam.gov.tr

e-mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

ISBN : 978-975-16-3459-7 (Tk.)

978-975-16-3460-3 (1.c.)

978-975-16-3461-0 (2.c.)

978-975-16-3462-7 (3.c.)

İLESAM : 18.06.Y.0150-552

HAZIRLIK : Erdal Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

0312 398 05 30 – 0532 673 95 18

İÇİNDEKİLER

I. CİLT

SEMPOZYUM KURULLARI _____ XIII

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN _____ XVII

Basın İlan Kurumu Genel Müdür Yardımcısı

Mustafa CANBEY _____ XXIII

Fırat Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ _____ XXIX

Elazığ Belediye Başkanı

Mücahit YANILMAZ _____ XXXI

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı

Prof. Dr. Derya ÖRS _____ XXXIII

Elazığ Valisi

Murat ZORLUOĞLU _____ XXXVII

AÇILIŞ PANELİ
YAKIN TARİHİMİZDE DARBELER VE BASIN
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN _____	3
Medya Derneği Başkanı-Takvim Gazetesi Yazarı Ekrem KIZILTAŞ _____	7
Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı-Yeni Şafak Gazetesi Yazarı Prof. Dr. Ergün YILDIRIM _____	25

BİLDİRİLER

BASININ ETKİSİ

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ Din ve Siyaset Konusunda Basının Topluma Etkisi _____	35
Oktm. Feryat BULUT Toplumsal Değişim ve Siyaset Üzerinde Basının Etkisi _____	67
Uzman Nurullah KIRKPINAR Anayasa Referandum Süreçlerinde Kamuoyunu Yönlendirme Aracı Olarak Basın: “1961 Anayasası Örneği” _____	87
Zeki ERASLAN Tarihçi ve Basın _____	129

OSMANLI DÖNEMİ BASIN

Doç. Dr. Kürşat ÇELİK / Prof. Dr. Enver ÇAKAR Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi _____	149
---	-----

Doç. Dr. Ünal TAŞKIN

Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Balkan Vilayetlerindeki Matbaa ve Gazeteler _____ 187

Yrd. Doç. Dr. Murat HANİLÇE

Orta Doğu'da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevrâ Gazetesi (1869) _____ 231

Uzman Kemal ÖZDEN

Am Bosphorus-Deutsche Soldatenzeitung Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'da Yayınlanan Alman Askerî Gazetesi _____ 271

Prof. Dr. Mehmet CANATAR

Mehmed Fahreddin'in Sebilürreşâd Mecmuası'nda Yer Alan "Matbûâtımız" Başlıklı Yazısı ve Dönemin Osmanlı Basımına Bir Eleştirisi _____ 303

Prof. Dr. Recep ŞKRIYEL

Üsküp Türk 'Hak' Gazetesi – Cemiyet Örgütü'nün Resmî Aracı _____ 321

Oktm. Önder SAATÇİ

Irak Türklerinin Varlık Mücadelesinde Bir İrfan Ocağı: Kardeşlik Dergisi _____ 345

Yrd. Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK

Sebilürreşad Mecmuası'nın Çanakkale Savaşları Münasebetiyle İzlediği Yayın Politikası: Tefsir Yazıları _____ 379

Yrd. Doç. Dr. Zeynep CUMHUR İSKEFİYELİ

Sırat-ı Müstakim/Sebilü'r-Reşad Dergisi Örneğinde Osmanlı Basımında Misyonerlik Algısı _____ 413

Doç. Dr. Emine GÜMÜŞSOY

Ebuzziya Tevfik ve Sirac Gazetesi _____ 479

Doç. Dr. Fatih ARSLAN

Tüketimin Kışkırtıcı Dili / Osmanlı-Tanzimat Basımında Reklam-Roman
İzdüşümleri _____ 503

Arş. Gör. Dr. Fehim KURULOĞLU

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Savaş Esirlerinin Yayın Faaliyetlerine Bir
Örnek: Türk Varlığı (1919-1920) _____ 533

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN

Eski Harfli Jandarma Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme _____ 559

Yrd. Doç. Dr. Musa GÜMÜŞ

Türk Basın Tarihinde Üsera Gazeteciliği: Vâveylâ Gazetesi / Mecmuası
Örneği İle Devrine Genel Bir Bakış (1915-1918) _____ 575

Yrd. Doç. Dr. Seydi Vakkas TOPRAK

Kanun-i Esasi Gazetesi'nde İttihâd-ı İslâm Teması _____ 601

Prof. Dr. Necdet HAYTA

Tasvîr-i Efkâr Gazetesi ve Yenileşme Hareketlerindeki Rolü _____ 623

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

1920 İstanbul Matbûât Cemiyeti Kongresi'nin Türk Basımının
Gelişimindeki Rolü _____ 637

Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL

Osmanlı Basın Tarihinde “Haber Aşırmaya” Dair Örnekler ve
Tartışmalar _____ 663

Uzman Susin GÖREN KEKEÇ / Doç. Dr. Raci TAŞCIOĞLU

II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basımında Kadın:
Mehasin Dergisi Üzerine Bir İnceleme _____ 689

Yrd. Doç. Dr. Halil ÖZŞAVLI

Osmanlı Ermeni Basını Tanzimat'tan Ermeni Milleti Nizamnamesi'ne
Kadar (1839-1860) _____ 725

II. CİLT

- Yrd. Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU**
Osmanlı Basınında Bir Mizah Gazetesi: Gayda _____ 761
- Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK**
Tanin Gazetesi ve Balkan Savaşları Öncesine Dair Bazı Tespitler ____ 787
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÖKSAL**
II. Abdülhamid Döneminde Gazetecilik Mesleğine Dair
Muhtelif Görüşler _____ 815
- Arş. Gör. Erol KARCI**
Tanin Gazetesinde Şikâyetlerimiz Köşesi (1908-1909) _____ 851
- Arş. Gör. Koray ÜSTÜN**
İkdam Gazetesinde II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hayatına Bakış ____ 887
- Yrd. Doç. Dr. Nergiz AYDOĞDU**
Türk Basın Tarihinde İlk Resimli Dergi: Mirat _____ 913
- Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ**
Osmanlı Devleti Döneminde Çocuk Gazeteleri Üzerine
Bir Değerlendirme _____ 945
- Arş. Gör. Güllü YILDIZ**
Osmanlı Matbuatının Farklı Bir Yüzü: Muhammed Tâhir Tebrizî ____ 959
- Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Baha ÖZTUNÇ**
Bir Seyyar Muhabirin Rumeli'deki İzlenimleri _____ 977

MİLLİ MÜCADELE BASINI

- Prof. Dr. Bahir SELÇUK**
Millî Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye'nin Edebî
Yönü Üzerine _____ 1021

Prof. Dr. Osman AKANDERE

Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar (Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik) ___ 1063

Dr. Mustafa ÖZYÜREK

Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul Basınına Anadolu'dan Haber Alma Kaynakları _____ 1095

Doç. Dr. Şaban ORTAK

Milli Mücadele Dönemi'nde Farklı Bir Gazete: Wilson Gazetesi _____ 1115

CUMHURİYET DÖNEMİ BASIN**Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ**

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sıradışı Bir Gazete: Halk Gazetesi _____ 1167

Yrd. Doç. Dr. Doğan DUMAN / Yük. Lis. Öğr. Selin ÖZKUZGUN

1935 Genel Seçimlerinde Türk Basınında Siyasal Bir Objeye Olarak Kadın _____ 1199

Doç. Dr. Fahri YETİM

Öncü Gazetesi ve 27 Mayıs _____ 1225

Dr. Turgay Bülent GÖKTÜRK

Kıbrıs Türk ve Rum Basınında 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Kıbrıs _____ 1249

Arş. Gör. Fatih ÖZEN

Tek Parti Dönemi Basınına Karikatür Üzerinden Bakış: Dokuz Eylül Gazetesi Örneği _____ 1285

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR/ Yrd. Doç. Dr. Turgay MURAT

1950 Genel Seçimlerinin Türk Basınındaki Yansımaları _____ 1305

Arş. Gör. Elif AŞCI

Darbe Sonrası Karikatürlerde Menderes ve Demokrat Parti İmajı ___ 1335

Yrd. Doç. Dr. Yakup ÖZTÜRK

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Matbuat Hayatını İktidar ve Basın İlişkisi
Üzerinden Okumak _____ 1363

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Türk Basın Tarihinde Tekzip Hakkı ve Gelişimi _____ 1411

Yrd. Doç. Dr. Fuat UÇAR

Milliyetçi Cephe Hükümetleri Döneminde Basının Siyasal Kutuplaşmaya
Olan Etkisi _____ 1449

Arş. Gör. Dr. Emre AYKOÇ

1950-1960 Döneminde Milliyet Gazetesince Düzenlenen
Kampanyalar _____ 1483

Öğr. Gör. Süheyla GÖKTÜRK

1955 Londra Konferansı ve 6-7 Eylül Olaylarının Kıbrıs Türk ve Rum
Basınındaki Yansımaları _____ 1525

III. CİLT**Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI**

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin Yerel Basınındaki Yansımaları _____ 1565

Yrd. Doç. Dr. Fatma NİSAN

Büyük Doğu Dergisi'nin 1943-1951 Yılları Arasındaki Kapaklarının
Göstergebilimsel ve Söylemsel Çözümlemesi _____ 1599

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER

Muhit Dergisi'nin Türk Basınındaki Yeri _____ 1641

Prof. Dr. Nesrin KARACA

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Mizah Dergileri Karikatürlerinde
Yenileşme-Batılılaşma Göstergesi Olarak
'Kadın'a Dair İçerik ve Söylem _____ 1661

Oktm. Özlem YILDIRIM

İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basınında Mihver Taraftarlığı ve
Hükümetin Bakışı _____ 1705

Dr. Hasan SAYILAN

Türkiye'den Avrupa'ya İlk İşçi Göçünün Türk Basınındaki Yansımaları
(1961-1974) _____ 1755

YEREL BASIN**Dr. Erol EVCİN**

Birinci Dünya Savaşı'nda Bolu Gazetesi _____ 1809

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES / Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK

Satvet-i Milliye Gazetesi _____ 1869

Oktm. Aysel FEDAİ

Cumhuriyet Dönemi Mardin Basınından Bir Örnek:
Ulus Sesi Gazetesi _____ 1897

Dr. Mehmet Serkan ŞAHİN

Atatürk Dönemi Malatya Basını (1923-1938) _____ 1923

Nezir KIZILKAYA

27 Mayıs 1960 Darbe Sürecinde Malatya Yerel Basını _____ 1943

Yrd. Doç. Dr. Taner NAMLI

Geleneksel Edebiyatın Uç Beyliği: Edebiyat Dergiciliği İçinde Bizim
Küllüye _____ 1979

Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

Cumhuriyet Döneminde Ödemiş'te Basın Yayın Yaşamı _____ 1999

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Faruk GÜLER

Elazığ Basın Tarihinde Unutulan Bir Ses: Sadâ Mecmuası _____ 2023

Yrd. Doç. Dr. Adem DOĞAN / Gazeteci Furkan DİLAVER

Askerî Darbelerin Yerel Basında Sunumu: Turan Gazetesi ve Günışığı
Gazetesi Örneği _____ 2037

Yrd. Doç. Dr. Yavuz HAYKIR

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilâyet Basınına Bir Örnek:
Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Gazetesi (1883-1934) _____ 2075

ULUSAL-ULUSLARARASI BASIN**Arşiv Görevlisi Murat ESEDOV**

Türkiye ve Gürcistan Basınında
Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi _____ 2127

Doç. Dr. Dilaver AZİMLİ

1918-1920 Yıllarında Azerbaycan Basını _____ 2155

Yrd. Doç. Dr. Hasan ALPAGU

Türkiye ve Avusturya Medyasının Karşılaştırmalı Bir Analizi _____ 2171

Prof. Dr. Adalet TAHİRZADE

XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Muharrirlerinin Azerbaycan Basınına
Gelişmesindeki Rolü _____ 2187

EKLER _____ 2229

FOTOĞRAFLAR _____ 2233

BİLDİRİLER

CUMHURİYET DÖNEMİ BASIN

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ'NİN YEREL BASINDAKİ YANSIMALARI

Hamit PEHLİVANLI*

ÖZET

Bu tebliğimizde 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin yerel basındaki yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yayınlanan yerel gazetelerden bazıları incelenmiştir. Gazeteler seçilirken muhalif veya iktidar yanlısı olup olmadığına bakılmamıştır. Gazetelerin büyük bir kısmı darbe öncesi hükümet tarafında yayın yapmıştır. Darbeden sonra ise eski yayın politikasının aksine yayın yapmışlardır. Bazı gazeteler ise darbeden önce muhalif bir politika takip ederken, darbeden sonra da aynı yönde yayın yapmıştır. Gazetelerin birinci sayfalarındaki haber ve yazı başlıklarından taraflarını anlamak çok kolaydır. Demokrat Parti ve Başbakan Adnan Menderes darbeden önce methedilirken, darbeden sonra aleyhinde yazılar yayınlanmıştır. Bu tutum elbette etik değildir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, Adnan Menderes, Demokrat Parti.

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, KIRIKKALE, hamitoba@yahoo.com

MAY 27, 1960 MILITARY COUP'S REFLECTIONS ON THE LOCAL PRESS

ABSTRACT

In this paper, reflections of the Military Coup of 27 May 1960 in the local press were revealed. Some of the local newspapers which published around Turkey were analysed. While the newspapers were determining, it wasn't considered whether they were pro-government or not. A great number of the newspapers have published pro-government before the coup. However they have published unlike the old editorial policy after the coup. While some newspapers were pursuing a policy of opposition before the coup, they published as supporter of the government. It is very easy to understand the side of the newspapers while determining the news and their titles. While Democrat Party and Adnan Menderes were being praised before the coup, some opponent news was published after the coup. Absolutely it is not ethical.

Key Words: Military Coup of 27 May 1960, Adnan Menderes, Democrat Party.

GİRİŞ

Basın, günümüzde dördüncü kuvvet olarak kabul edilmektedir. Temel görevi kamuoyunun bilgilendirilmesidir. Bunun yanında basın toplumun etkilenmesi ve yönlendirilmesinde de etkili olmaktadır. Tarafsız bir yayının politikası nazarî olarak hep dile getirilse de pek riayet edildiğini söyleyemeyiz. Toplumun her ferdi gibi gazeteci de ortaya çıkan gelişmelerden etkilenmekte ve tavrını açık etmekte beis görmemektedir. Türkiye’de de idare ile basın arasında zaman zaman iyi, zaman zaman da kötü bir takım ilişkiler olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Her devirde yönetimin yanında ve karşısında yer alan ve buna göre yayının politikası geliştiren ve uygulayan gazeteler olmuştur. Taraftar veya karşı olmanın bir takım sebepleri mevcuttur. Bunda ideolojik bakış farklılıkları, menfaatler, siyasi kanaatler ve idarenin yönetme anlayış ve uygulamaları etkili olmuştur. Askeri darbe gibi olağanüstü zamanlarda ise basının tavrını hemen hemen çoğu zaman askeri yönetim belirlemiştir. Darbe öncesi yönetime muhalif olanlar “*haklı çıkmamız!*” gururu ile yayınlarını darbeden sonra da sürdürmektedirler. Darbe öncesi idare yanlısı olan basının bir kısmı nötr, bir kısmı ise eski yayınlarını adeta yok sayarak sanki önceki idare ile hiç anlaşmamış gibi yayınlarına devam etmektedirler.

Biz bu tebliğimizde ülke genelinde yayın yapan basın yerine, mahalli olarak yayın yapan basının tavrını incelemeyi seçmiş bulunuyoruz. Mahalli basın üzerinde durulması gereken en önemli konulardandır. Zira bu basının özelliği genellikle yayının yapıldığı yer ve yakın çevresi hakkındaki konu ve hadiselerle önem vermesidir. Genel basının önem atfetmediği, teferruat olarak gördüğü hususlar mahalli basında manşetten yer alabilmektedir. Bu da normal bir hadisedir. Mahalli basını değerli kılan da zaten bu özelliğidir. Dolayısıyla mahalli basının yazdıkları, genel olaylar içerisinde kaybolup gidecek, unutulacak meselelerin kayda geçirilmesi bakımından önemlidir. Ülke tarihi yazılırken memleketin kılcal damarlarına kadar yayılmış olan bu basının yazdıkları, kayıt altına aldıkları bizim için önemlidir. Yerel

toplumun değer yargılarını, hadiseler karşısındaki bakış açılarını ve tavırlarını aksettiren yerel basın bu bakımdan önemlidir. Yerel gazeteler, mahalli tarih araştırmaları başta olmak üzere bölgenin edebiyat, folklor, siyaset ve sosyolojik durumu hakkında çalışmalar yapan araştırmacıların başvuracağı özgün birer kaynaktır.¹

“27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Yerel Basındaki Yansımaları” isimli tebliğimizi hazırlarken yöntem olarak Türkiye’nin muhtelif yerlerinde yayın yapan yerel basını tarayarak işe başladık. Türkiye’nin doğusundan, batısından, kuzeyinden, güneyinden şehir ve kasabalarda yayın yapan 28 gazeteyi tarayarak (dikkate değer 22’si kullanılmıştır) konumuza ait alt yapıyı oluşturmaya çalıştık. Ankara, İzmir, Erzurum, Adapazarı, Manisa, Kırşehir, Kütahya, Elbistan, Sivas, Salihli, Meriç, Kırıkkale, Edirne, Nazilli, Siverek gibi şehir ve kasabalarda yayımlanan gazetelerin 27 Mayıs Askeri Darbesi’nden birkaç ay önceki ve darbeden sonraki birkaç aylık nüshalarını taradık. Buradaki amacımız gazetelerin darbe öncesi Demokrat Parti iktidarı ile alakalı yayın politikaları ile darbeden sonraki yayın anlayışını karşılaştırmak ve bir sonuca varmaktır. Darbeden önce iktidarın icraatları ile ilgili tavır, iktidardan bahsederken kullanılan dil ve üslup, iktidarla ilgili haber ve yazıların sıklığı ile birinci sayfada veya ara sayfalarda yer verilip verilmediği üzerinde durmaya çalıştık. Taramış olduğumuz gazetelerin manşetten verdikleri haber ve yazı başlıkları turnak içinde aynen aktararak okuyucuya bir fikir vermesi düşünülmüştür. Üzerinde durulması gereken önemli bir husus ise muhalif gazetelerin durumudur. 22 yerel gazeteden üç tanesi Demokrat Parti iktidarına muhalif yayın yapmaktadır. Dolayısıyla bunların sevmedikleri iktidarı deviren darbe yönetimi ile aynı paralele düşmeleri ise kaçınılmazdır.

¹ Hamit Pehlivanlı, **Kırıkkale Basının Öncüsü Selim Pehlivanlı ve Makaleleri**, Kırıkkale 2010, s. 16; Funda Çelebi (Editör), **Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yay., İstanbul 2001, s.178.

YEREL BASININ DARBE ÖNCESİ VE SONRASI TAVRI

Ankara'da yayımlanan "**Demokrat Memleket Postası**" isimli gazetede darbe öncesi sık sık iktidar partisi ile ilgili haberler yayımlanmaktadır. Örneğin 28 Mart 1960 tarihli nüshasında birinci sayfada üç adet haber bulunmaktadır. Ve haberlerde çok saygılı bir dil kullanılmakta ve "*Reisi Cumhurbaşamız Celal Bayar..*" denilmektedir.² Demokrat Memleket Postası isimli gazetede bazı başlıklar da şöyledir:³ "*Haluk Şaman'a İnegöl Hemşeriliği Beratı Tevdi Olundu*", "*Başvekilin Mebuslara Mutat Ziyareti Başladı*", "*Şemi Ergin Kızılay Umumi Reisi Seçildi*", "*Tahkikat Komisyonu 12. Tebliğini Yayınladı*", "*Başvekil 26 Mayıs'ta Atina'ya Gidecek*", "*Mensucat Sanayi Kalkındırılacak*", "*İki Yeni Çimento Fabrikası Yapılacak*", "*Demirköprü Barajı Başvekil Tarafından Törenle İşletmeye Açılacak*", "*Emekli Generaller İçin Yeni Tasarı*", "*Menderes 26 Mayıs'ta Resmen Atina'yı Ziyaret Edecek*", "*33000 Köye 65 Yılda Elektrik Verilecek*", "*Büyük Millet Meclisi Bugün Toplanıyor*", "*Ankara Örfi İdare Kumandanlığı Yeni Bir Tebliğ Neşretti. Ankara'ya Gelen ve Ankara'dan Giden Telgraf, Mektup ve Bilumum Muhaberata Sansür Kondu*" "*Türkiye'de Okulsuz Köy Kalmayacak*". Darbeden bir gün önceki haberler ve Menderes'in konuşmaları manidardır. "*Menderes Bugün Konya'da Olacak*", "*Başvekilin Eskişehir Konuşmasından Cümleler: Başvekilimiz, şayet büyük Türk Milleti'nin olgunluğuna inanmakta isek, iktidara gelmenin ve iktidardan gitmenin seçimden başka bir yolu olmadığını kabul etmemiz lazım gelir dedi*", "*Münakalat Vekâletince Hazırlanan Kanun Tasarısı B.M.M Umumi Heyetine Sevk Edildi.*"

"**Demokrat Memleket Postası**" gazetesi darbe ile birlikte 28 ve 29 Mayıs'ta neşredilmemiştir. 30 Mayıs tarihli nüshasında bazı

² **Demokrat Memleket Postası**, 28 Mart 1960, Yıl: 1, sayı:38, s.1.

³ **Demokrat Memleket Postası**, 2 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:52, s.1; 6 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:54, s.1 ve s.2; 16 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı: 54, s.1; 18 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:59, s.1; 20 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:60, s.1; 23 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:61, s.1; 27 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:63, s.1.

önemli başlıklar bulunmakta ve yayın politikası eskiye nazaran farklılıklar göstermektedir. Başlıklar şöyledir:⁴ *“Yeni Kabine Faaliyete Geçti. Başvekillik İle Milli Müdafaa Vekilliğini Milli Birlik Komitesi Başkanı Ve Türk Silahlı Kuvvetleri Başkumandanı Orgeneral Cemal Gürsel Deruhte Etti.”* Gazetenin başyazarı M. İhsan Yazman *“Bu Millet Ve Memleketin Mukadderatıyla Oynamaya Kimsenin Hakkı Yoktur”* başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazıda Demokrat Parti yönetimi ile ilgili bazı fikirler ortaya koymuştur. Bundan yeni idareye mesaj vermeye çalıştığını söyleyebiliriz. Yazının bir yerinde eski yönetimin hatalarını şöyle açıklamaktadır: *“Ortada hiçbir sebep yokken, siyasi partilerin ve B.M.M. içindeki muhalefetin tasfiyesi yolunu tutmak ve örfi idareler ilanı ile mevcut anayasa ve adalet mekanizmasının üstünde hatta hükümet içinde bir hükümet salahiyetiyle tahkikat komisyonları teşkil etmek suretiyle yeni bir tek parti devri ve diktatörya havası estirmeye başladılar.”*⁵ Darbe sonrası klasik uydurma haberlerin bu gazetede de yer aldığını görüyoruz: *“Okullara ateş açturdular. Yavruları cop, dipçik, sopa, süngü ve kurşun yağmuruna tutarak gazlı bombalarla susturmaya, kamplara doldurmakla ortadan kaldırmaya çalıştılar. Milli iradeyi aldatmakla, devlet mekanizmasını ellerinde tutmakla Güneş Matbaacılık Şirketi Teşkilatı ve Devlet Radyosu propagandaları ile milleti inandırdıklarını sandılar...Milleti bir avuç topluluktan başka bir kudrete sahip olmayan keyfi idarelerinin zebunu sandılar. Millet ordusu ile ve çok ciddi tedbir ve başarısı ile kansız, kavgasız kendilerini ıskat etti...Bu millet ve memleketin mukadderatıyla oynamaya kimsenin hakkı olmadığı ve olamayacağını..”*⁶

Gelibolu’da yayınlanan **“Zafer”** gazetesinde başlıklar hükümetin lehindedir. Gazetenin bazı nüshalarındaki haber başlıkları şöyledir:⁷ *“Çanakkaleliler Sevgili Başvekillerini Büyük Bir Tezahüratla Uğurladılar. Elleriindeki meşale ve buketlerle Başvekilimizi hamil Ordu Vapurunu Kepez*

⁴ **Demokrat Memleket Postası**, 30 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:64, s.1.

⁵ **Demokrat Memleket Postası**, 30 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:64, s.1.

⁶ **Demokrat Memleket Postası**, 30 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:64, s.1.

⁷ **Zafer**, 16 Mayıs 1960, Yıl: 1, sayı. 347, s.1

önlerine kadar takip eden hemşerilerimiz Başvekilimize Daima Seninle Beraberiz- Allah Sizi Başımızdan Eksik Etmesin Dediler. Başvekilimizi İzmir'de 300 bin Ege'li Karşıladi" Aynı gazetede bir de Menderes'in teşekkür telgrafı yayınlanmıştır. Menderes Çanakkalelilerden gördüğü itibar ve bağlılığa teşekkür telgrafı çekmiştir. Telgrafta Menderes duygularını şöyle ifade etmiştir. "Sabahın ikisinde gecenin geç vaktinde güzel Çanakkale'den geçerken meşaleler yakıp motorlar ve gemilerle kadın erkek binlerce aziz ve muhterem vatandaşlarım vapurumuz durmayıp yoluna giderken bizleri karşılayıp uğurlamaları bizi ebediyen müteşekkik, minnettar ederek görülmemiş sevgi tezahürat havası arz etmekteydi..."⁸ Zafer'in darbe günü çıkan nüshasında çarpıcı bir başlıkla haber yayınlanmıştır. Haberde "150 bin Eskişehirli Başvekilimize kavuşmanın sevincini yaşadılar"⁹ demektedir. Yani halk başbakana kavuşmakla sevinç yaşamıştır. Yazıda "Eskişehir, tarihî günlerinden birini yaşamış, şehir bayraklarla donatılmış, Eskişehirli'ler sabahın erken saatlerinden itibaren, hükümet reisini bir an evvel karşılamanın ve onu bağrılarına basmanın heyecan ve sevincini yaşamışlardır."¹⁰

Gelibolu'da yayınlanan "Zafer" gazetesinin darbe sonrası bazı nüshalarında ise şu başlıklar bulunmaktadır:¹¹ "Kabine İlk Toplantısında Antidemokratik Bütün Kanunların Lağvına Karar Verdi", "18 Devlet Yeni Hükümetimizi Tanıdı", "Cemal Gürsel'e Yurt İçinden Ve Dışından Tebrik Telgrafı Yağıyor", "Çanakkale'de Dün Ordumuza Sevgi Gösterisi Yürüyüşü Yapıldı. Gençlik Dünkü Mitingde Ordu Mensuplarını Omuzlarda Taşdı", "Bir Askeri İdarenin Görülmemiş Derecede Gösterdiği İtidal Ve Asalet".

"Demokrat Akdeniz" gazetesinin bazı nüshalarındaki darbe öncesi başlıklar şöyledir:¹² "Basmane Gar'ında Muhteşem Tezahüratla Karşılanan Celal Bayar, Yeni Yılı Ordu Mensupları Arasında Geçirdi", "15.000

⁸ Zafer, 16 Mayıs 1960, Yıl: 1, sayı: 347, s. 1.

⁹ Zafer, 27 Mayıs 1960, Yıl: 1, sayı: 357, s. 1.

¹⁰ Zafer, 27 Mayıs 1960, Yıl: 1, sayı: 357, s. 1.

¹¹ Zafer, 1 Haziran 1960, Yıl:1, sayı:371, s.1; 3 Haziran 1960, Yıl:1, sayı:373, s.1.

¹² Demokrat Akdeniz, 1 Ocak 1960, Yıl:1,sayı:152, s.1. 5 Ocak 1960, Yıl:1,sayı:154, s.1; 5 Ocak 1960, Yıl:1,sayı:154, s.1; 7 Ocak 1960, Yıl:1,sayı:156, s.1.

Kişiyeye Hitap Eden Menderes Türkiye'nin Hayale Gelmeyen İşleri Başarmaya Başladığı Sırada Hükümetin de Ayağına Çelme Atmak Vatanperverlik Değildir Dedi, “*Bayar da Nazilli’de Konuştu. Siyasi Hayatta Konuşmak İçin Mevsim Değildir. Mevsimi Gelince Milletimize Karşı Mesul Olduğumuz İçin Gelecek ve Konuşacağız*”, “*Menderes Mersin Rafinerisinin Temelini Attı.*”, “*Başvekilimiz; Mersin Belediyesi Tarafından Şerefine Verilen Yemekte Bir Konuşma Yaptı: Politika Mutlaka Aka Kara Demek Değildir*”, “*Mersinliler Dün de Menderes’e Coşkun Tezahürat Yaptılar*”, “*Demokrat Parti’nin Kuruluş Yıldönümü*”.

Darbeden sonra “**Demokrat Akdeniz**” gazetesinde yayımlanan bir baş makalede şunlar dile getirilmektedir. Darbeyi Türk Ordusu’nun “*son asil hareketi*”¹³ olarak değerlendirmektedir. Bu harekete karşı ülkenin herhangi bir yerinde en ufak bir mukavemetin olmaması da halkın darbeyi kabul ettiğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ordunun bu hareketini bütün millete mal etmektedir. Hatta asker millet olan toplumun davranışlarını bir bütün olarak kabul etmekte ve asker, sivil ayrımı yapmamaktadır.¹⁴

Erzurum’da darbeden hemen önce yayımlanan “**Aziziye Postası**” gazetesinde manşetten verilen bazı haberler şöyledir:¹⁵ “*Millet, Hizmet Eden Hükümetle Beraberdir. Nafia Vekili Tevfik İleri’nin Dün Kula’da Vatandaşların Sevgi Tezahürleri Arasında Yaptığı Konuşma*”, “*Reis-i Cumhuriyet Arslanköy Heyetini Kabul Etti.*”, “*Münakalat Vekili Şemi Ergin’in Tetkikleri*”, “*Menderes Dün İmar Sahalarını Gezdi*”, “*Başbakan Adnan Menderes İzmir Seyahatine Başlıyor*”, “*Saat 16.00 da İstanbul’dan Ayrılacak Olan Menderes’e 35 DP. Milletvekili Refakat Ediyor. Gezi 19 Mayıs’a Kadar Sürecektir*”, “*İzmir’de Başbakan Menderes’i Karşılama Hazırlığı*”, “*Başvekil Adnan Menderes’i İzmir’de 300 Bin Kişi Karşıladi. Kadışınas Egelilerin Yarattığı Eşsiz Ve Ulvi Karşılama. Üç Yüz Bin Egelinin Coşkun Muhabbeti*”, “*Menderes’in Ziyaretleri*”, “*Vekillerimizin Tetkikleri*”.

¹³ **Demokrat Akdeniz**, 3 Haziran 1960, Yıl:1,sayı:275, s.1.

¹⁴ **Demokrat Akdeniz**, 3 Haziran 1960, Yıl:1,sayı:275, s.1.

¹⁵ **Aziziye Postası**, 23 Mayıs 1960, Yıl. 2, s.1; 17 Mayıs 1960, Yıl. 2, s.1; 18 Mayıs 1960, Yıl. 2, s.1; 19 Mayıs 1960, Yıl. 2, s.1; 20 Mayıs 1960, Yıl. 2, s.1.

Erzurum'da yayımlanan “**Aziziye Postası**” isimli gazete diğer bazı gazetelerden farklı olarak 27 Mayıs 1960 sabahı hemen askeri idarenin yanında bir tavırla yayımlanmıştır. Manşetten verdiği başlık şöyledir: “*Türk Ordusunun Çelik İradesi Sayesinde Hiçbir Vatandaşın Burnu Kanamadan Milli Komite Duruma Hâkim Oldu. Allah Türk Milletini Müesser Ve Onun Tek Güvendiği Türk Ordusunu Muvaffak Kılsın.*”¹⁶ “Kansız İhtilal Nasıl Oldu? Genelkurmay'da Basın Toplantısı Yapan Albay Alparslan Türkeş (mühim mukavemetle karşılaşmadık) dedi.”¹⁷ Darbecilere şirin gözükme için atılan başlıklardan biri de şöyledir. “*Atatürk Üniversitesi, Lise ve Bilumum Okullarımızda Halkın Şanlı Ordumuza Büyük Tezahüratı. Lisedeki Atatürk Büstüne Çelenkler Kondu. Gümüşpala ve Üniversite Rektörü Birer Konuşma Yaptılar*”¹⁸

“**Hakikat**” isimli gazetede başlıklar şöyledir:¹⁹ “*Anadolu Ajansı'nın Başvekilimizle İlgili Tekzibi*” Bu haberde Başbakanın Amerikan elçisiyle bir saat kadar görüştüğü haberlerinin doğru olmadığı özellikle belirtilmekte ve tekzip edilmektedir. Darbeden 20 gün önceki bir haber olması münasebetiyle önemli ve manidar bir haberdir. Yine aynı gazetenin diğer nüshalarındaki manşetler şöyledir:²⁰ “*Başvekilimiz Adnan Menderes'i İzmir'de 300 Bin Kişi Karşıladi.*”, “*Çanakale'de de Tezahürat Yapılan Başvekil Tetkiklerine Devam Ediyor*” (Ayrıca bir de Menderes fotoğrafı yer almaktadır.), “*Hindistan Başvekili Nehru Menderesle Görüştü. İki Başvekil Arasında Siyasi Olaylar Konuşuldu.*” (Darbeden bir gün önceki Hakikat Gazetesinde Menderes'in kalabalık bir grupla çekilmiş fotoğrafı yer almaktadır.) “*Başvekilimiz Eskişehir'de. Menderes Binlerce Kişi Tarafından Karşılandı.*”, “*Nehru Memleketimizden Ayrıldı. Hind Başvekili Başvekilimize Bir Mesaj Yolladı.*”

¹⁶ **Aziziye Postası**, 27 Mayıs 1960, Yıl. 2, sayı:276, s.1.

¹⁷ **Aziziye Postası**, 30 Mayıs 1960, Yıl. 2, s.1.

¹⁸ **Aziziye Postası**, 31 Mayıs 1960, Yıl. 2, s.1.

¹⁹ **Hakikat**, 7 Mayıs 1960, sayı: 94, s.1; 23 Mayıs 1960, sayı: 105, s.1; 26 Mayıs 1960, sayı: 108, s.1.

²⁰ **Hakikat**, 17 Mayıs 1960, sayı: 103, s.1.

“**Hakikat**” gazetesinde darbeden iki gün sonra 29 Mayıs 1960 tarihli nüshada yeni yönetimle ilgili haberler yer almaktadır. Manşet haber şöyledir:²¹ “*Sivas Garnizon Komutanlığının Tebliği. Silahlı Kuvvetler Mülki İdareyi Ele Aldılar.*” Sivas Garnizon Komutanı Tümgeneral Rasim Atakan imzasıyla 6 adet Garnizon emri de yayımlanmıştır. 30 Mayıs tarihli “**Hakikat**” gazetesinde de yine manşetten darbe yönetimi ile ilgili haberler bulunmaktadır:²² “*Milli Birlik Komitesince Hükümet Ve Devlet Reisi Yapılan Silahlı Kuvvetler Birliği Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel Geçici Kabinesini Dün Açıkladı*”, “*Kabinede Tarafsız Kimse-lerin Bulunmasına Bilhassa Dikkat Edildi.*” “*Milli Birlik Komitesi Garanti Veriyor*”, “*Şehrimiz Garnizon Komutanlığının Yeni Tebliğleri*” başlığı altında 7, 8, 9, 10 numaralı tebliğlerde yer almaktadır. Darbe sonrası yeni yönetime iyi gözükme için gazetenin birinci sayfası tamamen onlara ayrılmıştır. Gazetenin başlığının üstünde sür manşetten şöyle bir haber yer almaktadır:²³ “*Şehrimizde Tatbik Edilmekte Olan Bütün Yasaklar Kaldırıldı*”, “*Profesörler Heyeti Dün Bir Tebliğ Neşretti: Türk Ordusu Kanuni Yoldadır. Çıkardığı Anti Demokratik Kanunlar Ve Vatandaşları İkiye Ayrıcı Faaliyetleri Sabık İktidarı Gayr-i Meşru Yapmıştı*”, “*Gençler Hükümet Meydanında Orduya Tezahürat Yaptı: Ya Ya Ya Şa Şa Şa Türk Ordusu Çok Yaşar*” Ayrıca aynı nüshada garnizon Komutanlığının 11, 12, 13, 14 numaralı tebliğleri de yer almaktadır. “**Hakikat**” gazetesinin bazı nüshalarında manşetten verilen haberlerde yeni yönetimi metheden başlıklar görüyoruz:²⁴ “*Şehrimizde Orduya Tezahürat. Binlerce Sivash İçten Seslendi. Yaşasın Ordumuz*”, “*Türkiye’de Yapılan Büyük İnkılap Dünyada Müspet Tesirler Yarattı. Orgeneral Cemal Gürsel Tarafından Kurulan Kabineyi Birçok Millet Tanıdı*”, “*Sivas En Sevinçli Gününü Yaşadı. 100 Bin Kişi Haykırdı. Önce Kemal, Sonra Cemal. Sayın General*

²¹ **Hakikat**, 29 Mayıs 1960, sayı: 109, s.1.

²² **Hakikat**, 30 Mayıs 1960, sayı: 110, s.1.

²³ **Hakikat**, 31 Mayıs 1960, sayı: 111, s.1.

²⁴ **Hakikat**, 1 Haziran 1960, sayı: 112, s.1; 2 Haziran 1960, sayı: 113, s.1; 4 Haziran 1960, sayı: 114, s.1.

Atakan Omuzlara Alındı.” Aynı haberin içine Mustafa Kemal Atatürk’ün bir fotoğrafını koymuş ve “*Büyük Kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal*” ibaresini de ilave etmişlerdir. Bu fotoğrafın altındaki bir yazıda ise dışarıdaki bakış açısını ortaya koyan bir değerlendirme yazısı da mevcuttur. Yazının başlığı “*Türkiye Cumhuriyeti Güvenilir Ellerde*”²⁵ şeklindedir. Bu yazıda inkılabın batıda çok iyi karşılandığı ve batı demokrasileriyle Türkiye’nin daha çok kaynaşacağını ifade ettiklerini yazmaktadır. Bu yazıya göre “*güvenilir ellere geçen Türkiye idaresine bütün hür devletler her türlü müzaherete şimdi gönülden amadedir.*” Yine haberin devamında “*öte yandan gazeteler Türkiye’deki büyük inkılabı başaran Türk Ordusunun başkomutanı Cemal Gürsel’in biyografisini vermekte, çok değerli bir asker, büyük vatansever demektedir*” şeklinde bir yorum getirmektedir.²⁶ 5 Haziran tarihli Hakikat gazetesinin birinci sayfası hemen hemen askeri darbeye ayrılmıştır. Gazete en üst perdeden yeni yönetime yaranmak için elinden geleni yapmaktadır. Vehbi Cem Aşkun’un yazdığı (29 Mayıs 1960- Eskişehir) “*Mutlu Günümüz*” isimli dokuz kıtalık şiiri yayınlamıştır. Şiir tamamen yeni yönetime yani askeri darbecilere methiyeler dizmektedir. Bir dörtlükte şunlar yazılıdır:

“27 Mayısın unutulmaz sabahı,

- Dindi yurdun milletçe yüreklerdeki ahı,

- Neydi tanrım çekilen, neydi kimin günahı?-

Sevinmek mi? Hakkımız, sevinelim yurttaşlar!..”²⁷ Aynı nüshadaki diğer başlıklar ise şöyledir: “*Şanlı Ordumuzun İştirakiyle Sivas Müstesna Bir Gün Daha Yaşadı. Sayın General Atakan’ın Konuşması Büyük Tezahürata Vesile Teşkil Etti*”, “*Allah’ın Dediği, Halkın İsteddiği Olur.-Ankara*”,

²⁵ **Hakikat**, 4 Haziran 1960, sayı: 114, s.1.

²⁶ **Hakikat**, 4 Haziran 1960, sayı: 114, s.1.

²⁷ **Hakikat**, 5 Haziran 1960, sayı: 115, s.1

“Bütün Memlekette Bayram Devam Ediyor” “Amerika Basını ve Türk İnkılabı-New-York”, “Bir Askeri İdarenin Görülmemiş Derecede Gösterdiği İtidal ve Asalet-Paris”, “İşlenen Günahların Bilançosu Çıkarılıyor- New- York”.

“**Ulaş**” gazetesi darbe öncesi iktidarı destekler mahiyette başlıklarla yazılar ve haberler yayınlamaktadır. Bazı başlıklar şöyledir:²⁸“*300 Bin Ege’li Başvekilimiz A. Menderes’i Bağrına Bastı*”, “*D.P. İl Bakamı R. Öçten Dün Geldi*”, “*Hariciye Vekilimiz F. R. Zorlu Paris’e Gitti*”, “*Başvekilimiz İzmir D.P. İl Merkezini Ziyaret Etti*”, “*Tevfik İleri İzmir’e Gitti*”, “*Başvekilimiz Adnan Menderes’e. Hindistan Başvekili Ekselans Nehru Bir Mesaj Gönderdi*”, “*Celal Bayar’ın Kabulleri*”, “*Başvekil Adnan Menderes Dün Eskişehir’e Gitti.*” 27 Mayıs günü çıkan Ulaş gazetesinde darbeden habersiz bir tavırla iktidarı destekleyen yazılar vardır. Bazı başlıklar şöyledir:²⁹ “*Başvekilimiz Adnan Menderes’i Eskişehir’liler Bağrına Bastılar. Yüz Elli Bin Eskişehirli Günün Erken Saatlerinden Başvekilimizi Karşalamak Üzere Hükümet Meydanını Doldurdular*”, “*Adnan Menderes Anadolu Ajansına Bir Beyanat Verdi*”.

“**Ulaş**” gazetesi darbeden sonra 28 Mayıs 1960 tarihinde bütün birinci sayfayı askeri darbeye ve onları metheden yazılara ayırmıştır. Bazı nüshalarındaki başlıklar şöyledir:³⁰ “*Sivas Garnizon Kumandanlığının Tebliği*”, “*Türk Silahlı Kuvvetleri Memleketin İdaresini Tamamen Ele Aldılar*”, “*Yeni Kabineyi Başvekil Ve Milli Müdafaa Vekili Orgeneral Cemal Gürsel Dün İlan Etti.*”, “*Vilayetimiz Garnizon Komutanlığının Tebliğlerini Bildiriyoruz.*” “*Türk Silahlı Kuvvetlerinin İnkılap Hareketi Dolayısıyla Şehir Bayraklarla Donatıldı. Binlerce Sivash Garnizon Kumandanı Askeri Vali Rasim Atakan’ın Şahsında Kahraman Türk Ordusuna Bağlılıklarını İfade Etmişlerdir*”, “*Silahlı Kuvvetlerin İdareyi Ele Almasıyla Başla-*

²⁸ **Ulaş**, 17 Mayıs 1960, Yıl: 2, sayı:176, s.1; 18 Mayıs 1960, Yıl: 2, sayı:178, s.1; 26 Mayıs 1960, Yıl: 2, sayı:185, s.1.

²⁹ **Ulaş**, 27 Mayıs 1960, Yıl: 2, sayı:186, s.1.

³⁰ **Ulaş**, 28 Mayıs 1960, Yıl: 2, sayı:187, s.1; 29 Mayıs 1960, Yıl: 2, sayı:188, s.1; 1 Haziran 1960, Yıl: 2, sayı:190, s.1; 5 Haziran 1960, Yıl: 2, sayı:194, s.1.

yan Bayrama Dün Maarif Ordumuz Bir Yenisini Daha İlave Etmiş Bulunmaktadır”, “Orgeneral Gürsel’in Türk Gençliğine Hitabesi”, “Gürsel Ve İki General Vekil Makam Tahsisatını Hazineye Bıraktı.”

Manisa’da yayın yapan “**Vatan Cephesi**” isimli gazetede iktidar yanlısı başlıklar şöyledir:³¹ “Başvekilimiz Bugün Saat 15-16 Arasında Manisa’ya Şeref Verecekler. Menderes Beraberlerinde Bazı Vekiller Ve Mebuslar Olduğu Halde Bugün Saat 16.30’ Da Cumhuriyet Meydanında Mühim Bir Konuşma Yapacaktır”, “Sayın Mebuslarımız Şehrimizde” “Menderes’i Dün, 50 Bin Manisalı Karşladı”, “Başvekilimiz Cumhuriyet Meydanındaki Konuşmasında -Bu Memlekette İktidara Hiçbir Kimse Zorla Ve Kuvvetle Gelemez. Ancak Milletın Oyu İle Ve Seçim Yolu İle İktidara Gelebilir- Dedi”, “Menderes’i 150 Bin Eskişehirli Karşladı. Başvekilimiz Eskişehir’de Mühim Bir Konuşma Yaptı. Menderes-Yolumuz Seçim Yoludur- Dedi”

“**Vatan Cephesi**” gazetesinde de darbeden sonra darbecileri öven bazı haber ve yazılar mevcuttur:³² “Türk Silahlı Kuvvetleri İdareyi Ele Aldı. Bütün Vilayetler Milli Komıteyi Tanıdı. Komıtenin Reisi Türk Silahlı Kuvvetleri Başkumandanı Orgeneral Cemal Gürsel’dir.”

İzmir’de yayınlanan “**Yeşilyurt**” gazetesi de darbe öncesi hükümet yanlısı yayınlarına devam etmektedir. Bazı nüshalarındaki haberler şöyledir:³³ “Başvekil Adnan Menderes’in Dördüncü Konuşması Türkiye Radyoları Tarafından Yayınlandı”, “Menderes; Bu Konuşmasında Ankara’da Hiçbir Hadisenin Cereyan Etmediğini Açıkladı” “Reisicumhuru-
muz Celal Bayar Müttefık Hariciye Nazırları Şerefine Bir Öğle Yemeği Verdi”, “Ankara’da Ölüm Yok”, “Dâhiliye Vekâletinin Tebliği: İstanbul’da Tertip Edilmek İstenen Sokak Nümayişleri Polis Ve Asker Tarafından Dağıtıldı”, “Vekiller Heyeti Dün Menderes’in Riyasetinde Toplandı”, “Menderes’in İzmir’i Ziyareti Katileşti”, “Muhalefet Meclis Çalışmalarına Dün De Katılmadı”, “D.P. Meclis Grubu Dün Toplandı”, “Başvekilin Yurt Gezisi

³¹ **Vatan Cephesi**, 17 Mayıs 1960, Yıl:2, sayı: 103, s.1; 18 Mayıs 1960, Yıl:2, sayı: 104, s.1; 26 Mayıs 1960, Yıl:2, sayı: 111, s.1.

³² **Vatan Cephesi**, 28 Mayıs 1960, Yıl:2, sayı: 111, s.1.

³³ **Yeşilyurt**, 3 Mayıs 1960, Yıl:1, Sayı:12, s.1; 11 Mayıs 1960, Yıl:1, Sayı:18, s.1; 12 Mayıs 1960, Yıl:1, Sayı:19, s.1.

İlgililer Tarafından Teyid Ediliyor”, “Başvekilimiz Adnan Menderes Yarın Saat 12’de Atatürk Heykeli Karşısında Karaya Çıkacak” (Bu başlığın altında Menderes’in gülümseyen bir fotoğrafı konulmuştur. Fotoğrafın altında yazılanlar da Menderes’i metheder mahiyettedir.) “Başvekilimizin şehrimize gelişi yalnız İzmir’de değil bütün Ege bölgesinde büyük sevinç yaratmış; binlerce vatandaş Başvekili karşılamak üzere hazırlıklarını tamamlamışlardır. Ege halkı, aylardan beri hasretini çektiği Başvekilini bağrına basmak için sabırsızlıkla beklemektedir. Başvekil Adnan Menderes’e yarın yapılacak karşılamamanın misli görülmemiş şekilde olacağı anlaşılmaktadır”³⁴ ifadeleriyle halkın Menderes’e bağlılık ve sevgileri ifade edilmektedir. Darbeden bir gün önce 26 Mayıs 1960 tarihli “Yeşilyurt” Gazetesi’nde “Başvekilimiz Emsalsiz Tezahüratla Karşılandı”³⁵ başlığı yer almaktadır.

Darbeden sonra İzmir’de yayınlanan 1 Haziran tarihli “Yeşilyurt” gazetesinde darbe öncesi tavrın değiştiği görülmektedir. Milli Birlik Komitesi tebliğlerinin ve Cemal Gürsel’in gençlerle çekilmiş bir fotoğrafının dışında darbe öncesi muhalefetin iddialarını doğrular biçimde ve polisle öğrenciler arasındaki arbedeyi gösteren bir fotoğraf yayınlamıştır. Fotoğraf altı yazısı “29 Nisan İstanbul Üniversite Faciasından Bir Sahne” şeklindedir. Gazetenin darbeden bir ay öncesine ait bir fotoğrafı o zaman yayınlamayıp şimdi yayınlaması manidardır.³⁶ 2 Haziran 1960 tarihli nüshasındaki “Her Şeyin Üstünde Vatan” başlıklı yazı darbecileri ve darbeyi tasvip eder mahiyettedir. Yazıda “Türk Ordusunun son asil harekâtı malumdur. Şanlı Ordumuzun bu harekâtının yerinde olup olmadığı daha ilk andan itibaren münakaşa kabul etmez bir şekil almış, vatanın herhangi bir köşesinden, en ufak mukavemete teşebbüste dahi bulunulmamıştır. Buna göre ordumuzu milletçe tasvip etmiş

³⁴ **Yeşilyurt**, 14 Mayıs 1960, Yıl:1, Sayı:21, s.1;

³⁵ **Yeşilyurt**, ; 26 Mayıs 1960, Yıl:1, Sayı:31, s.1.

³⁶ **Yeşilyurt**, 1 Haziran 1960, Yıl:1, Sayı:33, s.1.

*bulunmaktayız. Ben daha ileriye giderek ordumuzun bu harekâtını bütün Türk Milleti'ne mal edeceğim*³⁷ ifadeleri yer almaktadır.

Sakarya'da yayın yapan "**Hamle**" isimli günlük siyasi gazetede iktidar ile ilgili yazılar ve haberler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:³⁸ "*Başvekil Geniş Bir Yurt Gezisine Çıkacak.*", "*Başvekil Dün Demokrasiyi DP Deruhte Etmıştır Dedi*", "*Başvekil Adnan Menderes Şehrimize Geliyor. Sakarya'da Mühim Bir Konuşma Yapacak*" (Ayrıca Menderes'in bir de fotoğrafı yayımlanmıştır.)

Sakarya'da yayınlanan "**Hamle**" gazetesinde askeri darbeden sonra ordu lehinde yayınlara başlandığı görülmektedir. Ordu ile ilgili övücü, yüceltici bir lisan kullanıldığı dikkat çekmektedir. Darbeden bir gün sonra yayınlanan nüshasında dikkat çeken başlıklar şöyledir:³⁹ "*Kahraman Ordumuz Dünden İtibaren Sakarya'da Da İdareyi Ele Aldı. Sakarya Askeri Vali Ve Belediye Reisliğine Tümgeneral Mete Yurdakul Tayin Oldu. Bugün Üç Tebliğ Yayınlandı*", "*Milli Birlik Komitesinin Amaçları Seçime Gitmek.*" Burada yapılan yorumda "*27 Mayıs günüünden itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri, milleti seçime götürececek bir kurucu meclis kurmak amacıyla muvakkat idareye el koymuş bulunmaktadır. Kardeş kavgasına meydan vermemek, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırmak.*"⁴⁰ **Hamle** gazetesinin bir başka nüshasındaki başlıklar ise şöyledir:⁴¹ "*Kahraman Silahlı Kuvvetlerimiz Teşekkül Ettirdiği Yeni Hükümete Maliye Bakanlığına Ekrem Alican Getirildi.*" Başlığın altında yapılan yorumda methedici bir lisan kullanıldığı göze çarpmaktadır. Maliye Bakanlığında Türkiye'de olduğu gibi Dünya çapında da şöhret alan kıymetli hemşerimiz Ekrem Alican getirilmiştir ifadeleri yer almaktadır. Bir diğer dikkat çeken

³⁷ **Yeşilyurt**, 2 Haziran 1960, Yıl:1, Sayı:33, s.1.

³⁸ **Hamle**, 12 Mayıs 1960, sayı: 82, s.1; 13 Mayıs 1960, sayı: 85, s.1; 25 Mayıs 1960, sayı: 94, s.1.

³⁹ **Hamle**, 28 Mayıs 1960, sayı: 96, s.1.

⁴⁰ **Hamle**, 28 Mayıs 1960, sayı: 96, s.1.

⁴¹ **Hamle**, 30 Mayıs 1960, sayı: 97, s.1.

başlık ise şöyledir: “*Bütün Memlekette Sevinç Ve Huzur İçinde İşbaşı Yapıldı.*”⁴² Bu başlığın altında yazılan haberde çok mübalağalı ve yönetime şirin gözükme gibi bir hava açıkça sezilmektedir. Memleketin her tarafından Ankara’ya gelen haberlerin çok iyi olduğundan bahisle “*Türk Milletinin bayram sevinci teşkilatında ve iktisadi devlet teşekküllerinde dün sabah saat dokuzda memurların neşeli bir yüzle, huzur içinde işlerine başladıkları görülmüştür... Millî Birlik Komite Başkanlığı ve Silahlı Kuvvetler Başkumandanlığı tarafından neşredilen tebliğleri halkımız büyük bir dikkat ve kalp huzuru ile radyodan dinlemektedir... Ankara’da 1952 yılından beri tebessümden mahrum kalmış olan milletin dün ve bugün yüzü güler olmuştur*”⁴³ denilmektedir.

Elbistan Postası gazetesinin başlıkları şöyledir:⁴⁴ “*CHP’den İstifa. Genç İş Adamlarından Sıbgat Eldelek, Süleyman Ve Hatice Yücel, Halim Ve Sıdika Yücel Halk Partiden İstifa Ederek D.P.ye Geçmişlerdir*” ifadeleri yer almaktadır.

“**Elbistan Postası**” isimli yerel gazete manşetten verdiği haberde şöyle yazmaktadır. “*Silahlı Kuvvetler Bütün Yurtta İdareyi Ele Aldı. Her Garnizon Kumandanı O Mintikanın Askeri ve Mülki İdaresini Deruhte Edecek*”⁴⁵ Yine aynı gazetede “*Org. Cemal Gürsel’in Hal Tercümesi*”⁴⁶ başlığı altında verilen bir habere rastlanmaktadır.

Darbeden yaklaşık 25 gün önce “**Demokrat Ege**” gazetesinde başlıklar şöyledir:⁴⁷ “*Menderes Radyodan Vatandaşa Hitap Etti.*”, “*İstanbul’da Örfî İdare Kuvvetlerine Silahla Mukabele Emri Verildi.*”, “*İzmir’de Başvekili Bekliyorlar*”, “*Başvekilimiz A. Menderes Pazar Günü İzmir’de*

⁴² **Hamle**, 30 Mayıs 1960, sayı: 97, s.1.

⁴³ **Hamle**, 30 Mayıs 1960, sayı: 97, s.1.

⁴⁴ **Elbistan Postası**, 6 Nisan 1960, Yıl:3, Sayı:294, s.1; 9 Nisan 1960, Yıl:3, Sayı:295, s.1.

⁴⁵ **Elbistan Postası**, 2 Haziran 1960, Yıl:3, Sayı:309, s.1.

⁴⁶ **Elbistan Postası**, 2 Haziran 1960, Yıl:3, Sayı:309, s.1.

⁴⁷ **Demokrat Ege**, 2 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 3 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 7 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 10 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 11 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 12 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 13 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 14 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 16 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 17 Mayıs 1960, yıl:2, s.1; 18 Mayıs 1960, yıl:2, s.1.

Olacak. Bütün Ege Ve Şehrimizde Başvekili Karşılama Hazırlığı Yapılıyor. Menderes Dün Gece Ve Bu Sabah Radyodan Hitap Etti.”, “*Dâhiliye Vekâletinin Tebliği*”, “*Konyalılar Başvekilimiz A. Menderes’i Bekliyor. Konya Belediye Reisi Başvekilimize Bir Telgraf Çekerek Yüzbinlerce Konyalının Kendisini Beklediğini Bildirdi.*”, “*Subay ve Astsubayların Maaşları İçin Yeni Bir Kanun Tasarısı Hazırlanıyor*”, “*Başvekil A. Menderes İzmir’de Bekleniyor.*”, “*Hariciye Vekilimiz Fatih Rüştü Zorlu Maksatlı Neşriyatı Yalanladı.*”, “*Başvekil A. Menderes Pazar Günü Vapurla İzmir’e Geliyor. Başvekilimiz 10 İlimizin Davetine İcabet Edecek.*”, “*Ege Başvekili İstikbale Hazır, Menderes Manisa ve Akhisar’ı da Ziyaret Edecek. Başvekilimiz Dün Gece İstanbul’a Gitti. Adnan Menderes Pazar Günü İzmir’de*”, “*Başvekilimiz Pazar Günü İzmir’de. Saat 12’de Ordu Vapuru İle Gelecek Olan A. Menderes’in Atatürk Meydanında İzmirliyle Hitap Etmesi Bekleniyor. İzmir Halkı Hükümet Reisini İstikbale Hazır Vaziyette*”, “*Celal Bayar’ın Kabulleri*”, “*Ege Başvekili Misli Görülmemiş Bir Tezahüratla Karşılacak. Yarın Sayın Adnan Menderes’i Saat 12’de 250 Bin Kişi Karşılacak. Ege Halkı Büyük Bir Sabırsızlık Ve Heyecan İçinde Kıymetli Başvekilimizi Bekliyor.*”, “*Celâl Bayar’ın Kabulü*” “*300 Bin Kişi Adnan Menderes’i Kucakladı. Söz Ve Yazı İle Tarifi İmkânsız Büyük İnsan Selinin Emsalsiz Heyecan Ve Tezahüratı 1946 Senesinden Beri Görülmemişti. Türk Milletine Hitap Eden Sayın Başvekilimiz Dedi ki: Bu Memlekette Dürüst Seçim Rejimi Hâkimdir. Biz Milletın Reyi ile Vazife Başındayız ve Milletın Reyi Olmadıkça Bir Santim Kıvıldamak Niyetinde Değiliz*”, “*Başvekil Bu Sabah Tepecik Hal Binası Temeline İlk Harcı Koydu*”, “*Adnan Menderes Dün Gece İşçi Temsilcilerine Hitap Etti*”, “*Başvekilimiz Bergama’da Binlerce Kişi Tarafından Karşılandılar*”, “*Başvekilimiz Hava Harp Okulunu Ziyaret Etti*”, “*Sayın Başvekilimiz Adnan Menderes Bugün Uğurlu Elleriyle Gediz Barajı İle Hidroelektrik Santralini Hizmetine Açtı*”, “*Menderes’i Manisalılar Dün Bağrına Bastı*”, “*Biz Hakiki Millet İradesiyle 10 Senedir İktidardayız*”, “*Başvekilimizin Bergama Konuşması*”. Ayrıca aynı nüshada “*İşte Manisa!*” başlığı ile kalabalık bir kitleyi gösteren fotoğraf bulunmaktadır. 18 Mayıs tarihli gazetenin dördüncü sayfasında 12 adet muhtelif konuşma ve karşılama fotoğrafları da yer almaktadır.

Darbeden sonra yayınlanan gazetelerde darbe öncesi tavırlarının yüz seksen derece tersi bir politikanın takip edildiği görülmektedir. Gazetelerin birinci sayfalarında yazılan haber ve manşetlerden bunu çok rahat bir şekilde görmekteyiz. “**Kırşehir Postası**” isimli gazete manşetten şöyle bir bilgi veriyor: “*Kırşehir’deki Gizli Tahkikat Komisyonu Çalışmalarını Bu Ay Sonunda Bitiriyor. Mevsimi Gelince Milletimize Karşı Mesul Olduğumuz İçin Konuşacağız*”, “*D.P. Aleyhinde Birçok Delili Elde Etti. Bir Yetkili Bazı Suç Delillerinin Ortadan Kaldırılmış Olduğunu Gösteren Muhtelif Vesikalar Ele Geçirildiğini İfade Etmiştir*”⁴⁸ “*Komisyon 10 Yıl İçinde D.P. İl Başkanlığı Yapmış Olanların Vazifelerini Kötiye Kullandıkları Ve Nüfuz Ticareti Yaptıklarını Delilleriyle Tespit Etmiştir.*”⁴⁹

27 Mayıs’a özel bir önem atfedilerek “*30 Ağustos’u, 27 Mayıs Ruhu Ve Heyecanıyla İlk Defa Kutladık*”⁵⁰ denilmektedir. Yazının devamında 27 Mayıs ile ilgili ilginç bir değerlendirme yapılmaktadır: “*Haydi yeni cumhuriyetin eşliğinde ..*”⁵¹ Yine aynı yazıda 27 Mayıs’a özel bir bakış açısıyla bakılmaktadır. 27 Mayıs ile birlikte daha önce olanların hemen değişeceği gibi bir beklenti içine girildiği, ancak bazı şeylerin eskisi gibi devam etmesinin hayal kırıklığı meydana getirdiği anlaşılmaktadır. “*27 Mayıs Sonrasında Da Vazifeyi İhmal Ve Adam Sendecilik Zihniyetinin Yaşadığını Görmekle Müteessiriz!*”⁵² Bir başyazıda 27 Mayıs Darbesi 29 Ekim (Cumhuriyetin ilanı) ile karşılaştırılmakta ve eşdeğer bir anlam yüklenmektedir. Avukat Hayri Çopuroğlu “*29 Ekim’den 27 Mayıs’a*” isimli yazısında “*27 Mayıs; bu milletin kanıyla kazandığı Cumhuriyetin ciddi tehlikeye maruz kalması üzerine onu muhafaza ve idame zarureti kani olan ordusunun asilâne şahlanmasıdır*”⁵³ şeklinde bir mukayese yapmaktadır. Ş. Gazi Ulusoy “*Liselinin Sesi. 27 Mayıs*

⁴⁸ “Kırşehir’deki Gizli Tahkikat Komisyonu Çalışmalarını Bu Ay Sonunda Bitiriyor”, **Kırşehir Postası**, 20 Ağustos 1960, Yıl:1, sayı:4, s.1, 2.

⁴⁹ **Kırşehir Postası**, 10 Eylül 1960, Yıl:1, sayı:7, s.1

⁵⁰ Dur-Sun, “Bayrağa Saygı Gerek”, **Kırşehir Postası**, 3 Eylül 1960, Yıl:1, sayı:6, s.1.

⁵¹ Dur-Sun, “Bayrağa Saygı Gerek”, **Kırşehir Postası**, 3 Eylül 1960, Yıl:1, sayı:6, s.1.

⁵² Dur-Sun, “Bayrağa Saygı Gerek”, **Kırşehir Postası**, 3 Eylül 1960, Yıl:1, sayı:6, s.1.

⁵³ **Kırşehir Postası**, 29 Ekim 1960, Yıl:1, sayı:14, s.1.

Fikir ve Vicdan Hürriyeti" isimli yazısında darbeye bakışını şu cümlelerle ifade etmektedir: " *Düşen iktidar evvela millet kesesinden bol bol ikram ettiği para ve mevki sayesinde etrafında bunlar ayak yalayarak yiyip içip etek öpmekle geçinmeyi kendilerine iş edinen parazitlerdir. İşte 27 Mayıs İnkılabı, fikir ve vicdan hürriyetini felce uğratan düşüklerin olduğu kadar, perde arkasına gizlenenlerin de yüzüne şamardır.*"⁵⁴ "**Hizmet**" isimli gazete darbeden sonra Salihli'de yayın hayatına başlamıştır. Dr. Cengiz Haner imzasıyla çıkan gazetenin darbeye bakışının ipuçlarını bulmak mümkündür. Yazıda, "*şerefli Türk Ordusunun milli ihtilaliyle başlayan ikinci cumhuriyet devrinin bütün memleket sahında her vatandaşa, namuslu memleket evladına yüklemekte bulunduğu milli sorumluluk; ileriki günlerin saadet ve selametinde başlıca amil ve asil Türk Milletinin geleceğinde benzersiz rehber olacaktır. Hürriyet ve demokrasi mücadelesinde inanarak ölenlerin ebedi hatırası; yaşayan bütün ruhların kuvvet ve kudret alacağı tek kaynak olacaktır*"⁵⁵ denilmektedir. Bu yazıda bir de "ikinci cumhuriyet" kavramı ihdas edildiğini görüyoruz.

Dr. Cengiz Haner "*Millî Birlik Üyelerine Açık Mektup*" unda darbecilere methiye dizmekte adeta zirveye çıkmıştır. Haner'in mektubunda yağ çektiği, göze girmek istediği çok açıktır. Düşürülen iktidara karşı çok acımasız olduğu şu cümlelerden anlaşılmaktadır: "*Aziz ve kahraman memleket evlatları!.. Büyük Türk Milletine, o'nun naçiz fertleri biz vatandaşlara, yıllardır kurtuluş ümitlerini böyle asil bir inkılap hareketine bağlamış aydın bir topluluğa 27 Mayıs gibi güneşi ılık, aydınlığı bol, hürriyeti sonsuz, vakarı asil, haysiyeti manalı ve şerefî kutsal bir tarih kazandırdığımızdan dolayı hepimize milletçe minnettar ve memleketçe müteşekkirimiz.. Var olunuz... 27 Mayıs güneşini bir mevsim aydınlığı değil, bir hayır, bin yüzyıllık bir ahlak, bir inanış ve bir müşterek sorumluluk ışığı haline getiremezsek, inanalım ki sizlere de, bizlere de Aziz Türk Vatan ve Milletine de yazık olur sayın kahramanlar!..*"⁵⁶

⁵⁴ **Kırşehir Postası**, 17 Aralık 1960, Yıl:1, sayı:18, s.2.

⁵⁵ **Hizmet**, 21 Temmuz 1960, sayı.1, Yıl. 1,s.1.

⁵⁶ **Hizmet**, 28 Temmuz 1960, Yıl. 1, sayı.2, ,s.1-4.

27 Mayıs 1960 tarihli “**İrfan**” isimli gazetenin bazı başlıkları şöyledir: “*Türk Hükümeti İdaresini Askeri Kuvvet Ele Aldı.*”⁵⁷ Diğer bir nüshasında ise başlıklar öyledir:⁵⁸ “*General Cemal Gürsel Komitesinde Askeri Birlik İdareye Hâkim Oldu. Her Tarafda Sessiz İnkılâba Ayak Uyduruluyor. Halk Pür Neşe Ve Heyecan İçindedir*” “*A. Menderes Levhaları Ve Celal Bayar Fotoğrafları İndirildi.*” “*Bütün Kabine Azaları Silahlı Askeri Kuvvetlere Teslim Oldular. A. Menderes Ve Polatkan Kütahya Yolunda Yakalanarak Ankara’ya Götürüldü.*”

Darbeden sonra “**Trakya Meriç Postası**” gazetesinde orduya karşı aşırı bir sevgi görüyoruz. Bazı başlıklar şöyledir:⁵⁹ “*Türk Ordusu Selam Sana*”, “*Orgeneral Cemal Gürsel’in Neşredilmemiş Bir Yazısı.*” “*Başkan Cemal Gürsel’in Beyanâtı ve DP’nin Kapatılması*” Erzurum’da yayın yapan “**Serhat**” isimli gazetenin 27 Mayıs öncesi nüshalarında iktidar ile ilgili çok fazla, dikkate değer yazı ve haber yoktur. Darbeden sonra ilk çıktığı tarih 30 Mayıs 1960 tarihli nüshasında manşetten bazı başlıklar şunlardır:⁶⁰ “*Türk Tarihinde Yeni Bir Devrim. Sayın Orgeneral Cemal Gürsel Yeni Hükümeti Kurdu. 29 Mayıs Pazar Günü Saat 20’de Radyoda Yapılan Konuşma Büyük Güven Sağladı.*” “*Garnizon Kumandanlığının Yeni Tebliğleri*”. “**Terazi**” isimli gazetenin darbeden sonraki bir nüshasında manşet şöyledir:⁶¹ “*Kanlı Bir Saltanat Devrildi. Şanlı Ordumuz İdareyi Ele Aldı. Devlet Ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel Oldu.*”

Kırşehir’de yayınlanan “**Yeşilyurt**” gazetesi darbe öncesi hükümet lehinde veya aleyhinde fazla bir yayını görülmemektedir. Ancak darbeden sonra yeni yönetimin lehinde bir yayın politikası takip ettiği görülmektedir. 2 Haziran 1960 tarihli nüshanın başlığı “*Şanlı Or-*

⁵⁷ **İrfan**, 27 Mayıs 1960, sayı: 229, s. 1.

⁵⁸ **İrfan**, 28 Mayıs 1960, sayı: 230, s. 1.

⁵⁹ **Trakya Meriç Postası**, 12 Temmuz 1960, Yıl: 2, sayı:22, s.1; 18 Ağustos 1960, Yıl: 2, sayı:24, s.1.

⁶⁰ **Serhat**, 30 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:23, s.1.

⁶¹ **Terazi**, 1 Haziran 1960, Yıl. 2, sayı:25, s.1.

dumuzun Kardeş Kanı Dökülmeksizin Başardığı Büyük Vazife Aziz Milletimiz İçin Kutlu Olsun şeklindedir. Diğer başlıklar ise şöyledir:⁶² “*Kırşehir’de Bayram*”, “*Anti Demokratik Kanunlar Tasfiye Ediliyor*”, “*Sabık Dâhiliye Vekili Dr. Namık Gedik İntihar Etti*”.

“**Bizim Karacasu**” gazetesinde de “*Kırşehir’de Muhteşem Bir Şekilde Karşılanan Başvekil Dedi ki*”⁶³ şeklinde iktidarı metheden bir başlık görüyoruz.

“**Bizim Kırıkkale**” gazetesinin darbe sonrası başlıkları şöyledir:⁶⁴ “*Türk Ordusu Milleti Esaretten Kurtardı. Menderes Otomobille Kaçarken Yakalandı*”, “*Silahlı Kuvvetlerimizin Giriştiği Asil İhtilal Büyük Bir Muvaffakiyetle Neticelendi*”, “*Millî Hareket Dünyada Memnuniyetle Karşılandı*”. Gazete yazarlarından Ali Celâl Şimşek “*Ordu Ordu Çok Yaşa*” isimli bir yazı kaleme almıştır. Bu başyazıda darbecilere karşı büyük bir minnettarlık ifadeleri yer almaktadır. Bu yazıdan bazı cümleler şöyledir. “*Türkiye’deki diktatör bozuntularından kurtulmuş bulunan Türk Milletinin bu bayram hemen bütün bayramların üstünde büyük bir bayram kıymetini taşımakta ve tarihe yepyeni bir ihtilal örneği olarak geçmiş bulunmaktadır. Türk Milleti, Türk ordusuna bir kere daha minnettardır. Muhterem Orgeneral Millî Birlik Komitesi Başkanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Başkumandanı Cemal Gürsel ve arkadaşları artık Türk Milletinin kalbinde muhteşem bir sevgi halesi içinde Atatürk, İnönü ve arkadaşlarının yanında yer almıştır.*”⁶⁵ Ayrıca Ali Celâl Şimşek “*İç Anadolu Gazeteciler Cemiyeti Başkanı*” olarak da darbeci General Cemal Gürsel’e bir de telgraf çekmiştir. Telgraf şöyledir: “*Türk Milletini ve bizi esaretten kurtardınız. Türk nesli ve tarih bu bakımdan zatı alinizin şahsında Türk Ordusunu minnet ve şükran duygularıyla tıpkı Milli Mücadeledeki duygularla daima minnet ve şükranla anacaktır. Türk demokrasisini, mustarip Türk Milletini, hayşiyetimizi kurtardınız, bize erkeğimizi iade ettiniz. Tanrı Türk Ordusunu*

⁶² **Yeşilyurt**, 2 Haziran 1960, Yıl:1, Sayı:62, s.1.

⁶³ **Bizim Karacasu**, 7 Şubat 1960, Yıl: 1, Sayı: 16, s.1.

⁶⁴ **Bizim Kırıkkale**, 28 Mayıs 1960, Yıl: 6, sayı: 1051, s.1

⁶⁵ **Bizim Kırıkkale**, 28 Mayıs 1960, Yıl: 6, sayı: 1051, s.1.

ve bu muhteşem beyaz ihtilali hazırlayanları korusun ve muzaffer kalsın. En derin hürmetlerimizle efendim."⁶⁶

DARBE ÖNCESİ DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA MUHALİF OLAN YEREL BASIN

Darbe öncesi muhalif gazeteleri ayrı bir başlık altında toplamayı uygun bulduk. Zira bu gazeteler Demokrat Parti iktidarı sırasında da muhalif yayın yapmaktadır. Dolayısıyla darbeden sonra da muhalefetlerini devam ettirmişlerdir. "**Hür Kütahya**" isimli gazete bunlardan biridir. Başyazısında iktidarı şöyle eleştirmektedir: "1946'dan 1950'ye kadar muhalefetleri devrinde her çeşit hareketi kendileri için mubah gören ve iktidara geçtikten sonra bütün bunların aksini tatbik sahasına koyan ve şimdi de muhalefete hiçbir hayat hakkı tanımayan bir Demokrat Parti ile yüz yüzeyiz."⁶⁷ Aynı gazete sür manşetten de şu haberi yayınlayarak DP'ye muhalefetini sürdürmektedir: "*CHP Milletvekilleri Şehrimizde. Ferit Melen, Sırrı Atalay, Bülent Ecevit, Suphi Baykam, Ferda Güley, A. Rıza Akbıykoğlu, Bahri Yazar, Rıza Salıcı'dan ibaret kafile Kütahyalıların muazzam tezahüratıyla karşılandı.*"⁶⁸ Aynı gazetede bazı şiirler de iktidarı eleştirmek için yayınlanmıştır. Apdülkadir Gürol tarafından yazılmış bir şiirin bazı mısraları şöyledir:⁶⁹

*" Millet yokluktan inler, kimse farkında değil
Karaborsa bizleri öğütüyor çarkında,
Tuz dahi bulunmuyor çoğumuzun barkında,
Millet gömleksiz kaldı sizler ipekli giyin
Biz sıkalım kemeri sizler durmadan yiyin
Kalmadı üstümüzde ne entari ne hırka
Altın fırlayıverdi bir hamlede yüz kırka*

⁶⁶ **Bizim Kırıkale**, 28 Mayıs 1960, Yıl: 6, sayı: 1051, s.1

⁶⁷ **Hür Kütahya**, 11 Nisan 1960, Yıl: 1, sayı: 10, s.1.

⁶⁸ **Hür Kütahya**, 11 Nisan 1960, Yıl: 1, sayı: 10, s.1.

⁶⁹ **Hür Kütahya**, 11 Nisan 1960, Yıl: 1, sayı: 10, s.2.

Böylemi olacaktı söyle DEMOKRAT FIRKA.”

“*Hür Kütahya*” gazetesi D.P iktidarını eleştirmeye devam etmektedir. Bazı başlıklar şöyledir:⁷⁰ “*D.P Demokrasisi. Muhalif Gazete Okuyan Öğretmene Ne Yapılır?*”, “*Basma Baskı*” “*CHP Meydan Mahallesi Kongresi. Muhteşem Bir Hava İçinde Yapıldı. Kongre Büyük Bir İlgi Topladı.*”

Yukarıda bahsedilen gazetede olduğu gibi “**Terazi**” gazetesindeki haberler ve yazılarda da darbe öncesinde D.P. aleyhinde bir tutum sergilendiği görülmektedir. Mesela “*D.P. Seçimlerden Çekiniyor. Seçimlerin Normal Zamanı 961 Yılında Dahı Yapılması Şüpheli. En Yakın İhtimalle Bir Yıl Geri Bırakılarak 962 Yılında Yapılacak.*” “*D.P. İktidardan Düşecek*”⁷¹ “*Terazi*” gazetesinin 2. Sayfasında Musa Başer’in “*Demokrat Parti Seçim Yapmayacak*” başlıklı yazısında iktidar eleştirilmekte ve ağır ithamlarda bulunmaktadır. Yazıda “*ne hazindir ki 1950 yılında büyük ümitlerle iş başına geçmiş olan bu parti millete verdiği sözü tutmamış, bilhassa rejim mevzuunda eski devri aratmıştır. Demokrat Parti köylüye dayanıyor, şimdi yapılacak seçimlerde yine ekseriyeti alır diyenler var. Bu görüş yanlıştır. Köylü bu gün dünden daha çok sıkıntı içindedir*”⁷² diye iktidar tenkit edilmekte ve yapılacak seçimleri de kazanamayacağını iddia etmektedir.

Kırıkkale’de yayınlanan “**Hürkale**” isimli gazete daha önceki yayınlarında Demokrat Parti iktidarına muhalif bir çizgi takip etmektedir. Darbeden sonra da muhalefetine devam ettiği görülmektedir. 4 Haziran 1960 tarihli nüshasında başlıklar şöyledir:⁷³ “*Suçlular İçin Yeni Bir Tahkik Heyeti Kuruldu*”, “*Hürriyet Şehidi*” “*Yurtta Milli Bayram Devam Ediyor*”. “*Yurtta Milli Bayram Devam Ediyor*” başlıklı haberde şu bilgiler bulunmaktadır: “*Şanlı Ordumuzun giriştiği Milli hareket ve elde*

⁷⁰ **Hür Kütahya**, 18 Nisan 1960, Yıl: 1, sayı: 11, s.1.

⁷¹ **Terazi**, 15 Nisan 1960, Yıl.1, sayı: , s.1.

⁷² **Terazi**, 15 Nisan 1960, Yıl.1, sayı: , s.2.

⁷³ **Hürkale**, 4 Haziran 1960, Yıl:1, sayı: 9, s.1.

ettiği büyük başarı yurdun her tarafında derin bir bayram sevinci ile kutlanmakta ve Orgeneral Cemal Gürsel'e telgraflar gönderilerek şahsında kahraman ordumuz selamlanmaktadır. Kırkkale'de ordumuzun bu kansız inkılabı 38 kurban kesmek suretiyle tesid edilmiştir.”⁷⁴

YEREL BASININ DEMOKRAT PARTİLİLERE BAKIŞI

Demokrat Partili eski siyasilere darbe sonrası bakış açısında değişiklikler göze çarpmaktadır. “Şehrimiz DP’lileri Yargılandı”⁷⁵ Menderes ile ilgili haberleri soğuk bir tarzda vermektedirler. Bir haberde “Menderes’i Öven İki Kişi Tevkif Edildi”⁷⁶ Kırşehir ile ilgili olarak Demokrat Parti’nin tutumu bilindiği üzere olumsuzdur. Menderes iktidarda iken birçok şehir ve kasaba, başbakanı fahri hemşeri ilan edebilmek için adeta yarışa girmişlerdi. Darbeden sonra bazı gazetecilerin fırsattan istifade bu tutumla ilgili olarak istihza yarışına girdikleri görülmektedir. Kaba bir üslup yazılara hâkimdir. Bir köşe yazısında şöyle yazılıdır: “Ama bakın Kırşehir Belediyesi’ne! Düşük başbakan fahri hemşerilik istedi (istedi değil de adeta dilendi), vermedi. Bir daha istedi, yine vermedi. Zorla almaya kalktı, yine alamadı. Ama adam başka bir yere hemşeri olmaya o derece düşkünmüş ki, nihayet Yassıada’ya özbeöz hemşeri oldu da kurtulduk.”⁷⁷ Kırşehir Postasında Hayri Yalçın isimli bir köşe yazısının başlığı oldukça sert ve acımasızdır. Yazar DP’lileri kastederek “Sizlere Acımayız” başlığını atmaktan çekinmiyordu. Yazıda, geçmişte DP’lilerin yaptığı birçok hata sayılıp döküldükten sonra hakaretin dozu zirveye çıkmaktadır. “Ey şimdi Yassıada’da adalet önünde ter döken gafil adamlar, ey vicdanları bir taş kadar sert olan hissiz yaratıklar. Ve ey Roma imparatorları gibi sapık ve zalim kimseler! Sizlere acımayız. Sizlere acımayız. Çünkü siz, yüksek bir adalet divanı önünde terliyorsunuz. Bizler kanunsuz ve vicdansız bir idare karşındaydık. Çoluk-çocuk, genç ihtiyar acımızdan kan ağlıyorduk. Derdimizi dinleyecek, hakkımızı arayacak

⁷⁴ Hürkale, 4 Haziran 1960, Yıl:1, sayı: 9, s.1.

⁷⁵ Kırşehir Postası, 8 Ekim 1960, Yıl:1, sayı:11, s.1.

⁷⁶ Kırşehir Postası, 22 Ekim 1960, Yıl:1, sayı:13, s.1.

⁷⁷ Kırşehir Postası, 22 Ekim 1960, Yıl:1, sayı:13, s.1.

*hiçbir kimse yoktu. Şimdi siz cennet gibi bir adada yaşıyorsunuz. Düriüst hâkimlerin karşısında insan gibi hesap veriyorsunuz sizin acınacak haliniz yok. Biz on sene cehennemde yaşadık. Göz yaşlarımıza bakıp güliüyordunuz.. Sizlere acımıyoruz.”⁷⁸ Hakikat gazetesinin 1 Haziran tarihli nüshasında eski iç işleri bakanı Namık Gedik’in bir fotoğrafı yayınlanmış ve “*Namık Gedik İntihar Etti*” diye de kısa bir haber bulunmaktadır.⁷⁹*

“**Hakikat**” gazetesinin 17 Haziran 1960 tarihli nüshasında eski yönetimi aşağılayıcı tavır devam etmektedir. Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile alakalı bir haber şöyledir: “*Sözü Dinlenecek mi! Celal Bayar Sakal Bıraktı.*” Haberin devamında “*Yassı Ada’da bulunan sabık ve sakat Cumhur Reisi Celâl Bayar tıraş olmamakta ve sakal bırakmış bulunmaktadır. Bayar, kendisine karşı çok nazik muamelede bulunan muhafızlarına karşı pek haşin davranmakta ve sinirli halini muhafaza etmektedir.*”⁸⁰ Darbeden sonra Hakikat gazetesi eski yönetim aleyhine yayınlarına olanca hızı ile devam etmektedir. Vehbi Cem Aşkun’a ait beş kıtalık (4 Haziran 1960- Eskişehir) “*Geçmiş Olsun*” başlıklı şiirini yayımlamıştır. Şiir, Demokrat Parti yönetimini acımasızca eleştirmektedir. Bir dördlükte şu ifadeler yer almaktadır:⁸¹

*“Artık her şey tamamdı ne merhamet, ne vicdan-
Bir yanda çalıp çırpma, öbür yanda sefahat...
Umurlarında değil yıkılıyormuş vatan,
Milleti kim düşünür, yaşarken rahat rahat...”*

Aynı şiirin son dördlüğünde ise askeri darbeden sonraki durum ise şöyle açıklanmaktadır: “*Bizi sevinç öperken, onları aldı keder,*

*Yaşasın ordu yoksa zordu yurtta yaşamak..
Sokak milyonleri boy verdi birer birer,*

⁷⁸ **Kırşehir Postası**, 5 Kasım 1960, Yıl:1, sayı:15, s.1.

⁷⁹ **Hakikat**, 1 Haziran 1960, sayı: 112, s.1.

⁸⁰ **Hakikat**, 17 Haziran 1960, sayı: 121, s.1

⁸¹ **Hakikat**, 20 Haziran 1960, sayı: 123, s.1

Yoklan ceplerinizi elleri vardır mutlak...”

Salihli’de yayınlanan “**Hizmet**” gazetesindeki “*Hırsızlar Kervanı Yassıda’da*” isimli yazıda Demokrat Partililere ve eski yönetime karşı çok ağır sözlerle hücum edildiği görülmektedir: “*Dilimizin döndüğü, aklımızın erdiği kadar bu milleti 14 Mayıs 1950’den 27 Mayıs 1960’a kadar idare edenlerin hırsızlığı, şerefsizliği, düzenbazlığı, madrabazlığı, sahtekârlığı, yalancılığı, din istismarcılığı hatta dinsizliği, vatan hainliği, arz düşmanlığı gibi özel karakterlerini ve feci şahsiyetlerini sırasına göre bazen ima, bazen sükût, ekseriyetle işaret yolu ile ve fırsat düştükçe açıkça ifade etmemize rağmen:*

– *Siz muhalifler bozguncusunuz!*

– *Siz yapılanları inkâr hevesindedesiniz!*

– *Siz, D.P. iktidarını kıskanıyorsunuz! Diye cevap veren geçmiş idare taraftarları, çok şükür büyük tanrının kudret ve müsaadesiyle bir gün olup da 100 metrekaresik bir ev arsasına bile sahip olamayan yüzbinlerce vatandaşın karşısında silinmez yüz karasıyla çıkan eski liderlerinin siyasi varlıklarını nasıl paraya tahvil ettiklerine, muhafazasına verilen devlet kasalarını soyup nasıl kaşaneler yaptırdıklarına, Salihli Ovası’ndan daha geniş yer tutan hazine arsalarını nasıl zimmetlerine geçirdiklerine, döviz kaçakçılıklarında milyonları nasıl vurduklarına hiç değilseniz bizlere: Hakikaten zamanında doğru söylemişsiniz, bizlerden çok önce bunları tanımışsınız, .demelelerini beklemek günahlarının kefareti olmaz mıydı? Halbuki ne gezer!..”⁸² Hizmet Gazetesinin darbeden sonraki başyazısında Demokrat Parti iktidarının yaptığı kötülüklerin üstesinden gelmenin çok zor olduğu ve 27 Mayıs’tan sonraki iki aylık süre içinde yapılanlar dikkate alınırca darbecilerin ne kadar başarılı olduğu işlenmektedir. İstanbul basımının hemen seçim isteğine bu gazete karşı çıkarak “önce milli ıslahat ve sonra seçim”⁸³ fikrini işlemektedir. Demokrat Parti iktidarını ise “sakıt” ve “on yıldan beri sahte bir kalkınma teranesi içinde” olmakla*

⁸² **Hizmet**, 21 Temmuz 1960, Yıl. 1, sayı.1, s.2.

⁸³ **Hizmet**, 28 Temmuz 1960, Yıl. 1, sayı.2, s.1-3.

suçlamaktadır. Dr. Cengiz Haner D.P iktidarına karşı adeta kin kusarak düşmanlığını “bu vatanın büyük bir talihsizlik içinde gittikçe soysuzlaşan, gittikçe benliklerini, haysiyetlerini birkaç randevu evinin seksüel ve adi kazancına ipotek ettirecek kadar şerefsizleşen bir iktidarın...”⁸⁴ şeklindeki kelimeleri ile ifade etmektedir.

“**Hür Kütahya**” gazetesi darbeden önce de muhalif bir çizgi takip etmekteydi. Darbeden sonra da bu tavrını devam ettirmiştir. Eleştirilerinin dozu biraz daha artmış gözükmektedir. 4 Haziran 1960 tarihli nüshasının manşeti bu tavrını göstermektedir:⁸⁵ “*Türk Milletine Geçmiş Olsun. Zalim Ve Kan Dökücüler Nihayet Ordumuzun Eliyle Cezalarını Buldular. Aziz Ordumuzun Bu Mukaddes Hareketi Gelecek Yıllarda Millete Hıyanet Etmek İsteyenlere Büyük Bir Ders Olacaktır.*” Mehmet Erbil imzalı “*Mukadderat Değil Menderes İlahi Adalet*” isimli başyazıda Menderes şöyle tenkit edilmektedir: “*Ulu Tanrı yalancıyı cezalandıracağını son günlerde siyasetinize bol bol alet ettiğiniz mukaddes dinimizin mukaddes kitabında tekrarlar. Zalim olan adalet yapamaz, adalet yapmayan zalimdir ilahi emrini unutanların başına gelecek bundan başka ne olabilir. Muhalefet devrinde suret-i haktan görünerek söylediğiniz yalanlarla bu tertemiz, bu saf, bu mübarek milleti aldattınız, iktidara geldiniz.*”⁸⁶ Hür Kütahya’daki bazı başlıklar gazetenin eski iktidara bakışını da göstermektedir:⁸⁷ “*Menderes’in Ayakkabısı Altında Kuran Bulundu. Durum Fotoğraflarla Belirtildi*”, “*Suçlular Yargılanacak*”, “*Katliam Tertibi*”, “*Mesuller Nezaret Altında*”, “*Meğer Bizi Yok Edeceklermiş*”, “*Zulüm Sona Erdi. Zalimler Pek Yakında Adil Hâkimler Eliyle Cezalarını Bulacaklardır*”, “*Bütün Yurtta Bayram Devam Ediyor*”. Başyazıda Mehmet Erbil “*Zalimlerin Sonu*” başlıklı yazısında şu değerlendirmeyi yapıyor: “*Şu D.P. koda-manlarına bakınız. 1946’dan 50’ye kadar bir hayır savaşçısı diye karşımıza geçtiler. 1950’de bu yalancıların dolabına düşen Türk Milleti’nin oylarıyla*

⁸⁴ **Hizmet**, 28 Temmuz 1960, Yıl. 1, sayı.2, ,s.1-2.

⁸⁵ **Hür Kütahya**, 4 Haziran 1960, Yıl: 1, sayı: 11, s.1.

⁸⁶ **Hür Kütahya**, 4 Haziran 1960, Yıl: 1, sayı: 11, s.1.

⁸⁷ **Hür Kütahya**, 4 Haziran 1960, Yıl: 1, sayı: 11, s.2-3-4; 11 Haziran 1960, Yıl: 1, sayı: 12, s.1.

iktidara geldiler. Her geçen gün iktidarını memleket hayırına kullanacaklarına memleketi cehenneme çevirdiler.”⁸⁸

“**Serhat**” gazetesinde iktidar ile ilgili haberlerde daha aşağılayıcı bir tavır görülmektedir. Mesela “*Sabık Dâhiliye Vekili Namık Gedik İntihar Etti*”⁸⁹ başlığı gibi. Bir başka nüshadaki manşet şöyledir:⁹⁰ “*Devlet ve Hükümet reisimiz Cemal Gürsel Öğretmenler Lokalini ziyaret etti. Sayın Gürsel dedi ki: Giden Adamların hangi taşı kaldırırmanız muhakkak altından bir pislik çıkar. Türk Milletinin hürriyeti için yapamayacağı fedakârlık yoktur*”, “*Cemal Gürsel Dün Aziziye’yi Ziyaret Etti*”, “*Sayın Gürsel Dün Gitti*”, “*Hürriyet Şehitleri İçin Mevlit Okutturdu*”, “*Hürriyet Tahvilleri*”, “*Sayın Cemal Gürsel Dün Ankara’ya Avdet Etti*”, “*Mahkemeleri Adada Olacak*”, “*Hürriyet Şehitlerini Anma Töreni*”.

Eskişehir’de yayımlanan “**Terazi**” gazetesi darbe öncesi muhalefet çizgisinin dozunu daha da artırarak devam ettirmektedir. Bazı başlıklar gazetenin olaylara bakışını net bir şekilde aksettirmektedir. Başlıklar şöyledir:⁹¹ “*İkinci Cumhuriyete Doğru. İlmin Işığı Altında Hazırlanan Anayasa, Yurdumuzda Gerçek Demokrasiyi Sağlayacak*”, “*Samimi Demokratlar Ne Yapacak?*”, “*Hürriyet Havası*”, “*Özlenen Günler. İdareyi Ele Alan Şanlı Ordumuz, Geniş Çaplı Islahata Girişti. Temizlik Devam Ediyor.*” Ayrıca “*Hala Ne Duruyorsunuz?..*” isimli imzasız yazıda da Demokratlara hakaretler içeren ağır eleştiriler yöneltilmektedir. Yazıda “*zorbalıkla seçildiğiniz, geldiğiniz, bilgisizlikle yürütmeye çalıştığınız, bol keseden üyelerinize akıttığınız aidatlarla sabıkların her ayak basışında kurbanlar kesip taklar kurduran, 27 Mayıs’tan sonra utanmadan, sıkılmadan – Ordu, Gençlik Yaşa- diyen dövizler astıran düşük karakterliler, politikacılığı ve başkanlığı sülaleden miras gibi kullananlar, bendelerine bol keseden tahsisat ve mutemetlik dağıtan odacılar, hala duruyor musunuz? Milletin kredisini kendi mensuplarına Vatan Cephesine geçersen veririz diye tehditle dağı-*

⁸⁸ **Hür Kütahya**, 11 Haziran 1960, Yıl: 1, sayı: 12, s.1.

⁸⁹ **Serhat**, 30 Mayıs 1960, Yıl.1, sayı:23, s.1.

⁹⁰ **Serhat**, 20 Temmuz 1960, Yıl.1, sayı:35, s.1; 21 Temmuz 1960, Yıl.1, sayı:36, s.1.

⁹¹ **Terazi**, 13 Haziran 1960, Yıl:2, sayı: 20, s.1.

tıp aslan payını kendilerine ayıran idareciler. Evinde çocuğunla oturup yiyecek bulamazken Otel Porsuklarda oturak alemleri tertip edip, peygamberler yaratan, babasının elini dahi öpmezken, sabıkların elini bırakıp ayağına kapananlar, mensup oldukları toplumun değnekçileri, kirleticileri, başımız hala dik ve uzun burunlarımızla, sahte diplomalarımızla, miyop gözlüklerimizle hala görmüyor ve hala duruyor musunuz?...Dün ikbal koltuğunda oturanların etrafında şaklabanlıklar yapıp masumların haklarını gasp eden, bu gün arabamın yüksek yerlerine çıkıp, türkü söyleyip göbek atan milyoner bozuntuları, orman katilleri, karaborsa bezirganları, banka soyguncuları, fakir fakara cellatları, siyaset madrabazları, vatan millet duygusundan mahrum politika kımalları, sahte temellerinin bozuk maddeleri, dalkavuklar, riyakarlar, sahtekarlar, milletin sırtına kene gibi yapışanlar, sülükler, yarasalar çekilin artık, hiç olmazsa göze gözükmeyin. Ne çekmişsek sizden çektik, sizden bulduk. Yeter, yeter artık. Söz Milletin yeter artık.”⁹² şeklinde D.P. iktidarının bütün zamanlarının kendilerince bir tasviri yapılmaktadır. Son cümle ile de Demokratların iktidara gelirken kullandıkları sloganı kullanarak onları kendi sözleriyle vurmaktadır.

“**Bizim Kırıkkale**” gazetesinin 29 Mayıs 1960 tarihli nüshasında İbrahim Akkoç imzasıyla “*Basın Yayın Vekilimize Açık Mektup!*” başlığı ile bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda şu fikirlere yer verilmiştir: “..Menderes Hükümetlerinin Türk basını üzerindeki iğrenç tutumunun vicdanlarda bıraktığı derin yara malumunuzdur. O ki bir besleme basın meydana getirmiş, temiz seciyelere, temiz haysiyetlere hücum ettirmiş, milletin yüzbinleri sırf bu seciyesiz tutum içinde olanlara aktarılmıştır.”⁹³ Bizim Kırıkkale'nin 2 Haziran 1960 tarihli nüshasında ise Menderes ve iktidarı ile ilgili ilginç iddialar manşetten verilmiştir:⁹⁴ “*Adnan Menderes Sovyet Rusya'ya Kaçacaktı. Ama Kahraman Ordumuz Buna İmkân Vermeyerek Kendisini Yakaladı*”, “*İş Bankası Sabık Diktatörlere 50 Milyon Lira Kredi Açmış*”, “*İstanbul'daki Akla Durgunluk Verecek Büyük Suistimaller. Vatandaş Katletmek İçin 5700 Mavzer Dağıtılmak Üzereydi*”. Fevzi Özer imzalı bir yazıda ise

⁹² Terazi, 13 Haziran 1960, Yıl:2, sayı: 20, s.1.

⁹³ Bizim Kırıkkale, 29 Mayıs 1960, Yıl: 6, sayı: 1052, s.1

⁹⁴ Bizim Kırıkkale, 2 Haziran 1960, Yıl: 6, sayı: 1055, s.1.

çok ağır ve hakaretamiz cümleler bulunmaktadır: “*Refik Koraltan Aşkına Ağlıyor!*” başlıklı yazı şöyledir: “*Diktatör bozuntularından Koraltan’ın eski devirde yaşadığı aşk hikâyeleri kulaktan kulağa yayılır dururdu. O’nun salyaları aka aka tezahür eden aşkı Peron’un aşkıdan daha iğrençti. Şimdi öğreniyoruz ki Koraltan nezarete devamlı surette hatta hümgür hümgür ağlamaktadır. Herhalde Koraltan milletten gasp ettiği milyonların gidişine kendisine oyun oynayan mukadderatına değil, aşkına ağlamaktadır. Meğer bizleri kimler idare ediyormuş, birkaç psikopat, sekseninde kuduz salyalı bir âşkla bir çete! Yediden yetmişe siz çok yaşayın ey Türk Ordusu.*”⁹⁵

SONUÇ

Yerel basın yayımlandığı yerlerdeki halkın bilgilendirilmesi, dertlerinin ve isteklerinin yetkililere duyurulması bakımından önemli bir yere sahiptir. Her devirde basının iktidarla ilişkisi olmuş ve olmaya da devam edecektir. Bu ilişki bazen iyi, bazen de kötüdür. Bu da tabii bir durumdur. Bu ilişkilerde menfaat, çıkar ilişkisi, ideolojik benzerlik veya farklılıklar, siyasi beraberlik veya zıtlıklar önemli rol oynamıştır. Bu unsurlar basının iktidarla ilişkisinin iyi veya kötü olmasını doğrudan etkilemiştir. İktidarlar sürekli kendilerini destekleyen, aleyhinde yayın yapmayan, başarısızlıklardan çok başarılarını yayımlayan basını daima desteklemiştir. İktidar gücünü basının sayesinde daima hissettirmiştir. Yerel basın, genellikle sermayesi az insanlar tarafından yaşıtmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla yerel basının iktidar yanlısı veya karşıtı olması sahiplerinin kişiliği ile doğrudan bağlantılıdır.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’nin yerel basındaki yansımalarını tespit için Türkiye’nin muhtelif yerlerinde yayımlanan gazeteleri tararken iki husus ortaya çıkmıştır. 1950-1960 arası Demokrat Parti iktidarı döneminde gazetelerin büyük bir kısmı iktidar yanlısı bir yayın politikası takip etmektedir. Ancak darbeden hemen sonra bu gazetelerin hızlı bir şekilde yayın politikalarını değiştirdikleri görülmektedir. Darbe öncesi iktidar partisi ile ilgili yapılan yayınlarda çok

⁹⁵ **Bizim Kırıkkale**, 2 Haziran 1960, Yıl: 6, sayı: 1055, s.1.

hürmetkâr, yumuşak bir dil ve üslup kullanılmakta, dalkavukluklarla dolu haber başlıkları, yazılar ve yorumlar yapılmaktadır. Darbeden sonra ise sanki bir gün önce iktidarı kutsayıcı yayın yapan bu gazeteler değilmiş gibi bir manzara karşımıza çıkmaktadır. Bu durum karşısında insan bu kadar hızlı bir dönüşümü izah etmekte zorlanmaktadır. Askeri darbe yapanları adeta bir kurtarıcı gibi karşılamakta, onlara methiyeler düzmektedirler. Aynı şekilde daha önce öve öve göklere çıkardıkları siyasileri, Demokrat Partilileri şimdi en ağır kelimelerle itham etmekte ve yerin dibine batırmaktadırlar. Bazı yorumcuların, köşe yazarlarının kullandıkları dil ve üslup insanın yüzünü kızartacak derecededir. Bu elbette kabul edilecek bir durum değildir. Diğer taraftan yirmi iki adet gazeteden sadece üç tanesi iktidara muhalefet etme cesaretini gösterebilmiştir. Askeri darbe öncesi muhalif olan gazeteler korkusuzca muhalefetlerini sürdürmekteyken, pek tabii darbeden sonra da cesaretle ve korkusuzca Demokrat Parti yönetiminin aleyhinde yayınlarına devam etmektedirler. Bu gazetelerin tavırlarında bir tutarlık vardır. Askeri darbeden sonraki tavır ve söylemleri de okuyucuyu tatmin edici mahiyette ve sırtıtmamaktadır. Ancak sivil idareye karşı gösterdikleri bu muhalif tavrı askeri darbeye de gösterebilirler miydi? Bunu tespit etmek imkânımız maalesef yoktur. Ancak bu basını tutarlı oldukları için, darbe öncesi dil ve üsluplarını muhafaza ettikleri için takdirle karşılamak gerektiği kanaatindeyim. O zamanki halkın bir kısmının ve yerel gazetele- rin büyük bir kısmının tavrı darbeye alkış tutmak şeklinde tezahür etmiştir. Yani darbe öncesi ve sonrası farklı davranarak bir ikiyüzlülük sergilenmiştir. Bu da güç karşısında herkesin aynı cesur tavrı gösteremediğinin bir tezahürüdür. Bu yayınlardan Türkiye'de demokratik kültür ve tavrın daha epeyce mesafe kat etmesi gerektiği kanaati hâsıl olmuştur.

KAYNAKÇA**Kitap ve Makaleler:**

Çelebi, Funda (Editör), **Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yay., İstanbul 2001.

Pehlivanlı, Hamit, **Kırıkkale Basının Öncüsü Selim Pehlivanlı ve Makaleleri**, Kırıkkale 2010.

Gazeteler: (Tarih, sayı ve sayfa numaraları dip notlarda verildiğinden gazetelerin sadece isimleri verilmiştir.)

Aziziye Postası

Bizim Karacasu

Bizim Kırıkkale

Demokrat Akdeniz

Demokrat Ege

Demokrat Memleket Postası

Elbistan Postası

Hakikat

Hamle

Hizmet

Hür Kütahya

Hürkale

İrfan

Kırşehir Postası

Serhat

Terazi

Trakya Meriç Postası

Ulaş

Vatan Cephesi

Yeşilyurt (İzmir)

Yeşilyurt (Kırşehir)

Zafer

BÜYÜK DOĞU DERGİSİ'NİN 1943-1951 YILLARI ARASINDAKİ KAPAKLARININ GÖSTERGEBİLİMSEL VE SÖYLEMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Fatma NİSAN*

ÖZET

İster dergi olsun ister gazete, basın her dönemde tarihe tanıklık etmiştir. Tarihi gelişmelere sadece toplumun değil aynı zamanda basın kuruluşlarının da nasıl yaklaştığının bir göstergesi olarak bunu hem görsel hem de yazılı olarak içeriğine yansıtmıştır. Bu nedenle, gazete ve dergi gibi yazılı yayınların tarih kitaplarından önce tarihe tanıklık ettiğini ve tarihi bir belge niteliği taşıdığını söylemek hiç de yanıltıcı olmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, ülkede modernleşme ve inkılâp hareketleri gerçekleştirilmiştir. Bu hareketlerin oluşturulduğu süreçte ve tek parti döneminden çok partili döneme geçiş sürecinde tarihin kaydını dergi ve gazeteler tutmuştur. Bu süreçte, tarihi kaydı tutan önemli yayınlardan bir tanesi de Büyük Doğu dergisidir. “Hakka ve yeni bir dünya görüşüne bağlı Müslüman Türklerin gazetesi” sloganıyla yayın hayatına başlayan Büyük Doğu dergisi, fikir, sanat ve iş dergisi olarak 1943 yılında kurulmuştur. Necip Fazıl Kısakürek tarafından kurulan Büyük Doğu dergisi 87 sayı olarak uzun yıllar çıkmış olmasına rağmen çıktığı süre zarfında birçok defa kapatılmış ve daha sonra bazen dergi bazen de gazete şeklinde tekrar yeniden açılmıştır. Siyasi ve edebi bir dergi olan Büyük Doğu, haftalık olarak yayınlanmış, ‘günlük olaylar, din, ahlak, tarihi bilgiler, sinema, tiyatro, masonluk, komünizm, İslam inkılâbı’ gibi konuları işlemiştir. Modernleşme ve inkılâp hareketlerine muhalif tutumuyla bilinen Büyük Doğu dergisi, muhalefetini hem fotoğraflarında hem de metinlerinde eleştirel tarzda göstermiştir. İlk

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, MALATYA, fatma.nisan@inonu.edu.tr

sayılarında, “Artık bu memlekette, tokmak inkılâbına değil, fikir inkılâbına sıra geldiğinin kafalara dank etmesi lazımdır” (Büyük Doğu 1949/7: 2) ifadelerine yer vermiştir. Bu çalışmanın amacı, Büyük Doğu dergisinin modernleşmeye bakış açısını ve tek partili dönemden çok partili döneme geçiş sürecine derginin nasıl bir söylem ürettiğini analiz etmektir. Çalışmada farklı dönemlerde kapanıp tekrar açılan Büyük Doğu dergisinin 1943-1951 yılları arasında çıkan sayılarının birinci sayfaları göstergebilim ve söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada Büyük Doğu dergisinin kapağında kullanılan fotoğraf ve çizimler için göstergebilim, metinler içinse eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Doğu Dergisi, Eleştirel Söylem Çözümü, Göstergebilim

SEMIOLOGY AND DISCOURSE ANALYSIS OF COVER PAGES IN BUYUK DOGU JOURNALS BETWEEN 1943- 1951

ABSTRACT

The press has borne witness to the century by the way of journals or newspapers. It has reflected those historical affairs as both visually and written in the context not only as an indication of society but also how media institutions approach them. Therefore, it can be clearly remarked that written media organs like newspaper and journal have witnessed those historical affairs before the historical books and been counted as a historical document. Following the foundation years of Turkish Republic, modernization and reform movements have been carried out. The journals and newspapers took records of the history during the reformation process and the transition to multi-party from one-party government. During this period, one of the media organs that witnessed the history is “Büyük Doğu Dergisi” (Great East Journal). It was established in 1943 and started broadcasting with a religious motto: “The newspaper of Muslim Turks who are faithful for God and a new world-view.” The journal was closed many times and re-opened again sometimes as a form of journal or newspaper even if it was founded by famous poet Necip Fazıl Kısakürek and broadcasted 87 issues during the publication of many years. Büyük Doğu, a journal of both a political and literary, was published weekly and related to many subjects like; current affairs, religion, moral, history, cinema, theatre, freemasonry, communism and İslamic reforms. The Journal had an opponent point of view towards Modernization and Reform Movements and reflected its ideology on both photographs and critical texts in the journal. On their first issue, it said: “It is highly important to realize in this country that we no more need mallet reforms, we need reform of thoughts.” (Büyük Doğu, 1949/7: 2). The aim of this study is to analyze how Büyük Doğu Journal approach Modernization movements and what kind of discourse it produced during the era of transition to multi-

party government from one-party. In the study, the method of semiology for photos and discourse analysis for the texts were applied on the first-pages of issues of intermittent years 1943-1951.

Keywords: Büyük Doğu Journal, Critical Discourse Analysis, Semiology

Giriş

Günlük olayların kaydını tutması nedeniyle basının tarihe tanıklık ettiğini söylemek yanıltıcı olmamaktadır. Gazetelerde görsel ve yazılı olarak oluşturulmuş olan içeriklerle olaylara ve gelişmelere toplumun yanı sıra basının da nasıl yaklaştığı gösterilmektedir. Türkiye’de cumhuriyetin ilanından sonra bir takım modernleşme ve inkılâp hareketleri gerçekleşmiş olsa da bunların başlangıç tarihi daha çoğunlukla Osmanlıların gerilemeye başladığı dönemlere rastlamaktadır. Modernleşme hareketlerinin toplumun içerisinde uygulanmaya başlanması ve yaygınlaştırılmasının kaydını tarihi bir belge niteliği olan basın üstlenmiştir. Kimi basın kuruluşları bu hareketlerin bir takım getirilerine olumlu ve destekleyici yaklaşırken kimi basın kuruluşları ise, modernleşmenin toplumu kendi özünden uzaklaştırdığını ve bu hareketlerin batı taklitçiliğinden ibaret olduğunu dile getirmiştir. Bu süreçte muhalif bir kimliğe bürünen ve modernleşme hareketlerini desteklemeyen ve muhalefet eden yayım organlarından bir tanesi 1943 yılında Necip Fazıl Kısakürek tarafından kurulan Büyük Doğu dergisi olmuştur. Büyük Doğu, çıktığı süre zarfında çoğu defa kapatılmış ve daha sonrasında kimi zaman dergi olarak kimi zaman ise gazete olarak yayımlanmıştır. Özellikle modernleşme hareketlerinin toplumun içinde yaygınlaşmaya başladığı bir süreçte, Büyük Doğu dergisinin modernleşmeye bakış açısını ve tek partili dönemden çok partili döneme geçiş sürecine derginin nasıl bir söylem ürettiğini analiz etmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Büyük Doğu dergisinin 1943-1951 yılları arasında çıkan sayılarının birinci sayfalarının analiz edildiği çalışmada yöntem olarak göstergebilim ve söylem çözümlemesi kullanılmıştır. Çalışmada Büyük Doğu dergisinin kapağında kullanılan fotoğraf ve çizimler için göstergebilim, metinler içinse eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır.

1. Büyük Doğu Dergisi/Gazetesi ve Önemi

Necip Fazıl Kısakürek'in adı, düşüncesi ve mücadelesi, Büyük Doğu ile özdeşleşmiştir. Necip Fazıl, Büyük Doğu kavramını, ilk defa 1938 yılında yazdığı bir şiirde kullanmış ve 1941'de verdiği bir mülakatta, mücadele hayatına atılacağını, adının Büyük Doğu olacağını söylemiştir. 1943'de çıkardığı derginin, 1949'da kurduğu cemiyetin ve 1965'de kurduğu fikir kulübünün adı da Büyük Doğu'dur. Bu durum Büyük Doğu'nun bir davanın adı olduğunu göstermektedir (Güçlü, 2013: 92). Bir dava adı olan Büyük Doğu bir dergi olarak, "Hakka ve yeni bir dünya görüşüne bağlı Müslüman Türklerin gazetesi" sloganıyla yayın hayatına başlamıştır. Fikir- sanat- hareket ve iş dergisi olan Büyük Doğu, 1943 yılında kurulmuştur. 16 sayfa basılan derginin, "Geçmişten yapraklar, röportajlarımız, spor-kitap, gülebilecek- avunabilecek (bulmaca- fıkra), doğudan- batıdan(söz ve karikatürler), günlük olaylar, tanrı kulundan dinlediklerim ve fikir adresinde (harf, kadın, sinema)" gibi sayfaları bulunmaktadır. Dergi, 'günlük olaylar, din, ahlak, tarihi bilgiler, sinema, tiyatro, masonluk, komünizm, İslam inkılâbı' gibi konuları işlemiştir. Dergide batı ile doğunun karşılaştırması karikatür üzerinden yapılmış ve batı taklitçiliği sürekli eleştirilmiştir. Derginin yazar kadrosunda; Necip Fazıl Kısakürek, Ziya Şakir, Selahattin Güngör, Burhan Toprak, Mahmut Yesari, Reşat Ekrem Koçu, Nurallah Berk, Hilmi Ziya Ülken, M. Faruk Gürtunca, Sûphi Nuri İleri, Hüseyin Cahit Yalçın, Nizamettin Nazif, Avni Altınor, Ziya Yamaç, Nejat Muhsinoğlu, Peyami Sêfa, Adıdeğmez, Şükrü Baban, Burhan Belge, Kazım Nami, Salih Zeki, Nejat Muhsinoğlu, Rusçuklu Hakkı, Mukbil Özyürek, Tefvik Fikret, Özdemir Asaf, İskender Fikret, Emin Ülgener, Kenan Harun, Salah Birsnel, Mehmet Turhan, Sait Faik gibi isimler yer almıştır (Nisan, 2015: 193).Büyük Doğu'nun 1943-1978 yılları arasındaki yayın hayatı 12 döneme ayrılmaktadır. 1943 yılında çıkartılmaya başlanan dergi 52. sayıya kadar 20x28 cm ebadında çıkartılmıştır. Dergi, 1945 yılından 1955 yılına kadar 24x36 cm. boyutlarındadır. Büyük Doğu,

16 Kasım 1951- 12 Aralık 1951 tarihleri arasında tabloid boyda günlük gazete olarak çıkartılmıştır. Bu tarihten itibaren 1978 yılına kadar bazen haftalık bazen de aylık olarak 20x28 cm boyutlarında yayımlanmıştır (Yıldız, 2002: 582-583).

Büyük Doğu belli bir görüşü yaygınlaştırmak ve bu görüşe taraftar bulmak için çıkartılmıştır. Bu görüşün temelinde 'Türkiye'nin tarihi kimliğine ve misyonuna yeniden ulaşması' esası vardır (Çiftçiğüzeli, 1983: 113). Büyük Doğu, ilk sayısındaki başyazısında; "Büyük Doğu bir mefkûrenin ismidir. Büyük Doğu, doğuş hadisesinin ismiyle beraber şarka da işaret. Şu kadar ki, Büyük Doğu'nun işaret ettiği Şark, Türk vatanının sınırları dışında herhangi bir coğrafya planını kucaklamıyor. Büyük Doğu, kendisini mekân çerçevesinde değil, zaman çerçevesinde gerçekleştirecek bir dava. Biz, Büyük Doğu'yu, Türk vatanından başlayarak güneşin doğduğu istikameti yalayan bir madde zemininde aramıyoruz. Biz, Büyük Doğu'yu yalnız Türk vatanının bugünkü ve yarınki sınırları ile çevrili bir ruh zemininde arıyoruz. Biz, bütün millet kadromuzla beraber, Türk vatanının sınırları içinde, bir şey olmaya, bir oluşa varmaya, bir varışı olurmaya muhtacız; işte bu oluşun ismi, bizce, Büyük Doğu. Eğer bir gün Türk vatanının sınırları içinde, sadık rüyalarımızın müjdesini eşya ve hadiselerle sinmiş görürsek karşımızda billurlaşacak manzaranın topyekûn ifadesi şu olacaktır: Büyük Doğu. Öyleyse Büyük Doğu, çizmeli ayaklarla dışımızdaki iklimlere doğru bir yolculuk olmak yerine, rüzgârdan hafif topuklarla içimizdeki iklimlere doğru bir sefer. Doğudan gelmiş, Doğuyu örnekletirmiş, Batıya doğru yürütmüş, sonra kala kalmış, doğan Batının saldırılarına önünde Doğuyla beraber gerilmiş, gerildikçe gerilemiş, fakat uçuruma düşmemiş, bir şahlanışta kendisini mekân çerçevesinde kurtarabilmiş, her istikamette yeni örnekler aramaya çıkmış, ama zaman çerçevesinde bir türlü kurtarıcısını bulamamış bir millet olmak şuuruna sımsıkı bağlıyız. Kavramak lazımdır ki, bir zamanlar doğunun teknesinde yoğrulan ve kendi teknesinde doğuyu yoğuran şahsiyet hamurumuz, doğunun zaafında biz ve bizim zaafımızda doğu mecalden düşerken

kurtlanmaya yüz tuttu ve o gün bugün, kendi öz cevheriyle yabancı cevherler arasındaki bilgisiz ve ölçüsüz katışmalar yüzünden hayatiyetini kaybetti durdu... Büyük Doğu, o mefkûrenin ismidir ki, kökümüze birine ve dallarımızla öbürüne ilişik olduğumuz Doğu ve Batı dünyaları arasındaki mahsup sırrını ruh ve kafa ağlarından örgüleşmiş bulacak ve Türk milletini alacağıyla vereceği ortasında tam bir usliyet ve şahsiyet ahengine ermiş görecektir” (Büyük Doğu, 1943/1: 2) şeklinde derginin amacını ifade etmiştir.

“Necip Fazıl'ın önderliğinde çıkan Büyük Doğu dergisi, gerek tek parti döneminde, gerekse Demokrat Parti iktidarı döneminde yürüttüğü şiddetli muhalefetle iktidarın tepkisini çekmiştir” (<https://tr.wikipedia.org/wiki>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2016). Büyük Doğu dergisi, kuruluşundan sonra birçok kez kapanır, kapatılır, toplatılır, ara verir, tekrar çıkar. Büyük Doğu macerası 35 yıl, 555 sayı, hakkında 100'lerce dava, 100 yıldan fazla hapis talebi ile sürer. “Dergi bir yılını doldurmadan, ‘Allaha itaat etmeyene itaat edilmez’ hadisi dolayısıyla 1944 Mayıs’ında Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılmıştır. Daha sonra haftalık, aylık dergi olarak neşredildiği gibi, zaman zaman günlük gazete olarak da yayınlanan Büyük Doğu, 1978’deki son dönemine kadar çeşitli sebeplerle kesintiye uğramıştır” (Doğan, 2013: 79). Büyük Doğu dergisi, Eylül 1943’ten Haziran 1951’e kadarki süreçte 177 sayı yayımlanmıştır. Bu süreçte, Büyük Doğu üç dönem şeklinde yayınlanmıştır. İlk dönem; 1 Eylül 1943 ve 5 Mayıs 1944 tarihleri arasında 38 sayı olarak yayımlanmıştır. Bu dönemde 2. Dünya Savaşı vardır ve bu nedenle de dergi içeriğini ağırlıklı olarak dış politika ve ekonomik sıkıntılarla ilgili konulardan oluşturmuştur. İlk dönem ayrıca, modernleşmeyle geldiği ifade edilen içki kullanımı, kumar, moda ve lüks tutkusuna da eleştirilerde bulunulmuştur. İkinci dönem; 2 Kasım 1945- 2 Nisan 1948 yılları arasında 87 sayı olarak yayımlanmıştır. Bu dönemde dergi artık ciddi anlamda muhalif bir kimlik kazanmıştır. Üçüncü dönem; 14 Ekim 1949- 29 Haziran 1951 yılları arasında 52 sayı olarak yayımlanmıştır.

Bu dönemin önemli olayı uzun yıllar iktidarda tek başına kalan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) seçimleri kazanmayıp Demokrat Parti'nin (DP) iktidar olmasıdır. Bu dönemde, CHP'yi ülkeyi yozlaştırmakla suçlayan Büyük Doğu, benzer eleştirileri DP için de yapmıştır. Dergi bu dönemde de modernleşme hareketlerini eleştirmiştir. “Necip Fazıl Kısakürek, siyasi ve toplumsal mücadelesinin en etkili aracı olan Büyük Doğu’yu çıkarmak, yayını sürdürmek, kapanmasının önlenmek, tekrar yayın hayatına döndürmek için olağanüstü bir mücadele vermiştir. Necip Fazıl Kısakürek, toplumun değerlerine, geleneklerine, inançlarına, İslâm’a karşı çıkanlara; batılılaşma yanlılarına, tek parti hükümetine, resmi ideolojiyi benimsemiş aydınlara amansız bir savaş açarak çarpıcı manşetler atmış ve sert yazılar yazmıştır. Necip Fazıl, bu yayınlarından dolayı sık sık yargılanmış, Büyük Doğu bazen toplatılmış, defalarca kapatılmış bu yüzden Üstad birçok kere hapse girmiştir. 1943-1978 yılları arasında çıkan Büyük Doğu’nun kısa bilançosu şöyledir: 35 sene içinde 20 defa kapanmak zorunda kalmış, yüzlerce dava açılmış, Necip Fazıl, bu davalardan dört yıla yakın hapis cezası almıştır” (Güçlü, 2013: 97-98).

Necip Fazıl, batının zıttı, batılılaşmaya karşı olma ve içe doğru yönelme, manevi ve ruhi arayış (Güçlü, 2013: 93) şeklinde iki anlama dikkat çekmiştir. Necip Fazıl, Büyük Doğu dergisi ile Tek Parti yönetimine karşı en etkili ve en sert muhalefeti ortaya koymuştur. Hatta muhalefetin odağı haline gelmiştir. Cumhuriyet rejiminin seçkinleri arasından çıkıp, onların dünya görüşlerine zıt bir söylem geliştirmiş ve Cumhuriyet rejiminin aşağıladığı, dışladığı, kültürel gelişme imkânlarından mahrum bırakılmış, dinî duyarlılık sahibi insanların sözcüsü olmuştur (Emre, 2005: 50). Necip Fazıl’ın otuz yaşında başlayan ve dokuz yıl süren büyük değişimi sonucunda; yeni bir anlayış, iman, inanç ve dünya görüşüyle, Büyük Doğu dergisini çıkarması, Türkiye üzerinde yıldızın parladığı andır. Bu yeni ışık toplum tarafından fark edilmiş, takip edilmiş, toplumu etkilemiş, yol göstermiş, bilinç kazandırmış ve bir dünya görüşünde buluşturmuştur (Güçlü, 2013: 91). Büyük Doğu, 1940-1980 arası dönemde, İslamcı

bir düşünce ekolü olarak da göze çarpar ve dönemin İslamcılığa yakın duran pek çok düşünür, siyaset adamı ve aydınını etkilemiştir. Mesela Cemil Meriç "Bir yanımla Büyük Doğucuyum" demiştir (<https://tr.wikipedia.org/wiki>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2016). Büyük Doğu, İslam'ın inanç, yaşayış, düşünce ve estetik değerlerini İslâm medeniyeti ve Türk tarihi içinde vurgulamış, yayımlandığı dönemde İslâmcı akımın yayın organı durumuna gelmiştir. Büyük Doğu'da Necip Fazıl, içindeki inanç, düşünce ve eylem halini sergilemiş, böylece İslâmcı eğilimin entelektüel yapılanmasına kapı açmıştır (Eroğlu, 2000: 150). Büyük Doğu'nun, İslam'ın, toplum hayatında yeniden zinde bir ruh kazanmasında büyük rolü olmuştur. Özellikle 1945-1948 arasındaki büyük boy 87 sayılı koleksiyon, Büyük Doğu'nun en zengin muhtevalı dönemi olmasının yanı sıra, siyasi yorumları, fikir yazıları, edebi mahsulleri ve zengin yazar kadrosu ile de dergi Türk tarihinin dikkate değer örnekleri arasına girmeye layıktır. Bunun dışında ulaştığı tiraj bugün bile magazin yayınların dışında pek çok derginin gıpta edeceği bir seviyede idi (Okay, 2013: 52).

2. Büyük Doğu'nun 1943-1951 Yılları Arasındaki Kapaklarının Çözümlemesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanan modernleşme ve inkılâp hareketlerine Büyük Doğu dergisinin yaklaşımını çözümlemek bu çalışmanın amacı olmuştur. Çalışmanın uygulama kısmında, 35 yıl çıkmış ve muhalif bir dergi olan Büyük Doğu dergisinin 1943 ve 1951 yılları arasındaki sayılarının kapaklarının çözümlemesi yapılmıştır.

2.1. Metodoloji

Çalışmada kullanılan yöntemlerden bir tanesi söylem çözümlemesidir. "Bir okuma olan söylem çözümlemesi gerçeğe dayalı değil, anlama dayalı bir sonucu amaçlamaktadır" (Atabek, 2007: 152). Dolayısıyla incelenen kapaklarda yer alan yazılı ve sözel mesajlar için

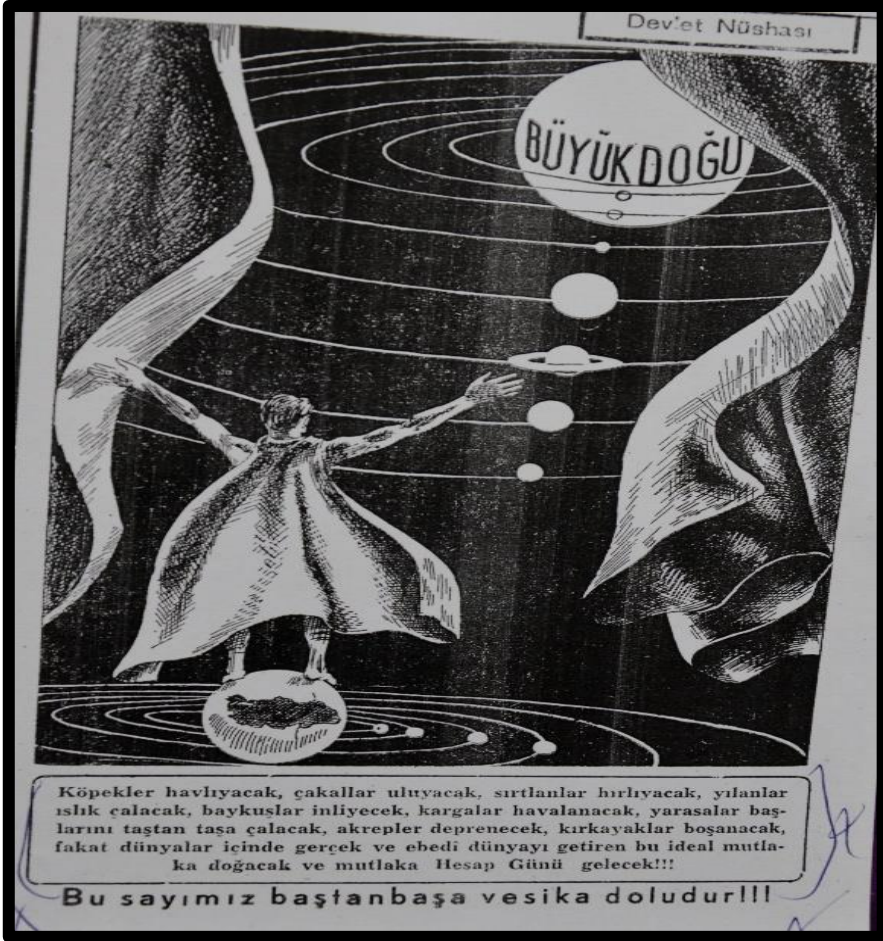
söylem çözümlemesi doğru bir yöntemdir. “Çeşitli amaçlar ve yaklaşımlarla genişleyen çerçevesi, farklı söylem türleri, iletişim ortamları, iletişim amaçları, katılımcılar ve toplumsal değişkenler bağlamında yürütülen çalışmaları ile söylem çözümlemesi, dilbilimin çok yönlü ve belki de en geniş kapsamlı inceleme alanı kabul edilmektedir” (Büyükkantarcıoğlu, 2012: 163). Çalışmada kullanılan ikinci yöntem ise, göstergebilimdir. “İletişim için kullanılan her şeyin; sözcükler, görüntüler, trafik işaretleri, sesler, çiçekler, müzik ve tıbbi semptomlar gibi pek çok şeyin incelenmesi olarak tanımlanan göstergebilim, göstergelerin iletişimde bulunma yolları ve onların kullanımına egemen olan kurallar üzerinde durmaktadır” (Parsa ve Parsa, 2004: 1). Sembolik olayların sistematik çözümlemesini mümkün kılan bir dizi öngörü ve kavrama sahip olan göstergebilim, basit kültürel varlıkların karmaşık anlam sistemlerini çağrıştırmaları, bu anlamların, varlıkların doğal mülkiyeti olmaktan çok kültürel yönden oluşturulmuş paylaşımlar olarak nitelendirilmesini olanaklı kılmaktadır (Potter ve Wetherell, 1992: 27). Göstergebilim, öbür okuma yöntemlerine eklenen yeni bir okuma biçimi değildir. Okumanın, çözümlemenin koşulları konusunda ortaya atılmış, geliştirilmiş tutarlı, tümü kapsayıcı varsayımlar demeti ve ağıdır (Rifat, 2009: 22).

2.2. Bulgular

Büyük Doğu dergisinin 1943-1951 yılları arasındaki kapaklarının söylemsel çözümlemesinin yapıldığı çalışmada söz konusu yıllar arasındaki tüm sayılara sayfa sınırlamasından dolayı yer vermek mümkün olmadığından sayılar arasından öne çıkan kimi kapaklar seçilip analiz edilmiştir. Büyük Doğu dergisinin, 17 Eylül 1943 tarihli sayısında ‘Roma’da demokrasileri bekleyen bir zafer takı’ ibaresi ile birlikte kullanılan görselde tarihi mirasa dikkat çekilirken 29 Haziran 1951 tarihli sayısında Büyük Doğu’nun gazete halinde ki görseline yer verilmiştir. Büyük Doğu’nun üzerinde yer alan “Hakka ve yeni bir dünya görüşüne bağlı Müslüman Türklerin gazetesi” şeklindeki başlık dikkat çekmiştir. 12 Ocak 1946 tarihli sayının kapağında ‘İnsan meçhul’, ‘Vücudunu didikleme didikleme ruhunu unuttular’

şeklindeki ifadeler ile maneviyat yoksunluğuna dikkat çekilmiştir. 03 Mayıs 1946 tarihli sayının kapağında yapılmış olan tren yolları gösterilmiştir ve onun üstünde yer alan Türkiye haritasının üzerinde “Sana mana yolu da lazım!” ifadesi yer almıştır. Bu ifade ile Türkiye’de maddi yolların yanında Türk milletinin maneviyatının da güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. 01 Kasım 1946 tarihli sayının kapağında ise, üstünde “Şahit ol ey kılıç, kalem ve orak. Doğsun Büyük Doğu benden doğacak” yazılı gençler yer almış ve onun altında “Özlediğimiz iman gençliği” ifadeleriyle geçmişe duyulan özlemin altı çizilmiştir. 25 Kasım 1949 tarihli kapakta, Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek’e Türk Gençlik Teşkilatı Genel Sekreteri tarafından kaleme alınmış olan bir mektuba yer verilmiştir. Teşkilat, mektupta Büyük Doğu’nun yanında olduklarını ve amaçlarını desteklediklerini belirtmiştir. 22 Eylül 1950 sayılı kapakta, “111 yıllık Türk inkılâplarının gerisinde zıt dünyanın hüviyeti” ifadeleri yer almıştır. 05 Ocak 1951 sayısında tarihi mirasın görseli paylaşılmış ve “Medeniyetler! Kurtarıcımızı bekliyoruz” ifadeleri kullanılmıştır. 13 Aralık 1946 tarihli görselde bir kulak kullanılmış ve “Başımızda kulak istiyoruz”, “Herkes başında kulağını arasın” yazılı ifadeler kullanılarak Büyük Doğu’nun haykırışına herkesin kulak tıkadığı iması çizilmeye çalışılmıştır. Büyük Doğu kimi sayılarında ise, siyaseti bazen uyarılmış bazen ise eleştirmiştir. 09 Şubat 1951 tarihli sayısındaki kapakta MP (Millet Partisi), DP (Demokrat Parti) ve CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) olarak adlandırdığı üç figür göze çarpmakta ve bu figürlerin kullanmış oldukları şapkalar dikkat çekmektedir. ‘Aynı temele bağlı üç muhalif’ şeklindeki sözel söylem ise, her üç partinin de temelde aynı olduğuna ancak siyasette farklı pencerelerden birbirlerine muhalefet yaptıkları vurgusu yapılmaktadır. 23 Aralık 1949 tarihli kapakta CHP’nin eleştirisi yapılırken 15 Eylül 1950 tarihli sayıda ise, “Bizim kucakladığımız dava karşısında her partinin çehresi aynıdır... SUS! CHP de o, DP de o, MP de o...” ifadelerine yer verilerek her partinin aynı olduğu söylemi geliştirilmiştir. 29 Eylül 1950 tarihli kapakta bir ipin üzerinden geçmeye çalışan Adnan Menderes

görseli yer almış ve kapakta “Adnan Menderes geçebilecek misin?” ifadeleri dikkat çekmiştir. Burada Menderes’in bir sınav sürecinde olduğu ve başarılı olup olmayacağını merak edildiği görülmektedir. 16 Şubat 1951 tarihli sayının kapağında, içki, çıplaklık ve kumarın kaynağı gösterildiği için CHP’nin yine eleştirisi yapılmıştır. 17 Kasım 1950 tarihli sayının kapağında MP, CHP, DP birer koşu atına benzetilmiş ve “Bunların üçü de hakikatte birdir ve at başı beraberdir!” ifadeleri kullanılarak her üç partinin de temelde aynı olduğuna dikkat çekilmiştir.

Şekil 1: Büyük Doğu, 11 Kasım 1949, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** Bir sihirbaz, gezegen, Türkiye haritası, perdeler, sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** Mucize, açığa çıkarma, umut.

Göstergebilimsel Çözümleme: Bu kapağın görsel analizinde bakıldığında bir küre ve kürenin içerisinde bir Türkiye haritası, o kürenin üzerinde elleriyle perdeleri açmış pelerini olan bir sihirbaz dikkat çekmektedir. Sihirbaz gökyüzüne bakmakta ve gökyüzünde gezegenler yer almaktadır. En büyük gezegenin üzerinde ‘Büyük Doğu’ yazmaktadır. Bu durum Büyük Doğu dergisinin batı taklitçiliğinden uzak olan ‘Büyük Doğu’ amacına göndermede bulunmaktadır. Sihirbazın o yöne yüzünün dönük olması Türkiye’nin yüzünü doğuya dönmesi, batıyı taklit etmekten vazgeçmesi gerektiğine ve perdelerin ondan sonra açılacağına işaret etmektedir.

Söylem Çözümlemesi: Kapakta, sözel söylem olarak “Köpekler havlayacak, çakallar uluyacak, sırtlanlar hırlayacak, yılanlar ısıklık çalacak, baykuşlar inleyecek, kargalar havalanacak, yarasalar başlarını taştan taşa çalacak, akrepler deprenecek, kırkayaklar boşanacak, fakat dünyalar içinde gerçek ve ebedi dünyayı getiren bu ideal mutlaka doğacak ve mutlaka Hesap Günü gelecek!” ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu ifadelerin söylem çözümlemesine bakıldığında, genel anlamda doğa olayları üzerinden inkılâpların günün birinde başarısızlığa uğrayacağı ve hesap gününün eninde sonunda geleceği anlamı çıkarılabilmektedir. Dolayısıyla kendi koymuş oldukları ideallerine doğru olan amacın mutlaka gerçekleşeceği ifade edilmektedir.

Şekil 2: Büyük Doğu, 08 Eylül 1950, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** Füze, dünya, Türk bayrağı, sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** İslamiyet, evrensellik, sonsuzluk.

Göstergebilimsel Çözümleme: Bu kapağın görsel kısmında bir dünya ve dünyanın üstünde üzerinde Türk bayrağı olan bir füze bulunmaktadır. Dünya, evrenselliği, globalleşmeyi temsil ederken füze ise ilerlemeyi göstermektedir. Kapağın göstergebilimsel anlamını daha çoğunlukla sözel söylemler ortaya çıkarmaktadır.

Söylem Çözümlemesi: Kapakta, dünyanın üzerinde “Ruhçuluk, ahlakçılık, milliyetçilik, cemiyetçilik, şahsiyetçilik, keyfiyetçilik, sermaye ve mülkiyette tedbircilik, nizamcılık, müdahalecilik” şeklinde 9 ifade yer almaktadır. Ayrıca “Bizim davamız bu aletle dünyadan yıldızlara gitmenin değil arştan dünyaya inmenin davasıdır. Zira o gerçek İslamiyet’tir!” şeklindeki söylem de kapakta bulunmaktadır.

9 ifade ile dünya üzerinde var olan olgulardan bahsedilmektedir. Görsel kısımda yer alan füze ve dünya ile sözel söylemlere bir bütün olarak bakıldığında ise, Büyük Doğu dergisinin bir davasının söz konusu olduğu ve bu davanın teknolojik ilerleme ile değil İslamiyet’in tüm dünyaya Türkler vasıtasıyla yayılmasıyla sağlanabileceği şeklinde görülmektedir.

Şekil 3: Büyük Doğu, 22 Aralık 1950, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** maymun, kurt (ya da aslan), sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** Şarlatanlık, maskaralık, güç, özlem, vahşilik.

Göstergebilimsel Çözümleme: Bu kapağın görsel kısmında iki farklı kare yer almaktadır. İlk karede, kapağın hazırlandığı dönemdeki toplumsal yapı 'hal' adı altında bir maymun görseliyle anlatılırken ikinci karede ise, 'mazi' adı altında, kurt görseliyle geçmişteki toplumsal yapı anlatılmıştır. 'Maymun ve kurt' görsel açıdan incelendiğinde, maymunun taşıdığı karakter açısından toplum içerisinde

çok sağlam karakterli olarak görülmediği ve değişken bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu yapıyla da ‘güvenilir’ bir canlı olarak görülmemektedir. Toplum içerisinde ‘maymuna dönmek’ tabiri daha çoğunlukla ‘maskaraya, şarlatana dönmek’ anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada, kapağın çizildiği dönemde ki (22 Aralık 1950) durum Büyük Doğu tarafından ‘maskaralık’ olarak nitelendirilmektedir. Kurt ise tarih boyunca Türkler açısından çok önemli bir yer de konumlandırılmış ve bazı kesimler tarafından ‘Türk’ kimliği ile eşdeğer görülmüştür. Toplumsal anlamda taşıdığı anlam kendi değerlerini muhafaza edebilecek güçlü bir kimliğe sahip olmak olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla çözümlemeye, o anın maymun ile geçmişin ise kurt ile temsil edilmesi dergi açısından içerisinde bulunulan zamandaki toplumsal yapının çok fazla tasvip edilmediği ve kendi öz değerlerine sahip olan güçlü bir toplumsal yapının arzu edildiğini göstermektedir.

Söylem Çözümlemesi: Kapakta, göstergebilimsel olarak yansıtılan durumu, sözel söylemde de görmek mümkündür. Kapakta kurt ile olan temsilin yanında “İddiaya göre dün vahşi idik!”, maymun ile olan temsilin yanında ise, “Bugünse medeniyiz!” ifadeleri yer almaktadır. Kapak hem görsel hem de sözel açıdan bir bütün olarak değerlendirildiğinde; modernleşmenin eleştirildiği görülmektedir. ‘Modernleşme’ ifadesi, kötü durumdan daha iyi bir duruma geçiş, toplumsal yaşam tarzı açısından ilerleme anlatılmaktadır. Dolayısıyla modernleşme söylemsel açıdan değerlendirildiğinde geçmiş yaşam tarzına karşı olumsuz anlamda bir eleştiriyi de taşıdığı söylenebilmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’de modernleşme adı altında bir takım yenilikler gerçekleştirilmiştir. Büyük Doğu dergisi, yukarıdaki kapakta geçmişin ‘vahşilik’, o anın ise, ‘medeniyet’ olarak nitelendirilmesini maymun ve kurt üzerinden göstermiştir. Maymun ve kurdun taşıdığı anlamlar açısından Büyük Doğu’nun geçmişi istediği, geçmişe özlem duyduğu ve geçmişi daha karakterli bulduğu görülmektedir.

Şekil 4: Büyük Doğu, 02 Nisan
1948, s.1.

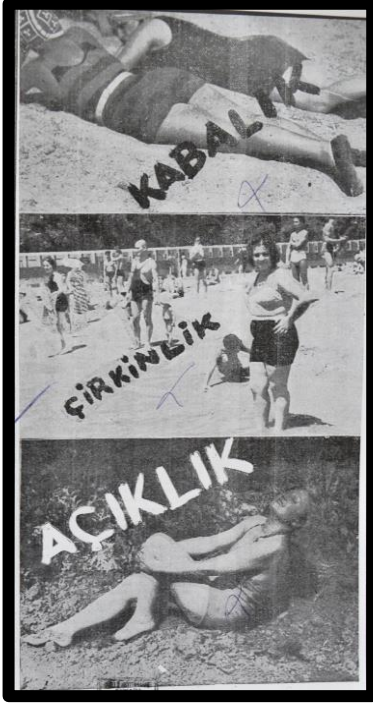
Şekil 5: Büyük Doğu, 31 Mayıs
1946, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı iki görsel/ **Gösterenler:** Açık kadın fotoğrafları, yazılı ve sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** açıklık, teşhir, kınama.

Göstergebilimsel Çözümleme: 02 Nisan 1948 tarihli kapağın görsel analizine bakıldığında plajda uzanan, denize giren açık kadın fotoğrafları yer alırken 31 Mayıs 1946 tarihli kapakta ise, milli bir bayram alanında sportif hareketler yapan ve açık giyinmiş olan genç kızların fotoğrafı vardır. Görselliği yansıtan fotoğrafların yansıtılış amacı yazılı ve sözel olarak verilen söylemlerde ortaya çıkmaktadır.

Söylem Çözümlemesi: 02 Nisan tarihli kapakta “Türk kadını ibret al” söylemiyle birlikte Fransa’nın Paris şehrinde çıplak olan bir kadının çevredekiler tarafından nasıl bir muamele ile karşılaştığına

işaret edilmekte ve modernleşme hareketleriyle birlikte Türk kadını için de benzer bir sonun söz konusu olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu noktada Türk kadının söz konusu olay üzerinden ibret alması ve açıklıktan vazgeçmesi gerektiği ima edilmektedir. 31 Mayıs tarihli kapakta ise, milli bir bayramda (muhtemelen 19 Mayıs) sportif hareketler yapan Türk kızlarının açık giyinilmesinden yakınılmakta ve bunların Avrupa'da yaşayan Avrupalı kızların olmadığı "Bunlar mektep ve aile kızlarımızdır" sözleriyle ifade edilmektedir. Türk kızlarının Avrupalı kızlardan dahi daha açık giyindiği sitem eder tarzda belirtilmiştir.

Şekil 6: Büyük Doğu, 30 Ağustos 1946, s.1.

Şekil 7: Büyük Doğu, 11 Ekim 1946, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı iki görsel/ **Gösterenler:** Açık kadın fotoğrafları, yazılı ve sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** açıklık, teşhir.

Göstergebilimsel Çözümleme: Her iki kapakta da plajda ve denizde yer alan açık kadın fotoğraflarına yer verilmiş ve bu durum yazılı ile sözel söylemler üzerinden eleştirilmiştir.

Söylem Çözümlemesi: 30 Ağustos tarihli kapakta, “Medeniyet şartı plaj” ifadesine yer verilmiş ve üç kare fotoğrafın üzerine ‘kabalık, çirkinlik ve açıklık’ söylemleriyle plajlarda boy gösteren açık kadınlar eleştirilmiştir. Medeni olmanın yolunun illa plajlardan mı geçmesi gerektiği’ sorgusunun ardından fotoğrafların üzerinde kullanmış olduğu ifadelerle plajlarda bu türdeki bir tarzın aslında kabalık ve çirkinlikle eşdeğer olduğu eleştirisi yapılmıştır. 11 Ekim tarihli kapakta ise, Pendik’te bir kamptan çekilmiş olan iki fotoğrafa yer verilmiş ve “Nasıl yetiştiriyoruz?” sorusu “Korkunç” ifadesiyle yanıt bulmuştur. Kamptaki fotoğraflarda yer alan genç kızların açık halleri eleştirilmiştir.

Şekil 8: Büyük Doğu, 02 Mart 1951, s.1

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** Sportif vücutlu bir erkek, sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** Tepki, haykırış, güç, öfke.

Göstergebilimsel Çözümleme: Bu kapağa görsel açıdan bakıldığında, ruhu ve imanını elinden almış ve bunları geri isteyen isyan dolu ve güçlü bir erkek figürünün söz konusu olduğu söylenebilmektedir. Güç görselini erkeğin kaslı vücudunun yanı sıra duruşundan da anlaşılabilir. Erkeğin vücudunun sadece bir bezle sarılmış olması çıplaklığa yani manevi olarak iman ve ruhun alınmış olmasına işaret etmektedir. Erkek figürünün ellerinin sıkılarak kolların yukarıya kaldırılmış olması öfke ve isyanın göstergesi olarak görülebilmektedir. Öfke ve isyan, iman ve ruha duyulan açlıktan kaynaklanmaktadır.

Söylem Çözümlemesi: Kapakta, “Ruhumu ve imanımı geriye veriniz!” şeklindeki sözel ifadeler dikkat çekmektedir. Büyük Doğu, kurulduğu günden itibaren ‘modernleşme’ adı altında yapılan gelişmelerin karşısında durmuş ve modernleşmenin halkın özünü yok ederek onlardan ruhlarını ve imanlarını çaldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla dergi de hem görsel hem de sözel olarak bu durum sürekli dile getirilirken halkın kendi özüne dönmesi gerektiği şeklinde sürekli çağrıda bulunmuştur. Bu kapakta yer alan sözel ifadeler tam olarak bu duruma işaret etmektedir.

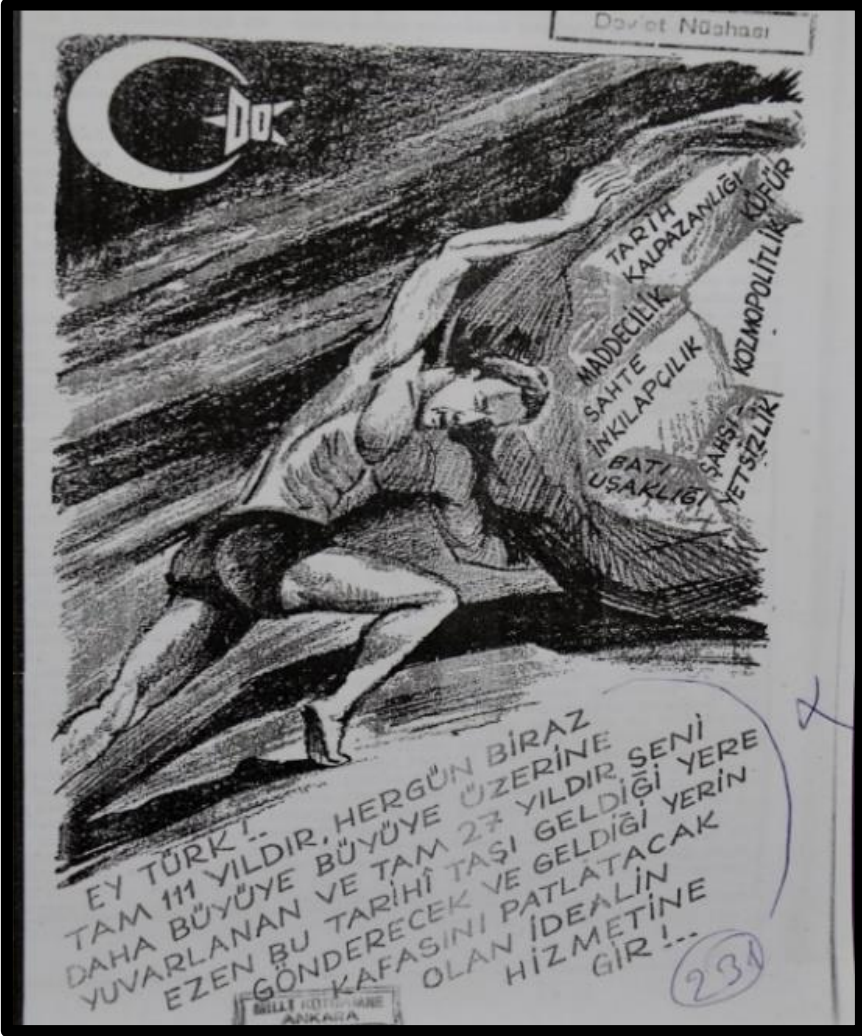
Şekil 9: Büyük Doğu, 23 Mart 1951, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** çöl, güneş, aydınlık, karanlık, sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** çoraklık, umut, özlem.

Göstergebilimsel Çözümleme: Kapakta birbiriyle bağlantılı iki kare söz konusudur. İlk karede çöle dönüşmüş bir arazi ve karanlık bir ortam vardır. İkinci karede ise, aynı arazilerin üzerine doğmuş olan parlayan bir güneş bulunmaktadır. Göstergebilimsel açıdan bakıldığında, güneş aydınlık ve umudu temsil etmektedir. Çöl ve ço-

raklık ise, umutsuzluğu, çaresizliği ima etmektedir. Kapağın yansıttığı anlam görsel göstergelerin sözel söylemlerle desteklenmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Söylem Çözümlemesi: Kapakta yer alan sözel söylemlerde ise, ilk karede “Güneşimizi götürdünüz ve bizi çöle çevirdiniz”, ikinci karede ise, “Güneşimizi getirin ve topraklarımızı cennete çevirin” ifadeleri yer almaktadır. Hem görsel açıdan hem de sözel açıdan değerlendirildiğinde, kapakta geçmiş değerlere olan özlem yansıtılmaktadır. Derginin hemen hemen tüm sayılarında Türk toplumunun kendi öz değerlerinden uzaklaştırıldığı dile getirildiği düşünüldüğünde bu kapakta da eski ve yeni arasında bir karşılaştırmanın olduğu ve toplumun kendi öz değerlerinden uzaklaştırılması çöl ile yoksunluk olarak ifade edilirken bu öz değerlere tekrar dönülmesi ise, aydınlık ve umut olarak yansıtılmaktadır. Necip Fazıl Kısakürek’in “İman, ıstırap, vicdan ve halisiyet ukdelerini ruhlarından söküp atmış, fikir ve mana tahrifçisi, eyyam güder, demagocya cüceleri, her devirde ve 24 saatlik hayatın sefil kadrosunda, uşaklığın sırmalı kaftanı içinde yaşamışlardır” (Büyük Doğu, 23 Mart 1951, 285) şeklindeki sözleri de bu durumu örnekler niteliktedir.

Şekil 10: Büyük Doğu, 01 Eylül 1950, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** taş (kaya), bir erkek, sözel ve yazılı göstergeler/ **Gösterilenler:** Öfke, direnç, eleştiri.

Göstergebilimsel Çözümleme: Bu kapağın göstergebilimsel analizine bakıldığında 'Ey Türk!' diye seslenilen erkeğin sportif ve dinç vücudu dikkat çekmektedir. Onun gücünü gösteren diğer görsel gösterge ise, bu gencin üzerine gelmeye çalışan kocaman bir kayayı

engellemeye çalışmasıdır. Bu durum göstergesel olarak incelendiğinde kaya zorluğu, meşakkati temsil etmektedir. Görselde her ne kadar kaya zorluk olarak gösterilmiş olsa da aslında üzerindeki yazılı göstergelerle inkılâpların zorluğuna gönderme de bulunmaktadır.

Söylem Çözümlemesi: Kapakta ki görselin anlamını sözel söylem desteklemektedir. Görselin üzerinde “Ey Türk! Tam 111 yıldır, her gün biraz daha büyüye büyüye üzerine yuvarlanan ve tam 27 yıldır seni ezen bu tarihi taşı geldiği yere gönderecek ve geldiği yerin kafasını patlatacak olan idealin hizmetine gir!” şeklinde sözel bir çağrı vardır. Söz konusu taşın üzerinde ise, “Tarih kalpazanlığı, küfür, kozmopolitiklik, maddecilik, sahte inkılâpçılık, batı uşaklığı, şahsiyet-sizlik” şeklindeki yazılı ifadeler yer almıştır. Söylem çözümlemesi yapıldığında, ‘111 yıldır’ Osmanlı’nın gerileme döneminde başlayan ve kimi çevrelerde ‘batı taklitçiliği’ olarak yorumlanan kimi yenilik ya da inkılâp hareketleri kast edilmiştir. Bu inkılâp hareketlerinin, o dönemin tarihiyle, 27 yıl önce yani 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türk toplumunu tam olarak kısıp altına aldığı belirtilmekte ve sözel söylemin devamında bu inkılâpların Türk toplumunu ezdiği, geldiği yere gönderilmesi gerektiğiyle ilgili olarak bir çağrıda bulunmaktadır.

Şekil 11: Büyük Doğu, 20 Ekim 1950, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** Cami, aksakallı bir adam, yangın, sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** Maneviyat, kaygı, eleştiri.

Göstergebilimsel Çözümleme: Bu kapağın görsel gösterge kısmında, alevler arasında kalmış bir cami ve korku, panik halinde aksakallı bir adam görülmektedir. Müslümanların ibadethanesi konumunda olan caminin ateşler arasında kalması iman ve dinin ateşler arasında kalmasını yani modernleşme girişimleri sonucunda din ve iman artık eskisi kadar önemsenmediği, insanlar nezdindeki değerini yitirdiği anlamına gelmektedir. Aksakallı adamın yüzündeki korku ve kaygı ise, iman ve din gibi maneviyatların yok edilmesinden duyulan kaygıya işaret etmektedir. Aksakallı bir adamın kullanılması geçmişe de göndermede bulunmaktadır.

Söylem Çözümlemesi: Kapakta, “Cankurtaran değil ruh kurtaran yok mu?” şeklindeki sözel söylemlere yer verilmiştir. Sözel söylem ile görsel göstergeler birlikte düşünüldüğünde maneviyatın yok edilmeye çalışıldığı ve bu durum karşısında can güvenliğinden ziyade ruh yani maneviyat güvenliğinin daha önemli olduğu belirtilmektedir.

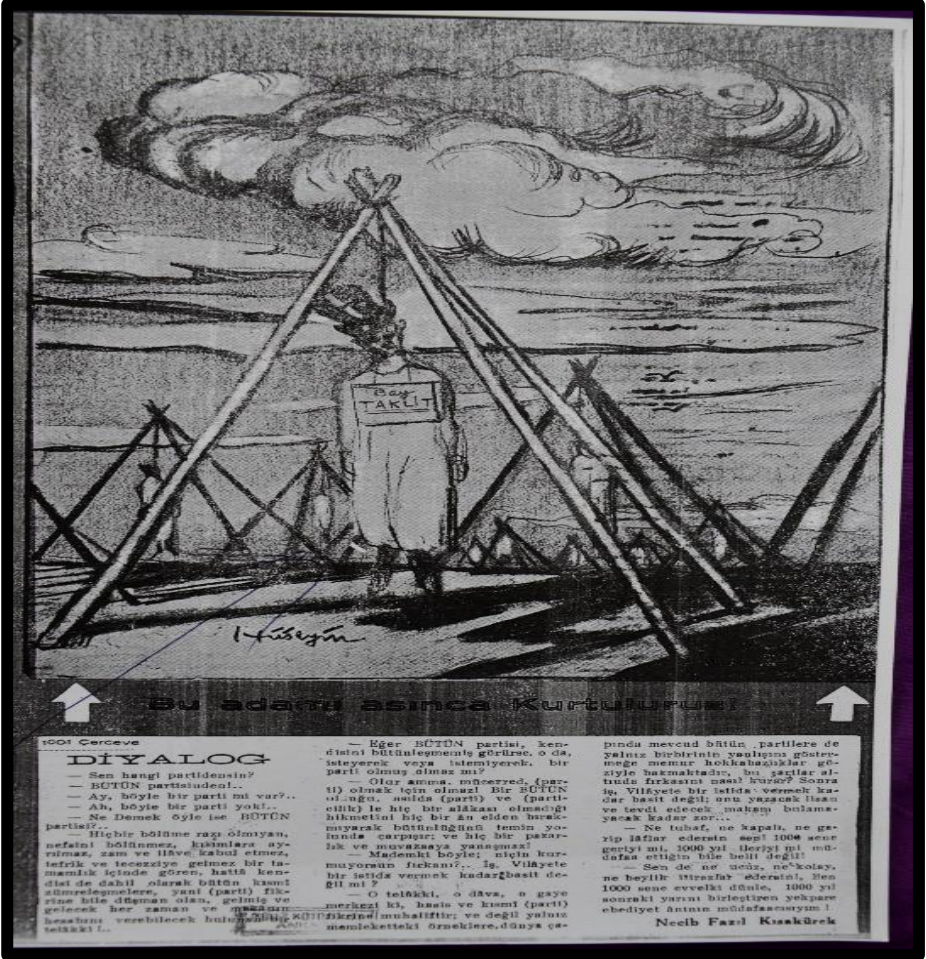

Şekil 12: Büyük Doğu, 12 Temmuz 1946, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** Cami, parmaklık, sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** İman, esaret.

Göstergebilimsel Çözümleme: Kapakta parmaklıklar arkasından minareli bir cami gözükmektedir. Parmaklıklar, esareti cami ise imanı, İslamiyet'i temsil etmektedir. Sözel bir söylemle desteklenmiş olsa da böyle bir söylem kullanılmayıp sadece göstergelerle bir anlam üretilmeye çalışıldığında da çıkarılacak olan anlam imanın, dinin bir esaretin sürecinden geçtiği şeklindedir.

Söylem Çözümlemesi: Kapakta, “İmanımız hapiste” ifadeleriyle birlikte parmaklıklar arkasından gözüken bir caminin verilmiş olması olayın iç yüzünü tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Cumhuriyetten sonra modernleşme hareketleriyle birlikte imanlı davranışların daha arka planlara itildiği ve toplumsal yaşamın imana göre şekillendirilmediği söylemini kapaktan çıkarmak mümkün gözükmektedir. “Yüz yıldır derin bir kıtlık çekmekteyiz! Ne altın, ne kalay, ne fabrika ne tezgâh, ne maden, ne buğday kıtlığı... Kısaca ve sadece münevver kıtlığı; gerçek münevver kıtlığı...” (Büyük Doğu 1946/23: 2).

Şekil 13: Büyük Doğu, 06 Aralık 1946, s.1.

Gösterge: Modernleşme karşıtı bir görsel/ **Gösterenler:** İdam sehvası, 'bay taklit' simgesi, sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** Taklitçilik, umut, kurtuluş.

Göstergebilimsel Çözümleme: Bu kapağın görsel kısmında kurulmuş olan bir idam sehvası ve boynunda 'bay taklit' yazılı olan bir adam asılı durmaktadır. Bay taklit asılmıştır ve kafasında batı şapkası vardır. İdam, bitişi, sonu temsil ederken 'bay taklit' ifadesi ise, Türkiye'nin her alanda gerçekleştirmiş olduğu inkılâpların aslında bir batı taklitçiliği olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla batı

taklitçiliğine bir son verildiğinde gerçek anlamda bir kurtuluşun olacağı vurgulanmıştır.

Söylem Çözümlemesi: Kapak görselinin altında, “Bu adamı asınca kurtuluruz” şeklinde sözel bir söylem vardır ve bu söylem göstergebilimsel çözümlemeyi destekler niteliktedir. Kapakta söylemsel olarak da Türkiye'nin kurtuluşunun batıyı taklit etmekten vazgeçmesiyle mümkün olacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla hemen hemen tüm kapaklarda olduğu gibi bu kapakta da Büyük Doğu dergisinin, batıdan alınan ve doğu medeniyetiyle çok fazla uyuşmayan modernleşme hareketlerinin karşısında olduğunu göstermiştir.

Şekil 14: Büyük Doğu, 10 Kasım 1950, s.1.

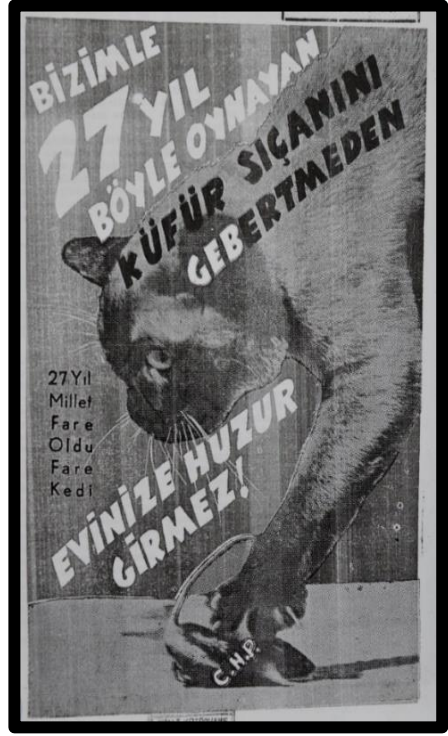
Gösterge: Siyasi seçim görseli/ **Gösterenler:** DP'li şemsiyeli bir siyasetçi, halkı temsil eden eller, yazılı ve sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** Seçim, talepler.

Göstergebilimsel Çözümleme: 10 Kasım tarihli kapağın göstergebilimsel açıdan analizine bakıldığında, taktığı şapka dâhil tüm kıyafetleri siyah olan ve bu yönüyle siyasetçi olduğu görülen, elinde siyah bir şemsiye olan bir adam yer almaktadır. Şemsiyenin üzerinde DP yazılı olması bu siyasetçinin dönemin partisi olan ‘Demokrat Parti’ye bağlı olduğunu göstermektedir. Fotoğrafta yer alan eller, halkı ya da Büyük Doğu dergisini temsil etmekte ve siyasetçiden bir şeyler talep eder tarzda beden hareketleri sergilemektedir.

Söylem Çözümlemesi: Her bir elin üzerinde “İman, ahlak, irfan, terbiye, dünya görüşü, siyaset, gerçek tarih, refah, sıhhat, imar ve fabrika” şeklinde yazılı söylemler vardır. Bu söylemler halkın ya da Büyük Doğu’nun Demokrat Parti’den istedikleridir. Bu durum, fotoğrafta yer alan “Bu vatanın istedikleri” şeklinde ki yazılı söylemle de desteklenmiştir. Halkın ya da Büyük Doğu’nun istekleri modernleşme hareketleriyle birlikte yok edilen kimi maddi ve manevi değerler niteliği taşıırken, bu taleplerin sunulması geçmişte sahip olunan değerlerin de talep edildiği anlamına gelmektedir.

Şekil 15: Büyük Doğu, 27 Ocak 1950, s.1.

Şekil 16: Büyük Doğu, 08 Aralık 1950, s.1.

Gösterge: Siyasi seçimle ilgili iki görsel/ **Gösterenler:** Fare, kedi, yazılı ve sözel göstergeler/ **Gösterilenler:** Küçümseme, güçlü olmak, zayıf olmak.

Göstergebilimsel Çözümleme: Büyük Doğu dergisinin 27 Ocak kapağına bakıldığında iri bir kedi ve önünde büzülmüş bir halde duran bir fare göze çarpmaktadır. Kedi gücü fare ise güçsüzlüğü ve tiksinimeyi temsil etmektedir. Burada kedi Cumhuriyet Halk Partisi'ni(CHP), fare ise Türk milletini yansıtmaktadır. Kedi, fareye saldırıcağı gibi durmaktadır. 08 Aralık tarihli kapağa bakıldığında ise, yine bir kedi ve bir fare dikkat çekmektedir. Ancak burada fare CHP'yi, kedi ise Türk milletini temsil etmektedir. Kedi, fareyi ezme çalışmaktadır.

Söylem Çözümlemesi: Yukarıda yer alan her iki görsel de CHP'yi eleştirmek amacıyla oluşturulmuştur. İlk kapak söylemsel açıdan değerlendirildiğinde, Türk milletinin zavallı ve korkan bir fare konumuna sokulduğu, CHP'nin ise onu ezmeye çalışan bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu durum siyasi gücün CHP'nin elinde olduğunu ve bunu milleti ezmek, zavallı duruma düşürmek için kullandığını yansıtmaktadır. Kapakta yer alan “CHP Türk milletini böyle görüyor” şeklindeki söylem de bu durumu desteklemektedir. Öte yandan aynı yılın 08 Aralık'ında yayınlanan sayının kapağında ise, artık güç dengelerinin değiştiği ve CHP'nin fare, milletin ise kedi olduğunu göstermektedir. Kapakta yer alan “27 yıl millet fare oldu fare kedi” şeklinde ki yazılı söylem de bu yorumu desteklemektedir. Söz konusu kapakta kedinin fareyi ezmeye çalıştığı dikkat çekmektedir. “Bizimle 27 yıl böyle oynayan küfür sıçanını gebertmeden evinize huzur girmez!” şeklindeki ifadelerde seçime işaret ederken 27 yıl öncesine yani cumhuriyetin ilan yılına göndermede bulunulması Büyük Doğu dergisinin yapılan inkılâpların karşısında durduğunun da kanıtı niteliğindedir. Türk milletinin bir huzursuzluk içerisinde olduğunu ve huzuru yakalamanın tek yolunun huzursuzluğun kaynağı olarak gösterilen CHP'yi yok etmekten geçtiği söylemi kapakta oluşturulmuştur.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, evrensel değerleri yakalayabilmek adına Türkiye'de bazı inkılâp hareketleri gerçekleştirilmiştir. Modern yaşamın gerekleri olarak da adlandırılan inkılâp hareketlerinin çoğunluğu batıdan alınmış ve sonrasında Türkiye'de uygulanmıştır. Uzun yıllar uygulanmaya çalışılan bu inkılâp hareketleri Türk basınında önemli şekilde gündemini oluşturmuş ve kimi basın kuruluşları bu duruma destek çıkmış kimileri de bu durumu eleştirmiştir. Eleştirenlerin başında ise Büyük Doğu dergisi başı çekmiştir. Genel anlamda muhafazakâr ve milliyetçi bir çizgisi olduğu kabul edilen Büyük Doğu, birçok kapağında modernleşme adı altında gerçekleştirilen inkılâp hareketlerine karşı çıkmıştır.

Türk toplumunun o dönemde manevi bir kayıp yaşadığını dile getiren Büyük Doğu, maneviyatı bulabilmenin yolunun din ve imana sarılmaktan geçtiğini her defasından yeniden vurgulamış ve maddiyatçılığın karşısında olduğunu ifade etmiştir. Türk kadının içerisinde yer aldığı durumu sürekli hem görselleriyle hem de söylemleriyle eleştirmiş ve böyle bir durumun Müslüman olan Türk kadınına yakışmayacağına altını çizmiştir. Dergi kapaklarında sürekli olarak Türk toplumunun yozlaşmasından söz edilmekte ve bunun sorumlusunun başta iktidar olmak üzere siyasi partiler olduğundan bahsedilmektedir. Dergi kapaklarında kullandığı görselleri genellikle yazılı ya da sözlü söylemlerle desteklemiş ve yazıya çok fazla yer vermemiştir. Derginin genel anlamda batı taklitçiliğinin karşısında durması, uzun bir tarihe sahip olan ve Müslüman bir kimliğe sahip olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ancak ve ancak kendi öz değerlerini koruyarak, yaşayarak ve yaşatarak kendisinin de var olacağını kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Kendine has manevi ve milli değerlerin bir toplumu ancak öz toplum yaptığı kabulünden hareket edildiğinde Büyük Doğu dergisinin bu tavrının çok da abartılı bulunmamasıdır. Derginin modernleşme hareketleri dışında dönemin toplumsal ve siyasal gelişmelerine de kayıtsız kalmadığı görülmüştür. Buna göre, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşadığı dönemde özellikle ekonomik bunalıma yer verirken çok partili sisteme geçiş aşamasında ise, partilerin eleştirisini yapmıştır.

KAYNAKÇA

- Atabek, Ümit (2007). “Söylem Çözümlemesi: Başlangıç Düzeyi İçin Öneriler”, (Der: Ümit Atabek ve Gülseren Şendur Atabek), **Medya Metinlerini Çözümlemek: İçerik Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Büyükkantarcıoğlu, S. Nalan (2012). “Söylem İncelemelerinde Eleştirel Dilbilimsel Boyut: Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Ötesi”, (Ed: Ömer Özer), **Haberî Eleştirmek**, Konya: Literatürk Yayınları.
- Çiftçiğüzeli, M. Cemal (1983). “Gazeteci Necip Fazıl”, **Mavera Dergisi**, Cilt 7, sayı: 80-81-82, Temmuz- Ağustos- Eylül 1983.
- Doğan, D. Mehmet (2013). “Necip Fazıl: Şiirden Hitabete, Fikirden Harekete”, **30 Necip Fazıl**, (Ed: Fahri Tuna, Ercan Yılmaz ve Hüseyin Yorulmaz), Konya: Erman Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.
- Emre, Akif (2005). “Büyük Doğu ve Gelecek Tasavvuru”, **Hece Dergisi Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı**, sayı 97, Ankara.
- Eroğlu, Ebubekir (2000). “Dergiler Arasında”, **Kitaplık**, Temmuz- Ağustos 2000, S. 42.
- Güçlü, Sami (2013). “Yıldızın Parladığı An”, **30 Necip Fazıl**, (Ed: Fahri Tuna, Ercan Yılmaz ve Hüseyin Yorulmaz), Konya: Erman Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.
- Nisan, Fatma (2015). “Kadro ve Büyük Doğu Dergilerinin Cumhuriyet Sonrası İnkılâpları Çerçevesinde Modernleşmeye Bakış Açıları ve Basın İlişkileri”, **Selçuk İletişim**, 2015, 8 (4): 187-214.
- Okay, M. Orhan (2013). “Sanatkarın Talihi”, **30 Necip Fazıl**, (Ed: Fahri Tuna, Ercan Yılmaz ve Hüseyin Yorulmaz), Konya: Erman Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.

Parsa, Seyide ve Parsa, Alev (2004). **Göstergebilim Çözümlemeleri**, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Potter, Jonathan ve Whetherel, Margaret (1992). **Discourse and Social Psychology**, CA: Sage.

Rifat, Mehmet (2009). **Göstergebilimin ABC'si**, 3. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.

https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Do%C4%9Fu, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2016.

Dergiler

Büyük Doğu (Necip Fazıl Kısakürek) (1943- 1951 arası tüm sayıları).

Büyük Doğu, Yıl: 1, Cilt:1, Sayı: 1, 17 Eylül 1943, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 1, Cilt:1, Sayı: 23, 05 Nisan 1946, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 1, Cilt:1, Sayı: 27, 03 Mayıs 1946, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 1, Cilt:1, Sayı: 31, 31 Mayıs 1946, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 1, Cilt:1, Sayı: 37, 12 Temmuz 1946, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 1, Cilt:1, Sayı: 44, 30 Ağustos 1946, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 1, Cilt:1, Sayı: 50, 11 Ekim 1946, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 2, Cilt:3, Sayı: 53, 01 Kasım 1946, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 2, Cilt:3, Sayı: 57, 06 Aralık 1946, İbrahim Horoz Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 2, Cilt:3, Sayı: 58, 13 Aralık 1946, İbrahim Horoz
Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 3, Cilt:4, Sayı: 87, 02 Nisan 1948, İbrahim Horoz
Basımevi.

Büyük Doğu, Yıl: 5, Sayı: 5, 11 Kasım 1949, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 5, Sayı: 7, 25 Kasım 1949, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 5, Sayı: 11, 23 Aralık 1949, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 16, 27 Ocak 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 24, 01 Eylül 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 25, 08 Eylül 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 26, 15 Eylül 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 34, 10 Kasım 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 35, 17 Kasım 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 27, 22 Eylül 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 28, 29 Eylül 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 38, 08 Aralık 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 6, Sayı: 40, 22 Aralık 1950, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 7, Sayı: 42, 05 Ocak 1951, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 7, Sayı: 43, 12 Ocak 1951, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 7, Sayı: 47, 09 Şubat 1951, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 7, Sayı: 48, 16 Şubat 1951, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 7, Sayı: 50, 02 Mart 1951, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 7, Sayı: 53, 23 Mart 1951, Şaka Matbaası.

Büyük Doğu, Yıl: 7, Sayı: 62, 29 Haziran 1951, Şaka Matbaası.

MUHİT DERGİSİ'NİN TÜRK BASININDAKİ YERİ

Yasemin DOĞANER*

ÖZET

1 Kasım 1928'de "Resimli Aylık Aile Mecmuası" olarak yayımlanmaya başlayan Muhit dergisi, yeni Türk harflerinin kabul edildiği günlerde yayın hayatına başlamıştır. İlk sayısı tamamen eski harflerle, ikinci sayısı yeni ve eski harflerle birlikte, üçüncü sayısı Ocak 1929'dan itibaren tamamen yeni harflerle basılmış ve 1933 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. İmtiyaz sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Ahmet Cevat (Emre) Bey tarafından çıkarılan dergi, dönemin önemli konularını işleyen bir aile kültür dergisidir. Başta Latin harflerinin kabul edilmesi ve yaygınlaşmasının sağlanması olmak üzere, dil ve tarih çalışmaları, Türk inkılabının nitelikleri, edebiyat, şiir, temsil, içtimai ve iktisadi yazılarla, fen, coğrafya, tabiat, spor, ev, kadın, çocuk, sinema ve adabı muaşerete kadar pek çok konuda yazıların yayımlandığı bir dergidir. Ahmet Cevat'ın yanı sıra Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Vala Nurettin, Yusuf Akçura, Şevket Süreyya, Necip Fazıl, Orhan Seyfi, Yaşar Nabi gibi birçok ünlü kalemin de dergide yazıları yayınlanır.

Anahtar Kelimeler: Muhit, Basın, Dergi, Türk Devrimi, Türk Alfabeti

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, ANKARA, ydoganer@hacettepe.edu.tr

MUHİT MAGAZINE IN THE TURKISH PRESS

ABSTRACT

The magazine Muhit, as an "Illustrated Monthly Family Magazine", started to be published, on November 1, 1928 in the early period of the introduction of the new Turkish alphabet. Its first issue was printed completely in old letters while the second issue was written in both old and new letters. Starting from its third issue of January 1929, it was printed only accordingly in new letters and continued to be published until 1933. The magazine, published by Ahmet Cevat (Emre) who was the owner of the concession and the editor, was culture magazine for all members of any family and handled the important issues of the period. Particularly the acceptance and propagation of Latin letters, wide-range of subjects published in the magazine such as language and history studies, qualifications of Turkish revolution, literature, poetry, stage play, social and economic, science, sports, home, woman, children, cinema and etiquette. In addition to Ahmet Cevat, numerous famous writers such as Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Vala Nurettin, Yusuf Akçura, Şevket Süreyya, Necip Fazıl, Orhan Seyfi and Yaşar Nabi were also published in the magazine.

Key Words: Muhit, Press, Magazine, Turkish Revolution, Turkish Alphabet

Muhit'i döneminde yayınlanan diğer dergilerden farklı kılan en önemli özelliği “Kemalizm” tabirinin ilk kez Temmuz 1930'da yayınlanan 21. Sayısında Ahmet Cevat Bey tarafından “Kemalizmin İkinci Safhası” başlıklı yazıda kullanılmış olmasıdır. Büyük Millet Meclisi'nin Kurulması alt başlığı ile kaleme alınmış olan makalede “*Büyük rehberin Türk inkılabını tekmil heyetiyle tasavvur etmesi ve ona vücut vermek için senelerle devam eden dâhiyane bir taktik takip etmesi hakiki bir inkılapçılık doktrini; “Kemalizm” bu inkılapçılık doktrinine verilebilecek isimdir. Esir milletler ve bir daha esarete düşmek istemeyenler bu doktrini en büyük dikkat ile tetebbu etmeli ve onun ilham edeceği mücadele vasıta ve silahlarıyla hürriyet ve istiklallerini kurtarmalı ve korumalıdır*” denilmektedir. 1930'dan itibaren Türk devriminin ideolojisi üzerine kafa yoran dergi, bu süreci üç safhaya ayırarak Mütareke'nin imzalandığı dönemi ilk, TBMM'nin açıldığı dönemi ikinci, çok partili hayata geçiş denemelerini de üçüncü safha olarak nitelendirmiştir. Yayınlanan yazılar aracılığıyla inkılabın ideolojisini oluşturma konusundaki gayreti bir süre sonra azalacak ve bu amacı Kadro ve Ülkü dergileri devam ettirecektir.

Muhit dergisinin siyasî, sosyal ve kültürel alanda inkılabın yerleştirilmeye çalışıldığı dönemde ayırt edici olarak gözlenen anılan niteliklerinin tebliğde ele alınması ve bu bağlamda Türk basın tarihindeki yerinin ortaya konulmasına çalışılacaktır.

Muhit dergisi “Resimli Aylık Aile Mecmuası” alt başlığı ile 1 Kasım 1928'de ilk nüshası Osmanlıca ve yeni Türk harfleri bir arada kullanılarak yayın hayatına başlar. Latin harflerinin kabul edildiği güne rastlayan yayın hayatının başlangıcı, tıpkı zamanın diğer süreli yayınları gibi belli bir amaç doğrultusunda gerçekleşir. “Muhit Niçin İntişar Ediyor” başlıklı ilk baş makalesinde bu amaçtan detaylıca söz edilir. Öncelikle *Muhit*'in yayınlanmasının en önemli nedeni matbuat hayatındaki önemli bir boşluğu doldurmaktır. Sözü edilen boşluk, “az çok okumuş veya tahsil çağında mensupları olan ailelerin edebiyat, sanat, ilim, fen ve medeniyet âleminin gidişatını takip etmelerini sağlamak, hıfzıssıhha, ev idaresinde, çocuk bakımında ve hayatın

ameli işlerinde onlara rehberlik ederek” doldurulacaktır. *Muhit*, o sırada yayınlanan diğer mecmualarda yapıldığı gibi okuyucularını yalnız eğlendirmek ve zaman zaman yorup hırpalamak yerine, kalplerinin ve dimağlarının hakiki açlığını doyuracaktır. Medeniyet âleminin en meşhur dergilerini kendine örnek alan *Muhit*, yalnız sınırlı bir konu çerçevesinde değil, hemen her konuda okuyucularını tatmin etmeye çalışacaktır. *Muhit*, okurlarına hakikati değiştirmeyeceğine ve doğruluktan ayrılmayacağına dair güvence vererek, hikâye ve romanlarında dahi okurlarının ahlaki duygularını incitmeyeceğine söz verir. Öyle ki anne babaların kendi okuyacakları hikâyeleri oğullarının ve kızlarının okumalarına engel olmak akıllarına bile gelmeyecektir. *Muhit* o hanenin en iyi ve vefakâr arkadaşı, ev bakımında, mutfak işlerinde, ev terziliğinde veya örücülükte sadık hizmetkârı ve rehberi olacaktır. Yayınlayacağı renkli tablolar hakiki sanat eserleri olacak, bilmeceleri ve anketleri okuyucusunun vaktini boşa harcamaktan kaçınacak, bir mecmuanın herhangi bir medeni memlekette verdiği hizmeti okuyucularına vermek asıl gayesi olacaktır. Hatta bu gayeye erişmek için düzenlediği ankette okurlarına üç tane soru sorarak *Muhit*'in okuyucularını hangi açılardan tatmin ettiğini ve beklentilerinin neler olduğunu öğrenmeye çalışır. En güzel cevapların okuyucu resimleriyle birlikte yayınlanacağı ve yüz kişiye çeşitli hediyelerin verileceği duyurularak derginin gelişmesine katkı yapılması okuyuculardan rica edilir.¹ Derginin üçüncü sayısının baş makalesinde “*Muhit*'in Tekamülü”, okuyucu taleplerinin yoğunluğundan, ikinci sayının birincisinden, üçüncü sayının ise ikincisinden daha iyi olduğu belirtilerek anlatılır. *Muhit*'i yayınlayanlar, onu “medenî yüksek Türk halkının kendi magazini seviyesine yükseltmek azmiyle çalışmaya devam ettiklerini” vurgular. Diğer bir deyişle dergi, modernleşen Türkiye'nin kültürel zenginliğine katkı yapma konusundaki azim ve kararlılığını her fırsatta dile getirir.

¹ *Muhit*, 1 Teşrinisani 1928, Sene 1, No:1, s.1-2.

İmtiyaz Sahibi ve Mesul Müdür sıfatıyla Ahmet Cevat (Emre) tarafından çıkarılan *Muhit*'in başyazıları da onun tarafından kaleme alınır. Ahmet Cevat Girit'li bir ailenin çocuğu olarak 1878'de dünyaya gelmiş ve memuriyet, ticaret, gazetecilik ve öğretmenlik gibi mesleklerle meşgul olduktan sonra gramer konusundaki çalışmaları nedeniyle Dil Encümeninde görev almıştır. Gazetecilik tecrübesi, yurt dışında geçirdiği dönemde edindiği deneyimler ve başta dil olmak üzere devrim konusundaki hassasiyetinin de etkisiyle *Muhit*'i bu dönemde yayınlamaya başlar. Daha sonra 1935 yılında milletvekili olarak Meclis'e girerek siyasete de atılacaktır.²

İstanbul'da Selamet Matbaasında aylık olarak çıkarılan derginin fiyatı 50 kuruştur. Yıllık abonelik bedeli yurt içi 6 Lira, yurt dışı için ise 4 dolardır. Yıllık abonelere ciltli, 6 aylık abonelere ciltsiz olmak üzere Yeni Kitaplar serisinden seçecekleri bir kitap hediye edilecektir. Her nüshada bir formalık edebi ilave, bir elbise kalıbı veya metin harici renkli bir tablo verilir. 80 sayfadan oluşan derginin sonunda bulunan fihristte, Memlekete ait, Güzel sanatlar, Edebi tenkit, Tarih, Meşhur adamlar, Günün adamları, İktisadî Musahabe, Hikayeler, Halk Bilgisi, Resimle Coğrafya, İçtimai hayat meseleleri, Şiir, Halk şüirleri, Fenne dair, Kadınlar ve kadınlığa dair, Çocuklar kısmı, Müteferrika ve İlaveler başlıkları altında içindekiler yer almaktadır. Zamanla bu kısma Sıhhat, Seyahat, Sinema, Tiyatro, Spor, Musiki ve Mimari de eklenir.

Derginin kapak resimleri ile içerikte yer alan resimlerin bir kısmı yabancı dergilerden alınmış ve bu dergilere teşekkür edilerek fihristin alt kısmında adlarına yer verilmiştir. Bunlar arasında Amerika ve çeşitli Avrupa ülkelerinde yayınlanan *Woman's Home Companion*, *American Magazine*, *Reader Digest*, *Pictural Review*, *Populer Science*, *Ladies Home Journal*, *Good House Keeping*, *Child Life*, *Die Wocheden*, *Das Magazine* vb. aile ve kadın dergileri bulunmaktadır.

² Ahmet Cevat Emre hatıratında biyografisine geniş yer ayırmıştır. Bu konuda bk. Ahmet Cevat Emre, **İki Neslin Tarihi**, İstanbul, 1960.

Dönemin önemli yazar ve şairlerinin de yazılarıyla katkıda bulunduğu derginin önemli isimleri arasında İbrahim Necmi, Nusret Kemal, Ercüment Ekrem, Reşat Nuri, Selim Sırrı, Celal Sahir, Necip Fazıl, Şevket Süreyya, Yakup Kadri, Yusuf Akçura, Vala Nureddin, Kamran Şerif, Dr. Mustafa Şakir, Yaşar Nabi, Cevdet Kudret, Nahit Sırrı, Vasfi Mahir, Kazım Nami, Ömer Seyfettin, Kemalettin Şükrü, Faruk Nafiz gibi kişiler vardır. Dergi bir nevi edebiyatçıların eserlerini yayınlamaları konusunda uygun bir mecra görevi üstlenmiş daha sonra edebiyatta kalıcı olacak yazar ve şairlerin pek çok şiir ve hikayesi burada yayınlanmıştır. Ayrıca yayın hayatı ilerledikçe sütunlara katılan kadın yazarların da dergiye yaptığı katkı göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Semiha Vamık, Güzide Sabri, Esmâ Zafir, Efzaiş Suat, Nezihe Muhittin, Şefika Muhsin, Mebrure Hurşit, Mefharet Nazmi, Seniha Sami, Münire Şevket, Nezihe Şükrü ve Neyire Şevket bunlar arasındadır. Özellikle anılan kadın yazarların hikâyelerine yer verilmesi, “Ev Hanımının Sahifesi” başlığı altında bulaşık yıkamaktan, evde lokum ve şeker yapımına, şapka kalıbı çıkarmanın inceliklerine, her nüshada verilen elbise kalıplarıyla hem aile ekonomisine katkı yapılması hem de modern kadın giyiminin ipuçlarının verilerek kadınların sosyal ve siyasî hayata katılımlarını sağlayacak zeminin oluşturulmasına dergi aracılığıyla katkı yapılması manidardır.

Derginin 16. sayısından itibaren Kemalettin Şükrü Bey’in adı künyede Tahrir Müdürü olarak yer alır. Ancak 24. sayıdan sonra künyede ismine rastlanmaz. Sonrasında Ahmet Cevat Bey’in bu yükü tek başına omuzlamaya devam ettiği görülür. 19. Sayıdan itibaren derginin adının üzerine yeni ibaresi eklenerek dönemin “Yeni” furçasına *Muhit* de katılmış olur.³ *Muhit*’in bir buçuk yılı sonunda 19. Sayıya ek olarak ilk 18 sayının umumi fihristi verilir. Bu sayıda on dokuz aydan beri günü gününe muntazaman yayınlanan *Muhit*’in

³ Bu konuda bir diğer örnek için bk. Yasemin Türkkkan, **Türk Modernleşmesinde Yeni Adam Dergisi (1934-1938)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Ankara, 2008, s.44 vd.

memleketin irfan ihtiyacına tekabül eden yegâne aile mecmuası olduğu, bütün yazı ve resimlerin itinayla seçildiği, halkın en çok sevdiği hikâyeci, romancı ve şairlerin yazılar yazdığı, ailede okunmayacak ne bir yazı ne de yüz kızartacak bir resim bulunduğu, şiarının iyilik, doğruluk ve güzellik olduğu vurgulanır.⁴ Ayrıca *Muhit* bu sayıda “neşriyatında takip ettiği temiz gayenin ilhamlarını Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin çok yüksek irşadından almakta olduğunu iftiharla ilan eder”. Bu arada dergi aynı zamanda Halk Okuma Odalarının yegâne mecmuasıdır. Dergi iki yaşını doldurduğunda 19 ve 24. sayıları kapsayan kısmın fihristi verilir ve derginin yayınlayanların ansiklopedi olarak nitelendirdiği dördüncü cildi de tamamlanmış olur. Okuyucuların büyük fedakârlıklarla neşredilen bu ansiklopediyi temin etmeleri konusunda da çağrılar yapılır. *Muhit*'in 28. sayısından itibaren (Şubat 1931), künyesinde Muhit Neşriyat Limited Şirketi tarafından neşredildiği ibaresi yer almaya başlar. Bundan sonra derginin başlığında ve künyesinde esasa ilişkin bir değişiklik yapılmaz. Yalnız 41. Sayıdan itibaren künyeye “hediyeler ve tenzilat yalnız şahıslara mahsustur” ibaresi eklenir ve hediyelessiz yıllık abonelik 6 Liradan 4.5 Liraya indirilir. Yaklaşık dört yılını doldurduğunda 47. Sayıdan itibaren ise dergi “okuyucularının yüksek menfaatini düşünerek” fiyatını 50 kuruştan 20 kuruşa, sayfa sayısını da 80'den, 48'e düşürür. Dergi, sayfa sayısını yüzde 40 oranında düşürürken, fiyatını yüzde 60 azalttığını, ekleri vermeye devam edeceğini ve okuyucularının istifadesinin yüzde 40'tan fazla olduğunu ifade eder. Haziran ayından itibaren alınmaya başlanan muvazene vergisinin okuyucuları zorlaması üzerine dergiyi her keseye uygun hale getirmenin bir ihtiyaç olarak doğduğu, mevcut abonelerin zarar ettirilmeyeceği ve fiyat nispetinde abonelik sürelerinin uzatılacağı belirtilir. Üstelik bunun *Muhit*'in son fedakârlığı olmayıp, abone sayısı

⁴ *Muhit*, Mayıs 1930, Sene 2, 19. sayının ilavesi, s.1.

artarsa fiyatını 15 kuruşa indirerek ayda iki kez çıkarılabileceği, bunun için de okuyucuların bildiklerine dergiyi tavsiye etmeyi ihmal etmemeleri tembihlenir. Aynı duyuru 48. sayının sonunda da yapılır.

Dönemin yayıncılığında karşılaşılan en önemli güçlüklerden biri maddi zorluklar olup, bundan *Muhit*'in de nasibini aldığı sütunlarından anlaşılmaktadır. Dünya ekonomik buhranının etkilerinin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde süreli yayınları düzenli bir biçimde yayın hayatında tutmak hayli zordur. Dergilerin yayın serüveni çoğunlukla sahiplerinin sabırlarıyla doğru orantılı bir biçimde seyrederek. Genellikle kağıt yokluğu, abone bulma güçlüğü, devletin desteğinin her zaman sağlanamayışı, reklam gelirlerinin azlığı süreli yayınların kısa ömürlü olmasında en önemli etkenleri oluşturur. *Muhit* dergisinin de zaman içinde maddi sıkıntılara maruz kaldığı sayfalarından ve yaptığı duyurulardan anlaşılmaktadır. 43. sayıya kadar Selamet Matbaasında basılan dergi, 44. Sayısından sonra Reklam ve Türkiye Matbaalarında basılmaya devam etmiştir. Abonelik çağrısı, fiyat düşürme ve sayfa azaltma tedbirlerine rağmen dergi biraz daha maddi güçlüklerle direnir ancak Mayıs 1933'teki 55. sayısı ile yayın hayatına son vermek zorunda kalır.

Muhit, yayın hayatını sürdürdüğü 1928'den 1933 yılı ortalarına kadar dönemin başta inkılaplar olmak üzere şahidi olduğu siyasi ve kültürel olayları başyazılarına taşımış ve bu yazılar da daha önce ifade edildiği üzere çoğunlukla Ahmet Cevat Bey tarafından kaleme alınmıştır. Bu kısmın konularını başta Büyük Türk İnkılabı olmak üzere (Kemalizm), Lisan (alfabe), Maarif, Türk Kadını, İktisat, Kooperatifçilik, Şapka, Darülfünun, Halkevleri, Tarih ve Dil konuları oluşturur.

Muhit'i dönemin süreli yayınları içinde ayırt edici kılan en önemli özelliği, Temmuz 1930 tarihli 21. Sayıda Kemalizm teriminin ilk kez

kullanılmış olmasıdır.⁵ Ahmet Cevat tarafından Mayıs 1929'dan itibaren yayınlanan “Büyük Türk İnkılabına Dair” başlıklı serinin 15. yazısında Kemalizm’in İkinci Safhası alt başlığı ile bu ifade dergide yerini bulur. Yazar, yazı dizisine başlarken de belirttiği üzere henüz tatmin edici bir eserin ortaya konulmadığı Büyük Türk inkılabının anlatımında, Gazi'nin Nutuk'unu temel referans olarak alır. “...*Türk tarihçileri, içtimaiyatçıları, âlimleri, muallim ve mürebbileri henüz Türk milletinin en büyük tarihi zaferi demek olan ve dirilme devrini açan Büyük İnkılabı ilmi surette tetkik etmiş değillerdir. Biz burada ilk tecrübeye giriyoruz. Tamamıyla mütevazı ve iddiasız fakat dikkatli bir çalışma ile çalışacağız. İstinat edeceğimiz vakalar ise hemen kâmil yegane sahih bir ispatlar ve vesikalar menbaı olan Büyük Nutuk'tan alınacak, bazen de kendi müşahade ve malumatımıza veya itimada şayan diğer müşahade ve malumatlara müracaat olunacaktır...*”⁶

Anılan yazı serisi Ekim 1930'da Serbest Fırkanın kurulmasını takip eden günlerde yayınlanan 18. Yazı ile son bulur. Ondan sonra Kemalizm bahsi “İçtimai Musahabe” başlığı altında çeşitli boyutlarıyla ele alınmaya devam eder. Dergiye göre Kemalizm'in birinci safhası mütarekenin imzalanmasıyla başlar, ikinci safhasına ise Mebusan Meclisi'nin dağılması ile girilir. Bu devrenin başlangıcı 16 Mart 1920'de Büyük Rehberin millete neşrettiği beyannamede “Devlet-i Osmaniye'nin yedi yüz senelik hayat ve hâkimiyetine hitam verilip, Türk milletinin hakkı hayat ve istiklalinin ve bütün istikbalinin müdafaasına davet edildiği” belirtilerek ilan edilmiştir. Kemalizm'in son safhasının ise “memleketi medeniyetin en faal şeraiti içindeki modern demokrasilerin normal siyasi hayatına götürmek üzere inkişaf ettiği” Serbest Fırka'nın belediye seçimlerine katılmasını takip eden günlerde hayata geçirildiği belirtilir.

⁵ Bu konuda ayrıca bk. Temuçin Faik Ertan, “Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi Muhit”, **Kebikeç**, S 5, 1997, s.17-34; Hakkı Uyar, “1930'lar Türkiye'sinde Kemalizm Algılamaları”, kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/21.pdf

⁶ **Muhit**, Mayıs 1929, Sene 1, No: 7, s.482.

Muhit'in Kemalizm'e bakışını çoğunlukla günün siyasi koşullarının belirlediği anlaşılmaktadır. 1930 Temmuz'undan yani Serbest Fırka'nın kurulması arifesinden 1931 yılı Temmuzuna kadar Kemalizm'e sıkça vurgu yapılırken, daha sonra bu vurgunun zamanla azaldığı hatta derginin yayın hayatının sonuna doğru zaman zaman siyasi konulara yer vermeyip çoğunlukla devrimlere yoğunlaştığı söylenebilir.

Serbest Fırka'nın kurulmasının pek mühim bir siyasi hadise olarak görülmesi sonrasında Gazi'nin bu fırkanın kurulması konusundaki rolü vurgulandıktan sonra Kemalizm'in Faşizm ve Bolşevizm'den toplumsal sınıflara bakışı konusunda ayrıldığı altı çizilir. “...Kemalizm milletin menfaatini bütün içtimai sınıfların normal ve serbest bir inkişafa mazhar olmasında görür. Kemalizm yalnız irticai zümrelerin ...düşmanıdır. Saltanatı kaldırması, hanedanı memleketten çıkarması, evkafı hükümetleştirmesi, dini zümrelerin siyasi iktidara tecavüzlerine nihayet vermesi, tarikat tekkelerin serbestisini men etmesi, toprak derebeyliklerinin lağvını istihdaf eden bazı kanunların şimdiden çıkmış olması... Bu şeraiti en ince bir sezgi ile takdir eden ve milleti müreffeh inkişafa götürmek maksadıyla iktidarı ellerinde bulundurmamak tecrübelerinin en mühim derslerini alan Kemalizm artık tek fırka sistemine nihayet vermek mecburiyetini hissetmiştir.”⁷

Serbest Fırka'nın kapanmasının ardından Bolşevizm ve Faşizm örneklerinden bahsedildikten sonra Kemalizm'in farklılıklarına yeniden vurgu yapılır. “ Şimdi bize gelelim. Kemalizm yalnız tufeyli bir sınıfın ilgasını ister o da feodal sınıftır. Feodal sınıfının başında padişah ve hanedan vardı, bunlar küçük fakat siyasi iktidarı merkezileştiren bir zümre idi. Muavin ve aletleri büyük emlak sahipleri ile şeriatı istismar edenlerdi. Kemalizm kati galebesini çalmıştır. Padişah da, hanedan da, şeriatçılar da kaldırılmıştır. Din kanunları devlet işlerinden ayrılmış, diyanet işleri ve memurları Cumhuriyete tabi kılınmıştır. Bu büyük ve inkılabi muvaffakiyet ise bütün diğer içtimai sınıfların kuvvetli yardımıyla temin olunmuştur... O

⁷ *Muhit*, Eylül 1930, Sene 2, No: 23, s. 321-322.

*halde tek fırka sistemi bizde zaruri değildir. Çünkü Kemalizm sermayenin ve say'ın muhtelif şubelerini ahenk dairesinde çalıştırarak memleketin inkişafını temin etmek isteyen bir doktrindir.*⁸

Gazi'nin İzmir nutku sonrasında Kemalizm'in nasıl derin bir içtimaî-siyasî doktrin olduğunun bir kez daha anlaşıldığının ifade edildiği makalede ise “*Mahdut zümreler, mesela tüccarlar, çiftçiler kendi menfaatleri için fırkalar teşkil edebilirler, fakat bizim hedefimiz böyle mahdut bir nazar değildir. Bizim fırkamız bilakis her sınıf halkın menfaatlerini müsavi bir surette, biri diğerini mutazarrır etmeden temin etmeyi istihdaf eden bir teşekküldür.*” denilir. Üstelik Kemalizm siyasî ve iktisadî gayeleriyle, Türkiye ile aynı içtimai şartlarda bulunan herhangi bir memleket veya millete de uygundur. Örneğin Mısır veya Hindistan bir gün İngiliz boyunduruğundan kurtulabilirse bu yüksek doktrinin tatbiki ile dâhili ve harici tehlikelerden uzak hür birer memleket olarak gelişebileceklerdir. Ve böylece Kemalizm umumi “universal”, ilmi bir disiplin mertebesine yükselmektedir.⁹

Kemalizm doktrininin esasları ülkenin içtimai iktisadi bünyesinin zaruretlerinden kaynaklanmaktadır. Özetle; mali sermaye yani bankacılık henüz yeni gelişmektedir, sermaye birikmeden medeni gelişme olmayacaktır, biriken sermayeden doğacak iktidarınsa emekleriyle bu serveti yaratan kütlelerin zararına çalışmaması gerekir. Sanayi ve ticaret henüz emekleme aşamasındadır, çiftçilik makineleşmemiş, zirai istihsal iyi tanzim edilememekte, köylü elindeki toprağı işleme konusunda dahi yeterli imkâna sahip olmayıp, boynu bükük, zaruret halinde ve bu zaruretin yarattığı mistik zihniyet içinde yobazların, şeyhlerin, üfürükçülerin riyakâr telkinlerine nefsini teslim etmiş vaziyettedir. İşçiler sayı olarak fazla olmakla birlikte asgari haklardan mahrum, sosyal güvencelere sahip olmayıp, komünist propagandasına kolaylıkla kapılacakları bir zihniyetin oluşumuna meydan verilmekte, münevverler ise mevki peşinde birbirleriyle rekabet

⁸ **Muhit**, Kânunusani 1931, Sene 3, No: 27, s.4-5.

⁹ **Muhit**, Mart 1931, Sene 3, No: 29, s.1.

eden çalışan kütlelerle temassız ve onlara karşı kayıtsız bir tutum içindedir. Saltanat feodalitesinin mirası olan bu bünyenin iki temel özelliği teşkilatsızlık ve kültürsüzlüktür. Bunun sonucu olarak halk devletçidir, yani kendi kuvvetli teşkilatları ve kültürü ile temin edemediği her şeyi devletten istemektedir. İşte Kemalizm bu yüksek tarihi zarureti tahlil etmiş, devletçi bir iktisadi siyasi rejim ile ona cevap vermektedir. Şüphesiz en doğru ve ucu muvaffakiyete çıkan yol budur. Gazi'nin İzmir nutkunda fırkanın takip ettiği programın bir istikametden tamamen demokratik (halkçı) olmakla beraber iktisadi nokta-i nazardan devletçi olduğunu söylediğinin altı çizilir. Yazının sonunda muhataplara mesaj vermekten de geri kalınmaz. “*Kemalizm prensipleri dairesinde efkâr-ı umumiyeye rehberlik etmek münevver gençliğin tarihi misyonudur. Kemalizm'in mütevazı bir militanı, kanaatkâr bir softası olmak münevverlerimiz için en büyük şereftir*”.

“Kemalizm ve Demokrasi” başlıklı bir sonraki sayıda yayınlanan makalede, Gazi'nin İstanbul Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmadan hareketle yine halkçılık vurgusu yapılır. Gazi, Türk Ocağı'ndaki gençlere demokrasinin ne olduğunu anlatmanın vazifeleri olduğunu hatırlatarak, Cumhuriyet prensiplerini sevdirmek ve bunu kalplere yerleştirmek için hiç bir fırsatı ihmal etmemelerini tembihler. Halkçılığın, demokrasinin ne olduğunun münevverler arasında bile tam olarak anlaşılmadığından yakınılır. Derginin sütunları aynı zamanda bu anlaşılamayan kısımların açıklandığı mecralar olma görevini de üstlenmiştir. Demokrasinin tesis edilebilmesi için en önemli mesele efkâr-ı umumiyeyi hazırlamaktır. Halk Fırkası'nın bütün içtimai sınıflara kucak açacağı ve demokratik hayatın bütün manasıyla fırkanın hariminde yaşanması gerektiği ifade edilir. “...*Siyasi ve içtimai hayat sporlarının kulüpleri Türk Ocakları, azaları da halk antrenörleri olacaktır. Bu sporlar büyük bir tanzime, bir teşkilata muhtaçtır. Bir kere ve her şeyden evvel onlara nevelerine göre sahalar ayırmak lazımdır. Bankerlerin, fabrikacıların, madencilerin, ihracatçıların sahasında oynanacak sporlar köylüleri veya esnafı alakadar etmez. Ameleleri heyecanlandıracak siyasi sporlar ise köylünün anlayışına erişmeyebilir. Antrenörlerin mahareti sınıflara ve*

zümrelere ayrı ayrı spor heyecanını verebilmekte ve herkesi diğerlerinin oyunu ile alakadar edebilmekte görülecektir. İşte Kemalizm'in demokrasi tatbikati için tasavvur ettiği siyasi idman sistemi bu mahiyette görünüyor. Muvaffakiyetle neticelenmesi için bütün münevver, inkılapçı, cumhuriyetçi gençlik iman ile çalışmalıdır. Bu sayede dört sene içinde bütün içtimai zümreler taazzi ederek aralarında ahenktar bir siyasi hayat sistemi tesis edebilir; artık şunun bunun ifsadına tabi bir efkâr-ı umumiyeye kalmaz.. Kemalizm doktrin olarak bütün siyasi prensipleri malum bir demokrasi mektebidir... Demokrasi ancak içtimai sınıflardan pek kuvvetli biri, belki en kuvvetlisi siyasi hükümden iskat edilmek için tadil edilir, daha mahdut bir muhit içinde mahsur bırakılır. Son hadisat gösterdi ki bizde şimdiki halde 'Kara kuvvet' henüz cumhuriyetimiz için korkulacak siyasi bir amil olabilir. Bir dereceli intihabata henüz vakit gelmemiş demektir, fakat diğer içtimai sınıfların metalibi, ihtiyacatı tespit edilmiştir, diğer taraftan da fırkanın kardeşlik kucagında her inkılapçıya müsavi bir yer açılmıştır. Bu taktik kara kuvveti siyasi faaliyetten tamamıyla atacak ve bizi daha geniş bir demokrasiye hazırlayacaktır. ”¹⁰

Dördüncü dönem TBMM'nin ele alındığı 1931 Mayıs'ında yayınlanan makalede Meclis'ten “Kemalizm'in büyük bir şaheseri” olarak bahsedilir. Memleketin bütün içtimai sınıflarının Türk inkılabını yaratmak harikasına canla başla çalıştığı, hepsinin Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilmeye hakkı olduğu ve Kemalizm'in bu hakkı temin edeceği, Kemalizm'in içtimai sınıfları birbirleriyle mücadeleye mecbur bırakmadığı, cemiyeti refah, saadet ve kuvvet içinde yetiştirmek için ahenktar bir biçimde ve yardımlaşarak çalışan muhtelif meslek zümreleri olarak gördüğü, bu nedenle başka memleketlerde kanlı mücadelelerle elde edilen hakların Kemalizm'in tedricî tatbikatiyle her sınıfa temin edildiği vurgulanır. Bu anlamda CHF, bütün içtimai sınıfların ilerleme ve yükselmesini düşünen ve bunun için en tesirli tedbirleri alan siyasi teşekküldür.¹¹ Yazıda ayrıca çiftçi ve işçi temsilcileri ile otuz kadar bağımsız milletvekilinin Meclis'e girmesi, demokrasi yolunda atılan en önemli adımlardan biri olarak görülmekte ve

¹⁰ **Muhit**, Nisan 1931, Sene 3, No: 30, s.1-3.

¹¹ **Muhit**, Mayıs 1931, Sene 3, No: 31, s. 5.

iki partili siyasi yaşamın oluşumu için atılmış tohumlar olarak nitelendirilmektedir.

Bir sonraki sayıda Kemalizm'in en büyük prensiplerinden biri olarak sınıflar arası ahengi sağlamanın altı çizilir. Bu konuda aydınlara önemli bir görev düştüğü ve ancak bu sayede memleketin ilerleyip zenginleşeceği, sınıflar arasındaki ahenksizliğin çekişmelere, kavgalara yol açacağı, milletin birliğini bozacağı, devletin varlığını bile tehlikeye sokacağı, pek çok imparatorluğun bu nedenle yok olduğu söylenir. Sadece tarihten örnekler vermekle kalmayıp o günün İtalya, Rusya, İngiltere ve Almanya'sından da söz edilerek sınıf mücadelelerinin olumsuzluklarından bahsedilir. Türkiye'de sınıflar henüz miktar ve teşkilat açısından zayıf ama gelişme halindedir. Bu gelişmenin mücadelesiz, sarsıntısız, birlik ve ahenk dairesinde cereyan etmesi, milli menfaatin bir gereği olarak görülmekte, Kemalizm'in ise bu ahenk birliğin yolunu aradığı ve buldukça da tatbik ettiği, zamanla bu yapının daha da gelişip güçleneceği belirtilir.¹²

Makalenin takip eden sayıda yer alan ikinci kısmında sınıf esasına dayalı bir toplum yapısına sahip olunmadığı, doğudaki ağa köylü ilişkisinin, oralarda Cumhuriyet'in layığıyla yürütülmesine mani olduğu ancak diğer vilayetlerdeki Türk köylüsünün hür ve müstahsil bir içtimai sınıf olduğu ancak kuraklık, sel, çekirge harabiyeti gibi çeşitli sebeplerin bunu zaman zaman tehlikeye düşürdüğü, bu nedenle Kemalizm'in en büyük, en mukaddes gayelerinden birinin “köylüyü zengin etmek” olduğu vurgusu yapılır. “*Kemalizm'in mukaddes ve esaslı hedefi milletin her zümresini halinden, hayatından memnun, kendinin ve ailesinin geleceğinden emin bir hale getirmek, her zümreye böyle emin bir iktisadi vaziyet vücuda getirmektir.*”¹³

Cemiyetin ahengine yapılan vurgu, Kemalizm'i açıklarken sıkça başvurulan bir söylem olmaya daha sonra da devam eder. “Ahenk Cemiyet” başlıklı makalede, “*Ahenk cemiyette devlet iktidarı mümkün*

¹² **Muhit**, Haziran 1931, Sene 3, No: 32, s. 1-3.

¹³ **Muhit**, Temmuz 1931, Sene 3, No: 33, s.1-3.

olan en yüksek derecesine erişir, fertler serbestlik ve müsaviliğin mümkün olan en yüksek derecesinden istifade eder. Ahenktar cemiyette devlet fertlerin serbestlik ve müsaviliğini temin etmeyi en büyük vazife bilir; çünkü müsavilik içinde serbestlik inkişafın ilk şartıdır, inkişaf ise iktidarın tek kaynağıdır. Böyle bir cemiyette fertler yarattıkları inkişaftan hotkamca faydalanmak hırsına kardeşlik prensibinin verdiği kalp terbiyesiyle en mutedil hududu çizerler; devlete en yüksek iktidarı vermek gayesi milli idealleri olur”. Denilerek serbestlik, müsavilik ve kardeşlik vurgusu yapılır. Atina demokrasisinin cemiyetlerin en ahenklisi sayıldığı ve bu ahengi sağlayan klasik prensiplerin ise bu üç kavramdan oluştuğu ifade edilir. Buna göre serbestlik, fertlerin hareketleri üzerinde kanundan başka bir gücün bulunmaması, müsavilik, fertlerin asalet veya servet sebebiyle kanun nezdinde imtiyazlı olmadığı, kardeşlik, kanunların yorumunda ben-cilce hırsılara yer vermemek ve kanunların uygulanmasından fertler aleyhine doğacak mahsurları düzeltmek olarak tanımlanır. Bu ilkelere gerekliliğine olan vurgu özenle yapılmasına karşın bunun aynı zamanda ne kadar zor bir iş olduğu da söylenmekten geri kalınmaz. “Saltanat istibdadından Cumhuriyete miras olarak intikal eden bir cemiyette ahenksizliklerin türlü sü bulunmak tabiidir. Onu ahenkli bir cemiyete çevirmek gayesiyle çalışan Kemalizm’in nasıl ilahlara layık bir faaliyetle efor sarfına mecbur olduğu düşünülün: fertlere ve zümrelere ihtisas ve kardeşlik terbiyesi vermek, hakiki serbestlik ve müsaviliği dimağlara, kardeşlik duygusunu kalplere sindirmek ne güç bir iştir!”¹⁴

Muhit dergisinde Kemalizm vurgusunun en çok yapıldığı dönemin 1931 yılı olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Bunun siyasî hayatın gidişatı ile kuvvetli bir ilişkisi vardır. CHF üçüncü kongresinin yapıldığı Mayıs 1931’de kabul edilen programın parti- nin ana vasıfları başlığını taşıyan 2. kısmının ilk maddesinde altı okla simgelenen ilkeler, devletçilik ve inkılapçılık eklenerek sayılmaktadır. İkinci madde ise, “sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve te-

¹⁴ Muhit, Teşrinievvel 1931, Sene 3, No: 36, s.1-4.

sanüt ve menfaatlerde ahenk” sağlamak için toplumsal sınıfların varlığı yadsınarak, yalnız işbölümü gereğince ayrılmış, beş çalışma zümresinin (küçük çiftçiler; küçük sanayi erbabı ve esnaf; amele ve işçi; serbest meslek; sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccarlar) bulunduğu belirtilmektedir.¹⁵ Programa giren bu hususların yukarıda da zikredildiği gibi sıkça derginin satırlarında yer aldığı görülür. Aynı zamanda Gazi’ye olan sevgi ve hayranlığın da her fırsatta dile getirildiği görülür. Temmuz 1931’de yayınlanan nüshanın satırlarında “Gazi’yi dünün adamları bir kuvvet halinde gördü. Bugünün gençleri onu bir ideal yaptı. Fakat yarının çocukları ondan bir ilah yaratacaktır” denilmektedir.

Derginin daha sonraki sayılarında siyasî konulardaki vurgu yerini kültürel alanda yapılan inkılaplara daha çok dil ve tarih çalışmalarına, Darülfünun meselesine, halk arasında okuma alışkanlığının oluşturulması çabasına, halkevlerinin başta tiyatro olmak üzere çeşitli kollarının faaliyetlerine bırakacaktır. Özellikle *Akın* ve *Çoban* adlı piyeslerin Ankara Halkevinde sahnelenmesine ilişkin olarak konusundan, oyuncularına, dekor ve kostümlerine varıncaya kadar detaylı anlatımlara yer verilir. Halkevlerinin Şubat 1932’de açılması sonrasında derginin Mart ayında yayınlanan nüshasında içtimai hayatın bir yükseliş hamlesi olarak “Kemalizm’in yeni büyük teşebbüsü Halkevleri” başlığıyla yayınlanan makalede Mustafa Kemal’in inceleme seyahatleri sonrasında CHF’nin içtimai şiarını dâhiyane bir biçimde “*Sınıf mücadelesi yerine meslekler tesanüdü*” şeklinde ortaya koyarak “*bu geniş içtimai tesanüt için zümrelerin uzvi şekilde hücrelenmesi, zümreler arasında hayat münasebetlerinin samimi ve heyecan verici şekilde teessüs etmesi lazımdır. İşte halkevleri teşkilatı o eski ve umumi içtimai ihtiyacın yeni şeraite uygun cihazı olacaktır.*” denilerek halkevlerinin rolüne vurgu yapılır. Kemalizm’in teorik olarak anlatıldığı ve bir bakıma bu konudaki ara-

¹⁵ Mete Tunçay, **Türkiye’de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 7. Bs., İstanbul, 2015, s.321.

yışın seslendirildiği bir mecra olan derginin sütunları, Cumhuriyet'in inşa edilmesi sürecine dolaylı yollardan da katkı yapar. Örneğin Yakup Kadri tarafından kaleme alınan “Baba Oğul” adlı hikâyede eski zihniyetle yeni zihniyetin çarpışması tasvir edilir.¹⁶ Şapka kanununun çıkarılmasını takiben şapka takmamak için inziyaya çekilen Hacı Hilmi Efendi ile İstanbul'da tahsil gören ve Anadolu'da yaşayan ailesinin işlerini üstlenmek yerine eğitimini tamamlamayı ve daha modern bir hayat sürmeyi tercih eden oğlu İhsan arasında geçen hikayede eskiyi temsil eden baba ne kadar zalim, taassup içinde, öfkeli ve şiddet eğilimli ise oğul bir o kadar merhametli ve iyi niyetli olarak tasvir edilir. Baba istibdat içindeki Osmanlı'yı, oğul ise genç Cumhuriyet'i sembolize eder. Diğer yandan babanın tüm sertliğine karşın oğlunun yani “yeni” karşısındaki çaresizliğinin de altı çizilir.

Muhit'in başyazarı Ahmet Cevat Bey'in ilgisinin de etkisiyle dergide en çok işlenen konulardan birini yazı ve dil konusu oluşturur. Türkçenin geçirdiği evrelerden, halk dilinin kullanılması gerektiğinden yani dilin sadeleştirilmesi ihtiyacından, alfabenin değiştirilmesi ile eğitimde yaşanan gelişmelerden, gramer konusunun öneminden, hazırlanmakta olan Türkçe sözlükten, Dil Encümeninin çalışmalarından, Türkçenin bir ilim dili yapılması gerektiğinden, öğrenme ile dil arasındaki ilişkiden, yabancı kelimelerden lüzumsuz olanların çıkarılıp lüzumlu olanların kalması gerektiğinden, özellikle de yabancı dillerden geçen kelimelerin yazımı konusundaki sorunlardan, Sümerce ile Türkçenin fonetiği arasındaki benzerliklerden, Japonya'da Latin alfabesine doğru bir eğilimin belirdiği ve Türkçenin onlara model olduğu ve dilin ahenginin korunması gerektiğinden söz edilir. Dil kurultaylarıyla birlikte çalışmaya başlayan tarih kurultayları da o günün Türk Tarih Tezi çerçevesindeki tartışmaları doğrultusunda

¹⁶ *Muhit*, 30 Teşrinisani 1928, Sene 1, No: 2, s.87-89.

kendisine dergide yer bulur. Yine Türk maarif siyasetinin ana hatlarının laik, milli ve demokratik oluşu ve temel taşının cehlin izalesi olduğu vurgusu da tekrar edilen konular arasındadır.

Muhit'in özenle üzerinde durduğu bir diğer konu da Türk kadınının siyasî ve sosyal haklarını kazanması için gösterdiği hassasiyettir. Başta kadınların kıyafet değişimi olmak üzere, kadının toplumsal hayatta hak ettiği yerde olmadığı, eğitim görmesinin gerekliliği, Cumhuriyet'in onu esareten kurtaran bir yönetim biçimi olduğu sıkça vurgulanır. Mayıs 1929'da Efqzayış Suat Hanım'ın kaleminden çıkan "Türk Kadınlarının İctimai Faaliyeti Kadınlar Birliğı" başlıklı yazıda memlekette birkaç kadın cemiyetinin bulunduğu, Kadın Birliğı adı altında birleşmiş cemiyetin kongresinde dört sahada (fikri, içtimai, medeni hukuk ve muavenet (yardım)) faaliyet göstereceğini ilan ettiği belirtilir. Buna göre kadınlar için gazete çıkarmak, okuma salonları açmak, yeni harfleri öğretmek, Fransızca kursları vermek, yabancı cemiyetlerle temas kurmak, üyeleriyle bir araya gelmek, siyasi haklar konusunda ilgi uyandırmak, maddi ve manevi yardımda bulunmak ve dispanser açmak hedeflenir. Efqzayış Suat Hanım bu birliğin başkanı sıfatıyla bir süre sonra katıldığı Berlin'de düzenlenen Beynelmilel Kadınlar Kongresi'nde edindiğı izlenimleri okuyuculara nakleder. Kırk beş ülkenin temsilcisinin bulunduğu kongredeki amacın siyasi müsavat olduğu, farklı milletlere mensup kadınların insaniyete hizmet amacıyla toplandığı, İngiliz, Fransız ve Alman kadınlarının farklı özellikleri olmakla birlikte, daha önce cihan harbini hazırlayan erkeklerin aksine cihan sulhunu hazırlamak üzere bir araya geldiklerini belirtir.¹⁷

Siyasi haklar konusunda kadınların serzenişleri çok geçmeden bir karşılık bulur ve kadınların Halk Fırkası'na katılmaları konusunda yapılan bir toplantı sonrasında, Türk inkılabında bir merhale daha ileri gidildiğı, pek çok meslekte yer almaya başlayan kadınların

¹⁷ *Muhit*, Ağustos 1929, Sene 2, No: 10, s.730,789.

artık firkada da görev alıp ilk seçimlerde oy kullanacaklarının müjdesi, derginin ilk sayfasında yalnız erkeklerden oluşan heyetin toplantıda çekilmiş bir fotoğrafı eşliğinde verilir. Yazının sonunda kadınlığın en büyük meziyetlerinden birinin hakiki menfaatlerini takdir etmek ve her iyiliğe kadirşinaslık göstermek olduğu da hatırlatılır. Bu yaklaşım dönemin kadın hakları konusuna bakışını özetleyen bir durumdur. Kadın hakları konusu başlangıçta kamuoyunda oldukça yadırganan bir durumken Gazi'nin öngörüsü ile hayata geçen ve pek çok ülkeden önce Türk kadınlarının “hak ettiği de üstünde bir lütufla onurlandırılması”nın minnet gerektirdiği her fırsatta dile getirilir. Aynı sayıda Afet Hanım'ın kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı verilmesi sonrasında Ankara Türk Ocağı'nda verdiği konferanstan alıntılara yer verilir. Afet Hanım'ın “İntihap hak mıdır? Vazife midir?” sorusunu tartıştığı yazıda seçimin milli hâkimiyetin tatbiki olduğu, diğer yandan vatandaşların müşterek menfaatlerine karar verirken dikkatli olmak mecburiyetinde olmalarının bu konuyu vazife haline getirdiği, dolayısıyla seçimin hem hak hem de vazife olduğu söylenir. Cumhuriyet'in eşitlik prensibine dayanan bir yönetim şekli olarak okuma yazma bilmeyen biriyle devlet adamının eşit olduğu seçim sandığında kadınları bunun dışında tutmanın doğru olmadığına vurgu yapar.¹⁸

Muhit Eylül 1931'de okuyucusunun karşısına yeni bir öneriyle çıkar. Alfabe inkılabını ve büyük Türk inkılabını dehasına borçlu olduğu Gazi'nin himayesi altında memleketin bütün bilgi, fen, teknik, edebiyat sahibi evlatlarının iştirakiyle yapılacak “Gazi Ansiklopedisi”nin kültür ihtiyacını karşılamak için şart olduğunu savunur. Dergi sonraki sayısında da aynı konuya yer vererek ansiklopedi fikrine sıcak bakanlar olduğu gibi henüz dilin imkânlarının böyle büyük çaplı bir çalışmaya imkân vermeyeceğini söyleyenlerin de bulunduğunu belirtir. Teknik bazı açıklamalara yer verilen yazının sonunda

¹⁸ *Muhit*, Mayıs 1930, Sene 2, No: 19, s. 6-7.

uzmanlardan oluşacak bir heyetin altı aylık bir çalışmasının sonucunda belirlenecek kurallarla bu işin altından kalkılabileceği ileri sürülür. Ancak dil inkılabı çalışmalarının sürdüğü bu günlerde ortaya konan bu temenninin gerçekleşmesi için uzun süre beklenmesi gerekecektir. Bu konuda ne kadar çok uğraşılması gerektiği, derginin kendi kullandığı kelimelerin imlası konusunda yayın hayatı boyunca belirli bir standarda ulaşamamasından anlaşılmaktadır.

Muhit dergisi 1928 yılından 1933 yılına kadar yaklaşık dört buçuk yıl sürdürdüğü yayın hayatını siyasetten edebiyata, tarihten iktisada, bilim, spor, sanat, müzik, tiyatro, sinema gibi konulara gösterdiği hassasiyetle sürdürürken öğrenci, ev kadını memur veya her düzeyde çalışan insanın düşünce dünyasına hitap ederek, yayın hayatına başlarken, hedeflediği önemli bir işlevi yerine getirmiştir. İnkılapların hızla hayata geçirildiği ve Cumhuriyet yönetimine uygun “vatandaş” inşa etme gayretinde olanların arasında bulunan *Muhit* bu konuda üzerine düşeni yapmak için gereken çabayı her türlü zorluğa karşın sonuna kadar sürdürmüştür. *Muhit*'in belki de tek eksiği, dönemin şartlarına uygun olarak eleştirel düşünce tarzına yer vermeyip, siyasi ve sosyal alanda yaşanan gelişmelere farklı fikirlerle katkı yapmak yerine daima teyit etme yönünde bir tutum sergilemesidir.

MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E MİZAH DERGİLERİ KARİKATÜRLERİNDE YENİLEŞME-BATILILAŞMA GÖSTERGESİ OLARAK 'KADIN'A DAİR İÇERİK VE SÖYLEM

Nesrin KARACA*

ÖZET

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 24 Temmuz 1908; Türk Siyasî Tarihi, Türk Edebiyat Tarihi, Türk Hukuk Tarihi gibi alanlar için olduğu kadar Türk Basın Tarihi için de oldukça önemlidir. Türk basını bu tarihte yeni bir döneme girmiş ve kendisini kısıtlayan bağlardan kurtulmuş ve gazeteler sansür heyetinin denetiminden geçmeden basılmaya başlamıştır. Bu özgürlük ortamında çok sayıda gazete ve dergi yeni dönem hayatına katılmış, basın furyasında mizah dergileri de yerini almıştır. Türk basını açısından çok önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilen II. Meşrutiyet'in ilanı ve devamındaki süreç Türk mizah basını için çok daha büyük bir anlam ifade etmektedir.

Bu ortamda siyasal yayınların yanı sıra mizahî içerikli gazete ve dergilerin de sayısı artmış, 1870'lerde ilk örneklerine rastlanan mizah basını, II. Meşrutiyet'in ilanını takiben öz ve biçim açısından yayın çeşitliliği ve zenginliğini de getirmiştir. Mizah basınının sayı ve içerik bakımından zenginleşmesi hem toplumsal sorunların gündeme getirilmesini, hem de mizah edebiyatının gelişmesini mümkün kılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde çıkarılan 300'ün üzerindeki gazete ve dergilerin bir kısmı mizahî içerikleri ile öne çıkmıştır. Mizahın gücünü kullanan gazete ve dergiler, siyasi ve toplumsal sorunları mercek altına almış, çeşitli konularda karikatür, haber

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, ANKARA, nkaraca@baskent.edu.tr

ve yorumlar yayınlamışlardır. Savaş yenilgileri, siyasî, sosyal, ekonomik sıkıntılar devleti derinden etkilemiş olmasına ve yaşanan olumsuzluklara rağmen bu dönem Osmanlı Devleti açısından çalkantılı bir dönemdir.

Tanzimat döneminden sonra gazete ve dergilerin çoğalması ve baskı tekniklerindeki ilerleme; anlatım aracı olarak grafik sanatlarından yararlanmayı da birlikte getirmiş, gazetelerde, dergilerde haberleri anlatan ya da destekleyen çizimler, resimleme çalışmaları görülmeye başlamış, Batı'da olduğu gibi anlatım biçimlerinden eleştiri ve gülmece amacıyla yararlanma düşüncesi ortaya çıkmış, görsel mizah olarak da uygulanmıştır. Esasında; mizahın sunduğu sosyal-toplumsal çerçevenin bizzat kendisi eleştirel bir niteliğe sahip olduğu için mizah, ele alınan meseledeki çarpıcı noktayı ve mesajı açığa çıkaran bir ortam olduğu gibi, aynı zamanda araç durumundadır.

Bir değişim ve dönüşüm projesi olarak Tanzimat'ın, en büyük göstergelerinden biri 'kadın'dır. Bu bağlamda, adeta bir basın patlaması olarak da tanımlanan 1908-1930'lar ve sonrasında yayın hayatında olan 60 civarında mizah dergisi arasından örnekleme metoduyla ele alınan 20 kadar mizah dergisi (Cem, Akbaba, Karagöz, Aydede, Davul, Diken, Gıdık, Guguk, Kalem, Güteryüz, Kelebek, Papağan, Vay Vay, Yeni Köroğlu...) değerlendirilmeğe alınacaktır. Dergilerin künye bilgilerden hareketle tanıtımları ve yer alan karikatürlerde işlenen 'kadın' konusu belirlenecek, içerik analizi yöntemiyle karikatürler ve alt yazı mesajlarının anlaşılması yönünde söylem çözümlemesine gidilecektir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet ve Basın, Mizah Dergileri, Karikatür, Karikatürlerde 'Kadın', İçerik-Söylem Analizi.

**CONTENT AND DISCOURSE ANALYSIS OF "WOMEN" AS A
SIGN OF MODERNITY AND WESTERNIZATION IN
CARTOONS PUBLISHED IN HUMOUR MAGAZINES FROM
THE CONSTITUTIONAL MONARCHY TO THE REPUBLIC**

ABSTRACT

July 24, 1908, when the Second Constitutional Period was declared, is of great importance for the History of the Turkish Press as well as the Turkish Political History, the History of the Turkish Literature and the History of the Turkish Law. The Turkish Press ushered in a new era and released itself from the chains those had restricted it. By the beginning of this period, newspapers began to be published without being exposed to inspection of censorship. In this period of liberty, numerous journals and newspapers began to be published and humour magazines took their places in such a development. The declaration of the Second Constitutional Period and following years which are seen as a very important milestone for the Turkish Press means a much greater significance for the Turkish comic press.

In addition to politically oriented publications, the number of humour newspapers and journals have also flourished in new milieu and comic press, which we can encounter its first examples in 1870s, became more diversified and enriched its content and format by the declaration of the Second Constitutional Period. Development of comic press in terms of its number and content both brought social problems to public agenda and improved humorous literary genres.

Some of more than three hundred newspapers and journals which began to be published after the declaration of the Second Constitutional Period became famous due to their humorous contents. Newspapers and journals which benefited from the influence of humour focused on political and social problems and published cartoons, news and comments on various topics. Despite the fact de-

feats in wars and political, social, economic troubles deeply influenced the state and in spite of several problems, this was a very turbulent period for the Ottoman State.

Flourishing of the newspapers and journals after the Tanzimat Reform Era and developments in printing techniques resulted in getting use of graphic arts as a mean of expression, drawings and illustrations were inserted besides news to present them more sharply and effectively and an approach to use wording for the purposes of critics and comics existed as similar to developments in the West and those are visually implemented as a way of humour. In its essence; since the socio-political framework itself which humour presents includes a critical perspective, humour constitutes an environment where it exposes striking points of the discussed topics and messages and simultaneously becomes a weapon.

One of the most important signs of the Tanzimat reforms as a project of change and transformation was “women.” In this context, this study will analyse approximately 20 humour journals (Cem, Akbaba, Karagöz, Aydede, Davul, Diken, Gıdık, Guguk, Kalem, Güler yüz, Kelebek, Papağan, Vay Vay, Yeni Köroğlu...) chosen through the sampling method among approximately 60 humour journals which were published from the Second Constitutional Period to the 1930s and its aftermath that can be seen as golden ages of the Turkish Press. After presenting journals by means of information from their copyright pages and “women” issue which was discussed through cartoons, this study will make a discourse analysis for understanding cartoons and their subtitles via the method of content analysis.

Key Words: The Second Constitutional Period and Press, Humour Journals, Cartoon, “Women” in Cartoons, Content-Discourse Analysis.

- "... Ameliyata yalnız ordudan, donanmadan başlamamalıyız. Herşeyden evvel kadımlarımızı ıslah etmeliyiz ki onlarda, çocuklar da büyüdüklerinde devleti ve milleti ıslah etsinler. Bir bina yapılacağı zaman çatıdan başlanmaz. Evvela temel kazılır. Kadın, insanlık binasının esas temelidir".

CELAL NURİ İLERİ

- "...bu devirde (Tanzimat ve sonrası) gazete hemen bütün yeniliği idare eder... ; hiçbir yerde gazete bizdeki role benzer bir rol oynamamıştır. (...) Bütün işaretler ondan gelir. Kalabalık onun etrafında kurulur. Okumayı o yazar. Mekteplerin uzak bir gelecek için hazırladığı ocağı o tutuşturur..."

AHMET HAMDİ TANPINAR

- "Mizah gazetelerinin zan ve tahmin olunduğundan pek ziyade mühim bir vazifesi vardır: Tedip ve ikaz!

Ve bu vazifesini sopa ile, yumrukla, vesait-i galize (kaba araçlar) ile değil ustura gibi nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşındıran, hafifçe öfkeliendiren zerafetlerle ifa eder. Mizah gazetesinin her cümlesi bir gafilin burnuna teveccüh eden bir fiske olmalıdır."

CENAP ŞEHABETTİN

"Dergi ve gazete bir devrin çehresini makyajsız olarak, terlik ve saahlığıyla teşhir eder."

CEMİL MERİÇ

"Mizahın olmadığı yerde yaşamak zor, ama her şeyin mizah olduğu bir yerde yaşamak olanaksızdır. "

BERTOLT BRECHT

"İroni ebedi çevikliğin, sonsuz dolu kaosun açık bir bilincidir."

SCHLEGEL

Yenileşme, Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Türk Kadınının Yakın Tarihi

19. yüzyıldan sonra Batı ve Doğu’da ortaya çıkan kadın hareketlerinin önemli ve dikkate değer hususlardan biri, yok sayılmış ya da yeterince incelenmemiş kadını tarih içinde görünür kılmak esastan hareket etmek olmuştur.

Tanzimat’la hızlanan ve yönünün Batı olduğu kesinlikle bilinen siyasi, sosyal, kültürel hayatımızdaki değişiklikler kadının toplum içerisindeki statüsünün tartışmaya açılmasına zemin hazırlarken, Tanzimat dönemi ile birlikte başlayan modernleşme hareketiyle Osmanlı kadını gerek toplumsal gerekse siyasal ve düşünsel alanda ciddi atılımlar yapmıştır. Dünya ile eş zamanlı olarak Osmanlı toplumunda da doğal bir süreç halinde ortaya çıkan kadın hareketi, özgürlük ve eşitlik merkezli atılımlarla toplumsal gelişimi ve yenilenmeyi hedefler. Kadınlara yönelik yayınlar da, bu değişiklikten etkilenmiş, Osmanlı aydını, Tanzimat sonrası değişim hareketlerinde “kadın”ı bir sorunsal olarak ele almıştır. Dönemin aydınları arasında yer alan sanatçılardan Şinasi, Namık Kemal, Sami Paşazade Sezai, Şemsettin Sami, Celal Nuri İleri gibi isimler eserlerinde kadınların sosyal durumuna dikkat çeken örneklerle yer verirler. Kadınların da değişik oranlarda feminizmden etkilenerek, bu devreden itibaren gerek çıkardıkları kadın gazete ve dergileriyle gerekse sosyal sorumluluk projeleri ile kadın hareketine katkıda buldukları görülür. 19. yüzyılın sonlarına doğru medeniyet değişiminin en önemli göstergesi olarak sunulan kadının değişimi, bu dönemde ortaya çıkan ideolojiler tarafından birbirinden farklı bakış açılarıyla ele alınır. Batıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük olarak sınıflandırılan fikir hareketleri, çökmekte olan Osmanlı Devletini kurtarma projeleri önerirler. Bunlar, Batı medeniyetinden etkilenme ölçüsü noktasında birbirlerinden farklı hareket ederlerse de, bu fikir hareketleri, ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun ‘aile’ kurumunu sağlamlaştırarak ve ailenin yapaışı ‘kadın’ı eğiterek çözülebileceğini düşünür.

Eğitim alanında yapılan yeniliklerle hayatın içine giren kadın, toplum hayatının düzenlenmesinde kültürlü anne ve eş olarak yer almış, birey olma yolunda eğitim talepleri ve toplumsal bilinç farkındalığı belirginleşmeye başlamıştır. Devlet, kız çocuklarının eğitimi için kurslar ve okullar açarak kadınların toplum içerisindeki eskisinden çok daha farklı bir misyon yüklenmelerine zemin hazırlamış, basın yayın organları kadınlara yönelik yayınlarla bu yeni ve farklı misyonun belirlenmesinde etkili rol oynamışlardır. Osmanlı kadını için basın, yalnızca haklarının savunulduğu bir platform olarak kalmamış; kendileri de gazete ve dergilerde bizzat yazarak kadının toplumda o güne kadar olduğundan farklı bir statüde bulunması gerektiğine işaret etmişlerdir. Batıda da Fransa, İngiltere, Amerika üçgeni kadınların haklarını elde etmek için mücadele alanı oluşturmuş, Tanzimat dönemi ile başlayan gelişmelere yepyeni bir çehre kazandırmıştır. Kadın konusunun Osmanlı basınında işlenmesi ve sosyal alanda kadına daha fazla yer verilmesi bütün bu anlayışların bir sonucudur. Böylece, sosyo-kültürel hayatta kadınlık kavramının toplumsal ve analitik bir kategori olarak belirmesi ve ivme kazanması, erken dönem kadın hareketinin karakteristiği mahiyetindedir. Dolayısıyla etkilenme, bilgilenme ve bilinçlenme yoluyla Tanzimat döneminde kadınların yaşamlarını değiştirecek bu küçük yenilikler büyük değişimlerin başlangıcını sergilerken, günümüz modern Türk kadınının dönüm noktasını oluşturmuş ve önünü açmıştır.

Batılılaşma tarihi ile eş zamanlı başlamış olan kadın hareketi ve ardından kadın edebiyatı ile farklı düşüncelere yönelmeye, haklarını sorgulamaya, toplumun diğer yarısı olarak bu süreçte hemcinslerine öncü olma rolünü üstlenmişlerdir. Böylelikle 'kadın' olgusunun, özellikle edebiyatın konusu ve aynı zamanda nesnesi olarak görünür hale geldiğini söylemek mümkündür.

Tanzimat kadınının 'değişim' misyonunu yüklenmesi; gelenek ile modernite ve eski ile yeni ikilemleri arasında gelişimini sürdürürken sosyolojik bağlamda cinsiyet rolüne göre belirlenmiş ve düzen-

lenmiş ataerkil Türk toplumunda da etkisini göstermiştir. Türk tarihi ve edebiyatında yeniliklerin, değişim ve dönüşümlerin miladı olan Tanzimat'la birlikte başlangıçlar ve yeni açılımlar beraberinde gelmiş, gelenekle geleceğin buluştuğu geçiş dönemi olarak yeni bir hayat, yeni bir kimlik ve varoluş biçimleri sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik düzlemde reel hayata taşınmıştır. Tarihi ve siyasi arka plan kültürü ile bilimsel ve felsefi unsurları da içeren yenilenmenin adı olarak bu dönem, aynı zamanda Türk kadını için bir değişim ve dönüşüm sürecine de işaret eder. Kadın, artık edebi ve fikri eserlerin yalnızca “konusu” olmaktan çıkıp “yazan” haline de gelmiş, gazete, dergi ye kitapların “ev içi”ne girişi erkek eli ile başlamış ve giderek bir kadın elit sınıfı oluşurken, kadının dışarıya açılmasında diğer ülkelerdeki hemcinslerinden etkilenmesi ve gazeteler vasıtasıyla batıdaki gelişmelerden haberdar olması önemli rol oynamıştır. (Enginün: 1998 268-281) “Medeniyetin birinci dersi kadınların eğitimidir.” (Kurnaz, 1991: 36) sözü dönem aydınlarının kadınlara bakışı ve kadın hareketindeki temel yaklaşımları belirler niteliktedir.

Türk kadınının toplumsal konumunda bir değişim ve dönüşümün kırılma noktaları bakımından Meşrutiyet dönemi; kadının görünür olması ve taleplerini dile getirmesi yanında sosyal hayatta daha fazla yer almasına imkân sağlaması bakımından önemlidir. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti vb. gibi teşekküllerin ‘Kadınlar Heyeti’ adıyla kadın kolları oluşturulmasından başka, birkaç kadın teşkilatı kurulması da devrin feminist anlayışını gösteren delillerden sayılabilir. (Polat 1987, 3) Bu dönemde kadınların yazıları, erkeklerin çıkardığı edebiyat dergilerinden ziyade kadınların yazdığı, çıkardığı ya da kadınlara mahsus tertiplenen dergilerde toplanarak kadınların bir varlık ortaya koymaya başlamalarını hazırlarlar. (Zelal, Ovalı 1994, 172)

Osmanlı Devletinde Kadın Hareketleri (Mecmualar ve Dernekler)

Devletin yaşadığı siyasi süreçler kadınların kamusal alanda var olmasının temel argümanı kabul edilebilir. Bu bağlamda Tanzimat sonrası ortaya çıkan Batılılaşma kültürünün benimsenmesi ve Osmanlı Devleti içerisinde Meşrutiyet dönemiyle birlikte pek çok alanda özgürlüğün sağlanması kadınların yazınsal hayata girmesinin önünü açmıştır. Kadınlar bu özgürlük ortamı içerisinde yurt dışındaki kadın hareketlerinden haberdar olmaları ve kendileri için de değişimin sağlanması amacıyla dernekleşme çatısı altında dergi ve mecmua yazarlığı yaparak aydın olarak nitelendirilecek kişilikler ortaya koymuşlardır.

Bu dönemde kadınların kendilerini temsil edebilecekleri alanlar yaratmak amacı ile bir dizi konferans verdikleri görülmektedir. 1911 yılında verilen bir konferansta; *“Evet Osmanlı erkeklerinden bazıları bizi, biz kadınları müdafaa ediyorlar; görüyoruz; teşekkürler ederiz. Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus adet ve adabımız vardır, bunu erkek muharrirler bir kadının anlayacağı ruhla anlamazlar. Lütfen bizi kendi halimize bıraksınlar, hayallerine oyuncak buyurmasınlar. Biz kadınlar hukukumuzu bizzat kendi çalışmamızla müdafaa edebiliriz.”* söyleminde bulunmuşlardır. Kendi içerilerinde kadınların toplumsal rolünün genişletilmesi yönünde çalışmalar yapan erkekleri eleştirmişler, sağlıklı bir kadın mücadelesinin ancak kadınların çalışmaları ile olacağı yönünde söylemler geliştirmişlerdir.

19. yüzyılda başlayan 'Batılılaşma' ile kadınları ilgilendiren ve onlara bazı haklar veren düzenlemeler gerçekleşmeye başlamış, kölelik ve cariyelik 1847 yılında kaldırılırken, on yıl sonra kız ve erkek çocuklarını veraset haklarında eşit konuma getiren kanun düzenlemeleri yapılmıştır. Osmanlı döneminde gerçekleşen bir diğer önemli hak olarak da 1917'de çıkarılan Aile Hukuku Kararnamesi ile evlilik imam yetkisinden çıkarılarak, devlete bağlanması, kadına boşanma

hakkı tanınması ve çok kadınla evliliğin kadının rızasına bırakılma durumunu gibi düzenlemelere gidilmiştir.

1800'lü yıllar, kadının 'ev'de aldığı 'analık ve karılık' eğitimi ile atölyelerde aldığı 'teknik' eğitim dışında eğitimler almasına da tanık olur. 1842'de Avrupa'dan getirilen ebe kadınlar tarafından verilen "ebelik kursları" bir ilk olup, yine ilk kız rüştiyesi 1859'da açılır. Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi adıyla açılan bu kurumdan önce kadınlar için tek örgün eğitim kurumu, 6-10 yaşları arasında devam zorunluluğu olan sıbyan mektepleri olmuştur. (Akyüz: 1989, 183-184). Kadınların örgün olarak teknik eğitimi ise 1869'da Yedikule'de açılan ve ordu ihtiyaçlarını karşılayacak bir dikimevi niteliğindeki Kız Sanye Mektebi ile başlamıştır. 1860'larda ilk kız öğretmen okulları, 1911'de ilk kız İdadisi, 1913'te ilk kız Sultanisi ve nihayet 1915'te ilk kız Darülfünunu açılmıştır.

II. Meşrutiyet'ten sonra giderek etkinleşen kadın hareketi ile birçok dernek kurulmuş, bu dernekler vasıtasıyla kadın sosyal hayata giderek daha çok girmeye başlamış, 'erkek'lerin olan bir dünyada kadın, giderek vazgeçilmez bir yer edinmeye başlamıştır. İlk kadın derneği 1896'da Fatma Aliye tarafından kurulan Muhadenet-i Nisvan (Kadın Dayanışması) derneğidir. Osmanlı dönemi kadın hareketi ile ilgili önemli eserler yayınlayan Serpil Çakır, kadın derneklerini amaçlarına göre gruplayarak inceler: Yardım dernekleri, eğitim amaçlı dernekler, kültür amaçlı dernekler, ülke sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan dernekler, siyasal partilerin kadın dernekleri, feminist kadın dernekleri, ülke savunmasına yönelik kadın dernekleri, siyasal amaçlı kadın dernekleri (Çakır 1996, 43-78) olarak tasnif edilenlerden bazıları; Şefkat-i Nisvan, Teali-i Nisvan (kadınların yükselmesi), Mamulat-ı Dahiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi (yerli malı kullanımını teşvik amacıyla), Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan (kadın haklarını koruma derneği), Asker Ailelerine Yardım Hanımlar Derneği, İslam Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Sade Giyinen Hanımlar Cemiyeti, Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti, Asri Kadınlar Cemiyeti, Kasaba İslam Kadınları Cemiyeti'dir.

Kadın dernekleri, Milli Mücadele'nin örgütlenmesi ve yürütülmesi sürecinde de etkin rol almışlardır. Şehmus Güzel, İstanbul'da 29 Kasım 1918'de bir ulusal cephe olarak kurulan Milli Kongre'nin kurucusu 50 kadar örgüt arasında 10'dan çok kadın derneği bulunduğunu belirtir (Güzel: 1984, 872). Halide Edip Adivar, Şükufe Nihal örneklerinde gördüğümüz gibi kadınların örgütlendikleri işgal karşıtı mitingler de efsaneleşmiştir.

Meşrutiyet'in ilanı ile siyasal özgürlük alanında kadınların da manevra alanları artmış ve birbiri ardına dergi yayınlanmışlardır. Kadınları hedef kitle olarak gören bu dergiler zamanla içerisinde moda, güzellik, bakım gibi konuları da ele almış, -Malumat dergisi bunun bir örneğidir-. 1880'de Aile dergisi ve 1882'de İnsaniyet dergisi örneklerinde gözlendiği gibi kadınlara saygı duyulması, birey olarak kabul edilmesi konularında (radikal olmayan) yazılar yayınlamışlardır. (Pınarcı,) Kurucularının eğitilmiş ve toplumda kabul görmüş kadınların oluşturduğu Şükufezar'da şöyle bir ibareye yer verildiğini görüyoruz: *"Biz ki saçı uzun akli kısa diye erkeklerin hande-i istihza'sına hedef olmuş bir tâifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkeklığe tercih etmeyerek çalışma ve gayret yolunda olacağız."* (Pınarcı,) Böylece önceden yayınlanan dergilerden farklı olarak daha feminist hareketleri barındıran bir yapı, yine ilerleyen süreçte Demet, Mehasin gibi yayınların kadınların kamusal alanda var olmasının ilk adımları ve bu alanda taleplerini dile getirdikleri bir alan olarak arttuğunu görüyoruz.

Bu bağlamda, dergilerle kadın cemiyetleri yani derneklerin tarihsel süreçte paralel ilerlediğini söylemek mümkündür. Mesela, Ulviye Mevlan hanımın sahibi olduğu Kadınlar Dünyası Dergisi 1912-1913 yılları arasında yayın hayatında iken Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'ne mensup kadınlar tarafından da desteklenmiştir.

Bu değişim ve dönüşüm içinde her alanda yapılan düzenlemeler ve değişiklikler kadını ve dolayısıyla aile hayatını da yakından etkilemiştir. II. Meşrutiyet'e kadar devam eden bu süreçte İstanbul, İzmir,

Bursa, Selanik gibi gelişmiş şehirlerde önemli bir eğitimli kadın kadrosu ortaya çıkmaya başlamış, bu “özgürlükçü” ortamından en fazla yararlanan, hatta coşkuyla karşılayanlar daha çok İstanbul merkezli kadınlar olmuş, Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Nezihe Muhittin, Nigar Hanım gibi çok sayıda Osmanlı kadını eser verebilecek duruma gelmiştir. Vurgulamak gerekirse, özellikle Meşrutiyet döneminde üzerinde en fazla konuşulan, tartışılan ve yazılan konuların başında kadın meselesi gelmektedir. (Çaha: 1996, 146)

Mizah Basını

Osmanlı modernleşmesinde son derece önemli bir rol oynayan basın, pek çok türün ortaya çıkması, Batılı türlerin ve anlayışların tanınması ve yaygınlık kazanmasında önemli rol oynamış, azılı mizah ürünlerinin ortaya çıkmasında ve modern mizah anlayışının gelişmesine de yazılı basın öncülük etmiştir.

Yazılı basında yer alan, çizgi-resim esasından kaynaklı karikatür sanatı da, Osmanlı’da basılı kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte ifade alanı bulmuş ve gelişmiştir. Tanzimat’ı izleyen yıllarda gazete ve dergilerin çoğalması, baskı tekniklerindeki ilerlemeler, grafik sanatlarından yararlanmak, gazetelerde dergilerde haberleri anlatan ya da destekleyen çizimler ve resimleme çalışmaları görülmeye başlamıştır. Bir süre sonra bu anlatım biçimlerinden eğlendirme amacıyla yararlanma düşüncesi ortaya çıkmış, bu da karikature giden yolu açmıştır. Zamanla bu sanat dalının uzmanı olan insanlar yetişmiş hatta ağırlıklı olarak bu tür çizimlere dayanan gülmece gazete ve dergileri yayınlanmıştır.

Tanzimat’la birlikte basının kurumsal yapı ve yaygınlık kazanmasında sözlü kültür ve edebiyat birikimi önemli bir kaynak olmuş, Tanzimat dönemine kadar Türk mizahı fıkra gibi sözlü ürünlerle temsil edilmiştir. Basının yaygınlaşmasıyla birlikte kendine yaşam alanı bulan yazılı mizah, Türk basınının en erken gelişen alanlarından biri olmuş; böylece mizah edebiyatının ve mizah kültürünün ge-

nişlemesini de sağlamıştır (Apaydın, 2007: 323). Gazetelerde dergilerde haberleri anlatan ya da destekleyen çizimler, resimleme çalışmaları görülmeye başlamış, daha sonra bu anlatım biçimlerinden eğlendirme amacıyla yararlanma düşüncesi ortaya çıkmış, bu da karikatüre giden yolu açmıştır. Zamanla bu sanat dalının uzmanı olan insanlar yetişmiş hatta ağırlıklı olarak bu tür çizimlere dayanan gülmece gazete ve dergileri yayınlanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminin toplumsal yaşama getirdiği değişimlerin ve yeni dönemin kültür algısının karikatürlere yansıtılması yoluyla elde edilen mizahın sunduğu sosyo-psikolojik çerçeve eleştirel bir niteliği de beraberinde sergiler. Nitekim; mizah, sosyal ya da ekonomik meseleleri damıtarak işler, eleştirir ve en çarpıcı noktayı açığa çıkarır. Cemil Meriç'in *deyimiyle* "Dergi ve gazete bir devrin çehresini makyajsız olarak, terlik ve sabahlığıyla teşhir eder.". Mizah, insanı en doğal ve sade şekliyle yakaladığı için mizahın ya da mizah basınının sunduğu çerçeveden tarihe bakmak ve yorumlamak, son derece elverişli imkânlar, bambaşka bakış açıları sunmaktadır. Mizah basınının sayı ve içerik bakımından zenginleşmesi hem toplumsal sorunların gündeme getirilmesini, hem de mizah edebiyatının gelişmesini mümkün kılmıştır.

Cenab Şehabeddin, "Felsefe-i Mizah" adlı bir yazısında mizah gazetelerinin görevini şöyle açıklar: "Mizah gazetelerinin zan ve tahmin olunduğundan pek ziyade mühim bir vazifesi vardır: Tedip ve ikaz! Ve bu vazifesini sopa ile yumrukla, vesait-i galize (kaba araçlar) ile değil ustura gibi nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşıdıran, hafifçe öfkeliendiren zerafetlerle ifa eder. Mizah gazetesinin her cümlesi bir gafilin burnuna teveccüh eden bir fiske olmalıdır." (Akt. Kocabaşoğlu, 2010: 30).

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 24 Temmuz 1908 tarihi, Türk Siyasî Tarihi, Türk Edebiyat Tarihi, Türk Hukuk Tarihi gibi alanlar için olduğu kadar Türk Basın Tarihi için de çok önemlidir. Türk basını bu tarihte yeni bir döneme girmiş ve kendisini sınırlayan bağlar-

dan kurtulmuş ve bu surette gazeteler ilk defa sansür heyetinin denetiminden geçmeden basılmıştır. Bu özgürlük ortamında çok sayıda gazete ve dergi basın hayatına katılmış, yeni gazete ve dergilerin arasında mizah dergileri de yerini almıştır. Bu bakımdan 24 Temmuz 1908 tarihi Türk mizah basını için çok daha büyük bir anlam ifade etmektedir

Türk basınının bu ilk süreli mizah yayınları 1872 yılına kadar kesintili olarak devam etmiştir. İçinde karikatürün de olduğu bu yayınlar Türk yazılı mizahının öncüleri olmakla birlikte dönem içindeki dergilerin de prototipini oluşturmuştur. Hovsep Vartan Paşa'nın çıkardığı Boşboğaz Bir Adem dergisini ve gazete ilavesi olarak çıkan yayını saymazsak, Osmanlı Devletinde ilk mizah gazetesi 1870 yılı sonlarında yayın hayatına giren ve Teodor Kasap tarafından çıkartılan Diyojen'dir. Gazete ilk önce Ermenice, Rumca ve Fransızca olarak yayımlanmış, daha sonra Türkçe olarak çıkmıştır. Diyojen gazetesini takiben, süreli mizah yayınları devam etmiştir. Tanzimat dönemindeki diğer mizah yayınları şöyle sıralanabilir: Asır gazetesi tarafından verilen mizah ilavesi (1870), Teodor Kasap tarafından çıkarılan Hayal (1871), Çingiraklı Tatar (1872), Zaharya Beykozluyan tarafından çıkarılan Latife (1871), Antuvan Efendi'nin çıkardığı Kamer, Medeniyet gazetesinin ilavesi Şariveri Medeniyet (1873), Mihaliki Efendi'nin çıkardığı Şafak (1874), Basiretçi Ali Efendi'nin çıkardığı Kahkaha (1874), Tevfik Bey'in çıkardığı Geveze (1875), Meddah (1875), Mehmet Tevfik Bey tarafından çıkarılan Çaylak (1876) bunlara örnek olarak gösterilebilir (İnuğur 2002, 38).

Tüm bu bilgilerden hareketle denilebilir ki, 1870-1876 yılları arası yazılı mizahın ortaya çıktığı bir süreçtir. Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü* başlıklı üç ciltlik çalışmasının Meşrutiyet Dönemi'ni (1908-1918) kapsayan 2. Cildinde, bu dönemde 92 mizah dergi ve gazetesini tespit edip, aşağıdaki tasnif çerçevesinde incelediğini belirtmektedir:

a. Geleneksel mizah dergi ve gazeteleri: Bu grup altında yer alan yayınlar Tanzimat döneminde yayınlanan Diyojen ve Hayal ile temelleri atılan mizah dergileri tarzındadır. Seyirlik oyun tipleri ve halk mizahçılarının adları kullanılmıştır. Bu tip gazetelerde düz yazılar, Karagöz ile Hacivat'ın karşılıklı konuşmalarına (muhavere) dayandırılmış, karikatürlerde de bu tipler yer almıştır. Bu gruptaki dergiler: Karagöz (1908), Nekregu (1908), Zuhurî (1908), Tasvir-i Hayal (1908), Hacivat (1908), Geveze (1908), İbiş (1909), Nekregu ile Pişekâr (1909), Eşref (1909), Hayal-i Cedit (1910), Cadaloz (1911), Baba Hikmet (1911), Köylü (1913), Feylesof (1914)...

b. Batılı tarzda modern mizah dergi ve gazeteleri: Cem dergisinin içinde yer almış olduğu bu dergilerde geleneksel mizah anlayışımızla ortaya çıkan, karşılıklı muhavereler yerine sorunlara yazarların düz yazıları ile çareler aranmıştır; bireysel üslup belirleyici olmuş, siyasi ve toplumsal konularda halkın genel temayülü yer almakla birlikte yazarın kendi görüşüne de yer verilmiştir. Bunun yanı sıra mizah unsuru olarak ironi, tersinleme, espri, mübalağa, uzun sıralama, istihza, satir gibi mizahi yaklaşımlar daha fazla kullanılmıştır. Bu sınıflama altında yer alan dergiler Batılı anlamda mizah anlayışının ilk örnekleridir. Bu nedenle de biçim ve içerikte, karikatürde Batı -özellikle Fransız- etkisi açıktır. Dergilerin kadrosunu oluşturan yazar ve çizerlerin Batıyı ve Batı mizahını tanıyor olduğu ve bu çerçevede mizaha yöneldikleri görülür. Bu kapsamda yer alan dergiler: Kalem (1908), Boşboğaz ile Güllabi (1908), Dalkavuk (1908), Davul (1908), Laklak (1909), Cem (1910), Kara Sinan (1911), Karikatür (1914), Hande (1916), Diken (1918)...

c. 'Eşek' tipi mizah dergi ve gazeteleri: Bu türün öncüsü Baha Tevfik tarafından yayımlanan Eşek dergisi, seyirlik oyunların mizahi kahramanları ile dolu, öte yandan modern bir çizgiyi benimseyip sürdüren mizah yayınları arasına birdenbire giren ilginç yayınlar zincirinin ilk halkasıdır. Eşek ve diğerleri, yazı ve karikatürlerinde eşekler dünyası aracılığıyla insanları ele alarak, mizah ve ironiyi koşturmuşlar, daha çok yergi ve hicve yönelen ve temelde sert, kara

bir tutum sergilemişlerdir. Bu sınıflamada yer alan dergiler: Eşek (1910), Kibar (1910), Alafranga (1910), El Malum (1910), Eşek/2 (1912), Yuha...(Çeviker 2008, ..)

II. Meşrutiyet dönemi matbuat hayatı o zamana kadar görülmemiş yenilikler, özellikler ve aynı zamanda çelişkilerle doludur. Gerek nicelik, gerekse niteliğe ilişkin bu gelişmeleri ve yapıyı göz önüne almadan, Mütareke ve erken Cumhuriyet ve sonrası dönemlerin matbuatını anlamak ve değerlendirmek sağlıklı olmaz.

II. Meşrutiyet dönemi matbuatının renkli, heyecanlı ve gözü kara atılım yapan unsurları mizah gazete ve dergileri olmuştur. Bu dönemin mizah basınının önemli bir özelliği okuyucu ile daha sıkı ve yakın bir ilişki kurması, katılımlarını sağlaması, bir yandan mizahi, ironik eleştiri ile halkın hissiyatına tercüman olmaya çalışmasıdır. Her şeyden önce de halkın dilini konuşması ve kullanması, sokaktaki adamın günlük hayatı ile ilgili sorunlar, ciddi günlük ya da haftalık gazetelerden daha çok mizah gazete ve dergilerinde yer almıştır. Toplumda yaşanan ya da yaşanacak her türlü korkuyu ifade etme, değişimin, dönüşümün (modernleşmenin) getirdiği ya da getireceği tehlikeleri dile getirme olanağı verdiği için mizah basını önemli bir alan açmış, aktarmada bir kanal olmuştur.

24 Temmuz 1908 sonrası İstanbul'da 52 olan gazete sayısının 377'ye, tüm ülkede ise 120'den 730'a çıkması, bu durumun açık bir göstergesidir (Koloğlu, 2005: 20-21). II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde çıkarılan 300'ün üzerindeki gazete ve dergilerin bir kısmı mizahî içerikleri ile öne çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde çıkan gazetelerin ortak özellikleri, anayasa, özgürlük, eşitlik ve meşrutiyet gibi kavramları öven ateşli yazılar yayımlamak olmuştur (İnuğur, 2002: 304). Mizahın gücünü kullanan gazete ve dergiler, siyasi ve toplumsal sorunları mercek altına almışlar; çok çeşitli konularda karikatür, haber ve yorumlar yayınlamışlardır.

Mizah, Kadın ve Karikatür

Bu ortamda siyasal yayınların yanı sıra mizahî içerikli gazete ve dergilerin de sayısı artmış, 1870'lerde ilk örneklerine rastlanan mizah basını, II. Meşrutiyet'in ilanını takiben öz ve biçim açısından yayın çeşitliliği ve zenginliğini de getirmiştir. Mizah basınının sayı ve içerik bakımından zenginleşmesi hem toplumsal sorunların gündeme getirilmesini, hem de mizah edebiyatının gelişmesini mümkün kılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde çıkarılan 300'ün üzerindeki gazete ve dergilerin bir kısmı mizahî içerikleri ile öne çıkmıştır. Mizahın gücünü kullanan gazete ve dergiler, siyasi ve toplumsal sorunları mercek altına almış, çeşitli konularda karikatür, haber ve yorumlar yayınlamışlardır.

Tarihçi açısından problematiği anlamak ve yorumlamak öneminden hareketle karikatür ve diğer veriler bu açıdan oldukça kayda değer olup, mizah diğer türden yazılardan ve belgelerden daha birincil nitelikte kaynak özelliği taşıyabilir. Genel olarak mizahçılar, özelde karikatürcüler okuyucu kitlesi ile doğrudan ve bir başka ortak dil üzerinden iletişime geçebilenlerdir.

Karikatürlerin diyaloglarına -Osmanlıcada 'muhavere' olarak geçen ve dönem dergiciliğine hâkim olan karşılıklı konuşma yöntemidir- bakıldığında bu durum açıkça görülür. Okuma yazma oranının çok düşük seviyelerde seyrettiği bir dönemde, resim olarak da adlandırılan karikatür, yazıya göre çok daha etkili, paylaşımlı, kahvehane gibi sosyal mekânlarda yaygınlık kazanan, elden ele dolaşan bir mizah dergisinde, haber gazetesindeki ciddi bir yazıdan çok daha etkilidir. Tanzimat ve sonrası dönemde, mizah dergi ve gazete tirajlarının oldukça yüksek olduğu, kamuoyunu etkileme gücünden de anlaşılabilir.

Her türlü sosyal olay, değişim ve olguda kamuoyunun sesi olmuş olan mizah dergilerinde özellikle de, gündelik hayatın, 'yen insan',

'yeni hayat', 'Cumhuriyet' düzenlemelerinin yansıyış biçimleri ve bunlara ilişkin sorunlarda 'kadın' üzerinden eleştirel-ironiyi görmek mümkündür. Karikatürlerin sunduğu bu görsel mesajlara siyasal ya da düşünsel anlamda bakıldığında, süreçte yaşanan değişimleri ya da taklit veya gösteriş düzeyindeki davranışların mizah konusu yapıldığı söz konusudur.

Karikatürler ve alt yazılarda vurgulanan çerçeve ağırlıklı olarak geleneğe bağlı kalma dürtüsünün güçlü olduğu yönündedir. Sonuçta; gelenekle modernitenin karşılaşması beraberinde çelişkileri de getirirken, savaşımlardan çıkmış, yorgun, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı da buna fazlasıyla elverişli olan bu geleneksel ve modern çatışmasının doğal yansıması durum, toplumsal yapının hemen hemen bütün dokularına sirayet etmiş ve kendini göstermiştir.

Karikatürlerdeki Saklı Tarih

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan döneme karikatür düzleminde tarihsel ve sosyo-kültürel bakışının izlerini, adeta bir basın patlaması olarak da tanımlanan 1908-1930'lar sürecinde yayın hayatında olan 60 civarında mizah dergisi arasından örnekleme metoduyla ele alınan 20 kadar mizah dergisi üzerinden sürebiliriz.

Bunlardan popüleritesi yüksek, çok okunan ve uzun ömürlü dergilerin yanında, birkaç sayı sürmüş olan kısa süreli dergilere de yer verilmiştir. Cem, Akbaba, Karagöz, Aydede, Davul, Diken, Gıdık, Guguk, Kalem, Güteryüz, Kelebek, Papağan, Vay Vay, Yeni Köroğlu... gibi dergilerin künye bilgilerden hareketle tanıtımları ve içeriklerinde yer alan karikatürlerde işlenen 'kadın' konusu ve içerikteki yaklaşım biçimleri değerlendirmeğe çalışılacaktır.

Mizah Dergilerinden Örnekler:

Akbaba: Türk yayın hayatının en uzun soluklu dergilerinden biri olan Akbaba, kısa aralıklar dışında 1922'den 1977 yılına kadar yayın hayatını tam 55 yıl sürdürmüştür. Türk mizah tarihinin bugüne kadar en uzun süre yayımlanan mizah dergisi olarak tarihte yerini alan

Akbaba, Türk edebiyatının önemli iki ismi Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından kuruldu. 1931-1933 ile 1950-1951 yılları arasında politik duruşu sebebiyle yayın hayatına kısa molalar vermek zorunda kalan dergi, eleştiri yazıları, tiyatro oyunları, fıkralar, rüya tabirleri, genç fırçalar köşesi ve karikatürlerden oluşurken, arka kapakta yabancı karikatüristlerin eserlerine de yer veriyordu. Bu köşenin adı derginin ilk yıllarında “Ecnebi karikatürleri” iken, sonraki yıllarda “Dünya karikatürleri” olarak değişmiştir.

Akbaba'nın seyrini üç dönem olarak belirlemek mümkündür:

1. Dönem: “Pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunur siyasi mizah gazetesi. İstanbul “Sahibi ve Sorumlu Müdürü: Yusuf Ziya (Ortaç). Kurucuları Yusuf Ziya (Ortaç) ve Orhan Seyfi (Orhon). 1922 yılında yayın hayatına başlamasından Harf Devrimi sonrası basının yaşadığı genel krizden etkilenip kapanmasına kadar olan bu dönemde dergi haftada iki kez yayınlandı. Aydede'nin kapanmasından sonra yayın hayatına giren Akbaba, Aydede'nin yazar ve şair kadrosunda yer alan Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi tarafından çıkarılmıştır. Zengin bir yazar ve çizer kadrosu olarak; Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Peyami Safa, Ercüment Ekrem (Talu), Mehmet Rauf, Ahmet Haşim, Ahmet Rasim, Fazıl Ahmet (Aykaç) gibi isimlerin yazı ve şiirlerine rastlanmaktadır.

Akbaba'nın karikatürcü kadrosu ise Münif (Fehim), Ramiz Gökçe), Haydar Şevket , Muhittin, Sa'di, (Hasan), Fahrettin Selahattin, Mazhar Nazım (Semor), Ziya Müfit, (Mehmet) İzzettin, İsmail Hakkı, Cevat Şakir (Kabağaçlı), Hasan Rasim (Us), Hüsamettin Haşim, Turgut, İhap Hulusi (Görey), Ratip Tahir(Burak), Sermet (Ahmet) Rıfki, Suat Nuri ve Cemal Nadir (Güler)'den oluşmaktadır. Bu dönemde Akbaba'da yer alan kadınlarla ilgili karikatürler diğer dergilerde kıyaslanmayacak kadar çoktur. Akbaba, Harf Devrimi'ne kadar birkaç istisna (31 Ağustos 1341 Sayı: 282 Kapak) dışında tek renk yayınlanmıştır. Daha sonra satışların düşmesi nedeniyle haftada bir

ve renkli yayınlanmaya başlamış ancak satışların sürekli düşmesine dayanamayacak yayını durdurmuştur.

2. Dönem: Haftalık, İstanbul, Yusuf Ziya Ortaç yönetiminde Akbaba'nın 1933 ile 1950 yılları arasındaki dönemidir. Dergi bu dönemde de renkli olarak yayınlanmış, her dönemde Batılılaşma çabalarını destekleyen, kadınları konu edinen ve çeşitli konuları 'kadın' aracılığı ile işleyen dergi birçok karikatüre yer vermiştir.

3. Dönem: Haftalık, İstanbul Yusuf Ziya Ortaç, Engin Ortaç (1957) 1950 yılında yayınına kısa bir ara veren Akbaba, 1951 yılında Yusuf Ziya Ortaç'ın 11 Mart 1967'de ölümünden sonra Engin Ortaç tarafından 1977 yılına kadar aralıksız, en uzun süre yayınlanan dergi olmuştur. (Bayrak: 1994, 4), (Çeviker: 1991, 185-189)

Aydede: Aydede, geniş yazar ve çizer kadrosu ile o güne kadar görülmemiş bir etki yaratan dergi olmuş, sadece içeriği değil biçim ve mizanpajı da taklit edilmiştir. Özellikle Ahmet Rıfki tarafından çizilmiş Milli Mücadele karşıtı karikatürleri nedeniyle zaferden sora yayın hayatına son verilen dergi; "Pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunan "Bitaraf, hoşsohbet, mizah gazetesi"dir. Sahibi ve başyazarı: Refik Halit (Karay) olarak tanımlanır. 2.1.1922 ile 9.10.1922 tarihleri arasında 90 sayı yayınlanmıştır. Milli Mücadele'ye karşı yayın yapan dergi, Refet (Bele) Paşa'nın yönetimindeki Türk birlikleri İstanbul'a girdiğinde yayınına son verir ve Refik Halit Suriye'ye kaçar. Daha sonra 150'likler Listesi'ne alınan Refik Halit, tekrar yurda döndüğünde Aydede'yi 35 sayı daha çıkaracaktır. (1947-1949)

Aydede'nin geniş kadrosunda önemli yazar ve karikatürcülerin imzalarına rastlanır; Refim Payık (Manaş), Yusuf Ziya (Ortaç), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ercüment Ekrem (Talu), Süleyman Nazif, Orhan Seyfi (Orhon), Reşat Nuri (Güntekin), Fazıl Ahmet (Aykaç) yazar ve şair; (Ahmet) Rıfki, Ahmet Münif (Fehim), (Mehmet) İzzettin, Ramiz (Gökçe), Ratip Tahir (Burak), (Hasan) Fahrettin, Hasan Rasim (Us), Haydar Şevket, Mim Kemal, Mümtaz Refik, Fikri, Mazhar Nazım

(Resmor). Selahattin Zeki Cemal (Bakiçelebioğlu), İsmail Hakkı, Hüsamettin Haşim, Fikret, Mahmut (Esat), Muhittin, Şerafettin, Nissa, Cemal A (Elif) karikatürcüler arasında sıralanabilir. (Çeviker: 1991, 174)

Cem: Cem, mizah tarihimizin en önemli dergilerinden biridir ve karikatürist Cemil Cem tarafından çıkarılan “Perşembe günleri neşrolunur, siyasi, edebi, musavver mizah mecmuasıdır.” Dergi 1910 ile 1929 yılları arasında İstanbul’da yayınlanmış, 28.11.1910 ile 06.10.1912 arasında 43 sayı, 10/11/1927 tarihinde tekrar yayınlamaya başladıktan sonra 33 sayısı eski harflerle, 16 sayısı yeni harflerle çıkmıştır. (Bayrak:1994, 21) Cem’in 1927 yılındaki ikinci yayın denemesi yayınlanan bir karikatür nedeniyle sahibi Cemil Cem’in yargılanması sonucu yayınına son verilmiştir. Cemil Cem bu olay sonrası İI Genel Meclisi üyeliği yapmaya başlamış, daha sonra da inzivaya çekilmiştir. Yazarları; Refik Halit (Karay), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Orhan Seyfi (Orhon). Karikatürleri genellikle Cemil Cem çizmiştir. Kadınlarla ilgili bazı moda karikatürlerine rastlanmaktadır.

Coşkun Kalender: II. Meşrutiyet döneminde yayınlanmış onlarca mizah gazetesinden biri olarak aynı dönemde yayınlanmış birçok benzeri gibi kısa bir yayın hayatı vardır. Coşkun Kalender’in önceleri ciddi bir gazete olan Hikmet’in isim değiştirmiş hali olduğunu Turgut Çeviker’den öğreniyoruz. Hikmet’in II. Meşrutiyet sıkıyönetimince sık sık kapatılması nedeniyle, değişik adlarda yayınlanmasının sonuçlarındandır. (Çeviker 1988, 162). “Haftada bir defa yayınlanır. Gerçek görevcisi gazetedir.” 2 Nisan 1909’da ilk sayısı yayınlanmış, toplam 8 sayı çıkmıştır. Başyazarı: Kalender Geda, Müdürü Mehmet Ali olup Kalender Geda, Mehmet Ali Halit ve (Mehmet) Baha imzalarına rastlanmaktadır. (Bayrak: 1994, 23)

Davul: Davul, önemli imzaların yer aldığı mizah dergilerinden biridir. Çeviker, Davul’un Karagöz ve Kalem’den sonra en çok karikatürcüsü olan dergilerden olduğunu belirtir (age. 155) “Haftalık

edebi mizah gazetesi” olarak 24 sayı yayınlanmıştır. İmtiyaz sahibi: Hasan Vassaf: Başyazarı: Hamdullah Suphi (Tanrıöver), olup haftalık bir dergi olan Davul’un yazarları arasında Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mahmut Esat, Ahmet Esat, Celal Sahir sayılabilir. Davul’un karikatürcüleri A. Enver, M.E., Fellah, (Cemil) Cem, Sedat Nuri (İleri), Damat Fahir Bey ve Selim sayılabilir.

Diken: (1918-20) Sedat Simavi’nin Güteryüz’den önce çıkardığı mizah dergisidir. Renkli ve temiz baskısı ile çıtayı yükselten bir dergi olarak, Simavi’nin mizah dergiciliğine getireceği yeniliklerin habercisidir olmuştur. “Her hafta arşamba günleri çıkar, mesleğinde müstakil edebi, siyasi, mizah gazetesidir.” İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdür: Sedat Simavi yönetiminde 1918-1920 arasında toplam 72 sayı yayınlanan Diken, aynı dönemde yayınlanan dergilere oranla baskı kalitesi iyi, iç sayfalarında da renk kullanan, Kurtuluş Savaşı’nı destekleyen tavrı ile Türk mizah tarihinde önemli bir yere sahiptir. Yazarlar ve şairleri; Sedat Süleyman (Simavi), Yusuf Ziya (Ortaç), Selahattin Enis, Ömer Seyfettin, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci), Ahmet Rasim, Reşat Nuri (Güntekin), Aka Gündüz, Abdullah Cevdet, Hüseyin Rifat, karikatürcüleri; Sedat Süleyman (Simavi), Ramiz (Gökçe), Sedat Nuri (İleri), İzzet Ziya (Turnagil), Nurullah Cemal (Merk), Basri, M. Safa, Mehmet İzzettin, Ulvi Kazım, Ahmet, Nun. Kaf., Cemal Nadir (Güler)’dir. (Çeviker: 1991, 143)

Gıdık: “Pazartesi ve Perşembe günleri” çıkan, Ekim 1910 ile Eylül 1911 tarihleri arasında 60 sayı yayınlanan Gıdık’ın İmtiyaz sahibi H. Seyfettin’dir. Sorumlu müdürleri; M. Hazım ve Arif Hikmet olup, yazar kadrosu Fuat Talat, Ref’i Cevat (Ulunay), Ahmet Rasim, K.N., Asaf Konsolitiçi’den oluşan Gıdık’ta Cevat Nuri, Fahatrekas, N.Z. ve C.P. imzalı karikatürler görülür.

Guguk: “Cumartesi ve Çarşamba günleri çıkar; doğrudan kıl kadar şaşmaz, halktan hiçbir vakit ayrılmaz, milliyetperver mizah gazetesidir.” Sahibi Haşim Sami, sorumlu müdürü: Mehmet Emin olup, 2/8/1924 tarihleri arasında, İstanbul’da 19 sayı yayınlanmıştır.

Gülyüz: Sedat Simavi’nin yayınlandığı en önemi mizah dergilerindedir. Simavi’nin diğer yayınları gibi teknik kalitesinin yüksekliği yanında Milli Mücadele’ye olan katkısı da önemini artırmaktadır. Kadın hakları ile ilgili yayınladığı karikatürler oldukça önemli olan dergi; “Her hafta Perşembe günleri çıkar, mesleğinde müstakil, edebi, siyasi, milliyetperver, Türk mizah gazetesidir. “Sahibi ve Müdürü: Sedat Simavi. İstanbul’da haftalık olarak renkli, Mayıs 1921 ile Ağustos 1923 tarihleri arasında 122 sayı yayınlanan Gülyüz, İstanbul’dan Milli Mücadele’ye sınırsız destek veren mizah gazetelerinden biridir. Gülyüz’ün yazar ve şairleri arasında; Ahmet Rasim Ercüment Ekrem (Talu), Fazıl Ahmet (Aykaç), Abdülbaki Aziz, Yusuf Ziya (Ortaç), Necdet Rüştü (Efe), Selami İzzet (Sedes), Baha Kamil Bey, Sedat Süleyman (Simavi), Vedat Örfi (Bengü), Orhan Seyfi (Orhon), A. Kemalettin görülürü. Karikatürlerde imzaları okunanlar ise, Sedat Simavi, Cevat Şakir (Kabağağaçlı), İzzet Ziya (Turnagil), Mehmet İzzettin ve Ali’dir.

Kalem: (1908-1911), Türk karikatürünün öncüsü konumundaki Kalem, Salah Cimcoz ve Celal Esat Arseven’in önderliğinde Fransızca ve Türkçe olarak üç yıl boyunca, Perşembe günleri yayımlanmış, dönemin padişahı II. Abdülhamit’e, daha sonra İttihat ve Terakki yönetimine getirdiği eleştiriler nedeniyle 130 sayı ayakta kalabilen dergi 1911 yılında yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır. II. Meşrutiyet sonrası yayınlardan olan Kalem için Turgut Çeviker: “*modern Türk karikatürünün doğumevidir (...) Kalem Türk karikatür ve mizahında bir köşe taşıdır. Özellikle karikatürde gerçekleşen bir devrim hareketine ortam olmuştur. (...) Kalem’in getirdiği yeniliklerin başında, baskı tekniği ve buna bağlı olarak biçimsel nitelikler göz doldurur. (...) Kalem’in karikatürcü kadrosu, geniştir. O güne değin hiçbir mizah yayını, böyle bir*

karikatürcü sayısına ulaşmamıştır. Salah Cimcoz'un, Fransa'dan karikatürcü getirdiği söylenegelmiştir..." demektedir. (Çeviker: 1988, 144) Kalem'in geniş yazar ve şair kadrosunda şu isimlere rastlanır: Salah Cimcoz, Mithat Cemal (Kuntay), Refik Halit (Karay), Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Ahmet Rasim, Pierre Loti. Karikatürcü kadrosunda ise, Cemil Cem, Sedat Nuri (İleri), L. Andres, Damat Fahir Bey, Phatrekas, İon Platon, A. Rigopulos. A. Searselli, Rodleb, d'Ostoya, Seham, Lal, Fahretto, İzzet Ziya, İdis, H. Yan, Mirriurite, Ali, Y. Hikmet, Mahssousa, Ali Dino, M.F. (Çeviker: 1988, 142)

Karagöz: Karagöz halk tipi mizah dergiciliğinin en başarılı örneklerindedir. II. Meşrutiyet'ten hemen sonra yayınlanmaya başlanmış, kısa birkaç ara dışında aynı adla 1950 yılına kadar sürmüştür. Karagöz, her dönemde ilerici bir çizgiye sahiptir ve kadın haklarının en açık destekleyicisidir. Kadın haklarıyla ilgili her karikatürde açık bir biçimde kadınlardan yana tavır konmuştur. "Siyasi, mizahi, muşavver halk gazetesi. Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar." Sahipler: Karabet Karagöz, Ali Fuad (imtiyaz sahibi), Burhan Cahid (1918-1928), M. Orhan Bayrak Karagöz'ün CHP'ye satıldıktan sora Sedat Simavi'ye verildiğini belirtir (Bayrak, 1994, 76). Hasan Duman da Orhan Seyfi'den sonra sırasıyla R. Ahmet ve Sedat Simavi'nin sahiplik yaptığını belirtir (Duman, 1986, 201). Karagöz'ün adı 1950 yılında "Köylü" olur ve CHP'nin yayın organı haline gelir.

Karagöz'de yazı ve şiirleri yayınlananlar; M. Rifat, Mahmut Neditim, Baha Tefik, Mahmut Sadık, Ahmet Nebil, A. Rıfki, Fuat Samih, Ali Haydar, Enis Avni, Baha Kamil, Osman Cemal (Kaygılı) ve Burhan Cahit'tir. Karagöz'de yayınlanan karikatürlerin çoğu imzasızdır ve imzalı karikatürlerde rastlanan isimler; Halit Nacı, Mehmet Baha, D. Mazlum, Basri Ratip Tahir'dir. Turgut Çeviker'e göre "Karagöz'ün 1918-1923 yılları arasındaki karikatürlerinin çoğunluğu Mehmet Baha'ya aittir. " (Çeviker: 1991, 140)

Kelebek: Kelebek, dönemin kaliteli dergilerinden biridir. Kadın hakları ile ilgili karikatürlere oldukça yer verir. Özellikle Kadınlar

Halk Fırkası ile ilgili en çok karikatür bu dergide yayınlanmıştır ancak, Karagöz'deki gibi açık bir destek söz konusu değildir. “Perşembe günleri neşrolunur, edebi mizah mecmuası. “Sorumlu Müdürü: Ahmet Şefik. Müdürü. Mahmut Esat. 12/04/1923 ile 25/09/1924 tarihleri arasında 77 sayı yayınlanmış olan derginin kurucuları; İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci), Reşat Nuri (Güntekin), Yesarizade Mahmut Esat, Münif Fehim (Özarman)’dır. Kelebek’te yazar kurucuları dışında Selami İzzet (Sedes) ve Necdet Rüştü (Efe)’nin yazılarına rastlanır. Redgide imzaları olan karikatürcüler ise Münif Fehim (Özarman), Ramiz (Gökçe), Mazhar Nazım (Resmor), Ratip Tahir (Burak); Halil, Ahmet ve Mahmut Esat’tır.

Papağan: “Çarşamba günleri neşrolunur, haftalık edebi mizah gazetesi olarak “sahibi ve sorumlu müdürü: Orhan Seyfi’dir (Orhon). Nisan 1924 ile Kasım 1928 tarihleri arasında toplam 239 sayı yayınlanan dergide, kadınların çalışma hayatına katılımları ve yeni meslekleri ile ilgili karikatürlere yer verilmiştir.

Vay Vay: “Mizah gazetesi.” Sorumu müdür: Hakkı Nezih. 21/06/1925 tarihinde, İstanbul’da ilk sayısı yayınlanan derginin sadece üç sayı çıktığı bilinmektedir.

Yeni Köroğlu: “Cumartesi ve Çarşamba günleri çıkar siyasi mizahi halk gazetesi, “Müdür ve başyazarı. Burhan Cahit’tir. (Morkaya) Burhan Cahit’in Karagöz’den sonra çıkardığı mizah dergisidir. Kapakta “Yeni Köroğlu” başlığı bulunmasına rağmen iç sayfalarda “Köroğlu” adı kullanılmıştır. 1928 yılı sonlarına kadar ilk 54 sayısı eski yazı ile yayınlanmış, Ekim 1928’de yayınlanan 55. Sayısından itibaren de başlık yeni yazıyla yayınlanmaya başlanmıştır. M. Orhan Bayrak’a göre dergi, ilk döneminde toplam 62 sayı yayınlanmış, karikatürlerinin bazıları renkli olup, 1934 ile 1949 yılları arasında Burhan Cahit tarafından tekrar yayınlanmıştır (Bayrak: 1994, 161).

Karikatür Çizerleri

Kadınlarla ilgili karikatürleri çizen isim kadrosuna, Türk karikatür tarihinin en önemli isimlerinin yanında, kimliği bilinmeyen “meçhul imzalar” da katkıda bulunmuşlardır. ‘Kadın’ konusu, bir olgu ve toplumsal hayattaki yeni koordinatlara ulaşan ‘kadın’la ilgili meselelere yer verip, bunun toplumsal etkileşimlerine dokunmuşlardır. Kimi karikatürcüler kadının hak mücadelesinin yanında yer alıp ona destek verirken, bazıları da mizahın en çok kullanılan üslubuyla alay etmişler, ironik yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Kadına, konumuna, sorununa ve onun hak mücadelesine karikatürlerinde yer veren resim/çizerlerin tamamı erkek karikatürcülerden oluşmaktadır: Ahmet Rifkı, Cemal Nadir (Güler), Cemil Cem, Cevat Nuri, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı), Emin Nüzhet, Hasan Fahrettin, Hasan Rasim (Us), İsmail Hakkı, Mazhar Nazım (Resmor), M. Safa, Muhittin Emin, Münif Fehim (Özarman), Necmi Rıza (Ayça), Plaicek, Ramiz (Gökçe), Ratip Tahir (Burak), A. Rigopulos, A. Scarselli, Sedat Simavi...*

Karikatürlerdeki İçerik ve Söylem

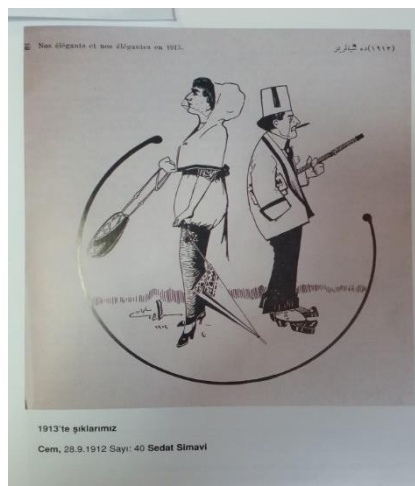
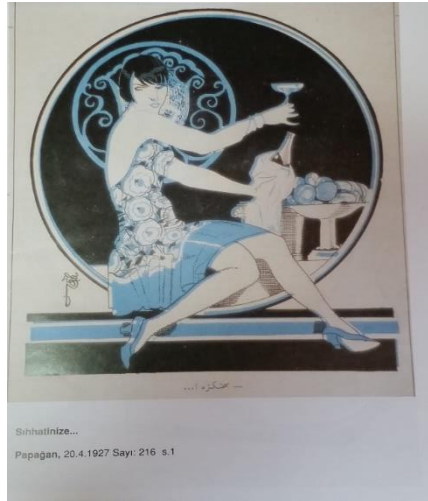
Genel Konular

Bütün mizah dergilerinde bol bol rastlanabilecek; kadının toplumdaki imajını, geleneksel ve modern çatışması üzerinden ya da doğrudan konu olarak ele almış karikatür örneklerinde de görüleceği gibi, kadınlarla ilgisi bulunmayan toplumsal olay ya da sorunların anlatımında ve yansıtılmasında toplumda ‘kadın’ algısı doğrultusunda yine kadın imajının kullanılmasına oldukça sık rastlanır.

Çizerlere göre, gazete yazarları ve sahiplerinin basının gücünü kullanarak güç ve mevki kazanmalarını eleştirmek için “şeytan akıllı

* Karikatüristlerin biyografik künyelerinin verilmesi fazla yer tutacağından bundan imtina edilmiştir.

kadın”ın akıl vermesi gerekmektedir; Alım gücünün kıt, mal sıkıntısının yaygın ve karaborsanın hakim olduğu ortam; tüccarların, bakkal ve toptancıların çok kazandığı, bakkal çocuklarının servet avcısı kadınlar tarafından “seçkin av” olarak belirlenmeleri ile anlatılır. Ayrıca bizzat ‘kadın’ın ana tema olarak ele alındığı karikatürler de vardır. Bazen de günümüzün gazetelerinin ‘arka sayfa güzeli’ni andırır biçimde güzel kadın karikatürlerine rastlanır ancak bu karikatürler genellikle birinci sayfada yer alırlar.

Giyim Kuşam

Kadın ve onun toplumdaki konumu hakkındaki feminist tartışmalar Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketi ile bağlantılı olarak başlamış, yüzyıllardan beri devam eden gelen batılılaşma ve ona uygun hayat tarzı II. Meşrutiyet'le birlikte basından giyim tarzına kadar kendini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki müslüman kadınların giyimi her dönemde 'sorun' olarak algılanmış, kadınların giyimi batılılaşma tarihimizin en 'hassas' konularından biri olagelmıştır. Özellikle İmparatorluğun son döneminde, kadınların giyimkuşamı ile ilgili birçok emir ve kanunname şeklinde düzenlemeler olduğunu biliyoruz. III. Mustafa devrinde kadınların koyu renk ferace giymeleri doğrultusunda bir hümayun hattı varken, II. Abdülhamit müslüman kadınların kara çarşaf giymemesi hakkında bir ferman yayınlamıştır. II. Abdülhamit'in bu fermanının, kara çarşaf giyen kadınların matem elbiseli Hıristiyan kadınlarla karıştırılması nedeniyle çıkarıldığı belirtilmektedir.

Cumhuriyet döneminde ise giyim kuşamla ilgili çıkarılan kanunlarda kadın giyimine karışılmamaya özen gösterilmiştir. Ancak, kanunlarda yer almasa bile kadınların giyimine müdahale olduğu, Cumhuriyet yönetiminin kadınlara en azından çeşitli propaganda araçlarıyla 'çağdaş giyimi tavsiye' etmiş olduğunu, bu arada bir karikatürden Maarif Bakanlığı'nın kadınların şapka giymeleri hakkında bir tamim yayınlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı döneminde yayınlanan kadın giyimi ile ilgili karikatürlerde genellikle kadınların yeni moda giysileriyle alay edildiğini görüyoruz.

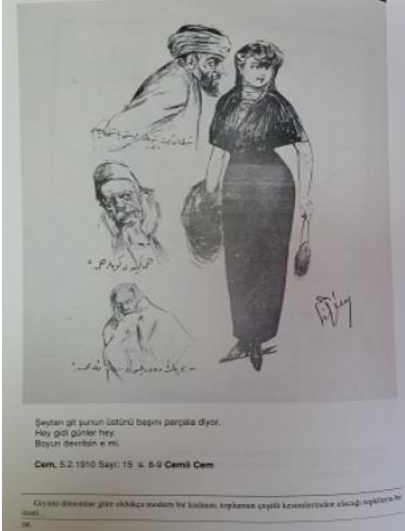
Batılı çizgiler taşıyan yeni moda giysiler, özellikle de şapkalarla ilgili bu alay ve esprilerin Cumhuriyet sonrasında ciddi bir değişime uğradığı gözlemlenirken, artık kadınların modern giyimleri ile alay edilmediği aksine destekleniyor olduğu söylenebilir. Modern giyinmiş kadın hürriyet abidesine benzetilirken, bir başka karikatürde tesettürün zararları gösterilmektedir. Bazılarında ise, tesettürde ısrarlı

kadınların dikkat çekmek amacını taşıdıkları ima edilirken, mazi ile tüm bağlarını söküp atanlar karşıtların başlarındaki 'sarığı' çıkarmayan kadınlardan rahatsızlık duymaları çizgi-mizahların diğer konusunu oluşturur. Ancak, daha sonra devir değiştikçe Cumhuriyet dönemi karikatürlerinin çoğu kadının çağdaşlaşması yolunda çizilecek, yeni dönem Türkiye'sinin değerleri incelenecektir. Kadınların 'farklı' giyimleriyle alay eden karikatürler erken dönemde ağırlıklı olarak gözlemlenirken, Cumhuriyet döneminde 'çağdaş giyimi' destekleyen karikatürlere özellikle yer verildiği görülmektedir.

Yüzünü görmeden evvel
— Hanımefendi şerefyâb (şeref kazanan) olabilir miyim?
Yüzünü gördükten sonra
— Şerefyâb oldum efendim, Allahaismarladık!
(Sağdan sola)

Akbaba, 29.1.1923 Sayı: 16 s. 4 Musaviri: Fahreddin

Siyasal Haklar

Batılılaşmanın getirdiği değişim kadınların da toplumla birlikte değişeceği gerçeği göz ardı edilerek kategorilerin batılılaşması talebi mümkün olamamış, kadınların erkekler gibi bir arada bulunacak alanlara sahip ve kamusal alanda bulunmaması sürecin gecikmesine neden olmuştur. Avrupa'nın örnek alınarak modern bir toplumun yaratılması fikri ile kızların eğitim alması için okulların açılması, kadınların okula gitmesi ve okur-yazar olması ile dünyada yazılan yayınları takip etmesi kadınların kamusal alandaki varlığına giden ilk adımdır.

Kadınların siyasi hakları ile ilgili konuları içeren karikatürlerin çoğunda, kadınların bu istemi ile alay edildiğini ve bu durum Osmanlı dönemi kadar Cumhuriyet dönemi için de geçerli bir tavır olduğunu söylemek mümkündür.

Giyim kuşam ile ilgili karikatürlerde Osmanlı ile Cumhuriyet dönemlerinde görülen farklı tutum ve yaklaşıma kadınların siyasi haklarıyla ilgili karikatürlerde rastlanmadığı söylenebilir.

Siyasi haklar konusunda; "Kadınlar siyasetten anlamaz!" önyargısının hakim olduğu, II. Meşrutiyet'ten hemen sonra yayınlanmış bir karikatürde görüldüğü gibi, siyasi hakların kısmen elde edilmiş

olduğu 1934'te yayınlanan karikatürler arasında da ciddi bir fark sözkonusu değildir. *

Kadınların siyasi hak talepleri çeşitli vesilelerle gündeme geldiğinde bazı mizah dergilerinde karikatürler yayınlanmıştır. 1909 yılında, sadece 'seyretmek' amacıyla meclise gitmeye çalışan kadınların siyasi hak mücadelesi; 1923 yılında hem seçimler, hem de Kadınlar Halk Fırkası girişimi ile oldukça uzun süre gündemde kalarak, 1924 yılında mecliste bir kez daha tartışılacak, 1927 seçimlerinde birkaç karikatür yayınlanmasını sağlayacak kadar gündem oluşturacak ve nihayet siyasi hakların elde edildiği günlerde yayınlanan karikatürler aracılığıyla dergilere yansiyacaktır. Dönem mizah dergilerinde yer bulan bütün bu karikatürlerin ortak özelliği, kadınların siyasi hak sahibi olmalarının 'çok' görülmesi ve kabul edilememesidir.

Giyim kuşam gibi konularda kadınları teşvik eden karikatürcülerin siyasi hak ve talepler konusundaki bu olumsuz tutumu belki de Batılı kadınların da henüz siyasi hak ve özgürlüklere kavuşmamış olmasıyla açıklanabilir.

* Slaytlı sunumda görsellere ağırlıklı olarak yer verilmiştir.

Sosyal ve Medeni Haklar

Kadınların toplum içindeki yeri, eğitimleri, kamusal ve evlilik kurumu içindeki hakları ile ilgili karikatürler 'sosyal haklar' başlığı altında ele alınmıştır. Kadınların evde, tarlada, bağda, bazı atölyelerde işçi olarak; özellikle de resmî yerlerde, kamusal alanda yeni ve değişik mesleklerde çalışabilmek için verdikleri mücadeleyi ayrı bir başlık altında ele almak yerinde olacaktır.

Evlilik kurumu içinde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olamamaları, tarih boyunca her toplumda yaşanıla gelen önemli sorunlardandır. Bir karikatürde de yansıttığı gibi, kadınlar için evlilik, yenilginin kaçınılmaz olduğu bir savaş alanı gibidir.

Kadınların eğitimi, öğretimi ve özellikle de karma eğitim hakkında da birçok karikatür yayınlanmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası yayınlanan Karagöz'deki bir karikatür karma eğitimi hararetle savunurken;

Aç çocuklarımızın yiyeceğini bunlar alıp kaçıyor.

Kelebek ve Akbaba'da yayınlanan karikatürler, 'ateşle barut' meselesini hatırlatarak, bilinçaltını uyarmaya, toplu taşıma araçlarındaki perdelerin kaldırılması üzerine yayınlanan karikatürler, kadınların dans salonlarında, spor müsabakalarında daha sık görülmeleri ile ilgili karikatürler, kadınları iflah olmaz tüketiciler olarak gösteren karikatürler meseleyi geleneksel ile 'yeni'yi karşı karşıya getirmeye zemin oluşturacak mahiyette işlenmişlerdir...

Böylece bir kısmı iyi, önemli bir bölümü karalama niyetiyle olsa da; bunların çoğunluğu batılılaşma tarihimizle ilgili önemli belgeler niteliğindedir. Medeniyet dairesinin değişimi ve dönüşümünde kadınların sosyal hayat içindeki konumlandırılmaları, bu karikatürler aracılığı ile izlenebilecek önemli veriler içermektedir.

Meslek Hayatı

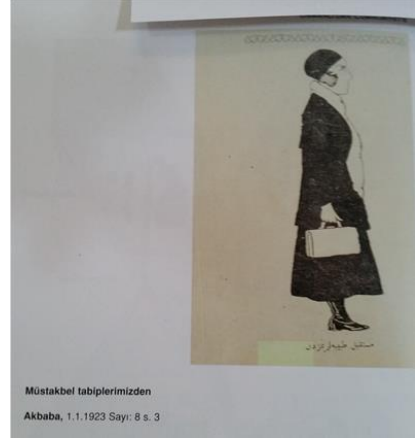
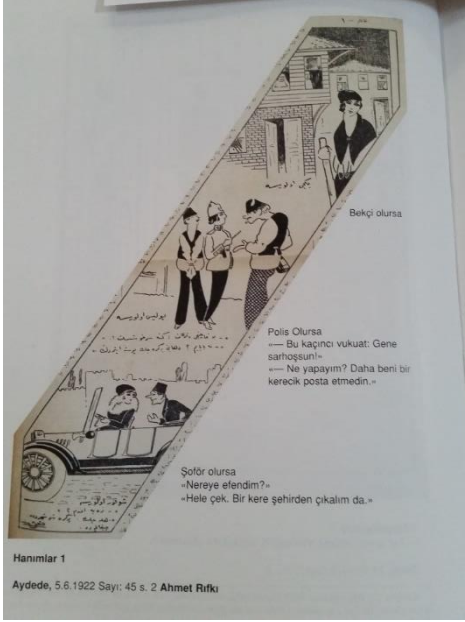
Osmanlı'nın son yüz yılında hızla gelişen kadın hakları I. Dünya Savaşı yıllarında daha da ivme kazanmıştır. İyi eğitilmiş ve bilinçli bir kadın kuşağı, savaş sırasında vasıflı erkeklerin askere çağırılmasıyla kendilerini ispat fırsatı yakalar. Fabrika ve atölyelerde kadın işi sayısı artarken, kadınlar sokak temizliği ve maden işlerinde de çalıştırılmaya başlamış, erkek memurların da askere alınması ile bazı bakanlıklarda kadın memur istihdamına gidilmiştir. Postane, telgrafhane ve değişik bürokratik kademelerde kadınlar giderek daha çok çalıştırılmaya başlanmış, kadın amale taburları kurulmuş, terzi kadınlara asker çamaşırı diktirilmiş, kısaca kadınlar savaş boyunca "erkeklerin yerine" çalışmış, çalıştırılmıştır.

Bu arada kadınlar ilk kez sahnede görülmeğe ve Darülbedai'ye alınmaya başlamış, doktor hanımlar muayenehane açmış, genç hanımlar Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuşlardır.

Kadınlar Milli Mücadele döneminde cephe gerisinde de önemli hizmetlerde bulunmuşlar, bürokrasi ve sanayide çalışmalarının yanında Anadolu'nun işgalini protesto eden çalışmalar ve eylemler yapmışlardır. Mitingler düzenleyip, Batılı siyasi liderlerin eşlerine telgraflar çekerek, orduya para ve eşya sağlamak için örgütlenip, silah üretimi ve naklinde çalışmış, cephede ve cephe gerisinde hemşirelik yapmış, erkeğin yanı başında savaşmışlardır. Bu süreçte savaşların olması ve devlette üretici gücün azalması ile kadınların toplum hayatına dahil edilmesi ve hatta çalışma hayatında devlet garantisi altına alınması (ilk kadın memur meşrutiyet sonrasında olmuştur) ile hızlanmıştır. (Çakır 1996, 25)

I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı kadınlarının sosyal ve çalışma hayatında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu yıllarda kadınların kamusal alana girişi çeşitlenmeye başlamış, kızlar bu yıllarda çeşitli okullarda eğitildikleri gibi Dar'ül Fünun'a da girmeye başlamışlardır. Yine bu yıllarda çarşaf, İstanbul gibi önemli şehirlerde kadınların kılık kıyafetinde önemini korumakla beraber birçoğu artık peçe örtmemeyi benimsemiştir. (Akşin 2007,109)

Kadınların iş ve çalışma hayatında yıktıkları bu zorlu kaleler 'erkeklerle mahsus' mesleklerdir. Yüz, yüz elli yıl kadar önce kadınların polis, avukat, asker, savcı, milletvekili, mühendis, doktor, eczacı olması düşünülemezken, bu konulardaki girişimler önce alayla sonra şiddetli bir muhalefetle karşılaşırken, bu durum dünyada da böyle olagelmıştır. Kadınların yeni meslekleriyle ilgili olarak örneklenen karikatürlerin hemen tamamı, bu konuya alaylı bir tavırla yaklaşmış; karikatürcüler, kadınların siyasi ve medeni haklarında olduğu gibi yeni meslekleri konusunda da onları pek desteklememişlerdir.

Karikatürlere Konu Olan Dönemsel Portreler

Kadınlarla ilgili yayınlanan karikatürlerin bir kısmı da portrelerden oluşmakta olup, mizah dergilerinde çeşitli vesilelerle, meşhur ya da sıradan birçok kadının portre karikatürünün yayınlanmış olduğuna da rastlanmaktadır.

Karikatürcüler; Bedia Muvahhit'in yeni gösterime giren bir filmi, Darülbedayi'de sahnelenmeye başlayan bir oyunu, Galatasaray Lisesi'ndeki bir müsamere ya da Darülelhan'da ilan edilen bir konser dolayısıyla çeşitli portre karikatürler çizmişlerdir. Bu karikatürlerin bazısında tek kişinin portresi görülürken, bir kısmında da bu tür sosyal etkinliklere katılmış erkek ve kadınların karikatürlerinden, toplumsal bakış açısını ve eleştirel ironiyi okumamız mümkündür

Portre karikatürler, dönemin önemli kadınlarını belirlemeye ve tanımaya yardımcı olmanın yanında, çeşitli sosyal etkinliklerdeki yerleri ve sanat etkinlikleri hakkında da fikir edinmemizi sağlamaktadır.

Sonuç Yerine

Geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine öncülük edecek yapısal değişimler özellikle II. Meşrutiyet döneminde gündeme gelmiştir. Modernleşme sadece siyasal yapıda değil, toplumun yeniden yapılanmasında da belirleyici olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti siyasal, sosyal, ekonomik alanlarda, eğitim ve hukuk alanında, Batı'ya ayak uydurma ve ilerleme çabasıyla değişimler ve yapısal dönüşümler geçirmiş, bu değişim sürecinden Osmanlı kadını da etkilenmiş, eğitim, hukuk, ekonomi gibi toplumun yeniden yapılandırılmasında belirleyici olan faktörler, kadının toplumdaki konumunu da belirlemiştir. Yani Osmanlı kadınının konumu modernleşme ile paralellik göstermiştir. Yaşanan değişimler, o zamana dek sadece ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlanmış olan kadına da sirayet etmiş, kadın toplumsal yaşamda farklı statüler kazanmak için taleplerde bulunmaya başlamıştır (Çakır: 1996, 22).

* Karikatürlerde büyük ölçüde İsmail Şen'in çalışmasından yararlanılmıştır.

Osmanlı kadınlarının kendilerini ifade etmeleri, tanıtımları ilk kez basın kanalıyla, kadın dergileri aracılığıyla mümkün iken, kadınların ilk kez bir araya gelerek örgütlenmeleri de yardım dernekleri sayesinde gerçekleşmiştir. Kadın dergileri kadınların kendilerini birey olarak ifade etmelerini sağlarken, kurulan dernekler bu bireysel talepleri örgütlü birliklere dönüştürmüştür.

Bu bağlamda II. Meşrutiyet sonrasında kadınlara hitap etmek üzere çıkarılan mecmua sayısı otuzun üzerinde olup ayrıca birçok gazete ve mecmuanın kadınlar için yayınladıkları ekler mevcuttur. II. Meşrutiyet dönemi, diğer dönüşümlerin yanı sıra Osmanlı feminizminin de düşünsel anlamda ilk defa oluştuğu ve harekete dönüştüğü bir dönemdir. Oluşan bu özgürlük ortamında, Osmanlı feminizmi kendini toplumsal, ekonomik ve kültürel alanda hissettirmeye başlar.

Tarihi, siyasal, sosyal hareketlilik içinde batılılaşma çabalarının hızlanması dönemin gazete ve dergileri aracılığı ile kamusal alanda kadınların sesini duyurmayı sağlamış, bu olgu basından giyim tarzına kadar kendini gösterirken, kadının toplumsal konumu hakkındaki tartışmalar da artmıştır.

Türk kadını siyasi haklarını birçok sanayileşmiş Batı ülkesindeki kadınlardan önce kazanmıştır. Ancak kadınların 'hak' mücadelesi, dünyada olduğu gibi ülkemizde de bitmemiş, kadınlar ayırıcı anlayışlara karşı mücadelelerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Kadın hareketinin, özellikle İstanbul merkez başta olmak üzere çevre şehirlerde etkileri görülür. Bu etki özellikle kadın yazınının ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlamıştır.

Böylece; Türk kadını II. Meşrutiyet'le başlayan, Cumhuriyet'le hızlanan süreçte büyük bir değişim yaşamıştır. Bu sürecin en yoğun yaşandığı ilk 20 yıllık dönemi karikatürler aracılığıyla oldukça zengin malzeme sunmaktadır. Bütün bu olgu ve süreçlerin mizah basınına ve özellikle çizgi/resim karakterindeki dönem karikatürlerine yansımaları değerlendirilmeğe çalışılırken bu bağlamda; ağırlıklı olarak

Turgut Çeviker, Semih Balcıoğlu, Orhan Koloğlu, İsmail Şen'in kitaplarından ve bazı karikatür sergilerinin kitapçıklarından etraflıca faydalanılmıŐtır.

1908 ile 1930'lu yıllar arasında kadının giyimi kökten deđiŐikliklere uğramış, medeni hakları artmış, siyasi haklar ve eğitim olanaklarına kavuşmuştur.

Karikatürler; çizildiği dönemin kadına, mücadelesine, kadın haklarına bakışını yansıtarak, kadın hakları mücadelesini izlemiş, tüm bu yaşananlar, olduğuca canlı bir mizah kültürü barındıran dönemin mizah dergileri tarafından izlendiğinde kimi zaman kadınların yanında yer aldı karikatürler, çoğu zaman da onların bu mücadeleleri ile alay eder olmuştur. Çizildiği dönemde kadınların giyimini, sosyal yaşamını, yediklerini, içtiklerini, isteklerini, özlemlerini, hedeflerini yansıtan çizgi/resimlerde ev-içlerini, balo salonlarını, Ada yollarını, Meclis-i Mebusanı, T.B.M.M.'nin aktarıldığı gözlemlenebilir. Bu mekanlarda kadının nasıl yaşadığını, nasıl yaŐanmak istediğini kaydedilen çizgilerde dile gelmiş, dönemin ruhu yansıdığı gibi tarihe de not düŐülmüŐtür.

Böylece; birinci düzlemde tarihsel Türk mizah basını, ikinci düzlemde kadın bağlamında incelenen karikatürlerde bütün bunların yanında karikatürcülerin yansıttığı bakış aÇısını ve zihniyet izdüŐümünü de gözlemlemek mümkündür.

Kadın ve kadın haklarına bakıŐın döneme göre de değiştiğini, Cumhuriyet döneminde, özellikle de devrimler sürecinde kadın ve kadın haklarını daha bir daha bir dikkatle iŐliyen karikatürlerde, çizzerlerin önemli bir kısmı ve dergilerin yayın tercihleri ile bazı konularda hükümetlerin kadın politikalarını destekleyerek, kamuoyu yaratmaya ve ynlendirmeğe ağırlık vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- AKŞİN, Sina, (2007), **Kısa Türkiye Tarihi, Ankara**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul
- AKYÜZ, Yahya, (1989), **Türk Eğitim Tarihi**, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara
- ALTINDAL, Mera , (1994), **Osmanlıda Kadın**, Altın Kitaplar, İstanbul
- APAYDIN, M., (2007), **Tanzimat'tan Sonra Mizah ve Hiciv. Türk Edebiyatı Tarihi** . C. 3, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul
- ARIK, M. Bilal, (1998), **Değişen Toplum Değişen Karikatür**, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları
- BALCIOĞLU, S., (1998), **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Karikatürü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- BAYRAK, M. Orhan, (1994), **Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, Küll Yayınları, İstanbul
- ÇAHA, Ömer (2007), **Kamusal Alan Bir Özgürlük Alanıdır**, Köprü Dergisi, S. 99,
- <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=866> (Erişim Tarihi: 09.01.2016)
- ÇAKIR, Serpil, **1908'in Kadınlar Açısından Anlamı**, <http://bianet.org/biamag/kadin/108437-1908-in>, (Erişim Tarihi: 11.01.2016)
- ÇAKIR, Serpil, (1996), **Osmanlı'da Kadın Hareketi**, Metis Yay. 2. Baskı, İstanbul1996
- ÇEVİKER, Turgut,(1986), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü, I. Cilt - Tanzimat Dönemi ve İstibdat Dönemi (1867-1878 / 1878-1908)**, Adam Yayınları, İstanbul, (2008), **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü, II. Cilt –Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)-**,

- Adam Yayınları, İstanbul, (1989), **Meşrutiyet İmzasız Karikatürler Antolojisi**, Adam Yayınları, İstanbul.
- DUMAN, Hasan,(1986), **İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Kataloğu 1828-1928**, IRCICCA Yayınları, İstanbul
- GÜNİNDİ-E., A., (2015), “Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınların Doğası ve Kamusal Alanda Dışlanmışlığı”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, s.84,
- GÜZEL, Şehmus, (1985), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C: III, İletişim Yayınları, İstanbul
- GÜZEL, Şehmus, (1984), “1908 Kadınları”, **Tarih ve Toplum**, C. I, S: 7, Temmuz file:///C:/Users/Ceren/Downloads/5000119045-5000177673-1-SM.pdf (Erişim Tarihi: 09.01.2015)
- KONAN, Belkıs, **Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci**, s.161, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1584/17173.pdf>
- İNÜĞÜR, Nuri, (2005), **Basın Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul
- KAR, İsmail, (1999), **Karikatür Sanatı**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- KARACA-T., Nesrin,(2006), **Edebiyatımızın Kadın Kalemleri**, Vadi Yayınevi, Ankara
- KILINÇARSLAN C.-AKŞİT A., (2010). “Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)”.-‘Hamdi Özdiş ile Söyleşi’, **Toplumsal Tarih**, S. 202, Ekim
- KOÇU, Reşad E., (2003), **Osmanlı Tarihinin Panaroması**, Doğan Kitap Yay., İstanbul
- KOLOĞLU, Orhan, (2005), **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul (2004), “Karikatürümüze Kadının Girişi”, **Toplumsal Tarih**, S. 122,

- KUTLAR, Mithat, **Osmanlı Kadın Dergileri ve Erkekler Dünyası Dergisi**, s. 7, <http://cins.ankara.edu.tr/nali.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.09.2016)
- SANCAR, Serpil, (2014), **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, s.90, İletişim Yay., İstanbul
- ÖZCAN D., N., (1999), "II. Meşruiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi**, s.108, Cilt 16, Sayı 8, <http://www.edebiyatdersisi.hacettepe.edu.tr/index.php/EFD/article/viewFile/81/51> <https://stratejisiite.wordpress.com/2016/01/27/tarih-osmanli-batililasma-surecinde-kadinlarin-kamusal-alana-girme-calismalari/>
- PINARCI, Gülten, (2013), <http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/2013-03/images/Kadin-dergileri.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2016)
- SARISAKAL, Baki, **Osmanlı Döneminde Kadın Gazeteleri**, <http://www.bakisarisakal.com/Osmanli%C4%B1%20D%C3%B6nemi%20%20KADIN%20GAZETELER%C4%B0.pdf> (Erişim Tarihi: 11.09.2016)
- SEYHAN, Salih, (2013), "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basını ve İçeriklerinden Seçilmiş Örnekler", **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 8/3, Winter 2013, p. 494-516, ANKARA-TURKEY
- ŞEN, İsmail, (2003), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Karikatürlerde Kadın**, Kasaid Yay., Ankara
- ŞAPOLYO, Enver B., (1969), **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara
- TEKELİ, Şirin, (1985), "Kadın", Cumhuriyet Dönemi, Türkiye Ansiklopedisi; **İletişim Yayınları**, 5.C., s. 1190-1204, İstanbul

TOPUZ, Hıfzı, (1996), **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul (1997), **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılâp Yayınları, İstanbul (2003), **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul

YALÇIN P., Ç., (2012), **II. Meşrutiyet Dönemi: Osmanlı Kadın Derneklerinin İktisadi ve Beşeri Faaliyetleri**, Aralık, file:///C:/Users/Ceren/Downloads/II._MESRUTİYET_DO-NEMI-OSMANLI-KADIN DERN. Pdf.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRK BASININDA MİHVER TARAFTARLIĞI VE HÜKÜMETİN BAKIŞI

Özlem YILDIRIM*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaklaşık yirmi yıl kadar sonra dünyada yeni bir savaş dönemi başlamıştır. 1939 ile 1945 yılları arasında altı yıl süren savaş aslında hem başladığı dönemin çok öncesinde hem de savaş bittikten sonraki uzun zaman diliminde, tüm dünyayı etkilemiş büyük değişimlere neden olmuştur. Savaşların özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın siyasî, sosyal, iktisadî ve daha birçok yönden devletleri ve insanları derinden etkilediği açıkça ortadadır. Gelişen bu savaş sürecinde insanoğlunun bir güç ve etkileme mekanizması olarak kullandığı kaynakların ya da araçların içinde şüphesiz ki en etkili olanlardan biriside “Basın” gelmektedir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamıştır. Savaş boyunca kendisini savaşın dışında tutma çabası içinde olmuştur. Tüm bu çabasına rağmen Türkiye bu savaştan büyük ölçüde etkilendi. Türkiye'nin stratejik konumu özellikle boğazların varlığı Türkiye'yi bu savaşta etkili bir güç unsuru durumuna getiyordu.

Bu çalışma İkinci Dünya Savaşının yaşandığı süreçte Türk basınındaki mihver taraftarlığı ve İktidarın buna bakışını değerlendirmektedir. Savaşın tarafları gerek Mihver grubu gerekse Müttefikler Türkiye'yi savaşa kendi yanlarında dâhil etme gayreti içerisinde idiler. Bu doğrultuda diplomatik yoldan yapılan etkilemelerin dışında savaşta algı ve tarafgirlik oluşturma politikası doğrultusunda en yaygın kullanılan vasıtalarından biride Basın ve Basının gücü olmuştur. Alman taraftarı olan gazeteler Türkiye'de devamlı Almanya lehine savaş propagandası yapıyordu. Sağduyulu ve olası bir savaşın yıkıcı

* Oktm., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, RİZE,
ozlem.yildirim@erdogan.edu.tr

etkilerinden Türkiye'yi uzak tutmak gerektiği yönünde faaliyet gösteren gazeteler de vardı. Bunların dışında bir de Mihver taraftarlığı yapan gazeteler vardı. Almanya'nın Türkiye'deki en önemli propaganda vasıtası, 1933'ten beri İstanbul'da her gün yayımlanan "Turkische Post"tu. Yunus Nadi'nin Cumhuriyet Gazetesi de Alman taraftarıydı. Alman taraftarı diğer bir gazete ise Ziyad Ebuzyiya'nın sahibi olduğu Tasvir-i Efkâr'dı. Bu gazetenin Genel Yayın Müdürü Cihat Baban'dı. Aşırı Alman hayranı emekli General Ali İhsan Sabis bu gazetenin askerî yazarıydı. Ayrıca Peyami Safa bu gazetede de yazıyordu. Ziyad Ebuzyiya yazılarında, Alman emperyalizmini bir "milliyetçilik ülküsü" olarak sunuyordu. Müttefikler gurubundaki İngilizler, Fransızlar; Türk Basınındaki Alman taraftarlığına karşı kendi propaganda faaliyetlerini devam ettirmekteydiler.

Türk Basın mensuplarının zaman zaman savaşan taraftarların etki alanı oluşturma politikası gereği, yurt dışına davet edilmeleri yanında, bazen de bu savaşan taraf devletlerin gazetelere reklam verme ya da vermeme anlayışıyla mali bir baskı uygulama siyaseti yaptıkları da görülmüştür. İktidarın bu süreçte basına müdahalesinin gerekçesi; haklarında aleyhte yazılar yazıldığından şikâyetçi olan taraf ve güçlü devletlerin şikâyetleri ve Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasının zarar gördüğü düşüncesidir. Türkiye'deki o dönemki siyasî otorite savaşın dışında kalma politikası takip etmiştir. Ta ki savaşın kazanan ve kaybedenlerinin artık kesin olarak ortaya çıktığı 1945 tarihine kadar. Türkiye en az zararla bu savaşın dışında kalma çabası vermiştir. Savaşın tarafları Türkiye'de kendi lehlerinde bir algı oluşturmak için her türlü girişimde bulunmuşlar bunlar içerisinde de en etkili olanı Basın olmuştur. Basın, toplumsal hayatta ve devletlerin yönetiminde her dönem en etkili iletişim aracı olarak var olmuştur. Basın insanlar üzerinde etki ya da yönlendirme gücüne sahip bir propaganda aracı olarak nitelendirildiği için gerek basının kendi iç işleyişinde, gerekse devlet mekanizmasında söz sahibi olan kişi ve kurumlarca yakın takip altında tutulmuştur. Tarihin kaydının tutulmasındaki en önemli kaynak ve aynı zamanda iletişim aracı olan gazete,

tarihin her döneminde ve günümüzde bu önemli rolünü devam ettirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İkinci Dünya Savaşı, Basın (Yunus Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, Tasvir-i Efkâr), Mihver Devletleri, Almanya.

THE SUPPORT FOR THE AXIS POWERS IN TURKISH MEDIA DURING THE WORLD WAR II AND THE GOVERNMENT'S APPROACH

ABSTRACT

The world came to face to face with an another war approximately 20 years after from the World War I. The war, lasting 6 years between the years of 1939 and 1945, had an influence all over the world and produced remarkable changes throughout a long period extending beyond of its beginning and end. The wars, especially the World War II, affected both the states and people tremendously in terms of politically, socially, economically and etc. It is no doubt that one of the most effective mechanisms used by the humankind as a tool for gaining power and control in case of war became the "Media". Turkey didn't participate to the World War II. She paid great effort in order not to be a part of the war. Despite all the efforts, she has been significantly influenced from the war. Turkey's strategic location, especially her rule over the Bosphoros, made Turkey an effective player during the war.

This study analyzes the support for the axis powers in Turkish media during the World War II and the government's approach to this support. The warring parties, both the axis and ally powers, were trying to ensure the participation of Turkey to the war at their side. Accordingly, in addition to diplomatical influence efforts, the parties also widely used the media and its power within the scope of their policies aiming to create a favourable perception and support. The pro-German Turkish newspapers made war propagandas favouring Germany. There were also prudent newspapers making warnings about keeping Turkey outside of the war in order to escape from the devastating side of the war. Likewise, there were newspapers supporting the axis powers. The most important propoganda tool of the Germans in Turkey was the "Turkish Post" published in Istanbul since 1933. Besides, Cumhuriyet Newspaper of Yunus Nadi was a

German supporter. The other newspaper supporting Germans was the Tasvir-i Efkâr Newspaper owned by Ziyad Ebuzziya. Editor-in-chief of this newspaper was Cihat Baban. The military author of the newspaper was the retired General Ali İhsan Sabis who was an extreme German admirer. Additionally, Peyami Safa was also writing for this newspaper. Ziyad Ebuzziya was presented German imperialism as an “nationalism ideal” in his writings. The British and French in the ally camp conducted their own propaganda activities as opposed to the German support in Turkish media. Within the scope of the warring parties efforts to create a zone of influence from time to time, the members of Turkish media was invited to the abroad and a financial pressure policy was applied on the newspapers by giving or not giving advertisement. The government made interventions in the media in response to the complaints made by the strong warring parties and the opinion about the harms made on Turkey’s policy of staying outside the war.

Until the winners and losers of the war became definite in 1945, the political authority of the time in Turkey opted to stay outside of the war. Turkey paid effort in order to stay outside of the war with a minimum cost. The warring parties attempted everything in order to form a favourable perception in Turkey for themselves. The most influential among these attempts became the media. The media has been always the most influential communication means in both social life and the state administration. As a propaganda tool having influence and control over people, the internal functioning of the media was scrutinized and the notable people and institutions within the state mechanism followed the media closely. The newspaper, as the most important source for registering history and as a communication tool, has been continuing to perform this significant role currently as it was in the past.

Key Words: Turkey, World War II, Media (Yunus Nadi, Cumhuriyet Newspaper, Tasvir-i Efkâr Newspaper), Axis Powers, Germany

GİRİŞ

Tarih bilimi için en önemli kaynaklardan olan yazı, yazıyı çoğaltma teknikleri, gazete, afiş, fotoğraf, radyo, televizyon, sinema gibi iletişim vasıtalarıyla ilgili kayıtlara bugün arandığında mümkün şartlarda ulaşılmaktadır. Bu tarihin kendi alanına hizmet ederken, iletişim konusuna da yaptığı bir katkıdır. Bahsedilen iletişim araçlarından biri olan gazete, tarihin kayıt tutmasına önemli ölçüde yardımda bulunmuştur. 17. yüzyıldan başlayarak, günümüze kadar insanların yaptıklarını öğrenmek için gazeteler önemli bir kaynak olmuştur.¹

Basın, iktidar görevinde bulunanların iktidarlarını devam ettirmek ve iktidarlarını meşru hale getirmek amacının dışında, düşüncelerini halka yaymak, icraatlarını duyurmak ve halk desteğini almak noktasında da çok önemlidir. Özellikle zor şartlarda kurulan bir devletin kendi ideolojisini topluma anlatmakta ve bunun toplum içerisinde yaygınlaşmasını sağlamada basın organlarına fazlaca ihtiyacı olmuştur. Bu yapılırken elbette sınırsız özgürlüğe sahip, muhalif bir basından söz edebilmek çok mümkün değildir. Basın, her türlü siyasal iktidarın varlığını sürdürmesi için çok önemli ve vazgeçilmez bir kurum olduğu için her siyasal iktidar, siyasal yaşam içerisinde yön verici bu kurumu etkisi ve denetimi altında bulundurmamak istemiştir. Türk siyasî hayatına bakıldığında bu durumun Cumhuriyet'in ilanından itibaren varlığını aynen devam ettirdiğini görüyoruz. Böyle bir yaklaşımın gösterilmesinde, ülkede yapılan İnkılâpların henüz toplumda beklenen düzeyde bir kamuoyu ortamı oluşturamamasının rolü de vardır. Bu sebeple Türkiye'de basın, Cumhuriyete verdiği desteğe, siyasal iktidarlar milli görev gibi önemli bir anlam yüklemişlerdir. Bu bakış açısı hem Atatürk, hem de İsmet İnönü döneminde devam etmiştir. Basının siyasal yaşamdaki rolü ya da gücü, kamuoyu oluşturabilme ve kamuoyunu yönlendirebilme gücüne bağlıdır. Toplum içerisinde yeni fikirlerin tutunabilmesinde, düşünce çeşitliliğinin genişlemesinde basının varlığı önemlidir; basın da

¹ Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Tarih**, Ümit Yay., Ankara, Ekim, 2001, s.258.

kendi içinde yeni ve değişik fikirleri taşırken bölünür, çeşitlenir. Tüm bunlara rağmen tarihsel süreçte toplumsal iktidarın işine gelmediği zaman, basının bir muhalefet odağı olarak var olması engellenmiş, siyasal iktidarın isteği doğrultusunda yayın yapması sağlanmıştır. Siyasal iktidarın basını kontrol etme girişimlerine karşılık basının kamuoyu önünde özgürce hareket etmesi resmi kişi ve kurumları, kararları eleştirme özgürlüğüne sahip olmak çabası, “Basın Özgürlüğü” gibi kritik bir meseleyi gündeme getirmiştir.²

Osmanlı Devleti’nde 1908 yılında, İstanbul’da çıkan gazeteler çok kısa bir bilgiyle Meşrutiyetin ilanını haber vermiştiler. Bu haberde 1876 Anayasasına göre seçimlerin yapılacağı bildiriliyordu. Haber tüm İstanbul’da büyük bir coşkuyla karşılandı. Gazeteciler bu gelişmeler üzerine toplandılar ve kendi aralarında Osmanlı Matbuat Cemiyeti adı altında bir dernek kurdular. Artık İstanbul’da özgür bir ortam vardı. Bu süreç Türk Basınına rahat bir nefes alması içinde bir fırsattı. Gazeteciler o gün aldıkları kararlar doğrultusunda sansür memurlarını gazeteye sokmama ve sabaha kadar görevde kalma kararı aldılar. 25 Temmuz 1908 sabahı gazeteler uzun yıllardan sonra ilk defa sansürsüz çıkabildi ve 24 Temmuz tarihi Cumhuriyet’ten sonra Basın Bayramı olarak kabul edildi.³Sansürün kalkması, gazetelerin belli bir süre için bile olsa dahi istedikleri konuları ele alabilmelerine yol açmıştır. Millî Mücadele döneminde basında yer alan dış haberler özellikle siyasi, askeri nitelik taşıyan haberlerdir. Milli Mücadele basını, dünya basınında Türkiye ile ilgili olarak yayımlanan hemen hemen tüm yazılara ilgi göstermiş, bunları niteliklerine göre aynen ya da eleştirerek yayımlamıştır. Milli Mücadele dönemi basını için en önemli dış haber kaynakları arasında Fransız, İngiliz,

² Nilgün Gürkan, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul,1998,s.14,15.

³ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Kasım, 2003, s.82.

Sovyet, Yunan ve Ermeni gazeteleri ağırlıklı olanlarıdır. Bu gazetelerden başka, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden, 1920'den sonra Anadolu Ajansı'ndan, önceki yıllarda olduğu gibi yabancı ajanslardan, Türkçe dışındaki süreli yayınlardan ve az sayıdaki yurt dışı muhabirlerinden de dış haber konusunda destek alınmıştır.⁴

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde mütareke ve özellikle Milli Mücadele döneminde, "Milli Mücadele" basını ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Stratejik öneme sahip bölgeleri işgal edilmiş, kalan bölgeleri ise bir yaşam savaşı gayesiyle çarpınan bir ülkede, en ilkel koşullarla filizlenme çabaları sürdüren basının tam bir özgürlüğe kavuşmayaacağı kaçınılmazdır. Kâğıdın mürekkebin yokluğunda, meslekten yemiş deneyimli çalışan ve matbaacının olmadığı Anadolu illerinde, her türlü imkânsızlığa rağmen bir iki sayfalık da olsa gazeteler çıkarılabilmektedir. Anadolu halkının birlik ve beraberliğini sağlama çabaları devam ettirilmiştir.⁵ Türkiye'de yerel basının halkla bütünleştiği ve en etkin olduğu dönem denildiğinde ilk akla gelen Milli Mücadele yıllarıdır. Büyük önder Atatürk'ün "Fazilet Adaları" olarak nitelendirildiği yerel gazeteler, bu dönemde hem bağımsızlık hareketinin öncülüğünü yapmış hem de düşman işgali karşısında gösterdiği direnişin sesi olmuştur. Dönemin etkin gazetelerinden birisi olan İrade-i Milliye'nin ilk sayısındaki yazılar tamamen Atatürk'ün direktifiyle kaleme alınmıştır. O dönemde kentte Mücadele-i Milliye ve Gaye-i Milliye gazeteleri de yayımlanmaya başlamıştır. 1919 un sonlarında Ankara'ya gelen Atatürk, kentte Anadolu'nun Sesi gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 1920'de ise Hâkimiyet-i Milliye'yi çıkarmıştır.⁶ Mütareke yıllarında İstanbul'da çok çeşitli seslerde gazete çıkmıştır. Bir

⁴ **Dış Politika Basını ve Basında Dış Politika**, Hıfzı Topuz "Türkiye'de Dış Haberliliğin Gelişimi", Hürriyet Vakfı, Eğitim Yay. No:6,1983 Yılı 6.Seminer Tutanakları, s.109.

⁵ M. Nuri İniğür, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, 2002, s.351.

⁶ **Türkiye ve Almanya'da Yerel Gazetecilik, Alman-Türk Yerel Gazetecilik Toplantısı**, Mehmet Faraç Türkiye'deki Yerel Basın Hakkında Genel Bilgi, s. 22,23.

yanda Milli Mücadele’yi destekleyenler vardı: İleri, Yeni Gün, Akşam ve Vakit. Bir taraftan da Milli Mücadele’ye bütün güçleriyle saldıranlar: Peyam-ı Sabah, Alemdar ve Türkçe İstanbul. Bunların dışında kalıp Anadolu’daki direniş eylemlerine sempatisi olan gazeteler ise: Tasvir-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, İstiklal, İkdam ve Tercüman-ı Hakikat idi.⁷

İkinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde dönemin en önemli gazeteleri Cumhuriyet, Akşam, Tan, Vatan, Yeni Sabah, Tanin ve Tasvir-i Efkâr’dır.⁸ İkinci Dünya Savaşı yıllarında siyasî otoritenin basın üzerindeki denetimi de kendisini göstermiştir. Bazı haberlerin gazetelere hiç girmemesi, bazılarının büyütülmemesi konusunda Başbakanlık’tan ya da Basın- Yayın Genel Müdürlüğü’nden birtakım direktifler yapılmıştır. Bunlara örnek verilecek olursa:⁹ “*Türkiye’den bahseden radyo haberlerinin, Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nden izin alınmadıkça yayını yasaktır.*(19 Eylül 1939) “*Rusya yazılmayacak , ‘Rusya’ kelimesi yalnız başına kullanılmayacak, ‘Sovyet Rusya’ diye yazılacaktır.*(23 Aralık 1939) “*Anadolu Ajansı’nın haberlerinden başka haber yazılmayacaktır; sansasyonel başlık yazılmayacaktır; başmakale yazılmayacaktır; ikinci baskı ve ilave yapılmayacaktır*”(10 Haziran 1940) Şeklindeki olay ve gelişmelerdir.¹⁰ II. Dünya Savaşı boyunca propaganda stratejisinin merkezinde var olan yaklaşım, karşı tarafı nihai yenilgiye uğratmak, müttefiklere yönelik olarak birlik, bağlılık, kesin zafer için kararlılığı vurgulamak, tarafsızlara karşı doğruluk, dürüstlük ve zaferin mutlaka kazanılacağını aktarmaktı.¹¹

Müttefik ve Mihver ülkeleri, II. Dünya Savaşı’nın ilk ortaya çıktığı dönemde, Türkiye’de yayımlanan gazetelere nüfuz edebilmek için haber sağlama mücadelesi içine girdiler. Bu sayede taraf güçler,

⁷ Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere...**, s.98.

⁸ Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Mart, 1973, s.165.

⁹ Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere...**, 167.

¹⁰ Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere...**, s.168.

¹¹ Sezer Akarcalı, **İkinci Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2003, s.273.

Türk kamuoyuna yönelik bilgi akışını kendi kontrolleri altında tutmayı başarabilecektiler. Savaşın ortaya çıktığı süreçteki haberleri, Türk basın-yayın kuruluşlarının ana kaynağı olan Anadolu Ajansı'na (AA) daha çok müttefikler sağlıyordu. Müttefiklerin haber ajansları, Türk basınının ve bilhassa Anadolu Ajansının haber ihtiyacının yaklaşık %70'ini karşılarken, Alman Deutsche Nachrichten Büro'nun (DNB) oranı ise % 25 civarındaydı. Bu durumu fark eden Almanlar, savaşın başında, Müttefikleri kendilerinden daha iyi noktada gördüklerinden acil harekete geçme ihtiyacı duydular. Böylelikle, altı tane Alman haber ajansı, Türk basınına haber temin etme gayreti içerisinde girdi. Bu haber ajansları içerisinde en önde geleni, Türkiye'deki Alman propaganda ve istihbarat faaliyetlerini etkin olarak yönlendiren DNB idi. Yani DNB sadece sıradan bir haber ajansı değil, aynı zamanda Alman istihbarat ve propaganda elemanlarının toplandıkları bir kuruluştur. Merkezi Ankara'da olan DNB'nin İstanbul'da da bir bürosu vardı. DNB'nin Türkiye temsilcisi Walter Brell, Basın Ataşesi Dr. Schmidt-Dumont'un ardından Alman propagandasının Türkiye'deki iki numaralı ismiydi.¹²

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de çok farklı etkileri olmuştur. O dönem bazı gazeteler savaşı kesinlikle Almanların kazanacağı gözüyle bakmakta idiler. Bunun içinde Almanlarla sıkı bir dostluk politikasını savunmuşlardır. Tasvir-i Efkâr ve Cumhuriyet'in bazı yazarları bu eğilimdedir. Akşam, Vatan ve Tanin gazeteleri ise Müttefikleri tarafındadır ama Sovyetlerin ilerlemesine kuşku ile bakmaktadırlar. Tan ise bütünü ile Müttefiklerden yanadır. Hem faşizme, hem de kapitalist emperyalizme karşı olmuştur bu gazete. Sovyet dostluktan övgü ile bahsedilir Tan'da. Bu yorumların yapılması ise o dönemde öteki bütün gazetelerde geniş tepkilere sebep olmuştur.¹³ Türk basın mensuplarının, II. Dünya Savaşı öncesinde Hitler Almanya'sına olan yakınlığına etki eden sebepler olmuştur. Osmanlı

¹² Süleyman Seydi, **1939-1945 Zor Yıllar 2.Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**, 1. Baskı, 2006, s.33.

¹³ Topuz, **100 Soruda Türk Basın...**, s.163.

İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu'nun geçmişteki müttefikliği ve birlikte I. Dünya Savaşı'na katılmaları ve bu savaştan yine birlikte yenilgiyle çıkmalarının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu süreçteki gazetecilere bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetecilik yapmış ya da bu imparatorluğun son dönemlerini yaşayıp döneme bizzat şahit olan kişilerden oldukları görülmektedir. Bu sebeple Türk basın mensuplarının düşüncesinde, Almanya'nın Versailles Antlaşması ile haksızlığa uğratıldığı, ekonomik yaptırımlara zorlandığı ve topraklarının bir kısmının zorla alındığı gibi etkenlerin olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴

I. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

Türk ulusu, dünyada sıcak savaşın kendisini hissettirdiği günlerde 10 Kasım 1938 tarihinde büyük önderini kaybetmiştir.¹⁵ Atatürk'ün ölümünün ertesi günü 11 Kasım 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmış ve İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığına seçmiştir. 11 Kasım 1938'de başlayan ve 14 Kasım 1950'ye kadar süren on iki yıllık Atatürk sonrası dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nde, İnönü siyasete yön veren güç olarak aktif rol almıştır. Bu dönemin birinci aşamasını 1945'e değin süren İkinci Dünya Savaşı yılları, ikinci aşamasını ise bir yönetim değişikliğiyle sonuçlanacak çok partili siyasal yaşama geçişi sağlayan 1942-1950 arası süreçler olarak değerlendirilebilir.¹⁶ 1938-1950 yıllarındaki Cumhurbaşkanlığı sırasında, dış politika başta olmak üzere İsmet İnönü, önemli gördüğü her meselede, son sözü her zaman kendisi söylemiştir. Onun siyasal güç ve nüfuzunun, yalnız başına iktidara sahip olmadığı zamanlarda da, örneğin iktidarı koalisyon ortaklarıyla paylaştığı, hatta sadece

¹⁴ Akarcalı, a.g.e., s.286.

¹⁵ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, Ankara, 2007, s.114.

¹⁶ Suna Killi, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, Kültür Yay., s. 344-345

muhalefet lideri olduğu dönemlerde dahi devam ettirdiği görülmektedir. Atatürk'ün ölümünün ardından İnönü, Türkiye'nin siyasal hayatındaki en etkili kişi olmuştur.¹⁷

Türkiye'de tek-parti yönetiminin kendisini gösterdiği ve etkili olmaya çalışıldığı 1938-1945 yılları arasındaki süreyi kapsayan bu yeni dönem, siyasal tarihimizde "Milli Şef Dönemi" olarak adlandırılmaktadır.¹⁸ 1938-1945 yıllarına bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti için olduğu kadar İnönü içinde büyük sorunlarla, sıkıntılarla, bunalımlarla dolu geçen bir dönemdir. 1939'da ikinci dünya savaşı başlamıştır. Türkiye'de bu durumdan ister istemez etkilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ve İnönü'nün bu yıllarda takip ettiği dış politikası; Atatürk'ün "yurtta barış, dünyada barış" ilkesi doğrultusunda hareket ederek olası bir savaşın dışında kalma politikası takip etmek olmuştur.¹⁹

1939 Eylül'ünde İkinci Dünya Savaşı ortaya çıkmıştır. Bütün dünyada gerginlik artmış, olağanüstü tedbirlere başvurulmuştur. Türkiye savaşın dışındadır ama 1940 Kasım'ında İstanbul bölgesinde sıkıyönetim ilan edilme kararı alınmıştır.²⁰ İsmet İnönü ve kadrosunun, Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'nın dışında tutabilmiş olması gerçekten çok büyük bir başarı olduğu herkes tarafından genel olarak yapılan bir değerlendirmedir. Bunu başarı ya da başarısızlık olarak değerlendirmenin ötesinde, İnönü ve çevresinin strateji olarak savaşa girmek istememiş oldukları bir gerçektir ve ülke büyük bir yıkımdan bu sayede kurtulmuştur.²¹ Türkiye'yi savaşın dışında tutabilmesi, İsmet İnönü'nün siyasal yaşamı boyunca gerçekleştirmiş olduğu en büyük başarıları arasında görülmektedir. Ancak, Türkiye

¹⁷ Metin Heper, **İsmet İnönü(Yeni Bir Yorum Denemesi)**,Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül,1999,s.21.

¹⁸ Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi (Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler)**, İstanbul, 1998, s. 25.

¹⁹ Killi, a,g,e, s. 345.

²⁰ Topuz, **100 Soruda Türk Basın...**, s.162.

²¹ Çetin Yetkin, **Karşı Devrim (1945-1950)**, Kilit Yay., s. 57-58.

savaşa girmemekle beraber, bu savaşın etkilerini, savaş yıllarında ve sonrasında en derinden hisseden ülke olmuştur.²²

İkinci Cihan Harbi, devlete bilhassa mali bakımdan yük olmuştur. Ortalama bir milyon askerin silâh altında alınması sebebiyle devletin para ihtiyacı da artmıştır. İlk olarak Milli Müdafaa vergisi ve ardından da varlık vergisi gibi orijinal vergiler çıkarılmıştır.²³ Atatürk iktisadi zaferin kazanılması için millete yeni bir iktisat görüşünün doğmasından başka, devletin elinde sağlam bir iktisat planının bulunmasını da gerekliliğini vurgulamıştır.²⁴ İkinci Beş yıllık Sanayi Planı, İkinci Dünya Savaşının başlaması nedeni ile tam uygulama olmağını bulamamış, bir kısım yatırımlar yapılamamıştır.²⁵ İkinci Cihan Savaşının patlamasından sonra memleketimizde ekonomiye daha geniş ölçüde müdahale edici nitelikte yasaların yürürlüğe konulması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. 1939 yılında ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı'nın Ekonomimizde sert devlet müdahalelerine yol açmıştır. Ağır cezaî yaptırımlarla dolu ve sert kontroller ihtiva eden sanayi, madencilik, ulaştırma, hatta çok sınırlı da olsa tarım gibi sektörlerde devletleşirmeye imkân veren Milli Korunma Kanunu ve buna dayanılarak çıkarılan kararname hükümetin ekonomiyi yönetmede kullandığı başlıca araçlar olmuştur.²⁶ Devlet bu kanunla üretim ve tüketimi bir nebze düzenlemeye ve denetlemeye çalışmıştır.²⁷ Ancak uygulama zorlayıcı tedbirlerle fiyat mekanizmasını kont-

²² Necdet Ekinci, **İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler**, Toplumsal Dönüşüm Yay.,1. Basım, Ekim, 1997,s.134.

²³ Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi Bünyesi**, İstanbul, 1967, s.101.

²⁴ Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim (Konferans ve Makaleler), 1935-1978**, s.70.

²⁵ Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Devletçilik**, Ankara, 1981,s.53.

²⁶ Dünder Sağlam, **Devletçilik İlkesi İçinde Özel Sektör-Kamu Sektörü Dengesi**, Atatürk'ün Ekonomik Kalkınma Politikası ve Devlet İşletmeciliği, Devlet İşletmeciliği Enstitüsü tarafından 17 Nisan 1981 tarihinde İstanbul Üniversitesinde düzenlenen Konferans'ın Bildirileri, İstanbul, 1981, s.99.

²⁷ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, 1997, s.76.

rol etmenin olanak dışı olduğunu göstermiştir. Kanun bunların dışında karaborsa ile mücadelesinde de başarılı olamamıştır.²⁸ Savaş sonrasında, dış dünyada yaşanan gelişmeler de Türkiye’de genel politikayı ve doğal olarak, iktisat politikasını çok büyük ölçüde etkilemiştir. Sovyetler Birliğinin savaştan güçlenerek çıkması Kapitalist Dünya ile Sosyalist Dünya arasında bloklaşmayı hızlandırmıştır. Sovyetlerin Türkiye üzerindeki gizli emellerini açığa vurması, Türkiye’yi Batı Blokuna yakınlaştırmış batıda gerçekleştirilen siyasî, askerî ve iktisadî antlaşmalara ve kuruluşlara katılmaya mecbur bırakmıştır.²⁹

Bu dönemde çıkarılan ve tartışma konusu olan bir kanun da “Varlık Vergisi” kanunudur. (1942) Bu kanun savaş yıllarında elde edilen aşırı kazançların bir kısmına el koymak amacıyla çıkarılmış bir servet vergisi kanunudur. Varlık Vergisi kanunu ile beklenen amaca ulaşıldığı sonucuna ulaşmanın çok mümkün olmadığı görülmektedir.³⁰ Varlık Vergisi Kanunu, fiyat artışlarını önlemek, tedavüle çıkan paranın bir kısmını geri çekmek ve devletin artan harcamaları için kaynak bulmak amacıyla çıkarılmıştır. Kanun özellikle savaş yıllarından faydalanan büyük kazanç ve servet sahiplerinden bir defaya mahsus olmak üzere alınan bir vergidir.³¹

1943 yılından savaşın bittiği 5 Mayıs 1945 tarihine kadar Türkiye’de savaş zenginlerinin sayısı artmış, diğer yandan halkın büyük çoğunluğu yoksullaşmaya devam etmiştir.³² Türkiye’nin ekonomik sorunları içerisinde değerlendirildiğinde, genel mesele olarak en başta geleni özel teşebbüs mü yoksa devlet teşebbüsü mü konusudur. Bu konuda partilerin ve bilim adamlarının fikirleri de değişiklik göstermektedir. Ancak günümüzde artık sanayileşmenin önemli gerek-

²⁸ Eroğlu, a.g.e, s. 55.

²⁹ Şahin, a.g.e, s.89.

³⁰ Şahin, a.g.e, s.77.

³¹ Eroğlu, a, g,e, s. 56.

³² Tokgöz, a, g,e, s. 22.

lerinden biri de devlet eliyle sınaî yatırımların da yapılması konusudur. Çünkü özel yatırımlar her ne kadar tatmin edici bir seviyeye ulaşmaya başlamışsa da devletin yapacağı yatırımların tutarı ve güvenliği daha garanti altındadır şeklinde değerlendirmelerde yapılmaktadır.³³

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmiş olduğu Mayıs 1945 günlerinde bütün dünya sevinç içinde çılgınlık atarken, Türkiye'de "siyasal güç" ile "ekonomik güç" arasındaki savaş yeni boyutlar kazanmıştır.³⁴ Savaş yılları devletçilik uygulamasının arttığı ve ekonominin savaş ekonomisi koşullarına göre düzenlenmesi zorunluluğunu ortaya çıkaran bir dönem olmuştur.³⁵ İkinci Cihan Harbi sona erdikten sonraki süreçte zor bir mali durumla karşı karşıya kalınmıştır. Hayat, aşağı yukarı dört misli pahalalanmıştır. Sınai teçhizatın birçoğu yıpranmış, piyasalar ithal malı bakımından tamamen boşalmıştır. Döviz ve altın stoku mevcut olsa da enflasyonun tesirleri hala devam ediyordu.³⁶ Harbin sona ermesinden, 1950'ye kadar geçin süre içinde devletçi tutumda tedrici bir yumuşama görüyoruz. 1946 yılında çok partili hayata geçiş, 1947'den itibaren Amerikan yardımının başlamasının da etkisiyle bu yumuşamayı zorunlu kılmıştır.³⁷ İkinci dünya Savaşı'nın bittiği tarih olan 1945 yılında, Türkiye'de iç politika gelişmeleri fark edilir bir şekilde hızlanmış, yönetime karşı gerek basında ve gerekse CHP ve T.B.M.M'de görülen muhalefet hareketleri artık netlik kazanmaya başlamıştır.³⁸

³³ İbrahim Dinçer, **Türkiye'nin Ekonomik Sorunları**, İstanbul, 1968, s.13

³⁴ Tokgöz, a.g.e, s.128.

³⁵ Eroğlu, a.g.e., s.53.

³⁶ Cillov, a.g.e, s.101.

³⁷ Sağlam, a.g.e, s.100

³⁸ Akandere, a.g.e., s. 353.

II. TÜRK BASININDA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE MİHVER TARAFTARLIĞI VE HÜKÜMETİN BAKIŞI

Basın, toplumda geniş kitlelere ulaşma ve propaganda oluşturma vasıtalarındandır. Kamuoyu oluşturma yöntemlerinden en etkili olanıdır. Bilhassa savaş dönemlerinde savaşı güçlere mensup ülkelerin gazete yazıları diğer toplumlar tarafından çoğunlukla, gazetenin bağlı olduğu ülkenin politikasının bir yansıması olarak algılanabilmektedir. Savaş döneminde gazetelerin hükümetlerin kontrolünde ya da sıkı denetimi altında olduğu aslında bilinen bir durumdur. Savaşa yönelik ülke politikalarını ve stratejilerini olumsuz yönde etkileyecek haberlerin yayınlanmasıyla gazeteler ülkeleri zor durumda bırakacağından, bu sansürler ya da müdahaleler çoğu zaman gereklidir anlayışı görülmektedir. Savaş gibi hassas dönemlerde gazetelerde yer alan makaleler, haberler genellikle o ülkenin genel durumunu yansıtacağından ya da yazının muhatabı olan ülkelerde de böyle algılanabileceğinden, hükümetler kendilerini sıkıntıya sokabilecek bu türden haberlere sansür koymuşlardır. Fakat bu sistemi devam ettirmek her zaman mümkün olmamıştır. Yazı çıktıktan sonra yapılacak herhangi bir müdahale ise artık çok geç kalınmış hamleler olmaktadır.³⁹

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye de hükümet-basın ilişkileri, hükümetin uyguladığı değişken politikaya göre şekillenmiştir. Hükümet basına verdiği talimatlarla izlediği dış politikayı desteklemeye çalışmış, savaşı tarafların sempatisini kazanmak için yine basın araç edilmiştir. Söz konusu dönemde basın hem içeride, hem dışarıda hükümetin siyasal çizgisini gösteren bir kaynak olarak görüldüğü için hükümet tarafından özgür bırakılmak istenmemiştir. Tüm bunlara rağmen hükümetin izlediği gerek iç gerekse dış politikadan memnun olmayan veya hükümetin izlediği dış politikanın aksi yönde yayın yapan muhalif bir basın da mevcut olmuştur. Örnek verilecek

³⁹ Seydi, a.g.e., s.212.

olursa, hükümetin Müttefik yanlısı politika izlediği zamanda Mihver yanlısı olan veya Mihver yanlısı politika izlediğinde Müttefik yanlısı yayın yapan gazeteler olmuştur. Tek parti rejimi, muhalif yayın organlarını ya kapatma ya da talimat vermek yoluyla denetim altında tutmuştur.⁴⁰

Türk basınının genel durumu savaşın seyrine göre birtakım değişiklikler göstermiştir. Bir bakıma savaşın durumu, Türk basınının savaşa yönelik genel tavrını, savaşın seyri belirlemiştir. Mayıs 1939'dan Mart 1941 tarihine kadar basın daha ziyade müttefiklere yakındır. Ancak Almanların Türkiye sınırına dayandığı Mart 1941 tarihinden sonra Almanlara yakın bir tavır sergilenirken, 1942'den sonra ise her iki tarafa ılımlı mesajlar gönderilmiştir. Savaşın kazanan tarafının belli olduğu Mayıs 1944'ten sonra da müttefik yanlısı yayınlar yapılmıştır. Türkiye'nin Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile ilişkilerini kesmesinden sonra Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr gibi mihver taraftarlığı haberler yapan gazetelerde artık müttefikler lehine yazılar yazılmaya başlanmıştır.⁴¹ Savaş döneminde, Türkiye'de ki basın organlarına bakıldığında bir tarafta Yurt ve Dünya, Yeni Ses, Adımlar ve Tan gibi solcu gazete ve dergiler vardır, bir yanda CHP'ye karşı liberal bir muhalefeti destekleyen Ahmet Emin Yalman'ın Vatan'ı; milliyetçi akımların temsilciliğini yapan Peyami Safa, Cihat Baban ve Ziyat Ebüzziya'nın Tasvir-i Efkârı; CHP saflarında olan Yalçın'ın sol akımlara sert çıkışlarda bulunan Tanin'i orta sola doğru uzanan Necmettin Sadak'ın yön verdiği Akşam ve onların yanı sıra da Son Posta Vakit gibi bazı ufak gazeteler bu dönemin basınıni oluşturmuştur.⁴²

İsmet İnönü 1940'larda, özellikle de savaş yıllarında, bir milli şef gibi hareket etmiştir. Meclis ve vekiller heyeti de vardır ancak dış politikayı, birkaç vekille birlikte, fiili olarak İnönü yönetmiştir.⁴³

⁴⁰ Topuz, "Türkiye'de Dış Haberciliğin Gelişimi", s.100.

⁴¹ Seydi, a.g.e., s.52.

⁴² Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere...**, s.180.

⁴³ Heper, a.g.e., s.165.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türk hükümetinin kendi basını üzerinde denetim kurduğu bilinmektedir. Gazete çıkarmanın hükümetin kontrolünde olmasının yanında, Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi uyarınca ülkenin genel siyasetine aykırı yayın yapmak gazetenin kapatılmasına gerekçe olduğu kanunla belirtilmiştir.⁴⁴ 1938'de yapılan Basın Kanunu değişikliği Hükûmete geniş yetkiler kazandırmış basının yönetimi Hükümetin denetimindedir.⁴⁵ Bu dönemde de, basın özgürlüğünün sınırlarını aslında önceki yasal düzenleme çizmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Ankara'da yapılan Basın Birliği Kongresi'nde İçişleri Bakanı Faik Öztrak bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Milletin gözbebeği olan Milli Şefimiz Reiscumhurumuz İsmet İnönü'nün her vesile ile matbuat ve onun hürriyeti hakkında bize ne güzel dersler verdiğini hepimiz bilirsiniz. Matbuatın esas prensipleri demek daha doğru olan bu işaretlere uymak hepimiz için milli ve vatani vazife olduğunu hatırlatmak benim için borçtur.”⁴⁶

Böylece artık savaş bitene kadar Hükümetin elinde sınırsız yetkileri vardır. Basın özgürlüğünün var olduğu düşüncesi de çok fazla yoktur. Bakanlar Kurulu karar verdiği anda dilediği gazeteyi, dilediği sürece kapatabilmektedir. Bu kararlar kesindir ve buna Meclis ya da Danıştay karışamaz. Kararı Basın Genel Müdürlüğü telefonla bildirir gazetelere ve gazete kapatılmıştır. Sonraki süreçte Başbakana mektuplar yazılır, Devlet Başkanının olgunluk gösterip gazeteleri af etmesi istenir. İlerleyen zamanlarda bu aflar çıkar. Gazetenin sahibine gazetesini çıkartabileceği söylenir ve gazete yeniden çıkmaya başlar. Bu dönemin genel havası bu şekildedir.⁴⁷ Örneğin 1941 Martında Beyoğlu'nda bir İngiliz diplomatına bomba atılma hadisesi gerçekleşmiştir. Ertesi gün gazeteler bu olayla ilgili haber yapılmasından

⁴⁴ Seydi, a.g.e., s.50.

⁴⁵ Topuz, **100 Soruda Türk Basın...**, s.162.

⁴⁶ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1943)**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s.216.

⁴⁷ Topuz, **100 Soruda Türk Basın...**, s.162.

dolayı resim basmışlardır; Akşam, Vakit, Son Posta, Yeni Sabah, Tasvir-i Efkâr, Tan, Vatan ve Halk bu gerekçeyle kapatılır.⁴⁸

Ancak bununla birlikte gazetelerin tamamen kontrol altında tutulduğunu söylemek her zaman mümkün değildir. Bu tür taraf olma durumlarında savaştan güçlerin de bir şekilde etkisi olmuştur. Mesela başlangıçta Alman karşıtı olan Cumhuriyet gazetesinin editörü Yunus Nadi, Von Papan ile görüşmesinden sonra Almanya lehine yazılar yazmıştır.⁴⁹ Yunus Nadi gazetenin yönetimini oğluna bırakmak istemiştir. Nadir Nadi, o günlerde İngiltere ve Fransa'yla dostluğumuzun geliştirilmesinden yanadır. Ama bir süre sonra Fransa cephesi çökünce Almanya'nın savaşı kazanma olasılığı güçlenmiştir. Mihver güçlerinin uyguladığı yöntemlerle sonraki dönemde Nadir Nadi de Alman yanlısı olarak nitelendirilen gazeteciler arasındadır. 30 Temmuz 1940 tarihli başyazısında kendisi şöyle demektedir:

“Bugün Avrupa’da bir Alman kudreti yaşanıyor. Bu Alman birliğinden gelir. Bu birlik ise bir ya da birkaç kişinin değil, gelişen bir düşüncenin, binaenaleyh tarihin eseridir. Avrupa için bir tehlike olacağını ileri sürerek Alman birliğini parçalamaya uğraşmak, tarihi tersine yürütmek gayretine benzer. Alman birliğini parçalamak için milliyet fikrini öldürmekten başka çare kalmamıştır. Avrupa devletleri realiteyi olduğu gibi görmeli ve yollarını ona göre tayin etmelidir.” Nadir Nadi ertesi günkü başka bir başyazısında ise, milleti bile bile İngiltere ile birlikte savaşa sürüklemenin sakıncaları üzerinde durmuştur. İsmet İnönü ve Refik Saydam, Nadir Nadi'nin bu tutumundan rahatsız olmuşlar ve Yunus Nadi'yi uyarılmışlardır. Ancak bu fayda vermemiş Cumhuriyet bir süre daha Alman yanlılığını sürdürmüştür.⁵⁰ Alman basınının, Türkiye’de basının denetim altında bulunduğunu iddialarına cevap olarak; Yeni Sabah

⁴⁸ Topuz, **100 Soruda Türk Basın...**, s.164.

⁴⁹ Seydi, a.g.e., s.52.

⁵⁰ Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere...**, s.170.

ve Tan, Türkiye’de sansür olmadığını, bazı gazetelerin hükûmet politikasına destek verdiğini açıklamışlardır.⁵¹

İkinci Dünya Savaşını ortaya çıkaran duruma bakıldığında iki önemli güç dikkati çekmektedir. Bu güçler Almanya ile İtalya’dır. Birinci Dünya Savaşı sonunda İtalya’da liberal demokratik düzeni yıkarak, yerine totaliter yönetim kuran Mussolini’nin Faşist Partisi, Avrupa ve Dünya’nın başka ülkelerinde de kopya edilen bir model ortaya çıkarmıştır. Almanya’da nasyonal sosyalizmin ortaya çıkışını hazırlayan ortam ile İtalya’da Faşizmin içinde belirlediği ortam arasında büyük benzerlikler vardır.⁵² Neticede, faşistlerin propaganda faaliyetine Nazilere göre çok daha eskiden başlamalarına ve ciddi bir deneyim yaşamalarına rağmen Nazilerden daha başarılı olduklarını söylemek oldukça güçtür.⁵³ Bu süreçte Almanya toplumsal siyasal ve ekonomik sıkıntılar içindedir. Savaştan yenik çıkan bir ülkede, işsizlik sorunu, yüksek enflasyon demokratik ilkelerin devamlılığını sağlayamıyordu. Bu açıdan toplumsal koşullar İtalya’daki durumun tekrarı gibiydi. İtalya Birinci Dünya Savaşı’ndan galip çıkmış, fakat hiçbir kazanç elde edememişti. Bu nedenle İtalyan ulusu bir aldatılmışlık psikolojisi içindeydi. İtalyan ekonomisi de savaşta yenik düşmüş bir devlet ekonomisi manzarası göstermekte, Almanya da aynı sıkıntılar içindeydi.⁵⁴ Hitler’in önderliğindeki Nasyonal Sosyalist Partinin iktidara gelmesinde İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya’nın yaşadığı ekonomik, sosyal ve politik şartlarla birlikte Alman halkının psikolojik durumu belirleyici olmuştur. Partinin ismi Hitler tarafından verilmiştir.⁵⁵ Sonuç olarak savaş sonrası sorunları bu bakımdan

⁵¹ Sezen Kılıç, **Türk Basınında Hitler Almanya’sı (1933-1945)**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009, s.207.

⁵² Ekinci, a.g.e., s.15.

⁵³ Akarcalı, a.g.e., s.155.

⁵⁴ Ekinci, a.g.e., s.15.

⁵⁵ Akarcalı, a.g.e., s.3.

İtalya ve Almanya da büyük bir benzerlik göstermekteydi.⁵⁶ Bu benzerlikler siyasal istikrarsızlık, toplumsal kargaşa ve ekonomik bunalımdı.⁵⁷ İngilizlerin bu süreçte Türklerle bir ittifakın içine girme isteklerinin temelinde yatan en önemli neden ise Boğazların stratejik olarak sağlayacağı avantajdı.⁵⁸

Savaş yılları hem Almanların, hem de Müttefiklerin Türk basınına elde etmeye çabaladıkları bir dönem olmuştur. 1939'da ilk olarak Fransızlar gazetecileri davet etmişlerdir. Sınırlardaki savunma tertiplerini gösterirmişlerdir. 1942 Temmuzunda ise sıra Almanya'dadır. Başyazarlar Alman cephelerini dolaşmışlardır, sonrasında da onları yazılarında anlatmışlardır. 1942 Temmuzunda İngilizler ve Amerikalılar başyazarları davet etmişlerdir. Bu defa da batıların övgüsü yapılır gazetelerde.⁵⁹ Söz konusu geziler, İkinci Dünya Savaşı sürecinde sıcağı sıcağına yürütülen propaganda faaliyetlerinin bir parçası olmuştur. Türk kamuoyunu kendi politikaları doğrultusunda etkileme ve yönlendirme çabasıyla yapılan bu girişimlerde mihver ve müttefik devletler, gazetecileri savaş faaliyetleri konusunda etkileyebilmek için kendi bölgelerine davet etmişler, askeri çabaları konusunda ikna etme gayreti içinde olmuşlardır. Hedef bu noktada, şüphesiz mücadelesini sürdürdükleri savaşa Türkiye'nin kendi taraflarında katılımını sağlamaktır.⁶⁰

Alman propaganda ve istihbarat teşkilatı, bulunduğu ülkedeki büyükelçilik ve onun bünyesindeki Basın Ataşeliği etrafında örgütlenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'deki Alman propagandası, Alınan Basın Ataşesi Schmidt-Dumont'un elindedir.⁶¹ Türk toplumu üzerinde kısa süre içinde Naziler lehine kamuoyu oluşturmanın yolu, Türk

⁵⁶ Ekinci, a.g.e., ,s.15.

⁵⁷ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., 1. Basım, Kasım, 1998, s.24.

⁵⁸ Ekinci, a.g.e., s.153.

⁵⁹ Topuz, **100 Soruda Türk Basın...**, a.g.e, s.164.

⁶⁰ Gül Karagöz Kızılca, "1942 Yılında Mihver ve Müttefik Devletlerce Düzenlenen Türk Basın Gezileri", **Kebikeç/** 14.2002, s.5.

⁶¹ Seydi,a.g.e., , s.28.

basını üzerinde kurulacak nüfuz ile mümkündür. Bu hedefe ulaşmak için rüşvet dâhil her yol denenir. Basını kazanmak için uygulanan yöntemlerden biriside, bilgilendirme gezisi adı altında Türk gazetecileri Almanya'ya davet etmek olmuştur. Savaşın başlamasından çok önce 1935 yılında bir grup Türk gazetecinin Almanya'ya davet edilmesi ve Hitler tarafından kabul edilmesi bu amaca yönelikti. Bu olay aynı zamanda Türkiye'ye yönelik geniş çaplı Alman propaganda faaliyetinin başlangıcıdır. Propaganda Bakanlığının Türkiye masası sorumlusu Knothe tarafından ayarlanan bu seyahate on dört gazeteci katılmıştır. Almanya'nın Ankara Basın Ataşesi Dr. Schmidt-Dumont da Türk gazetecilere eşlik etmiştir. Bu esnada Knothe, bazı İstanbul gazetecileri ile uzun sürecek bir temas kurmayı başarmıştır. Türk gazetecilerin Almanya'yı ziyareti öncesinde, Almanya tarafından Cumhuriyet başyazarı Yunus Nadi'nin yazılarından memnuniyetsizlik dile getirilir. Alman Propaganda Bakanlığı, Cumhuriyet başyazarını kendi propagandaları için kazanmaya önem vermektedir.⁶² Bu ziyaret dönüşü, Propaganda Bakanlığı'nın Basın Departmanı ve Savunma Departmanlarının yazılarında Almanya karşıtı görüşlere yer veren Nadi'yi kazanmak için, girişimi oldu. Sonuca bakıldığında başarılı olduğu görülmektedir. Çünkü Nadi savaş yıllarında Alman yanlısı tutumuyla kendisini gösterecektir.⁶³ Yunus Nadi tarafından La Republica adlı Fransızca eki ile çıkarılan Cumhuriyet gazetesi, Almanların sözcüsü olarak ün salmıştı. Gazetenin askerî editörlüğünü yapan emekli General Erkilet, savaşın günlük seyrini Alman bakış açısıyla değerlendiriyordu. Almanlar aynı zamanda bazı Türk basınına da nüfuz etmeyi başardılar. İstanbul'daki Alman elçiliği, 'Republique' den beş bin nüsha alıyor ve büyük olasılıkla bunu kendisi ücretsiz dağıtıyordu.⁶⁴

Türk-Alman ekonomik ilişkilerinin de savaş yıllarındaki yakınlaşmalarda etkisi vardır. 1933-1939 yılları arasındaki Türk-Alman

⁶² Seydi,a.g.e., s.25.

⁶³ Seydi,a.g.e., s.26.

⁶⁴ Seydi,a.g.e., s.60,61..

ilişkilerinin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. 1933 yılından başlamak üzere, iki ülke ticaretinde hızla artan yoğunluk, 1936 yılında en üst düzeye çıkmıştır. Nazi Almanya'sının Türkiye'yi ekonomik açıdan giderek kendine bağımlı kılma siyaseti başarılı olmuş, 1939 yılı başında Türkiye Almanya'ya bağımlı hale gelmiştir. 1936 yılında, Türkiye toplam ihracatının %51'i Almanya'ya yapmaktaydı. Toplam ithalatının %45,1 bölümünü yine Almanya'dan karşılamaktadır. Bu ise Türkiye'nin ticaret yoğunluğunun yaklaşık %50 si anlamına gelmekteydi. Türk-Alman ticareti 1938 yılında, Türkiye toplam ihracatının %42,9 bölümünü Almanya'ya yaparken toplam ithalatının %46,9 yine Almanya'dan karşılamaktaydı.⁶⁵

Türkiye'nin 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile üçlü ittifak imzalaması Türk-Alman ilişkilerini gerginleştiren bir gelişme oldu.⁶⁶ Nazi Almanya'sı, yeni kurulan Cumhuriyetin birtakım sıkıntıları içinde olmasının ortaya çıkartabileceği fırsattan istifade ile “eğitim” ve “basın” başta olmak üzere ciddi öneme sahip iki konuda; Türk siyasi, sosyal ve ekonomik alanına nüfuz edebilmenin yollarını araştırmıştır.⁶⁷ Bunun dışında Mihver grubu tarafından İstanbul, Be-yoğlu ve Journal d' Orient gibi daha az önemli İstanbul gazetelerine de, rüşvet vermek için birtakım girişimlerde bulunulmuştur. İstanbul gazetesinde çalışan Emrullah adında anne tarafından İtalyan olan bir genç, Almanya lehine yazı yazmak için ikna edilerek bu gazeteci ayrıca İtalyan yanlısı yazılarından dolayı Mussolini tarafından da kabul edilmiştir. Nazi iktidarının ilk yıllarında Türkiye ile ilgili askeri ve ekonomik istihbarat, Savaş Bakanlığı'ndan Yüzbaşı Wesp-hal'ın iş birliği ile Dr. Rudi Köhler tarafından yürütülmüştür. Bu faaliyetler sonucu 1936 yılında, Propaganda Bakanlığı için ciddi malzemeler sağlanmıştır. Bu bilgiler Propaganda Bakanlığı tarafından

⁶⁵ Ekinci, a.g.e., s.196.

⁶⁶ Seydi,a.g.e., , s.11.

⁶⁷ Seydi,a.g.e., s.20.

kullanılmak üzere, tercüme için Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir.⁶⁸

11 Haziran 1940 da İtalya'nın savaşa girmiş olması, Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'nı devreye sokmuş ancak bu ortamda Türkiye Müttefiklerin baskılarını ortadan kaldırmıştır. Müttefiklerin yenilgileri birbirlerine eklendikçe Türkiye'de bazı çevrelerde ülkenin bu kez de zayıf tarafa katılmış olması kaygıları uyandırdığı görülmektedir. Bazı çevreler ise Türkiye'nin Batılı demokrasilere katılırken aceleci davrandığı görüşündeydiler. Bütün gözler İtalya'nın üzerine çevrilmiştir. Saraçoğlu, Türkiye'nin savaşa katılmak üzere olduğu söylentilerini yalanlayarak kamuoyunun telaşa verilmemesi gerektiği üzerinde durmuştur. Alman askeri gücünün boyutları günden güne daha belirginleştikçe ve Almanlar Fransız ordularını art arda hezimeteye uğrattıkça, Türkiye'de ufaktan ufağa bir Alman hayranlığının sezilmekte olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁹ Bu günlerde Türk basını ihtiyatlı hükümet çizgisini bir ölçüde izlemekle beraber Romanya'nın işgalini açık sözlülükle değerlendirmekten geri kalmadı. Basının sıkı denetimi göz önünde bulundurulduğunda bu eleştirilerin önemli bir ölçüde hükümetinde görüşlerini yansıttığı söylenebilir. Basında çıkan yazılara Almanya tepki gösterdiğinde basının özgür olduğu söylenmiş ve bu sayede hükümet gerçek görüşlerini karşı tarafa sezdirirken resmi çizgisinden ayrılmamış oluyordu.⁷⁰

27 Eylül 1940 tarihinde; İtalya, Japonya ve Almanya arasında "üçlü Pakt" imzalanmıştır.⁷¹ Almanya'nın Avrupa'da kazanmış olduğu kesin başarılar, özellikle, Fransa'nın 1940 yılının Haziran ayında işgal edilmesi ile Türkiye'de daha da etkisini attırarak devam ettiren Nazi Propagandası 18 Haziran 1941 günü imzalanan Türk-

⁶⁸ Seydi, a.g.e., s.26.

⁶⁹ Selim Deringil, **Denge Oyunu (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Şubat, 2003, s.107.

⁷⁰ Deringil, a.g.e., s.126.

⁷¹ Hüner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, Nisan, 2012, 2. Basım, s.69.

Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması ile yeni bir ivme kazanmıştır. Almanya, bu süreçte üstünlüğünü sürdürmüş olduğu 1941-1942 yılları arasında Türkiye'nin Sovyetler'den duyduğu korku ve nefreti sonuna dek kullanmıştır. Alman Dışişleri, Türk basınını Alman yanlısı yayın yapmaları ve Alman karşıtı tutumunu değiştirmek için, Türk Hükümeti'ne başvurarak, bu yönde önlemler alınması isteğini iletmesi yolunda Ankara'daki Büyükelçisi Von Papen'e emir vermiştir. Daha önemlisi önce de belirtildiği üzere açıkça İngiltere tarafından satın alındığını öne sürdüğü basına ve radyodaki önemli kişilere doğrudan etki yapmak gerektiğine işaret etmiş, bu amaçla birkaç milyon değerindeki dövizin hemen gönderilebileceğini bildirmiştir.⁷² Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından hemen sonra Von Papen Berlin'e şu teminatı vermiş bulunuyordu: "... Saraçoğlu, Türk radyo ve basınının antlaşmaya gereken sıcak ilgiyi göstermesini sağlayacaktır."⁷³

1940 yılında İstanbul'un da içinde yer aldığı altı ilde sıkıyönetimin ilan edilmesi kararı, basın üzerindeki kontrolü bir kat daha artırmıştır. Basın üzerinde devlet denetimi bununla da sınırlı değildir. Büyük gazete sahiplerinin aynı zamanda CHP milletvekili olması, CHP tüzüğünde de gazete sahibi vekillerin parti prensiplerine aykırı hareket etmemesi ve görüş birliğini sağlamak yönünde prensip kararının yer alması hususları, basın üzerindeki denetimin bir başka yolu olmuştur. Basın üzerinde diğer bir etkili denetim unsuru da, Matbuat Umum Müdürlüğü'dür. Bunun sonucunda basın, iç ve dış politika üzerinde yeterince serbest kalem oynatamıyordu. Dolayısıyla devrin gazetelerinin genel politikalarının belirlenmesi üzerinde, hükümetin ciddi: oranda belirleyici olması söz konusuydu. Mesela CHP'nin resmi: organı olan Ulus'un Yazı İşleri Müdürü olan Ahmet Şükrü Esmet Müttefikler lehine yazı yazarken, diğer yazı işleri müdürü Falih Rıfkı Atay ise, Mihver bloğunun beklentileri yönünde ya-

⁷² Ekinci, a.g.e., s.208.

⁷³ Ekinci, a.g.e., s.210.

zılar kaleme alırdı. Fransızca nüshası La Republique ile birlikte Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr Alman yanlısı; Akşam, Vakit ve İkdam gazeteleri orta yol politikası izlerken Yeni Sabah, Haber, Tan, Son Telgraf ve Vatan gazeteleri ise, kesin bir müttefik yanlısı politika izliyorlardı. Özellikle Yeni Sabah ve Haber gazetelerinin Yazı İşleri Müdürü Hüseyin Cahit Yalçın, bu konuda ateşli yazılar yazmasından dolayı sık sık Almanya'nın hedefi haline geliyordu.⁷⁴

Savaş süresince Mussolini ve Hitler'in iş başına gelmeleri, İkinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan gerginlikler, Avusturya'nın ve sonra da Çekoslovakya'nın işgali başyazarlara tükenmez konu olmuştur. Bu dönemde bütün gazetelerde dış yorum sütunları açılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarının en önemli dış politika yazarları Necmeddin Sadak, Falih Rıfki Atay, Yunus Nadi, Nadir Nadi, Abidin Daver, Hüseyin Cahit Yalçın, Ömer Rıza Doğrul, Ahmet Şükrü Esmer, Zekeriyeye ve Sabiha Sertel, Asım Us, Burhan Belge, Cihat Baban, Peyami Safa, Muharrem Fevzi Togay, Mümtaz Faik Fenik, Ali İhsan Sabis ve Burhan Belge'dir.⁷⁵

Türk Dışişleri Bakanlığı Alman propagandasını önleyebilmek için, yabancı elçiliklerden, yayımlanmak üzere basına herhangi bir materyal göndermemelerini istemiştir. Bu uygulamanın hedefi, Alman propagandasına son vermek ve aynı zamanda Türkiye'nin, tarafsız kaldığını göstermek istemesidir. Ancak bu uygulamayı sadece Almanlarla sınırlı tutması, Alman elçiliğinin şiddetli protestolarını çekeceğinden aynı uygulamaya İngilizler de tabi tutulmuştur. Bütün bunlar, Türk yetkililerinin Alman propagandasına Türkiye'de nefes aldirmayacaklarının bir delili olarak görüldü. Bu arada Anadolu Ajansı'nın, Alman gazetelerden haber aktarmasında da ciddi azalma göze çarpmaktadır. Daha önce yüzde yirmi beşlere varan Alman basınından haber alına oranı yüzde beşe kadar düşmüştür.⁷⁶ İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugh Knatchbull-Hugessen'in baskıları

⁷⁴ Seydi, a.g.e., s.51.

⁷⁵ Topuz "Türkiye'de Dış Haberciliğin Gelişimi", a.g.m., s.100.

⁷⁶ Seydi, a.g.e., s.57.

doğrultusunda, Türkiye'nin defalarca yasaklamasına rağmen Alman propagandası bir şekilde basında devam etmiştir. Yine Alman yanlısı yayın yapan Beyoğlu Gazetesi'nin bu yöndeki yayınları, İstanbul'da kitapçılarda satılmaktaydı. “Gazetede yer alan haberler İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetlerinin defalarca İtalyan hastanelerini bombaladığı, İngiliz generallerin korkak olduğu, İngilizlerin sürekli olarak denizlerde ticaret filosuna saldırdığı, İngiliz askeri operasyonlarının çok gülünç olduğu şeklinde Alman propagandası kokuyordu.”⁷⁷

Basında Almanya'ya eğilimli gazetelerin başlıca sözcüsü Tasviri Efkâr gazetesiydi. Hitler'in 21 Temmuz konuşması ile ilgili olarak Ebuziyya Velid bu konuşmanın sert bir tonda yapılmış olmasının tabii olduğunu söylüyordu:

“... Hitler'in dün irat ettiği nutuk müttehakimane ve şiddetlidir. Bunu mazur değilse bile tabii addetmek lazımdır. Hitler'in verdiği bütün sözleri yerine getirmiş olduğunu söyleyen Velid, “muvaffak olmuş galip bir Devlet Reisinden” ancak bu sert tonun beklenebileceğini belirtmektedir. Ancak Velid aynı zamanda barış konferansının bir an önce başlamasından da yanadır.”⁷⁸

26 Haziran'da Türkiye tarafsızlığını yani savaşın dışında olduğunu resmi olarak bildirmiştir.⁷⁹ 1 Kasım 1940'ta İsmet İnönü, Türkiye'nin savaşın dışında olduğunu, Türk karasularının ve hava sahasının savaşın taraflarınca kullanılmasına izin vermediğini resmen açıklamıştır.⁸⁰ Aynı günlerde Türk basını Türkiye'nin sadık bir müttefik olduğunu ve aslında Müttefiklerin lehinde hareket ettiğini dile getirmekteydi. 17 Haziran'da Necmettin Sadak, Akşam'da Türkiye'nin ittifaka tümüyle sadık olduğunu vurguluyor ama Türkiye'nin coğrafi konumuna dikkati çekiyordu: “.....Ne çare ki coğrafi vaziyetimiz diğer büyük ve yakın demokrasiler gibi değildir. Memleketimizin

⁷⁷ Seydi, a.g.e., s.63.

⁷⁸ Deringil, a.g.e., s.109.

⁷⁹ Deringil, a.g.e., s.116.

⁸⁰ Deringil, a.g.e., s.117.

coğrafi vaziyeti kadar bugün içinde bulunduğumuz ahval ve şartlar Türkiye'nin herhangi bir hareketini müttefiklerimize asgari derecede dahi faydalı kılacak manzarayı arz etmekten uzaktır..." Sadak'ın yorumuna göre, Türkiye savaşın dışında kalarak savaşın etkilerinin, Akdeniz ve Yakındoğu'ya sığramasına engel olmuş ve bu durum İngiltere'nin işini kolaylaştırmıştır.⁸¹ Hükümetin savaş boyunca, elindeki bir takım basın kanunları ve tüzüklerden yararlanarak denetim altında tuttuğu günlük basın organları "Mihver 'den yana olanlardan, Sovyet yanlısı olanlara kadar, geniş bir başyazar kadrosuna hep sahipti."⁸²

1941 yılı sonunda, ABD savaşa katılmıştır. Almanlar ise Orta-doğu ve Kafkasya bölgelerine yönelik harekâtlara girişmişlerdir.⁸³ Almanlar, Haziran 1941 tarihinde Sovyetlere saldırınca Turancılar etrafında bir propaganda geliştirmeye çalışmışlardır. Haftalık mizah ve fikir dergileri Akbaba, Karikatür, Bozkurt, Beyoğlu, Yurt ve Çınaraltı dergileri Alman yanlısı yayınlarıyla tanınmaktaydılar. Dergilerde yayımlanan yazılar ve karikatürlerde Alman propagandasının izleri görülebilmekteydi.⁸⁴ Bu dönemde Türkçü ve Turancı akım üzerinde Alman tesirinin olduğu bir kısım yazarlar tarafından ortak görüş olarak kabul edilmektedir. Bu yazarlara göre; Türkçü ve Turancıların Haziran 1941'den başlayarak canlanmasında, Almanya'nın bu akımı kendi çıkarlarına hizmet etmeye yönelik olarak, desteklemesinin rolü büyüktü. Bu görüşle birlikte; Almanya'nın amacı Turancı eylemleri güçlendirip, hem Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan Türkleri yanında savaşa sokmak; hem de Türkiye'de bu konuda bir kamuoyu oluşturup, Türk Hükümeti'ne, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa girmek konusunda karar aldırarak noktasında kendi düşüncesini gerçekleştirmektir.⁸⁵

⁸¹ Deringil, a.g.e., s.119.

⁸² Ekinci, a.g.e., s.212.

⁸³ Tuncer, a.g.e., s.101.

⁸⁴ Seydi, a.g.e., s.60.

⁸⁵ Ekinci, a.g.e., s.217.

Alman ordularının Sovyetler Birliğinde ilerledikleri sırada, İkinci Dünya Savaşının başında, Almanya'nın Türkiye Büyük Elçisi Von Papan, Rusya'nın Türkçe konuşulan bölgeleri hakkında bilgi almak, bu bölgelerde yaşayanların desteğini kazanmak ve Türkiye'deki Turancılık akımlarını Almanya lehine kullanabilmek adına bazı Turancı gruplarla ve mültecilerle temasa geçmiştir.⁸⁶Göçmenler, Almanya'nın Sovyet topraklarında ilerlemesine ülkelerine ulusal bağımsızlık kazandıracak bir girişim olarak bakarlarken, Turancılar ise; bu gelişmeleri hem farklı bölgelerde yaşayan tüm Türkleri bir araya getirmeyi amaçlayan düşüncelerinin gerçekleşmesi, hem de Nazi egemenliği altına gireceğine inandıkları bir düzende mevki ve otorite sahibi olmak arzusuyla desteklemişlerdir.⁸⁷ Mültecilerin yakın dava arkadaşı olan Turancılar da, aslında bütün Türklerin bir tek bayrak altında birleştirilmesini hedef tutan kendi siyasi ideolojileri icabı, diğer anlamda ise faşist veya Nazi hâkimiyeti altına gireceğine inandıkları bir dünyada mevki ve iktidar sahibi olmak hırsıyla, mülteci gruplarına katılmışlardır. Başlangıçta Almanya bu hedeflerine ulaşmada zorlansa da sonrasında bu girişim başarıya ulaşmıştır. Durum öyle bir hâl aldı ki 1942'den sonra Almanlar bizzat kendileri Turancılığın nihai başarısından korkmaya başlamışlardır. Türk hükümetinin bu konuya bakışı ise bir süre değişkenlik çizen bir politika takibinden sonra Turancılığı aktif olarak desteklemekten vazgeçmiştir. Almanya da Türkiye'de bu alandaki teşebbüslerine son vermiştir. Milliyetçiliğin hazırladığı aşırı sağcılığa müsait zemin ve Hükûmetin milliyetçilik olgusuyla faaliyet gösteren gruplar karşısında tepki vermemesi, öte yandan Almanların Rusya'da kazandığı askeri başarılar ve Türkiye'deki propagandaları, Turancılığın gelişmesine uygun bir atmosfer meydana getirmiştir.⁸⁸ Milli Şef İsmet İnönü kendisine has temkinli yapısı nedeniyle bu dönemde Turancı düşünceye ve çevre-

⁸⁶ Karpat, a.g.e., s.226.

⁸⁷ Ekinci, a.g.e., s.217.

⁸⁸ Karpat, a.g.e., s.226,227.

lere bir yakınlık göstermemiştir. Ama onlardan bütünüyle de uzaklaşmadığı bir gerçektir. Türkçü ve Turancı kesimin en önde gelenlerinin toplanmış olduğu Bozkurt Dergisinin Milli Şef İnönü hakkında duygularını Haziran 1941 tarih 11. sayısında açıkça ortaya koymaktadır: "*Ey tarihimizin bu gün için seçtiği İnönü, Türklüğün mukaddes istiklali için kanımızı dökmeye hazırız. Bütün Türklük senin işaretini bekliyor*".⁸⁹ Basın üzerinde her türlü denetleme ve etkiye sahip olan iktidarın bu konuyla ilgili olarak bu doğrultuda ki yayınlara uzun süre ses çıkarmamasının ve hoşgörülü davranmış olmasının Müttefik devletler üzerinde olumsuz izler bırakmış olduğu da görülmektedir. Türk Hükümeti yapmış olduğu bu gafın daha sonra farkına vararak, bu konuda sert önlemler alma gereği duyacaktır.⁹⁰ Bu dönemde Hükümet ırkçılığın Cumhuriyetin ana ilkelerine aykırı olduğunu ilan etmiş, o dönem Basınının da adeta söz birliğiyle ırkçılara karşı yazılarıyla bu tutumu destekledikleri görülmektedir.⁹¹

Türkiye'nin bu savaştan herhangi bir beklentisi olmamıştır. Savaşa girmek için elinden gelen gayreti gösteren Türkiye, Almanya'nın sınıra dayandığı Mart 1941 itibarıyla zor durumda kalmıştır. Bu sürece kadar İngilizlere karşı oldukça yakın tavırlar sergileyen Türkiye, Alman işgaline meydan vermemek için oldukça ihtiyatlı bir tavır takınır. Zaman zaman bu ihtiyatlı tavır, Alman yanlısı tavır takınmış görüntüsü veriyse de bu savaş dışı kalma gayretlerinin bir parçasıdır. Almanya'nın Türkiye' de, en azından İngilizler açısından bakıldığında tedirgin olunacak kadar gözle görülür bazı başarıları vardı. Türk ordusu içinde çok az da olsa Alman yanlısı üst düzey subayların olması İngilizleri endişelendiriyordu. Harp Akademisi Komutanı Orgeneral Ali Fuad Erden ve General Hüseyin Hüsnü Erkilet'in başını çektiği küçük bir azınlık, tam manada Alman yanlısı olanlardı.⁹² 1941 ve 1942 yıllarında General Erkilet, General

⁸⁹ Ekinci, a.g.e., s.218.

⁹⁰ Ekinci, a.g.e., s.219.

⁹¹ Karpat, a.g.e., s.229.

⁹² Seydi,a.g.e., s.13.

Erden ve Nuri Paşa ile von Papan ve Hitler dâhil Nazi ileri gelenleri arasında görüşmeler gerçekleşti. General Erkilet, Doğu Cephesi'ne gidip savaşın geleceği ile ilgili görüşmelerde bulunurken Nuri Paşa, Orta Asya'da bağımsız devlet kurma planlarını gündeme getirdi. Sovyetleri işgal ile meşgul olan Almanya da, bu planlar ile ilgileniyor gözüktü. Zira bu faaliyetler, Moskova'yı zor durumda bırakabilirdi. Hem bu kişiler, Türkiye'de Alman propagandasına yazıları ile destek olan insanlardı. Türk hükümeti bu olaylara zaman zaman sessiz kaldı. Bunun önemli sebeplerinden biri, Rusların Kürtleri beşinci kol faaliyetlerinde kullanması idi. Türkiye de buna karşılık Turancı faaliyetlere müdahale etmemekteydi.⁹³

18 Haziran 1941 de İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefikler ile Türkiye arasındaki ilişkilerde önemli bir aşama oluşturan ve güvensizlik duygularının başlangıcı kabul edilen asıl gelişme "Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması"nın imzalanmasıdır. Türkiye 1941 yılı başında, bir yandan Almanya ile siyasal ekonomik ilişkilerini geliştirirken diğer yandan da İngiltere ile olan ittifakına bağlı olduğunu her fırsatta tekrarlamıştır. Türkiye İngiltere'nin tüm baskılarına karşın Balkanlarda "mihver" devletlerine yönelik saldırıya geçmemesi, bu konuda Almanya'ya güvence vermesi, Türk-Alman ilişkilerinin süratle gelişmesinde önemli bir katkı unsuru olmuştur.⁹⁴ Hükümetin dış siyasetindeki bu değişiklik basındaki yayınlara da anında yansımıştır. Türk basınında 1941 yılı Mart ayına kadar yer alan Alman karşıtı yayınlara bu tarihten sonra rastlanmamıştır. Basına başta Almanya olmak üzere Mihver karşıtı yayın yapılmaması için talimat verildiği gazetelere gönderilen çeşitli uyarı yazılarından hatta bazı yayın organlarının kapatılma gerekçelerinden de anlaşılmaktadır.⁹⁵

Türkiye'de genelde İngiliz karşıtı gazetelerin takındığı tavır farklılıklar arz etmektedir. Esasında Almanlara yakınlığı ile bilinen Cumhuriyet, Avustralyalıların cesaretinden övgü ile bahsetmektedir. Yine

⁹³ Seydi, a.g.e., s.63.

⁹⁴ Ekinci, a.g.e., s.165.

⁹⁵ Ekinci, a.g.e., s.211.

İngilizlere dost olmayan İkdam, savaşın denizlerde değil Avrupa' da sonuçlanacağına vurgu yapmıştır. Fakat kendi yanlarında gördükleri Vatan gazetesinin, İngilizleri girişimci olmaktan ziyade bürokratik olmakla suçlaması, İngilizlerin canını sıkan bir durumdu. Bu düşünce, Almanya'nın desteklediği General Erkiilet'in Cumhuriyet'teki yazıları ile paraleldi. Tasvir-i Efkâr zaten genelde düşmanca bir tavır içerisindeydi. Singapur ile Odessa'yı, Kiev ve Leningrad'ı düz bir şekilde kıyashyor ve Hindistan'daki İngiliz emperyalizmini eleştiriyordu. Bu sebeplerden dolayı İngilizler, Türk kamuoyunu ihmal edemezlerdi.⁹⁶ Türkiye' de yayın yapan Müttefik yanlısı kuruluşlar ile Türk yetkililer arasında, Almanya'nın Türkiye üzerinde baskı kurması sonucunda dönem dönem ciddi sıkıntılarda meydana gelmiştir.⁹⁷

İkinci Dünya Savaşı yılları Türk basınının kutuplara ayrıldığı yıllar olmuştur. Basın savaşı tabii olarak çok yakından izlemiş, mevcut ideolojik tutumuna göre çoğu kez yanlı haberlerde verilmiştir. Savaş süresince savaşan tarafların, Türk basınına etkilemek, kendileri lehine kamuoyu oluşmasını sağlamak amacıyla çok değişik çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Sözgelimi, batılı devletler propaganda amacıyla dergiler çıkarmıştır. Anadolu Ajansına haber vermiş, ABD ve İngiltere Türkiye'de haber bürosu açmış, ayrıca batı yanlısı gazeteciler 1939 yılında Fransa'ya, 1942 yılında İngiltere ve ABD'ye götürülmüştür. Almanya'da benzer faaliyetlerde bulunmuştur. Dergiler çıkarmış, gerek İstanbul, gerek taşra gazeteleri için haber bültenleri çıkarılmış, 1942 yılında bir Alman gezisi düzenlenmiştir.⁹⁸ 1942 Mayıs ayında Alman baskısı neticesinde, Türkler tarafından Almanya'ya bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu heyette Vakit'in sahibi Asım Us, Akşam'ın sahibi Necmeddin Sadak, Cumhuriyet'in editörü Yunus Nadi ve Adana Türk Sözü'nün editörü Nevzat Güven vardı.

⁹⁶ Seydi,a.g.e., s.16.

⁹⁷ Seydi,a.g.e., s.211.

⁹⁸ Topuz "Türkiye'de Dış Haberciliğin Gelişimi", s.109.

Anadolu Ajansı başkanı da davet edilmiş ancak o, bu daveti kabul etmemiştir.⁹⁹

Almanya tarafından propaganda amaçlı yapılan bu gezinin Türk basını üzerindeki etkisi Almanların istedikleri şekilde olmuştur. Zira gezi devam ettiği sırada heyet başkanı Sadak'ın Berlin'de vermiş olduğu beyanat, '*Alman ordu mensuplarının Türk gazetecilere fazlaca muhabbet gösterdikleri*' şeklindedir. Asım Us gezi dönüşü Başbakan'a sunduğu raporda, Türk gazetecilerinin başta Almanya olmak üzere Bulgaristan, Macaristan da büyük dostluk tezahüratlarıyla karşılandığını ifade eden demeçlerdi. Us, döndükten sonraki gazetede yazılarında Almanya'da işsizliğin artık olmadığını ve Almanya'nın fabrikalaşma süreciyle hızla kalkındığını belirtmiştir. Almanya'nın, Birinci Dünya Savaşı sonucundaki kendisine dikte edilen yaptırımlar altında çökeceğini düşünenlerin yanılacağını yazmıştır. Nevzat Güven ise bu gezi esnasında, objektiflikten uzaklaşarak Almanlara olan hayranlığını ve gezi süresince Almanların kendilerine göstermiş oldukları yakın ilgiyi Türk kamuoyu ile paylaşmıştır.¹⁰⁰

Tüm bu gelişmelerden ortaya çıkan ise Türkiye ile Almanya arasındaki ekonomik iş birliğinin artmasıydı. Bütün bunlardan İngiltere'nin çıkardığı sonuç, Türkiye'nin Rus korkusundan dolayı yavaş yavaş Almanya yanına yaklaştığıdır. İngiltere, savaştan sonra Sovyetlerin hızının frenleneceğine dair Türkiye'ye bir şey göstermezse Almanya'ya doğru yönelmenin devam edeceği anlaşılmaktaydı.¹⁰¹ 1942 yılı sonuna doğru Sovyetler doğu cephesinde, İngiliz ve Amerikan birlikleri de Kuzey Afrika'da Alman ordularına karşı üstünlük sağlamaya başlamışlardı. Müttefikler cephelerde yavaş yavaş üstünlüğü ele geçirmeye başlayınca, Türkiye'de Alman propagandasının yönü de değişmeye başladı. Artık Alman zaferinden ziyade, savaştan sonra

⁹⁹ Seydi, a.g.e., s.16,17.

¹⁰⁰ Kızılca, a.g.m, s.14.

¹⁰¹ Seydi, a.g.e., s.17.

Avrupa'nın Bolşevikleştirileceği ve Türkiye'nin Sovyetlerin inisiyatifine terkedileceği algısı ağırlıklı olarak işlenmeye çalışıldı.¹⁰² 1943 yılı ortalarında artık yönetime karşı eleştirici tutumları ile tanınan Tan ve Vatan gazetelerinde o dönemde basın organlarında pek rastlanmayan türden yazı ve haberler görülmeye başlanmıştır. Bu yazılarda demokrasi ve faşizmden bahsediliyordu. Adımlar dergisinde, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde görevli bazı öğretim üyeleri tarafından (Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil, Behice Boran) yayımlanmaya başlanan yazılar dönemin aydın grupları arasında dikkati çekmiştir. Çok daha öncesinde yayımlanmaya başlanan Yurt ve Dünya dergisi ise ilk yayın hayatından sonra uzun bir süre sanat ve edebiyat dergisi olarak kalmışsa da, yine bu savaş yıllarında dergide ırkçılık-faşizm ve demokrasi-özgürlük gibi konulara yer verilmeye başlanmıştı.¹⁰³ 1943 yılı ise yine dengelerin değiştiği bir yıl olmuştu. Türkiye açısından en kritik olan bu yılda savaşta üstünlük müttefiklere geçmiş ve onlar da, yükümlülüklerini yerine getirmesi için, Türkiye üzerindeki baskıyı arttırmışlardır.¹⁰⁴

Bu arada Ankara Radyosu Arap Servisi'nin İngiliz aleyhtarı yayınları, İngilizleri ciddi anlamda rahatsız ediyordu. Özellikle Ankara'dan Arapça yayın yapan radyonun Rus-Alman savaşında Alman yanlısı değerlendirmelere ağırlık vermesi üzerine, İngiliz Basın Ataşesi Leigh Ashton, Matbuat Umum Müdürü (Basın Yayın Genel Müdürü) Selim Sarper'i ziyaret ederek şikâyetlerini dile getirdi. Özellikle bu yayın, Arap dünyasına da ulaştığından bu ülkelerdeki İngiliz temsilcilikleri de bu konuda hassastılar. Zira bunlar, komşu Arap halkı üzerinde ciddi etki yapıyordu.¹⁰⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Basından beklenen, ulusal çıkarlar hedef gösterilerek bu çıkarlara hizmet edilmesidir. Basınla

¹⁰² Seydi, a.g.e., s.17.

¹⁰³ Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hükmet Özdemir, Korkut Boratav, v.d., **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cem Yayınevi, Ankara, 1989, s.131.

¹⁰⁴ Tuncer, a.g.e., s.116.

¹⁰⁵ Seydi, a.g.e., s.17.

iktidar arasındaki çatışmaların tümü ulusal çıkarlar konusundaki farklı yaklaşımlardan doğmuş, siyasal iktidar, basını icraatlarına engel olarak gördüğü zaman ise onu susturacak önlemleri almaktan geri kalmamıştır. Bu durum özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında daha da belirginleşmiş, çeşitli yasalar ve gazeteci-milletvekilleri aracılığıyla basın kontrol altına alınmıştır.¹⁰⁶ Türk Basını, İkinci Dünya Savaşı yıllarında siyasal iktidarın bütün baskılarına rağmen rejim açısından önemli tartışmaları gündeme getirmiş ve bu tavırları yüzünden cezalandırılmıştır.¹⁰⁷ Bu dönemde basında gelişen muhalefet, CHP'nin kendi içinde belirmeye başlayan muhalefetten çok daha güçlü olmuştur.¹⁰⁸ Nazi Almanya'sının gerçekleştirdiği propaganda yöntemleri Türkiye'de de uygulanmış ve ülkenin önde gelen insanların; gazetecileri, aydınları, iş adamlarını Almanya'nın karşı konulamaz gücü konusunda etkilemiştir. Bu etki Türkiye'yi daha önce olduğu gibi Almanya yanında yeniden bir savaşa da götürebilirdi. Hükümet böyle bir yönelimi ya da gidişatı kontrol altında tutabilmek için basını denetleme yoluna gitmiştir. Bugün sansür diye tabir edilen bu mevzu başka bir açıdan bakıldığında ise ülke insanının başkalarının çıkarları uğruna sonu iyi olmayacak bir maceraya sürüklenmemesi olarak da değerlendirilebilir.¹⁰⁹

Basında Almanların propaganda faaliyetlerine yönelik olarak en sert tepki Zekeriya Sertel'den geldi. *Sertel, Hitlerin Kavgam adlı eserinde "propagandanın temeli yalandır. Yalan ne kadar büyük olursa o kadar etkili olur"* sözüne atıfta bulunarak, Alman propaganda Bakanlığı'nın bütün işlerinde Hitler'in bu sözünü kendilerine amaç edindiklerini ifade etmiştir. Ayrıca Sertel, Alman firması Bayer'in Türkiye'deki gazetelere reklam verme işine baktığını ve bütün Alman firmalarının hangi gazetelere ne miktar ilan vereceklerini tayin ve tespit ettiğini belirttikten sonra, Almanya aleyhindeki yazılarını sürdürürlerse Tan

¹⁰⁶ Gürkan, a.g.e., s.52.

¹⁰⁷ Gürkan, a.g.e., s.50.

¹⁰⁸ Gürkan, a.g.e., s.54.

¹⁰⁹ Alemdar ,a.g.e., s.276,277.

gazetesine ilan vermemekle tehdit eden kişinin de Bayer firmasının müdürü Vidman olduğunu iddiasında bulundu. Sonradan bakıldığında gerçekten de sonraki zamanda, hiçbir Alman firması Tan gazetesine ilan vermemiştir.¹¹⁰ Almanya'nın bu hareketi sadece Tan gazetesinden tepki almamıştır. Yeni Sabah gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın, Alman saldırılarına karşılık vermiştir. Son Telgraf gazetesi de Türk basınına savunmakla kalmayıp Tan gazetesinde yer alan iddiaların araştırılmasını istedi. Ancak Alman elçiliğinin fazla sayıda aldığı Cumhuriyet gazetesinin yorumu farklıydı. 22 Kasım tarihli yazıda Cumhuriyet, Alman propaganda ve istihbarat faaliyetlerini yürüten DNB'nin tutumunu savundu ve bu ülkede çalışan yabancı gazetecilerin sorumsuzluğundan şikâyetçi oldu.¹¹¹

Sol ağırlıklı yayın yapan ve ideolojik konumunu sonuna dek sürdüren bir başka gazete de Tan gazetesidir. Kurucuları Halil Lütfi Dördüncü, Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman, Rifat Yalmandır. Ancak gazetenin yayın siyaseti, 1943'te tümüyle Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel'in eline geçmiştir. Savaş yıllarının devam ettiği süreçte Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel'in sola dönük görüşlerini Sovyet Komünizmi anlayışına dönüştürürler. Bir tarafta Cumhuriyet ve Tasvir Efkâr öte yanda Tan'ın temsil ettiği aşırı uçları savunan yazarlar dışında sürecin en önemli makale yazarlarından biri de Hüseyin Cahit Yalçın'dır. Hiç tartışmasız bir biçimde Müttefiklerden yana, ama Sovyetler Birliği'ne de o kadar soğuk ve bu devlete hiç güvenemeyen Yalçın, 1943 yılına dek Yeni Sabah, daha sonra yeniden Tan'ın'ı çıkarmıştır. Yalçın ile aynı paralelde olan bir başka yazar da Ahmet Emin Yalman'dı. Asım Us da, İstanbul'da yayınlanan Vakit gazetesinin hem sahibi hem de Başyazarı olarak ılımlı ve orta yol siyaseti ile anılmaya değer bir başka yazardır. Dönemin diğer gazetelerinden iktidar, Mihveri desteklemekten uzaktır. Diğer önemli iki gazete Son Posta ve Son Telgraf gazeteleridir. Tek Parti, CHP'nin siyasalarını sert bir biçimde eleştirdikleri için her iki gazete de, savaş sırasında ve

¹¹⁰ Seydi, a.g.e., s.53.

¹¹¹ Seydi, a.g.e., s.53,54.

sonrasında sık sık kapatılmıştır. Bu yayın organlarının yanında birkaç tane yabancı dille yayın yapan gazete vardır. Bunlardan ilk üçü Mihver yanlısı İngilizce ve Fransızca yayınlanan *Turkisch Poste*'dur.¹¹²

Türkische Post özellikle Almanca bilen Türkler arasında ciddi bir taraf bulmuştur. Alman propagandası yapan gazete, yabancı ajanslardan gelen haberlerin yayınlanmasını yasaklayan yasadan kurtulmak için Anadolu Ajansı'ndan müttefikler aleyhine kullanılabilecek bazı başlıklara yer vermiştir.¹¹³ *Türkische Post*, 14 Eylül 1942 tarihinde Von Papen'in, İstanbul'daki Alman topluluklarının gerçekleştirdiği spor etkinliklerinde yaptığı propaganda yüklü konuşmasına da yer vermiştir. Von Papen bu konuşmasında; savaşın topraklar kazanma adına değil, dünyayı sömüren İngiliz emperyalizmine karşı ekonomik ve sosyal adaleti sağlamak adına olduğunu ifade ediliyordu. Konuşmasın da :"*Almanya, İngiltere'nin Avrupalı olmayan bencil görünüşünü reddetmekte ve Amerikan materyalizmi ile onların Bolşevik işbirlikçileri karşılığında Avrupa değerlerini savunmaktadır. Almanya Türkiye'nin de Avrupa'ya ait olduğunu ve Avrupalı olarak sorumluluğu olduğunu ilan eder.*" demekteydi. Almanya'nın, desteği karşılığında ise Türkiye'ye İran, Irak, Filistin ve Suriye sınırı ile ilgili birtakım sözlerinin olduğunu hatırlatan Von Papen, Türkiye'ye sınırlarında mevcut durumdan çok daha iyi şartlarda gelişmelerin olacağı vaadinde bulunuyordu. Bu amaçla da Türk halkından da, Bolşevizm'i Avrupa'dan atmak için başlattıkları bu mücadelede destek istiyordu.¹¹⁴ Savaşın taraflar, Türkiye'nin menfaatlerine yönelik yaptıkları her bir hareketin propagandasını yapmak için büyük gayret göstermişlerdir. Örneğin Almanlar Türkiye ile olan ticaretlerini propaganda malzemesi yapmışlardı. Almanlar, Türkiye'nin ihtiyacı olan pek çok ürünü te-

¹¹² Ekinci, a.g.e., s.213.

¹¹³ Seydi,a.g.e., s.58.

¹¹⁴ Seydi,a.g.e., s.60.

darik ediyor, bunun da propagandasını yapıyordu. Türk gazetelerinin de bu konuya haberlerinde yer vermesi kamuoyunda Alman saygınlığına önemli katkı sağlamaktaydı.¹¹⁵ Marksist felsefeyi Sovyetler Birliği'ne siyasal bağlılıkla sürdüren ve Fransızca yayınlanan bir diğer aşırı uçta yer almış gazete de "La Turquie"dir.¹¹⁶ Modern haberleşme araçlarından etkin olarak yararlanmak isteyen Almanlar, özellikle basını etkin olarak kullanmaya istekliydi. Müttefik devletler, Türkiye'de Do you speak English, Parade, Images, Realite, La Turquie gibi kendilerine özgü yayın organları çıkartmaktaydılar. Almanların da doğrudan denetim altında bulundurdukları ya da bastıkları yayınlar vardı. Fransızca yayınlanan Beyoğlu ve İstanbul dergileri, Türkçe yayınlanan Yeni Dünya; Goebbels'in Bakanlığı tarafından Fransızca, Almanca, İngilizce ve Türkçe yayınlanan Signal ile Almanca yayınlanan günlük 'Türkische Post' tu. Signal de daha ziyade Alman ordusunun kahramanlığı ve silah gücünden bahsedilerek, Alman ekonomi ve sanayisinin üstünlüğü ve Türk-Alman dostluğu gibi konularına yer verilmekteydi. Türkische Post, savaş sonrası Türkiye'ye atanan ilk Alman Büyükelçisi Rudolf Nadolny'nin girişimi ile kurulmuştu. Aralarında Deutsche Bank'ın da bulunduğu Alman şirketleri, gazeteye para desteği sağlamaktaydı.¹¹⁷ Bunun dışında, Völkischer Beobachter ve Deutsche Allgemeine Zeitung gibi Almanya'da Türkçe ve Almanca olarak basılan gazeteleri, İstanbul'daki Alman kitabevlerinden edinmek mümkündü. İstanbul'daki Alman kitapçısının yöneticisi Erich Kalis, propaganda işleri ile meşguldü. Özellikle de posta ile yapılan Alman propaganda dağıtımının merkezi durumundaydı. Bu kitapçılarda Alman ajanlarına ait posta kutusu da vardı. Bunların dışında Alman elçiliğinde ya da İstanbul'daki Alman Teutonia Club'da Alman savaş filmleri de gösterilirdi.¹¹⁸

¹¹⁵ Seydi, a.g.e., s.214.

¹¹⁶ Ekinci, a.g.e., s.213.

¹¹⁷ Seydi, a.g.e., s.58.

¹¹⁸ Seydi, a.g.e., s.58.

1943 yılının yazında özellikle Tan ve Vatan gazetelerinde tek partili siyasal rejimi eleştiren yazıların arttığı görülmekteydi.¹¹⁹ Tan ve Vatan gazetelerinde yönetimce izlenen dış politika üstü örtülü biçimde eleştiriliyordu. Müttefiklerin savaşı yakın bir zamanda kazanacakları belirtilmek suretiyle, müttefik zaferinin aynı zamanda demokrasinin zaferi olacağı savunuluyordu. Gazete bu düşüncenin sonuçlarının mutlaka bütün dünyada ve tabii bu arada Türkiye'de de görüleceğini ifade ediyordu.¹²⁰1944 başlarına kadar tam anlamıyla muhalif bir basından söz etmek zordur. 1944 başlarında Müttefiklerin savaşı kazanacağından kesinleşmesinden sonra Tek Parti Rejimi ister istemez liberal yönde eğilim göstermek zorunda kalmıştır. Bu durum ise muhalif basın organlarına da yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Muhalif Basını iki kısma ayırmak mümkündür: 1944'e kadar üstü kapalı muhalefet; 1944'ten sonra açık muhalefet. 1944 yılında savaşı, demokrasi cephesinin kazanacağı belli olmuştur. *Tan*, *Vatan*, *Tasvir-i Efkâr Gazetelerinde* yönetime karşı daha açık eleştirilerin yanı sıra, 1944 yılının ilk aylarında Tan ve *Vatan*'da "yakın zamanda beklenen Müttefik zaferinin, aslında çoğulcu demokrat rejimlerin, otoriter rejimlere üstün gelmesi" demek olacağını ifade eden çeşitli yorumlar yapılmıştır. *Tan* ve *Vatan Gazeteleri* yazarları ayrı görüşlere sahip oldukları halde ortak bir tavır sergilemişlerdir.¹²¹

İkinci Dünya Savaşı boyunca İsmet İnönü'nün izlemiş olduğu bu politika da bu sürece yön veren önemli bir konudur. 1939'dan 1944 başlarına kadar daima iki güç ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlar Müttefikler ile Mihver devletleridir. Bu devrede harbin talihi bazen ona, bazen buna gülmüştür. Ama her ikisi de politikalarına aleyhte bir davranışta bulunulduğu takdirde Türkiye çapındaki bir memleketi zora sokacak bir güce sahiptiler. İki taraf da zaman zaman Türkiye'yi

¹¹⁹ Gürkan, a.g.e., s.53.

¹²⁰ Tunçay, Koçak, Özdemir, Boratav, v.d., a.g.e., s.133.

¹²¹ Gürkan, a.g.e., s.53

kendi kamplarına çekebilmek maksadıyla baskı yollarına girişmişlerdir. Almanya mali vaatlerde bulunmuştur. İngiltere Başbakanı Churchill Adana'ya kadar gelmiştir.¹²² Genellikle, taraflardan birinin baskısına maruz kalan memleket, İkinci Dünya Savaşı'nda bu baskıyı yumuşak başlı bir politika göstererek azaltmaya, ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ancak bu durum sonucunda artık kendisi için işlerin daha da zora girmesine sebep olmuştur. İnönü ise şu şekilde hareket etmiştir. Bir taraftan baskı geldi mi, derhal öteki tarafa yaklaşmıştır. O zaman da, tarafsız bir Türkiye düşüncesi diğer tarafta bir Türkiye'ye tercih edilen bir durum olarak görülmüştür. Böylelikle taraflar baskısından vazgeçmiştir. İnönü de tekrar ortaya dönmüştür. Ama bu, gidiş gelişli politikanın 1944 yazının başında sonu gelmiştir.¹²³

1944 yılı, savaşın sonucunun artık görülmeye başlandığı yıl olmuştur. Türkiye'de bazı değişimlerin yaşandığı yıldır. Basının üzerindeki baskının hafiflemeye başladığı, ekonomik sıkıntıların gazetelere yansıdığı süreç; özellikle *Vatan* ve *Tan Gazetelerinde* hükümet politikalarının eleştirilmesi ve parti grubundaki çalışmaların, tartışmaların gazetelere yansısıyla yeni bir boyut kazanmıştır.¹²⁴

Siyasetin içerisinde ise milletvekilleri, iktidara yakın bulunanlar ve uzak bulunanlar dâhil olmak üzere, durumun önemini kavramışlardı. Saraçoğlu'ndan başka hiç kimse söz almamış ve hükümetin görüşü ortak kararlar tasvip edilmiştir. Yani bir eleştiri yoktu. Yaz aylarında grup toplantıları devam etmiştir. Konuşulan bu dönemde sadece dış politika idi. Hükümet kendi grubunu gelişmelerden daimi surette haberdar etti. Gazetelere de gereken uyarılar yapılmıştı. Onlardan da bir eleştiri çıkmıyordu. Yalnız, gazetelerin birinci sayfaları hep gittikçe artan suiüstimal haberlerine yer veriyordu. Halk onlarla

¹²² Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Birinci Baskı, Temmuz, 1974,s.42.

¹²³ Toker,a.g.e. s.43.

¹²⁴ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara, 2007, s.531.

ilgileniyordu. İnönü ve iktidarı ise yeni dış politikanın başarıyla devamını sağlamakla meşguldü. Yanlış bir adım bütün çabaları boşa çıkması demekti.¹²⁵ Nazilerin 1944 yazında, Türkiye' deki faaliyetlerine son verilmesi kararı, Türkiye'nin, omuzlarına binen ağır yükten önemli ölçüde kurtulmasına neden olmuştur. Türkiye yabancı istihbarat servislerinin faaliyetlerini bazen yönlendiren, bazen de onlar ile iş birliği yapan ya da onların faaliyetlerine kısıtlama getirerek, savaşan güçlerin stratejik konumuna olan mecburiyetlerini iyi kullanmış, savaşın getirdiği zor şartları aşmayı başarmıştır.¹²⁶

Hükümet tarafından özenle takip edilen bu zaman aralığında; gazetelerden *Vatan Gazetesi*, hükümeti eleştiren yayınlarından dolayı 30 Eylül 1944 tarihinde, eleştiri dozajı daha alt seviyede olsa da hükümete muhalif yayın yapan *Tasvir-i Efkâr* ise 30 Eylül 1944 tarihinde kapatılmışlardır.¹²⁷ Diğer gazetelerden *Vatan*, demokrasilerden yanaydı ve Rusya'ya karşı güven duyguları beslemiyordu. Tan ise Türkiye'nin dış politikasında Sovyetler Birliği'ne doğru bir kaymayı öngörüyordu.¹²⁸ Sovyetler lehine yazılan haberlere bakıldığında T. R.Aras: “*Moskova Büyük Elçimizi Uğurlarken ..*” Haberde Rusya'yla kurmamız gereken ilişkilere dokunuluyordu. Derken, birinci sayfada masum bir haber: “*Dünyada Temizlik Başladı.*” Tan'ın ve Aras'ın ifadesi şu idi: “*Dünyada artık totaliter sistemlere müsaade edilmeyeceği, kendilerini liberalleştirmeyen rejimlerin ise dışardan zorla liberalleştirileceğinden bahsetmekteydi. Onun için aklımızı başımıza almamız. Kuzeyimizde de artık, zafer kazanmış ve dünya kaderinde söz sahibi bir dev var. Ona göre davranmalıyız.*” Aldıkları bu vaziyetten dolayı Ser-

¹²⁵ Toker, a.g.e.,s.44.

¹²⁶ Seydi,a.g.e., s.264.

¹²⁷ Gürkan, a.g.e., s.57.

¹²⁸ Toker,a.g.e.,s.67.

tel'ler e çatanlar Peyami Safa, Nadir Nadi ve Falih Rıfkı Atay'dı. Vatan'da da Ahmet Emin Yalman Ruslarla yakınlaşma arzularını tenkit etmekteydi.¹²⁹

3 Mayıs 1945 salı günü bütün dünya gazeteleri gibi Türk gazeteleri de manşetlerinde o haberi artık veriyorlardı: “*Avrupa'da harp bitti! Almanya teslim olmuştur.*”¹³⁰ 1945'in başından itibaren Türkiye çok tehlikesi olmayan ama heyecan yaşatan günler geçirmiş ve artık bu heyecanlı bekleyiş sona ermişti. Tatile girmiş bulunan Meclis 5 Martta toplanacakken 20 Şubatta Meclis Başkanı Abdülhalik Renda genel kurulu 23 Şubat için toplantıya çağırmişti. Üstelik davet, gündem ve toplantı konusu hakkında bir açıklamada bulunulmaksızın yapılmıştı. Toplanan Meclis, oybirliğiyle Almanya ve Japonya'ya harp ilan etmiştir. Birleşmiş Milletler Beyannamesine katıldığımız ifade edilerek, San Francisco'ya da gidileceği duyurulmuştur. Ertesi gün, 24 Şubatta, Washington'da Türkiye Maslahatgüzarı Birleşmiş Milletlere iştirak belgesini imzalamıştır. Ankara'da ise, Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile Amerika'nın Ankara Büyük Elçisi Steinhardt arasında “Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması” imzalanmıştır. Hukuken ülke savaşın Müttefikler cephesinde yer almış bulunuyordu.¹³¹ Savaş sona ermiş dünyada güç dengeleri belirgin bir şekilde değişmişti. İngiltere hâkimiyetini ABD ve SSCB'ne kaptırmıştı.¹³²

İkinci Dünya Savaşı yılları Türk basınına bakıldığında basın savaşı doğal olarak çok yakından izlemiş, ideolojik tutumuna göre çoğu kez yanlı haberler vermiştir. Savaş süresince savaşan taraflar, Türk basınına etkilemek, kendileri lehine kamuoyu oluşmasını sağlamak amacıyla çok değişik çalışmalar yapmışlardır.¹³³

İkinci Dünya Savaşı sürecinde yayımlanan gazetelere kısaca değerdendirdiğimizde; gazetelerin önem bakımından ön sırada geleni,

¹²⁹ Toker, a.g.e., s.68.

¹³⁰ Toker, a.g.e., s.73.

¹³¹ Toker, a.g.e., s.73.

¹³² Uyar, a.g.e., s.46.

¹³³ Topuz “Türkiye'de Dış Haberciliğin Gelişimi”, a.g.m., s.109.

CHP'nin resmî organı olan *Ulus*'tur. İsmet İnönü'nün yakın arkadaşı Falih Rıfkı Atay'ın yönetimindeki bu gazete, hükümetin siyasetinin destekçisi konumundadır. *Ulus* gazetesi, İsmet İnönü Hükümetinin sesi gibi görülmektedir.¹³⁴ Matbuat Umum Müdürlüğü'nden gönderilen ve yayınlanması ya da yayınlanmaması istenilen konuların bildirilmesi yanında, tek parti CHP'nin yayın organı olarak kabul edilen *Ulus* gazetesinin, başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın bazı makaleleri de basına verilen talimatlar olarak yorumlanmıştır. Savaşın kritik dönemlerinde *Ulus*'ta yayınlanan Falih Rıfkı Atay imzalı başyazılar da tartışmaya açık konularda nasıl davranması gerektiği hakkında basına yol gösterici olmuştur.¹³⁵

CHP'nin yayın organı *Ulus* dışında, onunla; aynı çizgide olan, 1918'de Kazım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan ve Necmeddin Sadak'ın kurduğu *Akşam* gazetesi Hükümetin takip ettiği siyasetin destekçisi idi. Bu iki gazetenin dışında Yunus Nadi Abalıoğlu tarafından kurulan *Cumhuriyet* gazetesi *Mihver* yanlısı yazıları ile tanınmaktadır. Mesela gazetenin yazar kadrosunda bulunan Peyami Sefa ve emekli General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet Alman yanlısı yazıları ile dikkat çekmektedirler.¹³⁶ Ziyat Ebüzziya'nın sahipliği ve yöneticiliğini yaptığı *Tasvir-İ Efkâr Gazetesi* *Mihver* yanlısı çizgide, belirli biçimde Nazileri tutan Ali İhsan Sabis gazetesinin genel yayın müdürlüğünü yapmıştır.¹³⁷

Savaşın bittiği 1945 yılı ile iktidarın el değiştirdiği 1950 yılı arasındaki olaylar değerlendirildiğinde, bu zaman aralığı demokrasiye geçiş süreci olarak görülebilir. II. Dünya Savaşı boyunca Türk hükümeti, Savaşa katılan devletlerarasında denge siyaseti izlemiş; bu dönemde Türk basını, hâkim siyasal gücün uyguladığı sıkı denetim nedeniyle, hükümetin dış politikasını eleştirmemek şartıyla görüşlerini

¹³⁴ Gürkan, a.g.e., s.52.

¹³⁵ Ekinci, a.g.e., s.211.

¹³⁶ Ekinci, a.g.e., s.212.

¹³⁷ Topuz, **100 Soruda Türk Basını...**, s.156.

yansıtabilmiştir.¹³⁸ Savaş sonrasında, Türk basınının yavaş yavaş da olsa doğrudan dışarıya açılma çabaları içine girdiğini görülmektedir. Bu yönde ilk atılımlar Hürriyet Gazetesinden gelmiştir. Hürriyet'in 1948 yılı ortalarında Kıbrıs konusuna yer vererek, bir röportaj yayınlaması, 1950'de ise Kore Savaşına muhabir göndermesi gibi gelişmeler, bu ilk adımların örnekleri olarak değerlendirilebilir. 1952 Olimpiyatlarını çok sayıda Türk gazeteciler grubunun izlemesi de bir diğer örneği oluşturur. Ancak Türk basınının yaygın bir şekilde dışarıya açılması 1960'lı yıllarda olmuştur.¹³⁹

Türk Hükümeti kurulmakta olan Savaş Sonrası Dünya Düzeyinde sağlam bir yer edinebilmek için Müttefiklerin yanında yer alma ve zafere ortak olma çabalarına Tek Parti'nin gazeteci milletvekilleri de yazıları ile desteklemişlerdi. Tüm bu demokrat devletler yanında yer alma çabalarının en önemli sebebi gittikçe daha belirgin ve tehlikeli bir durum alan Sovyet tehdidinin görülmesiydi.¹⁴⁰ Savaş yıllarında Türkiye önceleri ihtiyatlı bir tarafsızlık siyaseti takip etti. Zaman zaman denge siyasetine göre değişkenlik gösteren bu dış siyasetteki belirsizlik Müttefiklerin hoşuna gitmese de Türkiye nihai olarak Batı tarafına kaydı. Türkiye 1944'de Mihver devletleriyle münasebetlerini kesti ve Birleşmiş Milletlere üye olabilmek için 23 Şubat 1945'de Almanya'ya karşı savaş ilan etti. İkinci günü yani 24 Şubat'ta da Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalanmıştır.¹⁴¹ Bu dönemde parti içindeki tartışmaların dozunun artması basındaki, muhalefeti de etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı müttefiklerin zaferi ile sonuçlanmıştır. Dünyada tek-partili diktatörlük yönetimine dayanan siyasal sistemlerin gözden düşmesi ile serbest seçime dayanan liberal-demokrasilerin canlanması olarak ortaya çıkan yeni bir düzen ortaya çıkmıştır.¹⁴²

¹³⁸ Gürkan, a.g.e., s.13,14.

¹³⁹ Topuz "Türkiye'de Dış Haberciliğin Gelişimi", s.109.

¹⁴⁰ Ekinci, a.g.e., s.259.

¹⁴¹ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967, s.125.

¹⁴² Tunçay, Koçak, Özdemir, Boratav, v.d., a.g.e., s.138.

SONUÇ

Tarih ve tarihçilik açısından önemli bir kaynak vazifesi gören “gazete” tarihi süreçlerin incelenmesi, araştırmacılara bazı önemli fikirler vermesi ve tarihin aydınlatılması noktasında önemli bir yere sahiptir. Geçmişten bu zamana Basın toplumda algı ve kamuoyu oluşturmanın en etkili yollarından birisi olmuştur. Cumhuriyet dönemi ve Cumhuriyetten önceki süreçte de görsel materyaller arasında yer alan gazeteler toplumu gelişmelerden, olaylardan haberdar etmiş ülkedeki ve dünyadaki iç ve dış sürecin takip edilmesinde aktif rol oynamıştır. Basın bu kadar etkili ve önemli bir fonksiyonu gördüğü için tarihi süreçlerde, iktidar tarafından basının üzerindeki denetim ya da sansür mekanizması da kendisini göstermiştir. Özellikle de devletler için hassas ve kırılğan olarak adlandırılabilir zamanlarda bu baskı ve denetim daha da artmıştır. Millet menfaatlerine zarar vermeyen, objektif doğru ve haklı eleştirilerin yapılmasının, en doğru haberin kamuoyuyla paylaşılmasının basının en önemli sorumluluğu olduğu bilinmektedir. Siyasi otoriteler iktidarı eleştiren yazılar yapıldığında, karşılarında muhalif bir basın istemedikleri için zaman zaman basına müdahalelerde ya da yaptırımlarda bulunma yoluna gitmiştir. Bu noktada basında eleştirinin sınırının nereye kadar olduğu sınırsız bir basın muhalefetinin olup olmadığı ve basın özgürlüğü gibi meseleler ortaya çıkmaktadır. Siyasi otoritenin icraatlarının, politikasının halka ulaşmasındaki en büyük yardımcı güç basındır. Basın yoluyla en geniş yâda en ulaşılması güç yerlere ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu noktada basın ve iktidar ilişkisi her dönemde ve her devletin tarihinde daima ilgi çeken bir mevzu olmuştur. Cumhuriyet tarihinde ve Cumhuriyetin ilanından önceki süreçte de basın en önemli güç unsuru olmuştur. Meşrutiyetin ilanı ile basında kısa bir zaman için bile olsa bir rahatlama evresi yaşanmış, Milli Mücadele döneminde basın “İstiklal Mücadelesinin” duyurulması ve kamuoyu oluşturulmasında en önemli güç olmuştur.

Bu çalışmanın konusu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basınındaki Mihver taraftarlığı ve hükümetin bakışıdır. Tüm dünya devletleri gibi Türk basını da bu tarihi süreçte kutuplara ayrılmıştır. Mihver taraftarı olanlar ve Müttefik taraftarı olanlar. Modern haberleşme araçlarından etkin olarak yararlanmak isteyen Almanlar, özellikle basını etkin olarak kullanmaya istekliydiler. Müttefik devletlerde yine aynı düşünce ve çaba içerisinde idi. 1939-1945 yılları siyasi iktidardaki İsmet İnönü'nün Türkiye için takip ettiği politika olası bir savaşın dışında kalma yani tarafsızlıktı. Ancak savaş dönemi zaman aralığı uzun olup, savaşın dengesinin de sürekli taraflardan birine geçtiği düşünüldüğünde, bu yıllar Türkiye için oldukça zor geçmiştir. Zor geçen bu yıllarda önemli mekanizmalardan biriside basın ve basının kontrolü olmuştur. Müttefik devletler, Türkiye'de Do you speak English, Parade, Images, Realite, La Turquie gibi kendilerine özgü yayın organları çıkartmaktaydılar. Almanların da doğrudan otorite altında bulundurdukları ya da bastıkları yayınlar vardı. Bunlar, Fransızca yayınlanan Beyoğlu ve İstanbul dergileri, Türkçe yayınlanan Yeni Dünya; Goebbels'in Bakanlığı tarafından Fransızca, Almanca, İngilizce ve Türkçe yayınlanan Signal ile Almanca yayınlanan günlük Türkische Post' tu. Signal daha ziyade Alman ordusunun kahramanlığı ve silah gücü ile Alman ekonomi ve sanayisinin üstünlüğü ve Türk-Alman dostluğu gibi konuları işliyordu. Alman taraftarı olan gazeteler Türkiye'de devamlı Almanya lehine savaş propagandası yapıyordu. Sağduyulu ve savaşın yıkıcı sonuçlarından Türkiye'yi uzak tutmak gerektiği yönünde faaliyet gösteren gazetelerde vardı. Mihver grubu ve özellikle Almanya Türkiye'deki basın üzerinde etkili olmak adına bazı yöntemlere başvurmuştur. Bunlar arasında birtakım ticari antlaşmalar yapmak, diplomatik yollarla hükümete baskıda bulunmak, Almanya'ya Türk gazetecileri davet ederek geziler düzenlemek gelmektedir. Amaç Türk basınında sempati kazanmak ve Türk kamuoyunu kendi tarafına çekmekti. Müttefik devletlerden İngiltere, Fransa gibi devletlerde benzer yollara başvurmuşlardır. Al-

manların gezi adı altında kendi güçlerini göstermek amacıyla yaptıkları bu davetler sonucunda Türkiye'ye dönen gazeteciler Almanya'yı öven destekleyen yazılar kaleme almışlardır. Türk basınında Mihver taraftarlığı yapan gazeteler olmuştur. Bunlara örnek olarak bir dönem Mihver taraftarlığının en hararetli savunucularından olan Cumhuriyet gazetesi ve Tasvir-i Efkâr Gazetesi ön plana çıkanlardır. Bu süreçte savaşın güç dengesinin yönüne göre hükümet Türk basınındaki Mihver taraftarlığına bazen ses çıkarmamış bazen de ülkenin dış politikası ve Türkiye'nin tarafsızlığının tehlikeye düştüğünü düşündüğü zamanlarda bu gazetelere birtakım yaptırımlarda bulunmuştur. Ancak siyasi otoritenin takip ettiği bu siyaset yalnızca Mihver devletleri lehinde propaganda yapan basına değil aynı şekilde Müttefik taraftarlığı yapan gazetelere de uygulanmıştır. Savaşın sonlarına doğru artık kazanan ve kaybedenlerin kesin olarak belirlenmesiyle bu durumda değişmiştir. 1944 yılından itibaren dengelerin Müttefik devletler lehine değişmesiyle basındaki Alman lehindeki propaganda da son bulmuştur. 1945 yılında Türkiye resmen Müttefikler yanında yer aldığını ilan etmiştir.

KAYNAKÇA

- AKANDERE, Osman, **Milli Şef Dönemi** (Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler) İstanbul, 1998.
- AKARCALI, Sezer, **İkinci Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2003.
- ALEMDAR, Korkmaz , **İletişim ve Tarih**, Ümit Yay., Ankara, Ekim, 2001.
- CİLLOV, Haluk, **Türkiye Ekonomisi Bünyesi**, İstanbul, 1967.
- DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu(İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Şubat, 2003.
- Dış Politika Basını ve Basında Dış Politika, Hürriyet Vakfı, Eğitim Yay. , Hıfzı Topuz **“Türkiye’de Dış Haberciliğin Gelişimi”**, No:6,1983 Yılı 6.Seminer Tutanakları,”.
- DİNÇER, İbrahim, **Türkiye'nin Ekonomik sorunları**, İstanbul, 1968.
- EKİNCİ, Necdet, **İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, Toplumsal Dönüşüm Yay.,1. Basım, Ekim, 1997.
- EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Devletçilik**, Ankara, 1981.
- GÜRKAN, Nilgün, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul,1998.
- HEPER, Metin, **İsmet İnönü(Yeni Bir Yorum Denemesi)**, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül,1999.
- İNİĞUR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, 2002.
- KARAGÖZ KIZILCA, Gül, **“1942 Yılında Mihver ve Müttefik Devletlerce Düzenlenen Türk Basın Gezileri”**, Kebikeç/ 14. 2002.

KARAL, Enver Ziya, **Atatürk ve Devrim (Konferans ve Makaleler) 1935-1978.**

KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967.

KILIÇ, Sezen, “**Türk Basınında Hitler Almanya’sı (1933-1945)**”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2009.

KİLLİ, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, Kültür Yay.

SAĞLAM, Dünder, **Devletçilik İlkesi İçinde Özel Sektör-Kamu Sektörü Dengesi**, Atatürk’ün Ekonomik Kalkınma Politikası ve Devlet İşletmeciliği, Devlet İşletmeciliği Enstitüsü tarafından 17 Nisan 1981 tarihinde İstanbul Üniversitesinde düzenlenen Konferans’ın Bildirileri, İstanbul, 1981.

SEYDİ, Süleyman, **1939-1945 Zor Yıllar**, 2.Dünya Savaşı’nda Türkiye’de İngiliz- Alman Propaganda ve istihbarat Savaşı, 1. Baskı, 2006.

ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, 1997.

TOKER, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, Birinci Baskı, Temmuz, 1974.

TOKGÖZ, Erdinç, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, Ankara, 2007.

TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, 1. Basım, Kasım, 2003.

TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Mart, 1973.

TUNCER, Hüner, **İsmet İnönü’nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, Nisan, 2012, 2. Basım.

TUNCER, Hüner, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Kaynak Yayınları, Nisan, 2012, 2. Basım.

TUNÇAY, Mete, Cemil Koçak, Hükmet Özdemir, Korkut Boratav, v.d., **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cem Yayınevi, Ankara, 1989.

Türkiye ve Almanya'da Yerel Gazetecilik, Alman-Türk Yerel Gazetecilik Toplantısı, Mehmet Faraç, Türkiye'deki Yerel Basın Hakkında Genel Bilgi.

UYAR, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., 1. Basım, Kasım, 1998

YALÇIN, Durmuş, Yaşar Akbıyık, v.d., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Ankara, 2007.

YETKİN, Çetin, **Karşı Devrim (1945-1950)**, Kilit Yay.

YETKİN, Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1943)**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA İLK İŞÇİ GÖÇÜNÜN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI (1961-1974)

Hasan SAYILAN*

ÖZET

Türkiye'nin 1950'li yıllardaki en büyük sorunlarından biri çeşitli nedenler dolayısıyla tarım sektöründe baş gösteren daralma ile kırdan kente göç olaylarının hızlanması olmuştur. 1960'lı yıllarda kırsal kesimden şehirlere doğru olan iç göç daha hızlı yaşanmış, bunun sonucunda da birçok insan işsiz kalmıştır. Buna karşın Avrupa ülkeleri de İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış, genç nüfusu azalmış ve savaşın yaralarını sarmaya çalışıyordu. Avrupa ülkeleri birçok alanda işçilere ihtiyaç duymaktaydı. Türkiye de bu ihtiyaçtan faydalanarak, ikili anlaşmalarla Avrupa ülkelerine özellikle Almanya'ya işçi göndermeye başlamıştır. Ancak gönderilen işçiler çoğu nitelsiz işçi olduğu için birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Özellikle az ücretle ve kötü şartlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Buna bir de din ve inanç sorununu eklenmiştir. Bu olumsuzluklara rağmen orada yıllardır çalışarak geçimlerini sağlamışlardır. Bu plansız işçi göçünde Türk Hükümetlerinin de eksiklikleri olmuştur. Bu eksikliklerden biri işçilerin döviz kaynağı olarak görülmesidir. Geri dönecekleri ihtimallerine göre hesaplar yapılmıştır. Birtakım sıkıntılar nedeniyle daha sonraki yıllarda işçi ailelerden kısmen geri dönüşler olsa da kalanlar buldukları ülkelere uyum sağlamayı başarmışlardır. Bugün Avrupa ülkelerinde yaşayan üçüncü nesil kendilerini buldukları ülkenin vatanı olarak görmektedir.

Bu çalışmada, eski gazetelerden, Türkiye Cumhuriyeti Arşivi'nden ve akademik kitaplardan, 1961-1974 arası Hürriyet, Milli-

* Dr., Ankara Üniversitesi, ANKARA, hasansayilan@hotmail.com

yet, Tercüman, Cumhuriyet, Dünya, Ulus, Vakit, Zafer ve Son Havadis gazetelerinden yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında, genel hatlarıyla yurt dışına göçün tarihçesine, Türkiye'nin işçi gönderdiği ülkelerle birlikte yapılan anlaşmaları ve bu anlaşmalar çerçevesinde gerçekleşen olaylar, işçilerin yaşadıkları sıkıntılar, Avrupa'da yaşanan ekonomik krizin işçiler üzerindeki etkileri ve Türkiye için önemli bir kaynak olan işçi dövizleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca yurt dışına kaçak olarak göç eden işçi nüfusu hakkında da bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın başlıca amacı ise yurt dışında yaşayan Türklerin geçmişte ve günümüzde yaşadığı sıkıntılara ışık tutmak ve basına yansıyan haberleri göz önünde bulundurarak beşerî coğrafya bakış açısıyla birtakım sonuçlara ve önerilere ulaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa, Basın, İşçi Göçü, Yurt dışına Göç.

THE FIRST IMMIGRATION OF TURKISH WORKERS TO EUROPE REFLECTIONS IN THE TURKISH PRESS

ABSTRACT

One of the significant problems of Turkey in the 1950s was the depression of the agricultural sector due to various reasons and the acceleration of immigration from rural to urban areas. In 1960s, the integral migration towards the cities was faster than the rural ones, and thus many people became unemployed. On the other hand, the European countries came out of the World War II, the young population was diminishing and they were trying to cover the wounds of war. The European countries needed many workers in many different sectors.

Turkey has begun to benefit this need by sending workers to European countries, especially to Germany, through bilateral agreements. However, many of the workers submitted were faced with many difficulties because they were unskilled labors. They have had to live with bad conditions and low wages. They also encounter with the problems of religion and faith. Despite these problems, they have lived and earned their subsistences there for many years.

In this unplanned migration, there were deficiencies of the Turkish governments. One of these is that workers were seen as foreign exchange sources. Plans were made according to their returns to Turkey. Due to number of difficulties, some workers return to work in the following years, but the rest have adapted to the countries they live. The third generation, living in the European countries today, regard themselves as citizens of the country they live in.

This study benefits from old newspapers, archives of the Republic of Turkey and academic books. Also, it benefits from the newspapers, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Cumhuriyet, Dünya, Ulus, Vakit, Zafer and Son Havadis, between the dates 1961-1974.

In the scope of the study, the history of migration, the agreements made with the countries that Turkey sent the workers and the events taking place in these agreements, the troubles experienced by the workers, the effects of the economic crises in European the workers and the workers' foreign exchange, which is an important resource for Turkey, are emphasized basically. In addition, it was tried to be informed about the migrant worker population abroad.

The main aim of the study is to bring a light to problems that Turks live abroad have experienced both in the past and the present. It also aims to reach some conclusions and recommendations from the perspective of anthropogeography, by taking news in the press into consideration.

Key Words: Turkey, Europe, Media, Worker Migration, Migration Abroad.

1.GİRİŞ

Göç olayı en bilinen şekliyle bir nüfus hareketidir. Bu olguyla ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmıştır. Birkaç örnek verilecek olursa; “nüfusun; devamlı yaşama bölgelerini birey, aileler, guruplar halinde terk edip, geçici ya da devamlı olarak yerleşmek amacıyla bir başka yere gitme hareketine göç denir”¹. Başka bir tanıma göre göç “bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme hareketidir”². Bir başka tanıma göre ise “coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketidir”³.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tanımıyla göç; “uluslararası iş gücü hareketi, göç yoluyla kişilerin iş bulmak veya daha iyi şartlar içinde çalışmak veya kendilerine ailelerine daha iyi yaşama imkânları yaratmak amacı ile iki ülke arasında yer değiştirmesidir.” Bireylerin buldukları yerleri terk ederek alışkın olmadıkları bir yere gitmesinde o bölgenin ekonomik, siyasi ve coğrafi olarak daha iyi bir konumda olmasının etkisi büyüktür.

Göç olayı insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. İnsanlar gönüllü olarak ya da zoraki olarak göç olayının içinde yer almaktadırlar. Göç olayının temelinde ise insanların yaşam olanaklarını daha iyi hale getirme isteği yatmaktadır.

Göç olayını sadece insanların yaşadıkları yerlerden başka yaşam alanlarına gitmeleri diye tanımlamak, göç olgusunu tam olarak ifade etmez. Çünkü göç olayı sonucunda bireylerin yaşamlarında ve toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapısında büyük değişiklikler meydana gelmektedir. Göç olgusu incelenirken bireylerde meydana

¹ Hayati Doğanay, **Türkiye Beşeri Coğrafyası**, Gazi Büro Kitapevi, Ankara,1994,s.165

² Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, **Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân**, Çantay Kitapevi, İstanbul, 1998.

³ Mustafa Mutluer, **Uluslararası Göç ve Türkiye**, Çantay Kitapevi, İstanbul, 2003.

gelen sosyal, kültürel ve ekonomik değişiklikler ve uyum sorunu ile göç alan ve göç veren toplumlarda meydana gelen sosyal, kültürel ve ekonomik değişiklikler de incelenmelidir⁴.

Göç kavramını incelerken karşılaşılan en önemli zorluklardan birisi de göçün türlerini ayırt etmektir. Göçler olayın geçtiği yerlere, mesafeye ve sürekliliğine göre ele alınabileceği gibi, göç olayına neden olan faktörlere göre de ayırt edilebilirler. Göçler arasında önemli bir ayırım da göç olayının isteğe bağlı ya da zoraki olup olmamasıdır. Ayrıca göç olayı, daimi ya da geçici olarak da ele alınabilir.

En yaygın olarak ele alınan, iç ve dış göç olmak üzere iki türlü göç vardır. İç göç; bir kent veya kasabadan diğerine geçişi temsil eder. Türkiye’de iç göç kırsal kesimden kente doğru gerçekleşmiştir. Bu göçün en büyük sebebi kırsal kesimde insan gücünün yerine tarım makinelerinin geçmesi, bunun sonucunda birçok köylünün işsiz kalmasıydı. Fakat iç göçün sonucunda büyük kentlerde nüfusun artışı ortaya çıktı ve bu sosyal olay da beraberinde dış göçü getirdi. Dış göç ise ülkeler arası sınırı aşarak bir yerde uzun süre çalışmayı ifade eder.

Dünyada çağdaş göç hareketleri kapitalist üretimin artmasıyla başlamıştır. Bu göçlere örnek olarak Amerika kıtasına yapılan köle ticaretini ve yine Amerika ve Avustralya’ya yapılan denizaşırı göçleri verebiliriz. 20. yüzyıldaki siyasî değişimler deniz aşırı göçlerin etkisini yitirmesine sebep olmuştur. 20. yüzyılda gerçekleşen göçlere İkinci Dünya Savaşı’nın da katkısı olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen göç daha çok emek göçü şeklinde olmuş, dönemin savaş esirleri, mültecileri sayesinde, İspanya, Portekiz ve İtalya gibi iş gücü ihtiyacı

⁴ T. Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2573, İstanbul, 1979,s.20.

olan ülkeler iş gücü açığını kapatmaya çalışmıştır. Bu göç geçici olarak düşünülmüş olup tarihin en büyük göç akımıdır⁵.

Yabancı ülkelere işçi göçü ülkelerin eşit olmayan gelişmesi ve kapitalizmin tarihi gelişiminin sonucu ortaya çıkan bir göçtür⁶. İşçi göçlerini diğer göçlerden ayıran bir takım özellikler vardır. Örneğin; işçi göçü bir ülkeye yapılan dış göçtür ve bu göçe katılanlar kaldıkları yerleri geçici olarak terk etmek zorunda kalmışlardır. Son olarak işçi göçü isteğe bağlı olduğu için diğer göçlerden ayrılır⁷.

Az gelişmiş ülkelerde⁸ yaşayan işçiler kendi rızalarıyla yurtlarını terk ederek normalde kendi ülkelerinde kabul etmeyecekleri şartlar altında çalışmak için yurt dışına gitmişler, bu nedenle de göç veren ülkelerde nüfus kaybı yaşanmıştır. İşgücünün yöneldiği ülkelerdeki yüksek gelir artışı, sosyal refah, buna karşılık iş gücü veren ülkelerdeki işsizlik, düşük milli gelir seviyesi itici güçlerden bazılarıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen iş gücü göçlerinde ise temel neden yüksek gelir artışı ve yüksek refah gibi ekonomik faktörlerdir. Ayrıca bu ülkeler iş gücü bakımından fakir durumdaydılar⁹.

⁵ Merve Teoman, **Türk Basımına Göre Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

⁶ Oktay Varlıer, **Yabancı Ülkelere İşçi Göçünün Nedenleri ve Etkileri Üzerine**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı, 1975, s.1.

⁷ Muzaffer Sencer, "İşçi Göçü", **Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedi**, 1984, s.1178.

⁸ Az gelişmiş durumda olan ülkeler daha çok ana mal üretememekte olan ülkelerdir. Bir diğer anlamıyla bu tür ülkeler sanayileşmemiş olan ülkelerdir. Bu ülkelerde temel kalkınma yöntemi tarım olup, tarım yöntemleri de dönemin gerisinde kalmıştır. Eğitim ve kültür seviyesi düşük olan bu ülkeler gelişmiş olan ülkelerin sömürü alanı içerisindedir. Bu kavramı içine alan ülkeler Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Orta Doğu ülkeleriydi.

⁹ Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.27.

Yabancı iş gücünün işveren açısından daha ucuz olması ve anayasada belirtilen haklara da sahip olmayışları nedeniyle Avrupa devletleri daima yabancı işçileri çalıştırmayı tercih etmiştir. Yerli işçi açısından ise yabancı işçi karşısında önemli bir avantajı vardı ki o da memleketindeki işsizlik anında önce yabancı işçinin çıkarılacak olmasıydı. Böylece kendisi çalıştığı işte devam edebiliyordu¹⁰. Büyük çapta gerçekleşen göçler genelde birtakım sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlar göç veren ülkede hâkim olan sosyolojik ve psikolojik faktörlerden de kaynaklanmıştır.

Yabancı işçilerin yeni ülkeye uyma hızı ile ailelerinden uzun süre ayrı kalmanın yarattığı gerginlik ayrıca göç veren ülkenin milli mizaç ve gelenek farklılığı, işbaşındaki meslektaşların farklı davranışları, yabancı işçilerin işletmelerin işçi teşekkülleriyle sağlıklı ilişki kurup kuramamaları, farklı kültürel alışkanlıklar vb. belli başlı sosyolojik ve psikolojik güçlükleri yaratan unsurlardan bazılarıdır.

2. YURT DIŞI İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHSEL SÜRECİ

Avrupa'da 1950'li yılların sonunda iş gücü darlığı ve işçi sendikalarının güçlenmesiyle birlikte ücret kontrol politikaları gevşemiştir. Bu dönemde özellikle sanayi dalları daha çok yabancı işçiye ihtiyaç duymuştur¹¹. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marshall Planı ile zenginleşen Avrupa ülkeleri de yeni teknolojiler üretmiş, bunları kullanmak için yabancı iş gücüne ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaca Avrupalı iş gücünün erken emekli olmasını, savaş sonrası genç erkek nüfusun azalmasını, çalışabilecek yaşlarda olanlarınsa savaşın getirdiği psikolojik sorunlara maruz kalmasını katabiliriz. Önceleri Avrupa ülkeleri iş gücü açığını kolonilerinden gidermeye çalışmış, ancak gelen iş gücü yeterli olmayınca gelişmekte olan ülkelere başvurulmuştur. İş gücü akımı 1960-1970 yılları arasında en yoğun dönemini yaşamış ve 1980 yılından sonra ise aile birleşimleriyle olay

¹⁰ Cahit Talas, *Avrupa'da Göçmen İşçiler ve İnsan Hakları*, s.102.

¹¹ Oktay Varlıer, *Yabancı Ülkelere İşçi Göçünün Nedenleri ve Etkileri Üzerine*, s.21.

yeni bir sosyal boyut kazanmıştır. Yabancı işçiler yerli iş gücünün çalışmadığı ağır iş kollarında çalışmışlardır. Göç şartları karşılıklı anlaşmalarla belirlenmiş ve ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Tabii yabancı iş gücü bu ülkelere birtakım mali külfetler de getirmiş, yeni hastaneler, yollar okullar yaptırılmak zorunda kalınmıştır¹².

Az gelişmiş ülkelerde nüfus artışının çok oluşu ve devletin bu nüfusun barınma, beslenme gibi ihtiyaçlarını giderememesi de iş gücü göçlerine neden olmuştur. Göçün diğer nedenleri arasında macera arayışı, toplumda saygınlık kazanma yeni yerler görme isteği gibi nedenler de vardı.

İş gücü bakımından yetersiz olan ve buna karşılık yeni yatırımlara girişmek isteyen ülkeler, yeterli teknik personeli sağlayamaması yüzünden iş gücü fazlalığı olan işçi almak istemiştir. Ayrıca göç alan ülkeler istedikleri kişileri sağlıklı olanlardan seçmişler herhangi bir kaza anında üretkenliği düşenleri geri göndermişlerdir. İş gücü alan ülkeler kendilerine maddi külfet getirmeyecek kişileri tercih etmişlerdir¹³.

Göç eden kişiler başlangıçta misafir işçi olarak tanımlanıyordu. Bu kavram geçici oturma iznini vurgulamak için kullanılmıştır. Son yıllarda ise özellikle Almanya'da işçiler için göçmen tabiri kullanılmaya başlanmıştır¹⁴. Şunu da belirtmek gerekir ki göçmen işçiler yerli halkın düşmanı haline gelmiş ve onlar tarafından "İkinci sınıf vatandaş" olarak nitelendirilmişlerdir¹⁵. Batı Almanya'daki yabancı işçilerin sayısı 1960 yılında 330 binden 2 milyon 600 bine yükselmiş-

¹² Erol Kutlu, **Uluslararası İş Gücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den At ye İş Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi**, s.29.

¹³ Merve Teoman, a.g.e, İstanbul, 2014

¹⁴ Gülay Kızılocak, **Almanya'daki Türkler ve Türkiye'deki Almanlar Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları**, s.59.

¹⁵ Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2006, s.59,

tir. Tüm Batı Avrupa'daki yabancı işçilerin sayısı 1960'ta 400 bin dolaylarındayken 1972'de 5.5 milyona çıkmıştır¹⁶. İncelediğimiz dönemde İş ve İşçi Bulma Kurumu vasıtasıyla yurt dışına 805.000 işçi gitmiştir¹⁷. İşçi alımının durdurulduğu tarihlerde resmi yollarla 190.000 kişi yurt dışına gitmiş¹⁸, 1965-75 yılları arasında ismen çağırılarak giden işçi sayımız ise 238.225'tir.

İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) yurt dışına işçi akımını organize ederken beş ana ilkeyi önemsemiştir: 1- Kanuni Mecburiyet, 2- Kamu Hizmetlerinin Parayla Kullanılması, 3- Hizmetin Yaygınlığı, 4- Ekonomik Zorunluluklar, 5- Yurt dışındaki İşçi Haklarının Güvence Altına Alınması¹⁹.

Tablo.1. İşçilerimizin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Kadın	Erkek	Toplam
Federal Almanya	136.575	496.752	632.327
Avusturya	2.622	27.905	30.527
Hollanda	2.700	27.391	30.091
Belçika	220	13.802	14.029
Avustralya	2.710	17.619	20.329
Fransa	172	33.720	33.892

Kaynak: Hürriyet Gazetesi, Nerede Ne Kadar İşçimiz Var

¹⁶ Oktay Varlıer, **Yabancı Ülkelere İşçi Göçünün Nedenleri ve Etkileri Üzerine**, s.3.

¹⁷ İş ve İşçi Bulma Kurumu 1946 yılında kurulmuş iş gücü piyasasına çalışan kişiler bulmuştur. 1960 yıllarından itibaren yurt dışına işçi seçiminde de faaliyet göstermiş işçileri becerilerine ve işçi isteyen ülkenin kuralına göre göndermiştir.

¹⁸ Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2006, s.217.

¹⁹ Turhan Erker, **Dış Ülkelere İş gücü Akımı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu**, s.101.

Tablo.2. 1961-1968 Yılları Arasında Yurt Dışında Çalışan İşçilerimiz

Dış Ülkeler	Toplam 1961-1964	1965	1966	1967	1968	1969 İlk Beş Ay	Toplam
Almanya	90.839	45.572	32.580	7.199	41.409	14.122	231.721
Belçika	12.256	1.661	-	-	-	-	13.917
Hollanda	3.209	2.181	1.208	25	892	299	7.814
Fransa	88	-	-	-	-	-	88
Avusturya	2.531	1.973	469	1.043	673	299	6.988
Avustralya	-	-	-	-	-	152	151

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Arşivi, Yurt dışında Çalışan İşçiler ve İşçi Dövizleri

Yabancı ülkelerin iş kurallarına bakıldığında işçiler vasıflı ve vasıfsız olarak ikiye ayrılmıştır. Vasıfsız işçiler belli bir iş kolunda çalışacak ve bu işçilerde tecrübeli olma şartı aranmayacaktı. Vasıflı işçiler ise meslekî nitelikleri ve tecrübeleri olan kişilerdi. İhtiyaç duyulan iş kolları da; madenci, dokumacı, terzi, marangoz, vb. mesleklerdi. Yurt dışına en çok İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana'dan müracaat yapılmıştır. En az müracaat yapılan şehirler ise Siirt, Hakkâri, Bilecik, Van ve Bitlis'ti.

Müracaat edenlerin çoğunluğunu erkekler oluşturuyordu. Bu müracaatlar incelendiğinde, Türkiye'nin göç politikasının işe yaramadığı, beklenenin aksine gelişmiş bölgelerden daha çok işçi gitmediği görülür.

Tablo.3. Yurt Dışındaki Türklerin Geldikleri Bölgeler

Bölgeler	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Marmara	40	34	35	32	40	28	24	27	27
Ege	13	12	18	17	14	14	16	14	17
Akdeniz	2	5	6	7	8	9	8	7	8
Güneydoğu Anadolu	-	-	1	1	2	3	1	1	
Doğu Anadolu	4	4	3	3	4	4	5	3	5
Karadeniz	11	15	12	12	9	14	13	13	12
İç Anadolu	31	31	25	29	23	28	32	36	31

Kaynak: Cemal Yalçın, Göç Sosyolojisi

Başlangıçta işçiler işverenin istediği yaş, eğitim durumuna göre İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından belirlenip yurt dışına gönderiliyordu. Bu sistem 1965 yılından sonra değişmiş işçilerimiz artık ismen çağırılarak yurt dışına çıkmaya başlamışlardır. Bu sistem ak-raba, komşu, hemşeri bağına dayalı zincirleme göç şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye’den işçi isteme doruk noktasına ulaşınca turist işçi olarak Batı Avrupa’ya gidenlerin sayısı çoğalmış bir süre sonra bunların konumları yasallaşmıştır²⁰. Giden işçilerin çoğu Batı Avrupa’nın isteği üzerine genelde eğitim seviyesi orta düzeyde olanlardan oluşmaktaydı. Örneğin; 1968’de giden işçilerin büyük çoğunluğu ilköğretim mezunu ve 25-39 yaşları arasındaydı²¹.

Tablo.4. Yurt Dışındaki İşçilerin Yaşları

Yaşlar	Erkek	Kadın
25 yaşın altında	7	32
25-30	29	23
30-35	31	18
35-40	18	17
40-45	11	11
45 ten yukarı	4	

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, Türkiye Avrupa’nın En Ucuz İşgücü Rezervi Yatağı, 20 Eylül 1972.

İşçi gönderen ülkelerle alan ülkelerin ücret düzeyleri de farklıydı. Bu farklılığın en önemli sebebi yurt dışındaki bir tarım işçisinin veya herhangi bir iş kolunda çalışan işçinin sosyal güvenliğinin bulunması ve işi yapan kişinin kabiliyetine göre ücret almasıydı. Giden yabancı işçiler daha çok sanayi alanında çalıştırılıyordu. Ancak köken olarak önemli bir kısmı tarım ve hizmet sektöründen gelmekteydi²². Bu dengesizliğin en önemli nedeni tarımdaki işçi verimliliğinin özellikle az gelişmiş ülkelerde diğer sektörlerden çok düşük olmasıydı.

²⁰ Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2006, s.218.

²¹ Faruk Şen, Sedef Koray, **Türkiye’den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri**, Türkiye Araştırmaları Merkezi, Kasım 1993, s.34.

²² Oktay Varlıer, **Yabancı Ülkelere İşçi Göçünün Nedenleri ve Etkileri Üzerine**, s.6.

Bu yüzden de yurt dışına giden işçiler burada çok az bir ücretle çalışmak zorunda kalmışlardı.

Şunu da belirtmek gerekir ki Türkler çalışmak için daha çok Almanya'yı tercih etmiştir. Bunun nedeni ise Almanya'yı kendilerine daha yakın görmeleri ve Alman tekniğine duyulan inançtı.

1960-1973 devresinde ekonomik gelişme ve Avrupa'nın eski sömürge işçilerinin yetersiz kalması sonucu bazı Avrupa ülkeleri iş gücü açığını kapatmak amacıyla diğer ülkelerden işçi alımına dair anlaşmalar imzalamıştır. Anlaşma yapılan ülkelerden biri de Türkiye idi. Yine bazı gelişmiş ülkeler nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıracak işgücü bulamadığı zaman az gelişmiş ülkelerden niteliksiz iş gücü talebinde bulunmuşlardır²³.

Araştırmacılar Türk işçi göçlerini genellikle şu aşamalara ayırmışlardır: 1956'lı yıllar: Bireysel girişimler ve özel araçlar vasıtasıyla gerçekleşen göçler. 1960'lı yıllar: İkili anlaşmalarla yapılan göçler. 1970'li yıllar: Ekonomik kriz nedeniyle yabancı işçi alımının durdurulması ve turist işçilerin yasal bir statü kazanması.

1960-1961 yılları arasında Türkiye aktif iş gücü nüfusunun yoğun olduğu bir ülke konumundaydı. Bu aktif iş gücü tarım alanında yoğunlaşmış, bunun sonucunda da Türkiye'de bu yıllarda daha çok kırsal kesimden kentlere doğru bir nüfus hareketi baş göstermiştir. Bunun sonucu olarak kentlerin nüfusu ve işsizlik artmış, işsizliği önlemek amacıyla da Türkiye Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarını devreye sokmuş, ancak istenilen sonucu alamamıştı. Bu gibi sebeplerle Türkiye fazla iş gücünü Avrupa ülkelerine göndermeye karar vermiştir. Yurt dışına iş göçü kısa sürede ülkede olağan bir durum haline gelmişti.

²³ Erol Kutlu, *İş Gücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den At ye İş Gücü Göçünün Türkiye Üzerindeki Etkilerinin Analizi*, s.21.

Türkiye BBYKP ve İBKP ile yerli sermayeyi güçlendirmek, mamul üretip satmak ve gayri safi milli hâsılayı güçlendirmek istemiş fakat başarılı olunamamıştı.

Özellikle işçi göçünün başladığı ilk yıllarda Federal Almanya Türk iş gücünü en çok kabul eden ülke konumundaydı. Bunun nedeni 1960 yılı başlarında Berlin Duvarının tamamlanmasıyla Doğu Avrupa ülkelerinden gelen işçi sayısının azalması, Almanya'nın diğer Avrupa ülkelerine göre sömürge yarışına geç girmesi ve Türkiye'nin işsizliği önleme çabalarıydı²⁴.

12 Eylül 1962 tarihinde yapılan Ankara Anlaşması ile birlikte Türk işçilerine Avrupa ülkelerinde kademeli olarak serbest dolaşım hakkı tanınmış, çalışma ve oturma hakları uzatılmıştı. Verilen bu haklar 23 Kasım 1970 tarihli Katma Protokol ile garanti altına alınmıştı. 1964 yılında Türkiye yurt dışına işsizliğin yoğun olduğu bölgelerden vasıfsız işçi gönderilmesine karar vermiş ve gönderilecek işçiler için bir Danışma Bürosu da kurulmuştur. Yine aynı yıl BBYKP ile işçi göçü Türkiye için bir hedef haline gelmişti. 1964 yılında özel bir işçi döviz kuru uygulanmaya başlanmış, işçi tasarrufları resmileştirilmişti.

Türkiye 1960'lı yıllarda başlattığı Kalkınma Planlarıyla dışarıya işçi göçünü daima teşvik etmiş, işçi göçünün istihdamı azaltacağını düşünmüştür. Ayrıca giden işçiler iyi bir eğitim alarak yurtlarına geri döndüklerinde onlardan yararlanılabilecekti. Ancak öngörüldüğü gibi olmamış, yurt dışına giden işçilerin çoğu kalifiye işçilerden olunca ve gittikleri yerlerde vasıfsız işlerde çalıştırılınca kendilerini geliştirememiş ve ülkeye döviz girişine katkıda bulunamamışlardır. Türkiye'nin tarihsel süreç boyunca hiçbir Avrupa ülkesinin kolonisi olmayışı da işçi göndermesi açısından diğer ülkelerden onu farklı kılar. Bunun nedeni Türkiye'nin "ikinci sınıf ülkeler içerisinde en iyisi olmasıydı." Fakat Türkiye'den yurt dışına giden işçi sayısı yıllar geçtikçe fazlalaşınca Türkler ve Avrupalılar arasında din, kültür gibi

²⁴ Erol Kutlu, a.g.e., s.29.

alanlarda farklılıklar baş göstermiştir. Türklerin kültürlerini anlayamayan Avrupalı işçiler onlarla aynı mahallelerde oturmamış, onlarla dostluk kurmamış, bu da beraberinde yabancı düşmanlığını getirmiştir. Kurban bayramlarında Müslümanların kurban kesmesi ve Avrupalıların bunu yadsıması, farklılığın çarpıcı örneklerinden biridir²⁵.

Tablo.5. İşçilerimizin Kazandığı Para Miktarı

Yıllar	Giden İşçi Sayısı	Toplam İşçi Sayısı	Kişi Başına Kazanç Dolar
1963	43.000	430.000	-
1964	66.216	109.216	74.29
1965	51.620	160.736	434.13
1966	34.410	195.146	591.01
1967	8.947	204.093	452.91
1968	43.204	247.297	434.11
1969	103.975	351.272	400.36
1970	129.575	480.847	567.79
1971	88.442	569.289	827.99
1972	85.229	654.518	1136.91
1973	135.820	790.338	1497.34

Kaynak: Hürriyet Gazetesi, Bir İşçimiz Ortalama Kaç Lira Kazanıyor.

İncelediğimiz dönemde işçilerimizin yurt dışına gitme nedenleri arasında düşük gelir, konut alma ve iş kurma gibi nedenler vardır. 1966 yılı arşiv belgelerine göre ülkelere göre yurt dışında çalışmakta olan işçi sayımız şöyledi: Almanya'da 140.000, Hollanda'da 5.450, Belçika'da 13.917, Avusturya'da 4.520, İsviçre'de 358 ve Fransa'da 88.

1968-1973 yılları arasında göç eden Türk işçilerinin büyük çoğunluğu vasıfsızdı ve büyük oranda erkeklerden oluşuyordu. Şunu da belirtmek gerekir ki 1970 yılında yapılan bir araştırmaya göre Batı Avrupa'da çalışan yabancı işçilerin yüzde 40'ını Türkler oluşturmaktaydı.

²⁵ Merve Teoman, a.g.e., İstanbul, 2014.

1968 yılında yurt dışında çalışan işçilerimize turist işçi olmamaları kaydı ile birtakım haklar tanınmıştı. Hastalık halinde verilen ücretler artmış, herhangi bir işsizlik anında işçiye tazminat verilmişti. İşçinin ölümü halinde ailelerine Türkiye'ye dönene kadar yardım yapılmış, işçinin mesleki kurslara katılması halinde ise kurs parası ve kitap parası Çalışma Bakanlığı tarafından ödenmişti.

Türk iş gücünün yüzde sekseni kırsal yörelerden gelmiş olup örf ve adetlerine sıkı sıkıya bağlı kişilerdi. Giden işçilerin yüzde yetmiş üçü ilkokul mezunu yüzde otuz altısı ise sonradan okuma- yazma öğrenen kişilerdi ve çok azı kendilerine yetecek kadar yabancı dil bilmekteydi. Çoğunluk ise tercümanların yardımına ihtiyaç duymuştu.

Yurt dışına göç eden tipik nitelikli işçiler duvarcılar, marangozlar, matbaa işçileri ve madencilerdi.

Tablo.6. 1970 Yılında Türk İşçilerin Çalıştıkları İş Kolları

Demir ve Metal Sanayi	% 44.5
Diğer Metal Sanayi (İnşaat malzemesi dâhil)	% 17.0
İnşaat	% 15.2
Ticaret ve Hizmet Sektörü (Taşıma Hariç)	% 6.2
Tekstil ve Giyim Sanayi	% 9.7

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, Almanya'ya en çok kalifiye işçi Türkiye'den gidiyor, 22 Eylül 1972.

1961-1973 yılları arasında Avrupa'ya giden Türkler işçi sınıfını oluşturmaktaydı. Bunlar; 1974-1981 yılları arasındaki dönem aile birleşimine katkıda bulunmuşlardır. 1982 yılından sonraki süreç ise günümüzde de devam etmektedir.

Türkler şu nedenlerle yurt dışında çalışmak istiyordu:

1. Ağır borçlar, topraksızlık, zirai bölgelerin fakirliği
2. İhtisaslaşma ve yeni yetenekler kazanma isteği
3. Yeni deneyimler edinmek
4. Yabancı Kültürü Benimseme
5. Amme İdaresinden Teşkilatlanma
6. Yeni bir statüye geçme isteği

7. Sosyal Güvenlik Kurumundan Yoksunluk
8. Ortak Pazar Ülkelerinde daha fazla çalışma olanağının bulunması
9. Yeni bir ev sahibi olma düşüncesi

1961 yılında Almanya ile ilk iş gücü anlaşması yapılmış, bu anlaşmayı 1963 yılında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Ortak Pazar ile yaptığı anlaşma izlemiştir. Avrupa ülkelerine işçi göçü çoğalmış, bu anlaşmaları 1964 yılında Hollanda, Belçika, Danimarka ve Avusturya, 1965 yılında Fransa, 1967 yılında ise İsveç ile yapılan anlaşmalar izlemiştir. Yapılan tüm bu anlaşmalar Türkiye'nin arzusuyla yasal bir şekilde yapılmıştır. Giden işçilerimizin çoğu yurt dışında 5 yıl kalıp geri dönme düşüncesindeydi, ancak bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

1959 yılında işçiler Türkiye'den Almanya'ya ismen çağrılmaya başlanmıştır. Böylece 1960 yılında Türkiye'de bu işle ilgilenilmek üzere gayriresmî olarak bir İrtibat Bürosu kurulmuştur. Almanya'ya Türk işçi göçünde bazı işçiler İstanbul'da Tophane ve Mecidiyeköy'de İrtibat Bürosuna başvurmuşlar, sahte sağlık raporlarıyla ve kendilerini eğitilmiş göstererek Almanya'ya gitmeye çalışmışlardır²⁶. 1960 yılında ise Hamburg'daki şehir devleti iki aylık bir inceleme gezisi maksadıyla Türk Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonundan 10 kişilik bir grubu davet etmiştir.

Bu gelişmelerin ışığında resmi olarak 24 Eylül 1961 tarihinde ilk işçi kafilesi Almanya'ya gönderilmiştir. Bu işçiler Köln'deki Ford fabrikasında motor tamiri ve montaj işlemlerinde çalışacak 22-35 yaşları arasında erkeklerden oluşuyordu. İşçinin yol masrafı ise işveren tarafından karşılanmıştı. İlk gidenlerin sayısı 1476 idi. Türk ve Alman İşçi Bulma Kurumlarının öncülüğü ile Hamborner firmasına 292, Karlkübler firmasına ise 54 işçi gönderilmişti²⁷.

²⁶ NTV Tarih, Ekim 2011, s.60-61.

²⁷ Turhan Erker, **Diş Ülkelere İş Gücü Akımı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu**, s.88-89.

45 bin işçi Almanya'da çalışmak için İş ve İşçi Bulma Kurumuna başvurmuştur. Bu işçilerden 2.500'ü kadındı. Kadınlar genellikle hemşirelik ve terziilik iş kollarında çalışmak için başvurmuştur. 1961 Temmuz ayında Almanya'ya gitmek için 4.717 kişi İİBK'ya başvurmuştur²⁸. Aslında 1961 yılından öncede Almanya'ya kaçak olarak giden işçilerimiz vardı ve bu anlaşmayla bu gidişler resmileşmişti. Giden işçilerin yol masrafları işveren tarafından karşılanacak ve geleceklere lojman temin edilecekti²⁹. Temin edilen konutlar savaştan kalma depolar olduğundan dolayı kiralari düşüktü. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki işçilerimiz bu konutlarda toplu olarak kalmaları yüzünden toplumdan izole olmuşlardı.

Almanya Hükümeti gidecek Türk işçilerini eğitim durumlarına göre bir testten geçirdikten sonra onlara iş belirliyor vasıfsız olanlara daha basit iş veriliyordu. Nitekim işveren işçinin çalışacağı işte uzman olmasını beklememişti³⁰. Ayrıca Türkiye'de bu yıllarda herhangi bir işçiye usta belgesi kolaylıkla verildiğinden işçi Almanya'ya gittiğinde işin zorlukları ile mücadele edemiyordu. Alman işverenlerine göre Türkler kendilerine verilen işi çabuk kavıyorlardı³¹. Zaten en çok şikâyet vasıfsız işçiden geliyordu, çünkü hayal ettikleri işlerde çalıştırılmıyorlardı. Bu yüzden de yabancı işçiler arasında en çok kazaya uğrayan ve bunalıma giren Türk işçisi idi. Gazete haberine göre Almanya'da çalışan işçiler iyi bir ücret almakta ve işlerinde başarılı olanların maaşları da artmaktaydı. Uyum sorunu çeken küçük bir gruptu. Onlar da Almanya'nın disiplinli çalışma şartlarına alışamayanlardı. Kısacası işçilerimiz hiçbir baskı görmemişti³². Nitekim gazetelerde Almanya'ya giden Türk işçisi hemen ümitsizliğe kapılmamalı

²⁸ **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1961

²⁹ **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1961.

³⁰ **Milliyet**, 15 Haziran 1961.

³¹ **Hürriyet**, 21 Mart 1961.

³² **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1962

eğer çok çalışır, işini ciddi yapar ve hastalanmazsa işinde daimi olabilir şeklinde manşetler bulunmaktaydı.

Başlangıçta giden işçiler demir-çelik, inşaat, gemi yapımında çalışmışlardı³³. İlk giden işçilerin büyük bir çoğunluğu Türk yetkililerin yardımıyla isimsiz olarak kaydedilmişti. Gidenlerde öncelik afet bölgesinde oturanlara, az gelişmiş bölgelerde bulunanlara ve köy kooperatiflerine üye olanlara verilmiştir. 1967-1971 yılları arasında ise işçiler ismen çağırılarak veya özel simsarlar aracılığı ile yurt dışına çalışmaya gitmişlerdir.

Almanlar aslında yıllar sonra sayıları 50 milyonu geçecek çoklukta göçmen işçi istememişti. Gelen işçilerin birkaç yıl çalışıp para biriktirdikten sonra yurtlarına geri dönecekleri zannediliyordu. Nitekim göçmenler de aynı fikirde idi. Ama durum tam tersine dönmüştü. Eğer eski Federal Şansölye Helmut Schmidt bu meseleyi frenlemeseydi Türklerin Almanya'daki sayısı bugün 15 milyonu bulabilirdi. Schmidt, Demirelin "Almanya'ya 15 milyon Türk ihraç edeceğiz" sözünün ardından 1974 yılında işçi alımını durdurmuş, bu tarihten sonra sadece Almanya'ya göç aile birleşimi ya da eğitim sebebiyle olmuştu³⁴. Schmidt çoğunluğunu Türkiye'den gelen göçmenlerin oluşturduğu işçileri altmışlı yıllardaki ekonomik toplanma sürecinde ülke içindeki ücret düzeyini düşük tutabilmek için çağırdıklarını da dile getirmişti.

Bu haberin ardından Tercüman Gazetesi Almanya'ya gidecekler için dikkat edilmesi gereken hususları manşetlerine taşımıştı. Bu hususların başında Almanya'nın taşının toprağının altın olmadığı, işçilerin buraya yeni bir şehre geldik gözüyle değil kültürü farklı olan bir ülkeye geldik gözüyle bakmaları, Almanların iş ciddiyetini kavra-

³³ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1961.

³⁴ Köksal Gürsel, **Atlas Tarih Dergisi**, 2010, s.56.

maları gerektiği ve Almanya’da hayatın pahalı olması yüzünden buraya temelli yerleşme gibi bir düşünceye sahip olmamaları gerektiği belirtmişti³⁵.

Tablo.7. Erkek İşçilerin Almanya’da Kalış Süreleri

Kalma Süresi	Türkler	İtalyanlar	Yunanlılar
2 yıldan az	20	21	8
2-4 yıl	37	23	23
4-7 yıl	39	28	41
7 yıldan fazla	4	28	24

Kaynak: Cumhuriyet Gazetesi, “İşgücü Göçü Her Gün Yeni Sosyal Sorunlar Doğuruyor” 23 Eylül 1972.

Türk erkek işçileri arasında evlilik oranı diğer milletlere mensup işçilerden fazlaydı. Fakat eşlerini yanlarında bulundurma durumları da düşüktü. Erkek işçilerin yüzde 86’sı kadın işçilerin yüzde 75’i evliydi. Evli işçilerin aile üyeleri 3-5 kişi arasında idi. İşçilerimizin yüzde 49’u ailelerini yanlarına getirmek isterken Alman makamlarını çıkardığı zorluklar, okul bulunmayışı ve dil bilmeme gibi sebeplerle ailelerini yanlarına getirmekte zorluk çekmişlerdi. Çoğu işçilerin çocukları Türkiye’de yaşıyordu³⁶. Giden işçilerin çoğu erkeklerden oluşmaktaydı. Kadın işçilerin sayısı 1973 yılından sonra çoğalmıştı.

1962 yılında Batı Almanya İşçi Federasyonu Başkanı Reichter; ilk kafiyle gelen işçilerin çalışkanlıkları ve disiplinli oluşları nedeniyle onlardan memnun kaldıklarını belirtmiş ve işçilerin Türkiye’ye geri döndüklerinde çalıştıkları yer için iyi bir intibak sağlamaya çalıştıklarını ve zor durumda olanlara yardım edildiğini açıklamıştı³⁷. Ayrıca Alman işverenler Türklerden memnun kalınca “rotasyon sistemini” kaldırarak işçilerin daimi olarak aynı yerde çalışmalarını istemişlerdi.

³⁵ **Tercüman**, 1 Haziran 1966.

³⁶ **Tercüman**, 19 Temmuz 1974

³⁷ **Hürriyet**, 24 Mart 1962

Almanya'da çalışan işçilerin net aylık ücreti şu şekildeydi: Erkek işçilerin yüzde 28'i ayda 1000-2000 mark, yüzde 17'si 1200 mark, yüzde 15'i 800'den fazla, yüzde 14'ü 900-1000 mark, yüzde 4'ü ise 1500 marktan fazla aylık ücret alıyorlardı. Ancak işçilerin aldığı maaş Türkiye'de en düşük düzeyde işçinin aldığı maaşla aynıydı. Bunun nedeni de Almanların sadece işçilerinin haklarını korumasıydı. Fazla mesai için genel olarak saat ücretine yüzde yirmi beş veya elli oranında zam yapılmıştı.

İşçilerin büyük bir çoğunluğu daha doğrusu lojman ücreti için ayda 33.81 Alman Markı harcamışlardı. Genel olarak Almanya'da işçilerimizin ortalama aylık masrafları 266,94 Alman Markıydı. Yapılan araştırmada işçi eğer Almanca biliyorsa daha yüksek ücret olduğu görülmüştü. Tasarruf yaptıkları miktar ise 24-986 mark arasında idi. İstanbul'dan gelenler aldıkları paraları eğlenceye harcarken, yapılan araştırmada en fazla tasarrufu Nevşehir ve Kayseri'den gelenlerin yaptığı görülmüştü³⁸.

Gidecek olan işçilerin yaş sınırı 20-35 idi, ancak uzun süre beklenmesinden dolayı Almanya'ya daha çok vasıflı işçi yollanmıştır. Almanya'ya gidecek olan işçiler üç grupta toplanmıştı. 1- Tecrübe sahibi ustalar. 2- Türkiye'de aradığını bulamayanlar. 3- Almanya'ya gitmek için iş hayatını vesile yapan maceraperestler³⁹.

Giden işçiler 3.20 - 4.00 DM arasında bir para kazanmışlardı, bu da Türk parasıyla 60-65 TL ediyordu. Dolayısıyla işçilerimizin tasarrufu 104 milyon dolardı, ancak bu paranın sadece yüzde ikisi Türkiye'ye gelebiliyordu. Bunun nedeni de Türkiye'nin dövizleri daha büyük faizle bozmasıydı. Bu yüzden işçiler tasarruflarını Alman bankalarında saklıyordu⁴⁰. Basına göre en çok tasarruf yapan işçi grubu

³⁸ **Tercüman**, 3 Haziran 1966.

³⁹ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1961.

⁴⁰ **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1962

Türklerdi. Çünkü maaşları az olduğundan sosyal hayata pek katılmıyorlar, para biriktiriyorlardı. Yapılan bu tasarrufa rağmen en az maaşı Türk işçileri almaktaydı.

1964 yılına gelindiğinde Almanya'daki Türk işçileriyle ilgili bir takım gelişmeler olmuştu. Bunlardan biri 52 bin 153 Türk işçisine bir takım yeni sosyal haklar tanınmasıydı. Böylece işçilerin yaşlılık, iş kazası, analık ve malullük durumlarında bu sigortadan yararlanmışlar, sadece işçilerin değil işçilerin eş ve çocukları da yararlanmış, böylece aileler güvenceler altına almış ve yapılan anlaşmayla rotasyon sistemi de kaldırılmıştı. Ancak bu şartlardan Türkler Almanya'da oturma izinlerini aldıktan sonra faydalanabiliyorlardı, oturma izni ise Almanya'ya geldikten 5 yıl sonra alınabiliyordu⁴¹.

Yine 1964 yılında alınan bir kararla Türk işçilerinin buldukları ülkelere sık sık heyetler yollanmış, yeni ibadet yerleri açılmış ve işçilerimizin bulunduğu illerde bankalar açılarak işçilerimizin paralarının buraya aktarılması sağlanmıştı. 1964 yılında işçilerimize sağlanan sosyal haklardan önemli olanlar şunlardı:

1- İşçinin ve ailesinin her türlü hastalığı halinde sağlık yardımı yapılmıştı. 2- Türkiye'de iken işçinin hastalanması halinde işçiye hastalık ödeneği verilmişti. 3- İş kazası nedeniyle çalışamayacak hale gelmiş olan işçiye işçi sigortaları kurumu tarafından aylık bağlanmıştı⁴².

Bunun dışında Türkler Almanlarla aynı haklara sahip olmuşlar, Almanların yararlandığı sosyal haklardan yararlanmışlardı. Aynı yıl Almanya ile yapılan işçi anlaşmasının bazı maddelerinde değişiklik yapılmış ve Almanya'da oturan Türklere iki hükümet kararınca süresiz oturma izni verilmişti. Yapılan anlaşmaya göre işçi yanına eşini

⁴¹ Mehmet Suğanlı, **Almanya'da yaşayan ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında Türklerin Sosyo- Ekonomik Yapısı ve İşçi Dövizleri**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Mart 2003, s.53.

⁴² **Milliyet**, 4 Mayıs 1964 ve **Hürriyet**, 16 Mayıs 1964

getirdiyse eşinin ihtiyacı karşılanacak ve işçi memleketindeki yardıma muhtaç ailesine para göndermezse kendisine verilen çocuk parası resmi kanallarca ailesine gönderilecekti⁴³.

Hürriyet gazetesinde çıkan bir ankete göre Türk işçilerinin yüzde 52'sinin para biriktiremedikleri, meslekle ilgili işlerde çalıştırılmadıkları için bu memleketeye geldikleri bu yüzden pişmanlık duydukları belirtilmiştir. Buna rağmen Türkiye'de işsizlik bir sorun olmaya devam ettiği için işçilerimizin çoğu Almanya'da kalmak istemişlerdi. Ankete göre işçilerimizin yüzde 67'sinin yaşı 23-32 arasında değişmekteydi. Okur- yazar olmayanların nispeti de yüzde 3'tü. Enstitü ve meslek okulu mezunu ise yüzde 15'ti. Kadın işçilerimizin yüzde 24'ü enstitü, yüzde 16'sı lise mezunuydu. Almanya'da yaşayan işçilerimizin yüzde 56'sı evli, yüzde 41'i evlenmemiş, geri kalan ise duldu. Evli işçilerimizin çoğu 3 çocukluydu. İşçilerimiz yılda 42 milyar mark tasarruf etmişti. Yine işçilerimizin çoğu lojmanlarda kalmış ve yemeklerini kendileri pişirmişti⁴⁴.

31 Mart 1967 tarihinden sonra Almanya'daki işçilere işsizlik sigortası ödenmemesi kararı alınmıştı. Bu karara göre bu tarihe kadar iş bulamayan işçilere oturma izni de verilmemişti. Zaten bu tarihte Almanya'daki 30.000 işsiz Türk'ten ancak yüzde 5'i bu sigortadan faydalanıyordu. Kısacası işçilerimizin sigorta alabilmesi buradaki yetkililerin elinde idi. Bu yüzden de birçok işçimiz Almanya'da sefil bir duruma düşmüştür. Bu kararın alınma sebebi aslında gayet basitti. 1966 yılında Almanya'da ufak çaplı bir kriz baş göstermiş, kriz sonucunda 1 milyon Türk işsiz kalmıştı. Sonuçta Ruhr nehri çevresindeki maden ocaklarında çalışan 1500 kadar Türk işçimiz aç ve sefil bir halde yurtlarına dönmek zorunda kalmışlardı. Geri dönmeyen işçiler ise kaçak bir şekilde kaldıkları yurtlarda saklanmışlardı. Almanya bu olay karşısında işten çıkarılan işçiler için "Kontratı biten işçileri geri

⁴³ Hürriyet, 29 Mayıs 1964.

⁴⁴ Hürriyet, 6 Ağustos 1964.

gönderdik” yorumunda bulunmuştu. Hürriyet gazetesine konuşan bir sözcü Almanya’da 492.900 erkekle 128300 kadının açıkta kaldığını belirtmişti⁴⁵. Yaşanılan krizden sadece Almanya’da çalışıp çöp toplayan Türk işçileri etkilenmemiş ve işlerine devam etmişlerdi. Bu alanda çalışan işçiler 700 mark kazanmakla birlikte çocuk adedine göre bazen bu kazanç 1500 marka yükselmışti. Yaşanılan bu kriz karşısında Türk-İş Sendikası işçilerin haklarını savunmuş ve İş ve İşçi Bulma Kurumunun bu kriz karşısında hiçbir önlem almadığını belirterek Kurumun yurt dışına işçi göndermek için insanları kaydetmeye devam ettiğini bu işçilerin Almanya’ya gittiklerinde işsiz kalacağını belirtmişti⁴⁶.

Almanya kriz ortamında Türklere oturacak yer veremediğinden işçilerin memleketlerine geri dönmeleri için böyle bir çare bulmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Almanya’daki Türkler buldukları yerlerde kalıcı olmanın çaresini aramaya başlamışlardı. Çünkü yeterli miktarda para biriktirememişler ve Türkiye’de bir yatırım yapamamışlardı. Diğer bir çare ise Hollanda, Belçika ve Fransa gibi işçi alımını durdurmamayan ülkelerde iş aramaktı. Türkiye Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem ise olaylar karşısında işten çıkarılmaların olmadığını aksine daha çok işçinin Almanya’ya gideceğini belirtmişti. Oysa 1967 yılında 30 bin Türk işçisi işsiz kalmıştı⁴⁷.

Yaşanılan kriz nedeniyle Almanya Hükümeti işsiz kalan işçiye işsizlik sigortası ödenmeyeceğini belirtmiş, karar 31 Mart 1967 tarihinde uygulanmış ve işsizlik sigortasından işçilerin sadece yüzde beşi faydalanmıştı⁴⁸.

⁴⁵ **Hürriyet**, 6 Şubat 1967.

⁴⁶ Merve Teoman, a.g.e., İstanbul, 2014

⁴⁷ **Tercüman**, 20 Mayıs 1967.

⁴⁸ **Hürriyet**, 14 Mart 1967.

İyi Almanca bilen işçiler para karşılığı arkadaşlarına yardım ediyorlardı. Yapılan tercümelemler genellikle yanlış ve eksik oluyor bu yüzden de sık sık tercümanlar değişiyordu⁴⁹.

1968 yılında yine aynı tarz bir haberi basında görmekteyiz. Alman İş ve İşsizlik Sigortalarının Türkiye'deki temsilcisi krizin bittiğini bu sebeple de istenilen işçi miktarının arttığını ve artacağını bildirmiş, Türkiye'den yüzde kırk oranında kadın işçi istendiğini fakat yeterli müracaatın yapılmadığını bildirmişti⁵⁰.

Almanya ve Avusturya'daki işçilerden her yıl yurtlarındaki ailelerine gönderdikleri paranın belirtilmesi için bir beyanname isteniyordu. Gönderilen miktara göre işçiden vergi alınıyordu. Alınan vergi miktarının fazlalığı nedeniyle Türk Hükümeti söz konusu devletlerle bir anlaşma yapmış, işçiler ailelerine gönderdikleri parayı Alman ve Avusturya bankalarını eliyle göndermiş ve verdikleri vergi miktarı biraz olsun azalmıştı. Türkiye açısından bu anlaşmanın önemi işçilerin eline geçecek paranın çoğalması ve gelen dövizin bir düzene sokulacak olmasıydı⁵¹.

Bu kriz kısa süreli olmuş Türk işçisinden memnun kalan ve bunu her seferinde dile getiren Almanya Hükümeti Türkiye'den tekrar işçi istemiş, bunun üzerine giden 500 işçi Almanya'da kömür madenlerinde çalışmaya başlamıştır⁵².

İşçiler tekrar işe alınca onlara bir takım sosyal haklar da tanınmıştır. Örneğin; 1- İşsiz kalan işçiler kendi imkânlarıyla iş bulduğunda kendilerine çalışma müsaadesi verilmişti. 2- İşine devamlı olarak son verilen veya kendi arzusu ile ayrılıp Türkiye'ye dönen işçi-

⁴⁹ **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1965.

⁵⁰ **Hürriyet**, 23 Nisan 1968.

⁵¹ **Hürriyet**, 16 Ekim 1968.

⁵² **Tercüman**, 16 Eylül 1967.

lere aynı işveren tarafından isteyene tekrar çalışma müsaadesi verilmişti. 3- İkamet müsaadesinin uzatılması için işçilerimizden alınan vergi kesilmişti⁵³.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Almanya'nın yabancı işçiler için uygulamak istediği otomasyon ilkesi uygulanamamış; 1964 yılında aile birleşmesiyle ve 1974 yılında Almanya'da yaşayan işçilere sürekli olarak çalışma müsaadesi verilmesiyle işçilerimiz temelli olarak Almanya'da kalmıştır. Almanların bu yasayı çıkartmasındaki asıl sebep "Türklerin Alman ekonomisini canlandırmasıydı". Yine bu yasayla çocuk paraları güvence altına alınmıştı. Diğer taraftan vatandaşlarımız işsizlik sigortasından da yararlanmaya başlamıştı⁵⁴.

Fransa işçi alımıyla ilgili anlaşmada işçilerin başka ülkelere gitmemesi için bir madde koymuştu. Fransa'nın böyle bir maddeye niçin ihtiyaç duyduğu hususunda işçilerin yorumu şöyleydi; İşçiler Fransa'dan başka ülkelere gitmek istiyorlardı. Çünkü Fransa'da hayat çok pahalıydı, Türk işçilere az ücret veriliyor ve izin kullanamıyorlardı⁵⁵.

Fransa'nın Türkiye'den işçi alımı 1974 yılında bitmişse de ödenen çocuk ve evlenme yardımıyla işçiler "turist işçi" olarak Fransa'ya çalışmak için gitmişlerdi.

Fransa'daki yabancı işçiler arasında sayıca en az olan grubu Türkler oluşturmaktaydı. Türk işçilerin büyük kısmı Paris bölgesinde Renault ve Citroen fabrikalarında çalışmışlardı. Paris dışında işçilerimiz Lyon, Strasbourg ve Marsilya bölgelerinde de çalışmıştı. Ancak işçilerimiz daima bir arada bulunmanın hasretini çekmiş bu yüzden de sürekli iş değiştirmişlerdi⁵⁶.

⁵³ **Tercüman**, 16 Mayıs 1968.

⁵⁴ **Tercüman**, 30 Aralık 1974.

⁵⁵ **Tercüman**, 8 Nisan 1972.

⁵⁶ Merve Teoman, a.g.e, İstanbul, 2014

Fransa'daki hayat pahalılığı yüzünden çoğu işçimiz Almanya'ya gitmişti. Ancak bazı Fransız işverenler Türk işçisinden memnun kalmamış, Türklerin elinin çabuk olmadığını ve kendi içlerine kapanık olarak yaşadıklarını söylemişler, işçilerimizin "Sesini kes ve çalış" ilkesine uygun olduklarını belirtmişlerdi⁵⁷.

Fransız işverenler işçilerimiz için dürüst, çalışkan ve terbiyeli yorumunu yapmışlar, onlar için dil kursları açmış ve onlara lojmanlar ayarlamışlardı. Fakat burada çalışan işçilerimizin istekleri de aynıydı; ücretlerinin arttırılmasını, postayla gönderdikleri eşyaların ve paraların yerlerine ulaşmasını istiyorlardı⁵⁸.

Paris dışında yaşayan işçilerimizin durumları ise pek parlak değildi. Örneğin bazı işçilerimiz gecekonduya benzeyen yapılarda sağlıksız bir biçimde yaşamaktaydı. Çalışan vasıflı işçilerimiz dahi 1400-1500 frank kazanmaktaydı⁵⁹. Kazandıkları para kaldıkları yerlerin kirasını ödemeye dahi yetmiyordu. Ayrıca yaşamak için şart olan temel ihtiyaçların fiyatı da yüksekti. Bu nedenle buradaki Türk işçileri biraz para biriktirip Almanya'ya gidiyorlardı.

Fransa'daki işçilerimiz de Almanya'daki işçilerimizle haklarının aynı olmasını, yurtlarına gönderdikleri paraların yerlerine ulaşmasını ve gümrükte kalan eşyalarına çözüm bulunmasını istemişlerdi. İşçilerin Almanya'ya gitmek zorunda kalmasının bir nedeni de Fransa'da Türk işçileriyle ilgilenen bir kurumun olmayışındı⁶⁰. Ayrıca Fransa Hükümeti işçilerin uçak bileti masraflarını karşılamadığından işçiler trenle Fransa'ya gidiyor, bu da işçi için fiziksel ve psikolojik açıdan yorucu oluyordu. Ayrıca Fransa'da Türkler sayıları 40'ı geçmeyen gruplarda çalıştıklarından söz sahibi olamıyorlar ve Fransa ile bir sosyo-güvenlik anlaşması yapılmadığı için diğer ya-

⁵⁷ **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1973.

⁵⁸ **Tercüman**, 7 Nisan 1972.

⁵⁹ **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1972.

⁶⁰ **Tercüman**, 7-8 Nisan 1972.

bancı işçilerle aynı haklara sahip olamıyorlardı. Anlaşma yetersizliğinden ötürü de diğer işçilere göre daha az ücret alıyorlardı. Fransa'daki Türk işçilerinin maruz kaldığı zor şartlar Garnier adlı bir papazı üzmüş, onların çektiği sıkıntılara dikkat çekmek amacıyla açlık grevine başlamıştı. Türk işçilerinin aralıksız çalıştırılması, duş dahi almalarına izin verilmemesi, bu din adamını böyle bir eyleme sevk etmiş olmalıydı⁶¹.

Bu grev Fransa'daki Türk işçilerinin isteklerinin gündeme taşınmasını sağlamıştır. Bu istekler şunlardı: 1- Bir işçinin haksız yere işten çıkarılması halinde tekrar başka bir işe yerleştirilmesi. 2- İşçilerimizin kaldıkları lojmanların iyi hale getirilmesi. 3- İşçilerin hastalık halinde ilaç.. vs. ihtiyaçlarını sigortadan karşılanması. 4- Ücretlerinin arttırılması. 5- Fransızca öğrenmeleri için iyi öğretmen temini. 6- Eş ve çocuklarının yanlarına gelmeleri ve bunun için lojman sağlanması⁶².

Hollanda'ya yapılan işçi göçleri diğer ülkelere göre daha geç olmuştur. Bazı özellikleriyle de burada çalışan işçilerimize "Alamancı" denilmekteydi. Bunun da iki nedeni vardı. Bu nedenlerden birincisi Almanya'da ki buna Fransa'yı da ekleyebiliriz, iş bulamayan Türklerin Hollanda'da iş bulması, ikincisi ise Hollanda'nın turist işçileri kabul etmesiydi⁶³.

Anlaşmaya göre Türk işçileri Hollandalı işçilerle aynı haklara sahipti. Bu haklar 1966 yılında genişletilmiş, burada çalışan işçilerimize yaşlılık, malullük ve ölüm anlarında, iş kazaları ve meslek hastalıkları durumunda tazminat verilmişti. Yine aynı anlaşmayla sigortalı işçilerin çocukları ve eşleri de yapılan anlaşmadan istifade etmiş, işçiler Türkiye'ye döndüklerinde de aynı haklardan yararlanmışlardı⁶⁴. Anlaşma süresi 1 yıl olup diğer ülkelerle yapılan anlaşmalar

⁶¹ **Hürriyet**, 16 Kasım 1971.

⁶² **Hürriyet**, 28 Temmuz 1970.

⁶³ Murat Tuncel, "Hollanda'ya Göç, Gettolar ve Göçmenlerin Sanatla İlişkileri", **Kültür ve Edebiyatta Göç ve Göçmenlik Halleri**, , s.240.

⁶⁴ Yapılan Sosyal Güvenlik Anlaşması 1 Şubat 1968 yılında yürürlüğe girmiştir.

örnek alınmıştı. Yaş sınırı ise vasıfsız işçiler için 21-35, kalifiye ve uzman işçiler için 23-45 idi. Bu yaş aralığı işçinin ismen çağrıldığı durumlarda değişiyordu. İşçilerin sağlık kontrolleri Kurum tarafından yapılıyordu.

Giden işçide aranan en önemli özellik işçinin sabıkasının olmaması ve okuma-yazma bilmesi idi. İşveren işçinin yol masrafını karşılıyordu. İşçiye çalışma için süre bittikten sonra yurda dönüş masrafları işverene aittir. Ayrıca işveren işçiye kalacak yer sağlamış, eğer işçi kusurundan dolayı işten çıkarılmamışsa Türkiye'ye dönüş için yapacağı masraf işveren tarafından karşılanacaktı. Hatta ağır işlerde çalışan işçilerin kıyafet ve ayakkabı masrafları bile işveren tarafından karşılanmıştı. Hollanda'da çalışacak işçinin ismen çağrılması için o işçinin önceden Hollanda'da çalışmış olması gerekli idi. Giden işçiler Hollanda'da inşaat, tekstil ve madeni eşya sanayilerinde, radyatör, gıda, bisiklet gemi inşaatında çalışmışlar, haftada 50-80 golden arasında bir ücret almışlardı. İşçilerin aylık net ücretleri ise 150-230 lira arasında idi⁶⁵. Ağır işlerde çalışanlara bunun dışında 100 lira primle ayakkabı ve giysi yıpranması karşılığı ek olarak 50 lira ödenmişti. İşçilerimizin çalıştığı şehirler ise Amsterdam, Rotterdam, Utrecht şehirleri ve Twente- Midden- Brabant bölgesidir.

1972'de Hollanda'da yaşayan Türk işçiler aleyhinde bir takım propagandalar olmuştu. Bu propagandaların çıkış nedeni ise bir Türk işçisinin Hollandalı ev sahibini öldürmesiydi. Yapılan propagandalar karşısında Hollandalı polisler suskun kalınca işçilerimiz kendi haklarını kendileri korumak zorunda kalmışlardı. Hollanda basını bu olay karşısında tarafsız kalmış yaşanan olaylara "İkinci Belfast" adını takmıştı⁶⁶.

⁶⁵ **Hürriyet**, 23 Ocak 1964 - 1 Mayıs 1964.

⁶⁶ **Hürriyet**, 14 Ağustos 1972.

Yaşanılan sıkıntılar bununla da kalmamış, birçok Türk tutuklanarak sınır dışı edilmişti. Bunun sonucunda Hollanda Hükümeti Afrika mahallesindeki birçok Türk işçiyi evlerinden çıkartmıştı. Evlerinden çıkarılan işçilerimiz Walhaven Yardım Kampına gönderilmiş; boşalan evlere Hollandalı kabadayılar yerleşmişti⁶⁷. Olaylar sırasında birçok İspanyol, Yugoslav ve Faslı işçiler Türk işçilerini desteklemişti.

Belçika ile iş gücü anlaşması resmi olarak; 22 Kasım 1963 tarihinde anlaşma metni hazırlanmış, anlaşma 16 Temmuz 1964 yılında da onaylanmıştır. Bu anlaşmayla Belçika'ya giden işçilerin özellikleri alacağı ücretler, vs. belirlenmiştir. Belçika'ya giden işçilerden diğer ülkelerde olduğu gibi memnun kalmış, bu yüzden de işçilerimiz diğer ülkelerde olduğu gibi burada da temelli kalmışlardı⁶⁸. Almanya'da geçinemeyen işçilerimiz de Belçika'ya giderek burada iş bulmuşlardı.

1970 yılındaki Avrupa'daki petrol krizi Belçika'yı da etkilemiş bu yüzden işten çıkarılanlar yurtlarına dönmek zorunda kalmışlardı. Gidecek olan işçilere haklarını öğrenmeleri için lisan kursları da açılmıştı. Ayrıca bakmak zorunluluğu bulunan işçiler ailelerini de yanlarında getirmişti. Buraya giden işçilerin görüşleri sorulduğunda Türk işçileri Belçika'da kiraların uygun olduğunu ve para biriktirebildiklerini belirtmişlerdi. İşçilerin Belçika'ya gidiş nedeninin en önemlisi ev kiralarının az olması böylece işçinin daha çok tasarruf yapmış olması idi. Burada çalışan vasıfsız işçi saat başı 600-1000 Frank arası bir maaş alıyordu⁶⁹.

Belçika'ya giden işçiler sanayi, hizmet, tarım, bahçecilik ve çöp işletme endüstrisinde çalışmış ve birikimlerini Türkiye'de değerlendirmişti. Belçika'da yaşayan Türk toplumu ülkenin birçok tarafına

⁶⁷ **Tercüman**, 14-19 Ağustos 1972.

⁶⁸ Cahit Gelekçi-Ali Köse, **Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2011 s.28

⁶⁹ **Tercüman**, 13 Nisan 1972.

dağılmış, küçük gruplar halinde yaşamaktaydı. Afyon ve Eskişehir'den göç etmiş Türkler çoğunlukla Brüksel ve Gento, İç ve Doğu Anadolu bölgelerinden göç edenler ise Belçika'nın çeşitli illerinde yaşamışlardı⁷⁰.

1967 verilerine göre Belçika'daki işçilerin yüzde yirmi dokuzu Limburg, yüzde yirmi beşi Hainaut, yüzde on altısı Liege ve yüzde on dördü de Brüksel bölgesinde toplanmıştı.

1973 yılında 10 bine yakın Türk işçisini zor durumda bırakan "Flamanca bilme şartı" hükümet tarafından geçici olarak durdurulmuştur. Bu karar alınmadan önce Flamanca bilinmeyenlerin çalışma permileri yenilenmiyordu⁷¹.

1962 yılında Avusturya ilk olarak Türkiye'den endüstri kollarında çalıştırılacak 18-35 yaşları arasında 10 bin işçi istemişti⁷². Avusturya Hükümeti başlangıçta diğer Avrupa ülkeleri gibi rotasyon ilkesini uygulamak istemiş, ancak burada çalışanlar kaldıkları yerde kalıcı hale gelmişlerdi. Türk nüfusu çoğalınca petrol krizini bahane eden Avusturya yurdunda bulunan birçok işçiyi Türkiye'ye geri göndermişti. Avusturya'daki işçilerin buraya gelme sebebi burada ücretin yüksek olma ve iş bulma imkânlarıydı. İlk kuşak göçmen işçiler başlangıçta para biriktirip yurtlarına dönmek istemişler ancak yaşadıkları yerlerin hayat seviyelerinin yükselmesi nedeniyle buldukları yerlerde kalmışlardı⁷³.

İlk kuşak göçmen işçiler Avusturya'da İrtibat Bürosu aracılığı ile ya da tanıdıkları vasıtasıyla iş bulmuşlar, çalıştıkları işler de ağır ve yorucu olmuştu. 1966 yılında Avusturya'daki 5 bin Türk işçimizin

⁷⁰ Cahit Gelekçi-Ali Köse, a.g.e., .35.

⁷¹ **Milliyet**, 5 Ekim 1973.

⁷² **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1961.

⁷³ Mehmet Soytürk, "Türkiyeden Avusturya'ya İşgücü Göçü", **International Periodical For The Languages and History of Turkish or Turkic**, Volume 7-3 Summer, 2012, s.2321

hakları teminat altına alınmıştı. Böylece buradaki işçilerimiz Almanya'daki işçilerimiz gibi geniş haklar kazanmışlardı. Buradaki işçilerimiz Avusturya'daki işçilerle aynı haklara sahip olmuştu. İşçiler hastalık, emeklilik, iş kazası, meslek hastalığı sigortaları bünyesine alınmıştır. Bu yardım Avusturya Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından döviz olarak verilmişti. İşçinin çocuk yardımından ve yıllık ücretli izinden istifadesi de sağlanmıştır⁷⁴.

1968 yılında Avusturya'da çalışan işçilerden alınan vergi miktarı azaltılmış, böylece burada çalışan işçilerin ücretlerinde artış sağlanmıştı. 1969 yılında verilen önceki kararlara yenileri eklenmişti. Bu yeni maddelere göre Avusturya'da çalışan işçiler daha evvel Türkiye'de Sosyal Sigortaya tabi iseler orada çalıştıkları süre emeklilik sürelerine sayılacaktı. İlk defa Avusturya'da sigortalanmış olanlar ise Türkiye'ye döndükten sonra sigortalandıkları takdirde Avusturya'daki sigorta süresi buna eklenecekti.

Anlaşmaya göre hastalık sigortasından işçilerin bakmakla mükellef olduğu kimseler istifade edeceklerdir. Çocuk yardımı ise aralıksız 3 ay çalışamama halinde kesilmişti. 1973 yılında Türkiye ve Avusturya arasında yapılan anlaşmanın sonucunda Türk işçisine yeni haklar sağlanmıştır. Bu haklardan en önemlisi şuydu: Avusturya'da çalışan işçilerimizin çocuk paralarından yararlanmak için 3 ay olan bekleme süresi 1 aya indirilmiştir⁷⁵.

3. TÜRKİYE'DEN AVRUPA'YA YAPILAN İŞÇİ GÖÇLERİNİN NEDENLERİ

Avrupa açısından İkinci Dünya Savaşından sonra kapılarını yabancı işçilere açan Avrupa ülkeleri istihdamı kolaylaştırmıştı. Yabancı iş gücü Avrupa ülkelerinde maliyeti düşürmüş, üretimi arttırmış, kişi başına düşen mili gelir çoğalmış, yerli işçiyi ağır işlerden

⁷⁴ **Hürriyet**, 13 Ekim 1966.

⁷⁵ Merve Teoman, a.g.e, İstanbul, 2014.

kurtarmıştı. Ayrıca yabancı ülkeler gelen işçilerin sosyal güvenlik sistemine bıraktığı primlerden de kazanç sağlamıştı. Avrupa'ya gelen işçi vergi iade sisteminden yararlanamaz, kira alamaz ve birikmiş paralarını geri isteyemezdi⁷⁶.

Bunun yanı sıra yabancı işçi göçü bazı sıkıntılara da yol açmıştı, yabancı işçi sayısı çoğalınca ülkeler yeni okul, hastaneler... vs. yapmak zorunda kalmış bu da maddi külfete sebep olmuştu. İşçinin kazandığını memlekete yollaması yüzünden yaşadıkları yerdeki insanlarla aralarında ekonomik olarak farklılıklar meydana gelmiş, bu da yerli halkın tepkisini çekmişti.

Avrupa, yabancı iş gücünü geçici olarak düşünmüş, gelenlerin para biriktirdikten sonra memleketine geri döneceğini varsaymıştı.

Türkiye açısından Türk dış göçünün Avrupa'ya yönelişinde birey kadar devletin de istekli olduğu anlaşılmaktaydı. Yurt dışında ekonomik alanda daha çabuk ve fazla kazanmak birey için bir fırsattı. Devlet ise özellikle işsizliğe çözüm bulmak, döviz artışı sağlamak ve yurt dışından gelen işçinin deneyiminden yararlanmayı amaçlıyordu. İşçilerin çoğunluğunu köylerden gidenler oluşturduğu için de bu insanların köylerine döndüğünde buldukları yeri kalkındıracağı ümidinde idi⁷⁷.

Türkiye için dış göç bir nevi geçici bir süreçti. İşçi bir süre Avrupa'ya gidecek burada para kazanarak birikimini Türkiye'ye getirecek ve memleketini kalkındıracaktı.

Ancak yıllar geçtikçe bu durum farklı bir boyut kazanmış kırsal kesimden giden göçmen işçiler farkı bir topluma ayak basınca ortama uyum sağlayamamışlar, dolayısıyla da kendi içlerinde dernekleşme yoluna gitmişlerdi. Türkiye'nin hayal kırıklığına uğradığı bir diğer

⁷⁶ **Son Havadis**, 8 Temmuz 1973.

⁷⁷ İsmail Altuntaş, **Dış Göç ve Din**, Dem Yayınları, İstanbul 2008 s.77-78.

husus ise beklenen dönüşün gerçekleşmemesi ve aile birleşimiyle daha çok insanın yurt dışına gitmesiydi.

Göçmen Türk işçilerinin büyük çoğunluğu kırsal bölgeden gelip modern toplum yaşantısıyla Avrupa'da karşılaşmıştı⁷⁸.

İşçilerimizi yurt dışına iten en büyük sebep memleketimizin iktisadi durumuydu. Memleketlerinde iş bulamayanlar ailelerinin ihtiyacını temin etmek için çeşitli yollara başvurmak zorunda kalmıştı. Bunlardan biri de yurt dışında iş aramaktı. Bunun dışında otomobil almak, lisan öğrenmek, kültürünü arttırmak... vb. nedenlerle gidenler de vardı. Ayrıca gidenler geri dönmek de istemiyordu çünkü Türkiye onlara yurt dışındaki gibi hayat şartları vaat etmiyordu⁷⁹. Belirtmek gerekir ki yurt dışına giden işçiler büyük oranda sömürülmüşlerdir. Uzun süre asgari ücret alan işçilerin önemli bir kısmının kalifiye eleman olması da üzücü bir olaydı.

Türkiye açısından giden işçiler işsizliğin had safhada olduğu bir dönemde yurt ekonomisine katkıda bulunacaklardı. Giden işçilerin çoğu tornacı, elektrikçi, oksijen kaynakçısı olduğundan Türkiye'de bu alanda kalifiye eleman seviyesi düşmüş ve bu alanlarda üretim azalmıştı. Giden vasıfsız işçiler ise yurt dışında bir nevi staj görerek yurtları için yatırımlar yapacaktı. Cumhuriyet gazetesine göre; yurt dışındaki işçilerimiz çalıştıkları yerlerde takdir ediliyordu. Kalifiye elemanın aldığı ücretler fazla düşük değildi. Disiplinli çalışmış olanlar zam da görmüşlerdi⁸⁰.

Öte yandan bir diğer teklif ise sürekli çalışan işçiler için işsizlik sigortasının yapılmasıdır⁸¹. 1965 yılında Çalışma Bakanlığı yurt dışında yaşayan işçilerimiz için bazı önemli haklar alınmıştır. Yabancı işçi çalıştıran ülke açısından problem basitti;

⁷⁸ İsmail Altıntaş, a.g.e., s.22.

⁷⁹ **Tercüman**, 5 Kasım 1962.

⁸⁰ Teoman Merve, **Türk Basınına Göre Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü**, Türiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

⁸¹ **Hürriyet**, 16 Kasım 1964.

Avrupalı, yabancı işçinin getirdiği götüreceğinden fazla olduğu sürece, işçi ithal edecek yahut elindeki koruyacaktı. Dünyadaki ekonomik krize rağmen Avrupa bu kanaatteydi. Ama yarın sıra Avrupa'nın medeni olmakla övünen milletlerin fedakârlık yapmalarına gelince, yabancı işçiler kapı dışarı edilecekti.

1- Gönderen ülkeler açısından;

Sorun çok karışıktı. Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler hem bu sa- yede dış dünyaya açılmakta hem işsiz ordusunu eritmekte hem de gelir sağlamaktaydı. Ama özellikle Türkiye dışarıdaki işçinin bir gün geri döneceğini ya da kapı dışarı edileceğini görememiş ve hiçbir tedbir almamıştı.

Yurt dışına giden işçilerin Türkiye'ye yardımları şunlar olmuş- tur.

1- Memleket için umulandan daha büyük bir döviz kaynağı ol- muşlardı. 2- İşsizliğe karşı geçici hatta devamlı bir tedbirdi. 3- Kal- kınmamızda yararlı olacak teknik bilgi ve görgünün ve çalışma disip- lininin yerleşmesinde yardımcı olmak. 4- Batı dünyası ile kitle tema- sının kurulmasına yol açmıştı. 5- Geniş sınaî yatırımlara meydan ve imkân vermektedir.

İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü 1966 yılında Tercüman gazetesine verdiği bir beyanatta yurt dışına işçi gönderilmesiyle Tür- kiye'de işsizliği biraz olsun hafiflediğini söylemişti. Giden işçilerin yüzde 70'nin vasıfsız olduğunu ve yurda geldiklerinde psikolojik ya- ralı olacaklarını da belirten Çalışma Bakanı işçi dövizlerinin de Tür- kiye için bir yatırım olduğunu vurgulamıştı⁸².

Tercümanda çıkan bir habere göre yabancı ülkelerde yaşayan iş- çilerle eş ve çocuklarına işverenle anlaşmazlık işsizlik ve ölüm halle- rinde Çalışma Bakanlığı tarafından yardım yapılmıştır. Bu gibi hal- lere düşen işçiler çalıştıkları memleketin mevzuatı gereğince işsizlik

⁸² Merve Teoman, a.g.e, İstanbul, 2014.

veya ölüm sigortası gibi haklardan yararlanmışlardır. Ancak yardım süresi 1 ayı geçmiyordu.

Batı Avrupa ülkelerine çalışmaya giden işçilerin büyük bölümü daha önceki tecrübeleriyle ilgisi olmayan işlerde çalışmış bu yüzden de mesleklerini unutmuşlardır. Buna karşılık mesleğinde ilerlemiş olan işçilerimiz de memleketlerine döndüklerinde aynı işte çalışmamışlardı.

1969 yılında yurt dışındaki işçi problemleri ile yakından ilgilenilmek üzere bir Türk- İş Avrupa İrtibat Bürosu kurulmuştu. Büro Avrupa'daki Türk işçilerinin dert ve meselelerini yerinde tetkik edecek raporlar vererek tespit etmişti⁸³. 1972 yılında Çalışma Bakanı Ali Rıza Uzuner "Yurt dışına her aileden en fazla bir kişinin gönderileceğini söylemişti." Böyle bir kararın alınmasındaki amaç ailelere eşit şekilde fırsat tanınması ve yurt dışına gönderilen aile sayısının artmasıydı. Karı-koca olarak gidenler bu kararın dışında tutulmuştu. Ayrıca enkaz zedelere yurt dışına gitmede öncelik tanınmıştı. Yurt dışına her aileden sadece 1 kişi gidebilecekti. Yine 1972 yılında yurt dışına gitme yaşı vasıfsız olan kadın ve erkek işçilerde 25'in üzeri, vasıflılarda 40 üzeri olmayacaktır. Ayrıca kalkınmakta olan şehirlerden daha çok işçi gönderilmişti⁸⁴.

Görülen hızlı artışı önlemek için bazı tedbirler de alınmıştı. Örneğin; askeri fabrikalarda çalışan tornacı, tesfiyeci, elektrikçi, doku-macı iplikçi ve kaynakçı gibi vasıflı işçilerin müracaatları durdurulmuştu. Bunun dışında vasıflı işçilerle vasıfsız işçilerin bekleme süresi de eşit süreye indirgenmişti. Yurt dışında 1973 yılında 3000 bin civarında vasıflı Türk işçisi bulunmaktaydı. Gitmek için ise 100 ile 200 bin arasında vasıflı işçi müracaatı mevcuttu⁸⁵.

31.12.1973 tarihine kadar yurt dışındaki işçilerimizin istihdam durumu şöyle idi: Federal Almanya'da 648.029, Avusturya'da 4.459,

⁸³ **Tercüman**, 17 Mart 1969.

⁸⁴ **Tercüman**, 13 Şubat 1972

⁸⁵ **Tercüman**, 18 Eylül 1973

Hollanda'da 23.359, Belçika'da 15.309, Avustralya'da 4.668, Fransa'da 45.336, İsviçre'de de 6.360 kişi bulunuyordu. Yurt dışındaki kalifiye işçi sayımız ise 237 bin 374'tü. Yurt dışına en çok İstanbul'dan işçi gitmişti.

Yurt dışında yaşayan işçi ailelerinin sayısı 336.488, çocuklarının sayısı ise 125 bin 141 idi. İşçiler 1973 yılının sonuna kadar Türkiye'ye 300 bin dolar göndermişti⁸⁶.

Türkiye'deki ilgili yetkililer 1973 yılında Bonn'da Federal Almanya yetkilileriyle görüşmüşler, işçilerimizin sorunlarını yetkililere bildirmişlerdi.

Türkiye'nin Alman Hükümetinden dikkate almasını istediği hususlar şunlardı:

1- Türk işçilerinin tüm hakları korunmalı, kendilerine eşit muamele yapılmalıydı. 2- Boş iş yerlerine Almanlar ve Ortak Pazara üye olan devletlere mensup kişilerden sonra Türkler yerleştirilmeye çalışılmalıydı. 3- Almanya'ya turist olarak gitmiş Türk işçilerinin Türkiye'ye dönüşlerinde kendilerine kolaylık sağlanmalıdır⁸⁷. Türkiye'nin yurt dışına yapılan işçi göçünden amacı işsizliğin önlenmesi, yeni iş yerlerinin, işçi sınıfının örgütlemesi ve döviz kazanmaktır.

Yurt dışında çalışan işçilerin kazandığı dövizler ithalat ihtiyacımızın bir kısmını karşılıyordu. Bunun bir anlamı da yurt dışında çalışan işçilerin Türkiye'deki işsizlik oranını düşürmesiydi⁸⁸.

Geri dönüş yapan göçmen işçilerden kırsal kesimden olanlar Türkiye'ye kesin dönüş yaptıklarında kentlerde yaşamaya başlamış ve çocukları için iş yerleri açmışlardı. Köye geri dönenler ise toprak ve tarım makineleri almıştı. Yurt dışına göç edenlerin çoğu aileleriyle

⁸⁶ **Tercüman**, 12 Temmuz 1974.

⁸⁷ **Milliyet**, 10 Aralık 1964

⁸⁸ **Ortak Pazar İş Gücü Hareketleri**, s.112.

birlikte maddi durumlarını düzeltmiş fakat gönderilen dövizler Türkiye'yi kalkındırmak için yeterli olmamış, işçilerimiz biriktirdikleri dövizleri ev veya iş yeri kurmak için harcamışlardı⁸⁹.

Türkiye açısından göçün neden olduğu toplumsal bir yara vardı, o da işçilerin Türkiye'de bırakmış olduğu ailelerinin yaşadığı sıkıntılardı. Bazı işçiler yurt dışında kız veya erkek arkadaş edinerek biriktirdiklerini buldukları yerlerde harcayarak ailesine para göndermemiş, bu durum geride kalanların sıkıntı çekmesine sebep olmuş, hatta bazı ailelerde boşanmalara yol açmış ve üzüntüden intihar edenler dahi olmuştur⁹⁰.

4. YURT DIŞINA İŞÇİ GÖÇÜNÜN BERABERİNDE GETİRDİĞİ SORUNLAR

Almanya'da en çok sıkıntı yaşayan yabancı işçi grubu Türklerdi. Bunun en büyük nedeni yurt dışına çıkan işçilerin kırsal kökenli olması ve eğitim seviyelerinin düşük olmasıydı. Eğitim seviyesinin düşük olması nedeniyle yaşanan uyum sorunları yanında işverenin ve Alman işçilerin Türk işçilerini hor görmesi, Türk Hükümetinin işçileri sadece döviz kaynağı olarak nitelendirmesi ve yaşadıkları sıkıntıları göz ardı etmesi bu sorunları arttırıyordu. Tüm bu sebeplerden dolayı işçilerimiz kendi aralarında dayanışma yoluna gitmişti.

Almanya'da İtalyan ve Yunan işçilere 7 mark ücret verilirken Türk işçilere verilen ücret 2 marktı. Bu ücretin 3 marka çıkartılacağına söz verildiği halde çıkartılmamış, işçiler mahkemeye başvurmuş iseler de mahkemeler konuyla ilgilenmemiştir. Yabancı düşmanlığı yüzünden de Türk işçilerinin çoğu yetmişli yıllarda ülkelerine dönmek zorunda kalmıştır⁹¹. Ayrıca Türk işçilerin memleketteki ailelerine gönderdiği eşyalardan yüksek miktarda gümrük vergisi alınması yanlıştı. En küçük eşyadan bile 15-20 Lira arasında bir ücret

⁸⁹ Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, s.221.

⁹⁰ **Tercüman**, 4 Haziran 1966.

⁹¹ İsmail Altuntaş, **Dış Göç ve Eğitim**, Dem Yayınları, İstanbul 2008, s.3.

alındığından işçilerin yakınları kendilerine gelen eşyaları almıyor ve çoğu zaman eşyaları geri göndermek zorunda kalıyorlardı.

Türklerin yaşamış olduğu yabancı düşmanlığı sonucunda örneğin Almanya'da gettolaşmalar meydana gelmiştir. Gettolaşmadan kasıt birçok Türkün bir araya gelerek oturması ve toplumdaki kendilerini soyutlamasıdır. Ayrıca burada yaşayan işçiler diğer yerlere göre daha az kira vermişti. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bu tür yerleşimler Almanya'da Hamburg, Münih Offenbach şehirlerinde bulunmaktaydı. Yaşanan yabancı düşmanlığına bir Almanın gözünden örnek verebiliriz.

İşçiler mesleklerinde yükselememelerini Türklerin hor görülmesine ve dil bilmeme gibi sebeplere bağlıyorlardı. Dil bilmedikleri için de radyoda çıkan haberleri anlayamıyorlar ve Türkçe yayın yapan bir radyo istiyorlardı. Ayrıca işverenle yapılan anlaşmada o ülkenin dili kullanıldığı için işçiler neye imza attığını bilmiyor, bu yüzden de çoğu zaman zor koşullar altında çalışmak zorunda kalıyorlardı. Yine dil bilmediklerinden dolayı ideolojik propagandalara da maruz kalmışlardı. İşçilerimizin mesleklerinde yükselememelerinin bir diğer nedeni de kendilerine yabancı iş kollarında çalışıyor olmaları idi. Haklarını aramak isteyenler de Almanların katı tutumuyla karşılaşılıyorlar, haklı olduklarında da Almanların “Öyleyse neden geldiniz” sorusuyla karşılaşılıyorlardı. Almanların bu tutumları Türklerde “güvensizlik” duygusunu arttırmıştı. Almanlar Türklere ikinci sınıf insan muamelesi yapıyordu. Örneğin; Günter Walraff “En Alttakiler” adlı kitabında toplu taşıma araçlarında Türklerin yanına kimse oturmuyor, açıkça ırkçı ve ayrımcı bir yaklaşım gösteriyorlardı⁹².

Türkiye'den giden vasıflı işçilerin de birtakım sıkıntıları vardı. Türkiye'de iken kaliteli işlerde çalışan işçiler yurt dışındayken daha düşük seviyede işlerde çalıştırılmışlardı. Vasıfsız işçilerimiz ise kendi alanlarından farklı işlerde çalıştırılmış, meslek eğitimi kursları da

⁹² Günter Walraff, **En Alttakiler**, Milliyet Yayınları, s.24.

görmemişlerdi. İşçilerin çalıştırıldığı alanlar Almanların tercih etmeyeceği zor ve pis işler olmasına rağmen az maaş alıyorlardı. Bu gibi sebeplerle işçiler kendilerini daima ikinci sınıf vatandaş olarak hissetmişlerdir.

İşçilerin çektiği sıkıntılarda Türkiye'nin ilgisizliğinin de payı büyüktü. Örneğin Türkiye'de 225 kuruş olan Alman markı Almanya'da 2 veya 3.80 kuruşa denk geliyordu. Bu yüzden de işçiler tasarruf edebilmek için dövizlerini buldukları şehirlerde bozduruyorlar bundan ötürü hem para simsarlarının eline düşüp dolandırılıyorlar hem de Türkiye'ye döviz getiremiyorlardı⁹³. Yine işçileri koruyan bir sendikanın olmaması yüzünden herhangi bir sebepten dolayı işten çıkarılanlar tazminatlarını alamıyorlar ya da diğer ülkelerin işçilerine göre daha az alıyorlardı. Konsoloslukların ve Türk Hükümetinin işçilerin dertleriyle sadece seçim zamanlarında ilgilenmesi de işçilerin sorunlarını çözümsüz bırakıyordu. Ayrıca gerek basına yansıyan haberler ve gerekse arşiv belgelerinde görüldüğü kadarıyla işçiler bir dertleri olduğunda konsolosluklara gitmek istememekteydi. Bunun başlıca iki nedeni vardı; birincisi konsolosluklarda çalışan kişilerin az olması nedeniyle işçilerin dertleriyle fazla ilgilenilmeyişi, ikincisi de burada çalışanların işçilere ikinci sınıf muamele yapmasıydı.

Önemli bir sıkıntı da Almanya'da bulunan komünistlerin Türk işçileri ve Yunan işçileri arasına anlaşmazlık sokmak için broşürler dağıtmasıydı. Bu broşürlerde Kıbrıs olaylarını kendi bakış açılarıyla anlatan komünistler Türk işçilerini kendi yanlarına çekmek istemekteydi⁹⁴.

Hâlbuki yurt dışında yaşayan işçilerimiz için bir teşkilat kurulsaydı hem işçilerimizin hakları korunacak hem de çalıştıkları alanlarda eğitim görebilecekti. İşçilerimiz eğer eğitim görseydi ve sendi-

⁹³ **Tercüman**, 5 Haziran 1966, **Hürriyet**, 26 Aralık 1967.

⁹⁴ **Hürriyet**, 20 Temmuz 1964.

kalara da katılabilirdi dertlerini daha çabuk kamuoyuna duyurabilirdi. Nitekim yurt dışında çalışan işçi çocukları için öğretmenler görevlendirilmiş onların eğitilmeleri amaçlanmıştır⁹⁵.

Türkiye'nin içinde bulunduğu toplum yapısı yüzünden işçilerimiz yurt dışına ilk çıktıklarında benliklerini kaybetmemek için kendi aralarında birlik olmuşlar, ancak yaşadıkları toplumla bütünleşmekten kaçamamışlardı. Bunun sonucunda da yaşadıkları sosyal çevreye uyum sağlama, beslenme ve yabancılarla evlenme gibi sorunlar doğmuştu. Bu tip sorunlar daha çok ilk kuşak işçiler üzerinde görülmüştü. İlk kuşak işçiler kendilerini gittikleri yere ait hissetmemişler, Türkiye'de ise "Alamancı" olarak isimlendirilmişlerdi. Bu sorunlara Hıristiyanların Türk işçilere yaptıkları propaganda eklenebilir. Almanya'da Türk işçilerinin nüfusunun yükselmesi üzerine "Yehova Şahitleri" denilen bir grup Türk işçilerine Hıristiyanlığı öven broşürler dağıtmıştı. Dağıtılan bu broşürlerde kurtuluş yolunun Hıristiyanlıktan geçtiği herkesin bu gruba katılması gerektiği belirtiliyordu⁹⁶. Bunun dışında kilise işçilere Katolik olma yolunda baskı yapmış, bu baskılar kabul görmeyince çareyi Türkiye'den istediği işçiyi kısıtlamakta bulmuştu.

Göçmen işçinin geride bıraktığı ailesiyle birleşememesi yüzünden de sıkıntılar yaşanmıştı. Bu sorun günümüzde de devam etmektedir. Yeni bir sosyal çevreye uyum sağlama süreci bu yeni toplumda ikinci sınıf insan muamelesi görme, zor işlerde çalışma ve sürekli işten çıkarılma korkusu, işçi üzerinde derin etkiler bırakmıştı. Bu sorunlara işçilerin ailelerini görememesi, tasarruflarını değerlendirememesi ve çocuklarının eğitim konusundaki sıkıntılar da eklenince işçiler kendilerini bir belirsizlik içinde bulmuşlardı. Buna rağmen yeni bir toplumda sosyal itibar kazanma ve geleceğini güvence altına alma işçilerimiz için kazanç olmuştur.

⁹⁵ Türkiye Cumhuriyet Arşivi, 22 Haziran 1966.

⁹⁶ Hürriyet, 22 Temmuz 1964.

Normalde, Almanya'da çalışan ve özellikle taşra, şehir ve kasabalardan gelen işçiler düzenli bir hayat yaşıyor ve para biriktirebiliyorlardı. Eğlenceye fazla para harcamayarak zamanında yatıyor, zamanında işlerinin başlarında oluyorlar, fazla mesai yaparak kazançlarını arttırıyorlardı.

İşçilerin bir diğer önemli şikâyeti de İslam inancı nedeniyle et yiyememeleri idi. Bu yüzden de çabuk hastalanıyorlardı. Hatta bazı işçiler yemeklerini kendileri hazırlayıp çalıştığı yere götürüyordu. Bazı fabrikalar da Türk işçileri için özel mutfaklar kurmuştu⁹⁷.

İşçilerin Türkiye Cumhuriyeti Devletinden konsoloslukların arttırılmasını istediği görülmüştür. Çünkü bu tarihte mevcut olan konsolosluklar yetersizdi ve işçilerin sıkıntılarıyla yakından ilgilenmiyordu. Almanya'daki 150 bin Türk işçisine karşılık sadece 3 konsolosluk vardı. Konsolosluk görevlilerinin eğitimleri son derece eksikti. Hatta bu görevliler yabancı dil bilmiyorlardı. Doğal olarak bu görevliler işçilere yardımcı olamadığı gibi bazen işçilerin işlerini zorlaştırıyorlardı.

Yine 1966 yılında Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem hükümete işçilerin sıkıntılarının giderilmesi için rapor sunmuştu. Raporunda işçilerimizin sigortalarının yatırılması, işçilerin yurtlarına dönüşlerinin çabuklaştırılması, işçi derneklerine yapılan yardımın artması, ölen işçiler için mezarlıklar yapılması, turist işçi olayının halledilmesi, kendilerine yardım eden tercümanların çoğalması, getirdikleri dövizin daha uygun bir kurdan bozulması, Türkçe yayın neşreden bir radyonun kurulması ve gazetenin çıkarılması, tercümanların çoğalması, gümrükten alınan verginin indirilmesi, ailelere gönderilen paraların yerine ulaşması, dini sıkıntılarının giderilmesi ve yurt dışına din adamları gönderilmesi, diğer işçilerden alınan miktarda verginin

⁹⁷ **Hürriyet**, 20 Mart 1961.

Türk işçilerinden de alınması ve yabancı gazetelerin Türkler aleyhine yazı yazmaması gibi istekler vardı⁹⁸.

Almanya'ya gitmek için başvuran işçilere işle alakası olmayan sorular sorulmuş, işçinin herhangi bir sağlık problemi olmadığı halde Alman doktorların çürük raporu vermesiyle elenmeleri de başka bir sorundu.

Almanya'daki çalışma hayatı ve kurallarına uyamayan Türkler "Almanya'nın taşı toprağı altındır" düşüncesiyle geldikleri Almanya'dan ve kurdukları hayallerden vazgeçerek yurtlarına dönmüşlerdir⁹⁹.

1967'de yapılan bir araştırmaya göre işçilerimizin çoğu Almanya'da intihar etmişti. Bunun başlıca nedeni işçilerin kendisini yalnız hissetmesi ve dil bilmemeleriydi. Yine işçiler yurt dışına gitmekte de sıkıntı çekiyorlardı; bunların nedeni de bazı doktorların işçiler için sahte çürük raporu vermesi ve nüfus cüzdanında doğum tarihlerinin Rumi tarihle yazılmasıydı.

Dil bilmeyen işçiler tercümanlar vasıtasıyla dertlerini anlatmaya çalışıyorlar bunu fırsat bilen bazı tercümanlar da işçinin derdini ilgili kuruma tamamen farklı bir şekilde anlatıyor, hem onların paralarını alıyor hem de işçiyi zor bir duruma sokuyorlardı.

İşçilerin bir diğer sıkıntısı da kaldıkları lojmanlardı. İşçiler küçücük odalarda 4-8 kişi arasında kalıyorlardı ve bu odalarda ne mutfak vardı ne de banyo, üstelik verdikleri kira da 90 marktı. Kaldıkları yerler de Almanların tercih etmeyecekleri tehlikeli, pis lojmanlar idi. Örneğin Frankfurt'ta 54 işçi bir genel evin üzerindeki dairede kalmışlar ve bir Türk işçisi bu yüzden öldürülmüştü. İşçilerimizin bu tür yerlerde kalmasının sebebi ise gayet basitti; dil bilmemeleri ve iyi

⁹⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Arşivi**, 14 Nisan-14 Mayıs 1966.

⁹⁹ **Tercüman**, 1 Haziran 1966.

yerlere paralarının yetmemesi. Buna karşın Yunanlı ve Yugoslavyalı işçiler iyi koşullar altında kalmışlardı¹⁰⁰.

Almanya'ya yapılan göçler ilk zamanlarda azken yıllar geçtikçe çoğalmış, bu sefer de sırada bekleyenlerin gidememesi durumu oluşmuştu. Bunun nedeni de sırası gelenlerin yaş sınırlaması yüzünden gidememesiydi. Çünkü Alman Hükümetinin isteği güçlü ve kuvvetli kişilerin Alman sanayisi için çalışmasıydı. Yine basında çıkan bir habere göre Yugoslavyalı işçiler Almanya'ya gitmek için ismini yazdırdıktan 4-5 gün sonra yurt dışına çalışmak için gidebiliyordu. Bu haberlerin ardından İş ve İşçi Bulma Kurumu Başkanı Ali Naki Tezel Almanya'ya gidişlerindeki gecikmede Türk Hükümetinin suçunun bulunmadığını ve kendilerine Alman İrtibat Bürosundan böyle bir isteğin gelmediğini belirtmişti¹⁰¹.

İşçilerin dinsel açıdan çektikleri bir diğer sıkıntı da ibadet yerlerinin olmayışı idi. İşçilerimiz yurt dışına gittikten çok sonra camilere kavuşmuştu.

Türkiye'de yeni büro açan uçak şirketleri maliyeye durumunu bildirmediği için işçilerimizi dolandırmaktaydı. Türkiye'ye gidiş-dönüş bileti alan işçilerimiz uçak şirketlerinin boş dönmeleri için satılan bileti tekrar satmış, bileti olan bazı işçiler de bu yüzden ortada kalmıştır. Yine havaalanındaki personelin rüşvet alması da işçilerimizi zor duruma sokmuştu. Sorumsuzluğa bir diğer güzel örnek e görevlilerin vurdumduymazlığıydı. 1972'de bir Charter uçağı Tekirdağ dolaylarında geri indirilmişti. Nedeni ise havaalanı polisinin işçiden özel olarak istediği Amerikan sigarasını almayı unutmıştıydı¹⁰²

Sağlık hizmetleri, sigorta gibi sosyal haklardan en az yararlanan işçiler de Türklerdi. Buna karşılık en düşük maaşı alıyorlar ve en kötü işlerde çalışıyorlardı¹⁰³.

¹⁰⁰ **Hürriyet**, 7 Mart 1969 ve **Tercüman**, 16 Şubat 1971.

¹⁰¹ **Tercüman**, 9-10 Haziran 1969.

¹⁰² **Hürriyet**, 1 Eylül 1970.

¹⁰³ **Tercüman**, 23 Eylül 1973

5. SONUÇ

Türk basını penceresinden ele alınan Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçü (1961-1974) konusu; etkileri ve sonuçları bakımından, günümüzde de benzerlikler içermektedir. İlgili dönemde basında sıkça işlenen işçi göçünün temel sebebi; 1950'den sonra yaşanan nüfus artışına ilave olarak hem tarımda makinelerin kullanılması hem de tarım alanlarının yetersizleşmesinin işsizliği arttırmasıdır. Tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayamayan Türkiye kırsalındaki insanlar, önce büyük şehirlere göç etmeye başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'da artan iş gücü ihtiyacı ve ülkemizde yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler insanları yurt dışı göçe yönlendirmiştir. Tüm ülkede ilk yurt dışı göç 1960'lı yıllara rastlamaktadır.

1960'lı yıllardan itibaren başlayan yurt dışı göç, farklı yollarla ve sayılarla günümüze kadar devam etmiş ve az da olsa etmektedir. 1960'lı yıllarda başlayan yurt dışı göçü ile birlikte anılmaya başlayan "Alamancı" yakıştırmalarının günümüzde hemen hemen her yerleşim biriminde bulunan aileleri karşıladığı bilinmektedir. Yani bütün yörelerde yurt dışı ile bir bağlantının olduğu söylenebilir. Yurt dışında yaşayanların ve dönenlerin oldukça büyük bir kısmı Batı Avrupa ülkelerinde bulunmakta ve bulunmuşlardır. Özellikle Almanya bu konuda yığılmanın yaşandığı bir ülkedir. Ancak Avrupa ülkeleri 1974 yılından itibaren yeni girişleri engellemenin yanı sıra, ülkedeki Türk iş gücünü geri gönderecek uygulamalara başlamıştır. Bununla birlikte Avrupa'nın tüm bu uygulamaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Özellikle Almanya ve Hollanda başta olmak üzere Avrupa'daki Türk sayısı göç ve doğumlarla her geçen yıl daha da artmıştır. Son dönemdeki çifte vatandaşlık hakkını elde eden ve bunu kullanan işçi sayısının arttığı bilinmektedir. Bu da özellikle Batı Avrupa ülkelerine göç eden insanların artık burada kalıcı oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

İşçi dış göçü, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru bir kaynak (işçi) aktarımı şeklinde olmuştur. Yurt dışına işçi gönderimi,

yarattığı etkiler bakımından, daha çok yurt dışına işçi gönderimini bir ihtiyaç haline sokmuştur. Dış ülkelerde çalışmak için Türkiye'den Avrupa'ya gidenlerin dış ülkelerde kazandıkları paralarla alınan traktör ve diğer tarım makineleri arttıkça, iller genelinde daha çok insan yurt dışına itilmiştir.

Yurt dışına gidenler arasında çok genç ve yaşlı işçilerin oranı oldukça düşüktür. Buna karşılık göçe katılanların büyük bölümünü, etkinlik düzeyinin en yüksek olduğu çağlardaki kişiler oluşturmaktadır. Bu durum, kimi uçsal durumlarda köydeki geleneksel üretici aile birimi yerine, dıştan gelen parasal olanakları kullanan bir tüketici ailenin oluşmasına, köyde kalan kadınların bir bölümünün belli süreliğine de olsa erkek işlerini üstlenmesine yol açmıştır. Böylece eski tarımsal işleyiş düzeni bir ölçüde değişime uğramıştır.

İşçilerin büyük çoğunluğu evli kişilerdir ve evliyken yurt dışına gitmişlerdir. Bu çalışmada anlaşıldığına göre evlilik dış göçleri engelleyen bir etken olmaktan çok, onu destekleyen bir öge olmuştur. Evlilik sürelerine bakılırsa genç evli çiftlerde göç edenlerin oranı, 10-15 yıllık evlilere göre daha düşüktür.

İşçilerin eğitim seviyeleri Türkiye kırsal ortalamasının üstündedir. Bunlar arasında eski ortaokul, sanat okulu ve lise çıkışlılar vardır. Dış göçlerde genellikle nitelikli ve eğitilmiş iş gücünün yurt dışına aktığı kırsal alanda da yinelenmektedir.

Yurt dışına çıkışta Avrupa'da ilk gidilen ve en çok gidilen ülke Almanya'dır. Bunu Fransa, Hollanda, Avusturya, Belçika takip etmektedir.

Yurt dışına yeni bir gelecek umuduyla bakan işçilerin yurt dışına gidiş yerleri de büyük bir oranla kırsal alandır ve yurt dışına işçiler büyük oranda resmi gidiş yolu olan İİBK kanalıyla gitmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde ise resmi gidiş yolunun tıkanması veya ağır işlemesi gibi nedenlerden dolayı turist olarak, evlenme ve istekle (ismen çağırılma) gitme yollarını tercih etmeye başlamışlardır.

İşçilerin ailelerinden ayrılırken yurt dışında kalma-çalışma süresi olarak daha kısa süre düşünürken, ilerleyen yıllarda çok daha uzun süre yurt dışında kalmışlardır. Hatta bu süre günümüzde bulunulan ülkeye yerleşme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu düşünce değişikliği de Türkiye'deki şartların, bulunulan ülke şartlarına göre daha iyi olmamasından, aile bulunulan ülke kültürüne entegre olmasından kaynaklanmaktadır. Hemen hemen her işçi başlangıçta geçici olarak yurt dışına gitmiş, geçiciliğini sürekli konuk sıfatı ile pekiştirmiş, ancak büyük çoğunluk için bu geçici süre uzamış, dışarıda kalış sürekli kalma durumuna ulaşmıştır.

Yurt dışına giden işçilerin çoğunluğunu tarım sektöründe çalışan ve ağırlıklı olarak kırsalda oturan işçiler oluşturmaktadır, işçilerin yurt dışında buldukları süre içinde çalıştıkları iş kolu çoğunlukla aynıdır. Yurt dışına gidildiğinde ilk çalışma alanları fabrika ve inşaat işçiliği olmuştur. İlerleyen yıllarda ise imkân bulanlar değişik alanlarda işçiliğe geçmişlerdir. Ağır işlerden daha kolay işlere, özel beceri ve nitelik istemeyen işlerden, uzmanlaşmış beceri isteyen işlere doğru bir yönelim içinde olmuşlardır.

Günümüzde yurt dışında üçüncü kuşak Türkler yaşamaktadır. Bu kuşak ana vatani olarak yaşadıkları yeri görürken, işçi göçünün başladığı yıllarda yurt dışına giden günümüzde yaşantılarını orada sürdüren 1. kuşak Türkler ana vatanlarını Türkiye olarak belirtmektedir. Nitekim bu düşüncelerini örf ve adetlerini buldukları yerlerde devam ettirmelerinden anlayabiliriz. Tahmini bir rakam vermek gerekirse günümüzde 30 milyondan fazla göçmen, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşamaktadır. Bu göçmen nüfus zamanla topluma kendilerini kabul ettirmiş ve yaşadıkları toplumun bir parçası olmuşlardır¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Hakkı Keskin, **Türklerin Gölgesinde Almanya Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler**, Doğan Yayıncılık, Ocak 2011, s.198.

Avrupa’da yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen Türkler kendilerini “Önce Avrupalıyım sonra Türkiyeliyim” olarak düşünmektedirler. Fakat kendilerini bu statüde görenlerin çoğu sosyal olarak yüksek mevkide insanlardır. Bu mevkideki Türkler kendilerini “Avrupalı Türkiyeli” veya “Türkiyeli Avrupalı” olarak belirtirken, yoksul kitleler “Türkiyelilik” kimliğini hiçbir zaman terk etmemişlerdir¹⁰⁵.

Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın sorunları günümüzde de çözülmüş değildir. Bu sorunların çözülememesinde Türk Hükümetlerinin de bir takım eksiklikleri olmuştur. Bu eksikliklerin başında; devletin bu insanlara döviz kaynağı olarak bakması, yaşadıkları sorunların köklerine inmemesi, yurt dışında yaşayan insanların sorunları için bir kurum kurmaması ve anlaşma yapmaması gelmektedir. Bu nedenlerden dolayı da yurt dışında yaşayan vatandaşlar Türkiye’ye kırgınlıklarını dile getirmektedirler.

¹⁰⁵ Gülay Kızıloca, **Göç ve Entegrasyon Almanya ve Türkiye’de Azınlık - Çoğunluk İlişkileri**, Konrad Aduener Stiftung e.v.Yayınları, Kasım 2007. s.90-91.

KAYNAKÇA

- AKKAYAN, T., (1979), **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2573, İstanbul.
- ALTINTAŞ, İ., (2008), **Dış Göç ve Din Almanya'daki Türklerin Dini Hayatına İlişkin Sosyolojik Bir Çözümleme**, Dem Yayınları, İstanbul.
- AKER, A, **Nisan 1970 ile Nisan 1971 Arasında Almanya'ya Giden Türk İşçileri Üzerinde Sosyo-Ekonomik Bir Örneklemeye Araştırması**, Sonder Yayınları.
- APAK, S, (1993) **Yurt dışındaki İşçi Potansiyeli ve Türkiye Ekonomisi**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ARIYICI, Ali, **Türkiye'den Avrupa'ya Göçün 40. Yılı**, Ceylan Yayınları.
- CANATAN, K., (1995), **Avrupa'da Müslüman Azınlıklar**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- CANATAN, K., (1990), **Göçmenlerin Kimlik Arayışı Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe**, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- DOĞANAY, H.,1994, **Türkiye Beşeri Coğrafyası**, Gazi Büro Kitapevi, Ankara.
- GELEKÇİ, C., ve KÖSE, A., (2011), **Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- GÖKDERE, A, Y., (1978), **Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, Türk İş Bankası Yayınları, Ankara Doğu Matbaası.
- GÖKSU, T., (2000), **İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya'daki Türkler**, Özen Yayıncılık, Ankara.
- GÜMRÜKÇÜ, H., (1997), **Birlik Yurttaşlığı Acı İtiraf ve Türkler**, Yayına Hazırlayan: Gürsel Köksel, Avrupa Dizisi.

- GÜNEŞ, T., GÜNEŞ, S., NURUAN, M., KALAYCI, A.R., KAPLAN, M., (2005), **Federal Almanya’da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması**, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- KESKİN, H., (2011), **Göçün 50. Yılında Türklerin Gölgesinde Almanya, Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler**, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, İstanbul.
- KOSTARYONO, R., (2000), **Kimlik Pazarlığı Fransa ve Almanya’da Devlet ve Göçmen İlişkileri**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KORAY, S., ve ŞEN, F., (1993), **Türkiye’den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri**, Zentrum Für Türkeistudium- Türkiye Araştırmalar Merkezi, Elit Yayın ve Dağıtım, Ankara.
- KUTLU, E., (1992), **Uluslar arası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye’den AT’ye İş Göçü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi**, Eskişehir.
- MUTLUER, M., (2003), **Uluslar arası Göç ve Türkiye**, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- TEOMAN, M., (2014), **Türk Basımına Göre Türkiye’den Avrupa’ya İşçi Göçü**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOKSÖZ, Gülay., (2006), **Uluslararası Emek Göç**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TUNA, K., (1981), **Yurt dışına İşçi Gönderme Olayının Sosyolojik Eleştirisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., (1998), **Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân**, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- VARLIER, O., (1975), **Yabancı Ülkelere İşçi Göçünün Nedenleri ve Etkileri Üzerine**, TC. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

WALRAFF, Günter, **En Alttakiler**, Verlag Kippenheuser and Witsch
Köln- Milliyet Yayınları.

YALÇIN, C., (2004), **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık.

Yabancı İşçiler Sorunu, Yazılar, İşçinin Sesi Yayınları, Yayın No: 40,
Haziran,1984

Ansiklopediler

Ana Britiannicia

Büyük Ansiklopedi

Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi

Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Dünya Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Son Havadis Gazetesi

Tercüman Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vakit Gazetesi

Zafer Gazetesi

Dergiler

Atlas Tarih Dergisi

Artı Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Die Gaste

İşKur Dergisi Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi

NTV Tarih Dergisi Toplum ve Bilim Dergisi

Uluslararası Araştırmalar Dergisi

Uluslararası – Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi Dergisi,
05-07 Mart 2009

YEREL BASIN

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA BOLU GAZETESİ

Erol EVCİN*

ÖZET

Bolu livasının resmî gazetesi olarak “menâfi’-i umûmiyyeye” hizmet etmek üzere yayın hayatına 15 Ocak 1914’te başlayan Bolu gazetesi Birinci Dünya Savaşı yılları itibariyle livada, ülkede ve dünyada gelişen olaylar hakkında Bolu halkının bilgilendirilmesi ve haberdar edilmesi hususunda etkin bir rol oynamıştır.

Bolu gazetesi, livadaki ilk ve Birinci Dünya Savaşı yılları itibariyle de tek basın organı olması nedeniyle hususi bir öneme sahiptir. Bu münasebetle savaş boyunca livadaki idari, askerî, iktisadi, adli, sıhhi ve sosyal duruma ve maarif çalışmalarına ilişkin bilgilerin yanı sıra yürürlüğe giren kanun ve nizamlar, Osmanlı Devleti ile müttefiklerinin ve İtilaf Devletleri’nin cephelerdeki ve cephe gerisindeki durumları Bolu gazetesi aracılığıyla Bolu halkına aktarılmıştır. Bu suretle söz konusu gazete vasıtasıyla Bolu halkı hem livadaki ve ülkedeki gelişmelerden haberdar olmuş, hem de bütün dünyayı çok yakından etkileyen Birinci Dünya Savaşı’nın seyri hakkında güvenilir bir kaynaktan bilgi edinme imkânına kavuşmuştur.

Bildiri münasebetiyle Bolu gazetesinin Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki muhteviyatı, yayın anlayışı ve savaşı değerlendiriş biçimi incelenmiştir. Ayrıca yerel bir basın organı olarak gazetenin savaş yıllarında halkın haber alma ihtiyacının karşılanması, idari ve askerî organlar ile halk arasındaki birlik ve beraberlik anlayışının kuvvetlendirilmesi hususunda oynadığı rol üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Bolu Gazetesi, Basın, Birinci Dünya Savaşı.

* Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Turizm Uzmanı, ANKARA, erol.evcin@kulturturizm.gov.tr

BOLU NEWSPAPER IN THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

Bolu newspaper, which has started its publication as the official newspaper of Bolu since January the 15th, 1914 in order to serve to public interest, as of the years of the First World War, has played an active role in informing the people of Bolu about the incidents and events developing in the district, the country and the world.

Bolu Newspaper, in view of the fact that it was the first and only newspaper of Bolu and as of the years of the First World War, has a special importance. In this respect, laws and regulations entered into force and effect, situations of the Ottoman Empire and its allies and the Allied States the fronts and behind the fronts, along with the information on the administrative, military, economical, judicial, medical and social conditions and works related with the education were conveyed to the people of Bolu throughout the war by Bolu Newspaper. Thus, by means of the said newspaper the people of Bolu was informed of the developments both in the district and in the country, and informed about the progress of the First World War from a reliable source.

In respect to the notification, information has been provided about the content, understanding of publication of Bolu Newspaper and its evaluation type of the war. Furthermore, it has been emphasized on the role of the newspaper played, as a domestic press organ, in satisfying the need of news of the people in the years of war, in augmenting and reinforcing the understanding of unification and solidarity between people and military organs.

Key Words: Bolu, Bolu Newspaper, Press, The First World War

Giriş

Basın, toplumların haberleşme ihtiyaçlarının giderilmesi, bilgilendirilmesi, eğitimi ve belirli hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi hususunda hiç şüphe yok ki ciddi bir öneme sahiptir. Basın faaliyetlerinin takibi ve tetkiki bir ülkedeki siyasi, idari, askerî, sosyal ve kültürel yapıyı anlamanın en hızlı ve güvenilir yollarından biridir. Basın tarihi ise demokrasinin, hukukun ve çağdaşlaşma anlayışının seyrinin takip edilebileceği en önemli mecralardan biri durumundadır.

Osmanlı topraklarında 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarından itibaren Fransızların, Ermeni, Rum ve Musevi unsurların kendi lisanları başta olmak üzere çeşitli lisanlarda çıkardıkları gazeteler vasıtasıyla basın faaliyetlerinde buldukları görülmektedir.¹ Etkin ve yaygın olmayan bu girişimler bir yana bırakılırsa Osmanlı Devleti'nde esas itibariyle Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın gayretiyle 1828 yılı itibariyle Mısır'da Türkçe ve Arapça olarak yayınlanan "Vakayi-i Mısriyye", II. Mahmut'un desteğiyle 1831'de İstanbul'da neşredilmeye başlanan resmî nitelikli "Takvim-i Vakayi" ve William Churchill adlı bir İngiliz tarafından yine devletin desteğiyle 1840'da çıkarılan yarı resmî nitelikli "Ceride-i Havadis" adlı Türkçe gazeteler Türk basın hayatı için önemli bir başlangıç teşkil etmiştir.² Agâh Efendi'nin 1860'da yayın hayatına dâhil ettiği "Tercüman-ı Ahval", Şinasi'nin 1862'de çıkardığı "Tasvir-i Efkâr", Ali Suavi'nin idaresinde 1866'da çıkan "Muhbir", Ali Bey tarafından 1869'da çıkarılan "Basiret", Namık Kemal'in başyazarlığını yazdığı 1870'de çıkmaya

¹ Ali Gevgilili, "Türkiye Basını", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C 1, s.206.

² Necdet Ekinci, "Türk Basın Tarihinden Kesitler", **TÜRKLER**, Yeni Türkiye Yayınları, C 14, s.675-676.

başlayan “İbret” Türk basın tarihinde iz bırakan diğer gazeteler arasında yer almıştır.³ Bahsi geçen isimlerin öncülüğünü çektiği ve Osmanlı ülkesini Batılı devletler gibi mamur ve müreffeh bir şekle sokacak meşruti bir idare arayışı içinde olan Jön Türkler, Sultan Abdülaziz ve Sadrazam Ali Paşa’ya muhalefet etmeleri nedeniyle gazetecilik faaliyetlerini Avrupa’da çıkardıkları gazeteler aracılığıyla devam ettirmek durumunda kalmışlardır. Jön Türkler’in Avrupa’da çıkardıkları “Muhbir”, “Ulûm”, “Hürriyet” ve “İnkılâp” gazeteleri söz konusu dönem itibarıyla bu görüşlerin savunulduğu önemli basın organları durumundadır.⁴ Bu süreç içinde Osmanlı idaresi ise meşruiyetini zedelemeye başlayan matbuat faaliyetlerine karşı çeşitli kanuni düzenlemeler yoluyla tedbirler almak suretiyle basın ve yayın organlarını kontrol altında tutma eğiliminde olmuştur.⁵

1876’da Meşrutiyet’in ilanı basın hayatında kısmi bir rahatlama yaşanmasına neden olmuş, ancak II. Abdülhamit Han’ın Meclis-i Mebusân’ı kısa bir süre sonra feshetmesi ile Jön Türkler yine Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde çıkardıkları gazeteler aracılığıyla Osmanlı iktidarına karşı tekrar muhalefete geçmişlerdir. 1899’da İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluşu muhalif basın organlarının sayısının artmasına ve kuvvetlenmesine yol açmıştır. Bunlar arasındaki en önemli basın organları “Meşveret”, “Mizân”, “Osmanlı”, “Şura-yı Ümmet” olmuştur.⁶ İstanbul’da çıkan “Tercüman-ı Hakikat”, “Sabah” ve “İkdam” gazeteleri de bu dönemin dikkate değer muhalif basın organları arasında yer almıştır.⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin

³ Hasan Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, C 1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970, s.165 vd.

⁴ Konu ile ilgili olarak bk. Muammer Göçmen, “Jön Türk Basını”, **TÜRKLER**, Yeni Türkiye Yayınları, C 14, s.665-669.

⁵ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015, s.13 vd.

⁶ M. Şükrü Hanioglu, “Jön Türk Basını”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.846-848.

⁷ Alpay Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000, s.96-97.

faaliyetleri 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanında etkili olmuş, meşrutî idarenin yarattığı özgürlük havası “Tanin”, “Şurâ-yı Ümmet”, “Yeni Gazete”, “Mizân”, “Hukûk-ı Umûmiyye”, “Serbesti”, “Osmanlı”, “Volkan”, “Tasvir-i Efkâr”, “Sada-yı Millet”, “Takvim-i Vakayi”, “Tercüman”, “Sırat-ı Müstakim”, “Sebilürreşad” gibi farklı görüşlere sahip birçok basın organının yayın hayatında faaliyet göstermesine yol açmıştır.⁸ İç politikada olduğu gibi dış politikada da zor bir dönemden geçen Osmanlı ülkesinde basın hayatında görülen çokluk, çeşitlilik ve serbestlik bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. 31 Mart Olayı’nın ardından çıkarılan 14 Temmuz 1909 tarihli “Matbuat Kanunu” ile bu sorunlara çözüm bulunmak istenmiş, bu şekilde yayın hayatındaki serbestlik kısmen törpülenmiş, birçok gazete kapatılmış ve sansür uygulamaları tekrar gündeme gelmiştir. Bu kanunda bir yandan basına geniş özgürlük tanımak, diğer yandan da zararlı yayınları önlemek kaygısının hâkim olduğu görülmektedir. Kanuna göre; gazete çıkarmak için Hükümet’e bilgi vermek yeterli görülmüş, padişahın, hanedanın, Âyan ve Mebusân Meclisi’nin, ordu ve donanmanın, konsolosların aleyhinde yayınlar yapılması yasaklanmıştır. Ayrıca basın yoluyla hakaret, şantaj, çıkar sağlamak, iftira, ahlaksızlık, halkı suç işlemeye tahrik gibi hususlar da gazetelerin kapanmasına ve hapis cezasına varan müeyyidelere birer sebep teşkil etmekteydi.⁹ Temel özellikleri dikkate alındığında liberal bir anlayışla hazırlandığı anlaşılan söz konusu kanun İttihat ve Terakki Fırkası’nın idaredeki ağırlığını artırmasıyla yürürlüğe giren muhtelif muvakkat kanunlarla değişikliğe uğramış ve basın faaliyetleri Hükümet tarafından sıkı bir kontrole tabi tutulmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda 1912’de; siyasal gazete imtiyazı almak için depozito yatırılması, askerlerin yazı yazmasının yasaklanması, 1913’te; edep ve ahlak kurallarına aykırı yazı ve resimlerin yasaklanması ve toplatılması,

⁸ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, DER Yayınları, İstanbul, 2005, s.307-312.

⁹ “Matbuat Kanunu”, **Düştur**, Tertib-i Sani, C 1, 1324-1325, Dersaadet Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul, 1329, s.395.

mebusların ve Âyan Meclisi üyelerinin gazete sorumlu müdürü olmalarının yasaklanması, gazete satıcılarının polisten belge almaları, devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek şekilde yayın yapan gazetelerin İcra Vekilleri Heyetince kapatılabilmesi ve 1914'te; ordu hareketleriyle ilgili haberlerin askerî sansür memurlarının iznine bağlı olması doğrultusunda bir kısım kararlar hüküm altına alınmıştır.¹⁰ Bu uygulamalar Birinci Dünya Savaşı yıllarında yürürlükte kalmıştır.

Bahsi geçen dönem itibariyle basın faaliyetleri konusunda önemli bir gelişme de vilayet gazetelerinin ortaya çıkışı ve faaliyetleri üzerine olmuştur. Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatında esaslı bir değişikliğe yol açan 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile eyalet sistemi yerini vilayet sistemine bırakmış, 1871 tarihli İdare-i Umûmiyye-i Vilayet Nizamnamesi ile daha da kuvvetlendirilen bu sistem basın ve yayın hayatı ile ilgili olarak da bir kısım yeni uygulamaları beraberinde getirmiştir. Buna göre devlet desteğiyle vilayet matbaaları kurulmuş ve buralarda vilayet gazeteleri çıkmaya başlamıştır.¹¹ Vilayet matbaa ve gazeteleri idarenin resmî yazışmalarını kolaylaştırmak, merkez ve taşra idarelerince uygun görülen yazı ve haberleri basmak ve yaymak gibi görevlerle yükümlü tutulmuştur.¹² Bu suretle resmî olarak yayın hayatına giren ilk vilayet gazetesi 1860'ta Beyrut'ta Türkçe ve Arapça olarak çıkan "Hadikatü'l-Ahbar" olmuştur. Bunu Mithat Paşa tarafından 1865'te Rusçuk'ta Türkçe ve Bulgarca çıkarılan "Tuna" gazetesi takip etmiştir. 1867'de Arapça ve Fransızca çıkan "Lübnan" ile Erzurum'da Türkçe ve Ermenice neşredilen "Envâr-ı Şarkıyye", 1869'da Türkçe, Rumca, Bulgarca ve Yahudice çıkan "Selanik", 1871'de Türkçe ve Sırpça çıkan "Prizren" gazeteleri Osmanlı

¹⁰ İnuğur, a.g.e., s.318-319.

¹¹ Bülent Varlık, "Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.99.

¹² Uygur Kocabaşoğlu ve Ali Birinci, "Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", **Kebikeç**, S 2, 1995, s.102-103.

ülkesinde yayın hayatına giren diğer mahalli basın organları arasında yer almıştır. 1873'te Manastır'da çıkan "Rumeli", 1874'te yayın hayatına giren "Ankara", 1878'de neşredilmeye başlanan "Sivas", 1883'te yayınlanan "Mamûratü'l-Aziz" gazeteleri de Türkçe olarak neşredilen gazetelere birer örnek teşkil etmiştir.¹³ Vilayet gazeteleri idarecilerle halk arasında etkin bir iletişim vasıtası olmuştur. Bu gazeteler basın hareketinin İstanbul dışında da gelişim göstermesine, Anadolu sathında yerel gazetecilik kültürünün yerleşmesine ve basın faaliyetlerini takip eden bir kamuoyunun oluşmasına ciddi katkılar sağlamıştır.¹⁴

Vilayet gazetesi olarak yayın hayatına giren basın organlarından biri de 1872'de Türkçe olarak çıkarılmaya başlanan "Kastamonu Vilayet Gazetesi" olmuştur.¹⁵ Bolu, bu dönemde Kastamonu Vilayeti'ne bağlı bir Mutasarrıflık durumunda idi.¹⁶ Bu nedenle Kastamonu gazetesi Bolu'ya ilişkin haberleri de bünyesinde toplamaktaydı.¹⁷ Bu münasebetle Bolu'daki basın hayatının temellerinde Kastamonu gazetesinin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bolu, 1913 yılı itibariyle doğrudan Dâhiliye Nezâreti'ne bağlı Müstakil Mutasarrıflık hâline getirilmiştir. Anlaşılan odur ki livanın Kastamonu'dan koparak bağımsız bir idari yapıya kavuşmasıyla Bolu'da bağımsız bir basın organı ihtiyacı hâsıl olmuştur. Gazetenin ülke sathında faaliyet gösteren diğer basın organlarına göre geç sayılabilecek bir tarihte, yani

¹³ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2015, s.32-33.

¹⁴ İsmail Eren, "Tuna Vilayet Matbaası Neşriyatı (1864-1877)", **Türk Kültürü**, C.3, S.27, Ocak 1965, s.311-318.

¹⁵ Aziz Demircioğlu, **100 Yıllık Kastamonu Basını (1872-1972)**, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1973, s.18.

¹⁶ Erol Evcin, **Birinci Dünya Savaşı'dan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi (Olaylar ve İz Bırakanlar)**, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s.15-16.

¹⁷ Konu ile ilgili olarak bk. Mehmet Serhat Yılmaz, **II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2008, s.16 vd.

1914'te yayın hayatına girmesi bu şekilde açıklanabilir. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet dönemine uzanan önemli bir sürecin Bolu'daki aynası olarak uzun bir müddet yayın hayatına devam eden Bolu gazetesi, şehrin irfan ve kültür hayatına önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Müstakil Mutasarrıflık durumunda olan Bolu livasına Bolu-Merkez Kaza ile birlikte Düzce, Gerede, Göynük, Mudurnu, Zonguldak, Ereğli, Bartın ve Devrek olmak üzere 9 kaza bağlı bulunmaktaydı.¹⁸ Bu idari yapı çerçevesinde Bolu livasının nüfusu 400 bin civarında idi. Bu nüfusun tamamına yakını Müslümanlardan oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul'a deniz ve kara yolu vasıtasıyla yakınlığı bölgeyi stratejik açıdan önemli kılmaktaydı. Savaş yıllarında Çanakkale'deki İtilaf kuvvetlerinin yükünü hafifletmeyi ve mümkün olursa bu kuvvetlerle birleşmeyi amaçlayan Ruslar deniz ve hava kuvvetleri vasıtasıyla Bolu livası kıyılarına çeşitli saldırılarda bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra bölgedeki zengin kömür rezervleri gerek Osmanlı Devleti ve müttefikleri gerekse İtilaf devletleri açısından iktisadi bir kaynak olarak önem arz etmekteydi. Bütün bu gelişmeler bölgeye olan ilgiyi artırmıştı.¹⁹ Livanın idari, demografik ve stratejik özellikleri dikkate alınırsa baskı sayısına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte Bolu gazetesinin ciddi bir okuyucu kitlesine hitap ettiğini söylemek mümkündür.

Savaş yıllarında Osmanlı basının taşıyıcı unsurlarından birini teşkil eden Bolu gazetesi bu zorlu süreçte halkı doğru ve güncel bilgilerle hızlı bir şekilde bilgilendirmeye yönelik bir habercilik anlayışı benimsemiştir. Bu kapsamda bölge insanının birlik ve beraberlik anlayışının kuvvetlendirilmesi ve hayat memmat mücadelesi içinde olan devletiyle ortak hedefler etrafında birleşmesi hususunda üstlendiği rol ile Türk basın tarihi açısından önem arz eden bir basın organı

¹⁸Müstakil Bolu Livası Salname-i Resmîsi (H.1334/M.1916), Bolu, Bolu Hükümet Matbaası, s.47.

¹⁹ Evcin, a.g.e., s.82 ve 89 vd.

olmuştur. Gazete yerele dair önemli bilgi ve haberlerin yanı sıra ülkenin genel durumu ve savaşın seyri hakkında da esaslı bilgiler vermiştir. Bu münasebetle gazetenin Osmanlı Devleti'nin bekasına hizmet etmek üzere halkın haber ihtiyacını karşılamak ve moral gücünün yükseltmek gibi ciddi bir görevi savaş boyunca başarıyla yerine getirdiğini söylemek mümkündür.

Bildiri münasebetiyle Bolu gazetesinin, bütün dünyayı çok yakından etkileyen ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki (1914-1918) muhteviyatı ve yayın anlayışı ele alınmıştır. Ayrıca savaşın Bolu gazetesi tarafından siyasi, iktisadi, sosyal ve askerî açılardan değerlendirilişi ve yerel bir basın organı olarak gazetenin savaş yıllarında halkın bilgilendirilmesi hususunda oynadığı rol üzerinde durulmuştur. Çalışmanın başlıca kaynağını Bolu gazetesinin Birinci Dünya Savaşı yıllarına ait koleksiyonu teşkil etmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde "Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Koleksiyonu" içinde yer alan Bolu gazetesi koleksiyonu 29 Nisan 1915 tarihli 67 sayılı nüshadan itibaren başlamaktadır. Dolayısıyla gazetede yer alan savaşın başlangıç dönemine ait bilgilere ve haberlere ulaşılması mümkün olmamıştır. Bununla birlikte devam eden sürece ait nüshalar çalışmamızın ana temasının anlaşılmasına yetecek mahiyettedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı Devleti'ndeki basın hayatı ile ilgili telif-tetkik eserler ile makalelerden de yararlanılmıştır.

Bolu Gazetesinin Yayın Anlayışı

Bolu'da basın hayatının ve yerel gazeteciliğin öncüsü durumunda olan Bolu gazetesinin yayın hayatına başlama tarihi 15 Ocak 1914'tür. İdare yeri Bolu Hükûmet Konağı civarındaki Hükûmet Matbaası'dır. Gazetenin üst sütunlarında "*İvanın haftada bir gün neşrolunan resmî gazetesi*" olduğu belirtilmiştir. Yine bu sütunlarda: "*Menafi'-i umûmiyyeye müteallik ve gazetenin menâfi'ne muvafık evrak maal-memmuniyye derc olunur.*" ibaresi yer almış ve gazetenin yayın anlayışı

hakkında bu suretle bilgi verilmiştir. Gazetede yazı işleri ile ilgili hususlar için Liva Tahrirat Müdüriyeti'nin, idari ve diğer işlerle ilgili olarak da Matbaa Müdüriyeti'nin sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Gazetenin nüshası 10 para, senelik abone bedeli ise 25 guruş olarak belirlenmiştir. Ticari ilanlara da yer veren gazetede her satır için "İlanât-ı adiyeden" 2, banka ve şirket ilanlarından 3 ve haberler arasında bulunacak ilanlardan 10 guruş alınacağı belirtilmiştir. İlanların "mufassal" ve "mükerrer" olması durumunda fiyatların pazarlık yoluyla tespit edileceği vurgulanmıştır. Gazetenin nüsha fiyatı 17 Mayıs 1917 tarihli 157. sayıdan itibaren 20 paraya çıkarılmış, ancak ilan fiyatlarında bir değişiklik olmamıştır. Sayfa düzeni temel olarak 4 sütun üzerine inşa edilen gazetede "Osmanlı Devlet Arması" dışında görsel öğeler kullanılmamıştır. 7 Eylül 1916 tarihli 136. sayısına kadar 4 sayfa olarak çıkan gazetenin bu sayıdan itibaren 2 sayfa olarak yayın hayatına devam ettiği görülmektedir. Gazetede net bir bilgi verilmemekle birlikte bu durumun şiddeti gün geçtikçe artmaya başlayan savaşın yarattığı istihbarat sorunları ile iktisadi sıkıntılardan ileri geldiği anlaşılmaktadır.

Gazetenin ilk sütunları esas itibariyle "şu'un liva" başlığına ayrılmıştır. Bu başlık altında livadaki idari ve askerî görevlilere, memurlara ve bölgenin ileri gelenlerine ilişkin tayin, terfi, takdir, tahvil, azil, mübaşeret, istikbal, teşyi, mufareket, irtihal, talimat, teftiş, tetkik, kongre, toplantı gibi olay, faaliyet, gelişme ve hareketlilikler yer almıştır. Liva sathında veya yakın çevrede Birinci Dünya Savaşı'nın tetiklediği iktisadi ve sosyal sıkıntıların halkın üzerindeki etkilerini olabildiğince hafifletmek üzere halk arasındaki yardımlaşma faaliyetlerini artırmak, birlik ve beraberlik anlayışını kuvvetlendirmek amacıyla teberru, himmet, hamiyet, hizmet, muavenet faaliyetleri de gazetenin haber sütunlarında sıklıkla yer bulmuştur. Meclis-i İdare-i Liva ve Bolu Divân-ı Harb-i Örfiyesi'nin kararları, Bolu Ahz-ı Asker Şubesi ile Bolu Jandarma Taburu Kumandanlığı'nın ilanları, şekavet ve derdest olayları, nafia çalışmaları, yangın (harik) gibi hadiseler de halka aksettirilmiştir. "Tebligât-ı Resmîyye" başlığı altında Dâhiliye

Nezareti başta olmak üzere Harbiye, Maliye, Maarif, Adliye, Nafia Nezaretlerinden gönderilen tamim ve tebliğlere, “Kavânîn ve Nizamât” başlığı altında da Osmanlı Meclis-i Meb’usânî ile Hükümeti tarafından yürürlüğe konulan ve bütün ülkeyi olduğu gibi Bolu livası ile halkını da çok yakından ilgilendiren kanuni düzenlemelere yer verilmiştir. “İlanât” başlığında ise Mutasarrıflık, Kaymakamlıklar, Bolu Müdde-i Umumiliği, Liva Muhasebe, İcra, Evkaf ve Defter-i Hakanî Memurlukları, Bolu Orman, Maden ve Posta-Telgraf Müdüriyetleri, Bolu Merkez Kadılığı gibi idari kuruluşlardan, livadaki Mekteb-i Sultanî, Dârü’l-Muallimîn ve Dârü’l-Hilafetü’l-Âliyye gibi maarif kurumlarından, Bolu’da şubesi bulunan Ziraat Bankası ile yakın şehirdeki Adapazarı İslâm Ticaret Bankası gibi ticari kuruluşlardan verilen ilan ve duyurular yer almıştır. “Kısm-ı Sıhhî” başlığı altında gerek ülke sathında gerekse Bolu livasındaki sağlık durumu ile ilgili hususlara, “Kısm-ı Ziraât” kısmında tarım faaliyetlerine dair bilgilendirici ve eğitici makalelere, “Kısm-ı Edebî” bölümünde özellikle talebelerin yazı ve şiirleri ile edebi ve hükmi cümlelere, “Kısm-ı Ahlâkî” bölümünde ise terbiyevi makalelere yer verildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti ile müttefiklerinin ve İtilaf Devletleri’nin savaş içindeki durumları ile cephelerdeki gelişmeler ise gazetenin “Harb Havadisleri” başlığıyla savaş süresince düzenli bir şekilde halka aktarılmıştır.

“Bolu’nun Tefrika-ı Tarihiyesi” başlığı altında, savaştan önce İstanbul’daki Dârü’l-Fünûn’da Vakanüvist Abdurrahman Şeref Efendi tarafından verilen “Tarih-i Asr-ı Hazır” adlı dersin muhteviyatı Bolu Sultanisi Tarih ve Coğrafya Muallimi Vanlızâde Mehmed Zekai (Konrapa) Efendi’nin katkılarıyla gazetenin 30 Nisan 1915 tarihli 69. nüshasından itibaren okuyuculara aktarılmaya başlanmıştır. Bu yazı dizisi savaş süresince aralıksız olarak devam etmiştir. Yazı dizisi 1789 tarihli “Fransa İnkılâb-ı Kebiri”nden başlayarak 1878 tarihli Berlin Muahedesi’ne kadar devam edecek şekilde planlanmıştı. Bu münasebetle yakın döneme ait tarihî bilgiler ışığında okuyuculara bir an-

lamıyla millî tarih dersi verilmekteydi. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin ciddi sorunlarla karşılaştığı çözülüş ve yenileşme döneminden Birinci Dünya Savaşı'na uzanan sürecin halk tarafından daha iyi anlaşılması için çaba sarf edilmiştir. Bu vesile ile halka Avrupa ve Osmanlı tarihinden Bolu yerel tarihine uzanan bir bilgi akışı sağlanmıştır.

Resmî hüviyeti nedeniyle Bolu gazetesinde belirgin bir yazar kadrosundan söz etmek mümkün görünmemektedir. Ancak doğrudan ismi verilerek yayınlanan makaleleri dikkate alınırsa bu konuda dikkat çeken isim Bolu Sultanisi Tarih ve Coğrafya Muallimi Mehmed Zekai (Konrapa) Efendi olmuştur. Gazetenin Bolu merkezinde, kazalarında hatta Çaycuma ve çarşamba gibi çeşitli nahiyelerinde görevli muhabirlerinin bulunduğu, bunun dışında kanun, nizam, talimat ve kararlara ilişkin bilgi ve haberlerin doğrudan İstanbul'daki devlet teşkilatından temin edildiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde savaş içindeki gelişmeleri aktaran "Harb Havadisleri Millî Ajansı"ndan alınan bilgilerin kaynağını da "Karargâh-ı Umûmî" teşkil etmekte idi.

Bolu gazetesinin yayın anlayışı konusunda iki temel özellik göze çarpmaktadır. Birinci olarak gazete Bolu yereli hakkında idari, askerî, iktisadî, sıhhi ve sosyal haberlere yer vermek suretiyle Bolu halkının yaşadığı çevredeki olaylar hakkında bilgi edinmesini sağlamaktaydı. Devlet tarafından yürürlüğe konulan mevzuat düzenlemelerine ilişkin haberler de bu farkındalığı pekiştirerek, ülkedeki hukuk sistemi ile bu sistemin işleyişi hakkında Bolu halkını bilgilendirmekteydi. Gazetenin yayınladığı haberler açısından ikinci önemli özelliği ise savaş boyunca Osmanlı Devleti ile müttefiklerinin, İtilaf Devletleri'nin cephelerdeki durumlarına, bu ülkelerdeki siyasi, askerî ve iktisadî gelişmelere yer vermesinden ileri gelmektedir. Gazete bu suretle ülkenin karşılaştığı tehlikeler hakkında Bolu halkının uyanık ve teyakkuz hâlinde bulunmasını sağlamıştır.

Bolu'daki İdari Duruma İlişkin Haberler

Bolu gazetesinde liva dâhilinde görev yapan mülki idare amirlerinin tayinleri ve yaptıkları hizmetlere ilişkin bilgiler ilk sütunlarda yer bulmuştur. Savaş süresince Ahmed Müfid (Saner) ve Ali Osman (Güley) Beylerin ardından sırayla göreve gelen Ali Seydi Bey,²⁰ Mustafa Reşad (Mimaroglu),²¹ (Taşcızâde) Abdülkâdir Zeki Bey'in²² tayinlerine ilişkin “fermân-ı hümayûn”lar gazetenin ilk sütunlarından Bolu halkına duyurulmuştur. Dirayet ve liyakatine istinaden Bolu mutasarrıflığına tayin edilen bu isimlerin tayinlerine ilişkin “fermân-ı hümayûnlar”da esas itibariyle mutasarrıfların kanun ve nizamlara uymaları, görevlerinde ihtimam göstermeleri, şefkat, adalet ve hakaniyet esaslarını gözetmeleri, kanun ve nizamları vatanın bütün evladları için eşit bir şekilde uygulamaları istenmekteydi.

Savaşın olağanüstü koşulları altında vatana hizmet etmek üzere milletle elbirliğiyle çalışma azmi gerek “fermân-ı hümayûn”larda gerekse Bolu livasındaki mülki idarecilerin livaya tayinleri sırasında vurgulanan ortak anlatım biçimi olmuştur. Bu durum halka Bolu gazetesini vasıtasıyla aktarılmıştır. Bu bağlamda örneğin göreve başlamasıyla Bolu halkına hitaben yayınlanan telgrafnamesinde Ali Seydi Bey: *“Hukuk ve emniyet-i umumîyenin muhafazası uhde-i hamiyetlerine mevdu’ olan ve bilhassa bugünkü hadisât-ı harbiyye karşısında efrâd-ı milletle müşterek bir gaye-i vataniyye takib ederek fütürnâpezîr bir azim ve iman ile ahd-i karibde kat’i bir netice-i mes’ude husulüne hâdim me’ser-i fedakârî ibraz etmesi lazım gelen memurîn-i hükümetin hâl ve zamanın bahşedeceği imkân ve fırsattan istifade ile buldukları mahallin kabiliyet ve ihtiyacına göre âsâr-ı umran vücuda getirmekten hânî kalmayacaklarına kanaat-ı kâmile besliyorum.”*²³ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu anlamda livanın en yetkin makamı tarafından savaşın olağanüstü koşulları içinde

²⁰ “Ferman-ı Hümayûn Suret-i Münifesi”, **Bolu**, S 95, 5 Teşrin-i sâni 1331, s.1.

²¹ “Ferman-ı Hümayûn Suret-i Münifesi”, **Bolu**, S 188, 17 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.

²² “Ferman-ı Hümayûn Suret-i Münifesi”, **Bolu**, S 219, 29 Ağustos 1334, s.1.

²³“Telgrafname-i Âlî-i Mutasarrıfî Suretidir”, **Bolu**, S 94, 29 Teşrin-i evvel 1331, s.1.

milletle devlet görevlilerinin ortak hedefler doğrultusunda bir arada hareket etmesi gerektiğine vurguda bulunulması dikkat çekicidir.

Savaş esnasında livada görev yapan kaymakamların da mevcut imkânlar çerçevesinde ordu ve millet için sarf ettikleri gayretler Bolu gazetesinin haber sütunlarında yer bulmuştur. Devrek Kaymakamı Mehmet Şükrü Bey'in himmet ve gayretleriyle bölgede bulunan askerler için sandıklarla yumurta tedarik edilmesi,²⁴ Gerede Kaymakamı Mustafa Sabri (Öney) Bey'in öncülük ettiği çalışmalar neticesinde, kazaya bağlı Reşadiye'de inşa edilen karakol için gerekli meblağın hamiyetperver halk tarafından karşılanması²⁵ ve Gerede jandarma ikmal efrâdının oldukça eskimiş elbiselerinin memleket eşrafı tarafından yenilenmesi²⁶ bu haberlere birer örnek teşkil etmektedir. Gerede'den sonra Ereğli Kaymakamlığı'na tayin edilen Mustafa Sabri (Öney) ile Zonguldak Kaymakamı Ahmet Cevdet (Ertuğrul) Bey'in liva sâhilindeki askerî kıtaların iaşesini temin etmeleri,²⁷ Bartın Kaymakamı İbrahim Ethem (Bozkurt)'un firari ve bakaya efrâdın tutuklanmaları konusundaki hizmet ve faaliyetleri²⁸ de bölgedeki mülki idare amirlerinin savaş sırasında ordunun iaşesine ve bölgedeki asayiş ve güvenlik konularında gösterdikleri hassasiyetin birer örneği olarak Bolu gazetesi aracılığıyla halka duyurulmuştur. Bu tür haberlerin halk ile mülki idare amirleri arasındaki güven duygularının kuvvetlenmesine hizmet ettiğine şüphe yoktur.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'ni fiili olarak yöneten İttihat ve Terakki Fırkası'nın ülke sathındaki teşkilatlanması ve yerel teşkilatlarının faaliyetleri de önem arz etmiştir. Bu münasebetle Bolu gazetesi söz konusu fırkanın Bolu Şube-i Merkeziyyesi'nin faaliyetlerine ilişkin bilgilere sütunlarında geniş yer ayırmıştır. Savaş

²⁴ "Asar-ı Hamiyet", **Bolu**, S 91, 1 Teşrin-i evvel 1331, s.1.

²⁵ "Meâsir-i Hamiyet", **Bolu**, S 98, 26 Teşrin-i sâni 1331, s.1.

²⁶ "Bolu Jandarma Taburu Kumandanlığı'ndan", **Bolu**, S 116, 31 Mart 1332, s.2.

²⁷ "Taltif", **Bolu**, S 137, 1 Eylül 1332, s.1.

²⁸ "Taltif", **Bolu**, S 197, 21 Mart 1334, s.1.

yıllarında söz konusu şubenin çalışmaları neticesinde, cephelerde şehit düşen Bolulu askerlerin yadigârı çocuklar ile yetim ve fakir çocuklar büyük merasimlerle sünnet ettirilmiş,²⁹ geliri yetimlere ve şehit çocuklarına bağışlanmak üzere Karaçayır Mevkii'nde at yarışları tertip edilmiş,³⁰ halk ile mülki ve askerî erkânı buluşturan konserler³¹ ve ziyafetler verilmiştir.³² Ayrıca çalışkan öğrenciler ödüllendirilmiş,³³ fakir öğrenciler burslu olarak okutulmuş,³⁴ sıhhi, iktisadî ve sosyal konuların yanı sıra ülkedeki ve dünyadaki mevcut durum ve savaşın seyri hakkında halkı bilgilendirmek üzere konferanslar düzenlenmiştir.³⁵ Bu faaliyetler Bolu gazetesi tarafından takdir ve memnuniyet hisleriyle halka duyurulmuştur. Örnek olarak 1916 yılı Nisan ayına kadar Bolu'da Katib-i Mes'ûllük görevinde bulunan Dr. Midhat (Altıok) Efendi tarafından Dârü'l-Muallimîn'de verilen "Turanın Kapısında Bulunan Kan Kardeşlerimiz Azerbaycan Türkleri" konulu tarihî konferansı halka duyuran gazetede bu hususa ilişkin olarak: *"Bolu'nun genç evladlarına makarr olan bu dârü'l-irfandan dinin ve milletin hakiki aşk ve muhabbetleriyle göğüsleri dolmuş bulunan kafîle-i tebanın köylerimize dağıldıktan sonra isale edecekleri terbiyeyi düşünerek sevincimiziizhar ile bu gibi müfid konferansların devam ve tekrarını temenni ederiz."*³⁶ şeklinde yorum yapılmıştır. Bu suretle liva sathındaki bu tür çalışmaların halkın bilgilendirilmesi hususunda oynadığı role temas edilmiş ve bu tür etkinliklerin devamı talep edilmiştir.

²⁹"İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi", **Bolu**, S 134, 11 Ağustos 1332, s.1; "İlan-ı Mahsus", **Bolu**, S 182, 6 Kânûn-ı evvel 1333, s.1.

³⁰"At Yarışı", **Bolu**, S.172, 20 Eylül 1333, s.2.

³¹"Hidmet-i Müftehire", **Bolu**, S.178, 8 Teşrin-i sâni 1333, s.1; "Konser Tertibi", **Bolu**, S 183, 13 Kânûn-ı evvel 1333, s.1.

³²"Ziyafet", **Bolu**, S 159, 31 Mayıs 1333, s.1; "Ziyafet", **Bolu**, S 210, 20 Haziran 1334, s.1.

³³"Himaye-i Teşvikatkarane", **Bolu**, S 143, 8 Kânûn-ı evvel 1332, s.1; "Hidmet-i Müftehire", **Bolu**, S 178, 8 Teşrin-i sâni 1333, s.1; "Hidmet-i Fedekarane", **Bolu**, 190, 31 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.

³⁴"Hidmet-i Fedakarane", **Bolu**, 31 Kânûn-ı sâni 1334, S.190.

³⁵"Darü'l-Muallimîn'de Konferans", **Bolu**, S 104, 7 Kânûn-ı sâni 1331, s.1; "Konferans", **Bolu**, S 71, 14 Mayıs 1331, s.2.

³⁶"Darü'l-Muallimîn'de Konferans", **Bolu**, S 104, 7 Kânûn-ı sâni 1331, s.1.

1917 yılı Temmuz ayından itibaren İttihat ve Terakki Fırkası Bolu Kâtib-i Mes'ûlü olarak görev yapan (Koca) Mithat Akif Bey'in şehit ve gazilere hitaben kaleme aldığı "Şühedâ'ya, Mecruhîn Guzâta Selam" başlıklı yazı savaş sırasında halka moral aşılama üzere Bolu gazetesi tarafından yayınlanmıştır. Bu yazı şu şekildedir:

"Bedîhî bir hakikattir ki: saadet-i millet, efrâdının fazilet-i müterâkimesinden doğar. O faziletin rütbe-i müntehâsı ise serhadlerde düşman mermilerine sîne-güşâ-yı besâlet olarak ya mecruh veya şehid olmak gibi bir mazhariyyet-i mübarekeye inhisar eder; din-i devletin muhafazası uğrunda hayat-ı kıymetdarını istihfaf etmekden daha büyük bir fazilet tasavvur olunabilir mi? Bir adım mahallinde bin şehidimiz medfun olan şu mübarek vatan, sağ eliyle mukaddes kelimetullahı ve ravza-ı riyaz-ı nebîyi ve sol eliyle şu ulvî kut'a ve zemini göstererek evladından istiâne ediyor. Hiç merd olan muavenetini dirîğ edebilir mi? Neuzübilah bu mukaddesat, bu maaliyât düşmanın mülevves ellerinde kalacak olursa buna şahit olacak hayatın zevki kalır mı?"

Ey şühedâ' ve mecruhîn guzât; sizin şanlı nâsibelerinize tevcih-i hitap ediyorum ki: sizin ulvî hislerinizle bu din-i mübînin, bu vatan-ı mübarekin seda-yı istimdadına ilk 'lebbeyk' diyen merdlersiniz. Mukaddes vazifenizi ifa ederken lâhd-ı ebediye veya mehd-i tedaviye çekildiniz. Sizin cisminiz, toprakların sine-i siyahına veya firâş-ı ihtizârın ağuş-ı vefasına şerefler, ziynetler işâr ederken isminizin kulûb-i ümit de ebedî bir medfen-i hürmet, ruhunuzun gülzâr-ı cennetde sermedî bir cây-ı saadet hazırladığımı unutmayınız.

Siz ölmeniz de ölü değilsiniz, hâlik-i zîşânınızın indinde her an merzûk bir hayat-ı ebediye mazharsınız. Sizi öldü zannedenler ne büyük hata ederler. Aldığımız yareler cisminizde birer nişan-ı iftihadır. O cismi yaradanın huzuruna da o nişanlarla çıkacaksınız. Şimdi giydiğiniz kanlı kefenler yerine hulle-i cennet iktisâ' edeceksiniz. Ey bahtiyarân-ı ümit! Ne kadar yaşansa şu fani hayatın akıbeti yine ölüm değil mi? Ne mutlu size ki: mev't ile hayat buluyorsunuz. Öyle bir hayat ki: sizi o hayat

içinde görenler, işte şu farika-i nâciyye-i mübareke, din ve vatanları uğrunda canlarını feda edenlerdir ki: şu ulvî hayata nail olmuşlardır diyerek gıbtalar edecektir. Ne büyük rütbe, ne ulvîyet-i mazhariyet.

Fatımanızı, Zehranızı, Hasanınızı, Hüseyininizi zimhar düşünmeyin; onların maişet ve refahına, emanet ettiğiniz Hükümet-i Osmanîyye kefildir. Bir şehidin, bir gazinin mensubu olmak ona nail olanlar içinde büyük bir mazhariyettir. Yalnız dünyada mı? Ahiret mazhariyeti daha büyüktür. Çünkü sizin damen-i ulvînize sarılarak nail-i saadet olacaktardır. Bizden size büyük selam ey şühedâ'ya muazzeze, bizden size büyük ihtiram ey mecruhîn guzât.”³⁷

Şehit ve gazilerin saygıyla yâd edildiği bu hitabe aynı zamanda savaş içinde bulunan ülke halkından büyük ve şerefli fedakârlıklar beklediğine işaret etmekteydi. Bolu gazetesi, halkın moral kuvvetinin yükselmesine ve İttihat ve Terakki idaresi ile halk arasındaki bağların kuvvetlenmesine vesile olan bu hitapların muhataplarıyla buluşması yolunda önemli bir vasıta olmaktadır.

Livadaki Maarif Çalışmalarına, İktisadî ve Sıhî Faaliyetlere İlişkin Haberler

Bolu gazetesinin sütunlarında, savaş sırasında Bolu livasındaki maarif kurumlarına ve bunların çalışmalarına ilişkin haberlere de yer verildiği görülmektedir. Bu hususta livadaki maarif kurumlarının veya bunların mensuplarının düzenledikleri, halk ile idarî ve askerî erkânı bir araya getiren, bu suretle birlik ve beraberlik duygularını kuvvetlendirerek ahalinin moral gücünü yükselten sosyal etkinliklere dair haberlere ve talebelerin vatan ve milletin istikbali için coşkun duygularla kaleme aldıkları yazılara özel olarak değinmekte fayda vardır.

Buna örnek olmak üzere gazetenin 21 Ocak 1915 tarihli nüshasında Dârü'l-Muallimîn'de Mutasarrıf Ali Seydi Bey'in Katib-i Mes'ûl

³⁷ “Şühedâ'ya, Mecruhîn Guzâta Selam”, **Bolu**, S 69, 30 Nisan 1331, s.1.

Dr. Midhat (Altiok) Bey'in, maarif müdürünün, meclis-i umumi azalarının, rüesa-yı memurînin ve halktan ziyaretçilerin iştirak ettiği bir ziyafet ile müsamere düzenlendiği belirtilmiştir. Habere göre, mükellef bir yemeğin ardından Dârü'l-Muallimîn Müdürü Muvahhid Zeki Bey ile Mutasarrıf katılımcılara, maarifin ve dârü'l-muallimînlerin önem ve hizmetlerinden bahsetmiş ve iki talebe ruhani bir sesle ezan okumuştur. Yatsı namazının ardından talebeler sultanî ve dârü'l-muallimîn marşlarını söylemişler, millî ve vatani manzume ve şiirler okumuşlardı. Ardından katılımcılara projeksiyon aracıyla İslâm medeniyeti ve Türk abidelerine dair bir izleti sunulmuştu.³⁸

Mekteb-i Sultanî'den mezun olan 12. sınıf talebesi Abdullah Zeki Efendi'nin mezun oluşu ve vatani görevini yerine getirmek üzere aile ocağından ayrılışı münasebetiyle kaleme aldığı bir yazısı ise gazeteye şu şekilde yansımıştı:

“Elveda ey Bolu! Ey muhterem ebeveyn ve muallimlerimiz, sevgili kardeşlerimiz! Şu iştirakımız; hepinizin kalbine acı bir sızı, fikrine büyük bir keder bırakmıştır. Fakat böyle bir hizmet-i mukaddese-i askeriyye ile kesb-i şeref edişimizden bizle beraber sizin de müftehir olacağınızı bilir ve takdir ederiz. Yalnız diyeceğim ki: şu iştirakımızdan mütessir olmayınız.

Çünkü: küçüklüğümüzden beri hain düşmanlara kalbimizde sönmek bilmeyen bir kin ateşi kaynıyordu. İşte bu ateşi söndürmek, aynı zamanda Ulu Tanrımızın: ‘cahedüva...’³⁹ emr-i müniğine ve şanlı ecdadımızın eserine imtisal etmek, dinimizin kudsîyetini, ulvîyetini, milliyetimizin büyüklüğünü, yüceliğini göstermek zamanı geldi. İşte biz de bu azm-i kat’î ile “asker” nâm-ı mübeccelini takınarak gidiyoruz. Askerlik ne büyük şeref, ne ulvî meziyettir.

³⁸ “Darü'l-Muallimîn'de Ziyafet ve Müsamere”, **Bolu**, S 106, 21 Kânûn-ı sâni 1332, s.1.

³⁹ Kur'an-ı Kerim'deki Bakara ve Âli İmran surelerine aufta bulunmaktadır.

Evet, 'asker' devletin muhafız-ı hayatı, milletin niğehbân-ı mukadderatıdır. Bunun için askerlik; en mukaddes bir meslektir. Cenâb-ı vacib-ül vücud: 'yâ eyyühellezine...' ⁴⁰ ayât-ı celile ü müñfesiyle vatanımızın emri muhafazasını ve muhafazada lazım gelen vesâitin ikmâlini emrediyor. Bu saikledir ki: asker; vatanına, yurduna hakiki bir aşk ve muhabbetle merbuttur. Bu saikledir ki kendisini harb ateşine, düşman karşısına atmak için her an müheyyâdır. Evet, işte biz de böyle bir vazife uğrunda aile ocağından müfareket ediyoruz. Yurdumuzun emr-i muhafazasında, düşmanın kahr ve tedmirinde üzerimize müretteb olan vazife-i askeriyemizin ifası hususunda lazım gelen her türlü fedakârlıktan çekilmeyeceğiz. Ecdadımızın varis-i celadeti olduğumuzu âsâr-ı fülüyye ile isbat edeceğiz.

Evet; dedelerimizin unutulmaz kinlerini, büyük intikamlarını almak için, düşmanları ezmek için, kesmek için uğraşacağız, çalışacağız, yorulmayacağız ey vatan! Ey genç, münevver fikirli mektep arkadaşlarımız; işte ancak bu emel ile sizden müfareket ediyoruz, elveda. ⁴¹

Sultani'den "N." adındaki başka bir talebenin savaş yıllarındaki mücadele azmini gösteren "Seda-yı Vicdan" başlıklı yazısı da Bolu gazetesinde yer almıştır:

"Hâlâ Boğaz, o haritaların birer remz-i handanıyla sırtan penbe timsahı, ordumuzun azim ve imandan gösterdiği harikalar karşısında asırlara tahakküm etmiş gururların nasıl diz çöktüğünü beyaz dalgalara susmaz bir hitabla anlatıyor. Tarih elinde altın kalemi; nice zamanlar esâtîr kahramanlarına, altın tahtlara, dokuz başlı devlere, bilnur köşklere mecmâ' olan Kafkasya'da; yine ordumuzun ümîd ve intikamla şimşekler, yıldırımlar, cehennemler, ölümler altında, tâ atebe-i kibriyâya yükselen 'tekbir-i tevhid' gulgulelerini; Hakk'a karşı sallanan kılıçların çelik göğüslerine çarpıp kırılarak zulmün, aczin ebediyen mağlubiyetini yazacak. Asmânî bir belagatın ilhâmını bekliyor.

⁴⁰ Kur'an-ı Kerim'deki Bakara Suresi'ne atıfta bulunmaktadır.

⁴¹ "Elveda", **Bolu**, S 128, 23 Haziran 1332, s.2.

Irak'ta; Ehramlar, Altaylar, Kaflar, Himalayalarla selamlaşacak; Nil'in, Ganj'in, yeşil yurdun, berrak ırmakların, lâhûtî zemzemelerini dinleyecek yüksek emellerimizden daha yüksek bir abide dikilir. Fakat yıkılan mescidlerimiz, kapanan mabedlerimizi, yıkılan minarelerimiz bizi istiyor. Gidelim. Önümüzde ejderler gibi yükselen muazzam imparatorluklar sükkût etsin...dünya karşımızda titreyerek zillette eğilsin... Biz, yine gidelim. Harb! harb! diye çarpınan kalblerimiz, harb! harb! diye inleyen ruhlarımız esarete, hakarete karşı alevler fışkıran intikamımız teselli buluncaya kadar gidelim...İcab ederse ölelim; uzak, ay yıldızsız diyarlarda nişânımız, yalnız yosunlu bir taş olsun...Seher yıldızı, hüüzün ve yesle solgun güneşin yıldızları arasında kaybolub giderken, solmuş bir gülistanın masum bir bülbülü başucumuzda mersiyeler okusun...Geri kalanlar gözyaşlarıyla mezarımızın topraklarını ıslatırken o yaşlarda o tufanlara yine şimşekler çaksın! Yine yıldırımlar parıldasın. Yine ay yıldızlı al bayrak bütün İslâm yurdlarında dalgalansın.”⁴²

Bolulu genç talebelerin vatana hizmet etmeyi ve gerekirse bu uğurda hayatlarını kaybetmeyi en büyük şeref saydıklarını vurgulayan bu yazılar Bolu gazetesi tarafından okuyuculara ibretlik ifadeler olarak yansıtılmıştı.

Bolu'daki ticari ve iktisadi hayata dair haberler de gazete sütunlarına konu olmuştur. Bu haberlerde savaşın yarattığı gereksinimler karşısında millî yaklaşımların ve teşebbüslerin etkilerini hissetmek mümkündür. Örnek olarak bu yıllarda Mudurnu'da “*Hilâl-i İktisat Şirketi*” ile “*Türk Mensucat ve Sanayi Şirketi*”,⁴³ Göynük'te “*Himâye-i Sanayi-i Mahalliyye Millî Anonim Şirketi*”,⁴⁴ Devrek'te ise “*Millî Mensucat Anonim Şirketi*” gibi millî sermayeye dayalı şirketlerin kuruluşu ve faaliyetleri Bolu gazetesinden halka duyurulmuştur.⁴⁵ Gazetede yayın-

⁴² “Seda-yı Vicdan”, **Bolu**, S 119, 21 Nisan 1332, s.3.

⁴³ “Mudurnu'da Bir Şirket Daha”, **Bolu**, S.105, 14 Kânûn-ı sâni 1331, s.1.

⁴⁴ “Göynük'de Bir Şirket”, **Bolu**, S 191, 7 Şubat 1334, s.1.

⁴⁵ “Mensucat Şirketi”, **Bolu**, S 200, 11 Nisan 1334, s.1.

lanan, müteşebbisleri korumak ve desteklemek üzere Bolu ve Gerede’de tüccâr ve zanaatkârların girişimiyle bir esnâf teşkilatının oluşturulduğu,⁴⁶ hatta bu teşkilatı desteklemek üzere tasarruf sandıklarının teşkil edilmeye başlandığı yönündeki haberler de bu anlamda önemlidir.⁴⁷ Bunun dışında savaş yıllarında açılan “Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası” gazete sütunlarında konu edilmiş ve: “*Servet-i milliyye, siyaset-i düveliyenin en yüksek bir şeklidir*” düsturuyla İtibar-ı Milli Bankası’nın 10 lira değerinde bulunan hisse senedinin uygun şartlarla bütün halkın istifadesine sunulduğu duyurulmuştur. Bu şekilde Bolu’da da kayıt işlemlerine başlandığı belirtilmiştir.⁴⁸

Gazete sütunlarında, tarım faaliyetlerini ve toprağın verimini arttırmaya yönelik önerilere,⁴⁹ hayvan yetiştiriciliğine dair haberlere de rastlanmaktadır.⁵⁰ Buna örnek olmak üzere, Bolu gazetesinin Bartın muhabiri tarafından savaş içinde yerel anlamda Bolu bölgesinin ve genel anlamda ülkenin iktisadi yapısına katkı sağlayacak bir faaliyetin haber konusu yapıldığı görülmektedir. Bu habere göre, Bartın Kaymakamı İbrahim Ethem (Bozkurt) Bey’in talimatı çerçevesinde bütün memurlar, eşraf ve gönüllüler Bartın Kurâsı Ziraat Memurluğu’na tayin edilerek köylerde görevlendirmişlerdi. Her memur tayin edildiği köyde ekilen araziye tetkik etmek, sürülmemiş araziye imece usulüyle sürdürmek ve ektirmekle yükümlü tutulmuştu. Bu girişimle ihtiyaç sahibi köylülere destek olmak ve saban girmemiş, tohum atılmamış toprak bırakmamak amaçlanmıştı. Görevli memurlar bu şekilde büyük bir gayret sarf ederek önceki seneye göre %30-40 nisbetinde fazla tohum ektirmişlerdi. Yine bu doğrultuda her köy ya köy mekteplerinin menfaatine ya da Hilâl-i Ahmer, Müdafaa-ı

⁴⁶“Esnaf Teşkilatı”, **Bolu**, S 142, 17 Teşrin-i sâni 1332, S 142, s.2.

⁴⁷“Tasarruf Sandıkları”, **Bolu**, S 144, 5 Kânûn-ı sâni 1332, s.1.

⁴⁸“Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası”, **Bolu**, S 145, 26 Kânûn-ı sâni 1332, s.1.

⁴⁹“Ziraat İşleri”, **Bolu**, S 149, 22 Mart 1333, s.1; “Patates Ziraati”, **Bolu**, S 176, 25 Teşrin-i evvel 1333, s.1; “Mısır Ziraati”, **Bolu**, S 178, 8 Teşrin-i sâni 1333, s.1; “Haşhaş Ziraati”, **Bolu**, S 180, 22 Teşrin-i sâni, 1333; “Kenevir Ziraati”, **Bolu**, S 182, 6 Kânûn-ı evvel 1333, s.1.

⁵⁰ Konuya ilişkin olarak bk. “Damızlık Aygırlar”, **Bolu**, S 67, s.“Sığır Vebası”, **Bolu**, 28 Nisan 1332, s.2; “Şap Hastalığı”, **Bolu**, S 134, 11 Ağustos 1332, s.2.

Milliye veya Donanma Cemiyetleri adına birer miktar araziyi ekerek hâsılatını bu gibi hayır kuruluşlarına bağışlayacaktı. Bu gelişmeler ışığında ziraatin savaş sırasında ülkenin iktisadi yapısına faydalarına temas eden muhabir şunları ifade etmişti:

“Şübhe yoktur ki zafer-i kat’iyi ihraz edecek en büyük a’mâl ve en metin kuvvet ve kudret mezrûâtdır. Asker ne kadar mücehhez bulunursa bulunsun, techizat-ı harbiyesi ne kadar zengin ve muntazam olursa olsun topları, tüfenkleri, mitralyözleri, bombaları kullanacak ellerin daha fazla çâlâk ve kuvvetli olması, düşmanı titretecek vücudların daima zinde ve tüvânâ bulunması kadar müessir olamaz. Bugün herkesce malum bir keyfiyettir ki İtilaf devletleri, Almanları silah ve kuvvetle mağlub edemeyeceklerini hissettikleri dakikadan itibaren açlıkla sulha mecbur etmek için Almanya’ya girecek her nev’î yemekliğin idhalâtına muhalefet etmek üzere büyük bir gayret sarf etmektedirler. Fakat Almanya bî fütûr daima galib oluyor, çünkü yemekliğini ahalisinin mu’tadî say ve gayreti ile dâhilindeki arazileriyle harb ettirerek daima ekıyor, biçiyor, askerini, ahalisini aç bırakmıyor.

Evet, harbi kazanacak, galibiyeti temin edecek memlekette yemekliğin mebzuliyetidir. Hamd olsun iki seneye karibtir ki harice muhtaç olmaksızın ordularımızı, kendimizi, kendi topraklarımızın mahsulleriyle besledik. Harbin mebdeinde bazılarımız bu hususda biraz düşünmüşdü. Hâlbuki harice göndereceğimiz hububâtı nazar-ı dikkate almayarak, yalnız haricîten vuku bulan idhalatı hesap etmişlerdir. Bugün hepimiz imân ettik ki harb ne kadar devam ederse etsin hiç kimseye arz-ı ıftikar etmeyerek ve hatta vesait-i nakliyyenin mefkudiyetine rağmen ordularımızı, ahalimizi bu aziz yurdun feydzâr topraklarının mahsulleriyle besleyebileceğiz. Fakat toprak ne kadar münbit olursa olsun hububât hüddâyî-nâbit değildir. Toprak sürülmeli, tohum ekilmelidir ki mahsul o nisbette tezyid edilebilsin...

Ordularımız mevî-i istihkar ile vatanımızı istiklâl-i millimizi muhafaza için düşmanla cansiperane ve fedakârâne harb ediyorsa mükellefiyet-i askeriye haricinde kalanlar da o muhterem, o mukaddes vücutların kuvvet ve kudretini tezyid edecek iâşesini mebzulen ihzar için gece

ve gündüz halî ve malî topraklarla harb edelim. Dün 20 dönüme 20 kilo tohum ekerken, yarın 20'yi 40'a hatta 100'e iblağ edelim. Daima, mütemadiyen çalışalım ki yarının zaferini, yarının şanlarını şimdiden tehiyye edelim.”

Muhabir, savaş içinde ülke iktisadına önemli ölçüde katkı sağlayabilecek bu tür faaliyetler konusunda Bartın'ın bir örnek teşkil etmesini önererek: *“herkesi umûmen çiftçilik harbine davet ettiğini”* ifade etmiştir.⁵¹

Bunların dışında her sene eylül ve ekim aylarında geleneksel bir etkinlik olarak iktisadi ve sosyal açılardan bölge halkı açısından önem arz eden Gerede ve Dörtdivan Alamescid Panayırları ve bunlara ilişkin Gerede Kaymakamlığı'nın duyuruları da Bolu gazetesi aracılığıyla halkın bilgisine sunulmaktaydı.⁵²

Bolu gazetesi maarif faaliyetlerine ve iktisadi çalışmalara önem verdiği gibi savaş yıllarında ciddiyetle ele alınması gereken sıhhi duruma ve halk sağlığına dair haberlere de sütunlarında yer ayırmıştır. Bu dönemde Bolu Mutasarrıflığı, salgın hâlini alarak büyük bir tehlike oluşturmaya başlayan tifüs hastalığını önlemek üzere birtakım tedbirleri içeren bir bildiriye Bolu gazetesi aracılığıyla ahaliye duyurma gereği hissetmiştir.⁵³ Bunun dışında liva sathında yaygınlık gösterip şiddetini artıran lekeli humma ve İspanyol hastalıkları ile kızıl ve suçiçeği gibi hastalıkların teşhis ve tedavilerine yönelik bilgilendirici makaleler ve salgın hastalıkların tedavisi için hastahane

⁵¹ “Bartın Muhabirimizden Mektub”, **Bolu**, S 118, 14 Nisan 1332, s.2-3.

⁵² “Gerede Kaymakamlığı'ndan”, **Bolu**, S 139, 15 Eylül 1332, s.2; “Gerede Kaymakamlığı'ndan”, **Bolu**, S 222, 26 Eylül 1334, s.2.

⁵³“Taraf-ı Âlî Mutasarrıfı'den”, **Bolu**, S 193, 21 Şubat 1334, s.1.

kurma çalışmaları,⁵⁴ Bolu Memleket Hastanesi Sertabibliği⁵⁵ ile Sıhhiye teşkilatına⁵⁶ dair haberler de gazetede sıklıkla yayınlanmıştır.

Maarif çalışmalarına, iktisadî ve sıhhî faaliyetlere ilişkin olarak gazetenin sütunlarında yer alan bilgi ve haberler savaş yıllarında halkın eğitimi hususunda da etkin bir rol oynamıştır. Bilgi edinme hususunda örgün ve yaygın eğitim imkânlarının kısıtlı olduğu söz konusu dönem itibarıyla Bolu gazetesinin alternatif bir eğitim vasıtası olarak ciddi bir boşluğu doldurduğunu söylemek mümkündür.

Sosyal Cemiyetlerin Faaliyetlerine İlişkin Haberler

Savaş yıllarında ülke sathında önemli hizmetlerde bulunan Müdafaa-ı Milliye, Hilâl-i Ahmer, Türk Ocağı ve Donanma Cemiyetleri ile Gürbüz ve Genç Dernekleri'nin Bolu livasında da teşkilatlandığı görülmektedir. Bu kuruluşların Bolu şubelerinin faaliyetleri de Bolu halkı için olduğu kadar bütün ülke için de önem arz etmiştir. Büyük bir hamiyet ve fedakârlıkla sürdürülen bu faaliyetlere dair haberler Bolu gazetesinin sütunlarında yer bulmuş ve hatta Bolu gazetesi vasıtasıyla halk söz konusu çalışmaların içinde bulunmaya davet edilmiştir.

Savaş yıllarında orduya ve askerlere yardım faaliyetlerinde bulunan Müdafaa-ı Milliye Cemiyeti ülke için önem arz eden kuruluşlardan biri olmuştur. Cemiyetin Bolu şubesi savaş yıllarında bölgeden toplanan yardım ve bağışları ordunun ihtiyaçlarına hasredilmek üzere ilgili mercilere göndermekteydi. Bolu gazetesi söz konusu cemiyetin Bolu'daki faaliyetlerine geniş ölçüde yer vererek ve duyurularını yayınlayarak cemiyetin çalışmalarını desteklemiştir. Bu anlamda söz konusu şubeden bütün "kurâ hey'et-i ihtiyariyyeleri"ne

⁵⁴"Bolu'da Emraz-ı Sariyye Hastahanesi", **Bolu**, S 208, 6 Haziran 1334, s.2.

⁵⁵"Bolu Memleket Hastahanesi'nden", **Bolu**, S 77, 25 Haziran 1331, s.2; "Bolu Memleket Hastanesi Sertabibliği'nden", **Bolu**, S 109, 11 Şubat 1332, s.1.

⁵⁶Örnek haberler için bk. "Sıhhiye Komisyonu", **Bolu**, S 77, 25 Haziran 1331, s.2; "Bolu Sıhhiye Müdiriyeti'nden", **Bolu**, S 125, 2 Haziran 1332, s.1.

yazılan aşağıdaki tezkire Bolu gazetesi aracılığıyla halka duyurulan yardım çağrılarında bir örnek teşkil etmektedir.⁵⁷

“.....Kariyyesi Heyet-i İhtiyariyyesine,

Köylü arkadaşlar!

Milletin namus, memleketin istikbâli ve İslâmiyet'in şevket ve kudsiyeti yolunda iki seneden beri hudud-ı serde hayatlarını fedâ eden asker kardeşlerimizle bunların emanet olarak bize tevdi' eyledikleri kimsesiz ve zavallı aile ve yetim yavrularına yardım etmek ve onların yaralı kalblerindeki ye's ve ıztırab ateşlerini söndürmek bütün Müslümanlar için şübhesiz bir din borcudur. Omuzunda tüfengi, elinde süngüsüyle gece uykularını terk ve zevk ve rahat nâmına her şeyi fedâ eden asker kardeşlerimizin bu âli hizmetlerine mukabil biz de kazanacaklarımızın yüzde beşi nisbetinde olsun mâlen fedakârlık gösterirsek üzerimize düşen vazife-i hamiyeti ifa etmiş oluruz. Şimdi harman zamanıdır... Sizin bir avuç vereceğiniz arpa ve buğdaylar bir yere toplandığı vakit iyice yekün teşkil eder. Bunlarla birçok yetimlerin gözyaşları dindirilir. Ve bir kısım muhtaç asker ailelerinin ihtiyaçları da temin edilir.

İşte köylü arkadaş, bu öğütleri nazar-ı dikkate alarak Allah'ı ve Resüllallah'ı hoşnud etmek için köylerinizden mürekkebe bir komisyon teşkiliyle toplayacağımız zahireleri bir mazbata ile kazanızın merkezindeki Müdafaa-ı Milliyye Şubesi'ne teslim ve mukabilinde bir makbuz alınız. Bu hayırlı ve şerefli hizmet sizi dünyada ve ahirette mes'ud edecektir. Bundan kat'iyyen emin olunuz kardeşlerimiz.”

Bolu gazetesi ordunun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda büyük sıkıntılar çekildiği savaş yıllarında sütunlarına yansıttığı bu tür haber, duyuru ve çağrılar ile halkı yapılacak yardımlar konusunda teşvik ve tahrik edici bir rol oynamıştır.

Bolu Hilâl Âhmer Cemiyeti de savaş sırasında başarılı faaliyetleri faaliyetleriyle dikkat çeken sosyal kuruluşlardan biri olmuştur. Bu cemiyetin çalışmaları da Bolu gazetesi tarafından desteklenmekteydi.

⁵⁷ “Köylü Arkadaşlar!”, **Bolu**, S 131, 14 Temmuz 1332, s.1-2.

Cemiyetin kadınlar şubesi, erkekler şubesine göre daha etkin bir yapı arz etmiştir. Bu çalışmalara örnek olmak üzere, Birinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği 1915 yılı Temmuz ayı itibariyle Bolu Hilâl-i Âhmer Nisvân Cemiyeti tarafından askerlerin tedavi gördükleri Bolu Hastanesi'ne 20'şer kat entari, gömlek, don, çorap, takke, mendil ve çevre ile giysi bağışlanması takdir edilen bir davranış olarak Bolu gazetesinin sütunlarında yer almıştır.⁵⁸ Yine aynı dönemde Katib-i Mes'ul Midhat Kemal Bey'in Bolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne hitaben kaleme aldığı aşağıda bir kısmını verdiğimiz mektup Bolu gazetesi vasıtasıyla halka aksettirilmiştir. Bu mektupta savaş yıllarında kadınların üstlendiği kutsal görevlere işaret edilmiştir:

“Hanım Efendiler,

...Şimdi muhteris devletlerin katil emelleriyle vücud bulup, diğerlerini de muhafaza-ı hayata mecbur ve milyonlarca insanları ölümle çarpıştıran şu dünya harbinin kan ve ateşlerinden şübhesiz kalb-i şefikiniz daha ziyade müteessirdir. Fakat rahim şefkatinizin bütün inceliği altında mütehelli olduğunuz metanet öyle bir mevhibe-i fatıradır ki o nisbette sizi fedakâr bulundurur. Harbin ibtidasından beri yorulmaz bir gayretle çalışan Hilâl-i Ahmer Nisvân Cemiyetlerinin mesaisi bu fedakârlığın unutulmaz şahididir.

...Hanımlar! Türk; yine süngüsünü eline aldı. Ve bu defa en kat'i azim ve imânıyla son mücadele-i hayatiyyesini yaşıyor. 300 senedir insafsız, hain tecavüzlerin yer aldığı kalbi, bugün her vakitten ziyade sizin nefsa-ı teselliyetinize muhtacdır. Vatanın hayat ve namusunu muhafaza için düşmanın süngü ve ateşine göğsünü siper olarak tutarken; o sine-i hamiyetin altındaki kalbi bütün ihtiyac-ı ruhiyyesine bir emniyet intizar veren milletün ümid-i şefkatiyle çarpışıyor. Herşeyi sevgili milletün vicdan-ı rahimine terk etmiştir. O vicdan-ı rahimin en hassas mümessili ise kadınlıktır. Şu ilham-ı muaveneti; ruhunun bütün hazin ıztrabıyla dinleyen kadınlığımızın, harbin ölüm ve yangınları arasında bir kısım hayatı feci' bir darbe ile parçalanmış mecruhînin kükrekten yaralanmış

⁵⁸“Teşekkür-i Aleni”, **Bolu**, S 81, 23 Temmuz 1331, s.1.

arslanlara benzeyen iniltileri önünde, tehlik bir şitab bütün hastahaneleri dolduran kadınlarımızın hakiki bir ana ve hemşire muhabbeti ile iş'âr-ı muavenetleri onun asalet-i ulvîyesini göstermiştir.

...Vazife-i muaveneti ifa hususunda cemiyeti muhteremeniz emniyet-i umumiyeyi haizdir. Ve birçok defalar bunun şahidi olmakla müf-tehiriz. Ve bunlar vücudunu düşmanın tecavüzüne siper etmiş askerin bir hakkı ve kadınlarımızın da necib bir vazifesidir. Şu vazife-i ulvîyenin ifası için tarafımızdan itihaz edilecek nev'i mesainin yalnız bir cihe-tine hasr-ı a'mâl etmek kayd ve rabtı bittabi zaidir. Ahval-i umumiyeye muavenetin her nev'ini ihtiyacdan varesde bulundurmuyor. Harbde yaralanan yarı ölmüş askerlere yeniden bir hayat verecek tedavi ve şifakâr ilaçlar ianat-ı nakdiyyeye mütevakkıf olduğu gibi kahraman bir askerin meydan-ı muharebede tabien haiz olduğu hemaset ve şecaati bütün manasıyla gösterebilmesi de mesela gömlek, çorab ve saire gibi ihtiyacât-ı maddiyyesinin tehvîn ve teminine vabestedir..."

Mektupta takiben ülkenin bekası doğrultusunda millî mevcudiyet adına kadınlardan büyük fedakârlıklar beklendiği ve Bolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne büyük, küçük, fakir, zengin herkesin nakdi bağışlarda bulunabileceği dile getirilmiştir.⁵⁹

Savaş yıllarında halkı eğitici mahiyette çeşitli etkinlikler düzenleyen Bolu Türk Ocağı'nın bu tür faaliyetleri de Bolu gazetesi tarafından haber konusu yapılmıştır. 1916 yılı Şubat ve Mart ayları içinde Devrek Türk Ocağı'nın öncülüğünde Fen Memuru Şevki Bey tarafından verilen dini, ahlaki, iktisadi konferanslar,⁶⁰ Bolu Türk Ocağı'nda Reis Ali Murteza Bey tarafından eski Türklerin örf ve adetlerine, siyasi ve sosyal hayatlarına ve Faik Uluğ Bey tarafından Türk eski eserlerine dair verilen ve millî şüirlerin okunduğu konferanslar,⁶¹ İstanbul'dan Bolu'ya gelen Hastahaneler Müfettiş-i

⁵⁹ "Bolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Açık Mektub", **Bolu**, S 79, 9 Temmuz 1331, s.1.

⁶⁰ "Türk Ocağı'ndan", **Bolu**, S 110, 18 Şubat 1332, s.3.

⁶¹ "Konferans", **Bolu**, S 113, 10 Mart 1332, s.1.

Umûmisi Tabibi Edib Suad Efendi tarafından verilen sıhhi konferans⁶² halkın dikkatine sunulan bu tür haberlere örnek teşkil etmektedir. Bolu gazetesi tebrik ve takdir etmek suretiyle başarı dileklerinde bulunduğu bu gibi faaliyetleri okuyuculara aksettirmiş ve desteklemiştir.

Benzer şekilde Bolu Donanma Cemiyeti'nin de savaş yıllarındaki faaliyetleri halka Bolu gazetesi aracılığıyla duyurulmuş, bu suretle halk donanma kuvvetlerine destek olmaya davet edilmiştir. 1916 yılı itibariyle millî bayram günlerinde mektepli hanımlar tarafından dağıtılan Bolu Donanma Cemiyeti'ne ait rozetli biletlerin sayısının 435 guruş 20 paraya ulaştığı,⁶³ 10 Temmuz 1918 tarihine tesadüf eden İstiklâl-i Osmanî kutlamalarında sarf olunmak üzere Bolu Donanma Cemiyeti'nden gönderilen rozetlerin Zonguldak Şubesi'nin desteğiyle gönüllüler tarafından dağıtılarak 6.100 guruş elde edildiği⁶⁴ ve Darıyeri Misafirhanesi'nde bulunan "zuafâ-yı askeriyye"nin iâşesine sarf olunmak üzere Darıyeri Abaza Hasan Bey Köyü'nden Abaza Lokman Bey'in çabalarıyla 63 kıyyelik erzak ve 2.000 guruş bağış toplanmış olduğu yönündeki haberler gazetenin Donanma Cemiyeti'nin faaliyetleri ile yakından ilgilendiğini göstermektedir.⁶⁵ Yine Bolu ahalisi arasında Türk donanmasının şanlı tarihinin ve başarılarının dile getirildiği bir hasbihâl sırasında Kırımçızâde Osman Efendi tarafından yapılan 200 guruşluk yardım cemiyet veznesine teslim edilmiş ve bu haber halka örnek teşkil etmek üzere Bolu gazetesinde yer almıştır.⁶⁶ Dâhiliye Nezareti tarafından, Kurban bayramında kesilecek kurbanların derilerinin Donanma Cemiyeti tarafından toplanması kararlaştırılmış ve bu durum Mutasarrıflıkça Bolu gazetesi

⁶² "Konferans", **Bolu**, S 116, 31 Mart 1332, s.1.

⁶³ "Bolu Donanma Cemiyeti Riyaseti'nden", **Bolu**, S 132, 28 Temmuz 1332, s.1.

⁶⁴ "Hamîyet", **Bolu**, S 217, 15 Ağustos 1334, s.1.

⁶⁵ "Aldığımız Varakadır", **Bolu**, S 146, 9 Şubat 1333, s.2.

⁶⁶ "Donanma Cemiyeti Bolu Şube-i Merkeziyesi'nden", **Bolu**, S 120, 28 Nisan 1332, s.1.

vasıtasıyla halka duyurulmuştu. Haberin devamında şöyle denilmekteydi:

“Önümüz kışıdır. Hudud boylarında karlar, yağmurlar altında geceli ve gündüzlü muharebe ile kanlarını din ve devlet ve vatan yolunda feda etmekte bulunan asker kardeşlerimizin vereceğimiz iş bu deriler ile kar, yağmur ve rüzgârdan muhafaza edileceğini ve bir kurban derisini vermek suretiyle muhterem gazilerimizin gazâ’larına bizim de iştirak edeceğimizi düşünerek geçen senelerde olduğu gibi bu sene dahi kış basmadan evvel derilerin muntazaman cemiyetimize tesliminde fedakâr ahali-mizin müsabaka edercesine isticâl göstereceği aşîkârdır.”⁶⁷

Ordunun, donanmanın ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda zorluk çekilen savaş yıllarında bu gibi yardım faaliyetleri devlet organları, sosyal cemiyetler ve halk arasında etkin bir iletişim aracı olan Bolu gazetesi tarafından desteklenmiştir.

Bu yıllarda Bolu’da teşkilatlanan Gürbüz ve Genç Dernekleri’ne dair haberlere de yer veren Bolu gazetesinde söz konusu derneklerin faaliyetleri ile vatanseverlik anlayışı arasında yakın bir bağ kurulmuştur. Bu doğrultudaki çalışmalar için halkın desteği talep edilmiştir. Bu anlamda Düzce’de Merkez Mekteb-i İdadisi’nde 23 Nisan 1916 günü Gürbüz Derneği teşkilatı için çalışmalara başlandığı, Melen çayı kenarında toplanan mektep talebelerinden 9 talebenin ars yetiştirmek üzere seçildiği ve Başmuallim Hüseyin Avni Efendi tarafından Gürbüz Derneği hakkında talebelere bir nutuk irat edildiği gazete sütunlarına yansıyan haberler arasında yer almıştır. Bolu’daki gençlerin savaş koşulları içinde en iyi şekilde yetiştirilmesine hizmet etmek üzere teşkil edilen söz konusu cemiyet hakkında halkı bilgilendirme görevi Bolu gazetesi tarafından üstlenilmiştir. Buna göre Başmuallim Oymak Beyi Hüseyin Avni Efendi tarafından irat edilen nutukta Gürbüz Derneği’nin gençlerin ülke için gerekli olan seciye ile donanmasını sağlamak üzere bir terbiye vasıtası olduğuna vurguda bulunulmuştur. Takiben derneğin gençlerin savaşa hazırlanmaları

⁶⁷ “Donanma Cemiyeti’nden”, **Bolu**, S 139, 15 Eylül 1332, s.1.

konusunda da etkin bir rol oynayacağına temas eden Başmuallim şunları ifade etmişti:

“...Askerlik bizde kışlalardan evvel aile ocaklarında mekteb çağlarında öğrenilmeli, bu sayede hükümetin asgari iki seneye indirdiği askerlik hizmetinde daha fazla tasarrufa imkân verebilmek için devre-i talimiyyede öğrenilen şeyleri evvelce hazırlamış olmalı. İşte Gürbüz Derneğimiz bize küçük mihyasda gönüllü ve şuurlu asker hayatı telkin edecektir. Gürbüz Derneği yalnız münkad bir makine değil, yaptığını bilir, maksadı belli imânlı bir askerdir.”⁶⁸

Başmuallim nutku sırasında ayrıca binicilik, atçılık, yiğitlik gibi kaybolmaya yüz tutmuş ata yadigârı hasletlerin derneğin çalışmaları neticesinde canlandırılacağını ve kahvehanelere sıkışan gençlerin kırlara, çaylara, derelere, tarlalara yönlendirileceğini ifade etmiştir.

Yine Bolu gazetesindeki satırlardan, vatan ve millet sevgisinden ilham alan gençlerin bedensel ve zihinsel gelişimleri için sportif faaliyetlerde bulunmaları, bu şekilde kendilerini ifade ve temsil kabiliyetlerinin geliştirilmesi gibi amaçlar doğrultusunda tüm Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Bolu’da da 1917 yılı başlarında “Osmanlı Genç Dernekleri Teşkilatı”nın kurulduğu anlaşılmaktadır. Dârü’l-Mualimîn’in sabık müdürü Muvahhid Zeki Efendi Bolu gazetesinde konuya temas eden bir yazısında şunları ifade etmiştir:

“...Hayatın bütün güçlüklerini arslan bakışıyla yakacak, her güçlük karşısında daha büyük gayretle çalışacak yiğit yürekli olurlarsa böyle vücutca, kafaca daha güçlü, kuvvetli olacak Osmanlı milletinin karşısında hiçbir düşman duramaz, artık kara günleri biz değil, düşmanlar görür. Yürekerimizi yakan oc ateşi düşmanları kavurur...”⁶⁹

Altın yuvası vatanımız sevgili büyük ecdadımızın mübarek ruhları şad olun, bu günün gençleri: ‘Nerede Türk ve İslâm mezarı var ise orası Müslüman ve Türklerin olacaktır.’ diyor. Düşman ayakları altında,

⁶⁸ “Düzce’den Mektub”, **Bolu**, S 122, 12 Mayıs 1332, s.2-3.

⁶⁹ “Bolu’da Osmanlı Genç Dernekleri Teşkilatı”, **Bolu**, 26 Kânûn-ı sâni 1333, S 145, s.2.

düşman diyarında dedelerimizin türbeleri eski ihtişamıyla yarı başındaki camiden yanık sesle okunan “ezân-ı muhammedi”yi yine duyacaktır. Bu günün gençleri bunun için and içmişlerdir... Vatanımız, haysiyet yurdumuz, sağlam, çevik, keskin bakışlı, müşkilâtdan usanmaz, kanlı, canlı, imânlı gençlerin omuzları üzerindedir. Bunu takdir eden gençler her tarafta Osmanlı Genç Dernekleri’ni teşkil ettiler. Hayata, istikbâle hazırlanıyorlar... Bolu’da, Türk ilinin bu yeşil yurdunda da bu faaliyet başladı. Köylerde, mekteplerde, dinçler, gürbüzler talimlere başladı...”⁷⁰

Bolu’da teşkilatlanmaya başlayan Gürbüz ve Genç Dernekleri’nin çalışmalarına yer veren Bolu gazetesi bu faaliyetlerin savaş içinde türlü sıkıntılarla boğuşan ülkenin zaferi ve geleceği için arz ettiği önemi bu suretle vurgulamıştır.

Halkın Orduya Yardımlarına ve Desteğine İlişkin Haberler

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bolu halkı tarafından orduya ve askerlere yapılan aynî ve nakdî yardımlar da Bolu gazetesinden halka duyurulan önemli haberler arasında yer almıştır. Bu konuya örnek teşkil etmek üzere, 1916 yılı Kasım ayında orduya destek olmak amacıyla Mahmadlar, Akşar Gökçesu, Seyranlar, Küplüce, Şahbazlar, Kayabaşı, Elemen köylerinden 188 çift çorap ile 1 çift eldivenin hediye olarak verilmesi,⁷¹ liva dâhilindeki askerî kıtalar için Mengen⁷² Gerede ve Göynük ahali tarafından 500’er çift olmak üzere toplamda 1.500 çift çorap bağışlanması⁷³ Bolu gazetesinin sütunlarında yer bulmuştur. Çarşamba nahiyesi muhabirinin verdiği bir habere göre, savaşın başlangıcından itibaren birçok vatanperverane faaliyette bulunarak öz Türk evladı olduğunu gösteren belde ahali-nin askerlerin yemek ihtiyaçlarını karşılamak üzere nahyedeki bir

⁷⁰“Bolu’da Osmanlı Genç Dernekleri Teşkilatı”, **Bolu**, S 146, 9 Şubat 1333, s.1-2.

⁷¹ “Müdafaa-ı Milliye Bolu Şube-i Merkeziyesi’nden”, **Bolu**, S 143, 8 Kânûn-ı evvel 1332, s.2.

⁷² “Himmat”, **Bolu**, S 178, 8 Teşrin-i sâni 1333, s.1.

⁷³ “Hamîyet”, **Bolu**, S 187, 10 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.

kısım hayvanların orduya tahsisi konusunda kolaylık göstermeleri,⁷⁴ yine mahalli muhabir tarafından bildirildiğine göre Seyyar Jandarma Kıtaat-ı Askeriyyesi bünyesinde kullanılan hayvanlar için elzem görülen 1.300 çuval samanın hızlı bir şekilde tedarığı ve nakli hususlarında Çaycuma köylerinin gösterdikleri hamiyet⁷⁵ dikkate değer yardım faaliyetleri olarak Bolu gazetesine yansımıştır. Devrek'ten geçen Seyyar Jandarma Taburları'nın söz konusu kazada bulunduğu süre içinde iâşe ve istirahatlarını temin için memurların ve mahalli ahalinin gösterdiği yardımseverlik⁷⁶ ile Devrek kazası ahalinin daha önce bazı askerî kıtalara olduğu gibi bu kez de Karahisar Seyyar Jandarma Taburu'na mükellef bir ziyafet vermesi⁷⁷ de Bolu gazetesince takdir ve memnuniyet uyandıran faaliyetler olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu faaliyetler bölge ve ülke sathındaki yardımlaşma çabalarını tetiklemek ve genişletmek amacı doğrultusunda birer örnek olmak üzere halka duyurulmuştur.⁷⁸

Savaş sırasında Türk kadınlarının gösterdikleri hamiyet ve vatanperverlik de dikkatleri çekmekteydi. Bolu gazetesinin seyyar muhabiri İrfan Rebibi Gerede-Devrek yolundaki bir gezisi sırasında Bolu kadınlarının vatan ve millet yolunda göstermiş olduğu vefa örneklerine birçok kez şahit olmuştu. Rebibi, bu olaylardan birini Bolu gazetesinde yayınlanmak üzere kaleme aldığı bir mektup ile açıklama gereği hissetmişti:

“Ordu-yu hümâyûnunun ketibe-i satvetine binlerce evlâd-ı hamâsetini ithaf eden bu memleketin yalnız Bolu Sancağı'nda kadınlarımızın hayat-ı saîyanesine bakılsa; kalbler nasıl bir mes'ud atının bizi istikbâl etmekte olduğunu tasdikde tereddüd etmez.

⁷⁴ “Mudurnu Kazasına Tabi Çarşamba Nahiyesi Muhabirimizden”, **Bolu**, S 118,14 Nisan 1332, s.3.

⁷⁵“Meâsir-i Hamiyet ve Şefkat”, **Bolu**, S 71, 14 Mayıs 1331, s.2.

⁷⁶ “Şayan-ı Takdir Mihmanperverlik”, S 72, **Bolu**, 21 Mayıs 1331, s.1.

⁷⁷ “Eser-i Hamiyet”, **Bolu**, S 74, 4 Haziran 1331, s.1.

⁷⁸ “Eser-i Hamiyet”, **Bolu**, S 77, 25 Haziran 1331, s.2.

Türklerde artık hak-ı istiklâlin kalmadığını, menâbi'-i hayatiyyenin kurduğunu, şark kadınlarında bir esaret-i içtimaiyyenin hükümran olduğunu iddia eden sefil ve garazkâr garblılar, bugünkü tecelliyât-ı harbiyyenin vakayi'-i muhibbesi önünde acaba ne kadar aldanmış, acaba ne kadar gülünç bir hayal-i batla düşmüş olduklarını öğrenmediler mi? Türkler adalet-i ilahiyenin nusret-i mev'udesine istinad ederek hak-ı istiklâlini muhafazaya ve belki pek şanlı bir surette i'lâya muktedir olduğunu bi'l-fül isbat ediyor."

Bu sözleri sarf eden muhabir Gerede yolu üzerinde tarla kenarında bir beşik içinde çırpınan 3 aylık bir bebeğe rastlamıştı. Bebeğin bir çift öküzün peşinde çift süren orta yaşlı annesi, Ardahan'da şehit düşen Ahmed adlı bir askerin zevcesi idi. Ağlamaya başlayan bebeğinin yanı başına giden kadın emzirmeye başladığı bebeğini başını sallamak suretiyle söylediği şu ninni ile teskin etmeye muktedir olmuştu:

*"Uyu yavrurum, uyanacak günler var;
Yarımları gözetleyen dünler var;
Baban şehid, izlerinde onlar var;
O izler de sen de dolaş nenni!
Öç günüüne tizce ulaş nenni!*

*Uyu yavrurum yine şimşek çakıyor
Şehid baban gelmiş bize bakıyor
Yarasından kızıl kanlar akıyor
Bu yaraya 'tuz' bağlayım nenni!
Sen ağlama, ben ağlayım nenni!*

*Uyu yavrurum, uğur değil, yas tutma
Koç babanın öğüdünü unutma
Şimdi uyu, yarın hasmını uyutma
Uyudukça gücün artar, nenni
Çabuk büyü, yurdu kurtar nenni*

*Uyu yavrurum, gözlerinde uyku var
Sen büyürsen düşmanlara korku var
Baban şehid, yüreğinde oku var
Bu ok vatan kaygısıdır nenni
Borcun evlad saygısıdır nenni*

*Uyu yavrurum tepesinde hac yanan
Camiler var; bu mu seni ağlatan
Dayanmaz çığnetmeye bu vatan
Camilere götür hilâl nenni
Hem yurdu, hem ocağımı al nenni.”*

Bolu gazetesinden aktarılan habere göre söz konusu muhabir, “bu şefkâtin ve bebeğin kalbine doğan tazimle birleşen baba hasretinin doğurduğu hislerle” savaşın yarattığı facialarla bir kez daha yüzleşmişti. Muhabirin, emperyalist hedefleri doğrultusunda birçok ocağın sönmesine yol açan düşman kuvvetlerine karşı hissettiği intikam duygusu böylelikle bir kat daha artmıştı.⁷⁹

Savaşın Seyrine ve Askerî Başarılarla Dair Haberler

Birinci Dünya Savaşı yılları itibariyle Bolu halkı livadaki askerî durum ve gelişmelerle ilgili bilgilere, duyurulara ve gelişmelere ek olarak bizzat Türk topraklarını korumak üzere açılan Kafkas, Kanal, Filistin-Suriye, Irak, Çanakkale, Hicaz-Yemen cepheleri ile müttefik kuvvetlere destek olmak üzere mücadele edilen Makedonya, Galıçya ve Romanya cephelerinde meydana gelen çarpışmalara ve savaşın seyrine ilişkin bilgileri Bolu gazetesi vasıtasıyla doğrudan öğrenme imkânı bulmuştur. Gazetede “Harb Havadisleri”, “Vaziyet-i Umumiyye-i Harbiye” ve “Bir Haftalık Vaka-yı Harbiye Hulasası” gibi başlıklar altında cephelerdeki duruma ve gelişmelere ilişkin “Karrargâh-ı Umûmî” ve “Harb Havadisleri Millî Ajansı” kaynaklı ayrıntılı bilgi ve haberler yer alıyordu.

⁷⁹ “Seyyar Muhabirimizden: 2- Mektub”, **Bolu**, S 71, 14 Mayıs 1331, s.1.

Bu kapsamda ilk aşamada yerel askerî hadiselere dair haberlere örnek vermek yerinde olacaktır. Bu dönemde Bolu livasındaki askerî ve idari yapıyı çok yakından ilgilendiren olaylardan biri Bolu-Düzce-Hendek bölgelerinin “İdare-i Örfiyye Mıntıkası” ilan edilmesi olmuştur. Bu habere ilişkin Mutasarrıflık makamının bildirisi 7 Ekim 1915 tarihli Bolu gazetesinden halka duyurulmuştur. Buna göre, adli ve inzibati kuvvetlerden başka bölgede “Divân-ı Harb-i Örfiyye”nin de hüküm süreceği ve: *“nüfuz-ı hükümetin istinad ettiği bu vesait-i icraiyyenin; devletin siyaset-i dâhiliyesindeki nizâm ve intizâmı muhafaza ile beraber hukuk-ı ammenin ve emniyet-i umûmiyyenin vikayesi esasına müstenid olduğu, halkın görevinin hükümetin siyasetine bağlı işlerle değil, vatanî hizmetini yerine getirmekten ve kanun hükümlerine uymaktan ibaret olduğu”* belirtilmişti. Ülkenin huzur ve sükûnete ihtiyaç duyduğu savaş döneminde asayişe ve sukûnete halel getirenlerin Divân-ı Harb-i Örfiyye’ye sevkedileceği duyurulmuştu.⁸⁰ 1917 yılı Aralık ayı başlarında Harbiye Nezareti’nden gelen emre göre Bolu Divân-ı Harb-i Örfiyye İdaresi’nin lağvolunarak ihtiva ettiği mıntıkanın “İzmit Divân-ı Harb-i Daimisi”ne bağlandığı,⁸¹ 22 Aralık 1917 tarihinde ise “idare-i seniyye hazret-i padişahî” gereğince bazı mıntıkalarla birlikte Bolu’da da örfi idarenin tamamen kaldırıldığı Bolu gazetesi vasıtasıyla halka ilan edilmiştir.⁸²

Bolu Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti’nin bölgeden asker alımlarına ve askerlik iş ve işlemlerine ilişkin duyuruları da Bolu gazetesi üzerinden gerçekleştirilmiştir.⁸³ Buna örnek olmak üzere “irade-i seniyye-i mülûkâne-i şerif” doğrultusunda Dâhiliye Nezareti’nin talimatı gereğince Mutasarrıflık makamı tarafından 1315 doğumlu ef-

⁸⁰ “Beyanname”, **Bolu**, S 90, 24 Eylül 1331, s.1-2.

⁸¹ “Lağv”, **Bolu**, S 184, 20 Kânûn-ı evvel 1333, s.1.

⁸² “İdare-i Örfiyyenin Refi”, **Bolu**, S 189, 24 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.

⁸³ Örnek olmak üzere bk. “Bolu Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti’nden”, **Bolu**, S 127, 16 Haziran 1332, s.1.

râdın silahaltına alınarak istihdam edilmeleri 1917 yılı Mayıs ayı itibariyle halka duyurulmuştur.⁸⁴ Bolu Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti'nden silahsız hizmet için ayrılan bütün efrâdın 5 günlük erzakları ile 4 gün zarfında askerî daireye başvurmaları, aksi takdirde ceza görecekleri, muharebede harb madalyası ile telif edilen efrâd ve zabitanın madalyalarını kayıt ettirmek ve vesika almak üzere bir hafta zarfında şubeye müracatları da Bolu gazetesi aracılığıyla ilan edilmiştir.⁸⁵

Bolu İaşe Tali Komisyonu da benzer şekilde duyurularını Bolu gazetesi vasıtasıyla yapmıştır. Örnek olarak: “Bolu’da ve mülhak kazalarında teşkil eden İaşe Tali Hey’etleri hesabına olmaksızın her ne nâm ile olursa olsun zahire mübayaası ve naklinin 18 Ağustos 1916’dan itibaren yasaklanması, her şahıs ve her res-i hayvan için atiyen tayin edilecek ihtiyaç derecesinden fazla olan mahsulât (evvelâ tüccar ve mültezimler yed’indeki zahire ve hububât alınmak şartıyla) umûm ahali yed’inden peşin para ile ve hükümetçe muayyen olan fiyatla mübayaâ edileceği” şeklindeki talimat gibi savaş sırasında iaşe işlerine yönelik Bolu halkını çok yakından ilgilendiren önemli birçok talimat ve bu minvaldeki haberler Bolu gazetesi aracılığıyla halka duyurulmuştur.⁸⁶

Çanakkale Cephesi’nde savaşan Bolulu bir gazi tarafından, yayınlanmak üzere Bolu gazetesine gönderilen bir mektup Bolu gazetesinin sütunlarında yer almıştır. Bir gazinin savaş alanlarında yaşadığı olayları anlatan ve önemine binaen Bolu gazetesinde yayınlanması uygun görülen mektubun bir kısmı aşağıda verilmiştir:

⁸⁴ “Makam-ı Âlî Mutasarrıf’den”, **Bolu**, S 159, 31 Mayıs 1333, s.2.

⁸⁵ “Bolu Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti’nden”, **Bolu**, S 127, 16 Haziran 1332, s.1.

⁸⁶ “Bolu İaşe Tali Komisyonundan”, **Bolu**, S 135, 18 Ağustos 1332, s.1.

“Mevki-i Harbde Pek Ulvî Müşahedât, 1 Eylül 331,

19 Haziran sene 331 Cuma günü alaturka saat bir de adi bir yürüyüşle yola devam ediyorduk. Bir müddet istirahatten sonra güneş batmak üzere idi. Kal’adan bir ‘şat’⁸⁷ ile karşı cihete geçdim. Ortalık karışmış, etrafı zulmet istila etmişti. O esnada bütün şiddetiyle yağın yağmur yolumuza devama mani oluyor. Bir adım bile ileriye gitmek kabil olamıyordu. Arkadaşımın bir ağacın altına sokularak kendimi muhafaza edebildim. Topların pek müdhîş tarrâkaları kulaklarda pek derin bir aks-ı seda husûle getiriyor, yirminci asrın mücadelâtı içinde bir mevki-i mühim olan harb-i hazırda dört büyük düşmana karşı merdâne ve cihan değer sebat ve metanetler ile hak-i pak vatanın ne suretle muhafaza edildiğini görmek şerefine mazhar olacağını düşünerek amik bir his-i bahtiyarî ile müteleziz oluyordum. Yarım saat sonra safha-i harb nazarımda iyân olacaktı. Bulduğum mahalden biraz ileride pek müdhîş bir muharebe devam ediyordu. Bende sabırsızlıkla ileri gitmeyi arzu ediyordum, ne faideki gecenin zulmeti ve bilafasıyla yağın yağmurun şiddeti emelime mani teşkil ediyordu. Her ne ise güç hâl ile sabahı yaptık. Şafakla beraber üzerimizde bir düşman tayyaresinin uçmakta olduğunu gördüm. Beni ne düşman tayyaresinin bombası ne de top mermisi korkudamıyordu. Maksad-ı emelim harbin suret-i cereyanını bir an evvel görmek idi. Hazırlık itmam olunduktan sonra yola devam ile Maydos, Kılıdbahir, Soğanlıdere tarikiyle hatt-ı harbe dâhil oluyordum.

Yol üzerinde şanlı gazilerimizi görmeğe başladım. Düşmanla harb ettiklerini isbat eden ‘kan lekeleri’ yüzlerinde, ellerinde meşhud oluyor ve bu arslan yürekli kahramanlar yaralarının verdiği ızdırab-ı tabiiyye himmet vermeksizin pür vakar ve celadet-i intikamdan, ahz-ı sârdan vazgeçmeyeceklerine ve az zaman zarfında şifayab olduktan sonra yine aynı noktada düşmanla çarpışacaklarına ahd-ı peyman etdiklerinin samimem kemâl-i iftihar ile şahidi oluyordu. Bu kahramanlara gazâlarını tebrik ve bizim de henüz kendilerinin çıktığı o şanlı muhabereye iştirak için şitab etmekte olduğumuzu anlatırken gözlerinde şule-i hamâset parlayan

⁸⁷ Şat: Sığ sularda yük taşımak amacıyla kullanılan hafif tekne.

o merd oğlu merdlerden biri sağ eli henüz dinmeyen yarası üzerinde olduğu hâlde sol eliyle de düşman cihetini göstererek: “eğer ölür isem burada öleyim.” dediği zaman bilatereddüd gözlerimden yaşlar akmağa başladı. Bir müddet ağladım, bu ağlayışım arslan yürekli bir kahramanın o ulvî ve mü’essir sözünden mütehassıl bir haz-ı derûnî, bir meserret-i azime ağlaması idi. Cenâb-ı Hakk’a yüzbinlerce teşekkürle “Yarabbi diyorum, azimet ve kudret-i ilahiyyen neler icadına kadîr değil.”

Askerlerimizin bütün kalbinden doğan vatan aşkı senin eser-i lütf-ı kebirin değil mi? Sen zahir oldukça vatan düşman çizmeleri altında çiğnenmeden masun kalacak. Ve bu masuniyetle asırlardan beri ufuk-ı Osmânî ve İslâmiyet’den uzaklarda kalmış saadet, şeref, ikbal artık kendini gösterecektir. Binlerce şükür sana ey halik-i zülcelal: Kahraman yaralı ile biraz hasbihâlden sonra yarasının kariben iltiyampezir olmasına dua ederek kendisinden ayrıldım. Arkadaşlarımdan iyice geriye kalmıştım. Biraz süratli yürüyerek kendilerine yetiştim. Çiftelhavuzlar mevki-sine geldim. Biraz istirahat ve ârâmdan sonra yola devam ettim. Yol pek muhataralı olmakla beraber pek ziyade de kalabalık idi. Bataryaları, mermi sandıklarını taşıyan topçularımız şipir şipir akan alın terlerini bile silmeye vakit bulamıyorlardı.

Diğer taraftan piyade cebhanesini hâmil yüzlerce esterler, erzak yüklü develer arabalarla şose muhtelif bir seyl-i cereyan etmiş idi. Sağ cenahımızı denizden yan ateşe vermek ve kahramanlarımızın kuvve-i maneviyyesini kırmak hülyasıyla heman dakikada yüze karib mermi israf eden düşmanın enzarına sanki Cenab-ı Settâr-ı Âlem bir perde-i mezalim çekmiş gibi yoldaki cem-i gafire atılan şarapnel, tahrib dâ’leri yolun ancak 200-300 metre kadar garbine düşüyor ve tek bir kişiye iras-ı zarar edemiyordu. Ufak, zayıf çalılar arasında güzelce setr olunmuş cebel bataryalarımız, makineli tüfenklerimiz mütemadi bir gurup ateşle düşman siperleri üzerine ölüm ateşleri sallıyorlardı. Artık hatt-ı harb üzerinde idim.”⁸⁸

⁸⁸“Mektub-ı Mahsus”, **Bolu**, S 90, 24 Eylül 1331, s.2.

Halka Çanakkale Cephesi'ndeki sıcak gelişmeleri aktaran bu mektuba benzer başka bir mektupta ise Irak Cephesi'nde şehit olan bir askerin şehadeti hakkında kumandanı tarafından yakınlarına bilgi verilmekte idi. 30 Ocak 1918 tarihinde Binbaşı Osman Sururi tarafından gönderilen ve Bolu gazetesinde yayınlanan bu mektup ise aşağıda verilmiştir:

“Kainbiraderiniz İsmail Onbaşı 3. Bölük onbaşlarından idi. Kendisini gayet iyi tanırım. Vatanımızın dâhile kapısını, bir seneden ziyade bütün Irak-İngiliz ordusuna karşı bir iki bin kişi oldukları halde sed eden ve birçok azim muharebâta sahne olan Türk evi kan kal'ası fakat İngiliz mezarı olan Felâhiyye mevzi kahramanlarından birisi de İsmail Onbaşı idi. Büyük bir bombardmanı müteakib siperleri dolaşıyordum. İsmail Onbaşını elinde tüfenk olduğu hâlde mazgaldan ateş etmekte ve her andahtında: 'Mehmed Çavuş bir domuz daha geberdim, kollarını açarak yuvarlandı.' diyerek çavuşuna haber veriyordu. Hakikaten nöbetçilerimizi birer birer avlayan gayet nişancı İngilizleri İsmail Onbaşı ve diğer siper arkadaşları bulunan Anadolu'nun kahraman ve arslan yürekli Türk evlâdları imha ediyordu. Karşımızda kâmilen Irak-İngiliz ordusu toplarıyla bombalarıyla her an ateş püskürüyordu.

Ben İsmail Onbaşı'yi çavuşuna yukarıdaki malumâtı verirken siperine girerek gördüm. Ve kendisine müteyakkız bulunmasını ve düşmanın mermiyâtına karşı daima kendisini muhafaza etmesini öğüden tenbih ederek geçdim. Bölüğünde kumandanının yerinde otururken İsmail Onbaşı'nın yine hain bir İngilizî hâsıl ettiği maharet sayesinde yuvarladığı ve fakat aynı zamanda düşmanın atmış olduğu bir tüfenk bombasının parçalarının İsmail Onbaşı'yi şehid eylediği haberi geldi. Bu haber hepimizi müteessir etti. Hemen sipere koşduk. Gördük ki parçalar başına isabet etmiş ve şehadeti intaç eylemiştir. Cenâb-ı Hakk ailesine sabr-ı cemil ihsan eylesin. Geceye kadar bekledik. Gece olunca bu mübarek şehidi de Felâhiyye'nin veya Bağdad'ın evliya makarrı olan temiz toprağına tevdi eyledik. İsmail Onbaşı şimdi şühedâ' kafilesinde bulunuyor. Muazzez ce-

*sedinin medfun bulunduğu mahallin bir tarafından Dicle nehri azame-
tiyle yuvarlana yuvarlana akıyor ve bu arslan yürekli Anadolu çocu-
ğuna selâmlar ihda' ediyor.*

*İsmail'in bir de beş yaşlarında mahdumu olduğunu haber aldım.
Gerek ailesine ve gerekse peder ve validesi ile bu mini mini evlâdına
selâmetler temenni ederim. Memleketine bıraktığı son yadigâr olan oğ-
lunun müstakbelde pederi gibi arslan yürekli bir yiğit olmasını arzu ede-
rim.”⁸⁹*

Cephelerde çarpışan Bolulu askerlere ve çarpışmaların seyrine dair bilgi veren bu mektuplar Bolu gazetesi vasıtasıyla halka duyuru-
luyor, bu suretle halk savaş içinde yaşanan olayları en ince ayrıntı-
larına kadar öğrenme imkânına sahip oluyordu.

Çanakkale deniz ve kara savaşlarında Osmanlı kuvvetlerinin elde ettiği zafer neticesinde bir şükür nişanesi olarak Sultan Mehmed Reşad tarafından bir “Gazel-i Hümayûn” yazılmıştı. Bu gazel halk tara-
findan çok beğenilmişti. Bu münasebetle söz konusu gazel birçok şair gibi Bolulu Mütekaid Binbaşı Tahsin Efendi tarafından da tah-
mîs/beşleme şekline dönüştürülmüştü. Çanakkale Cephesi'ndeki çar-
pışmalara değinen ve askerlerin mücadelesini anlatan “Tahmîs-i Ga-
zel-i Hümayûn” adlı bu şiir Bolu gazetesinde yayınlanmıştı:⁹⁰

*“Beni indirmek için refref-i peygamberden
Refîçün nâm-ı mülûkanemi berlerden
Mevt-ü ateş saçarak her yere gökden ve yerden
Savlet etmişdi Çanakkale'ye bahr ü berden
Ehl-i İslâmın iki hasm-ı kavisi birden*

⁸⁹ “Bir Şehidin Keyfiyet-i Şehadetî”, **Bolu**, S 206, 23 Mayıs 1334, s.2.

⁹⁰ “Tahmîs-i Gazel-i Hümayun”, **Bolu**, S 147, 1 Mart 1333, s.1; Bu tahmîsin “Tah-
mîs-i Manzume-i Hümayûn” adı ile 3 Ocak 1918 tarihli İleri gazetesinde de yayımlan-
dığı anlaşılmaktadır. bk. Enfel Doğan, Fatih Tıgılı, “Sultan V. Mehmed Reşad'ın Çan-
akkale Gazeli ve Bu Gazele Yazılan Tahmîsler”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve
Edebiyatı Dergisi**, C 33, İstanbul, 2005, s.31-32.

*Gördü meydan şeref-i Türk'ü pek zinde
Anılır hürmet ile nâmi cihan rezminde
Okusun ırk-ı necibim bunu her bezminde
Asker evladlara pişgah gazamıza
Aczini eyledi idrak nihayet düşman*

*Hıfz-ı İslâm emeli hâkim iken duygumuza
Zahib olmuşdu adû aczimize, kaygumuza
Girmek ister idi dehşet-res olub yurdumuza
Lakin imdad-ı ilahi yetişib ordumuza
Aldı her bir neferi kal'a-ı pulad-beden*

*Göğde yerde saçarak saika-ı dehşetbar
Bahrden topları etmekte iken mevt-isar
Süngüsü askerimin parlamasıyla naçar
Kadr u haysiyeti pâmâl olarak etdi fırar
Kalb-i İslam'a nüfuz eylemeğe gelmiş iken*

*Arş-ı kudsî-i hilafetdebi-avn-i Mevla
Hadim din-i mübinim emelim kesb-i rıza
Şahid-i azm-i metinim olacaktır şühedâ'
Secde-i şükürâne kapanub Reşad eyle dua
Mülk-i İslâmı hüda eyleye daim mümin."*

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin ve müttefiki Almanya'nın elde ettiği askerî başarılar ve bunların akisleri Bolu gazetesinden halka duyurulmuştur. Osmanlı kuvvetlerinin Anafartalar, Arıburnu,⁹¹ Seddülbahir⁹² zaferleri ve Kuttül-Amara'da elde edilen zafer sonucunda kumandanlarıyla birlikte 15.000 İngiliz askerinin esir edilmesi⁹³ bu tür haberlere örnek teşkil etmektedir. Türk

⁹¹ "Da'vet-i Hayriyye ve Tezahürat-ı Milliye", **Bolu**, S 100, 10 Kânûn-ı evvel 1331, s.1.

⁹² "Tebşir-i Mühim, Tezerühat-ı Meserretkarane", **Bolu**, S 103, 31 Kânûn-ı evvel 1331, s.1.

⁹³ "Mudurnu Kaymakamlığı'ndan Telgraf", **Bolu**, S 120, 28 Nisan 1332, s.1; "Gerde'den Mektub", **Bolu**, S 120, 28 Nisan 1332, s.1.

askerlerinin İtilâf kuvvetlerine karşı mücadele ettiği Romanya/Galiçya Cephesi'nde Bükreş'in ele geçirilmesi⁹⁴ ve Varşova'nın müttefik Alman kuvvetleri tarafından zapt edilmesi⁹⁵ yine gazete sütunlarına yansıyan müjdeli haberler arasında yer almıştır. Bu başarılar nedeniyle halkta uyanan heyecan ve bu haberleri kutlamak, orduya nusrat, padişaha afiyet dilemek üzere düzenlenen sevinç gösterileri ve bu vesileyle askerler ve ihtiyaç sahipleri için yapılan bağış ve yardımlar Bolu gazetesi tarafından halka duyurulmuştur. Bu suretle liva dâhilinde yaşanan heyecana ortak olan Bolu gazetesi bu mutluluğun bütün halka sirayet etmesine hizmet etmiştir.

Alman ordularının Varşova zaferi ve Osmanlı kuvvetlerinin muhtelif başarıları vesilesiyle Bolu Mekteb-i Sultanisi yedinci sene talebesinden Düzceli İmadeddin'in orduya ve halka güvenini ve zafer heyecanını dile getiren “*Bak Türk Ne Yapacak!*” başlıklı bir yazısı Bolu gazetesinde yer almıştır:

“*Ey celadetskâr ordu,*

Bugün Türklüğün beka ve istikrarı, hayat ve mematı tebağ-ı muhibbinin derece-i dehşet ve heybetiyle mütenasibdir. Osmanlılığı temsil eden şanlı seyfîn demaim sâül ve sârim olsun. Rad ve berk hadise-i tabiiyesini ikdiran-ı savlet-i mehabetkaranenin eda-yı badehu onu griftar havf-ı vahşiyet etsin; ki ecdad ulvîyet-i nihadın heybetli kılıncının temin edeceği şanlı zaferlere naşekibâne intizar ediyorsun. Bir mesele-i mühimme karşısındasın ki kılıncınla kabil-i hâldir. Onu kazanmak; Türklüğü i'la ve ihya etmek demek olduğunu pekâlâ bilirsin. İleri daima ileri ki ruh-ı pak nebevi sizinle beraberdir.

Ey Türk, şu mukaddes vatanına düşmanlar tarafından tecavüz edilip de nâm-ı fezail insanlarını hürmetle yad ve tezkar eylediğin ecdad-ı azamının muhterem toprakların yabancı ellerde kalmasına ve 600 şu kadar seneden beri payidar ve hükümran olan şu saltanat-ı seniyye-i Âli Osman, hami-i İslâm ve harsı din-i Hakk ve Kur'an olan şu Hükümet-

⁹⁴ “Bükreş'in Sükûtu”, **Bolu**, S 143, 8 Kânûn-ı evvel 1332, s.2

⁹⁵ “Tezahürat-ı Milliye”, **Bolu**, S 82, 30 Temmuz 1331, s.1.

i Mübeccele-i İslâmiyye'nin inhîtatına vicdanın razı olur mu. Şübhesiz olmaz ve neüzübillah ufak bir beliyye vukuunda yüreğinden ateşler püs-küreçeğine eminim. Öyle ise: Gayur eller sana şanlı muzafferiyet, vâsi' yurd tehiyye ediyor; fakat buna mukabil senden de büyük bir azim ve rezm talebindedir.

Eda-yı huzur görsün, yurdunun her köşesini mehr-i marifet tenvir etsin. Ziraat ve ticaretin inbat ve inkişaf etsin de feyz ve gayretle her taraf meşhun olsun. Kalk eski nâm-ı bülemlend satvetini takın ki düşmanlar şecaât ve besaletine kerdnedade-i inkıyad ve pişgah-ı izzet ve mehabetinde zanu bezmin ihtiram olsun. Sevgili yurdunun her köşesini bir hadika-i cennet kıl ki cihan ulvîyetine engüşt bir daha hayret kalsın.⁹⁶

Bu yazı, Osmanlı Devleti'nin ve müttefiklerinin elde ettiği başarıların halk üzerinde yarattığı heyecana bir örnek teşkil etmektedir. Karargâh-ı Umûmi'den mülki idarelere gönderilen ve Bolu gazetesinde de yayınlanan bir telgrafnamede, 1918 yılı başlarında Troçki Hükümeti'nin savaşın nihayet bulduğunu ilan ettiği, bu suretle bütün Rus kuvvetlerinin hemen terhis edileceği ve İttifak devletleri ile Rusya arasında barış görüşmelerine başlanacağı belirtilmekteydi.⁹⁷ Bolu gazetesinde konuya ilişkin olarak yapılan değerlendirmede Rus siyasetinin tarih boyunca yegâne maksadının Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak devlet kuvvetlerini zayıf düşürmek ve cihanın gözdesi olan İstanbul'u ele geçirmek suretiyle Türkleri Anadolu içlerine atmak olduğu ifade edilmiştir. Ancak Rus topraklarında ortaya çıkan ihtilal hadiselerinin Rusları kendi sorunları ile meşgul olmaya ve dolayısıyla savaştan çekilmeye ittiği belirtilmiştir. Bu durumda Ruslar Osmanlı Devleti'nin üzerinde kurmuş oldukları baskıyı büyük ölçüde azaltmak durumunda kalmıştı. Gazete bu değerlendirmelerin ardından Bolu'da söz konusu haberin alındığı gün halk tarafından

⁹⁶ "Bak Türk Ne Yapacak", **Bolu**, S 83, 6 Ağustos 1331, s.3.

⁹⁷ "Karargâh-ı Umuminin Telgrafnamesi", **Bolu**, S 192, 14 Şubat 1334, s.1.

düzenlenen sevinç gösterilerine ve kutlama programlarına ilişkin haberlere yer vermiştir.⁹⁸

Takip eden süreçte, Rusya ile kesin sulh muahedesinin yapıldığı haberini içeren 4 Mart 1918 tarihli Dâhiliye Nezareti telgrafnamesi Bolu gazetesi aracılığıyla halka duyurulmuştur. Gazetede, Osmanlı siyasi tarihindeki önemli başarılarından biri olarak değerlendirilen barış akdi sevinç ve iftihar duygularıyla kutlanmaya değer bir başarı olarak değerlendirilmiştir. Bolu halkının bu başarıyı layık olduğu şekilde idrak ettiği vurgulanmıştır. Ardından Osmanlı-Rus ilişkilerinin ve söz konusu anlaşmanın tarihî safhalarına temas edilmiştir. “93 Muharebesi” olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Muharebesi’nde savaş tazminatı adı altında Osmanlı topraklarından koparılarak Ruslara verilen Batum, Ardahan, Kars livalarında yaşayan nüfusun Brest-Litowsk Muahedesini ile kendi mukadderatlarını Osmanlı Devleti ile tayin etmelerine imkân tanındığı vurgulanmıştır. Bu açıdan söz konusu livaların Rus tahakkümünden kurtulmasının buradaki Müslüman nüfus için övünç ve şükran duyulacak bir hadise olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda *“hukuk ve menafi’-i saltanat-ı seniyyenin tamamen temin edildiği”* ve *“sulh-ı vaki’nin bugün kalb-i milletde olduğu gibi yarında tarih-i siyasette pek âli bir mevki tutacak ve bu meyanda 93 Muharebesi’nin hatrât-ı elimesini de karşılamış olacağı”* ifade edilmiştir. Ardından bu başarıya ilişkin olarak Bolu’da yapılan kutlamalara değinilerek: *“Cenab-ı Hakk ömr ü şevket-i şahaneyi mezdad ve müeyyed min indillah olan zat-ı şevketmat hilafetpenahileriyle hükümet-i seniyyelerinin eser-i kıyasat ve basirini olarak tecelli eden şu muvaffakiyet-i azimenin diğer hasmamız içinde tekrar emsaline millet-i necibeyye-i Osmanıyyeyi dilşad buyursun. Amin.”* sözleriyle dua edilmiş ve Osmanlı Devleti’nin başarıları ve zaferi için temennilerde bulunulmuştur.⁹⁹

Rusların çekildiği Anadolu topraklarında Ermeni çeteciler tarafından yapılan katliam ve mezalim de Bolu gazetesinin sayfalarına

⁹⁸ “Suret”, **Bolu**, S 194, 28 Şubat 1334, s.1.

⁹⁹ “Rusya ile Sulh-ı Kat’i”, **Bolu**, S 195, 7 Mart 1334, s.1.

taşınmıştır. “Ermeni Çetelerinin Yaptıkları Vahşetler” başlığıyla Vakit gazetesinde yayınlanan bir haber Bolu gazetesi tarafından iktibas edilerek aynen yayınlanmıştır. Bu suretle söz konusu elim hadiselerin failleri kınanmış ve Ermeni çetecilerin yaptıkları mezalim Bolu gazetesi okuyucularının dikkatine sunulmuştur. Bu habere göre, Ruslarla akdedilen Brest Litovsk Muahedesi'nin ardından Kafkas ordularının işgal ettikleri mahalleri tahliyeye başlamalarından istifade ederek gerek yerli Ermeniler gerekse Rus ordusu ile gelmiş olan Ermeni efrâd tarafından Müslüman ahaliye “şeni” bir şekilde mezalimde bulunulduğu ifade edilmiştir. Dahası tecavüzlerde ve mezalimde bulunan Ermeni çetelerini önlemek üzere İngiliz ve Fransız yetkililer tarafından Erzincan'a gönderilen Erkân-ı Harbiye Miralayı Mavrol'un da söz konusu ülkelerin bölgedeki çıkarları doğrultusunda yapılan mezalime destek olduğu vurgulanmıştır.¹⁰⁰

Buna karşılık İkdam gazetesinden alınan ve Bolu gazetesi tarafından alıntı yapılan bir başka haberde ise İstanbul hastanelerindeki gazilerin ülkelerine yönelen tehditleri bertaraf etmek amacıyla bir an önce taburcu olarak tekrar düşmanla savaşmak için cephelere gönderilmek istediklerine ve tedavileri biten gazilerin bu suretle tekrar cephelere doğru yola çıktıklarına dair bilgiler verilmekteydi.¹⁰¹

Millî ve Dinî Ritüellere Dair Haberler

Savaş yıllarında Padişah Mehmed Reşad'ın doğum gününe dair rumi 20 Ağustos tarihli “Veladet-i Hümâyûn Hazret-i Risaletpenahi”nin¹⁰² ve tahta geçtiği rumi 14 Nisan gününe dair “Culus-ı Hümâyûn Hazret-i Hilafetpenahi”nin,¹⁰³ İkinci Meşrutiyet'in ilan

¹⁰⁰ “Ermeni Çetelerinin Yaptıkları Vahşetler”, **Bolu**, S 197, 21 Mart 1334, s.1.

¹⁰¹ “Çanakkale Mektubu”, **Bolu**, S 83, 6 Ağustos 1331, s.2.

¹⁰² Örnek olarak Padişah Mehmed Reşad'ın doğum günü kutlamaları için bk. “Veladet-i Hümâyûn Hazret-i Hilafetpenahi”, **Bolu**, S 85, 20 Ağustos 1331, s.1.

¹⁰³ Örnek olarak Padişah Mehmed Reşad'ın tahta geçiş kutlamaları için bk. “Culus-ı Hümâyûn Hazret-i Hilafetpenahi”, **Bolu**, S 17, 16 Nisan 1331, s.1.

edildiği rumi 10 Temmuz¹⁰⁴ ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen 17 Kânûn-ı evvel tarihindeki “İstiklâl-i Osmanî Günü”¹⁰⁵nün yıl dönümlerine dair Bolu’da devlet erkânı ve halk tarafından yapılan kutlamalar da haber konusu yapılarak Bolu gazetesi vasıtasıyla halkla paylaşılmıştır. Bolu’da düzenlenen söz konusu etkinlikler münasebetiyle bütün dükkânlar kapatılıyor, şehir bayrak ve sancaklarla donatılıyordu. Bu kutlamalara mülki idare amirlerinin yanı sıra belediye, İttihat ve Terakki, Türk Ocağı ve Müdafaa-ı Milliye heyetleri, esnaf cemiyetleri, ulema, meşayih, eşraf ve askerî birlikler, büyük, küçük binlerce kişiden oluşan ahali ve talebeler katılım sağlıyordu. Şehir içinde fenerlerle yürüyüşler düzenleniyordu. Yine program dâhilinde yetkililer ve ilgililer tarafından günün anlam ve önemine dair konuşmalar yapılıyor, millî manzume ve neşideler söyleniyor, yukarıda bahsi geçen heyetler birbirlerine ziyaretlerde bulunuyorlardı. Bu etkinlikler münasebetiyle şehit ve gaziler yâd ediliyor ve savaş içindeki ülkenin selameti için dualar ediliyordu.

Veladet-i Seniyye Hazret-i Risaletpenahi”,¹⁰⁶ Regaib,¹⁰⁷ Miraç,¹⁰⁸ Berat¹⁰⁹ ve Kadir¹¹⁰ gecelerine ilişkin haberler de Bolu gazetesinin sütunlarında yer bulmuştur. Kutsal adfedilen bu geceler münasebetiyle cami, mescit ve minareler kandillerle aydınlatılıyor ve halk ibadetle meşgul oluyordu. Bunun dışında devletin ve milletin selamet ve saadeti, padişahın da afiyeti için dualar ediliyor, millet yolunda

¹⁰⁴Meşrutiyet kutlamalarına örnek olmak üzere bk. “Meşrutiyet’in Devr-i Senevisi”, **Bolu**, S 80, 16 Temmuz 1331, s.1; “Merasim-i Tebrikiyye”, **Bolu**, S 80, 16 Temmuz 1331, s.2.

¹⁰⁵“İhtifal-i Muhteşem-i Milli”, **Bolu**, S 101, 17 Kânûn-ı evvel 1331, s.1.

¹⁰⁶“Veladet-i Seniyye-i Hazreti Risaletpenahi”, **Bolu**, S 104, 7 Kânûn-ı sâni 1331, s.1; “Menkıbe-i Veladet-i Seniyye Kiraatı”, **Bolu**, S 144, 5 Kânûn-ı sâni 1332, s.1; Mevlidü'l-Nebevi Kiraatı”, **Bolu**, S 202, 25 Nisan 1334, s.1.

¹⁰⁷Bu faaliyetlere örnek olmak üzere bk. “Leyle-i Regaib Umimetü'l-Mevahib”, **Bolu**, S 70, 7 Mayıs 1331, s.1.

¹⁰⁸“Leyle-i Mi’raç Feyzât-ı Münhaç”, **Bolu**, S 74, 4 Haziran 1331, s.1.

¹⁰⁹“Leyle-i Berat Mağfiret-i Ayât”, **Bolu**, S 76, 18 Haziran 1331, s.1.

¹¹⁰“Leyle-i Celile-i Kadir”, **Bolu**, S 82, 30 Temmuz 1331, s.1.

canlarını feda eden şehitler ve gaziler anılıyor, mevlid-i şerifler okunuyordu. Bolu gazetesinde Kurban¹¹¹ ve Ramazan Bayramlarının hikmeti ve İslâm büyükleri de ele alınan konular arasında yer almaktaydı.¹¹² Bu münasebetle gazete: “*Cenab-ı Hakk, âlem-i İslâm’a Osmanlı Sancağı’nın hilâl-i şefkati altında nice Ramazanlar görmeyi nasip etsin*” şeklindeki temennileriyle Osmanlı Devleti’nin İslâm dünyasındaki öncü rolüne dikkat çekmekteydi.¹¹³

Halkı dinî ve manevi duygular etrafında biraraya getirerek birlik ve beraberlik anlayışını kuvvetlendirmek üzere yapılan bu etkinliklere benzer şekilde icra edilen “mevlid programları”na ilişkin haberler de Bolu gazetesi tarafından halka duyurulmaktaydı. Mudurnu kasabasında memurların, ulemanın ve eşrafın hazır olduğu İnas Mektebi’nin salonunda,¹¹⁴ Bolu’ya bağlı Yenipazar Karakolu’nun kumandanının desteğiyle Salı Pazarı adlı mahalde¹¹⁵ ve yerel halkın katılımıyla Çarşamba Nahiyesi’nde mevlid-i şerif kıraat edildiği¹¹⁶ gibi haberlere gazete sayfalarında sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu programlar vesileyle hâsıl olan sevap “muazzez şehitlere” ithaf edilmekte, ordunun başarısı ve zaferi için dualar edilmekteydi.

Savaşın Sonuna Doğru Meydana Gelen Siyasî ve Askerî Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Sultan Mehmed Reşad hayatını kaybetmiş, bu nedenle Osmanlı tahtına kardeşi Sultan Mehmed Vahdettin geçmişti. Bu gelişmeleri takiben Padişah Vahdettin’in Sadrazam Talat Paşa’ya hitaben yazdığı 8 Temmuz 1918 tarihli “hatt-ı hümayûn” diğer basın organları gibi Bolu gazetesinde de ya-

¹¹¹ “Tebrik / Kurban”, **Bolu**, S 221, 12 Eylül 1334, s.1.

¹¹² M. Zekai, “Ramazan Muhasebeleri -1”, **Bolu**, S.129, 30 Haziran 1332, s.1; M. Zekai, “Ramazan Muhasebeleri - 2”, **Bolu**, S 130, 7 Temmuz 1332, s.1.

¹¹³ “Ramazan-ı Mağfiret-i Nişan”, **Bolu**, S 128, 23 Haziran 1332, s.1.

¹¹⁴ “Mevlud-i Şerif Kıraatı”, **Bolu**, S 152, 12 Nisan 1333, s.1.

¹¹⁵ “Mudurnu Kazasına Tabi Çarşamba Nahiyesi Muhabirimizden”, **Bolu**, S 118,14 Nisan 1332, s.3.

¹¹⁶ “Mevlud-i Şerif Kıraatı”, **Bolu**, S 113, 10 Mart 1332, s.1.

yınlanmıştı. Buna göre yeni padişah “Kanuni Esasi ahkâmına tevfi-kan” tahta çıktığını belirttiği “hatt-ı hümayûn”unda Sadaret makamının Talat Paşa, Meşihat makamının ise Musa Kâzım Efendi’nin uhdesinde sürdürüleceğini, yeni teşkil edilen Heyet-i Vükela’nın da tasdik edildiğini ifade etmiştir. Ülkenin mevcudiyeti ve bekası için mücadele edilen Birinci Dünya Savaşı’nın başarılı bir şekilde tamamlanması için millet kuvvetlerinin birleştirilmesi, ülkede asayişin temin edilmesi, memlekette üretimin artırılması, iktisadın ıslahı hususuna dikkat çekilmiş, savaşın İttifak devletlerinin başarısı ile sonuçlanması temenni edilmiş ve bunun için kara ve deniz kuvvetlerinin cesaret ve kahramanlık, cephe gerisindeki halkın ise azim ve fedakârlık göstereceğine şüphe edilmediği dile getirilmiştir. Orduya ve donanmaya gönderilen beyanname suretinde ise dinin ve vatanın selameti için savaşa devam edileceği belirtilmiş ve savaşan askerlere başarı ve zafer temennilerinde bulunulmuştur.¹¹⁷

Kısa bir süre sonra Talat Paşa kabinesinin istifası ve Sadrazam ve Harbiye Nazırı olan İzzet Paşa’nın riyasetinde kurulan Hey’et-i Vekile’nin isim listesi Bolu gazetesinden “*Cenâb-ı Hakk Muvaffak bi’l-hayr buyursun*” temennisiyle yayınlanmıştır.¹¹⁸

Bu gelişmelerin akabinde, Osmanlı Devleti açısından savaşı noktalayan Mondros Mütarekesi’nin metni Bolu gazetesinin 7 Kasım 1918 tarihli nüshasında manşet haberi olarak “Şerâit-i Mütareke” başlığıyla yorumsuz bir şekilde Bolu ahalisine aksettirilmiştir.¹¹⁹

Bolu gazetesinin Mondros Mütarekesi’nden sonraki döneme ait yayın anlayışına da kısaca değinmekte fayda vardır. Mütareke’nin hemen sonrasındaki süreç dikkate alındığında gazetenin bu dönemde İstanbul Hükümeti ile Padişah Vahdetin’in Millî Mücadele hareketine karşı sergilediği temkinli yaklaşımın etkisi altında kaldığı

¹¹⁷ “Suret-i Hattı Hümayûn”, **Bolu**, S 213, 18 Temmuz 1334, s.1; “Beyanname-i Hümayûn”, **Bolu**, S 213, 18 Temmuz 1334, s.1.

¹¹⁸ “Tebdil-i Vükela”, **Bolu**, S 225, 17 Teşrin-i evvel 1334, s.1.

¹¹⁹ “Şerâit-i Mütareke”, **Bolu**, S 228, 7 Teşrin-i sâni 1334, s.1.

görülecektir. Bu durum 4-11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi'nden sonra belirgin bir şekilde değişmeye başlamış ve gazetenin sütunlarında Millî Mücadele'ye, Kuvâ-yı Milliye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmalarına daha çok yer verilmeye başlanmıştır. TBMM'nin açılışı ve Bolu bölgesinde kontrolü ele almaya başlamasıyla gazete işgalci güçlere, İstanbul Hükümeti'ne ve Padişah Vahdettin'e karşı daha net ve cesur bir tavır almıştır. Böylece, İtilaf Devletleri'nin mütareke hükümlerine aykırı olarak Anadolu sahinde başlattıkları işgal ve mezalim hareketleri Bolu gazetesi tarafından kınanmış ve halka bu tür girişimlere karşı sessiz kalınmaması yönünde telkinlerde bulunulmuştur.¹²⁰

Diğer Basın Organlarıyla İlişkiler

Bolu gazetesinde çok fazla olamamakla birlikte liva dışında çıkan basın organlarından alınan haberlere de temas edildiği görülmektedir. Babalık¹²¹ ve Köroğlu,¹²² Tasvir-i Efkâr ve İkdâm gazetelerinden alınan haberler buna birer örnek teşkil etmektedir. Tasvir-i Efkâr'dan alıntı ile Bolu gazetesinde yayınlanan, Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci yılı münasebetiyle Alman İmparatoru II. Wilhelm'in milletine yaptığı hitap ile İkdâm gazetesinden iktibas edilerek gazete taşıyan ve İstanbul'daki hastanelerde tedavileri tamamlanarak bir an önce tekrar cepheye dönmek isteyen askerleri konu alan "Çanakkale Mektubu"¹²³ başlıklı haber bu konudaki örnekler arasında yer almaktadır.¹²⁴ Eskişehir'de resmî bir gazete olarak yayın hayatına giren Karacahisar gazetesi¹²⁵ ile İstanbul'da günlük siyasi gazete olarak çıkmaya başlayan Vakit¹²⁶ ve Atı¹²⁷ gazeteleri de basın hayatına

¹²⁰ Erol Evcin, "Bolu Basınında Millî Mücadele", **Bellekten**, C LXXVI, S 277, Ankara, 20012, s.983-984.

¹²¹ "Babalık Refikimizden", **Bolu**, S 114, 17 Mart 1332, s.1.

¹²² "Köroğlu Refikimizden", **Bolu**, S 104, 7 Kânûn-ı sâni 1331, s.2.

¹²³ "İkdâm Refikimizden", **Bolu**, S 83, 6 Ağustos 1331, s.2.

¹²⁴ "Tasvir-i Efkâr Gazetesinden", **Bolu**, S 132, 28 Temmuz 1332, s.1-2.

¹²⁵ "Tebrik", **Bolu**, S.87, 3 Eylül 1331, s.1.

¹²⁶ "Vakit Gazetesi", **Bolu**, S 177, 1 Teşrin-i sâni 1333, s.2.

¹²⁷ "Atı Gazetesi", **Bolu**, S 187, 1 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.

dâhil olmaları nedeniyle tebrik edilmiş ve bu basın organlarına başarı dileklerinde bulunulmuştur.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce yayın hayatına başlayan Bolu gazetesi savaş yıllarında stratejik bir özelliğe sahip olan Bolu livasında haberleşme ihtiyacının karşılanması hususunda önemli bir rol üstlenmiştir. Söz konusu dönem itibariyle Bolu'daki tek basın organı olması ve resmî hüviyeti gazetenin önemini artırmıştır. Gazete, iletişim imkânlarının kısıtlı olduğu savaş yıllarında birinci elden haber kaynakları ile halkı gelişen olaylar hakkında doğru haberlerle hızlı bir şekilde bilgilendirmiştir. Livadaki idari, askerî, iktisadi, sıhhi ve sosyal gelişmeler ve maarif faaliyetleri, bunun yanı sıra devlet tarafından yürürlüğe konulan mevzuat hükümleri gazetede yer bulmuş ve halka duyurulmuştur. Bolu halkı savaşın seyrini de Bolu gazetesi vasıtasıyla açık ve net bir şekilde takip edebilmiştir.

Bolu gazetesinin önem arz eden özelliklerinden biri de savaş yıllarında bölgedeki sosyal cemiyetlerin faaliyetlerine geniş ölçüde yer vererek, bunlara destek olmasından ileri gelmektedir. Orduya ve askerlere, şehit ve gazi askerlerin ailelerine, yardıma muhtaç ahaliye yönelik olarak gerçekleştirilen yardım kampanyalarını yayınlayarak, bunları haber yaparak savaş sırasında askerlerin ve halkın ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda önemli bir rol oynamıştır. Bu tür kampanyaların etki alanı ve kapsamı Bolu gazetesi vasıtasıyla genişlemiştir. Bu doğrultuda savaş yıllarında ordunun güçlendirilmesi, halkın birlik ve beraberlik anlayışının kuvvetlendirilmesi, devletin ilgili organları ve yetkilileri ile halk arasında bir iletişim köprüsü kurulması, devlete ve idarecilere güven duyulması hususlarında söz konusu gazetenin önemli bir rol oynadığını ifade etmek mümkündür. Gazete sıklıkla yayınladığı iktisadi, sosyal, ahlaki ve terbiyevi içerikli haber ve makalelerle halkın eğitimi konusunda da etkin bir görev üstlenmiştir.

Gazete, Birinci Dünya Savaşı'nın Bolu livası üzerindeki etkilerinin, savaş yıllarında Bolu halkının psikolojisinin ve livadaki genel durumun anlaşılmasına imkân vermektedir. Bu anlamda tarihî bir kaynak olarak da gazetenin özel bir önemi vardır.

KAYNAKÇA**1. Gazeteler**

- “Aldığımız Varakadır”, **Bolu**, S 146, 9 Şubat 1333, s.2.
- “Asar-ı Hamiyet”, **Bolu**, S 91, 1 Teşrin-i evvel 1331, s.1.
- “At Yarışı”, **Bolu**, 172, 20 Eylül 1333, s.2.
- “Ati Gazetesi”, **Bolu**, S 187, 1 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.
- “Babalık Refikimizden”, **Bolu**, S 114, 17 Mart 1332, s.1.
- “Bak Türk Ne Yapacak”, **Bolu**, S 83, 6 Ağustos 1331, s.3.
- “Bartın Muhabirimizden Mektub”, **Bolu**, S 118, 14 Nisan 1332, s.2-3.
- “Beyanname”, **Bolu**, S 90, 24 Eylül 1331, s.1-2.
- “Beyanname-i Hümayûn”, **Bolu**, S 213, 18 Temmuz 1334, s.1.
- “Bir Şehidin Keyfiyet-i Şhadeti”, **Bolu**, S 206, 23 Mayıs 1334, s.1-2.
- “Bolu Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti’nden”, **Bolu**, S 127, 16 Haziran 1332, s.1.
- “Bolu Donanma Cemiyeti Riyaseti’nden”, **Bolu**, S 132, 28 Temmuz 1332, s.1.
- “Bolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne Açık Mektub”, **Bolu**, S 79, 9 Temmuz 1331, s.1.
- “Bolu İaşe Tali Komisyonundan”, **Bolu**, S 135, 18 Ağustos 1332, s.1.
- “Bolu Jandarma Taburu Kumandanlığı’ndan”, **Bolu**, S 116, 31 Mart 1332, s.2.
- “Bolu Memleket Hastahanesi’nden”, **Bolu**, S 77, 25 Haziran 1331, s.2.

- “Bolu Memleket Hastanesi Sertabibliği'nden”, **Bolu**, S 109, 11 Şubat 1332, s.1.
- “Bolu Sıhhiye Müdüriyeti'nden”, **Bolu**, S 125, 2 Haziran 1332, s.1.
- “Bolu'da Emraz-ı Sariyye Hastahanesi”, S 208, **Bolu**, 6 Haziran 1334, s.1.
- “Bolu'da Osmanlı Genç Dernekleri Teşkilatı”, **Bolu**, S 145, 26 Kânûn-ı sâni 1333,
- “Bolu'da Osmanlı Genç Dernekleri Teşkilatı”, **Bolu**, S 146, 9 Şubat 1333, s.1-2.
- “Bükreş'in Sükûtu”, **Bolu**, S 143, 8 Kânûn-ı evvel 1332, s.2
- “Culus-ı Hümâyûn Hazret-i Hilafetpenahi”, **Bolu**, S 17, 16 Nisan 1331, s.1.
- “Çanakkale Mektubu”, **Bolu**, S 83, 6 Ağustos 1331, s.2.
- “Da'vet-i Hayriyye ve Tezahürat-ı Milliye”, **Bolu**, S 100, 10 Kânûn-ı evvel 1331, s.1.
- “Damızlık Aygırlar”, **Bolu**, S 67, 16 Nisan 1331, s.2.
- “Dârü'l-Muallimîn'de Ziyafet ve Müsamere”, **Bolu**, S 106, 21 Kânûn-ı sâni 1332, s.1.
- “Darü'l-Muallimîn'de Konferans”, **Bolu**, S 104, 7 Kânûn-ı sâni 1331, s.1.
- “Donanma Cemiyeti Bolu Şube-i Merkeziyyesi'nden”, **Bolu**, S 120, 28 Nisan 1332, s.1.
- “Donanma Cemiyeti'nden”, **Bolu**, S 139, 15 Eylül 1332, s.1.
- “Düzce'den Mektub”, **Bolu**, S 122, 12 Mayıs 1332, s.2-3.
- “Elveda”, **Bolu**, S 128, 23 Haziran 1332, s.2.
- “Ermeni Çetelerinin Yaptıkları Vahşetler”, **Bolu**, S 197, 21 Mart 1334, s.1.

- “Eser-i Hamiyet”, **Bolu**, S 74, 4 Haziran 1331, s.1.
- “Eser-i Hamiyet”, **Bolu**, S 77, 25 Haziran 1331, s.2.
- “Esnaf Teşkilatı”, **Bolu**, S 142, 17 Teşrin-i sâni 1332, S.142, s.2.
- “Fermân-ı Hümâyûn Suret-i Münifesi”, **Bolu**, S 188, 17 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.
- “Fermân-ı Hümâyûn Suret-i Münifesi”, **Bolu**, S 219, 29 Ağustos 1334, s.1.
- “Fermân-ı Hümâyûn Suret-i Münifesi”, **Bolu**, S 95, 5 Teşrin-isâni 1331, s.1.
- “Gerede Kaymakamlığı’ndan”, **Bolu**, S 139, 15 Eylül 1332, s.2.
- “Gerede Kaymakamlığı’ndan”, **Bolu**, S 222, 26 Eylül 1334, s.2.
- “Gerede’den Mektub”, **Bolu**, S 120, 28 Nisan 1332, s.1.
- “Göynük’de Bir Şirket”, **Bolu**, S 191, 7 Şubat 1334, s.1.
- “Hamiyet”, **Bolu**, S 187, 10 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.
- “Hamiyet”, **Bolu**, S 217, 15 Ağustos 1334, s.1.
- “Haşhaş Ziraati”, **Bolu**, S.180, 22 Teşrin-i sâni, 1333, s.1.
- “Hıdmet-i Fedakarane”, **Bolu**, S.190, 31 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.
- “Hıdmet-i Müftehire”, **Bolu**, S.178, 8 Teşrin-i sâni 1333, s.1.
- “Himaye-i Teşvikatkarane”, **Bolu**, S 143, 8 Kânûn-ı evvel 1332, s.1.
- “Himmet”, **Bolu**, S 178, 8 Teşrin-i sâni 1333, s.1.
- “İdare-i Örfiyyenin Ref’i”, **Bolu**, S 189, 24 Kânûn-ı sâni 1334, s.1.
- “İhtifal-i Muhteşem-i Millî”, **Bolu**, S 101, 17 Kânûn-ı evvel 1331, s.1.
- “İkdam Refikimizden”, **Bolu**, S 83, 6 Ağustos 1331, s.2.
- “İlan-ı Mahsus”, **Bolu**, S 182, 6 Kânûn-ı evvel 1333, s.1.

- “İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi”, **Bolu**, S 134, 11 Ağustos 1332, s.1.
- “Karagah-ı Umuminin Telgrafnamesi”, **Bolu**, S 192, 14 Şubat 1334, s.1.
- “Kenevir Ziraatı”, **Bolu**, S 182, 6 Kânûn-ı evvel 1333, s.1.
- “Konferans ”, **Bolu**, S 113, 10 Mart 1332, s.1.
- “Konferans”, **Bolu**, S 116, 31 Mart 1332, s.1.
- “Konferans”, **Bolu**, S 71, 14 Mayıs 1331, s.2.
- (Konrapa), M. Zekai, Ramazan Muhasebeleri - ”, **Bolu**, S 130, 7 Temmuz 1332, s.1.
- _____, “Ramazan Muhasebeleri -1”, **Bolu**, S 129, 30 Haziran 1332, s.1.
- “Konser Tertibi”, **Bolu**, S 183, 13 Kânûn-ı evvel 1333, s.1.
- “Koroğlu Refikimizden”, **Bolu**, S 104, 7. Kânûn-ı sâni 1331, s.2.
- “Köylü Arkadaşlar!”, **Bolu**, S 131, 14 Temmuz 1332, s.1-2.
- “Lağv”, **Bolu**, S 184, 20 Kânûn-ı evvel 1333, s.1.
- “Leyle-i Berat Mağfiret-i Ayât”, **Bolu**, S 76, 18 Haziran 1331, s.1.
- “Leyle-i Celile-i Kadir”, **Bolu**, S 82, 30 Temmuz 1331, s.1.
- “Leyle-i Mi’raç Feyuzat-ı Münhac”, **Bolu**, S 74, 4 Haziran 1331, s.1.
- “Leyle-i Regaib Umimetü’l-Mevahib”, **Bolu**, S 70, 7 Mayıs 1331, s.1.
- “Makam-ı Ali Mutasarrıfiden”, **Bolu**, S 159, 31 Mayıs 1333, s.2.
- “Mektub-ı Mahsus”, **Bolu**, S 90, 24 Eylül 1331, s.2.
- “Menkıbe-i Veladet-i Seniyye Kıraatı”, **Bolu**, S 144, 5 Kânûn-ı sâni 1332, s.1.
- “Mensucat Şirketi”, **Bolu**, S 200, 11 Nisan 1334, s.1.
- “Merasim-i Tebrikiyye”, **Bolu**, S 80, 16 Temmuz 1331, s.2.

- “Mesâir-i Hamiyet ve Şefkat”, **Bolu**, S 71, 14 Mayıs 1331, s.2.
- “Meşrutiyet’in Devr-i Senevisi”, **Bolu**, S 80, 16 Temmuz 1331, s.1.
- “Mevlidü’l-Nebevi Kıraatı”, **Bolu**, S 202, 25 Nisan 1334, s.1
- “Mevlud-i Şerif Kıraatı”, **Bolu**, S 113, 10 Mart 1332, s.1.
- “Mevlud-i Şerif Kıraatı”, **Bolu**, S 152, 12 Nisan 1333, s.1.
- “Mısır Ziraatı”, **Bolu**, S 178, 8 Teşrin-i sâni 1333, s.1.
- “Mudurnu Kaymakamlığı’ndan Telgraf”, **Bolu**, S 120, 28 Nisan 1332, s.1.
- “Mudurnu Kazasına Tabi Çarşamba Nahiyesi Muhabirimizden”, **Bolu**, S 118, 14 Nisan 1332, s.3.
- “Mudurnu’da Bir Şirket Daha”, **Bolu**, S 105, 14 Kânûn-ı sâni 1331, s.1.
- “Müdafaa-ı Milliye Bolu Şube-i Merkeziyesinden”, **Bolu**, S 143, 8 Kânûn-ı evvel 1332, s.2.
- “Meâsir-i Hamiyet”, **Bolu**, S 98, 26 Teşrin-i sâni 1331, s.1.
- “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Bolu**, S 145, 26 Kânûn-ı sâni 1332, s.1.
- “Patates Ziraatı”, **Bolu**, S 176, 25 Teşrin-i evvel 1333, s.1.
- “Ramazan-ı Mağfiret-i Nişan”, **Bolu**, S 128, 23 Haziran 1332, s.1.
- “Rusya ile Sulh-ı Kat’i”, **Bolu**, S 195, 7 Mart 1334, s.1.
- “Seda-yı Vicdan”, **Bolu**, S 119, 21 Nisan 1332, s.3.
- “Seyyar Muhabirimizden: 2- Mektub”, **Bolu**, S 71, 14 Mayıs 1331, s.1.
- “Sığır Vebası”, **Bolu**, 28 Nisan 1332, s.2.
- “Sıhhiye Komisyonu”, **Bolu**, S 77, 25 Haziran 1331, s.2.
- “Suret”, **Bolu**, S 194, 28 Şubat 1334, s.1.

- “Suret-i Hatt-ıHümâyûn”, **Bolu**, S 213, 18 Temmuz 1334, s.1.
- “Şap Hastalığı”, **Bolu**, S 134, 11 Ağustos 1332, s.2.
- “Şayan-ı Takdir Mihmanperverlik”, S 72, **Bolu**, 21 Mayıs 1331, s.1.
- “Şerait-i Mütareke”, **Bolu**, S 228, 7 Teşrin-i sâni 1334, s.1.
- “Şühedâ’ya, Mecruhîn-i Guzâta Selam”, **Bolu**, S 69, 30 Nisan 1331, s.1.
- “Tahmîs-i Gazel-i Hümâyûn”,**Bolu**, S 147, 1 Mart 1333, s.1.
- “Taltif”,**Bolu**, S 137, 1 Eylül 1332, s.1.
- “Taltif”,**Bolu**, S 197, 21 Mart 1334, s.1.
- “Taraf-ı Ali Mutasarrıfı’den”, **Bolu**, S 193, 21 Şubat 1334, s.1.
- “Tasarruf Sandıkları”, **Bolu**, S 144, 5 Kânûn-ı sâni 1332, s.1.
- “Tasvir-i Efkâr Gazetesinden”, **Bolu**, S 132, 28 Temmuz 1332, s.1-2.
- “Tebdil-i Vükela”, **Bolu**, S 225, 17 Teşrin-i evvel 1334, s.1.
- “Tebrik”, **Bolu**, S 87, 3 Eylül 1331, s.1.
- “Tebrik / Kurban”, **Bolu**, S 221, 12 Eylül 1334, s.1.
- “Tebşir-i Mühim, Tezerühat-ı Meserretkarane”, **Bolu**, S 103, 31 Kânûn-ı evvel 1331, s.1.
- “Telgrafname-i Ali-i Mutasarrıfı Suretidir”, **Bolu**, S 94, 29 Teşrin-i evvel 1331, s.1.
- “Teşekkür Aleni”, **Bolu**, S 81, 23 Temmuz 1331, s.1.
- “Tezahürat-ı Milliye”, **Bolu**, S 82, 30 Temmuz 1331, s.1.
- “Türk Ocağı’ndan”, **Bolu**, S 110, 18 Şubat 1332, s.3.
- “Vakit Gazetesi”, **Bolu**, S 177, 1 Teşrin-i sâni 1333, s.2.
- “Veladet-i Hümâyûn Hazret-i Hilafetpenahi”, **Bolu**, S 85, 20 Ağustos 1331, s.1.

“Veladet-i Seniyye-i Hazreti Risaletpenahi”, **Bolu**, S 104, 7 Kânûn-ı sâni 1331, s.1.

“Ziraat İşleri”, **Bolu**, S 149, 22 Mart, 1333, s.1.

“Ziyafet”, **Bolu**, S 159, 31 Mayıs 1333, s.1.

“Ziyafet”, **Bolu**, S 210, 20 Haziran 1334, s.1.

2. Resmî Yayınlar ve Telif-Tetkik Eserler

Demircioğlu, Aziz, **100 Yıllık Kastamonu Basını (1872-1972)**, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1973.

Doğan, Enfel ve Fatih Tıgılı, “Sultan V. Mehmed Reşad’ın Çanakkale Gazeli ve Bu Gazele Yazılan Tahmîsler”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C 33, İstanbul, 2005, ss.41-96.

Ekinci, Necdet, “Türk Basın Tarihinden Kesitler”, **TÜRKLER**, Yeni Türkiye Yayınları, C 14, ss.675-680.

Eren, İsmail, “Tuna Vilayet Matbaası Neşriyatı (1864-1877)”, **Türk Kültürü**, C 3, S 27, Ocak 1965, ss.311-318.

Ertuğ, Hasan Refik, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, C 1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970.

Evcin, Erol, **Birinci Dünya Savaşı’dan Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi (Olaylar ve İz Bırakanlar)**, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

_____, “Bolu Basınında Millî Mücadele”, **Belleten**, C LXXVI, S 277, Ankara, 2012, ss.973-1031.

Gevgilili, Ali, “Türkiye Basını”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yayınları, ss.202-228.

Göçmen, Muammer, “Jön Türk Basını”, **TÜRKLER**, C 14, Yeni Türkiye Yayınları, ss.665-673.

- Hanioglu, M. Şükrü, “Jön Türk Basını”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.844-850.
- İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, DER Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kabacalı, Alpay, **Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kocabaşoğlu, Uygur ve Ali Birinci, “Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler”, **Kebikeç**, S 2, 1995, ss.101-122.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2015.
- “Matbuat Kanunu”, **Düstur**, Tertib-i Sani, C 1, 1324-1325, Dersaadet Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul, 1329, ss.395-403.
- Müstakil Bolu Livası Salname-i Resmîsi (H.1334/M.1916)**, Bolu, Bolu Hükûmet Matbaası.
- Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.
- Varlık, Bülent, “Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.99-102.
- Yılmaz, Mehmet Serhat, **II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2008.

SATVET-İ MİLLİYE GAZETESİ

Erdal AÇIKSES* - Zafer ÇAKMAK**

ÖZET

Anadolu'nun birçok vilayetinde olduğu gibi, Elazığ'da da basın hayatı XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Elazığ'da yayımlanan ilk gazete, 7 Ekim 1883'te ilk sayısı yayımlanan “*Mamuretü'l-aziz*” gazetesidir. Bu gazete, devlet eliyle basılan resmî bir gazetedir. Elazığ'da yayımlanan ilk özel gazete ise “*Şark*” gazetesi olup, ikinci ise “*Satvet-i Milliye*” gazetesidir.

Satvet-i Milliye, Millî Mücadele'nin son döneminde Elazığ'da yayımlanan bir gazetedir. Gazete, yayın hayatına 24 Şubat 1922 tarihinde başlamıştır. Haftalık olarak yayımlanan bu gazete, siyasî, ilmî, edebî ve mizahî bir yayın anlayışına sahiptir. Millî Mücadele'nin en zorlu döneminde yayımlanan bu gazete, ülkede meydana gelen olaylar ile ilgili haberleri halka ulaştırmakla kalmamış aynı zamanda eğitim ve sağlık gibi ciddi sorunlar hakkında da yazılar yazmıştır. Bununla birlikte Anadolu'da mizahî karikatür basan ilk gazetedir.

Satvet-i Milliye gazetesinin imtiyaz sahibi Hoğuluzâde Mustafa Hulusi'dir. Elazığ'da Mamuretü'l-aziz vilayet matbaasında basılan Satvet-i Milliye gazetesi, toplam 41 sayı yayımlanmıştır. Gazetenin en önemli yazarları Mustafa Hulusi, Etem Ruhi, Ahmed Kemâl ve Marcarzâde M. Hakkı'dır. Gazetenin her sayısı iki yüz adet basılmıştır. Nüshası beş kuruştan satılan gazete, abone bedelleri ve ilanlarla ayakta kalmaya çalışmıştır.

Satvet-i Milliye, Anadolu'da Millî Mücadele'yi savunan önemli gazetelerden biridir. Millî Mücadele'ye her türlü desteği veren, bu

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, ELAZIĞ, eacikses@firat.edu.tr

** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, ELAZIĞ, zcakmak@firat.edu.tr

amaçla yazılar ve şiirler yayımlayan gazete, Ankara'nın resmî tebliğlerini ve beyânnâmelerini de yayımlayarak, adeta Millî Hükümet'in resmî yayın organı olarak çalışmıştır. Ancak gazetenin genç kalemleri ile dönemin Elazığ Valisi Süleyman Sami Bey arasında ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Zira Satvet-i Milliye, bir taraftan Millî Mücadele'yi savunurken bir taraftan da şehrin sorunlarını sürekli olarak gündeme getirmiştir. Bu arada gazete, yanlış gördüğü uygulamalardan dolayı mahallî idareyi eleştiren yazılar da yazmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Süleyman Sami Bey, gazeteyi kapattırmıştır. Yaklaşık beş ay yayın hayatı sekteye uğrayan Satvet-i Milliye, Süleyman Sami Bey'in Elazığ Valiliğinden ayrılıp yerine 5 Mayıs 1923'te Mehmed Hilmi Bey'in atanmasıyla birlikte tekrar basılmaya başlanmıştır. Ancak gazete, 15 Temmuz 1923 tarihinde 41. sayıyı yayımladıktan sonra kapanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Satvet-i Milliye, Gazete, Basın, Elazığ, Millî Mücadele.

SATVET-İ MİLLİYE NEWSPAPER**ABSTRACT**

Similar to several other provinces in Anatolia, the press was introduced in Elazığ in the second half of the 19th century. The first newspaper published in Elazığ was “*Mamuretü'l-aziz*”, published its first issue on October 7, 1883. This was an official gazette published by the state. The first private newspaper published in Elazığ was “*Şark*,” and the second was “*Satvet-i Milliye*”.

Satvet-i Milliye was a newspaper published in Elazığ during the last years of national war of independence. The first volume was published on February 24, 1922. The paper was published weekly and focused on political, scientific, literary issues and humor. This newspaper published during the most difficult period of war of independence did not only reported on the events that occurred in the country, but also published serious articles on significant problems such as education and health. Furthermore, this was the first newspaper that published cartoons in Anatolia.

Publisher of the *Satvet-i Milliye* newspaper was Hoğuluzâde Mustafa Hulusi. *Satvet-i Milliye* newspaper printed in Mamuretü'l-aziz provincial printing house and distributed 41 issues. Most significant writers of the paper were Mustafa Hulusi, Etem Ruhi, Ahmed Kemâl and Macarzâde M. Hakkı. Each issue of the paper were printed two hundred copies. Each issue was sold for five piasters and tried to survive with subscriptions and advertisements.

Satvet-i Milliye was one of the important newspapers that supported the war of independence in Anatolia. The newspaper supported the war of independence by all means and published articles and poems for this purpose, as well as official communications and declarations by Ankara and attempted to become the official gazette of the National Government. However, there were serious disagreements between young authors of the paper and Süleyman Sami,

Elazig governor of the time. Because, on one hand while defending the war of independence, on the other Satvet-i Milliye highlighted the problems of the city in its publications. In the meantime, the newspaper published articles on mismanagement of the local administration. Süleyman Sami was unhappy about these publications and closed down the paper. Satvet-i Milliye was not published for five months, but when Süleyman Sami was replaced by the new governor Mehmed Hilmi on May 5, 1923, it resumed to be published again. However, the newspaper ceased its publication after the 41st issue on July 15, 1923.

Key Words: Satvet-i Milliye, Newspaper, Press, Elazig, National War of Independence.

GİRİŞ

Tanzimat'ın ilanından sonra, mahallî idarelerle ilgili ilk büyük düzenleme, Sultan Abdülaziz döneminde, çıkarılan “*Vilâyet Nizamnâmesi*” ile yapılmıştır. 7 Kasım 1864 tarihli bu nizamnâme ile eyalet sistemi kaldırarak vilâyet sisteminin temelleri atılmıştır. Vilâyetlerin oluşturulması sürecinde, kültürel alanda yapılan en önemli yenilik ise her vilâyette bir matbaanın kurulmasıdır.¹ Valilik bünyesinde kurulan bu matbaalarda öncelikle kırtasiye işlerine ağırlık verilmiş; bunun yanı sıra salnameler, takvimler, dinî, edebî ve bilimsel eserler de basılmıştır. Yine bu matbaalar vasıtasıyla birçok ilde “*resmî vilayet gazetesi*” de çıkarılmıştır.² Böylece bu vilayet matbaaları Türkiye’de “*taşra basını*” daha sonraki dönemlerde “*Anadolu basını*” tabirleriyle anılan yerel basının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.³ Anadolu’da yayımlanan ilk vilayet gazetesi 1867 yılında Erzurum’da basılan “*Envar-ı Şarkıyye*” gazetesi olmuştur.⁴

Elazığ (Harput), tarihî ve kültürel birikimiyle, XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti’nin en önemli merkezlerinden biri olmuştur.⁵ Nitekim ülkede Tanzimat’la başlayan basım ve yayım faaliyetleri, bu yüzyılın ikinci yarısında Elazığ’da da başlamıştır.⁶ Elazığ’da ilk matbaa, 1866 yılında Vali Hacı İzzet Paşa zamanında Müzlef Efendizade lakabıyla maruf Rıza Efendi tarafından kurulmuştur. Rıza Efendi matbaayı kurduktan sonra, Hacı Süleyman ve Ali Efendilerle kolektif olarak

¹ Osman İbrahimov, “Osmanlı Devleti’nde İlk Basın Yayın Faaliyetleri ve Tuna Gazetesi”, **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5 (2016), s. 87.

² Bülent Varlık, “Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 99

³ Yavuz Haykır, Handan Haykır, “Elâzığ Basın Tarihi (1883-1960)”, **Tarihten Günümüze Elâzığ Uluslararası Kongresi, (17-19 Kasım 2014-Elâzığ)**, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 1169.

⁴ Muammer Yaşar, **Anadolu’da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkıyye**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara, 1971, s. 4.

⁵ Geniş bilgi için bk. Ahmet Aksın, **19. Yüzyılda Harput**, Ceren Ofset ve Matbaacılık, Elazığ, 1999.

⁶ Zafer Çakmak, “Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, **Dünü ve Bugünüyle Harput (Sempozyum: 24-27 Eylül 1998 -Elazığ)**, C I, Elazığ, 1999, s. 263.

çalışmış; meşhur hattat Bilozade Hurşit Efendiyi de yazısı itibariyle matbaaya memur olarak almışlardır. Bu dört müteşebbis matbaada Manzume-i Naima ve Tefsir-i Zübed gibi birçok eserin basımını gerçekleştirmişlerdir. Bu durum dört sene devam etmiştir. Dört sene sonra bu birliktelik çözülmüş ve matbaa tatil edilmiştir. Daha sonra hükümetten yardım ve himaye istenilmiştir. 1881’de Vali Süleymaniyeli Abdullah Musip Paşa’nın zamanında hükümetin yardımıyla Hurşit Efendi destigah olarak matbaayı tekrar işletmeğe başlamıştır. 1883’te, Vali Hacı Hasan Refik Bey zamanında madenî harflerle bir baskı makinesi satın alınmıştır. Matbaa müdürlüğüne Hüseyinli Hacı Ömer Bey, muharrirliğine Baboş Mustafa Efendi tayin edilmiştir.⁷ Bu tayinlerle matbaa, gazete basacak seviyeye getirilmiştir. Nitekim Elazığ’da -o günkü adıyla Mamuretü’l-aziz-, 7 Ekim 1883’te “Mamuretü’l-aziz” ismiyle ilk gazete yayımlanmıştır.⁸ Mamuretü’l-aziz gazetesi, yarı resmî nitelik taşıması hasebiyle, aynı zamanda hükümetin de yayın organı konumunda idi.⁹ Diğer vilayet gazetelerinde olduğu gibi bu gazetede de; ülke içinde ve dışında meydana gelen önemli olaylarla ilgili haberler, mahallî haberler, devlet ilânları, resmî tebliğler ile farklı konularda yazılmış makaleler yayımlanmaktaydı.¹⁰

Elazığ’da yayımlanan bir diğer önemli gazete de “Şark” gazetesidir. Bu gazete, 1918 yılında, Kesrikli Mevlüt (Apaydın) Hoca tarafından çıkarılmıştır. Ancak gazete, daha sonra Ajansçı Mehmet Aziz Bey’e devredilmiştir. Bu dönemde gazetenin başyazarlığını Emekli

⁷ İshak Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C II, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1959, s. 534-536.

⁸ Ali Devrim, **Mamuretü’l-Aziz Vilayet Gazetesi (1883-1886)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988, s. 7.

⁹ Zafer Çakmak, “Elazığ’da Yayımlanan İlk Gazete: Mamuretü’l-Aziz”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, 1/3 (Haziran 2003), s. 32.

¹⁰ Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Güven Matbaası**, Ankara, 1969, s. 205; Z. Çakmak, “Elazığ’da Yayımlanan İlk Gazete: Mamuretü’l-Aziz”, s. 29.

Binbaşı Mustafa Sabri Bey yapmıştır. Şark gazetesi, düzenli olarak çıkarılamamış, yayım hayatı zaman zaman akamete uğramış,¹¹ 1926 yılında ise tamamen kapanmıştır.¹² Bu gazetede Hoğuluzade Mustafa Hulusi (Yetişkin) ve Mehmet Nuri gibi Elazığ'ın kültür hayatında önemli bir yere sahip olan genç kalemlerin yazıları da yer almıştır.¹³

1. Millî Mücadele Dönemi'nde Basın ve Satvet-i Milliye Gazetesinin Kuruluşu

Millî Mücadele Dönemi'nde (1919-1923) Anadolu ve İstanbul'da irili ufaklı yüze yakın gazete yayımlanmıştır.¹⁴ Bu gazeteler içerisinde, kuva-yı milliye ruhuyla hareket eden Anadolu gazeteleri, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük rol oynamıştır.¹⁵ Kuva-yı Milliye kurulup gençlerin bir kısmı silâhlanarak millî çeteler kurdukları zaman, bir kısım gençler de kalemleri ellerine alarak Millî Mücadele'ye girişmişlerdir. O günlerde bunların kalemlerinden çıkan feriyatların kuvveti hâlâ canlı olarak yaşamaktadır. Bir millet ölüme giderken, nasıl dirilir, bunu ancak bu yazıların ateşi içinde bulmak kabildir.¹⁶

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çıkan gazetelerin çok azı gündü. Bu gazetelerin çoğu haftalık veya haftanın iki günü yayımlanıyordu. Çoğu tek yapraklı veya iki yapraktan ibaretti. Anadolu gazetelerinin çoğu, o dönemin güç ve zor koşulları altında basılmaktaydı.¹⁷ Kâğıt, mürekkep, matbaa harfleri yok denecek kadar azdı.

¹¹ İ. Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C II, s. 537.

¹² Y. Haykır, H. Haykır, "Elâzığ Basın Tarihi (1883-1960)", s. 1172.

¹³ Fikret Memişoğlu, "Elâzığ'da Basın Hayatı", **Yeni Fırat**, 22 (Nisan 1964), s. 22.

¹⁴ Uygur Kocabaşoğlu, "Millî Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu'da Yenisün", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, (Atatürk Özel Sayısı), 36/1-4 (Ocak-Aralık 1981), s. 179.

¹⁵ Yücel Özkaya, **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 7.

¹⁶ E. B. Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, s. 206.

¹⁷ Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi (1831-1923)**, İstanbul, 1990, s. 235.

Bu yüzden gazete ve dergiler kimi zaman ambalaj kâğıtlarına basılmış, kimi zaman da boyutları küçülmüş ya da sayfa sayıları azalmıştır. Hatta bazı gazeteler kâğıt ve eleman eksikliği nedeniyle bir kaç ay çıkarılamamış, yayın hayatları kesintiye uğramıştır.¹⁸ Ancak bütün bu yokluk ve yoksulluk, Anadolu'nun fedakâr gazetecilerini yıldırma-
mış, vicdanlarındaki iman onları yazı yazmaya sevk etmiştir.¹⁹

Diğer taraftan Millî Mücadele'nin yönetim kadrosu, bu dönemde kamuoyu desteğine büyük ihtiyaç duymuştur. Dönemin şartları içinde bu görevi üstlenebilecek en önemli kitle iletişim aracı gazetelerdi. Millî Mücadele'nin ilk aylarından itibaren İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde yayımlanan millî gazeteler, Mücadele'nin haklılığını Türk ve dünya kamuoyuna duyurmada önemli bir rol oynamışlardır. Bu gazeteler kamuoyunu aydınlatmak, millî birlik, beraberlik ruhu oluşturmak, Sivas'ta ve Ankara'da alınan kararları halka duyurmak amacıyla, dönemin bütün olumsuz şartlarına rağmen yayımlanmıştır.²⁰ Bu dönemde yayımlanan ve Millî Mücadele'ye büyük destek veren gazetelerden biri de hiç şüphesiz Elazığ'da yayımlanan Satvet-i Milliye gazetesidir.²¹

Satvet-i Milliye gazetesinin yayım hayatına başlamasında Millî Mücadele Dönemi'nde Elazığ'daki siyasî ve fikrî ortamının etkisi büyüktür. Bu yüzden öncelikle bu konuya kısaca değinmek faydalı olacaktır.

¹⁸ İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 31.

¹⁹ E. B. Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, s. 205.

²⁰ İ. Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını**, s. 31.

²¹ Satvet-i Milliye'nin transkribe edilmiş hali için bk. Erdal AçıkSES, Zafer Çakmak, **Satvet-i Milliye Gazetesi (Transkripsiyon ve Asıl Metin)**, ELESKAV Yayınları, Elazığ, 2003.

Millî Mücadele’de Elazığ denildiğinde ilk akla gelen “*Ali Galip Olayı*”dır. Hâlbuki Ali Galip, İstanbul’daki Damat Ferit Hükümeti tarafından Elazığ’a atanmış bir validir.²² Bu zâtn Sivas Kongresi’ni basmak ve Mustafa Kemal (Atatürk)’i tutuklamak istikametindeki faaliyetlerine de,²³ Elazığ halkı hiçbir şekilde destek vermemiştir. Aksine her daim Millî Mücadele’nin yanında yer almıştır. Bunun en önemli göstergesi de Elazığ’da, Mondros Mütarekesi’nden kısa bir süre sonra, “*Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*”nin şubelerinin açılmasıdır.

Mondros Mütarekesi’nin 24. maddesinin, Vilâyât-ı Sitte denilen Erzurum, Van, Mamuretü’l-aziz, Diyarbakir, Sivas ve Bitlis vilayetlerinin geleceğine ilişkin doğurduğu endişelerin bir neticesi olarak, 2 Aralık 1918’de İstanbul’da başkanlığını eski Hicaz Valisi Harputlu Ahmet Nedim’in yaptığı Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Müteakiben İstanbul dışında ilk olarak, 10 Mart 1919’da Hakkızâde Hacı Efendi (Hoca Raif Efendi) başkanlığında Erzurum’da, 12 Mart 1919’da Elazığ’da cemiyetin şubeleri açılmıştır. Elazığ Şubesi Başkanlığına Dr. Nazmi Aziz Bey seçilmiştir. Bu cemiyetin Elazığ şubesi açıldıktan sonra, Elazıgılı bir kısım münevver genç tarafından “*Kırmızı Kalem*” adı altında bir komita kurulmuş ve aynı isimle bir gazete çıkarmak teşebbüsünde bulunulmuştur. Ancak, bu teşebbüse valilikçe izin verilmemiştir.²⁴

Satvet-i Milliye gazetesinin basımında zaman zaman sıkıntıların yaşanmasında Elazığ valilerinin etkisi büyüktür. Millî Mücadele boyunca Elazığ valileri çok sık değişmiştir. Sivas Kongresi’nden sonra

²² Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilâyetler Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 121.

²³ Ercüment Kuran, “Millî Mücadele’de Harput”, **Tarih İçinde Harput**, Elazığ, 1992, s. 115.

²⁴ Ömer Toraman, “Dr. Nazmi Aziz (Selcen): Erzurum Kongresi Elazığ Temsilcisi”, **Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, (23-25 Mayıs 2013 Elazığ), Bildiriler**, C II, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ, 2013, s. 700-701.

Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal, Elazığ Valiliği'ne eski Van Valisi Haydar Bey'i vekâleten tayin etmiştir.²⁵ Daha sonra Ali Rıza Paşa Hükümeti Haydar Bey'in yerine Muharrem Mümtaz Bey'i 13 Ekim 1919'da asaleten tayin etmiş, Ankara Hükümeti de Elazığ Valiliği'ne Süleyman Sami Bey'i 17 Aralık 1921'de göndermiştir. Süleyman Sami Bey 20 Nisan 1923'e kadar bu görevde kalmıştır. Bu zâtın halefi 5 Mayıs 1923'te Mehmed Hilmi Bey olmuştur.²⁶

Diğer taraftan Elazığ'da, Mamuretü'l-aziz gazetesinin yayımlanmasından dolayı, 1883'ten beri bir basın hayatı mevcuttu. Ancak bu gazete, resmî vilayet gazetesi olması hasebiyle halkı tatmin etmiyordu. Ayrıca 1918'den itibaren Elazığ'da Şark ismiyle bir gazete de çıkmaya başlamıştı.²⁷

Elazığ'da Mamuretü'l-aziz ve Şark gazetesinden sonra yayımlanan üçüncü gazete ise Satvet-i Milliye gazetesidir. Satvet-i Milliye gazetesi, Elazığ Lisesi'ni* daha yeni bitirmiş olan Hoğuluzâde Mustafa Hulusi (Yetişkin) ile Etem Ruhi isimindeki iki genç tarafından çıkarılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Elazığ'da Şark gazetesi yayımlanmaya başlamıştı. Mustafa Hulusi ve Etem Ruhi, daha lise sıralarında iken, bu gazetede yazı yazmaya başlamışlardı. Ancak Şark gazetesinin takip ettiği politika, bu gençleri manen doyuramaz hale gelmişti. Bu yüzden Mustafa Hulusi ve Etem Ruhi, Şark gazetesinden ayrılarak İstiklâl Savaşı'nın müjdelemekte olduğu yeni fikirlerin, inkılâpların savunuculuğunu yapacak yeni bir gazete çıkarmaya karar vermişlerdir.²⁸ Bu genç kalemler, Millî Mücadele'nin en hararetli döneminde Satvet-i Milliye gazetesinin ilk sayısını 24 Şubat

²⁵ K. Erdeha, Millî Mücadelede Vilâyetler Valiler, s. 139.

²⁶ E. Kuran, "Millî Mücadele'de Harput", s. 116-117.

²⁷ E. Kuran, "Millî Mücadele'de Harput", s. 117; Ömer Sami Coşar, **Millî Mücadele Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1964, s. 269.

* Elazığ Lisesi'nin bu dönemdeki ismi Mamuratü'l-aziz İdadiye-i Hamidiye Mülkiye-i Şahane'dir. bk. **Elazığ Eğitim Tarihi**, Elazığ Millî Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ, 2010, s. 155.

²⁸ Ö. S. Coşar, **Millî Mücadele Basını**, s. 268-269.

1922’de Süleyman Sami Bey’in valiliği döneminde yayımlamışlardır.²⁹

2. Satvet-i Milliye Gazetesinin İdarî Yapısı ve Yazarları

Gazetenin imtiyaz sahibi Hoğuluzâde Mustafa Hulusi (Yetişkin)’dir.³⁰ Gazetenin kurucularından olan Etem Ruhi ise mesul müdürlüğü görevini üstlenmiştir.³¹

Elazığ’ın bu genç kalemleri, Satvet-i Milliye’de bir taraftan Millî Mücadele’yi savunurken,³² bir taraftan da şehrin sorunlarını sürekli gündeme getirmişlerdir.³³ Gazetede, korkusuzca yerel yönetimi eleştiren yazılar da yazmışlardır. Belediye işleri üzerinde titizlikle durarak, ciddi tenkitlerde bulunmuşlardır. Bunları yaparken de gazetede yaptıkları yeniliklerle kendilerini halka sevdirmeye çalışmışlardır. Gazetenin her nüshasında Macarzade M. Hakkı’nın karikatürlerini yayımlayarak, okuyup yazması olmayanların bile ilgisini çekmeyi başarmışlardır. Ancak bir süre sonra Elazığ Valisi Süleyman Sami Bey, gazetede çıkan yazılardan rahatsızlık duymaya başlamıştır. Süleyman Sami Bey, vilayetin resmî gazetesi olan Mamuretü’l-aziz gazetesi vasıtasıyla Satvet-i Milliye’nin şehir işleri ile ilgili haberlerini tekzip ettirmişti. Gençlerin buna verdikleri cevap, Vali Süleyman Sami Bey’i kızdırmış, “*hakaret var*” diyerek dâva açtırmıştı. Mesul müdür Etem Ruhi’nin mahkûmiyet durumu söz konusu olunca, arkadaşları O’nu Elazığ’dan uzaklaştırmışlardır. Etem Ruhi’nin Elazığ’dan ayrılmak

²⁹ E. Kuran, “Millî Mücadele’de Harput”, s. 117; H. Baykal, **Türk Basın Tarihi (1831-1923)**, s. 308.

³⁰ **Satvet-i Milliye Gazetesi**, 17 Nisan 1338 / 17 Nisan 1922, Sayı: 8; Mustafa Hulusi 1902 yılında Elazığ’da doğmuş, 1919 yılında ise Elazığ Lisesi’nden mezun olmuştur. bk. Mesut Çapa, “Tokat’ta 1943 ve 1946 Genel Seçimlerinde Adaylık Başvuruları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014-Tokat)**, **Bildiriler**, C I, Ankara, 2015, s. 314, 318.

³¹ İ. Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C II, s. 338; Ö. S. Coşar, **Milli Mücadele Basını**, s. 269.

³² Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 132.

³³ H. Baykal, **Türk Basın Tarihi (1831-1923)**, s. 308.

zorunda kalması üzerine, *Satvet-i Milliye*'nin mesul müdürlüğünü bir süre Macarzaade M. Hakkı yapmıştır.³⁴

Satvet-i Milliye'nin 17 Nisan 1922 tarihli nüshasında, gazetenin heyet-i tahririye müdürlüğünde Ahmed Kemâl'i görmekteyiz.³⁵ Ahmed Kemâl, Edirne Askerî Lisesi'nde öğrenci iken, Millî Mücadele'nin başladığını görüp, okulun mührünü taklit ederek Anadolu'ya iltihak eden 18 yaşında genç bir kalemdir.³⁶ Gazetenin 18 Haziran 1923 tarihli nüshasında ise mesul müdür olarak Emin Hüseyin görev almıştır.³⁷

Gazetenin, bir başyazarı yoktur. Süreklilik arz etmeyen başyazarlar da genellikle imzasız veya değişik isimlere aittir.³⁸ Gazete'de çeşitli tarihlerde yazıları ve şiirleri yayımlanmış bazı önemli isimler şunlardır: Mustafa Hulusi,³⁹ Ahmet Kemal,⁴⁰ Osman Naci,⁴¹ Yunus Hilmi,⁴² Reşat Hayrettin,⁴³ Emin Hüseyin,⁴⁴ Nazif Ali,⁴⁵ Behzat Tevfik,⁴⁶ Ergani Mebusu Hakkı,⁴⁷ Cevad Tuğrul⁴⁸ ve Manastırlı Mustafa Sabri.⁴⁹

³⁴ Ö. S. Coşar, **Milli Mücadele Basımı**, s. 269-270.

³⁵ **Satvet-i Milliye Gazetesi**, 17 Nisan 1338 / 17 Nisan 1922, Sayı: 8, s. 1.

³⁶ Ö. S. Coşar, **Milli Mücadele Basımı**, s. 271.

³⁷ **Satvet-i Milliye**, 18 Haziran 1339 / 18 Haziran 1923, Sayı: 37, s. 1.

³⁸ Uğur Üçüncü, **Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2010, s. 173

³⁹ **Satvet-i Milliye**, 4 Eylül 1338, 4 Eylül 1922, Sayı: 23, s. 2; **Satvet-i Milliye**, 17 Temmuz 1338 / 17 Temmuz 1922, Sayı: 17, s. 1-2.

⁴⁰ **Satvet-i Milliye**, 5 Haziran 1338 / 5 Haziran 1922, Sayı: 14, s. 2.

⁴¹ **Satvet-i Milliye**, 22 Mayıs 1338 / 22 Mayıs 1922, Sayı: 13, s. 1.

⁴² **Satvet-i Milliye**, 24 Temmuz 1338 / 24 Temmuz 1922, Sayı: 18, s. 1.

⁴³ **Satvet-i Milliye**, *Satvet-i Milliye*, 2 Teşrin-i Evvel 1338, 2 Ekim 1922, Sayı: 27, s. 2.

⁴⁴ **Satvet-i Milliye**, 14 Ağustos 1338 / 14 Ağustos 1922, Sayı: 20, s. 1.

⁴⁵ **Satvet-i Milliye**, 25 Eylül 1338 / 25 Eylül 1922, Sayı: 26, s. 1.

⁴⁶ **Satvet-i Milliye**, 18 Eylül 1338 / 18 Eylül 1922, Sayı: 25, s. 1-2.

⁴⁷ **Satvet-i Milliye**, 17 Temmuz 1338 / 17 Temmuz 1922, Sayı: 17, s. 1.

⁴⁸ **Satvet-i Milliye**, 5 Haziran 1338 / 5 Haziran 1922, Sayı: 14, s. 2.

⁴⁹ **Satvet-i Milliye**, 5 Haziran 1338 / 5 Haziran 1922, Sayı: 14, s. 1.

Bu dönemde Satvet-i Milliye, diğer Anadolu gazetelerinden farklı olarak Macarzade M. Hakkı'nın jilette şimşir üzerine yaptığı karikatürleri de yayımlamıştır. Gazete, bu sayede Anadolu'nun, her hafta karikatür veren ilk Millî Mücadele gazetesi olmuştur.⁵⁰

Satvet-i Milliye gazetesinin idare hanesi “*Adliye dâiresi civârında Satvet-i Milliye idârehânesi Elaziz*” olarak, telgraf adresi olarak da “*Elaziz Satvet-i Milliye*” verilmiştir.⁵¹

3. Satvet-i Milliye Gazetesinin Yayın Günleri ve Gelir Kaynakları

Satvet-i Milliye gazetesi haftalık olarak yayımlanmıştır. Fakat gazetenin yayım gününde tam bir istikrar yoktur. Gazete başlangıçta Pazartesi günleri,⁵² 36. sayıdan son sayı olan 41. sayıya kadar ise pazar günü yayımlanmıştır.⁵³

Satvet-i Milliye gazetesinin her sayısı 200 adet basılmaktaydı.⁵⁴ Gazetesinin nüshası 5 kuruştur.⁵⁵ Bunun dışındaki en önemli gelir kaynağı ise abone bedelleri ve ilanlardı. Gazetenin senelik 255, altı aylık 130, aylığı 25 kuruş abone bedeli vardı. Gazetede ilanlarla ilgili belirli bir fiyat ibaresi yoktur. Gazetenin bütün sayılarında “*ilanat için ayrıca görüşülür*” denilerek, ilan için pazarlık yapılabildiği anlaşılmaktadır.⁵⁶ Satvet-i Milliye'nin fiyatında ve abonelik bedellerinde, gazetenin yayın süresince herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.⁵⁷

⁵⁰ Ö. S. Coşar, **Milli Mücadele Basımı**, s. 270.

⁵¹ **Satvet-i Milliye**, 14 Ağustos 1338 / 14 Ağustos 1922, Sayı: 20, s. 1.

⁵² **Satvet-i Milliye**, 17 Nisan 1338 / 17 Nisan 1922, Sayı: 8, s. 1.

⁵³ **Satvet-i Milliye**, 10 Haziran 1339 / 10 Haziran 1923, Sayı: 36, s. 1; **Satvet-i Milliye**, 15 Temmuz 1339/ 15 Temmuz 1923, Sayı: 41, s. 1.

⁵⁴ K. Yust, **Kemalist Anadolu Basımı**, (Yayına Hazırlayan: Orhan Koloğlu), Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1995, s. 126.

⁵⁵ **Satvet-i Milliye**, 16 Teşrin-i Evvel 1922, 16 Ekim 1922, Sayı: 29, s. 1.

⁵⁶ **Satvet-i Milliye**, 18 Haziran 1339 / 18 Haziran 1923, Sayı: 37, s. 1.

⁵⁷ **Satvet-i Milliye**, 17 Nisan 1338 / 17 Nisan 1922, Sayı: 8, s. 1; **Satvet-i Milliye**, 15 Temmuz 1339/ 15 Temmuz 1923, Sayı: 41, s. 1.

4. Satvet-i Milliye Gazetesinin Yayın İlkeleri ve Gazetecilik Anlayışı

Satvet-i Milliye hem Millî Mücadele'nin savunucusu, hem de şehrin sorunlarını sürekli sütunlarına taşıyan bir gazete olmuştur.⁵⁸ Gazete, Elazığ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcüsü olarak yayımlanmaya başlamıştır.⁵⁹ Dolayısıyla Millî Mücadele'ye her türlü desteği veren, bu amaçla yazılar ve şiirler yayımlayan bir gazetedir. Ayrıca Ankara'nın resmî tebliğlerini ve beyannamelerini yayımlayarak, adeta Millî Hükümet'in resmî yayın organı olarak çalışmıştır. Satvet-i Milliye, İstiklal Harbi'nden sonra da, TBMM'nin ikinci dönem seçimleri sırasında müdafaa-i hukuk namzetlerinin Elazığ'da seçimi kazanması için büyük çaba sarf etmiştir. Gazetenin imtiyaz sahibi Hoşgölüzâde Mustafa Hulusi, sarf ettiği bu çabadan dolayı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk)'den teşekkür telgrafı almış; ayrıca bu dönemdeki çalışmalarından dolayı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Elazığ merkezi kendisine bir takdirname vermiştir.⁶⁰

Satvet-i Milliye gazetesi, yazarlarının yazdığı yazı ve şiirlerin dışında, belirlediği ilkelere uygun yazılara da yer vermiştir. Bu amaçla, gazeteye yazı göndermek isteyenlere, gazete logosunun sağ tarafında “*menafî-i milliye ye hadim yazılar derc olunur*” denirken sol tarafında da “*neşr edilmeyen asar iade olunmaz*” denilmektedir.⁶¹

Gazete, “*Şimdilik haftada bir defa neşr olunur. Siyasî ilmî edebî ve mi-zahî Türkçe gazetedir*” ibaresiyle yayın anlayışını belirtmiştir.⁶² Satvet-i Milliye, 8. ve 9. sayısında gazete logosunun hemen altında “*istinâdımız Misâk-ı Millî; gayemiz istiklâl*” ifadesini kullanılmıştır. Yine bu sayılarda aynı yerde Mithat Cemal Kuntay'ın “*Vatan Hisleri*” şiirinin “*Ölmez bu vatan, farz-ı muhal, ölse de hatta / Çekmez kürenin sırtı, bu tabut-ı*

⁵⁸ H. Baykal, **Türk Basın Tarihi (1831-1923)**, s. 308.

⁵⁹ E. Kuran, “Millî Mücadele'de Harput”, s. 117.

⁶⁰ M. Çapa, “Tokat'ta 1943 ve 1946 Genel Seçimlerinde...”, s. 314.

⁶¹ **Satvet-i Milliye**, 5 Haziran 1338 / 5 Haziran 1922, Sayı: 14, s. 1.

⁶² **Satvet-i Milliye**, 12 Haziran 1338 / 12 Haziran 1922, Sayı 15, s. 1.

cesimi” dizelerini kullanmıştır.⁶³ Gazete, daha sonra 14., 15. ve 16. sayısında Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılan “*İstiklâl Marşı*” mızın onuncu kıtasının “*Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet, Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklâl*” şeklindeki son iki dizesine yer vermiştir.⁶⁴ 17. sayıda bu ifadelerin kullanılmadığını görmekteyiz.⁶⁵ Bu durum 23. sayıya kadar devam etmiştir. 23. sayıda “*Elaziz müdafaa-i hukuk heyet-i merkeziyesinin mürrevvic eskârıdır*” denilmiştir.⁶⁶ 37. sayıda bu ifadelere de yer verilmeyerek “*Şimdilik haftada bir defa neşr olunur. Halk eskârına hadim siyasi Türkçe gazetedir*” yazılmıştır.⁶⁷

Satvet-i Milliye gazetesinin 39. sayısı ilaveli çıkmıştır. “*Yaşasın millet, yaşasın Gazi Paşa*” denildikten sonra “*Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet, Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklâl*” ifadesi kullanılmış, daha sonra da “*Yaşasın müdafaa-i hukuk cemiyeti, Yaşasın müdâfaa-i hukuk namzedleri*” denilmiştir.⁶⁸

5. Satvet-i Milliye Gazetesinin Teknik Özellikleri ve Haber Kaynakları

Bu dönemde vilayet matbaaları sahip oldukları teknik eleman ve donanımlarıyla Anadolu’daki yerel gazetelerin basılmasına büyük katkı sağlamışlardır. Nitekim Satvet-i Milliye gazetesi de Mamuretü’l-aziz vilayet matbaasında basılmıştır.⁶⁹

⁶³ **Satvet-i Milliye**, 17 Nisan 1338 / 17 Nisan 1922, Sayı: 8, s. 1; **Satvet-i Milliye**, 24 Nisan 1339 / 24 Nisan 1922, Sayı: 9, s. 1.

⁶⁴ **Satvet-i Milliye**, 5 Haziran 1338 / 5 Haziran 1922, Sayı: 14, s. 1; **Satvet-i Milliye**, 12 Haziran 1338 / 12 Haziran 1922, Sayı 15, s. 1; **Satvet-i Milliye**, 19 Haziran 1338 / 19 Haziran 1922, Sayı 16, s. 1.

⁶⁵ **Satvet-i Milliye**, 17 Temmuz 1338 / 17 Temmuz 1922, Sayı: 17, s. 1.

⁶⁶ **Satvet-i Milliye**, 4 Eylül 1338, 4 Eylül 1922, Sayı: 23, s. 1.

⁶⁷ **Satvet-i Milliye**, 18 Haziran 1339 / 18 Haziran 1923, Sayı: 37, s. 1.

⁶⁸ **Satvet-i Milliye**, 1 Temmuz 1339 / 1 Temmuz 1923, Sayı: 39, s. 1.

⁶⁹ **Satvet-i Milliye**, 24 Nisan 1338 / 24 Nisan 1922, Sayı: 9, s. 2.

Satveti Milliye gazetesinin logosu, birinci sayfanın en üst kısmında, bütün sütunları kapsayacak biçimde, simetrik olarak yerleştirilmiştir.⁷⁰ Gazetenin sağ üst köşesinde gazetenin imtiyaz sahibinin ismi, adresi ve yayım tarihi yazılıdır. Gazetenin sol üst köşesinde ise mesul müdür ya da heyet-i tahririye müdürünün ismi, abone şartları ve “*neşr edilmeyen asar iade olunmaz*” ibaresi yer almaktadır. Ancak genel anlamda bütün sayılar incelendiğinde, gazete logosunun sağında ve solunda yer alan ifadelerde bir bütünlük yoktur. Zaman zaman bu ifadelerin yer değiştirdiği de görülmektedir.⁷¹

Gazete, yarım büro sayfası büyüklüğünde olup, tek yaprak ve iki sayfadan oluşmuştur. Kâğıt orta kalitededir. Kalın puntoları azdır. Gazetede yazıların konuları düzensiz dağıtılmıştır.⁷² Bununla birlikte Anadolu’da mizahi karikatür basan ilk gazetedir.⁷³ Gazetenin, başlangıçta sütun adedi beş iken 17. sayıdan itibaren son sayıya kadar sütun sayısı dörde düşmüştür.⁷⁴

Gazetenin tam bir koleksiyonu henüz mevcut değildir. Milli Kütüphane’deki mevcut sayıları 1922 yılında: 8, 9, 13-23, 25-27, 29; 1923: 36-41. sayılar. 39. sayının ayrıca ilavesi mevcuttur.⁷⁵

1920 yılından itibaren tüm Anadolu basının olduğu gibi Satvet-i Milliye’nin de asıl haber kaynağını, Mustafa Kemal’in emir ve talimatıyla 6 Nisan 1920’de kurulan “*Anadolu Ajansı*” teşkil etmiştir.⁷⁶ Satvet-i Milliye’nin hemen hemen her sayısında Anadolu Ajansı kaynaklı haberleri görmek mümkündür. Bunun dışında, Satvet-i Milliye,

⁷⁰ **Satvet-i Milliye**, 17 Nisan 1338 / 17 Nisan 1922, Sayı: 8, s. 1.

⁷¹ **Satvet-i Milliye**, 17 Nisan 1338 / 17 Nisan 1922, Sayı: 8, s. 1; **Satvet-i Milliye**, 12 Haziran 1338 / 12 Haziran 1922, Sayı 15, s. 1; **Satvet-i Milliye**, 18 Haziran 1339 / 18 Haziran 1923, Sayı: 37, s. 1.

⁷² K. Yust, **Kemalist Anadolu Basını**, s. 126.

⁷³ E. Kuran, “**Millî Mücadele’de Harput**”, s. 117.

⁷⁴ **Satvet-i Milliye**, 17 Temmuz 1338 / 17 Temmuz 1922, Sayı: 17, s. 1-2.

⁷⁵ Zekâî Güner, Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s. 359

⁷⁶ Nuri İnuğur, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1992, s. 28.

Anadolu’da çıkan başka gazetelerdeki haberlerden de istifade etmiştir. Bunların başında ise “*Hâkimiyet-i Milliye*” ve “*Yeni Gün*” gelmektedir.⁷⁷

6. Satvet-i Milliye Gazetesinin Kapanması

Satvet-i Milliye, toplam 41 sayı yayımlanmıştır. Gazete, 24 Şubat 1922-15 Temmuz 1923 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Bu zaman dilimi içerisinde yaklaşık on yedi ay yayım hayatını sürdürmüştür.⁷⁸

Satvet-i Milliye her ne kadar Millî Mücadele’yi destekleyen bir gazete ise de, düzenli olarak çıkarılamamıştır. Bu durumun en önemli sebebi, gazetenin yazar ve yöneticileri ile Elazığ Valisi Süleyman Sami Bey arasındaki ciddi anlaşmazlıklardır. Satvet-i Milliye’nin genç kalemleri, yanlış gördüğü uygulamalardan dolayı mahallî idareyi sık sık tenkit etmiştir. Bu tenkitler Vali Süleyman Sami Bey’i rahatsız etmiştir. Süleyman Sami Bey, “*Asayiş-i mahalliye ne âlemde*” ve “*Buyurun cenaze namazına*” başlığıyla 9 Ekim 1922 tarih ve 28 sayılı nüshasında yayımlanan yazıdan dolayı “*Bu başlıklı yazılar, memurin-i vilâyet hakkındaki isnadâtı, namus, şeref ve haysiyeti muhil olduğu gibi bu suretle asayiş-i memleketi de muhtal göstererek ezhan-ı umumiyeyi tağlît ve tethiş etmesi de vilâyetin emniyet-i dâhiliyesini ihlâl e cüret olduğundan mütecasirleri hakkında takibat-ı kanuniye icrasını temenni eylerim. 12 Ekim 1922*” emirleriyle sorumlular savcılığa verilmiş ve gazete kapatılmıştır.⁷⁹

Bu arada Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Bey, Satvet-i Milliye’nin kapatılmasına neden olan haberi kaynak göstererek Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığı’na yazılı bir soru önergesi vermiştir. TBMM Başkanlığı’na, 30 Teşrinievvel 1338 (30 Ekim 1922) tarihinde, Elâziz vilâyetinde ihdas edilen Maliye memurlukları hakkında verdiği yazılı soru önergesinde Abdülhak Tevfik Bey şu

⁷⁷ **Satvet-i Milliye**, 25 Eylül 1338 / 25 Eylül 1922, Sayı: 26, s. 2; **Satvet-i Milliye**, 31 Temmuz 1338 / 31 Temmuz 1922, Sayı: 19, s. 2.

⁷⁸ H. Baykal, **Türk Basın Tarihi (1831-1923)**, s. 308; **Satvet-i Milliye**, 15 Temmuz 1339/ 15 Temmuz 1923, Sayı: 41, s.1.

⁷⁹ İ. Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C II, s. 538.

ifadeleri kullanmıştır: “*Mamuretü’l-âziz vilâyeti merkezinde münteşir Satvet-i Milliye gazetesinin 9 Teşrinievvel 1338 (9 Ekim 1922) tarihli ve 28 numaralı nüshasında, Maliyeye ihdas edilen memuriyetlere evvelki memuriyetlerinin ilgasından naşi açıkta kalan efendilerden talip bulunduğu halde usul ve nizamât-ı mevzua hilâfında mesleğe yabancı kimselerin ve hattâ tahrirat kâtiplerinin umuru Maliyeye tâyin edildikleri yazılmaktadır. Her hangi bir meslekte sahib-i ihtisas aramak hususundaki hakikaten bi’n-netice muamelâtı Hükümette iktitafı tabîi olan muvaffakiyete rağmen meslekte mütehasıs bulunanlardan başkasının, ez-cümle riyaziyatla vazifeten hiç de alâkası olmayan tahrirat kâtiplerinin muamelâtı maliyeye tayinleri şayanı taaccüp görülmüş ve hele vilâyet sandık emininin maaş tevziatında mütekaidîn, eytam ve eramile karşı haşin bir vaziyet göstermesi ve tevziatta müsavat gözetmemesi ve ayrıca müstelzimi mücazat ahvalden bulunmuş olduğundan mahiyeti itibariyle münafî-i madelet ve kanun olan muamelâtı vakiadan dolayı şimdiye kadar ne yapıldığının Maliye Vekâleti Celilerinden sual buyurulmasını arz eylerim efendim.*”

Maliye Vekâleti Vekili Ali Fethi Bey, bu soru üzerine 14 Teşrinisani 1338 (14 Kasım 1922) tarihinde TBMM Başkanlığı’na verdiği yazılı cevap ise şöyledir: “*İhdas edilen Maliye memuriyetlerine tâyin edilen memurlar hakkında Dersim Mebusu Abdülhak Tevfik Bey tarafından verilip sureti musaddakası 01.11.1338 (01.11.1922) tarih ve 1932/5155 numaralı tezkere-i Aliye-i Riyaset-penahileriyle irsal buyurulan takrirî mütalâagüzar-ı âcizi oldu. Malûm-u sâmileleri buyurulduğu üzere memurin-i tâliyenin tâyin ve azilleri idare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu mucibince mahallî rüesayî memurin-i Mülkiyesine mevdu bulunmuş olmasına mebni bu kabûl memurinin tâyin ve azillerinden vekâlet-i âcizinin malûmattar olamayacağı derkârdır. Maa-haza Temettü Kâtibi Mehmed imzasıyla mukaddema vârid olan telgrafnamede müstahdem bulunduğu Temettü Kitabedinin lağvından dolayı açıkta kaldığı halde bu defa ihdas olunan mezkûr memuriyete başkası tâyin olunduğu bildirilmesi üzerine memuriyeti lâğvedilenlerin ilk açılacak memuriyetlere tercihan tâyinleri ve Mehmed Efendinin de mani-i istihdam bir hali olmadığı takdirde bir memuriyete tâyini 16 Teşrinievvel 1338 (16 Ekim 1922) tarih ve 2463 numaralı telgrafla Mamuretü’l-âziz Defterdarlığına*

*tebliğ edilmiş olduğu gibi bu kere de mezkûr defterdarlığa tekiden tebligat-ı lâzime ifa edilmiş olduğu arz olunur efendim.”*⁸⁰

Vali Süleyman Sami Bey zamanında Satvet-Millîye gazetesinin tekrar basılması için bazı girişimler olmuşsa da, herhangi bir sonuç alınamamıştır. Yaklaşık beş ay yayın hayatı sekteye uğrayan gazete, Süleyman Sami Bey'in Elazığ Valiliğinden ayrılıp yerine 5 Mayıs 1923'te Mehmed Hilmi Bey'in atanmasıyla birlikte tekrar basılmaya başlanmıştır.⁸¹ Ancak gazete, 41. sayı çıktıktan sonra kapanmıştır.

7. Satvet-i Millîye Gazetesinde Çıkan Haber, Yazı ve Şiirler

Satvet-i Millîye'de, Elazığ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcüsü olması hasebiyle, Millî Mücadele ile ilgili çok sayıda yazı ve haber çıkmıştır. Bunlardan bazıları şu başlığı taşımaktadır: “*Mukaddes Ordumuz İstiklâl Cidâlımın Birinci Hatve-i Zaferini Atarak Afyon Karahisarı İşgâl Eylemiştir*”,⁸² “*İzmir'de Muhtâriyet İlânı*”,⁸³ “*İngiliz Memurları Trakya'da*”,⁸⁴ “*Mudanya Mukâvele-i Askeriyesi Şerefine Tezâhürat*”,⁸⁵ “*Gâzi Pâşâ Hazretlerinin Beyânnâmesi*”,⁸⁶ ve “*Yunan Cinayetinin İngiliz Vahşetinin Timsâli Samsunun Bombardımanı*”.⁸⁷

Gazetede, sütunlarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci dönem seçimlerine de geniş yer vermiştir. Bu seçimlerle ilgili bazı haber ve yazı başlıkları şöyledir: “*Mebus İntihâbında Milletın Vazifesi*”,⁸⁸

⁸⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: I, Cilt: 24, İçtima: 137, 13.11.138 (1922), s. 499-500.

⁸¹ İ. Sunguroğlu, **Harpur Yollarında**, C II, s. 539; E. Kuran, “Millî Mücadele'de Harpur”, s. 117.

⁸² **Satvet-i Millîye**, 28 Ağustos 1338 / 28 Ağustos 1922, Sayı: 22, s. 1.

⁸³ **Satvet-i Millîye**, 24 Temmuz 1338 / 24 Temmuz 1922, Sayı: 18, s. 1.

⁸⁴ **Satvet-i Millîye**, 17 Temmuz 1338 / 17 Temmuz 1922, Sayı: 17, s. 1.

⁸⁵ **Satvet-i Millîye**, 16 Teşrin-i Evvel 1922 / 16 Ekim 1922, Sayı: 29, s. 1.

⁸⁶ **Satvet-i Millîye**, 10 Haziran 1339 / 10 Haziran 1923, Sayı: 36, s. 1.

⁸⁷ **Satvet-i Millîye**, 12 Haziran 1338 / 12 Haziran 1922, Sayı 15, s. 2.

⁸⁸ **Satvet-i Millîye**, 10 Haziran 1339 / 10 Haziran 1923, Sayı: 36, s. 1.

“*Mühtehib-i Sani intihabına 20 Haziran’da Başlanacak*”,⁸⁹ “*Saadet Goncaları-Nâmzedlerimiz*”,⁹⁰ “*Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti’nin Müntehib Sâni-leri*”,⁹¹ “*Mebus Ne Demektir*”⁹² ve “*İntihabat İşleri*”.⁹³

Satvet-i Milliye’de dış siyasî meseleler hakkında haberler de yer almıştır. Bunların bazıları: “*Müttefiklerin Bulgaristan’ı Boğması*”,⁹⁴ “*Hindistan Sulh İçin Devletlerin Vaki Teklifini Protesto Ediyor*”,⁹⁵ “*Rapallo Muâhedenamesi*”⁹⁶ ve “*İrlanda’nın Kararı*”⁹⁷ başlığını taşımaktadır.

Elazığ’da yayımlanan Satvet-i Milliye, bir şehir gazetesidir. Dolayısıyla gazete sütunlarında, özellikle de ikinci sayfada mahallî haberler ve yazılar ağırlıktadır. Bunlardan bazılarının başlığı ise: “*Sel hasârâtı*”,⁹⁸ “*Memleketimizin Tarihini Bulalım Yazalım*”,⁹⁹ “*Köylümle Hasbihâl*”,¹⁰⁰ “*Polis Müdürümüz Geldi*”,¹⁰¹ “*Maarif Müdür-i Muhteremimizin Azlı*”,¹⁰² “*Dükkân Levhaları*”,¹⁰³ “*Darül-Mualliminde Küşâd Edilen Tatil Dersleri*”,¹⁰⁴ “*Cinayet*”¹⁰⁵ ve “*Memleketimiz Zenginlerine ve Tüccârâtına*”¹⁰⁶ şeklindedir.

Satvet-i Milliye gazetesinde az da olsa şiirler de yayımlanmıştır. Daha çok millî ruha hitap eden bu şiirler: “*Kandil Gecesi*”,¹⁰⁷ “*Bize Vız*

⁸⁹ **Satvet-i Milliye**, 10 Haziran 1339 / 10 Haziran 1923, Sayı: 36, s. 1.

⁹⁰ **Satvet-i Milliye**, 24 Haziran 1339 / 24 Haziran 1923, Sayı: 38, s. 1.

⁹¹ **Satvet-i Milliye**, 24 Haziran 1339 / 24 Haziran 1923, Sayı: 38, s. 2.

⁹² **Satvet-i Milliye**, 1 Temmuz 1339 / 1 Temmuz 1923, Sayı: 39, s. 1.

⁹³ **Satvet-i Milliye**, 15 Temmuz 1339/ 15 Temmuz 1923, Sayı: 41, s. 1.

⁹⁴ **Satvet-i Milliye**, 19 Haziran 1338 / 19 Haziran 1922, Sayı 16, s. 1.

⁹⁵ **Satvet-i Milliye**, 22 Mayıs 1338 / 22 Mayıs 1922, Sayı: 13, s. 1.

⁹⁶ **Satvet-i Milliye**, 24 Temmuz 1338 / 24 Temmuz 1922, Sayı: 18, s. 2.

⁹⁷ **Satvet-i Milliye**, 19 Haziran 1338 / 19 Haziran 1922, Sayı 16, s. 1

⁹⁸ **Satvet-i Milliye**, 22 Mayıs 1338 / 22 Mayıs 1922, Sayı: 13, s. 1.

⁹⁹ **Satvet-i Milliye**, 22 Mayıs 1338 / 22 Mayıs 1922, Sayı: 13, s. 2.

¹⁰⁰ **Satvet-i Milliye**, 5 Haziran 1338 / 5 Haziran 1922, Sayı: 14, s. 1.

¹⁰¹ **Satvet-i Milliye**, 5 Haziran 1338 / 5 Haziran 1922, Sayı: 14, s. 2.

¹⁰² **Satvet-i Milliye**, 2 Teşrin-i Evvel 1338, 2 Ekim 1922, Sayı: 27, s. 2.

¹⁰³ **Satvet-i Milliye**, 25 Eylül 1338 / 25 Eylül 1922, Sayı: 26, s. 2.

¹⁰⁴ **Satvet-i Milliye**, 24 Haziran 1339 / 24 Haziran 1923, Sayı: 38, s. 2.

¹⁰⁵ **Satvet-i Milliye**, 22 Mayıs 1338 / 22 Mayıs 1922, Sayı: 13, s. 2.

¹⁰⁶ **Satvet-i Milliye**, 8 Temmuz 1339/ 8 Temmuz 1923, Sayı: 40, s. 1.

¹⁰⁷ **Satvet-i Milliye**, 5 Haziran 1338 / 5 Haziran 1922, Sayı: 14, s. 2.

Geliyor”,¹⁰⁸ “*Şanlı Orduya*”,¹⁰⁹ “*Allah’a Niyaz*”,¹¹⁰ “*Türk Babası*”,¹¹¹ “*Misak-ı Millî*”,¹¹² “*Büyük Başkumandanımıza*”,¹¹³ “*Bayrak*”,¹¹⁴ ve “*Yunanlılara Karşı*”¹¹⁵ şeklinde başlıklandırılmıştır.

Satvet-i Milliye gazetesinin başyazıları da oldukça önemlidir. Süreklilik arz etmeyen başyazılar da genellikle imzasız veya değişik isimlere aitti. Gazetede imzasız başyazılar şunlardır: “*İftirâlar Dolayısıyla*”, “*Yunanın Yeni Nâmerdliği*”, “*Şark-ı Kâribde Türk-Yunan Muhâsemâtî*”, “*Ordu Zafere Doğru İken Bizim Vazîfemiz*”. Gazetede, Hulusi imzasıyla 25 Eylül 1922 tarihinde yayımlanan “*Hâlâ İngiliz Tuzakı*” ve 16 Ekim 1922 tarihinde yayımlanan “*Zafer-i Siyâsî*” başlıklı iki yazı da mevcuttur. Gazetede diğer başyazılar ise şunlardır: Ergani Mebusu Hakkı Bey’in “*Harb ve Sulh*”, A.N.’nin “*İlhâmât*”, Emin Hüseyin’in “*İlhâmât*”, Behzat Tevfik’in “*Büyük Adamların Rolü*”.¹¹⁶

SONUÇ

Basının, günümüzde olduğu gibi geçmişte de halkın bilinçlendirilmesi, bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesinde çok önemli bir yeri vardır. Bu sebeple geçmişte yayımlanan dergi ve gazeteler, içeriğindeki zengin malzeme dolayısıyla, yayımlandığı dönemin tarihine ışık tutan emsalsiz kaynaklardır. Millî Mücadele Dönemi’nde Elazığ’da yayımlanan Satvet-i Milliye gazetesi de bunlardan biridir.

Satvet-i Milliye gazetesi, dönemin bütün olumsuzluklarına, yokluğuna ve yoksulluğuna rağmen çıkartılan bir gazetedir. Gazete, Millî Mücadele’nin hararetli bir savunucusu, Elazığ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin sözcüsüdür. Bu yüzden Millî Mücadele’nin ruhuna

¹⁰⁸ **Satvet-i Milliye**, 17 Temmuz 1338 / 17 Temmuz 1922, Sayı: 17, s. 2.

¹⁰⁹ **Satvet-i Milliye**, 4 Eylül 1338 / 4 Eylül 1922, Sayı: 23, s. 2.

¹¹⁰ **Satvet-i Milliye**, 28 Ağustos 1338 / 28 Ağustos 1922, Sayı: 22, s. 2.

¹¹¹ **Satvet-i Milliye**, 28 Ağustos 1338 / 28 Ağustos 1922, Sayı: 22, s. 2.

¹¹² **Satvet-i Milliye**, 4 Eylül 1338 / 4 Eylül 1922, Sayı: 23, s. 2.

¹¹³ **Satvet-i Milliye**, 18 Eylül 1338 / 18 Eylül 1922, Sayı: 25, s. 1.

¹¹⁴ **Satvet-i Milliye**, 25 Eylül 1338 / 25 Eylül 1922, Sayı: 26, s. 1.

¹¹⁵ **Satvet-i Milliye**, 2 Teşrin-i Evvel 1338 / 2 Teşrin-i Evvel 1922, Sayı: 27, s. 2.

¹¹⁶ U. Üçüncü, **Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz**, s. 173-174.

uygun bir yayın politikası takip etmiş, okurlarını bilgilendirme ve aydınlatma çabası içerisinde girmiştir. Bu amaç doğrultusunda gazetede, halka cesaret verici çok sayıda yazı yayımlanmıştır. Bu yazılar incelendiğinde, Millî Mücadele'nin derin hissiyatını bütün açıklığıyla görmek mümkündür. Satvet-i Milliye'nin imtiyaz sahibi Hoğuluzâde Mustafa Hulusi ve heyet-i tahririye müdürü Ahmet Kemâl gibi henüz yirmili yaşların başında olan genç kalemler, yazdıkları makaleler ve şiirlerle, bugün dahi gıpta edilecek bir bilgi birikimine sahip olduklarını göstermektedirler. Bu durum esasen Elazığ'ın o günkü eğitim ve kültür seviyesini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Ayrıca, Ankara ve İstanbul gibi ülkenin önemli matbuat merkezlerinde bile karikatür basacak teknolojik imkânlar kısıtlı iken, Marcarzâde M. Hakkı'nın, halkın dikkatini çekmek için jilette şimşir üzerine yaptığı karikatürler her türlü takdirin üzerindedir.

İstiklal Harbi'nin bütün şiddetiyle devam ettiği dönemde yayımlanan Satvet-i Milliye, Ankara'nın Elazığ'daki sesi olmuştur. Millî Mücadele'nin lehine kamuoyu oluşturmanın yanı sıra, yayımladığı resmî tebliğ ve beyânnâmelerle üzerine düşen vazifeyi fazlasıyla ifa etmiştir.

Satvet-i Milliye gazetesi, Elazığ'da kendisinden sonraki basın hayatını da etkilemiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte, şehirde birçok gazete ve derginin yayımlanmasında bu gazetenin katkıları büyüktür. Zira Satvet-i Milliye kapandıktan sonra, burada yazı yazan Mustafa Hulusi ve Ahmet Kemâl gibi kalemler, şehrin basın hayatı içinde olmaya devam etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AÇIKSES, Erdal, ÇAKMAK, Zafer, **Satvet-i Milliye Gazetesi (Transkripsiyon ve Asıl Metin)**, ELESKAV Yayınları, Elazığ, 2003.
- AKSİN, Ahmet, **19. Yüzyılda Harput**, Ceren Ofset ve Matbaacılık, Elazığ, 1999.
- BAYKAL, Hülya, **Türk Basın Tarihi (1831-1923)**, İstanbul, 1990.
- COŞAR, Ömer Sami, **Milli Mücadele Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1964.
- ÇAKMAK, Zafer, “Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, **Dünü ve Bugünüyle Harput (Sempozyum: 24-27 Eylül 1998 -Elazığ)**, C I, Elazığ, 1999, s. 263-276.
- ÇAKMAK, Zafer, “Elazığ’da Yayınlanan İlk Gazete: Mamuretü’l-Aziz”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, 1/3 (Haziran 2003), s. 28-32.
- ÇAPA, Mesut, “Tokat’ta 1943 ve 1946 Genel Seçimlerinde Adaylık Başvuruları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014-Tokat)**, Bildiriler, C I, Ankara, 2015, s. 311-326.
- DEVRİM, Ali, **Mamuretü'l-Aziz Vilayet Gazetesi (1883-1886)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988.
- Elazığ Eğitim Tarihi**, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ, 2010.
- ERDEHA, Kâmil, **Millî Mücadelede Vilâyetler Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- GÜNER, Zekâi, KABATAŞ, Orhan, **Millî Mücadele Dönemi Beyânnâmeleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990.

HAYKIR, Yavuz, HAYKIR, Handan, “Elâzığ Basın Tarihi (1883-1960)”, **Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi, (17-19 Kasım 2014-Elazığ)**, C II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 1165-1193.

İBRAHİMOV, Osman, “Osmanlı Devleti’nde İlk Basın Yayın Faaliyetleri ve Tuna Gazetesi” **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5 (2016), s. 82-94.

İNÜĞUR, Nuri, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, “Milli Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu’da Yenigün”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (Atatürk Özel Sayısı)**, 36/1-4 (Ocak-Aralık1981), s. 179-202.

KURAN,ERCÜMENT, “Millî Mücadele’de Harput”, **Tarih İçinde Harput**, Elazığ, 1992, s. 113-117.

MEMİŞOĞLU, Fikret, “Elâzığ’da Basın Hayatı”, **Yeni Fırat**, 22 (Nisan 1964), s. 21-22.

ÖZKAYA, Yücel, **Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

ÖZTOPRAK, İzzet, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

Satvet-i Milliye Gazetesi

SUNGUROĞLU, İshak, **Harput Yollarında**, C II, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1959.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1969.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 24, İçtima: 137, 13.11.138 (1922).

TORAMAN, Ömer, “Dr. Nazmi Aziz (Selcen): Erzurum Kongresi Elazığ Temsilcisi”, **Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, (23-25 Mayıs 2013 Elazığ), Bildiriler**, C. II, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2013, s. 697-706.

ÜÇÜNCÜ, Uğur, **Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2010.

TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973

VARLIK, Bülent, “Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 99-102.

YAŞAR, Muammer, **Anadolu’da ilk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkıyye**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara 1971.

YUST, K., **Kemalist Anadolu Basını**, (Yayına Hazırlayan: Orhan koğlu), Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1995.

سطو ملیه

تاریخ استوارده یزیت له / نایمن استلال

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

تاریخ استوارده یزیت له / نایمن استلال

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

تورک تاریخ افتخارنده یالیزله پارلا یاز مقدس برکون

CUMHURİYET DÖNEMİ MARDİN BASININDAN BİR ÖRNEK: ULUS SESİ GAZETESİ

Aysel FEDAİ*

ÖZET

Toplumsal ve yerel basın iletişim araçları içinde en yaygın ve en etkili olanı kuşkusuz gazetelerdir. Türkiye’de çok sayıda gazete ve dergi çıkarılmakta olup, bu gazete ve dergilerle halkın aydınlatılması sağlanmaktadır. Yurt düzeyinde ve büyük şehir merkezlerinde çıkarılan ulusal gazetelerin yanı sıra, bazı yerlerde bölgesel (yerel) gazeteler de bulunmaktadır. Bu gazeteler, bulunduğu il ve ilçelerine hitap etmesi açısından günümüzde oldukça fazladır. Yerel basın olarak adlandırılan Anadolu’nun muhtelif şehir, ilçe ve kasabalarında birbir güçlükler içerisinde yayınlanan bu gazeteler, yayımlandıkları dönem itibarıyla toplumu aydınlatma görevini yerine getirmiş ve yayımlandıkları bölgenin sorunlarıyla yakından ilgilenmişlerdir. Aynı zamanda bu basın çalışmalarında, bölgenin sosyal, siyasi, iktisadi vb. özelliklerini de görmek mümkündür. Bu bakımdan ulusal basın kadar yerel basın da sosyal bilimciler tarafından önemli bir kaynak esasını oluşturmuştur.

Yerel basın organları bulunduğu yörenin aynasıdır. Yayımlandığı yörenin sorunlarını dile getiren ve halkın gözü kulağı olan yayın organları, yörenin gündemini oluştururken, kamuoyu yaratılmasına da katkı sağlar. İşte bu nedenle, yerel gazeteler ve diğer yayın organları buldukları yörelerde çok önemli bir yer tutar. Bu bağlamda, özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Mardin’de de, yerel basın çalışmaları başlamıştır. Mardin basın tarihinde ilk kez Türkçe baskı yapan bir matbaa getirtilerek,

* Okt., Mardin Artuklu Üniversitesi, MARDİN, ayselfedai@gmail.com

1927 tarihinde Mardin vilayet matbaası kurulmuştur. Ulus Sesi gazetesi ise daha önce Halk Sesi adıyla 1 Ağustos 1927 tarihinde Diyarbakır'da doğan ve bir yıl Şanlıurfa'da çıktıktan sonra Mardin'de onuncu yılında yani 1936 tarihinde gündelik olarak çıkmaya başlayan önemli yerel gazetelerimizdendir.

Bu çalışmada, Mardin ve çevresinin tarihine ilişkin birinci elden kaynak olarak kabul ettiğimiz "*Mardin Ulus Sesi*" gazetesinin analizi yapılmış, gazetenin amacı, muhtevası, yayın politikası, yazar kadrosu ve yayın periyodu gibi vs. özellikleri incelenerek Türkiye'de Cumhuriyet dönemi bir yerel basın örneği ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi Basın, Yerel Basın, Mardin, Mardin Basını, Ulus Sesi Gazetesi, Mehmet Siret Bayar

AN EXAMPLE FROM MARDIN PRESS OF THE REPUBLIC PERIOD: ULUS SESİ NEWSPAPER

ABSTRACT

The most common and the most effective ones among the social and local press communication tools are doubtlessly newspapers. In Turkey, lots of newspaper and magazine are published and through these newspapers and magazines the enlightenment of the people is provided. Besides the national newspapers published in nationwide and big city centers, in some places regional (local) newspapers also exist. These newspapers are quite a lot in our day in terms of addressing to the province and the districts where they are present. These newspapers published with countless difficulties in various cities, districts and towns of Anatolia and named as local press, fulfilled the duty of enlightening the society beginning from the period they are published and involved closely with the problems of the region where they are published in. At the same time, in these press works, it is also possible to see social, political, financial etc. characteristics of the region. In this respect, local press as well as the national press constituted an important source basis by social scientists.

Local press organs are the mirrors of the region where they are present. While the press organs, that voice the problems of the region where they are published in and are eye and ear of the people, constitute the agenda of the region, they also contribute to the public opinion creation. By this reason, local newspapers and other press organs take a very important place in the regions where they are present. In this context, particularly after the proclamation of the Republic, like it was in many parts of the Anatolia, in Mardin as well local press works began. Mardin brought a printing press for the first time in Turkish press history, and in 1927 the Mardin vilayet printing house was established. The Ulus Sesi newspaper is one of the most important local newspapers that was born in Diyarbakir on 1 August 1927 and named after the People's Fellowship and started to

appear in Mardin in the tenth year of 1936, day after day, in Şanlıurfa.

In this study, analysis of “*Mardin Ulus Sesi*” newspaper that we consider as first hand source regarding the history of Mardin and its environment was carried out, the newspaper’s characteristics such as purpose, content, publishing policy, writer staff and publishing period etc. were examined and a local press example of the Republic period in Turkey was tried to be discussed.

Key Words: Republic Period Press, Local Press, Mardin, Mardin Press, Ulus Sesi Newspaper, Mehmet Siret Bayar

Giriş

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren Anadolu merkezlerinde yayınlanmış süreli yayınlar, önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Anadolu'nun küçük yerleşim birimlerinde, başka bir deyişle taşra merkezlerinde yerel basın varlığı, matbaanın¹ yörede hayat bulması ile doğrudan ilişkilidir. Küçük yerleşim yerlerindeki ekonomik ve sosyal güçlükler matbaanın bu bölgelerde kurulmasını ve kullanılmasını zorlaştırmıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminin başlarından itibaren, basın ve matbaanın etkin kullanılmasını sağlayacak ekonomik sıkıntılar ile bu doğrultuda çalıştırılacak kalifiyeli eleman eksikliği ve teknolojik imkânsızlıklar, bazı yerel merkezlerde başta gazete olmak üzere süreli yayınların çok geç bir zamanda başlamasına neden olmuştur².

Türkiye'de çıkan belli başlı gazeteler, gününden birkaç gün sonra ancak Mardin'e ulaşmaktaydı. İmkânlar ve olanaklar o dönemin Mardin'i için oldukça kısıtlıydı. Gazeteler üç gün sonra ele geçiyordu. Aynı zamanda ulaşım sıkıntısı hat safhadaydı. O dönem ulaşım yalnız tren veya Mardin'i Diyarbakır'a bağlayan 92 kilometrelik şose yolu vasıtasıyla yapılmaktaydı. Varsa kara tren yoksa otobüsler ile 9-10 saat kadar süren Mardin-Diyarbakır karayolu çukur şose ve

¹ Mardin'de ilk matbaa-basın makinesi 1845 yılında Süryani Kadim Patriği II. Yakup tarafından getirilen küçük bir makineden teşekküldür. Böylece 1845 yılından itibaren Mardin basınında ilk adım atılmıştır. 1872 yılına baktığımızda, Patrik IV. Bitris tarafından Londra'dan getirilen makine ile iki büyük matbaa, Deyrülzafaran Manastırı'nda kurulmuştur. İlk etapta Mardin şehrinin basın ihtiyacı bu matbaa ile giderilmiştir. Hikmet adlı dergi, Metropolitliğin ilk aylık dergisi olarak bu matbaada basılmıştır. M.H. Dolapönü, 1950 yılında bu iki matbaa makinesini Deyrülzafaran Manastırı'ndan şehir merkezine taşıtmıştır. Deyrülzafaran Manastırı'nda kullanılan bu iki matbaa şehrin ilk matbaasını oluşturmaktadır. 1926-1927 yılında Mümin Bey tarafından Mardin'e ikinci matbaa makinesi getirilmiştir. Bu makine daha sonraki yıllar Mehmet Siret Bayar'a devredilecektir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Metropolit Hanna Dolapönü, **Tarihte Mardin İtr-el-Mardin fi Tarih Merdi**, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1972, s. 195.

² İrşad Sami Yuca, "Cumhuriyet Döneminde Muş'ta Basın Hayatı (1923-1960)", **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, S 43, Bahar I, 2016, s. 1.

stabilize daracak yollar ile gerçekleştirilmekteydi³. Gazetelerin geç geliştiği güncel konuların anlamını yitirmesine sebep teşkil ederek mahalli gazetelerin zarurîyeti meselesini ön plana çıkarmıştır.

Anadolu'nun muhtelif vilayetlerinde olduğu gibi Mardin'de de bu zorluklara rağmen, 1927 yılında Türkçe baskı yapan ilk matbaa getirtilerek, resmî Mardin Vilayet gazetesi çıkartılmıştır⁴. 9 Ocak 1927 tarihli Mardin Vilayet gazetesinin ilk kez basımı ile matbaa böylece yayın hayatına başlamıştır⁵. İlk etapta haftada bir Perşembe günleri yayınlanan gazete daha sonraki yıllarda Pazartesi günleri yayınlanmıştır⁶. Matbaa, yukarıda saydığımız olumsuzluklara rağmen 1930'lara kadar varlığını devam ettirmişse de verimli çalışma imkânı yakalayamamıştır.

1933 yılında Cumhuriyet Türkiye'sinde vilayet matbaalarının birçoğunun satılması üzerine, Anadolu'daki diğer vilayetlerde olduğu gibi Mardin matbaası da özelleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren özelleştiren matbaanın sahibi, gazete ve matbaa müdürü Mehmet Siret Bayar olmuştur⁷. Gazete müdürü Mehmet Siret Bayar, 1933'te gazeteyi satın alarak "*Ulus Sesi*" adıyla neşretmiştir. "*Mardin Halkevi*" başlığı altında, gazetenin bir sayfasını da Halkevine ayırarak devrim yazıları yazılmış ve haftanın altı günü çıkarılmıştır⁸. Mehmet Siret Bayar, 1927 yılında Diyarbakır'da "*Halk Sesi*" adıyla bir gazete yayımlamıştır. Ancak bu gazete 1933 yılında Mardin'e taşınarak "*Ulus Sesi*" adıyla yayın hayatına devam etmiştir⁹.

³ Latif Öztürkatalay, **Mardin ve Mardinliler**, Seçil Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1995.

⁴ Suavi Aydın, Oktay Özel, Kudret Emiroğlu, Süha Ünsal, **Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s. 382.

⁵ **Mardin Gazetesi**, S 47, 9 Kanuni Sani, 1928.

⁶ **Mardin Gazetesi**, Yıl. 1927, S 15, Mayıs 1927.

⁷ Yavuz Haykır, "Cumhuriyet Dönemi Taşra Basınından Bir Örnek: Midyat Gazetesi", **Uluslararası Midyat Sempozyumu**, (7-9 Ekim 2011), Mardin/Midyat, 2011, s. 198.

⁸ Suavi Aydın, Oktay Özel v.d., a.g.e., .s. gös.yer.

⁹ Suavi Aydın, Oktay Özel v.d., a.g.e., .s. gös.yer.

Günümüzde en az ulusal basın kadar önem teşkil eden yerel basın faaliyetleri de hayatımızın vazgeçilmez unsurları halini almıştır. Bunlar, toplumsal değişimin hızlandırıcısı olma özelliğine sahip olmakla birlikte kısa sürede kamuoyu üzerinde etki yaratıp haberlerin halka doğrudan ulaşmasında da önemli rol oynamıştır Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Anadolu'nun hemen hemen her yerinde yerel basın çalışmalarının başladığını görmekteyiz. Mardin basını da bu yerel çalışmalar içerisinde yer alır. Mardin'deki ilk yerel basın çalışması 1927 tarihinde Mardin vilayet matbaasının kurulmasıyla karşımıza çıkmaktadır¹⁰. 1936 tarihinde günlük olarak çıkmaya başlayan Mardin yerel basın örneği teşkil eden Ulus Sesi gazetesi, Anadolu'nun en uzun ömürlü gazeteleri arasına girmeyi başarmıştır¹¹.

Mehmet Siret Bayar, Mardin tarihinde yerel basın hayatını canlandıran ve geliştiren önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Lise mezunu olmakla beraber, Ulus Sesi gazetesinin il genel meclisi ve daimi encümen üyesidir. Aynı zamanda dönemin tek partisi Cumhuriyet Halk Partisi'ne de üye olan Mehmet Siret Bayar, partisinin fikir ve faaliyetlerini halka duyurmayı ilke edinmiş, bu doğrultuda azimli ve istekli çalışmalarıyla büyük fedakârlıklar göstermiştir. Zira gazetenin daha iyi faaliyet gösterebilmesi için o dönemde partinin desteğine ihtiyaç duyulması da kaçınılmazdır¹².

1893 Siverek doğumlu olan Mehmet Siret Bayar'ın esas mesleği yazarlık idi. 31 Ağustos 1911 yılında 14 numaralı belge numarası ile Siverek Lisesini bitirmiştir. Aynı lisede matematik öğretmenliği yapan Mehmet Siret Bayar, 1920 yılında milli mücadelenin bir hatırası niteliğinde kabul edilen İrfan gazetesini Siverek'te çıkartarak basın hayatına atılmıştır.

¹⁰ **Ulus Sesi gazetesi**, Y. 24, S. 4462, 23 Aralık 1950, s. 1.

¹¹ Mehmet Siret Bayar, "Ulus Sesi Günlük Olurken", **Ulus Sesi gazetesi**, Y. 10, S. 425, 1 Ağustos 1936, s. 1.

¹² **B.C.A.** ; Fon Kodu: 490.01, Kutu No: 1285, Dosya No: 272, Belge No: 1-2.

Mehmet Siret Bayar, 1926'da Siverek kazasını temsilen Urfa vilayeti umumî temsilciliğine seçilmiştir. İki yıl İrfan¹³ Gazetesi'ni, daha sonra ise Diyarbakır Emniyet Teşkilatından devraldığı Halk Sesi (daha sonra Ulus Sesi gazetesi olacak) gazetesini Urfa'da çıkarmıştır. 1930'da Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Öngören'in¹⁴ talimat ve yardımıyla Suriye sınırının gerisindeki propaganda ve olumsuz yayınlar ile esaslı mücadele edebilmek için gazeteyi Urfa'dan Mardin'e getirmiştir. Ekonomik ve sosyal sıkıntılara rağmen büyük fedakârlıklar göstererek, yayın hayatına devam etmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensiplerini yaymaya çalışan bir eksende, devrim hareketlerinin kutlu gayeleri ile Cumhuriyet hükümetinin yüksek emeline hizmet etmiştir. On iki yıldan beri de Mardin vilayeti Umumi Meclis üyeliğinde bulunan yazar, milli teşekkülde aldığı ödevleri başarı ile yerine getirmiştir. Aynı zamanda Urfa Hava Kurumu, Mardin Halkevi Kütüphane ve Neşriyat Kolu ile dört yıl da Kızılay Mardin merkezi başkanlıklarında bulunmuştur. Fransızca, Arapça, Farsça ve az düzeyde İngilizce bilmektedir. Dil, tarih ve sosyoloji alanlarında (bir kısmı basılmakta olan) 15 kadar eseri mevcuttur¹⁵.

¹³ Mehmet Siret Bayar, 1923 Cumhuriyet'in ilanından sonra İrfan gazetesini açmaya karar verir. Siverek'te bölgeye hitap etmek için yerel gazeteyi yayımlayan Bayar, gazeteyi haftalık çıkarmaya başlar. Kısa sürede yaptığı haberler ve attığı başlıklar ile kamuoyu yaratan gazete, Cumhuriyet tarihinde ilk kurulan gazeteler arasına girdi. Mustafa Kemal'in gazeteye yardımları söz konusudur. Mehmet Siret Bayar'ın Mustafa Kemal'e yazmış olduğu mektupta, seri baskıya geçmek istediklerini ve bunun içinde baskı makinesine duyulan ihtiyacı dile getirmektedir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, matbaaya bir adet baskı makinesi ile baskı malzemeleri yanında maddi yardımda bulunmuştur. Bayar gazeteyi yaklaşık olarak 30 yıl çıkardıktan sonra iflasın eşiğine gelir ve gazeteyi kapatmak zorunda kalır. Ayrıntılı bilgi için bk. <http://www.sivereksonhaber.com/irfan-gazetesi-93-yasinda.html> (Erişim Tarihi: 27.11.2016).

¹⁴ Diplomat, siyaset ve devlet adamı olan İbrahim Talu Öngören (D. 1875, İstanbul- Ö. 20 Ocak 1952) aynı zamanda askeri tabiptir. Diyarbakır milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. "İbrahim Tali Öngören", <http://www.biyografya.com/biyografi/8431>, (Erişim Tarihi: 28.08.2016).

¹⁵ B.C.A.; Fon Kodu: 490.01, Kutu No: 313, Dosya No: 1282, Belge No: 2.

1. Kimlik ve Yayın Bilgileri

Tanzimat'ın ilanından sonra mahalli idarelerde yapılan değişiklik ile her vilayette bir matbaanın açılmasına karar verilmiştir. Valilik bünyesinde teşkil olunan bu matbaalarda kırtasiye işlerine ek olarak, salnameler, takvimler ve bilimsel eserler yayımlanmıştır. En önemlisi bu matbaalar sayesinde Anadolu'nun birçok il merkezlerinde, “*resmi vilayet gazetesi*” neşredilmiştir¹⁶. Cumhuriyet döneminde Mardin’de ilk defa 1927 yılında yayınlanan gazete, ilin ismiyle de basımı yapılmış olan Mardin vilayet gazetesidir. Yayın hayatını imkânsızlıklar dâhilinde sürdüremeyen gazete matbaası Mehmet Siret Bayar tarafından 1933’te satın alınmıştır. Ulus Sesi Gazetesi, Halk Sesi adıyla Diyarbakır’da doğmuş ve Mardin’de 1936 tarihinde gündelik olarak çıkmaya başlamıştır¹⁷. Ulus Sesi, “*Siyasal Gündelik Türk Gazetesi*” logosu ile karşımıza çıkmaktadır¹⁸. Gazetenin sahibi ve başmuharriri Mehmet Siret Bayar’dır. Aynı zamanda umumî neşriyat yazı işlerini fiilen idare eden göreviyle de yazı işleri müdürlüğü yapmaktaydı¹⁹. 1 Ocak 1960 yılından itibaren ise bu görevi Kemal Oral üstlenmiştir²⁰.

Yerel basın kapsamında dönemin bütün olumsuz koşullarına rağmen bölgedeki basın-yayın hayatına hizmeti büyük olan Mehmet Siret Bayar, siyasî görüş bakımından Mustafa Kemal hareketine yürekten inanan ve bu uğurda canla başla mücadele eden biridir²¹. Ulus Sesi gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi fikir ve ilkelerini halka duyurabilmek için bunu yayın politikası haline getirmiş ve parti ile iş

¹⁶ Yavuz Haykır, Handan Haykır, “Elazığ Basın Tarihi (1883-1960)”, **Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi**, (17-19 Kasım), Elazığ, 2014, s. 1165.

¹⁷ Suavi Aydın, Oktay Özel vd., a.g.e., .s. 382.

¹⁸ **Ulus Sesi gazetesi**, Y. 10, S. 1414, 1 İkincikanun 1937, s.1.

¹⁹ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 13, S 1414, 1 İkincikanun 1940, s.1.

²⁰ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 32, S 8058, 1 Ocak 1960, s.1.

²¹ Şükrü Dolaş, “Yerel Basın ve Siverek”, <http://www.siverekgenclik.com/mobil/koseyazisi.php?id=1001>, (**Erişim Tarihi: 28.08.2016**).

birliği çerçevesinde çalışmıştır. Bu bağlamda, idarehanesi, yani gazete resmi adresi de, Eski Halkevi Binası Hususi Dairesi'ndedir²². Böylece Ulus Sesi gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yurt geneli faaliyetlerinden halkı haberdar ederek, ulusal basının yerel basın ile entegrasyonunu sağlamıştır.

Ulus Sesi matbaası sadece Mardin merkezdeki gazetenin basımını değil Midyat ilçesinde dağıtımı yapılan Midyat gazetesinin²³ ilk iki sayısını da yayımlamıştır. Daha sonra basımı Midyat'ta gerçekleşen ilçe gazetesinin, 52. sayısından itibaren yayımlanmasını tekrar Ulus Sesi matbaası üstlenmiştir²⁴.

Ulus Sesi gazetesinin 1936 yılından itibaren resmî satış fiyatı 2 kuruş idi²⁵. Türkiye için aylığı 60, üç aylığı 180, altı aylığı 300, seneliği 500 kuruş; Türkiye dışı ise altı aylığı 400, seneliği de 800 kuruştı. Günü geçen nüshalar 10 kuruştan satılırken resmi ilanların her satırından da 10 kuruş alınır²⁶.

Mehmet Siret Bayar, 1970 yılı sonuna kadar Mardin'de Ulus Sesi gazetesini çıkarmıştır²⁷. 1936'dan başlayıp 1970 yılı sonuna kadar devam eden gazete, "*Siyasal Gündelik Türk Gazetesi*" ibaresi ile yayınlanmıştır.

²² **Ulus Sesi gazetesi**, Y 11, S 820, 3 İkincikanun, 1938, s.1.

²³ Midyat gazetesi, Mardin vilayetinin ilçelerindeki ilk gazete olma özelliği taşımaktadır. 1951 yılında yayın hayatına başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yavuz Haykır, a.g.b., s. 200.

²⁴ **Midyat gazetesi**, S 2, 5 Aralık 1951, s.2.

²⁵ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 11, S 827, 12 İkincikanun, 1938, s.1.

²⁶ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 10, S. 427, 17 Eylül 1936, s.3.

²⁷Sadettin Baştürk, "Midyat'ta Yerel Basın", **Makalelerle Mardin-III Eğitim-Kültür-Edebiyat**, Haz: İbrahim ÖZCOŞAR, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, İmak Yay., C III, İstanbul, 2007, s. 309.

2- Yayın Amacı ve Muhtevası

Mustafa Kemal önderliğinde 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, toplumsal hayatı kökten değiştiren ve etkileyen bir takım devrimler arka arkaya gerçekleştirilmiştir. Bu yeniliklerin en önemlilerinden birisi bizzat Mustafa Kemal'in öne sürdüğü, 19 Şubat 1932 yılında 14 vilayette açılan "*Halkevleri*" teşkil etmektedir²⁸. Mardin Ulus Sesi Gazetesi de Atatürk devrimlerini halka duyurmak ve faaliyetleri hakkında bilgi vermek için yayın politikasını belirlemiştir. Bu sebeple gazetenin iletişim adresinin Mardin Halkevi Hususi Dairesi'nde bulunması ve neşriyatının burada yapılması büyük önem arz etmektedir.

Mardin'de gündelik olarak çıkan Ulus Sesi gazetesi, yeni çalışma yolunda Atatürk'ün gösterdiği yol üzerinde Mardin ilinin devrim hareketlerini, halkın siyasi hayat ile birlikte sosyal ihtiyaçlarını söylemeyi ilke edinmiştir. Sayfalarını en çok Atatürk'ün "*Milletin Efendisi*" diye saygı gösterdiği köylünün bilgisini artıracak, sorunlarını dile getirecek yazılarla doldurmayı amaçlayan gazete, yalnız şehirlinin değil, köylünün de bir gazetesi olma özelliğini teşkil etme açısından oldukça önemlidir²⁹.

Gündelik bir gazeteden başta beklenen ödevlerden biri de, hiç şüphesiz haber alma işlerinin hızı ve aynı zamanda doğru olmasıdır. Bunu temin etmek için sürekli çalışan ve fedakârlıklar yapan Ulus Sesi Gazetesi, abone olduğu Anadolu Ajansından, özel gazete muhabirleri aracılığıyla doğru ve hızlı şekilde haber almaktadır. Komşularımız, Suriye ve Irak ile ilgili haberleri doğru bir şekilde almak sınırlarımız açısından önemlilik arz etmektedir.

²⁸ Durmuş Yılmaz, Nadire Emel (Süntar) Akhan, "İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri Konya Halkevi Örneği", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S 29, Bahar 2011, s. 59.

²⁹ **Ulus Sesi gazetesi**, Y. 10, S 425, 15 Eylül 1936, s.1.

Ulus Sesi Gazetesi günlük yayınlanırken uzun yıllar İstanbul gazetelerine yazı yazmış yeni yazarlar da bulunmaktadır. Yalnız Mardin'in değil bölgenin de seçkin gazeteleri arasında yer almaktadır³⁰. Özellikle, Ulus Sesi adıyla 1936 yılından itibaren düzenli bir şekilde çıkan gazetenin, Mardin Halkevi'nin yayın organı olması da gazeteyi değerli kılmaktadır³¹. Mardin Halkevi yayınlarından, Siret Bayar'ın Omay Han, Halkevi: 1, 23 Şubat 1935 Mardin Artıkeli (CHF Mardin Halkevi Broşürü), Ziya Kılıçözü, Öğretmen Evinde, Ziya Kılıçözü, Zehirli Kucak gibi eserler Mardin Halkevi Ulus Sesi matbaasında basılmıştır. Halkevi basın şubesi aracılığıyla Mardin tarihi ve İstiklal Savaşı tarihlerini yazdırıp tefrika etmiş ve basımı yapılarak kitap olarak yayınlamıştır. Halkevi'nin birinci yıldönümünde çıkartılan Mardin Artıkeli broşürü ve Ali Enver Toksoy'un yazdığı Milli Mücadele'de Mardin kitapları, Cumhuriyet Halk Partisinin zor koşullara rağmen basım hayatına ne kadar önem verdiğini göstermektedir³². Ulus Sesi matbaası ve halkevinin bu şekilde eşdeğer çalışması, Mardin basın ve kültür hayatını canlandırmıştır.

Ulus Sesi Gazetesi sahibi ve başmuharriri olan Mehmet Siret Bayar, dönemin şartlarına uygun, şahsi çekişmelerden uzak bir şekilde tarafsızlık politikasını koruyarak, gerek yerel gerekse ulusal gündemi doğru ve hızlı bir şekilde halka sunmayı başarmıştır. Ulus Sesi Gazetesi'nde yayınladığı makalesinde 15 Eylül 1936 tarihinde gündelik olarak yayın hayatına kazandırdığı gazetesinin amacı için şu sözleri sarf etmektedir:

Bu sayısı ile gündelik olarak sayın okurlarının önüne çıkan Ulus Sesi için en büyük amaç, okuyucularının samimi bir tercümanı, halkın

³⁰ **Ulus Sesi gazetesi**, gös. yer.

³¹ C.H.P. Mardin Halkevi, **15. Cumhuriyet yılında Mardin (Cumhuriyet'ten Önce ve Sonra: Halk Broşürü)**, C.H.P. Mardin Halkevi Yayınları, S 5, İstanbul 1938, s. 150.

³² Suavi Aydın, Oktay Özel vd., a.g.e., .s. 382.

ve köylünün derd ortağı, güzel Mardin'in dili ve mevcut bir tarihi olmaktadır.

Sayfalarını en çok Ulu Şefin "memleketin efendisi" diye saygı gösterdiği köylünün bilgisini artıracak, dertlerini söyleyecek yazılarla doldurmayı ülkü edinen Ulus Sesi için yalnız şehirlinin değil, köylünün de bir gazetesi olmak büyük bir amaçtır³³.

Yine aynı gazetede başka bir makalesinde;

Bir gazeteden bilhassa bir il gazetesinden beklenen en büyük ödev halkla senli benli konuşarak dertlerine makas olmasıdır. Bu ödevi başarmağa savaştan, devrim amaçlarını, ulusal kültürü halkın en tenha yaşadığı köşelere, köylere götürmeye ve yaymağa çalışan bir gazetenin de her şeyden önce hüküm vererek, tenkid ederek okuyan, içten ilgili bir okuyucu kütlesine dayanması, ondan yardım görmesi lazımdır.

Bir baba için çocuğunun büyüyüp yetiştiğini, ev bark sahibi olarak hayata atıldığını görmek nasıl bir saadet ve bahtiyarlaksa bir gazete sahibi ile yazarları, hatta diğerleri içinde yaşattıkları gazetenin büyüdüğünü, büyüdüğüce uluslaştığını görmek de büyük bir saadet ve bahtiyarlıktır³⁴.

3- Biçimsel Özellikler

Ulus Sesi gazetesi ismi, 15 Eylül 1936 sayısında, sol üst satırda düz yazı şeklinde geçerken, bu 3 İkincikanun 1938 yılında logo şeklinde ortada yer alması ile değişim göstermiştir. Ulus Sesi Gazetesi yazısının altında "Siyasal Gündelik Türk Gazetesi" ibaresi yer almak ile birlikte bu gazetenin gündelik olarak çıkması süregelen bir durumdur. Gazete'nin son sayısına kadar mevcut durumunu bu şekilde korumuştur. 1938 yılından itibaren Ulus Sesi yazısını ortaya alacak şekilde düşünürsek, her iki tarafını dolduran iki manşet yastığı diye

³³ Mehmet Siret Bayar, "En Büyük Amacımız", **Ulus Sesi gazetesi**, Y 10, S 425, 15 Eylül 1936, s. 1.

³⁴ Mehmet Siret Bayar, "Ulus Sesi Günlük Olurken", **Ulus Sesi gazetesi**, Y 10, S 425, 15 Eylül 1936, s. 1.

tabir edilen kutucukların hâkim olduğunu görmekteyiz. Sol manşet kutucuğunda, öncelikle gazetenin sahip ve başmuharrir Siret Bayar'ın ismi, hemen altındaki yazıda gazetenin yayın tarihi, günü, sayısı ve fiyatı yazılmıştır. Sağ manşet kutucuğunda ise, matbaanın telgraf adresi ya da idarehanesi olan, “*Eski Halkevi Binası Hususi Dairesi*” diye, adresi geçmektedir. Hemen altında ise; “*Mardin’de Ulus Sesi, memleket menfaatine, ait yazılara sahifelerimiz açıktır. Basılmayan yazılar geri verilmez*”, ifadesinin yer aldığını görmekteyiz³⁵. Bu şekilde gazetenin künyesi biçimsel özellikler ile simetrik bir şekilde tamamlanmıştır.

1936 yılından 1950'lere kadar gazete 4 sayfadan teşekkül ederken³⁶, 1950 yılından itibaren bu sayı ikiye düşmüştür³⁷. İlk sayfalarda zaman zaman karikatürler yer almakla beraber, en son sayfada ise reklamı verilen nesnenin şekli resim olarak verilmekte ve reklam yazısı desteklenmektedir. Sayfanın sol üst köşesinde sayfa numarası, sağ üst köşesinde gazetenin sayı numarası ve ortasında gazetenin adı belirtilmiştir. Gazetenin sayfası dört sayfa ile oluşurken birinci sayfada yerel ve ulusal içerikli haberler bir arada verilmiştir. İlk sayfalarda yazılan yöresel bazı makaleler tefrika özelliği taşımaktadır. Bazen de “*sonu 2. sayfada*” ibaresi kullanılarak yazının devamının olduğunu bizlere işaret etmektedir. İkinci sayfada ilk sayfadaki gibi yerel ve ulusal haberler bir arada yer alırken 3. sayfada ise piyasa durumu belirtilerek çeşitli tahılların güncel fiyatları manşet kutucuk içerisine yerleştirilmiştir. Yine aynı sayfada Ulus Sesi gazetesinin abone ve reklam ilan şartları manşet kutucuk içerisinde hem yurt içi hem de yurt dışı fiyatları belirtilmiştir. 4. yani son sayfada ise daha çok resmî ilanlar ve resmî reklamlar yer almaktadır.

Ulus Sesi Gazetesi, iki sayfa olarak çıkartıldığı 1950'li yıllardan itibaren gazete şeklen kendini korumuş son sayfası yine resmi ilan ve

³⁵ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 11, S 964, 30 Haziran 1938, s. 1.

³⁶ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 21, S 3633, 7 Ocak 1948, s. 1.

³⁷ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 23, S 4332, 10 Temmuz 1950, s. 1.

reklamlara ayrılmıştır. Bu reklam ilanları süslenmiş manşet kutucukları içerisinde nesnenin resmi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³⁸ Aynı zamanda şekil itibarıyla gazetenin bazı sayılarında karikatürler ve onunla ilgili yazılar da mevcuttur.

4- Yazar Kadrosu ve Yazı Özellikleri

Ulus Sesi Gazetesi yazar kadrosu daha çok seçkin ve eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır. Mardin Halkevine mensup kişilerin yazıları da devrim hareketleri ve faaliyetlerini halka duyurmaları açısından önem teşkil etmektedir. Hatta ulusal gazetelerde yayınlanan yazıların da yurt haberleri kısmında yer aldığını görmekteyiz³⁹. Başta gazetenin sahibi ve başmuharriri Siret Bayar, R. Arkadaş, Zeki Teoman, Güner, C. Işınay, T. Çelik, Ziya Kılıçözlü (Mardin Halkevi mensubu ve Ortaokul Türkçe Öğretmeni), Falih Rıfkı Atay, E. Akı, F. Vural (Mardin Valisi), Asım Erkan, M. Rüştü Ayaz, Kazım Ünlügül'ün imzalı yazıları yer almaktadır. İkinci, Uluğoğlu, Gözlükçü Amca, Keyfli, Sporcu vb. yerel haber konularının içeriğine göre müstear imzalar da bulunmaktadır. M. Rüştü Ayaz, Zeki Teoman gibi isimlerin, gazetede sadece yazılarını değil aynı zamanda şiirlerini de görmekteyiz.

Mehmet Siret Bayar ve takımı Ulus Sesi gazetesinin hem yazarlığını ve mürettepliğini hem de bayiliğini yapmaktaydılar. Bu kadro aslen Mardinli olmayıp nereden ve nasıl Mardin'e gelip yerleştikleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu gazetenin haber dairesi yetkilisi Cemal Bey idi. Cemal Bey'in elinde bir tomar gazete ile dağıtım yaptığı bilinmektedir⁴⁰.

Ulus Sesi gazetesindeki yazılar, içeriklerine ve sayfa numaralarına göre kategorilere ayrılmıştır:

³⁸ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 10, S 465, 2 İkinciteşrin 1936, s. 1.

³⁹ **Ulus Sesi gazetesi**, Y 10, S 459, 24 birinciteşrin 1936, s. 1.

⁴⁰ Latif Öztürkatalay, a.g.e., gös. yer.

Ulus Sesi gazetesinin ilk sayfası daha çok yerel ve ulusal basın haberleri kısmından oluşmaktadır. İlk sayfayı oluşturan yerel yazıların çoğunluğu gazetenin sahibi ve başmuharriri Mehmet Siret tarafından yazılmıştır. Siret Bayar daha çok yarattığı kültür devrimi ile Türk gazeteciliğini ulusallaştıran Ulu Önder Atatürk'ün devrimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Yazarın gazetede yazdığı “*Yeni Çalışma Yolumuz*” adlı yazısında, bu durumu şöyle izah etmektedir:

Ulus Sesi; yeni çalışma yolunda en çok bunu benimseyen, tenkit eden bir okuyucu kütlesine güvenerek yürümeyi ve şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da güçlü ve hızlı olarak Atatürk'ün gösterdiği ışıklı yol üzerinde Mardin ilinin devrim hareketlerini, soysal ve sosyal ihtiyaçlarını yazıp söylemeği ülkü edinmiştir⁴¹.

Ulus Sesi gazetesinin ikinci sayfasında ise; “*Telgraf Haberleri*” başlığı altında yurt ve dünya gündeminden haberler yer almaktadır. Yine aynı sayfada “*Suriye Haberleri*” yazısı söz konusudur. Bu bölümde Suriye, Filistin, Irak ülkeleri ile ilgili haberler mevcuttur.

Gazetenin üçüncü sayfasında yer alan görüşler, hikâyeler ile tarım ve ziraatı ilgilendiren köylü köşesi bölümü bulunmaktadır. Bu aynı zamanda köylüleri de bilgi sahibi etmekte ve bilinçlendirmektedir. Bu sayfanın içerisinde yine tarım ve ziraatçı milletimizi bilgilendirecek tahıl ürünlerinin kilo bazında piyasa fiyatlarını içeren manşet haber bulunmaktadır. Aynı sayfada, gazetenin satışını yakından ilgilendirecek olan abone ve ilan şartlarını içeren manşet mevcuttur.

Gazetenin dördüncü yani son sayfası olarak adlandırdığımız bölümde ise, daha çok reklam ve resmi haberler yer almaktadır. İlan verilen reklamlar daha çok resimli ve süslenmiş manşet kutucuk olarak verilmektedir.

⁴¹ Siret Bayar, “Yeni Çalışma Yolumuz”, **Ulus Sesi gazetesi**, Y 10, S 425, 15 Eylül 1936, s. 1.

Sonuç

Cumhuriyet dönemi Türk basını, bir toplumun değişiminde, yeni kültürler edinmesinde veya oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Tek Parti sisteminin faydalarını ve halka yeni bir modern hayat sağlama bağlamında sundukları devrimleri anlatacak olan ulusal ve yerel basının gerekliliği de bu şekilde ön plana çıkmıştır. Tek Partili iktidar yıllarında yerel basının gelişmesi ve Halkevlerinin açılmasıyla birlikte il ve ilçelerde basın yayın hayatının çeşitlenmesi ve canlanması, Cumhuriyet döneminde yerel basın için kayda değer gelişmelerdir. Halkevlerinin açılma nedenlerine baktığımızda, resmi bildiri ve açıklamalardan ziyade, o dönemin ekonomik ve toplumsal koşullarının yarattığı gereksinimleri göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu şekilde yerel basın ile ulusal basın birbirini etkilemekte ve birbirinden bağımsız düşünülememektedir.

Birçok sosyal, siyasal devrim ve devrim hareketlerinin ortaya çıkmasında ve halka duyurulmasında yerel basın önemli etkiler bırakmıştır. Sosyal toplumun kitlesel olarak yakın ve uzak çevrelerinde gelişen olaylar hakkında haber almak istemesinin yerel basın hayatı denilen sektörün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Basının zamanla uluslararası, ulusal ve yerel basın şeklinde oluşması, her türlü bilginin topluma sunulmasını da kolaylaştırmıştır.

Mardin coğrafyasının Orta Doğu'ya açılan bir pencere olması nedeni ile Mardin yerel basın hareketleri de oldukça önem arz etmektedir. Küçük yerleşim yerlerinde olan her türlü faaliyet şayet ülke gündemini de ilgilendiriyorsa, bu bilgiler ulusal basına yerel basın aracılığıyla ulaşmaktadır. Bu bağlamda, yerel basın ve ulusal basın birbirini etkilemekte ve birbirine kaynaklık sağlamaktadır.

1870'li yıllardan itibaren İngilizler tarafından Mardin'e bir matbaa getirilmiştir. Ancak matbaayı çalıştıracak eğitilmiş kalifiye eleman olmadığı için bir süre aktif olmamıştır. Esasında Mardin'deki basın faaliyetlerine Cumhuriyet döneminde başladığını görmekteyiz.

1927 yılında matbaanın Mardin’de kurulması ve daha sonra matbaanın Mehmet Siret Bayar tarafından 1933’lerde satın alınması, Mardin’deki yerel basının yeniden hareketlenmesini sağlamıştır. 1936 yılında günlük olarak çıkarttığı Ulus Sesi gazetesi, döneme ve yerel basına kaynaklık etmiş ve 1970’lere kadar bu gazete varlığını sürdürmüştür. Mardin’deki matbaa ile birlikte yayın hayatına başlayan bu gazete, Mardin’in en uzun süreli gazetesini teşkil etmektedir. Her türlü sosyal ve maddi imkânsızlıklara rağmen gazete, fedakârlıklarda bulunarak döneme ve Mustafa Kemal Atatürk’ün devrim hareketlerine katkıda bulunmuştur.

Bu bağlamda, Ulus Sesi gazetesi faaliyetlerinin yerel ve ulusal basına katkıları bu çalışma ile ilk kez vurgulanmıştır.

ULUS SESİ

— SİYASAL GÜNDELİK TÜRK GAZETESİ —

Sahibi ve Başmuharriri
SİRET BAYAR
29 Birinciteğrin 1936
Perşembe
SAYISI (5) KURUŞTUR

Onuncu Yıl Kuruluş yılı 1 Ağustos 1927 Sayı: 463

Bayramınız kutlu olsun.

Ulu Kurtarıcı Atatürk İnönü ile Başbaşa

Cumhuriyet Bayramı Yalnız bir rejim bayramı değil..

Yakın fakat biri bilsen karşıt iki devri kapsayan bir tarihin içinde yaşayanlarıdır. İmparatorluk, Cumhuriyet..

İmparatorluk, saraylarında zevk ve yiyeceklilikten başka bir şey düşünmeyen hanedanı, acı ve kara günleriyle arkada kaldı, bu uğursuz dâvir bir daha açılmamak üzere kapandı.

Cumhuriyet ise; ulusu, yurdu için her gün yeni bir

devrim yaratan ulü Atası, evrene ışık veren varlıkları ve bu varlıklar içinde yer yer yükselen fabrikaları, memleketi dört yandan saran demir yolları, köylere varınca kadar açılan okulları, elektrikle ışıklanan modera yapıları, sulu, eğeçli yeni şehirleriyle durmadan ilerliyor, büyüyor. ve büyüdüğü Türkse yeni bir hayat, yeni bir yaşayış ve yükseliş yolu açıyor.

İmparatorluk devrinin saray rezvelerini, divarları kükrekler geydirin, sakallarına inciler takan divan sultanlarını, horoz döğüşürün bşyinsiz padişahlarını, cinci hocalarını, Ebu'l-Hidalarını ve en son genel harbini, mütarake günlerini, Türkü esaret ve ölüme sürükleyen „Sevr„ hal henüz unutmuş değiliz. Bu uğursuz günleri hatırlamak bile insana ıtırab veriyor.

SİRET BAYAR

—Sonu 2 inci sayfa—

ULUS SESİ

— SİYASAL GÜNDELİK TÜRK GAZETESİ —

Sahibi ve Başmuharrir
SİRET BAYAR
2 İkinci Teğrin 1936
Pazartesi
SAYISI (2) KURUŞTUR

Onuncu YılKuruluş yılı 1 Ağustos 1927Sayı: 465

Atatürk yıllık Nutuklarını söylediler

İdarî veya ekonomik tedbirlerin iyi tatbiki, tatbik neticelerinin iyi anlaşılması için halkın Hükûmete yardım etmek hevesi iftihar olunacak bir tezahürdür..

Hayatı ucuzlatmak icab ettikçe vergileri endirmek siyasetine devam edeceğiz..

Ankara 1 (A-A) –
Cumhur Reisi Atatürk bu gün Büyük Millet meclisinin beşinci intihab devresinin ikinci içtima yılını aşağıdaki Nutku ile açmıştır.

Sayın Millet Vekilleri:
Sizi sevgi ve saygılarımla selâmlayarak beşinci devrenin ikinci sesesini açıyorum. Derhal söylemeliyimki; bu yıl ilerlemeler yapılacağını kanlım.. Geçen Yıl Türk milleti huzur ve sükûn içinde millî ve insanî âfakya aşk ile koşan kuvvetli ve çalışkan bir varlık gösteriyordu. İdarede ve Adliyede yeni kanunların ve yeni teşkilâtın vatandaşları sevindiren neticeleri görülmüştü. Ekonominin her sahasında ve memleketin her tarafında Türkler kendilerini ve devletlerini tam bir güven için de çalışıyorlardı. Cumhuriyet yeni ve sağlam esaslarla Türk milletinin emin ve metin bir istikbâl yoluna koyduğu kadar asil fikir-

Atatürk Kamutayda Yıllık Nutkunu verirken

şeklinde daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu bizim için çok önemlidir. Çünkü, biz esasen millî mevcudiyetin temelini millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz. Halk ile hükûmet arasındaki yakınlık ve beraber çalışma gayreti ayrıca memnuniyeti mucib bir seviyededir. Bu hususta partimizin feyizli önderliğini ehemmiyetle kaydetmek isterim.

İdarî veya Ekonomik tedbirlerin iyi tatbiki ve tatbik neticelerinin iyi anlaşılması için Halkın Hükûmete yardım etmek hevesi iftihar olunacak bir tezahürdür. Bu ruhl vaziyet Türk milletini ilerletmek ve Türk vatanını imar etmek için çok verimli ve çok esaslı bir amildir. Devleti ve Hükûmeti kendi malı ve korusunu tanımak bir millet için büyük nimet ve mahariyet Türk milleti bu neticeye Cumhuriyette varmış ve her sene bunun artan senelerini görmüş ve göstermiştir. Milletimizin maddî ve manevî huzuruna her

Sona 2 nci sayfa

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 CUMHURİYET ARŞİVİ
C. H. P. GENEL SEKRETERLİĞİNE

19...

Yeniden seçilecek olan Mardin Mebusluğu
 için mensup bulunduğum sayın C. H. Partisi adına namzetliğimin konul-
 masına müsaadelerini saygıyla dilerim. 2/2/543
 Mardin:UlusSesi gazetesi sahib ve imza Sağıncarı
 Vilâyet Usulî meclisi üyesinden Siret Bayar

S. Bayar

Mebusluk Talebname

T A L İ B İ N

Adı, Soyadı	Siret Bayar	Esas mesleği	Muharrirlik
Doğum yeri	Siverek	İhtisası	
Doğum tarihi	1311	Tahsil derecesi	İdadî
İş - Mesgalesi	Muharrirlik U. meclis üyesi	Son tahsilini bitirdiği okul	Siverek İdadisi
Mebusluğunu istediği vilâyet	Mardin	Diploma No. ve tarihi	no:14 31 Ağustos 1328
İkametgâh adresi	Mardin: Şehidiye Mahallesi 56 numaralı evde		
Çalıştığı yer adresi	UlusSesi gazetesi ve Basımverinde		

Partiye kayıtlı bulunduğu

Vilâyeti	Kütük No.
Kazası	Kayıt tarihi
Nahiyesi	Varsa faal vazifesi
Mahalle veya köyü	

Şimdiye kadar bulunduğu memuriyetler, gördüğü fahri hizmetler, Parti teşkilâtı içinde dernekte ettiği faal vazifeler.

Mulga Siverek İdadisi Ulusu Hiyaziye muallimi iken, 1939 da millî mücadeleimizin kıymetli bir hatırası olan (İrfan) gazetesini Siverekte çıkarmak suretile matbuat hayatına atıldım .
 vilâyetin ilk ilgasından sonra, 1926 da Siverek kazasını temsilen Urfa vilâyet usulî meclisi üyeliğine seçildim .
 İki yıl ilk önce İrfan gazetesini ve sonra Diyarbakır Emniyet teşkilâtından devir aldığım Halk Sesi (şimdiki Ulus Sesi) gazetesini Urfa'da çıkardım . 1930 da Birinci Usulî Şeyfettih İbrahim Tali Önenin direktif ve muzaferetile , Suriye hududumuzun gerisindeki menfi propaganda ve neşriyatla daha esaslı mücadele edebilmek için gazetesini Mardine getirdim . Şimdiye kadar burada bir çok mehrumiyetlere katlanarak bu vadede neşriyata devamla Partimizin kutsal prensiplerini yaymaya çalışmakta ve bu suretle Devrimin kutlu g ayelerine ve Cumhuriyet hükümetimizin yüksek amalına hizmet etmekteyim .
 ON İki yıldanberi de Mardin vilâyeti Usulî meclis üyeliğinde bulunuyorum . Muhtelif tarihlerde Vilâyet daimî enclimen üyeliğini de yaptım . Millî teşekküllerde aldığım ödevleri muvaffakiyetle başardım . Urfa hava kurumu, Mardin Halkevi kütüphanesi ve neşriyat kelu ve dört senedir de Kızılay Mardin merkezi başkanlıklarında bulunarak , bu millî teşekküllerimizin de yüksek gayelerine çalıştım .
 Farsince, Arapça, Farça dillerine vakıfım . Az İngilizce de bilirim . Dil, Tarih ve içtimaliyata aîd , bir kısmı basılmakta olan hatıra-

19... kadar eserim vardır .

HATIRA : Verilecek cevapların, ismi, adı ve okunaklı olması rica olunur.

EK-4: Ulus Sesi Gazetesi Sahibi Mehmet Siret Bayar Biyografisi (B.C.A.; Fon Kodu: 490.01, Kutu No: 313, Dosya No: 1282, Belge No: 2.)

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

B.C.A.; Fon Kodu: 490.01, Kutu No: 313, Dosya No: 1282, Belge No: 2.

B.C.A.; Fon Kodu: 490.01, Kutu No: 1285, Dosya No: 272, Belge No: 1.

B.C.A.; Fon Kodu: 490.01, Kutu No: 1285, Dosya No: 272, Belge No: 2.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Mardin gazetesi, Y 1927, S 15, Mayıs 1927.

Mardin gazetesi, S 47, 9 Kanuni Sani, 1928.

Ulus Sesi gazetesi, Y 10, S 425, 1 Ağustos 1936, s. 1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 10, S. 427, 17 Eylül 1936, s.3.

Ulus Sesi gazetesi, Y. 10, S 465, 2 İkinciteşrin 1936, s. 1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 10, S 459, 24 Birinciteşrin 1936, s. 1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 10, S 1414, 1 İkincikanun 1937, s.1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 11, S 964, 30 Haziran 1938, s. 1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 11, S 820, 3 İkincikanun, 1938, s.1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 11, S 827, 12 İkincikanun, 1938, s.1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 13, S 1414, 1 İkincikanun 1940, s.1.

Ulus Sesi gazetesi, Y. 21, S. 3633, 7 Ocak 1948, s. 1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 23, S. 4332, 10 Temmuz 1950, s. 1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 24, S 4462, 23 Aralık 1950, s. 1.

Ulus Sesi gazetesi, Y 32, S 8058, 1 Ocak 1960, s.1.

Midyat gazetesi, S 2, 5 Aralık 1951, s.2.

Tetkik Eserler

AYDIN Suavi, Oktay Özel, Kudret Emiroğlu, Süha Ünsal, **Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2001, s. 382.

BAŞTÜRK Sadettin, “Midyat’ta Yerel Basın”, **Makalelerle Mardin-III Eğitim-Kültür-Edebiyat**, Haz: İbrahim ÖZCOŞAR, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, İmak Yay., C III, İstanbul, 2007, s. 365-387.

BAYAR Siret, “Ulus Sesi Günlük Olurken”, **Ulus Sesi Gazetesi**, Y 10, S 425, 1 Ağustos 1936, s. 1.

C.H.P. Mardin Halkevi, **15. Cumhuriyet yılında Mardin (Cumhuriyet’ten Önce ve Sonra: Halk Broşörü)**, C.H.P. Mardin Halkevi Yayınları, S 5, İstanbul, 1938.

DOLAPÖNÜ Metropolit Hanna, **Tarihte Mardin Itr-el-Mardin fi Tarih Merdi**, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1972.

HAYKIR Yavuz, “Cumhuriyet Dönemi Taşra Basınından Bir Örnek: Midyat Gazetesi”, **Uluslararası Midyat Sempozyumu**, (7-9 Ekim 2011), Mardin/Midyat, 2011, s. 197-214.

HAYKIR Yavuz, Handan Haykır, “Elazığ Basın Tarihi (1883-1960)”, **Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi (17-19 Kasım)**, Elazığ, 2014.

YILMAZ Durmuş, Akhan, Nadire Emel (Süntar), “İlk Dönem Halkevlerinin Eğitim Faaliyetleri Konya Halkevi Örneği”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, S. 29, Bahar 2011, s. 59-95.

YUCA İrşad Sami, “Cumhuriyet Döneminde Muş’ta Basın Hayatı (1923-1960)”, **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, S 43, Bahar I, 2016, s. 1. (201-220)

ÖZTÜRKATALAY Latif, **Mardin ve Mardinliler**, Seçil Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1995.

<http://www.siverekgenclik.com/mobil/koseyazisi.php?id=1001>, Şükrü Dolaş, “Yerel Basın ve Siverek” (Erişim Tarihi: 28.08.2016).

<http://www.biyografya.com/biyografi/8431>, “İbrahim Tali Öngören”, (Erişim Tarihi: 28.08.2016).

<http://www.sivereksonhaber.com/irfan-gazetesi-93-yasinda.html> (Erişim Tarihi: 27.11.2016).

ATATÜRK DÖNEMİ MALATYA BASINI (1923-1938)

Mehmet Serkan ŞAHİN*

ÖZET

19. yüzyıldan itibaren şekillenen Türk Basın tarihi içerisinde vilayet gazeteleri ve yerel basın önemli bir yer tutmaktadır. Kent tarihi çalışmalarının vazgeçilmez kaynakları olan yerel gazetelerin sayısı 20. yüzyıla birlikte büyük bir artış göstermiş ve vilayet gazetelerinin yanı sıra özel matbaaların yaygınlaşması ile birlikte yerel gazetelerin sayısı da artmıştır. Malatya’da çıkarılan ilk gazete olan “Malatya” gazetesi 1923 yılından itibaren Osmanlıca olarak okuyucuların hizmetine sunulmuştur. Osman Hilmi (Taner) Bey tarafından çıkarılan bu gazete cumhuriyetin ilk yılları boyunca kentte çıkan tek gazete olmuştur. Bir süre sonra vilayet matbaasında basılmaya başlanan ve vilayet resmi gazetesi olan Malatya Latin alfabesine geçiş ile birlikte “Yeni Malatya” adı ile çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazeteler haftada bir gün yayınlanmıştır. 1930’lu yıllarla birlikte Malatya’da özel gazeteler yayın hayatına girmeye başlamıştır. 1932 yılında Sait (Fırat) Bey tarafından çıkarılmaya başlanan “Fırat” gazetesini 1935 yılında Mehmet Özkan tarafından çıkarılan “Ünal” gazetesi takip etmiştir. Fırat gazetesi ilk yıllarında haftada iki gün çıkarılırken daha sonra tek gün çıkarılmaya başlanmıştır. Ünal ise günlük olarak çıkarılmış ve bu özelliğe sahip ilk Malatya gazetesi olmuştur. Atatürk Dönemi’nde yayınlanan bu gazeteler erken cumhuriyet dönemi Malatya tarihinin en temel yerel kaynakları olma özelliğine sahiplerdir. Kentte yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tüm gelişmelere sayfalarında yer veren söz konusu gazeteler Malatya kent tarihi araştırmalarına bü-

* Dr., Dicle Üniversitesi, DİYARBAKIR, serkansahin44@gmail.com

yük katkı sağlamaktadırlar. Bu alışmada Malatya, Yeni Malatya, Fırat ve Ünal gazeteleri tanıtılarak Malatya basın tarihine mütevazı bir katkı sağlanmaya alışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Atatürk Dönemi, Malatya gazetesi, Yeni Malatya gazetesi, Fırat gazetesi, Ünal gazetesi.

MALATYA PRESS IN ATATÜRK'S PERIOD (1923-1938)**ABSTRACT**

Provincial newspapers and local press hold an important place in the Turkish Press history have formed since the nineteenth century The number of local newspapers are indispensable source for studies of the urban history, showed a large increase since 20th century and number of local newspapers increased by popularization of private printing as well as provincial newspapers. "Malatya" newspaper was the first newspaper in Malatya presented to readers as the Ottoman Turkish since 1923. This newspaper published by Osman Hilmi (Tanner) had been the unique newspaper in the city during the first years of the republic After a while "Malatya" started to publish in the provincial printing and became provincial official newspaper and it published named "Yeni Malatya" by transition to the Latin alphabet. These newspapers was published one day a week. In 1930s the private newspapers began to break into broadcasting in Malatya. "Ünal" newspaper published by Mehmet Özkan in 1935 followed "Fırat" newspaper published by Sait (Fırat) In 1932. In the first years Fırat newspaper published in two days of the week and then started to publish one day in a week Unal published in daily and was the first newspaper in Malatya has this feature. These newspapers were published in Ataturk's period, have characteristics as being the main local resources of Malatya in early republican era. Newspapers give places the experiments in the city related political, social, economic and cultural development on the pages, provide a great contribution to the history research.of Malatya. In this study, a modest contribution will be provided in the history of press in Malatya by introducing Malatya, New Malatya, Fırat and Unal newspapers

Key Words: Malatya, Atatürk's Period, Malatya Newspaper, Yeni Malatya Newspaper, Fırat Newspaper, Ünal Newspaper.

Giriş

19. yüzyılda her alanda batı temalı bir modernleşme sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim reformları ile birlikte oluşan okuryazar kitlenin hayatına birçok yeniliğin yanı sıra gazete ve dergiler de girmeye başladı. Yüzyılın ikinci yarısında devlet eli ile vilayet matbaalarının kurulması ve taşrada gazetelerin basılmaya başlanması kuşkusuz önemli bir kültürel dönüşüme işaret etmektedir. Bu dönemde sancak/mutasarrıflık statüsünde olan Malatya'da herhangi bir matbaa bulunmazken şehir halkının gazete ile tanışması ancak 1923 yılında mümkün olabilmıştır.

Malatya

Malatya'da yayınlanan ilk gazete olan Malatya gazetesi cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce yayın hayatına başladı. 19 Ekim 1923 tarihinde ilk sayısı yayınlanan gazetenin imtiyaz sahibi Malatyalı Atmalızâde Osman Hilmi (Taner) Bey idi. İdarehanesi Yeni Şirket Hanı içerisindeki bir dairede yer alan Malatya gazetesinin fiyatı 5 kuruştur. Gazetenin senelik abonelik bedeli 250 kuruş, altı aylık aboneliği ise 150 kuruş olarak belirlenmişti.¹ Gazetenin idarehanesi zaman içerisinde önce Jandarma Kışlası bitişiğinde yer alan bir daireye², daha sonra ise Dernek Caddesi'nde bulunan bir daireye taşındı³ ve Hizmet matbaasında basıldı.⁴ 1926 yılında özel idare tarafından satın alınan Malatya gazetesi böylece resmî bir kimlik kazanarak Vilayet matbaasında basılmaya başlandı.⁵

Malatya gazetesi ilk yıllarında “*Şimdilik Haftada Bir İntişar Eder Siyasî, Dinî, İlmî, Fennî, İktisadî Türkçe Gazetedir*”, “*Şimdilik Haftada Bir İntişar Eder Siyasî, İctimâî, İlmî, Fennî, İktisadî Türkçe Gazetedir*” ibaresi ile yayınlanırken, 1926 yılında özel idareye geçmesinin ardından “*Haftada*

¹ **Malatya**, 12 Kanun-ı Sâni 1340.

² **Malatya**, 3 Haziran 1926.

³ **Malatya**, 31 Mart 1927.

⁴ **1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi**, s. 848; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1926-1927**, s. 1128.

⁵ **Malatya**, 20 Mayıs 1926.

bir neşrolunur hükümet gazetesidir”, “Haftada Bir Çıkar Vilayetin Resmî Gazetesidir” şeklinde tanımlandı.

Malatya gazetesinin 21 Ekim 1926 tarihli sayısında gazetenin kuruluş yıl dönümü “*Gazetemizin Sene-i Devriyesi*” başlığı altında okuyucuya şöyle duyuruluyordu: “*Malatya gazetesi bu nüshası ile dördüncü sene-i neşriyesini idrak ediyor. Gazetemiz intişarı tarihinden itibaren hiçbir sekte ve arzaya uğramadan bu üç sene-i kâmile zarfında memlekete nâfi olduğuna kail olduğu prensiplerin peşinden birçok mevânî ve müşkülâtı ik-tihâm ederek yürümüş ve mütemadi sayı ile hakka tapar kalemîyle yazılarıyla bugüne kadar emellerinden birçoklarının tahakkuk ettiğini görmüş olmakla müfthirdir. Gazetemiz bundan sonra da özlü umdeler dahilinde vatana daha faydalı olmaya çalışacağını muhterem karilerine kemal-i samimiyetle vaad ey-ler.”⁶*

Perşembe günleri dört sayfa⁷ olarak çıkarılan Malatya gazetesi 1923-1930 yılları arasında yayınlandı. Gazetenin ilk sayfasında şehir haberleri ile birlikte “*Ajans Haberleri*” başlığı altında ülke gündemi ile ilgili haberlere yer verilirken, ikinci ve üçüncü sayfalar büyük oranda şehir haberlerine ayrılıyordu. Son sayfa ise ilan haberlerinden oluşmakta idi.

Malatya gazetesinin kurucusu Osman Hilmi Bey kendi kurduğu matbaada çıkardığı gazetesinin üç buçuk yıl imtiyaz sahipliğini ve idare müdürlüğünü yaptı. Aynı zamanda CHP Malatya il yönetim kurulu üyesi olan⁸ Osman Hilmi Bey gazeteciliği bıraktıktan sonra 1927-1935 yılları arasında CHP Malatya İl Başkanlığı, 1935-1950 yılları arasında ise Malatya milletvekilliği yaptı.⁹ Gazetenin mesul müdürlüğü görevini üstlenen emekli jandarma yüzbaşı Manastırlı Şevki

⁶ **Malatya**, 21 Teşrin-i Evvel 1926.

⁷ Gazete ilk yayım yılı içerisinde genellikle iki sayfa olarak çıkarılmıştır.

⁸ **Malatya**, 25 Haziran 1341.

⁹ **BCA**, 490.01/312.1274.1; **TBMM Arşivi**, SN: 944; İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi (TBMM V. Dönem)**, c. 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 527.

(Sözen) Bey de CHP Malatya il yönetim kurulu üyesi idi.¹⁰ Zira bu durum Malatya gazetesinin kuruluşundan bir süre sonra vilayetin resmi gazetesi olmasını ve CHP'nin yayın organı olarak nitelendirilebilecek bir yayın politikası izlemesini sağladı. Haftalık tirajı 500 adet olan Malatya gazetesinin başyazarı Kavalalı Hafız Nuri Bey idi.¹¹

20 Mayıs 1928 tarihinde uluslararası rakamların kabul edilmesinden itibaren Malatya gazetesi sayfalarında yeni rakamları kullanmaya başladı. Latin alfabesine geçiş süreci de Malatya gazetesinin sayfalarına yansdı. Bu süreçte Ağustos ayının sonundan itibaren gazetenin ismi ve sloganı yeni harflerle basılmaya başlanırken, Mustafa Kemal Paşa'nın Malatya Valisi Nazmi Bey'e gönderdiği Zafer Bayramı tebrik telgrafi gazeteye yeni harflerle basıldı.¹² Keza Eylül ayında Malatya'ya gelen Başbakan İsmet Paşa'ya ilişkin haber yeni harflerle "*Milletin Gözbebeği Malatya'nın Sevgili Kıymetli Hemşerisi Sefa Geldin*" şeklinde manşetten duyuruluyordu.¹³

Gazetenin 22 Kasım 1928 tarihli sayısında ise Malatya'ya ilk uçağın gelişi "*Şehrimize Gelen İlk Tayyare*" başlığı ile şöyle haber yapılmaktaydı: "*Yedinci Kolordu'ya mülhak ve Diyarbekir Üçüncü Kara Tayyare Tabur Kumandanı Binbaşı Kâzım Bey'in idaresindeki 891 numaralı tayyaremiz geçen Pazar günü Kayseri'den şehrimize gelmiştir. Kıymetli tayyaremizi selamlar ve müşârün-ileyh Kâzım Bey'e beyân-ı hoş-âmedî eyleriz.*"¹⁴

Cumhuriyetin ilk yılları açısından Malatya tarihi için birincil kaynak değerinde olan Malatya gazetesinin söz konusu döneme ait sayı-

¹⁰ 1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, s. 848; Malatya, 21 Nisan 1927; CHP 1936 İl Kongreleri, 1937,

s. 304.

¹¹ 1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, s. 848; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1926-1927,

s. 1128.

¹² Malatya, 6 Eylül 1928.

¹³ Malatya, 13 Eylül 1928.

¹⁴ Malatya, 22 Teşrin-i Sâni 1928.

larından Şeyh Sait İsyanı'nın Malatya'ya olan yansımalarını, inkılâpların Malatya üzerindeki etkilerini, Başbakan İsmet İnönü'nün 1928 yılı Malatya seyahatinin ayrıntılarını incelemek mümkündür. Örneğin Şeyh Sait İsyanı sırasında Belediye Başkanı Hasan (Derinkök) Bey öncülüğünde Malatya'da oluşturulan gönüllü milis kuvvetlerine hitaben Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Başbakan İsmet Paşa ve Dâhiliye Vekili Cemil (Uybadın) Bey'in gönderdikleri teşekkür telgrafları gazetede yer almaktadır.¹⁵

Yeni Malatya

1930 yılında yayın hayatına başlayan Yeni Malatya gazetesinin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Şevki (Sözen) Bey idi. İdarehanesi Dernek Caddesi'nde yer alan Yeni Malatya gazetesinin fiyatı 5 kuruş olarak belirlenmişti. Gazetenin senelik abonelik bedeli 4 lira, altı aylık aboneliği ise 2 lira idi.¹⁶

Yeni Malatya gazetesi "*Haftada Bir Çıkar Hususî Gazetedir*" ibaresi ile yayımlandı ve Malatya gazetesi gibi haftada tek gün baskı yaptı. Dört sayfa olarak çıkarılan Yeni Malatya 1930-1932 yılları arasında yayımlandı. Gazetenin ilk sayfasında Şevki Bey'in başyazısı ve "*Ajans Haberleri*" başlığı altında ülke gündemi ile ilgili haberler yer alırken, ikinci ve üçüncü sayfalarda Malatya haberlerine, dördüncü sayfada ise ilanlara yer veriliyordu.

Yeni Malatya gazetesi yayınlandığı iki yıl boyunca şehirdeki tek gazete olması açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Zira Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Malatya'da örgütlendiği ve 1930 belediye seçimlerine katıldığı ayrıntıları ile Yeni Malatya'dan izlenebiliyor. Söz konusu seçimlerde Yeni Malatya gazetesi Malatya halkını CHP'ye oy vermeye şöyle çağırıyordu:

"Muhterem Vatandaş! B. Gazi Diyor ki: 'CHF, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden doğduğundan beri bu fırkanın reisiyim. Başta Ulu Gazi

¹⁵ Malatya, 12 Mart 1341.

¹⁶ Yeni Malatya, 23 Kânun-ı Sâni 1930.

olduğu halde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; Vatani ve seni düşmanın çizmeleri altından kurtardı. O günleri iyi hatırla! CHF ve onun hükümeti Malatyamızı zulmetten nura gark etti. Bu iyiliği unutma. Dün Viranşehir'de öten medeniyet düdüğü iki ay sonra Malatya'da ötecektir. Bu şaheser Malatyalı ve Malatya mebusu Başvekil İsmet Paşa hazretlerinin yüksek azimlerinden doğmuştur. Muhterem Vatandaş! Yanlış laflara kanma aklını başına toplu. Belediye intihabında reyini İsmet Paşa Hazretlerinin reis olduğu CHF namzetlerine ver”¹⁷

Diğer yandan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Şubat 1931 tarihinde Malatya'ya gerçekleştirdiği ziyarete ilişkin bilgiler vermesi muhtemel Yeni Malatya nüshaları söz konusu gazetesinin TBMM Kütüphanesi'ndeki koleksiyonları arasında yer almaktadır. Ankara Milli Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve İzmir Milli Kütüphane'de ise Yeni Malatya bulunmamaktadır.¹⁸

Yenilik

Yeni Malatya gazetesinin 3 Nisan 1930 tarihli sayısının üçüncü sayfasında yer alan şu kısa haber kentte “Yenilik” adı ile yeni bir gazetesinin çıkarıldığını duyuruyordu: “Yeni Bir Refikimiz ‘Yenilik’ namı ile iki sahifeden ibaret haftalık bir gazetesinin intişara başladığını işittik ve memnun olduk. Yeni refikimizi tebrik ve muvaffakiyetler temenni ederiz”¹⁹. Günümüze ulaşan herhangi bir sayısı tespit edilemeyen gazete hakkında birtakım bilgiler veren Kızılkaya, gazetesinin sahibinin Sabrettin Bey, yazı işleri müdürlerinin ise Kavalalı Hafız Nuri Bey ile daha sonrasında Hacı Bayram (Akçadağ) Bey olduğunu ifade etmektedir. Gazetesinin “Cumhuriyetin Sesi” adı ile çıkarılmasının düşünüldüğünü an-

¹⁷ **Yeni Malatya**, 2 Teşrin-i Evvel 1930.

¹⁸ Mesut Aydın, Atatürk'ün Malatya ziyaretleri üzerine hazırladığı eserinde Yeni Malatya gazetesinin söz konusu sayılarına ulaşamadığını ifade etmektedir. bk. Mesut Aydın, **Atatürk ve Malatya**, Evin Kitabevi, Malatya, 2006, s. 42-43.

¹⁹ **Yeni Malatya**, 3 Nisan 1930.

cak daha sonrasında bu fikirten vazgeçilerek Yenilik adı ile yayınlandığını belirten Kızılkaya, gazeteye ait nüshalara ulaşamadığını da vurgulamaktadır.²⁰

Fırat

8 Ekim 1932 tarihinde Malatya basın hayatına giren Fırat gazetesi Sait (Fırat) Bey tarafından kuruldu. Kuruluş yıllarında idarehanesi Dernek Caddesi'nde yer alan Fırat'ın fiyatı 5 kuruş olarak belirlenmişti ve haftada iki gün "*Pazartesi, Perşembe Günleri Çıkar Cumhuriyetçi ve Halkçı Gazete*" ibaresi ile yayınlanıyordu.²¹ 1936 yılı başlarında günlük olarak yayınlanmaya başlayan Fırat, bu süreçte "*Gündelik Ülkücü Gazete*" ibaresini kullandı ve gazetenin idarehanesi de Gazi Bulvarı'na taşındı.²² Ancak aynı yıl gazete günlük yayın politikasını terk ederek haftada bir gün yayınlanmaya başladı ve gazetenin yeni tanımı "*Cuma Günleri Neşredilir Siyasal Gazete*" oldu.²³ Gazetenin senelik abonelik bedeli ise 5 lira idi.²⁴

1932-1938 yılları arasında dört sayfa olarak çıkarılan Fırat'ın sayfaları tamamen Malatya haberlerine ayrılmıştı. Ayrıca üçüncü sayfada "*Şehir Haberleri*" başlığı altında kent ile ilgili detay haberler veriliyordu. Son sayfada ise ilanlar yer alıyordu.

Fırat gazetesinin sahibi Sait Bey 1934 yılında Fırat soyadını aldı. Tek parti dönemi Malatya siyasetinde etkili olan Sait Fırat Milli Mücadele yıllarında Malatya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı, 1925 yılından itibaren CHP Malatya il başkanlığı ve bu görevden ayrıldıktan sonra CHP Malatya il yönetim kurulu üyeliği yaptı. Bu sü-

²⁰ Nezir Kızılkaya, **Malatya Basın Tarihi (1923-2003)**, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 81.

²¹ **Fırat**, 1 Birinci Teşrin 1934.

²² **Fırat**, 2 Mart 1936.

²³ **Fırat**, 11 Eylül 1936.

²⁴ **Fırat**, 27 İkinci Teşrin 1936.

reçte Fırat gazetesini çıkaran Sait Fırat CHP yanlısı bir yayın politikası takip etti.²⁵ Örneğin 1939 parlamento seçimleri öncesinde Fırat gazetesi seçmenlere manşetten şu hatırlatmayı yapıyordu: “İkinci Müntehiplerin kâmilen bu seçime iştirakiyle reylerini Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerine vermelerinin bir Vatan borcu olduğunu hatırlatırız”²⁶

Fırat gazetesi sahibi Sait Fırat çok partili döneme geçiş ile birlikte 1946 yılında CHP adayı olarak Malatya Belediye Başkanlığına seçildi.²⁷

Fırat gazetesinin 1932-1936 yılları arasında sorumlu müdürlüğünü Mehmet Sadık Eti yaptı. Eti 1940’lı yıllarda ise CHP Kemaliye ilçe başkanlığı ve Kemaliye Belediye Başkanlığı, 1946-1954 yılları arasında ise CHP Malatya milletvekilliği yapmıştır.²⁸

Fırat gazetesi uzun yıllar yayın yapmış ve Malatya basın tarihine geçmiş önemli bir gazetedir. Gazete tek parti döneminden ikinci dünya savaşına, çok partili döneme geçişten Demokrat parti iktidarına kadar uzun bir zaman dilimini içine almakta ve Türkiye tarihinin bu önemli süreçlerinin Malatya’ya olan yansımalarına ait çok önemli bilgiler taşımaktadır.

Başbakan İsmet Paşa Cumhuriyetin 10. yıl dönümü nedeniyle 27 Ekim 1933 tarihinde Fırat gazetesine şu telgrafi çekmişti: “Cumhuriyetin onuncu yılında vatanın sevgili Fırat boyları her bucaktan ziyade coşacaktır. Fırat kıyası memleketlerimiz bütün vatan içinde değerli, kuvvetli varlıklarını ancak cumhuriyet devrinde tanıtmışlardır. Fırat boylarının bir incisi olan Malatya’ya candan sevgilerle tebrikler.”²⁹

²⁵ CHP Malatya Vilayet İdare Heyeti Reisi Şefik Tugay’ın hazırlayıp CHP Genel Sekreterliği’ne gönderdiği “Malatya Vilayet İdare Heyeti 1940 Yılı Birinci Altı Aylık Çalışma Raporu”nda yer alan Mahalli gazete ve mecmualarla parti münasebeti nasıldır? sorusuna Tugay şu yanıtı vermiştir: “Fırat gazetesi ile alâkamız tamdır. Yazıcıları partili arkadaşlarımızdır” bk. **BCA**, 490.01/682.311.1

²⁶ **Fırat**, 24 Mart 1939.

²⁷ **BCA**, 490.01/311.1272.2; **BCA**, 490.01/682.311.1; **Malatya**, 25 Haziran 1341.

²⁸ **TBMM Arşivi**, SN: 1451; Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (TBMM IX. Dönem 1950-1954)**, C 7, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 785-786.

²⁹ **BCA**, 30.10/198.352.15

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 14 Kasım 1937 tarihinde Malatya'ya gerçekleştirdiği ikinci ziyarete ilişkin en temel kaynak niteliğinde olan Fırat gazetesi o tarihi günü manşetten şöyle duyurmuştur: “*Büyük Önder Atatürk Geçen Pazar Günü Şehrimizi Şereflelendirdiler*”. Manşetin ardından söz konusu haber “*Malatyalılar Geniş Tezahüratla Atatürklerini Karşıladılar*” başlığı altında okuyuculara şöyle aktarılıyordu: “...Pazar günü erkenden halkın istasyon ve yollara akın ettiklerini görüyoruz. Havanın bozuk ve yağmurlu olmasına rağmen istasyon ve civarı kadın erkek binlerce halkla hıncahınç dolu. Öğleden evvel merasim kıtası gelerek istasyon meydanında, lise ve ilkokullarda kıtanın yanında yol boyunca yerlerini aldılar. Herkes neşe ve heyecan ile dakika dakika Atatürk'üne muntazır. Pilot treni geldi. İkinci olarak Diyarbekir-Cizre hattının açılma töreninde bulunacak zatlara hamil tren de gelerek yarım saat kadar kaldıktan sonra Diyarbekir'e hareket etti. Saat 13.15: Atatürk'ümüz geliyor haberi ile ihtiram vaziyeti alınırken hususî tren de yavaş yavaş istasyona giriyordu. Büyük bir alkış tufanı koşturdu, tren durdu, toplar atılırken Büyük Şef de yanlarında Başvekil Celal Bayar, Dahiliye Vekili ve C.H. Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Nafia Vekili Ali Çetinkaya, Atatürk'ün kızı tayyareci Sabiha Gökçen, Ali Kılıç, Salih Bozok ve yaverleri ile bazı mebuslar olduğu halde trenden indiler, sevgi ve muhabbet yaşları arasında tazimler sunuldu. Ulu önder yaya olarak istasyon dışında ihtiram durumundaki kıtayı, gökleri çınlatan ‘Yaşa Atatürk’ sesleri ve sürekli alkışlar arasında sırasıyla lise ve ilk mektep okurlarını teftiş ettikten sonra otomobillerine binerek şehre doğru hareket buyurdular. Yol üzerinde olduğu için ilk önce yapılmakta olan iplik ve bez fabrikasını gözden geçirdiler. Sonra, inşaatı henüz bitmeyen, memleket hastanesi önünde durarak izahat aldılar ve C.H. Partisi kurağını şereflelendirdiler. Partide yarım saat kadar kalarak muhtelif mevzular üzerinde görüştükten sonra gene alkışlar arasında otomobillerine binerek istasyona avdet buyurdular. Saat 14 Büyük Şefimiz, teşriflerinde olduğu gibi, sonsuz sevgi ve ‘Yaşasın Atatürkümüz’ sadaları arasında uğurlandılar.”³⁰

³⁰ Fırat, 19 İkinci Teşrin 1937.

Ünal

Malatya basın hayatının ilk günlük gazetesi olan Ünal 19 Ocak 1935 tarihinde yayınlanmaya başladı. M. İhsan Işık tarafından çıkarılan ve idarehanesi Afyon Hanı içerisinde yer alan Ünal'ın fiyatı 60 para idi. “*Gündelik, Cumhuriyetçi, Siyasî, Havadis ve Halk Gazetesi*” ibaresi ile yayınlanan gazetenin senelik abonelik bedeli ise 400 kuruştur. Gazetenin kurucusu M. İhsan Işık ilk sayı için kaleme aldığı başyazıda Malatya'nın günlük bir gazeteden mahrum olduğunu ve bu ihtiyacı karşılamak için Ünal'ın çıkarıldığını belirtiyordu.³¹

Ünal'ın fiyatı zaman içerisinde 1 kuruş olurken,³² idarehanesi de Yeni Cami karşısındaki Ucuzluk Basımevi'ne taşındı.³³

1935-1936 yılları arasında iki sayfa olarak çıkarılan Ünal'ın ilk sayfası çoğunlukla “*Tel Haberleri*” ve “*Şehir Haberleri*” başlıklı iki sütuna ayrılıyordu. İlk sütunda ülke gündemine ilişkin haberler ikinci sütunda ise Malatya haberleri veriliyordu. İkinci sayfa ise ilanlara ayrılmıştı. Gazete tıpkı tek parti döneminde Malatya'da yayın yapan diğer gazeteler gibi CHP yanlısı bir politika izledi. Öyle ki gazetenin bazı sayılarında CHP amblemi altı ok gazete isminin sol yanında yer alıyordu.³⁴

Ünal gazetesinin 10 Haziran 1936 tarihli sayısında manşetten “*Dikkat*” başlığı ile verilen ilan haberde soyadı kanunu gereğince soyadı alma süresinin sonuna gelindiği okuyuculara şöyle hatırlatılmaktadır: “*Soyadı seçmek ve kütüğe yazdırmak için konan müddet 2 Temmuz 1936 tarihinde bitecektir. O tarihe kadar soyadı alıp kütüğe yazdırmayanlar 5 liradan 15 liraya kadar para cezasına çarptırılacağı gibi bunların soyadları doğrudan doğruya vali veya kaymakamlar tarafından takılacaktır.*”

³¹ Ünal, 19 İkinci Kânun 1935; Ünal, 11 Şubat 1935; Cumhuriyetin 50. Yılında Malatya 1973 İl Yıllığı, s. 159.

³² Ünal, 4 Mayıs 1935.

³³ Ünal, 10 Eylül 1935.

³⁴ bk. Ünal, 10 Eylül 1935; Ünal, 17 Eylül 1935; Ünal, 2 İkinci Teşrin 1935; Ünal, 28 Birinci Teşrin 1935.

Halkımızın o tarihten önce soyadlarını seçip nüfus idarelerine bildirmeleri lazımdır”³⁵

Ünal gazetesi Atatürk’ün 1937 yılında gerçekleşen ikinci Malatya ziyaretini “*Büyük Önder Atatürk Dün Şehrimizi Şerefliendirdiler*” manşeti ile duyururken, konu hakkında herhangi bir yoruma yer vermiyordu.³⁶

Sonuç

Cumhuriyet dönemi ile birlikte hızlı bir gelişim sürecine giren Malatya eğitim ve kültür hayatı içerisinde kuşkusuz basın yayın faaliyetlerinin önemli bir yeri vardır. Cumhuriyetin ilanından on gün önce yayın hayatına giren ve şehrin ilk gazetesi olan Malatya gazetesi birkaç yıl sonra vilayetin resmi gazetesi olarak haftalık yayın politikasını 1930 yılına kadar devam ettirdi ve yerini aynı yıl Yeni Malatya’ya bıraktı.

Yeni Malatya iki yıllık yayın hayatında özel gazete statüsünde yayınlanırken, Malatya gazetesinin yönetim kadrosu söz konusu gazeteyi çıkardı.

1932 yılında Fırat’ın yayınlanması ve ardından 1935 yılında Ünal’ın basın hayatına girmesi ile birlikte Malatya’da ilk defa aynı anda iki gazete yayınlanmaya başlandı. Günlük yayın yapan Ünal’ı kısa bir süre Fırat da takip ettiyse de söz konusu gazete aynı yıl tekrar haftalık yayın yapmaya başladı.

Atatürk döneminde şehirde toplam beş gazete çıkarıldı ve bu gazeteler -herhangi bir nüshasına ulaşılamayan Yenilik dışında- tek parti rejiminin etkisi ile CHP çizgisinde bir siyasi gazetecilik anlayışına sahiplerdi. Söz konusu gazeteler büyük oranda CHP Malatya teşkilatında görev yapan siyasetçiler tarafından yönetildiler.

³⁵ Ünal, 10 Haziran 1936.

³⁶ Ünal, 15 Kasım 1937.

EKLER

Malatya (12 Kânun-ı Sâni 1340)

B. M. meclisi (mescanen)
Perşembe - 30 Kânunusani 930

Sayı : 132 - 273 - 4

İdarehanesi
Malatya - Dernek caddesinde
İmtiyaz S. Şevki
Mesul M. ŞEVKİ
Bütün yazı ve idare işleri için
gazete Müdürlüğüne müracaat
edilir.
Derç olunmayan evrak fade
olunmaz

YENİ

Malatya

Haftada bir çıkar Hususi gazetedir

Abonesi

Senetliği : (1) Altı aylığı (2)
Liradır
İllet için Pazarlık Yapılır

Teİgraf adresi
Malatya - YeniMalatya
nushası 5 kuruş

MİLLİ

TASARRUF VE İKTİSAT

Türk milleti, uzun fütühat senelerinin verdiği zevku nes'e için, de siyasi zaferleri ile gülüp eyleriken « İktisat » cephesindeki ihtiyacı atısını düşünememişti. Zamanın ve milli celâdetin yardımı ile bir kaç asır geçen bu mes-tii azametinin ferdalarında bile tebdili cepheye füzum görmedi ve ancak Sürüklenme bir idarecilik takip olundu. Hatta tanzimat tarihinden itibaren garp medeniyetinden aldığı ilhamlarla ve derin zevki hüriyet ve istiklâl hisleri ile meşbu bir halde Mesrutiyeti itrak ettikten sonra dahi, milli varlığını ne demek olduğunu anlamakta tegafül ederek yalnız siyasi cepheye olabileceğini zanneylemiştir. İdame edilen bu kanaattır ki bir recüli devletin Millet meclisi kürsüsünden « Bütçe açığının kurkulanacak bir mahiyeti olmayıp terbiyetkâr bir fazileti » olduğu dusturu meydana çıkarıldı.

Devletin bütün imanı ile sarılıp kocakladığı bu dusturun reşadeti ile bütçe açığı; mütemadilen haricî istikrazlarla kapandı ve tasarruf işi akillara, hiç bir vakit, ogramadı. İstikrazî, müstesna ahvalde, mübah görmek caiz olabilirse de mütemadî yapılanları

« terbiyetkâr fazilet » olarak telâkki etmeğe imkan yoktur, zira senelerin yüklediği borçların memleketin vazî malîsile gayri mütenasip bir hale girmiş olorki günü birinde mü-künütlediye olamaz olur. Bu ise mali bir felakettir, siyasi bir zaaftır, devletin mevcudiyeti siyasiyesi için çok hazer edilecek bir safhadır.

Cümhuriyet hukümeti, eski devirlerin bu hatalı dusturuna kat'iyen yanaşmıyarak ilk günden beri istikrazsiz bütçelerle hareketi kendine şart edinmiştir. Bu tarzı hareket, Türkiye cümhuriyeti hükümetleri için daimi dustur olacaktır. Ancak Türk milletinin de bu nazik cepheyi muhafaza edebilmesi için (Millî tasarruf ve iktisat) je azemi riayetkâr olması icap eder. Bunun için de paramızın, lüzum olmadan, harice gitmesine meydan verilmemelidir.

İthalât ve ihracat diyagramımızı mütalâa edersek, idhalâtımızın ihracatımıza nazaren çok ve binaenaleyh paramızın yavaş yavaş harice gitmekte olduğunu görür ve müteessir oluruz. Duyulan bu teessürün izalesini ise arz edilen diyagramın tevzînde bulabiliriz. o da harice vereceğimiz paraya kadar dahile celbetmekle kabildir.

M. VALİMİZ NAZMÎ B. E

Valimiz Nazmî B. E. nic, Adana muntakası jandarma müfettişi sıfatı ile umum j. kumandanlığı vekâletine tayinini, gününün halledilmiş meslesi addeye biliriz. keyfiyeti ihtihabi hakkındaki lera vekilleri kararnamesinin bugün yarın yüksek tastakı itkiran edeceğine ve istihbaratımızla Gazetenizin neşri arasında, şindiyekadar, belki de etmiş bulunduğuna şüphesiz nazarı ile bakabiliriz. tayin edilme yeni Valimiz Tevfik beyin de bugünlerde gelmesi kuvve ile mühtemeldir.

Kararnamenin Nazmî B. E. ye tebliğinden bir müddet sonra Ankara ya hareket etmesi tabii olup, ağılebi ihtimal, alâkası itibarı ile

Adana tarikin ihtiyar etmesi memulduz :

Barem anununun tabikından sonra, talep-leri üzerine tekaüde sevkedilen miri mumaileyhi ilk geldiği gönlerde gördüğümüz gibi, gene, jandarma miralayı oniformasıyle görürsek hayret etmemeliyiz. Nazmî B. E. di, çok sevilen Valimiz Nazmî B. E. nin, yalnız elbise değiştirmiş, kendisidir, samini ruhumuzda yaşayacak aynı mümtaz şahsiyettir.

Aramızdan ayrılmasını yadrgamamak mümkün değilse de ancak kül halindeki memleketimizin öbür köşesinde vatani diğer bir vazifeyi takabbül etmeleri ile müteselli olabileceğiz.

AJANS HABERLERİ

MAHKÜMİYET

Kalküte 27 (A. A) - Kalkütede yapılan te-zahürat dolayısıyla Bingäle eyaleti kongre Reis ve azaları birer sene hapse mahkûm edilmiştir.

YANGIN

Kan 27 (A. A) - Şehrin mühim bir kısmı yanmıştır. yirmi otüz milyonluk hasar vardır.

Bu noktayı halletmek için çok çalışıp harice, alacağımız mal kadar göndermek ve muhtaç olmadan memleketimiz mahsulatın yiyeceğinden, içeceğinden tutunuzda giyeceğine kadar yerli mal-

lara râğbet etmek Bu mes'elenin düğümü de işte buradadır.

Türk milleti, eminiz ki, siyasi zaferinde olduğu gibi iktisadi gelişinde de, mutlaka, muzaffer olacaktır. **ŞEVKİ**

Fırat (19 İkinciteşirin 1937)

9 / 935

DAN :

ade açılacak hay-

apılacak pravan

verilecektir .

ncümenine mü-

1-4

Ünal

AYI : 1 - SAYI : 209

10 Eylül 1935 240

Fiatı : 1 Kuruştur

Gündelik, Cumhuriyetçi, Siyasi, Havadis-Halk

Gazetesi : İdarehanesi Yenicemi Karşısında

Uzunluk Basım Evi Malatya

ABONESİ: Senelik 300

Altı Aylık 175 Üç Ay-

100 75 Kuruştur .

Uray Peçeleri Kaldırdı Amma.

Çalışkan Uray-
mızın bundan
bir üç hafta evvel
fevkalâde toplantı-
rınca ilk işe bayan-
larımızın peçelerini
kaldırarak onların a-
cunu bir perde arka-
sından seyre etmekte
kurtardı .

Ma'ûmûrki mede-
ni bir millet her va-
kat asrın yeniliklerini
kabul eder . Biz ise ta-
rihimiz üve bezen-
miş bir millet ki ta-
ezelden beri hür ve
serbest bir hayatta
kendimizi herkese ta-
nutmuşuz . . . Kabul edi-
len peçelerin kaldı-
rılmasına gelince a-
radan epey zaman
geçtiği halde bayan-
larımızın hiç atılgış
etiği yok .

Halbuki komşu li-
lerde kabul edilen ka-
rar ve tatbik edilen
günden itibaren her
Türk kadını ferda-
günü peçeği kaldı-
rdığı gibi çarşafıda at-
tı . Çünkü yirminci as-
rın kabul etmediği
eski , tarihe karışan
bu çirkın adetin bu
gün icadı varmı ?

Göz kapayan me-
nimur zabıtların bir
an evvel tatbikini
bekler ergeç olacak
bir işin vakit geçi-
rilmemesini bekleriz .

ŞEHİRİVİZDE YENİ SİNEMA

Haber aldığımızı-
ya göre kızıl ay çocuk
esirgeme kurumu
menfaatına halkevinde
sinema yapılacak onun
bir kaç gün devam
ettikten sonra a-keri
mahalde oynatılaca-
ğı haber alınmıştır .
Bir seneye yakın za-
mandan beri yanan
Cumuriyet sinemasın-
dan sonra halkımız
sinemasız kalmıştı ilk
olarak bu teşebbus
hem bir yardım ve
hürmetle sinemasızlığımızı
telâfi etmiş olacaktır .

Cenevre Reuter
bildiriyor :
kamite üyeleminin

20 İLKTEŞİRİN - PAZAR GENEL
NÜFUS SAYIMI

Bütün soysal yüceltler nüfusa ha-
sarılır . . .

HAŞVENELET
İSTATİSTİK ÜLUM MÜDÜRLÜĞÜ

VAZİYET KARİŞİK - CENEVREDE BED- HİN LONDRA TÜRKİYENİNDE İÇİNDE BULUNDUĞU BİR İZLAŞMA KOMİTESİ KURULDU

Son gelen habere-
lere göre İtalya-Ha-
bes anlaşmazlığının tel-
kik ve basış yolu de-
le bir hal sureti bul-
mak üzere her kişilik
bir komite resmen
tesekküt etmiştir .

Madariğa seçilmiştir .
İtalyanın konseyde
İttihatçıları ile birli-
te bulunmak isteme-
mek konseyin müza-
kerecelerinde hazır bu-
lunuyorlar . İtalyanın
izzetli nefsi huku-
ku zaruretileri bağla-
mak mümkün ola-
bilcektir .

MALATYA

Bay dıñın önüad , yeşil davaklı gelin .
Sen canlı varışın bin iste .li emen
kıytu bağlar başına basınıs istekle seni ;
Sı gl kaynağı sarışın senin bütün çehreni .

sen ne kadar benzersin on beş gecelik aya .
Sen bana sevgilisin yeşil yurdum Malatya .
Semi görünce artar içerimin sevinci .
Sen Frat kıyısında bir tek biricik inci .

Gerçe yurdum sevgisi ayrıt yak ; hep bileldir .
Sen men uzaja düş-em gönül senin ilidir .
Neden kalbin bahçedir , senin her bir köşende
Gülsen uzmaya bile gözlerim kalir sende .

Yusuf Ziya Atlıgan

seçilmesi hususunda ki-
zoerıklar atlatınca
İtalyan - Habes an-
laşmazlığının nizam-
namesinin hangi mad-
desine göre mevzuat
bahsedileceğini tesbit
etmek için toplantı
yapılacaktır . Başka
delegelerin kurtarma
yolu bulmak için çu-
hışmalarına rağmen
durum çok geyşimdir .
Cenevre konsey

izlaşma komitesi işi-
ni bitirdikten sonra
İtalyan delegesi B. A-
loizi konseyde tekrar
yör almıştır . Konsey
bundan üç iş daha
çıkarmıştır .
Mandalar , Afyon ve
arsufusla teşriki mesal
mesoleleri B . Laval
bu son mesele hakkın-
da uzun bir rapor
okunmuştur .

KAYNAKÇA**Arşivler****Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**

Fon Kodu 490.01 / Yer No 311.1272.2

Fon Kodu 490.01 / Yer No 312.1274.1

Fon Kodu 490.01 / Yer No 682.311.1

Fon Kodu 30.10 / Yer No 198.352.15

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Sicil No 944

Sicil No 1451

Sürelî Yayınlar

Malatya (1923-1930)

Yeni Malatya (1930-1932)

Fırat (1932-1939)

Ünal (1935-1937)

Resmî Yayınlar ve Araştırma Eserleri

AYDIN, Mesut, **Atatürk ve Malatya**, Evin Kitabevi, Malatya, 2006.

CENGİZ, Mehmet Ali, **Mondros'tan Cumhuriyet'e Malatya**, Uğurel Matbaası, Malatya, 2000.

CHP 1936 İl Kongreleri, 1937.

Cumhuriyetin 50. Yılında Malatya 1973 İl Yıllığı.

GÜNEŞ, İhsan. **Türk Parlamento Tarihi (TBMM V. Dönem)**, C 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

KIZILKAYA, Nezir. **Malatya Basın Tarihi (1923-2003)**, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2016.

ÖZTÜRK, Kâzım. **Türk Parlamento Tarihi (TBMM IX. Dönem 1950-1954)**, C 7, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı.

1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926.

27 MAYIS 1960 DARBE SÜRECİNDE MALATYA YEREL BASINI

Nezir KIZILKAYA*

ÖZET

Gazetelerin işlevi sadece okuyucularına günlük haber ve yorum iletmek değildir. Gazeteler yarın için “dünün yazılı tarihi” olma özelliğini de taşırlar. Bu bağlamda yayımlandıkları günden itibaren birer tarih belgesi haline gelirler ve yayımlandıkları döneme dair geçerli, güvenilir bir kaynak olurlar. Bu nedenle de tarihin kaynakları arasında yer alırlar. Bu durum özellikle de yakın tarihi açısından geçerlidir.

II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında çok partili hayata geçen Türkiye'de 1950 yılında da iktidar partisi değişikliği olmuş ve 10 yıl sürecek olan Demokrat Parti iktidarı başlamıştır. İktidar ve muhalefet kavramları ile tanışan ülkede basın da gücü ve önemi artmış, hem iktidar, hem de muhalefet için en önemli araç haline gelmiştir. Türkiye genelinde olduğu gibi Malatya'da da iktidar ve muhalefet yanlısı gazeteler yayımlanmış, siyasi partilerin bütün tanıtım, propaganda ve eleştirileri bu gazeteler vasıtası ile kamuoyuna duyurulmuştur. Her iki kanada mensup gazetelerde oldukça taraflı haber ve yorumlara yer verilmiş, gazeteler siyasi partilerin yayın organı haline gelmişlerdir. Ancak, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale öncesinde iktidarda bulunan Demokrat Parti'yi destekleyen gazeteler, 27 Mayıs sonrası tamamen bu anlayışı terk etmiş ve yayın politikalarını askeri yönetim ile çatışmayacak biçimde yeniden belirlemişler, hatta Demokrat Parti'ye yönelik ağır eleştirilerin yer aldığı haber ve yorumlar yayınlamışlardır.

* İnönü Üniversitesi, MALATYA, nezir.kizilkaya@inonu.edu.tr

Bu çalışmada Malatya'da yayınlanan yerel gazetelerin 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi öncesi ve sonrası yayın politikaları tespit edilerek; süreç, "müdahale öncesi" ve müdahale sonrası" başlıkları altında iki bölüm altında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, Yerel Basın, Malatya

LOCAL MEDIA OF MALATYA DURING 27 MAY 1960 MILITARY COUP

ABSTRACT

The function of newspapers is not only to convey daily news and commentary to their readers. They also carry the distinction of being "yesterday's written history" for tomorrow. In this context, from the day they are published they become a historical document and they turn into a reliable source about the period when they were published. Therefore, they take place between the sources of history. This applies especially in terms of recent history.

Shortly after the World War II, in 1950, multi-party life in Turkey started and ruling party of the country changed. Then Democratic Party began ruling which will last 10 years. The country had met with "ruling party" and "opposition party" concepts and the power and importance of the press was increased. Press have become the most important tool for both the government and the opposition. The pro-government and opposition newspapers published in Malatya as well as in Turkey, and propaganda and criticism have been announced to the public through these newspapers by both sides. Newspapers of both sides gave rather biased news and commentary and newspapers have become the broadcasting instrument of political parties. However, newspapers supporting the ruling party (Democratic Party) before the military intervention completely abandoned this approach and have redefined broadcasting policies in a way that does not conflicts with the military government and they have published news involving heavy criticism of the Democratic Party.

In this study, publication policies of local newspapers in Malatya were identified both before and after the May 27 1960 military intervention and will be examined under two sections "pre-intervention" and "after the intervention".

Key Words: May 27, Local Press, Malatya

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar genellikle gazeteler, bir politikacının ya da bir partinin aracıyken sonraları, daha fazla insan tarafından okunmak, daha fazla reklam almak gibi ekonomik gerekçelerle her ikisinden de bağımsızdır. İktidar ve muhalefet ikilisi basın bu bağımsızlığını kendi çıkarları doğrultusunda sınırlamaya gittikleri gibi değişik dönemlerde bu sınırlamaları tam olarak olmasa bile kaldırmışlardır. Basın ve siyaset ilişkilerinin Türkiye açısından hareketlenmesi ise 1946'da çok partili sisteme geçilmesiyle gerçekleşmiştir.¹

Türkiye’de iki kez çok partili hayat denemesi olmuş fakat iki girişimde de istenilen sonuç elde edilememiştir. Türkiye savaşa filen girmese de, II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi olağanüstü bir dönem yaşanmasına neden olmuş ve çok partili hayat gündeme gelmemiştir. Fakat savaşın demokrasi yanlısı ülkelerce kazanılması ve Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi, Türkiye’nin Batı ittifak sistemine yaklaşmasına ve demokratik yönetim şekline yönelmesine hızlandırmıştır. Bunların yanı sıra, bu yönelişte bazı iç etkenler de etkili olmuştur. Neticede, çok partili hayata geçiş süreci başlamış ve Demokrat Parti 1946 yılında kurulmuştur. Bu tarihten dört yıl sonra da iktidara gelmiştir.² Demokrat Parti Hükümeti hızla iktisadî, sosyal ve siyasî girişimlere başlamıştır. Hatta 1950-1954 yılları arası “Demokrat Parti’nin altın yılları” olarak değerlendirilmiştir.³ Bu tarihler arasında, görece hür ve demokratik bir ortam mevcuttur.⁴ 1954 yılından itibaren ülkedeki olumlu iç ve dış konjoktür yavaş yavaş kaybolmaya

¹ Yıldız, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi* C 51, Ankara, 1997, s.481.

² Gülmez, Nurettin, “27 Mayıs 1960 Darbesi Sürecinde Havadis Gazetesi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 12, S 3, 2014, s.73.

³ Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasal Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s.181.

⁴ Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.495

başlamıştır.⁵ Oldukça sert geçen bir seçim kampanyası sonrası yapılan 1957 seçimlerinde Demokrat Parti önemli oranda oy kaybetse de seçimin galibi olarak iktidarını devam ettirmiş, ancak siyasi ortamda sertlik günden güne daha da artmaya başlamıştır. Fiyat artışlarının %20 gibi oranlara taşınması, dış yardım ve kredilerin giderek azalması ile darboğaza girilmiş, IMF güdümünde ve OECD nezdinde yürütülen görüşmeler sonucu Türkiye'nin ticari borçları konsolide edilmiş, devam eden süreçte 4 Ağustos 1958 ekonomik istikrar tedbirleri alınmıştır.⁶

Basın sektörü de DP'nin iktidarı boyunca kendi içinde oldukça farklı süreçlerden geçmiştir. 1950'de kabul edilen basın yasası ve 1952'de basında çalışanların mesleki haklarını güvence altına alan yasa olumlu gelişmeler arasındadır.⁷ 1950 yılında çıkartılan 5680 sayılı Basın Kanunu ile süreli yayınların çıkarılması izne bağlanmıyor, yayın sahibi cezai sorumluluğun dışında bırakılıyor, cevap ve düzeltmeleri basın lehine değiştiriyor ve idarenin basın üzerindeki etkisi asgariye indiriliyordu. Ayrıca Matbaa Kanunu ve Basın-İş Kanunu ile çalışanların özlük hakları yasal hale getirilmiştir. Demokrat Parti yönetimi, iktidarının ilk yıllarında gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen bir kanun da çıkarmıştır. 1952 yılında çıkan 5953 sayılı bu yasa ile gazetecilere sendika hakkı, kıdem teminatı, iş sözleşmesi gibi basın mensupları için son derece önemli haklar tanınmıştır.⁸ 1950-1954 yıllarında basına karşı son derece pozitif ve özgürlükçü

⁵ Uludağ İlhan, **Türkiye Ekonomisi**, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul, 1990, s.373.

⁶ Karaçor, Zeynep, Atabey, Ayşegül, "Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçerisinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü", **7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, Ankara, 2001, s.121.

⁷ Karaçor, Zeynep, Atabey, Ayşegül, "Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçerisinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü", **7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, Ankara, 2001.

⁸ Aktaran: Pancar, Emine, Öğrendik, Aydın, "Demokrat Parti Döneminde Diyarbakır'da Yerel Basın", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 10, Konya, 2013, s.87.

bir tavır içinde olunmuşken; 1954'ten itibaren özellikle ekonomide yoğunlaşmakta olan bunalımların basında açıklanması sonucu Demokrat Parti'nin basına yönelik tavrı sertleşmiş ve bazı kısıtlayıcı düzenlemeler yapılmıştır.⁹ 1958 yılından itibaren de Demokrat Parti hükümeti düşüşe geçmiş, muhalif basında eleştiriler sertleşmiş, hatta gazeteciler grup grup hâkim önüne çıkarılarak hapse mahkûm edilmişlerdir.¹⁰

10 yıllık iktidarı 27 Mayıs 1960 günü yapılan bir askerî müdahale ile son bulan Demokrat Parti bu müdahale ile siyaset sahnesinden çekilmiştir. Ancak hem 27 Mayıs hem Demokrat Parti hem de sürecin diğer aktörleri olan Cumhuriyet Halk Partisi, basın, ordu ve üniversitelerin 1960 darbesindeki uygulamaları, tavırları, söylemleri günümüzde hâlâ etkisini çeşitli şekillerde hissettirmekte ve tartışılmaktadır. Üzerinden elli yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına karşın, halen siyasal sistemin yapıtaşlarını belirlemede etkili olduğu söylemleri, 27 Mayıs rejiminin her yönüyle irdelenmesine ve yoğun bir tartışmanın merkezine yerleştirilmesine neden olmaktadır.¹¹

Bu sürecin aktörleri arasında sayılan basın unsuru içerisinde de yerel basın önemli bir konuma sahiptir. Dönemin ulaşım olanakları içinde ulusal gazetelerin dağıtımında karşılaşılan sorunlar nedeni ile yerel gazeteler yayımlandıkları kentler için en önemli haber kaynakları olarak kabul görmekteydiler. Yerel gazetelerin sahip oldukları kamuoyu oluşturma ve etkileme gücü de hem iktidar, hem de muhalefet partileri tarafından kullanılmak istenmiş ve yerel basın sektörü siyasi partilerin etkin oldukları bir alan haline gelmiştir. Bunun

⁹ Önder, Meltem, "1960 Darbesi Sürecinde Akis Dergisi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** XIV/28, 2014, s.257.

¹⁰ Başgil, Ali Fuad, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2008, s.109.

¹¹ Börekci, Ülkü, Ayşe, Oğuzhan, "Siyaset, Medya ve Ordu Üçgeninde 27 Mayıs Atmosferi: "Karanlığa Direnen Yıldız" Üzerinden Bir Bakış", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 8/9 Summer, Ankara, 2013, s.1930.

sonucu olarak da siyasetteki yapılanma basın hayatına da yansımış, gazeteler Demokrat Parti'yi destekleyenler ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleyenler şeklinde ikiye ayrılmıştır. Dönem içinde her siyasî partinin görüş ve düşüncelerini doğrudan yansıtan siyasî gazeteler bulunmuştur.¹² Başka bir ifade ile toplum içindeki cepheleşme, basın dünyasına da yansımış ve yerel basın politik sürtüşmelerin yaşandığı bir merkez haline gelmiştir.¹³

Malatya yerel basınına oluşturan gazeteler de bütün ülkede olduğu gibi tarafını hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde belli edecek yayın politikaları ile bu süreçteki yerlerini almışlardır. Siyasi partilerin verdikleri mücadele büyük ölçüde yerel basın üzerinden yürütülmüş, iktidar ve muhalefet yanlısı gazeteler de taraf olarak tartışmaların içinde yer almışlardır. 1950-1960 arası Malatya yerel basını açısından oldukça hareketli bir dönem olmuştur. Söz konusu tarihler arasında çoğunluğu iktidar yanlısı 24 adet gazete yayına başlamıştır.¹⁴

2. YÖNTEM

Bu çalışma, literatür taraması sonucu doküman analizi içeren nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Çalışma kapsamında Malatya'da faaliyetlerini sürdüren Demokrat Malatya, Gayret, Güneş, Malatya Postası ve Yeni Haber gazetelerinin 1959-1961 yılları arasında yayınlanan yaklaşık 2.500 nüshası incelenmiştir.

¹² Pancar, Emine, Öğrendik, Aydın, "Demokrat Parti Döneminde Diyarbakır'da Yerel Basın", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 10, Konya, 2013, s.86

¹³ Koloğlu, Orhan, **Türk Basını Kuvayı Milliyeden Günümüze**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.132

¹⁴ Kızılkaya, Nezir, **Malatya Basın Tarihi**, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı, Malatya, 2016, s.117-171

3. 27 MAYIS 1960 ÖNCESİ MALATYA YEREL BASINI

A. Demokrat Malatya Gazetesi

*Demokrat Parti Safına Yeni İltihaklar. Muhalefet Partilerinden Ayrılan Yüzlerce Vatandaş Vatan Cephesinde*¹⁵

Muhalefet partilerinden istifa ederek vatan cephesi saflarına katıldıklarını Başbakan Adnan Menderes'e telgrafla bildiren vatandaşlar CHP'den istifa ederek Demokrat Parti'ye kaydolmuşlardır.

*DP Millet'in İtimadını Üzerinde Tutuyor.*¹⁶

Memleket içindeki bir takım fesat kumkumalarının mezbuhane gayretlerine rağmen yapılan 130 muhtarlığın 116'sını DP adayları kazandı.

Memleket için birer çığırtaç gibi dolaşarak Demokrat Parti iktidarının halkımız ve vatandaşlarımızın gözünden düştüğü, hatta yeni bir seçim yapılırsa iktidarı kaybedeceği hikâyesini vehmederek konuşan bir lider ve onun etrafındakilerin mevcudiyetine rağmen Demokrat Parti bu memlekette on milyonların benimseyerek, beğenerek ve severek bağlandığı partidir. Türk Milletinin büyük bir itimatlara işbaşına getirerek mukadderatını eline tevdi ettiği Demokrat Parti'ye büyük itimat vardır. Bu itimat yapılan her yeni seçimde kendini göstermekte ve hissettirmektedir. Son olarak yurdun muhtelif yerlerinde yapılan muhtar seçimlerinden 116'sını Demokrat Parti adayları kazanmışlardır.

*Türkün azim ve iradesinin talih ve kaderinin kara perdesini yırtarak milli iradenin tecelli ettiği günün yıldönümü "14 Mayıs 1950"*¹⁷

Dokuz sene evvel bugün, her türlü maddi baskı ve zorlamaya rağmen Demokrat Parti iktidarı kazanmıştı. Büyük Türk Milletinin büyük ve sarsılmaz iradesiyle tarihinin en büyük şeref sayfalarından birinin açıldığı bu mesut gün kutlu olsun. Tarihle başlayan Türk Milleti, tarih boyunca büyük hadiseler yaratmış, meydanlarda büyük muhaberelel vermiş, zafer taçlarını

¹⁵ **Demokrat Malatya gazetesi**, 7 Ocak 1959

¹⁶ **Demokrat Malatya gazetesi**, 4 Nisan 1959

¹⁷ **Demokrat Malatya gazetesi**, 14 Mayıs 1959

haklı olarak asırlar boyunca başında taşımış, ezmiş, ezilmemiş, yıkılmış, yıkılmamış ve nihayet yepyeni bir tarih yaratmaya çok defa muvaffak olmuştur.

Bu mutlu ve unutulmaz gün kutlu olsun.

Eski Hürriyet Partililer Toptan Demokrat Parti'ye İltihak Ettiler¹⁸

Hürriyet Partisi'nin infisah ettiği sırada Halk Partisi'ne iltihak etmemiş olan büyük kısım adına Başvekil Menderes'e bir telgraf göndererek Demokrat Parti'ye geçtiklerini bildirmişlerdir.

B. Gayret Gazetesi

DP Yurdun Her Yerinde Gün Geçtikçe Kuvvetleniyor. 97 Köydeki Muhtar Seçimlerinin 78'ini DP Kazandı.¹⁹

Ankara Altındağ kazası Yeşilöz Mahallesinden ceman 27 vatandaşımız bağlı oldukları muhalefet partilerinden istifa ederek DP'ye geçmişlerdir. Bir haftalık bilançoda 22 vilayetimizin 97 köyünde yapılan muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinin neticelerine göre 78 köyde DP, 16 köyde CHP 3 köyde de müstakiller kazanmışlardır.

49 Belediyeden 44'ünde Seçimleri Demokrat Parti Kazandı²⁰

Son mebus seçimlerinden buyana kazanılan bu zafer muhalefetin isnad ve iftira dolu iddialarına kadirşinas Türk Milletinin verdiği en susturucu cevaptır.

Bugün Demokrat Parti'nin Kuruluş Yıldönümü. Yurdun Her tarafında bu Mutlu Gün Sevinçle Tesit Edilecek²¹

Bugün Demokrat Parti'nin 14.Kuruluş Yıldönümüdür. Türkiye'mizi refah, saadet, müsavet ve hürriyete kavuşturan Demokrat Parti'nin kuruluş yıldönümü bugün yurdumuzun her tarafında sevinç ve heyecanla tesit edilecektir. Bu mutlu günde kuruculardan Sayın Reisicumhurumuz Celal Bayar,

¹⁸ **Demokrat Malatya gazetesi**, 12 Şubat 1960

¹⁹ **Gayret gazetesi**, 7 Şubat 1959

²⁰ **Gayret gazetesi**, 9 Şubat 1959

²¹ **(Demokrat) Gayret gazetesi**, 14 Mayıs 1959

Başvekilimiz Adnan Menderes ve Büyük Millet Meclisi Reisimiz Refik Koralan'ı hararetle tebrik eder, minnet ve şükran duygularımızı arz ederek partimizin üstün başarıların devamını dileriz.

*Demokrat Parti İl ve İlçe İdare Heyetlerinin Başarılı Çalışmaları Halkımız Arasında Memnuniyet Uyandırdı*²²

Bu feyizli çalışmalar partililer arasında büyük bir sevinç uyandırmıştır. İl ve İlçe idare heyetini candan tebrik ederiz.

*DP'ye Kitleler Halinde İltihaklar*²³

Muhalefet partilerinin tutumunu beğenmeyen vatandaşlar DP'ye iltihakta devam ediyor.

*Halkın Sevgisi*²⁴

DP iktidarının muhalefeti ezmek istediğine bu memlekette aklı başında kimse inanmaz. Tam aksine, muhalefet DP iktidarını ezmek istemektedir. Ve bu muhalefet halkın sevgisini ve güvenini kazandığı için iktidarda bulunan Demokrat Parti'yi, yalan ve iftira ile iktidardan düşüreceğini hesaplamaktadır. Demokrat Parti iktidarı, muhalefetin yalan ve iftiralarına karşı kendisini müdafaa etmekle, milletin sevgisine ve güvenine layık olan bir iktidar olduğunu ispat etmektedir.

*Başvekilimiz Adnan Menderes'e*²⁵

İhmaller elinden perişan olan,

Halkın İmdatına erdin Menderes.

Oniki yıl müzminleşmiş yareye,

Hürriyet mehlemin sardın Menderes.

Fatih nuru zatiâliniz yüzünde,

Türk Milleti gurur ile izinde.

²² (Demokrat) Gayret gazetesi, 20 Mayıs 1959

²³ (Demokrat) Gayret gazetesi, 30 Eylül 1959

²⁴ (Demokrat) Gayret gazetesi, 7 Ekim 1959

²⁵ (Demokrat) Gayret gazetesi, 23 Aralık 1959

Asla hata yoktur tatlı sözünde,

Verdiğin ikrara durdun Menderes.

C. Güneş gazetesi

Demokrat Parti Sekiz Muhtarlık Daha Kazandı²⁶

CHP bu seçimlerde büyük bir hezimete uğradı.

37 bin Kişi DP'ye Girdi²⁷

DP ilçe kongrelerinde mebusumuz Remzi Birant Konya'da bir yıl içinde 37.000 kişinin DP'ye girdiğini açıklamıştır.

Demokrat Parti Bugün İktidara Geldi²⁸

Kısa Muhalefet Devresi Sonunda İktidara Gelen Demokrat Parti 14 Yıl Önce Kurulmuştu.1946 yılı 14 Mayıs'da kurulmuş olan Demokrat Parti 1950 seçimlerine kadar memlekette muhalefet partisi olarak meclis içinde ve dışında vazifesini ifa ederek milletin kalbini kazanmasını bilmiş, bunun neticesi olarak da 1950 seçimleri bu partiyi kahir bir ekseriyetle iktidara getirmiştir. Sekiz senelik kısa hizmet devresi içinde milletin yurt dışında itibarını arttırarak, yurt içinde büyük kalkınma hamlelerine eriştiği sırada milletimizin ona karşı güven ve itimadı bir kat daha artmakta devam ediyor. İktidara gelişinin 9. Yılına idrak eden Demokrat Parti'ye gelecek yılların daha hayırlı ve başarılı olmasını dileriz.

Demokrat Parti Merkez İlçe Kongreleri²⁹

Şifa Bucağının ocak kongreleri yapılarak bucağın kongre hazırlıkları ikmal edilmiştir. Malatya'mızda Demokrat Parti teşkilatının yapılacak olan bu Şifa Bucağı kongresine üst kademedeki bulunan il ve ilçe başkanları azaları ve bilumum partimiz mensubu arkadaşlar davet edilmiştir.

²⁶ **Güneş gazetesi**, 31 Ocak 1959

²⁷ **Güneş gazetesi**, 30 Nisan 1959

²⁸ **Güneş gazetesi**, 14 Mayıs 1959

²⁹ **Güneş gazetesi**, 12 Ağustos 1959

D. Malatya Postası gazetesi

*İzmit'de Demokrat Parti Parçalandı*³⁰

17.000 vatandaş Demokrat Partiden istifa etti. İstifa edenlerin güç birliği cephesine katılacakları tahmin olunuyor.

*Muhalefet Gün Geçtikçe kuvvetleniyor*³¹

Balıkesir'de güç birliğine kitleler halinde yeni iltihaklar oldu.

*Demokrat Parti'den çorap Söküğü Gibi İstifalar Hızlandı ve Çoğaldı*³²

İstifa edenler CHP'ye kaydoluyor. Radyonun CHP'den istifalara dair haberleri yalanlanıyor.

*Demokrat Parti'ye Kaydolmaları İçin Memurlara Yapılan Baskı Şiddetlendi*³³

İktisadi Devlet Teşekkülü ve benzeri müesseselerde görevli memur, müstahdem ve işçilere DP iktidarı tarafından Vatan Cephesine katılmalarına dair yapılan baskı hâlâ devam etmektedir. Bilindiği gibi bu müesseselerde çalışan yurttaşlarımıza DP'ye geçmiş belgeleri dağıtılmış ve bunları imzalamadıkları takdirde işlerine son verileceği kendilerine ifade edilmişti. Demokratik anlayış ve her türlü hukuk düzenine aykırı olan böyle bir yola başvurulması yurttaş vicdanında büyük yaralar açmış ve Türk basınında geniş yankılar uyandırmıştır.

*CHP Kaynarca Mahallesi Muhtar Seçimini Kahir Bir Ekseriyetle Kazandı*³⁴

Çok az rey alan DP'liler erkenden seçim mahallini terk ettiler. Radyo iki gün evvel bu mahalleden 87 kişinin Vatan Cephesine geçtikleri uydurma haberini yayınlamıştı.

³⁰ **Malatya Postası gazetesi**, 6 Ocak 1959

³¹ **Malatya Postası gazetesi**, 14 Ocak 1959

³² **Malatya Postası gazetesi**, 21 Ocak 1959

³³ **Malatya Postası gazetesi**, 27 Ocak 1959

³⁴ **Malatya Postası gazetesi**, 3 Şubat 1959

*Kumarhane Haline Getirilen DP Ocak Binası Mahkeme Kararı İle Kapatıldı*³⁵

Mahkeme kararı ile kapatıldı, iki kişi de hapsedildi.

*CHP Genel Başkanına Muazzam Tezahürat Yapılıyor*³⁶

İnönü'nün gezisi iktidarı telaş ve endişeye düşürdü. İktidar İnönü'nün vatandaşlarla görüşmemesi için şiddetli tedbirler alıyor.

*DP Çok Zayıf Durumunu Meydana Çıkarmamak İçin Seçimleri Geri Bıraktı*³⁷

Partizan tutum ve baskı vatandaşı can ve mal emniyetsizliğine varıncaya kadar ciddi bir şikâyetin izdirabı içinde bulunduruyor. CHP tebliğinde ayrıca hayat pahalılığının ve geçim sıkıntısının altından kalkılmayacak bir yük haline geldiğini de belirtiyor.

*Hükümetin Parası İle DP'nin Propagandası*³⁸

Nafianın yaptırıldığı bir çeşme tasıma DP methiyesi yazıldı.

*DP İlçe Kongresi Kavga ve Gürültüler İçinde Yapıldı*³⁹

Kongrede sık sık yumruklar sallanarak kargaşalıklara yol açtı. Kavga yüzünden divan seçimi ancak 2 saat sonra yapılabilirdi. Kongreden sonra dışarda da kavgalar oldu. Polislerle etraftakilerin müdahalesiyle yatıştırıldı.

*DP İktidarının Uşak Valisi İnönü'yü Vurun Diye Emirler Vermiş*⁴⁰

Vali ayrıca halka ateş edilmesi içinde emirler vermiş. Vali İlhan Engin, ilgililere demiş ki: "İnönü'yü vuracaksınız, yoksa durumunuz kötü olur."

*DP Akçadağ'da tamamen Çözölmeye Başladı*⁴¹

³⁵ **Malatya Postası gazetesi**, 24 Mart 1959

³⁶ **Malatya Postası gazetesi**, 4 Mayıs 1959

³⁷ **Malatya Postası gazetesi**, 23 Temmuz 1959

³⁸ **Malatya Postası gazetesi**, 8 Ekim 1959

³⁹ **Malatya Postası gazetesi**, 24 Kasım 1959

⁴⁰ **Malatya Postası gazetesi**, 2 Aralık 1959

⁴¹ **Malatya Postası gazetesi**, 22 Aralık 1959

Birçok ocak bucağ başkanı ve vatandaş DP'den istifa ettiler. Yakında Akçadağ DP teşkilatından yüzlerce kişi istifa edecekler.

Plansız ve Programsız Hareket eden DP Önümüzdeki Seçimlerde Mutlaka Yıkılacaktır⁴²

İzmit'de CHP'li hatipler iktidarı şiddetle tenkit ettiler.

E. Yeni Haber gazetesi

Şehrimiz Demokrat Parti müteşebbis Gençlik Kolu teşekkül etti⁴³

Bir çığ gibi inkişaf eden Gençlik Koluna İlimiz güzide gençlerinden 200 kişi kayıtlarını yaptılar. Yurdun her tarafında olduğu gibi şehrimiz ve mülhakatında da vatandaşların DP'ye olan itimadı gün geçtikçe artmaktadır. Bu cümleden olarak şehrimiz gençlerinden bir grup aralarında toplanarak DP Gençlik Kolunu teşkil etmişlerdir. DP müteşebbis Gençlik Kolu mensuplarıyla gençleri hareketle tebrik eder başarılar temenni ederiz.

Arapkir'de CHP Çöktü, Kazalılar Malatya CHP teşkilatına partilerinin bir daha canlanamayacağını bildirdiler⁴⁴

Bütün yurttaki olduğu gibi Bu kazamızda da CHP den çürümeler hızla devam etmektedir.13.10 1959 tarihinde çok kalabalık bir halk kitlesinin iştirakiyle yapılan DP ilçe kongresinin akdedilmesinden sonra CHP'den çözümler daha çok hızlanmıştır.14.10.1959 tarihinde akdedileceği ilan edilen CHP kongresi yapılamamıştır. Arapkirli Malatya CHP teşkilatına kazalarında tek CHP'linin bulunmadığını bildirmişlerdir. Bu yüzden Arapkir CHP kongresi akdedilememiştir.

Sayın A.Menderes 17 Nisan'da şehrimizde olacak⁴⁵

Başvekil ve D.P genel başkanı Sayın Adnan Menderes'in şehrimize geleceğini daha evvel bildirmiştik. Ramazan ve Bayram münasebetiyle teehhüre uğrayan Sayın Menderesin seyahati öğrendiğimize göre 15 ila 17 Nisan tarihlerine kalmış bulunmaktadır. Bilindiği üzere Sayın Menderes'i şehrimize

⁴² **Malatya Postası gazetesi**, 14 Ocak 1960

⁴³ **Yeni Haber gazetesi**, 17 Temmuz 1959

⁴⁴ **Yeni Haber gazetesi**, 26 Ekim 1959

⁴⁵ **Yeni Haber gazetesi**, 8 Nisan 1960

istikbal etmek için gerekli hazırlıklara devam olunmaktadır. Heyetlerin muhterem Menderese birçok memleket dert ve meselelerini arz edecekleri tahmin edilmektedir. Bu arada Sayın Adanan Menderese şehrimiz ve kazalarının da birçok ihtiyaçları arz edilecek ve hal çaresi temenni olunacaktır.

*DP'ye İltihaklar Devam Ediyor*⁴⁶

Emekli General C. Çevik Demokrat Parti'ye girdi. Aydın'da CHP'den istifa edenler DP'ye geçtiler.

4. 27 MAYIS 1960 SONRASI MALATYA YEREL BASINI

A. Demokrat Malatya Gazetesi

*Türk Silahlı Kuvvetleri Hava Deniz Kara Birliklerinin İşbirliği Neticesinde Hükümet İdaresini Ele Aldılar. Milli Birlik ve Türk Silahlı Kuvvetleri Komutanlığını Cemal Gürsel Aldı.*⁴⁷

26 Mayıs akşamı Türk Silahlı Kuvvetleri Hava Kara Deniz Kuvvetlerinin işbirliği neticesinde hükümet idaresini kan dökmeden almış bulunmaktadır. Son günlerde siyasi partilerin içine düştüğü durumdan kurtarmak ve kardeşkanı dökmek amacıyla harekete geçmişler, bütün devlet idaresini ele almışlardır. Yapılan muhtelif tebliğlerle Büyük Millet Meclisi feshedilmiş, sabık vekiller emniyet altına alınmışlardır. Son yapılan tebliği tevkif edilen bütün gazeteciler serbest bırakılmış, yüksekokul ve üniversiteler normal mesailerine 9 Hazirandan itibaren başlayacak bu meyanda nümayiş dolayısıyla tevkif edilen talebe subaylar serbest bırakılmışlardır. Gazetemiz günlük tebliğleri peyderpey sayın halkımıza neşredecektir. Yeni teşekkül edilen Milli Birlik Komitesi'nin bütün Türk Milletine uğurlu olmasını temenni ederiz.

*Başvekil Org. Cemal Gürsel'e Yurdun Her Yerinden Dün Binlerce Tebrik ve Sevgi Telgrafı Gönderildi. Başvekil Çok Mühim Bazı Vesikaların Yakında Halka Açıklanacağını Bildirdi*⁴⁸

⁴⁶ **Yeni Haber gazetesi**, 12 Nisan 1960

⁴⁷ **Demokrat Malatya gazetesi**, 30 Mayıs 1960

⁴⁸ **Demokrat Malatya gazetesi**, 2 Haziran 1960

Anayasa Demokratik, Laik ve Atatürk Devrimlerini Koruyucu Mahiyette Olacak, Yeni Seçim Kanunu da Hazırlanıyor. Yeni kabine ilk toplantısını milli Birlik Komite Başkanı Sayın Cemal Gürsel'in riyasetinde Başvekâlet binasında yapmıştır.

Bütün Yurtta Yeni İnkılâp Hareketi Parlak Merasimlerle kullanıyor⁴⁹

Yeni İnkılâp hareketi bütün yurtta parlak törenlerle kutlanmaktadır. Türk Milletinin tarihine 27 Mayıs günü altın harflerle yazılacaktır. Zira gençliğin asil galeyanı olan Türk Ordusunun zamanında müdahalesi yeni bir hürriyet güneşinin doğmasına sebep olmuş, bu mesut gün kalplere huzur gönüllere ferahlık getirmiştir.

B. Gayret Gazetesi

Gazetemiz⁵⁰

Haziranın 2'sinden itibaren bazı teknik sebeplerden ötürü çıkmayan gazetemiz bu gün tekrar okuyucularının huzuruna taze bir ruh ve imanla çıkmamızın bahtiyarlığı içerisindeyiz. 12 yıldan beri Malatya'nın hizmetinde bulunan daima onun davalarını savunan gazetemiz yine memleket davalarının savunmasını yapacaktır. Devlet ve Hükümet Reisimiz Sayın Cemal Gürsel basın mensuplarıyla yaptığı bir hasbıhalde basını tavanda asılan etrafına ışık saçan bir avizeye benzetmişlerdi. 200 senelik şerefli bir maziye sahip olan basınımız her türlü memleket davalarının önüne daima ışık tutmuş ve rehberlik vazifesini yapmıştır. 27 Mayıs İnkılâbı Türk gençliği, Türk Ordusu ve Türk basını el ele vermesi neticesinde kazanılmış memleketimiz üzerimize çöken kötü bir idareden kurtarılmıştır. Bu büyük zaferde hepimizin şeref payları olmakla beraber Cumhuriyeti, Hürriyet ve İstiklalimizi muhafazaya memur Türk ordusunun tam zamanında başardığı bu muazzam inkılâp ona karşı beslediğimiz iman ve inan bir kat daha artmıştır. Hürriyet kıvılcıklarına ışık tutan basın onu ateşleyen de gençlik olmuştur. Milli inkılâp hareketinden sonra basının üzerine daha ağır mesuliyetler yüklenmiştir. Her zamankinden daha

⁴⁹ **Demokrat Malatya gazetesi**, 10 Haziran 1960

⁵⁰ **Gayret gazetesi**, 6 Temmuz 1960

çok uyanık ve dikkatli olmak mecburiyetindedir. Büyük inkılâbın milli bünyeye tam olarak mal edilmesinde en büyük rolü ve vazifeyi basın yapacaktır.

*Sayın Kartay Öğretmenlere Hitaben Bir Konuşma Yaptı*⁵¹

Milli inkılâbın mana ve ruhunu köylü vatandaşlarımıza anlatmak üzere Çarşamba günü Gazi İlkokulu'nda valimizin ve bütün öğretmenlerin iştirakiyle büyük bir toplantı yapılmıştır

*Gençleri Döven ve Yaralayanlar hakkında dava açılıyor*⁵²

Ankara savcısı gençlere hücum edenlerin tespit dilmekte olduğunu söyledi. Ankara'da gençliğin hürriyet mücadelesi sırasında öğrencileri yaralayanlar hakkında yapılmakta olan tahkikat sona ermek üzeredir. Ankara Savcısı talebelerin çoğunun copla yaralandıklarının tespit edildiğini, silahla yaralananların sayısının ise 3-4 civarında bulunduğunu söylemiştir. Öte yandan polis kıyafetine girerek gençleri hırpalayan DP'li on beş partizan hakkında tahkikata devam edilmiştir.

*Bu Telaş Neden?*⁵³

Memleketin kaderi üzerine eğildikçe Milli Birlik Komitesinin işleri çoğalmakta, halletmek zorunda kaldığı meseleler artmaktadır. Hem bu meseleler öyle çarçabuk çözümlüp intaç edilecek davalardan da değildir. Üstelik bu dertlerin devasını bulmayı ele böyle bir fırsat geçmişken politikacılara terk etmek de doğru olmayacaktır. Rey kazanmak çabası, nüfuz tesisi etmek gayesiyle politika adamları memleketin muhtaç olduğu şeyleri vermekte kiskanç ve kuşkulu davranacaklar, davaları nalıncı keseri gibi kendilerine yontmaya çalışacaklardır. Bu sebeple çok uzun zamanlardan beri politikanın fırsat vermesi yüzünden müzmin bir hale gelmiş olan yaraların sarılması kolay değildir.

*Sabıkların Siyasi Suçu İçin Soruşturmalar Bitti. İnkılâp Mahkemeleri Ölüm Cezası Verebilecek*⁵⁴

⁵¹ **Gayret gazetesi**, 8 Temmuz 1960

⁵² **Gayret gazetesi**, 9 Temmuz 1960

⁵³ **Gayret gazetesi**, 14 Temmuz 1960

⁵⁴ **Gayret gazetesi**, 17 Ağustos 1960

Adalet Bakanı yaptığı bir basın toplantısında düşük iktidar ileri gelenlerinin siyasi sorumlulukları ile ilgili soruşturmaların tamamlandığını bildirmiştir. Bakan hâlâ düşüklerin para ile ilgili yolsuzlukları hakkındaki soruşturmanın ise devam ettiğini belirtmiş, ayrıca milli saraylardaki yolsuzluklar için ayrı bir soruşturma açıldığını haber vermiştir. Adalet Bakanının verdiği bilgiye göre “Seyyar ve Sabit” olmak üzere teşkilatlandırılacak olan inkılâp mahkemeleri, yıkıcı faaliyetlerde bulunanlar için ölüm cezası verecektir. İnkılâp mahkemelerinin vereceği en hafif cezalar 5 sene ağır hapis olacaktır.

*Bu Şehrin Dertleri*⁵⁵

Sabık iktidar zamanında Malatya'mız her bakımdan kaderine terk edilmiş bir sürü davaları yüzüstü kalmış bedbaht bir şehirdir. Hâlbuki gerek iklimi gerek coğrafi durumu itibarıyla Malatya diğer şehirlerimize nispeten daha çok avantajlara sahip bulunmaktadır. Malatya Postası refikimiz bu şehir davalarına muhtelif zamanlarda temas etmiştir. Şehrin bugün ana davalarının başında elektrik işinin halledilmesi şarttır. Birimizin derdi hepimizin derdidir. Malatya Postası refikimiz şehir davalarını yukarıda bahsettiğimiz gibi zaman zaman dile getirmektedirler. Kendilerine teşekkür ederiz.

*Gazetemiz Neşriyata Başlarken*⁵⁶

İnkılâp Türkiye'sinde siyasi, iktisadi ve kültürel faaliyetlerini kaydedeceği her çeşit yenilik ve İnkılâbın sesi olacağını muhterem okuyucularımıza müjdelerken Tanrıdan davalarımızın halline yardımcı olmasını dileriz. Bugün Cumhuriyetin 37. Yılına huzur içinde, güler yüzle ve 27 Mayıs ruhunun teminatı altında milletçe kutluyoruz. Bugün yedisinden yetmişine herkesin gönlünde, dilinde Cumhuriyetin yeni bir anlayışı dile getirilecek. Bu anlayış, Cumhuriyetin kurucusu Atatürk ruhu ile 27 Mayıs teminatı altında olacaktır. Başka bir deyimle cumhuriyete 1950'de bıraktığımız yerden yeniden başlıyoruz. On yıllık mazide kutladığımız her cumhuriyet yaşını idare edenlerle idare edilenler başka başka manalarda anlıyorlardı. İdare edenler her geçen yılı bir sene daha milleti kandırmış olmanın neşesi içinde, bir yıl evvelki çaldıklarına eklenen çalıntılarını hesaplamanın hazzını duyuyorlardı. Genel

⁵⁵ Gayret gazetesi, 2 Eylül 1960

⁵⁶ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 29 Ekim 1960

olarak sözleri, 1950'de şöyle idi, 1955'de böyleydi, şimdi böyle oldu diye güya milli refahın, milli huzurun artışı anlatıyorlardı. Hâlbuki hakikatte izah ettikleri kendi gayrimeşru iktidarlarına eklenen miktarın nispeti ile milletle alay edercesine övünüyorlardı.

*Orduya İnan ve Cemal Paşaya Sesleniş*⁵⁷

İnancımız tamdır şanlı orduya

Aldırış etmeyiz biz haya huya

Hürüz hür yaşarız haykır dünyaya

Göster milletine doğru yol paşam

Ey kahraman adam ey koca asker

Dillerde dolaşan büyük münevver

Emrine amade bütün vatanperver

İleri emrini ver Cemal Paşam

*Adnan Menderes Zimmetine Geçirdiği Örtülü Ödeneklerin Hesabını Veriyor*⁵⁸

Dün sabah Yassıada Yüksek Adalet Divanında düşük Başbakan Adnan Menderes ve Başbakanlık müsteşarı Ahmet Salih Korur'un 22 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960 tarihine kadar örtülü ödenekten zimmetine geçirdiği paranın duruşmasına başlanmıştır. Düşük Adnan Menderes'in 10 yıl 5 günlük Başbakanlık süresince örtülü ödenekten zimmetine geçirdiği milyonların hesabını vermenin oldukça güç olacağını kendisi de anlamış olacak ki daha ilk anlarda kendisini dalgınlığa ve hatırlamama perdesi gerisine çekmeyi uygun görmüştür. Düşük Menderes hangi taktiğe bürünürse bürünsün Mahkeme Başkanı Başol, derin kuyudan su çeker gibi düşük menderesin suçlarını biri bir itiraf ettirmektedir.

⁵⁷ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 31 Ekim 1960

⁵⁸ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 26 Kasım 1960

*İnkılâp Gazetesi 13 Yaşına Girdi*⁵⁹

Demokrasi inkılâbının millete mal edilmesi ve bütün unsurları ile en bigâne dimağlarda dahi yer etmesi yolundaki azmimiz sonsuzdur. 27 Mayıs inkılâbının samimi ve candan müdafii ve yayıcısı olarak İnkılâp, yeni ve doğru zihniyetin bir mümessili sıfatıyla davaya bütün samimiyetiyle inanmış ve bağlanmıştır.

*Tarihi gün Bütün Yurtta Kutlanıyor*⁶⁰

Temsilciler Meclisi Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Gürsel'in açış konuşması ile bugün saat 15.00'de yeni Meclis Binasında çalışmalarına başlıyor. İkinci 23 Nisan bayramımız bütün Türk Milletine kutlu olsun. 27 Mayıs 1960 tarihinden beri Milli Birlik Komitesi bütün cepheleri ile demokrasi rejimimizin yurtta yerleşmesi, gerçekleşmesi çabası içinde idi. 6 Ocak 1961, bu imanın gerçekleştiği gün olarak Türk Milletinin temiz vicdanında yerini almıştır.

*Günaydın*⁶¹

Uyan Bayar, uyan Menderes, günaydın düşükler, günaydın düşüklerin düşürdüğü yarıdakçılar. Bundan sonra size karanlık olduğundan şüphe etmediğimiz günler Türk Milletine aydın olsun. İkinci Cumhuriyet Meclisinin kuruluşunu kutluyoruz. Gasp ettiğimiz hürriyete kavuştuğumuz günün sevincini yaşıyoruz. Ne o üzüldünüz mü yoksa? Elbette, elbette üzüleceksiniz. Millet olarak minnettarız. Gürsel Paşa vaatlerin, sözlerin hakikatlerle birleşiyor. "Hâkimiyet'in kayıtsız şartsız milletin olduğunu" fülen de bir daha gösterdin. Düşüncelerimiz, dileklerimiz hepsi aynı noktada birleşiyor. Hiçbir zorluktan yılmayan Türk Milleti, gözün aydın, ideallerin gerçekleşiyor.

*Buna İman Etmişiz*⁶²

Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel Kurucu Meclis'i açış nutuklarında "İhtilal hükümetinin tek gayesi teminatlı bir demokratik nizam

⁵⁹ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 13 Aralık 1960

⁶⁰ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 6 Ocak 1961

⁶¹ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 7 Ocak 1961

⁶² Gayret (İnkılâp) gazetesi, 11 Ocak 1961

içinde, hakka, adalete, hürriyete, eşitliğe ve fazilete dayanan ikinci Cumhuriyeti kurmaktır” diyor. Sayın Paşam, daha 27 Mayıs sabahının ilk saatlerinde bu fikrinize milletçe iman etmişiz. O gün bugündür bu inancımızdan, bu imanımızdan bir milim kaybetmedik. Milli İnkılabı başlanış, bitiş ve 7,5 aylık icraat bu inancımızı azaltmadı aksine daha çok kuvvetlendirdi.

Üniversite Olayları Duruşmaları Başlıyor⁶³

116 sanık bu hafta Yüksek Adalet Divanında hesap verecek. Ankara ve İstanbul olayları aynı dosyada birleştirildi. Yüksek soruşturma kurulunun hazırladığı 59 sayfalık uzun kararnamede, olaylardan önce DP iktidarı tarafından sırf muhalefet partisinin faaliyetine son vermek maksadı ile kurulan Meclis Tahkikat Encümeninin halk eskârı üzerindeki menfî tesiri, Üniversite gençliğinin gösterdiği reaksiyon üzerine örfî İdarenin nasıl ilan edildiği ve nihayet bütün dünyada nefretle karşılanan İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde girilen gaddarca hareketler bütün tafsilatlarıyla anlatılmaktadır. Yüksek Soruşturma Kurulunun kararnamesinde Bayar, Menderes ve kabine üyeleri ile diğer bazı sanıklar hakkında idam ve yirmi yıla kadar ağır hapis cezaları talep edilmektedir.

27 Mayıs Yepyeni bir çağır kapısını açtı⁶⁴

27 Mayıstan bu tarafa dokuzuncu ayı da geriye attık. Bir yılı bile doldurmadan büyük İhtilal’in ne sosyal sarsıntısı, ne ürkek idaresi kaldı. Daha İhtilal’in ertesi günü durucak, arıcak ve aydınlık bir iklime girerek yüzyılların yaralarına merhem sürülmeye başlandı. İhtilal niçin yapılmıştı? Sebeplerini halletmek için. İşte Gürsel de bunu söylüyor. “Ele aldığım davaları neticelendireceğim.” Bu azim, bu iman potasında, erimeyecek dava kalır mı?

Başkan ve Başkumandan Cemal Gürsel Kurucu Mecliste⁶⁵

Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel’in ilk defa Kurucu Meclise gelişleri dolayısıyla Temsilciler Meclisi büyük tezahürat yaptılar. Gürsel

⁶³ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 26 Ocak 1961

⁶⁴ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 6 Mart 1961

⁶⁵ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 13 Mart 1961

Cumhurbaşkanı locasından yaptığı veciz bir beyanla Meclis çalışmalarını övdü, hedef gösterdi ve başarı diledi.

*Yassıada Duruşmalarına Devam Olundu*⁶⁶

Bayram tatili dolayısı ile çalışmalarına bir hafta ara veren Yassıada Yüce Divan Mahkemesi dünden itibaren duruşmalara yeniden başlamıştır. Dünkü duruşmalarda Yassıada Mahkemesinde İstanbul ve Anakara olayları ile ilgili davanın duruşmasına devam olunarak tanıkların dinlenilmesine devam olunmuştur.

*Yurdun Her Köşesinde ve Şehrimizde 27 Mayıs Hürriyet Bayramı Coşkunlukla Kutlandı*⁶⁷

Saat 10.00'da Garnizon Komutanı, Vali ve Belediye Başkanı olduğu halde merasim için yerini almış bulunan askeri kitaları, okulları, gençlik teşekkülleri ve halkı selamlayarak bayramlarını tebrik ettiler. Halk hitabelere "Sağol Ordu çok yaşa" hitapları ile mukabelede bulunuyor ve alkışlıyordu.

*Politika Hayatımıza 27 Mayısın Getirdiği Işık*⁶⁸

1946'da Türkiye'de başlayan bu demokratik düzeni, kendi özel çıkarları için milletin başına bela kesilmek için, iğrenç ve insan haklarına aykırı düşüncelerle, Türk ruhundaki hürlük duygusunun ölmezliğini dahi hesaba katmadan bozmaya yeltenenler ve bu sebeple de Türk Milletini şu sırada çok partili demokratik düzeni bir daha kurmak için uğraşmak zorunda bırakanlar şimdi Yassıada'da çarptırılacakları cezayı bekliyorlar.

*Yassıada Kararları İlan ve İnfaz Edildi*⁶⁹

Cumartesi günü Yassıada kararları geç vakte kadar okunmuştur. Sanıklar yirmişer gruplara ayrılarak kararlar tefhim edildi. Verilen 15 idam kararının 13'ü Millî Birlik Komitesince affedilerek müebbet hapse çevrilmiştir. Ölüm cezasına çarptırılan Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan'ın cezaları

⁶⁶ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 24 Mart 1961

⁶⁷ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 29 Mayıs 1961

⁶⁸ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 7 Eylül 1961

⁶⁹ Gayret (İnkılâp) gazetesi, 18 Eylül 1961

16 Eylül Cumartesi günü infaz edilmiştir. Adnan Menderes hasta olduğundan infazı tehir edilmiştir.

C. Güneş gazetesi

*Türkiye’de İktidar Askeri İdareye Geçti*⁷⁰

26 Mayıs 27 Mayısı bağlayan gece yarısından itibaren yurdumuzda idare askeri ele geçmiş ve Orgeneral Cemal Gürsel Türk Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığına ve Milli Birlik Başkanlığına gelerek idareyi bizzat ele almış bulunmaktadır. Milletimize hayırlı ve uğurlu olmasını dileriz.

*Yeni Kabine Kuruldu. En Kısa Zamanda Anayasa Tadil Edilerek Seçimlere Gidilecektir*⁷¹

Kahraman Türk Ordusu Yurdumuzun her tarafında idareyi ele almış, mülki ve askeri bütün salahiyetleri uhdesinde toplamıştır. Memleketimizin içinde bulunduğu siyasi buhranın giderilmesi için Kara, Deniz ve Hava örnek bir müşterek hareketi ile yapılan bu hareket hiçbir vatandaşın burnu dahi kanamadan yapılmıştır.

Bütün Türk Milleti şu anda kahraman ordumuza minnettar bulunmakta memleketin her köşesi coşkun bir bayram sevinci içinde çalkalanmaktadır.

D. Malatya Postası gazetesi

*26-27 Mayıs Gecesi Saat 24’den İtibaren Memleketimizde Türk Milletinin Sonsuz Güven ve İtimadına Mazhar Olan Şanlı Ordumuz Millet İdarelerine El Koydu*⁷²

Böylece On Yıldan Beri Devam eden Demokrat Parti İktidarı Son Buldu. İktidar Değişikliği Deniz, Hava, Kara Kuvvetlerinin İştiraki İle Sağlandı. Yeni idarenin Memleketimize ve milletimize hayırlı olmasını en halisane dileklerimizle temenni ederiz. Milli Birlik Komitesine ve Milli Birlik Komitesi

⁷⁰ **Güneş gazetesi**, 30 Mayıs 1960

⁷¹ **Güneş gazetesi**, 31 Mayıs 1960

⁷² **Malatya Postası gazetesi**, 30 Mayıs 1960

Başkanı Sayın General Cemal Gürsel ve arkadaşlarına Cenabı Allahtan başarılar dileriz. Bütün yurttta yeni idarenin teessüsü hudutsuz bir memnuniyeti mucip olmuştur. Memleketin Her Tarafında Huzur ve Sükûn Hâkimdir.

Şaşırmış Diktatörler Muhalefeti ve Basını Yok etmek İçin Neler Tasarlamışlardı?⁷³

Bu gaye ile dağıtılan silahların sayısı 7.000 idi. İstanbul Üniversitesi'ni yağma ve tahrip etmek için teşkilat kurmuşlardır. Türk Ordusu onların bu teşebbüslerini akim bıraktı. Kahraman ve şanlı Türk Ordusunu idareyi ele almasıyla devrilen ve halen Harp Okulu ile İstanbul Davutpaşa Kışlasında nezaret altında bulunan sabık hükümet erkânının ve partizanların iktidarda buldukları son birkaç gün içindeki çalışmalarından tüyler ürpertici bazı bilgiler tespit edilmiştir. Korkunç tehdit tahakkuk etse devrilen gayrimeşru idare olsaydı memleket getirilmiş bulunduğu uçurumun kenarından yuvarlanacak ve yeniden yüzlerce masum insan öldürülecekti

Şöyle ki: Sabık Hükümet erkânı işbaşında iken İstanbul'un bazı semtlerinde bilhassa taşlı tarla'da kendi partilerinden olan para ile tutulmuş bir kısım işsiz güçsüz takıma silah ve asker elbisesi dağıtılmış ve herhangi bir olay karşısında bunlar vasıtası ile ateş ettirilerek askerlerin halkı vurduğu güya gösterilerek ordu ile vatandaşın arasını açmak istemiştir.

Sayın General Kemal Yükeb Şehrimiz Askeri Valiliğini Bizzat Deruhte Etti⁷⁴

Sayın Kemal Yükeb'in vilayet makamına gelişi coşkun tezahürata vesile oldu.

Menderes'in İsteği Yerine Getirilmedi⁷⁵

Sabık Başvekil Menderes dün gece jilet istedi, fakat intihar etmemesi için bu arzusu yerine getirilmedi. Harp Okulunda nezaret altında tutulan eski kabine mensuplarının odalarına intihar etmemeleri için iki nöbetçi kondu.

⁷³ **Malatya Postası gazetesi**, 31 Mayıs 1960

⁷⁴ **Malatya Postası gazetesi**, 1 Haziran 1960

⁷⁵ **Malatya Postası gazetesi**, 2 Haziran 1960

*Zaferin Kutlu Olsun*⁷⁶

Sana kurban olayım

Kumandan Cemal Paşa

Vatanı hürriyete

Kavuşturdu bin yaşa

*Gazetemiz Sahibi Ekrem Tuncel'in Gürsel'e Gönderdiği Telin Metni*⁷⁷

Sayın Orgeneral Cemal Gürsel

Korku, telaş ve elem içinde yıllardır inleyen büyük Türk Milletini şanlı ordumuzun başında olarak en vahim bir anda esaretten kurtarıp hürriyet, adalet, nizam ve huzura; çok korkunç ve tehlikeli bir duruma düşürülen aziz ve mukaddes vatanımızı da selamet ve aydınlığa gark ettiniz. Vatan ve milletimiz zatiâlinizle çok kıymetli güzide mesai arkadaşlarınıza ve medarı iftiharımız kahraman ordu mensuplarınıza ebediyen minnettar kalacak, âlice-naflığımızı, vatan ve milletperverliğinizle yarattığımız bu milli inkılâp zafelerini asla unutmayacak, temiz ad ve asilane, cesurane adınız tarih sayfalarına altın yıldızlarla hak edilecektir.

*Paşam*⁷⁸

Yeniden var ettin bizleri, cana getirdin, şevk ve heyecanımız arttı. Dalgınlık rüyasından uyandırdın, ne yapacağımızı, nereye başvuracağımızı şaşırmıştık. Dile dolanmış çok sözlerimiz paslanmıştı, konuşamıyorduk, açılamiyorduk, düşünmek bile yasak olmuştu. Gülmeyen yüzümüz, ferî sönmüş gözlerimiz, sizinle açıldı paşam. Konuşurken etrafımıza bakmıyor, gölgemizden korkuyorduk. Kaçacak yol, saklanacak delik kalmamıştı. Ha enselediler, ha enseleyecekler. Sınıflar, hocalar, duvarlar hep biri birimize bakıyor, biri birimizden şüphe ediyorduk.

⁷⁶ **Malatya Postası gazetesi**, 3 Haziran 1960

⁷⁷ **Malatya Postası gazetesi**, 4 Haziran 1960

⁷⁸ **Malatya Postası gazetesi**, 9 Haziran 1960

Sabık Cumhurbaşkanı Celal Bayar Harp Okulundaki 1.500 kişinin imha edilmesi, icap ederse 60.000 subayın öldürülmesini bildirmiş.⁷⁹

Devlet ve Hükümet Reisi Orgeneral Sayın Cemal Gürsel sakıt iktidar mensuplarının katliam kararlarına temasla milleti ve memleketi korkunç felaketlere sürüklemekte olan bu sabıkların Harbiyelilerin yürüyüşlerinden son derce telaşlandıklarını ve bu maksatla Çankaya Köşkünde toplantı yaptıklarını söylemiş, Celal Bayar'ın Harp Okulundaki 1.500 kişinin nümayişine fırsat vererek Sıhhiye ile Kızılai arasında silahla ateş edilerek imha edilmesinde hiçbir mahsur olmadığını bildirip bu kararın behemehâl tatbik edilmesini kati surette emrettiğini açıklamıştır.

Sakit DP İktidarının Başka Bir Vahşeti; Hürriyet Akıncuları Şişlerle Öldürülecekti⁸⁰

Öğrendiğimize göre hürriyet için nümayiş yapan gençlerimizin imhası sırasında kullanılmak üzere, sabık hükümet erkânının yetkili şahısları tarafından Eskişehir DDY atölyelerinde binlerce şiş imal ettirilmiştir. Bir kılıç şeklinde olan bu şişler ordu mensuplarımız tarafından ele geçirilmiş ve derhal imha olunmuştur. Bu hadiseye şahit olanların ifadelerine nazaran şişler ordunun idareyi ele aldığı gün bazı müfrit DP'lilere dağıtılacaktı.

Ordu Ordu Çok Yaşa⁸¹

Türk Milleti, bizzat kendisinin Atatürk'ün öncülüğünde kurduğu ve daha doğrusu ele geçirdiği muhterem İnönü ve arkadaşlarının yürüttüğü ege-menliğini eşkıyalar gibi zapt edenlerin diktatoryasından kurtulmanın sevinci içinde 27 Mayıs 1960 günü sabahından beri bayram yapmaktadır.

Malatya'da da Korkunç Bir Katliam Yapılacaktı⁸²

Zalimler aynı gün Malatya'yı bombalamaya karar vermişler. Vilayeti-mizde öldürtülecek olanlara ait kara liste ele geçmiş. İnsan kasabı zalim ve merhametsiz sakit DP hükümetiyle ileri gelenlerinin koltuklarını muhafaza,

⁷⁹ Malatya Postası gazetesi, 10 Haziran 1960

⁸⁰ Malatya Postası gazetesi, 14 Haziran 1960

⁸¹ Malatya Postası gazetesi, 16 Haziran 1960

⁸² Malatya Postası gazetesi, 18 Haziran 1960

şahsi ihtiras ve menfaatlerini tatmin için 28 Mayıs tarihinde masum vatandaşları silahlarla tarattıracaklarını ve bu cümleden olarak öldürtecekleri sayısız kimse için kara liste hazırlattıklarını daha evvel bu sütunlarda bildirmiştik. Yurdumuzun muhtelif yerlerinde tatbik etmeye kararlı ve hazırlıklı olan bu vatan ve millet hainleri bu arada en fazla sinirlendikleri Malatya'mızı da ihmal etmemiş, havadan bombalamaya ve makineli tüfeklerle ateş açılmasına karar vermişlerdir. Bunun için Malatya'da da imha edileceklerine dair bir liste hazırlamışlardır. Ne mutlu bizlere ki Cenabı Hakkın inayeti ve şanlı ordumuzun tam zamanında idareyi ele alması, mücrimleri tevkif etmesi sayesinde bu çok korkunç planları suya düşmüştür.

Dönekler Kur Yapıyor⁸³

Milli İnkılâp zaferine kadar aziz Türk Milletine her türlü mezalimi tatbik eden, vatandaşları ikiye ayırarak iktidar mensuplarına bol keseden nimetle ve mükâfatlar yağdırıp muhalefet mensuplarına külfetler yükleyerek eza ve cefalar çektiren sakıt ve sabık DP hükümetinin uşaklık ve şakşakçılığını gururla, iftiharla yapıp CHP'lilere hakaret ve küfürler savuran Malatyalılarınca malum dönek gazeteler bu gün ağız değiştirmiş, 360 derece bir dönüşle, yine maddiyat ihtirası ve müdecilik gayesiyle kraldan ziyade kralcı kesilmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere Demokrat Malatya gazetesi Milli İnkılâp hareketini müteakip uzun bir tereddüt ve düşünceden sonra sahibi ve kadrosu yine sakıt DP iktidarı zamanındakiler olduğu halde isim değiştirerek Malatyanın Sesi adıyla neşriyata başlamıştır. Bu durum samimiyetsizliğin, idealistsizliğin çok tipik bir misalidir. Yıllarca dürüstlük, fazilet, vatan ve millet aşkı, hürriyet, adalet, nizam, huzur, refah ve müsavat uğrunda her türlü baskı ve mahrumiyetlere göğüs gererek, bu yüzden mahkûmiyetler giyerek neşriyatına devam eden Malatya Postası gazetesi şu hususu kemali ciddiyetle belirtmek ister ki dünün dalkavuk ve riyakâr sakıt DP organları her hükümet değişikliğinde bukailemun gibi durmadan renk ve kisve değiştirmeye her an amade karakter ve mizaca sahiptirler. Fakat şunu asla unutmamaları ki, Türkiye'de özlenen idare memleket ve milletin idaresini ele almış, ufuklarımızda hürriyet ve adalet doğmuştur artık. İstikbalimiz daha mükemmel bir duruma girecek,

⁸³ Malatya Postası gazetesi, 22 Haziran 1960

yalancılara, dalkavuklara, hırsızlara, midencilere, karaborsacılara, kontenjancılara, döneklere ve hüsnüniyet sahibi olmayanlara asla fırsat verilmeyecektir. Yegâne temennimiz sabık Demokrat Malatya (Malatyanın Sesi) gazetesiyile diğer refiklerimizin Milli İnkılâp hükümetiyle yapılacak olan dürüst ve demokratik seçimlerden sonra işbaşına gelecek olan yeni hükümete ve asil milletimize canı gönülden sadakatle hizmet etmeleri hakiki gazetecilik vecibe ve vasıflarını yerine getirmeleridir.

*Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu Bir Tamim Yayınladı*⁸⁴

Bütün esnaf birlikleri büyük inkılâp zaferinden dolayı ordumuza minnettar. Münatıkların sinsî propagandalarına asla inanmayız.

*Sabıkların Çankaya Köşkünde Tertipledikleri Yüz Kızartıcı Göbek Âlemleri ve Rezilane Eğlenceler Tahkik Edilecek ve Mesulleri Cezalandırılacak*⁸⁵

Çankaya Köşkünde sabıklar tarafından sık sık tertip edilen kadınlı kızlı eğlence âlemlerinin içyüzü de tahkik edilecektir.

*Bir Vatandaşın Mühim ve Dehşet Verici İfşaatı; Celal Bayar'ın Başkanlığı Zamanında 60'a Yakın Vatandaş Öldürülmüş*⁸⁶

Bir vatandaş ilgili makamlara ihbarda bulunarak sakıt Cumhurbaşkanı Celal Bayar Başbakan bulunduğu 1938 yılı sonbaharında Erzincan'da 60'a yakın vatandaşın sorgusuz kurşuna dizildiğini bildirmiş ve ihbar Milli Birlik Komitesine aksettirilmiştir.

*Düşük Menderes İçin Kurulan Taklar; paraların Nereden Temin Edildiğinin Tahkikini İstiyoruz*⁸⁷

Sakit ve sabık diktatör sanığı Adnan Menderes'in Malatya'ya yapacağı ziyaret münasebetiyle şehrimizde bir hayli masraflarla taklar kurulmuştu. Kurulan ve bilahare söktürülen bu taklara harcanan paraların nereden ve ne

⁸⁴ **Malatya Postası gazetesi**, 30 Haziran 1960

⁸⁵ **Malatya Postası gazetesi**, 2 Temmuz 1960

⁸⁶ **Malatya Postası gazetesi**, 12 Temmuz 1960

⁸⁷ **Malatya Postası gazetesi**, 14 Temmuz 1960

şekilde temin edildiğinin tahkik edilmesini amme menfaati namına ilgililerden bekliyoruz.

E. Yeni Haber

*Şehirde Askeri İdare kuruldu*⁸⁸

İçki satan yerler ile Lokantalar, topluluğu temin edecek sinema ve gazinolar ikinci bir emir verilinceye kadar kapalı kalacak

Malatya Garnizon Kumandanlığından bizzat idarenin Türk silahlı kuvvetlerine devredilmesi mevzuunda kendisiyle görüşen bir arkadaşımıza aşağıdaki malumatı vermiştir:

1- 27 Mayıs 1960 günü silahlı radyo tebliğine uyularak mesaiye girildi.

2- Türk Silahlı kuvvetler kumandanlığının radyo emirlerine uyulmuştur.

3- Şehirde askeri idare kurulmuş asayiş haberdar eden herhangi bir hareket olmamıştır. Şehirde halk normal hayata 28 Mayıs 1960 sabahından itibaren başlamıştır. Yalnız içki satan yer ve lokantalar, topluluğun temin edecek sinema ve gazinolar ikinci bir emre kadar kapalı kalacaktır. Halkın morali yerindedir.

*Malatya Garnizon Komutanı Kurmay Albay Sayın Cevdet Zeybek Yeni Haber'e Yanıt Verdi: Gece Sokağa Çıkma Yasağı Beş Saat Kısaldı*⁸⁹

Malatya Garnizon Kumandanı Sayın Kurmay Albay Cevdet Zeybek Sayın Malatyalıların askeri birliklere göstermiş oldukları yakın alaka ve anlayıştan dolayı teşekkür ettiğini ifade etmiş ve demiştir ki: 'Hali hazır memleketin idaresi Türk Silahlı Kuvvetlerine geçmiş bulunmaktadır. Benim vazifem Malatya hudutları dâhilinde emniyet iş birliği yapmak suretiyle asayiş sağlamaktır. Sayın Malatyalı hemşerilerime verdiğim emirlere harfiyen itaat ettikleri ve yüksek anlayış gösterdikleri için müteşekkirim.

⁸⁸ **Yeni Haber gazetesi**, 28 Mayıs 1960

⁸⁹ **Yeni Haber gazetesi**, 30 Mayıs 1960

Garnizon Kumandanlığının cumartesi günü son tebliği:

28 Mayıs 1960 gecesi sokağa çıkma yasağı Malatyalılarla gösterdiği yüksek anlayıştan dolayı 24 ten saat 03 e kadar kısaltılmıştır. Sinemalar yasak saati dışında açıktır. Bundan evvelki tebliğlerde de belirtildiği gibi lokantalarda içki vermek sureti katiyen yasaktır. Sayın halka tebliğ olunur.

Anti-demokratik kanunları ayıklamak için bir komisyon kuruldu. Komisyon bir aya kadar vazifesi nihayete erecek⁹⁰

Anti-demokratik kanunları ayıklamak üzere bir heyet teşekkül ettirilmiştir. Profesörler ve doçentlerden mürekkep heyet bir ay içinde vazifesini bitirmiş olacaktır.

Sayın Org. Cemal Gürsel'e gönderilen tebrik telgrafları⁹¹

Devlet ve hükümet reisi Orgeneral Sayın Cemal Gürsel'e aşağıdaki tebrik telgrafı gönderilmiştir.

Sayın Cemal Gürsel, Devlet ve Hükümet Reisi

Muhtemel kardeşkanı dökülmesini kat'ı olarak önlemiş bulunmakla beraber, aynı zamanda insan hakları ve Türk demokrasisi tahtı teminat altına alınmış: böylece de büyük milletimiz bekası garanti edilmiş bulunmaktadır. İşte bundan ötürü Malatya Esnaf ve Sanatkârlı tükenmez sevinçlere gark olunmuştur. İmarsız, bakımsız, hatta insafsızca bir köşeye atılan mensuplarımız bu günlerin bayramını içlerinden gelen coşkun sevinç içerisinde idrak eylemektedirler. Gerek dâhil ve gerek harice meşale saçan mesailerinize büyük tanrıdan yardım dileriz.

Malatya Gençliği Türk Ordusuna ve Atasına Bağlılığını bire kere daha belirtti⁹²

⁹⁰ **Yeni Haber gazetesi**, 2 Haziran 1960

⁹¹ **Yeni Haber gazetesi**, 3 Haziran 1960

⁹² **Yeni Haber gazetesi**, 9 Haziran 1960

Malatya gençliği Atasının inkılâplarına ve kahraman şanlı ordumuza bağlılığını bir kere daha gösterebilmek için cumartesi günü bir miting tertip etmiştir.

Malatya, tarihinde ender rastlanan insan topluluğunu sinesinde toplamış bulunuyordu. Malatyalı, en sevinçli günlerinden birini yaşıyordu. Yüzlerde neşe gözlerde hürriyete kavuşmanın sevinci okunuyordu. Kendilerini bugüne kavuşturan şanlı ordumuz mensuplarını kucaklıyor, öpüyor, omuzları üstüne yükselterek başlarında taşıyorlardı. Umumi havasını belirtmek istediğimiz mitinge Atatürk anıtı etrafında saat 10 da başlandı. Burası miting saatinden önce hınca hınç insanlarla dolmuştu. Saat 9.30 da Erkek Sanat Enstitüsü öğrencileri büyük bir kafîle halinde, marşlar söyleyerek ellerinde ‘Türk Ordusuna Bağlıyız’ ‘Atam inkılâplarının bekçisiyiz ve daha birçok dövizlerle gelerek yerlerini aldılar.

5. GAZETE HABERLERİNİN ANALİZİ

Çalışmada kullanılan gazetelerin yayınladıkları haber ve yorumlarda 27 Mayıs 1960 darbesi öncesi şüpheyeye yer vermeyecek biçimde muhalefet ya da iktidar partisini destekledikleri gözlenmiştir. İktidardaki Demokrat Parti yanlısı yayın yapan Demokrat Malatya, Gayret, Görüş ve Yeni Haber gazetelerine karşılık Malatya Postası gazetesi iktidar ve Demokrat Parti aleyhine yayınlar yapmıştır. Ancak 27 Mayıs 1960 askerî darbesi sonrasında yapılan haberler analiz edildiğinde her iki cephede yer alan gazetelerin askeri müdahaleyi destekleyen yayınlar yaptığı görülmüştür. Yine darbe sonrasında askeri yönetimi öven yazıların yanında 27 Mayıs 1960 öncesinde ülkenin bir yolsuzluk batağına saplandığı, silahlı kuvvetlerin bu gidişata dur demek için müdahale etmek zorunda bırakıldığı vurgulanmıştır. Orduya olan güven her fırsatta tekrarlanmış, 27 Mayıs ruhunun ülkenin teminatı olduğu belirtilmiştir. Hem darbe öncesi hem de darbe sonrasında Malatya yerel basınının yayınları analiz edildiğinde, gazetelerin haberden çok yorum içeren yazılara yer verdiği de söylenebilir.

6. SONUÇ

Gazeteler üzerinde yapılan incelemelerde, 27 Mayıs öncesinde iktidar ve muhalefet arasında meydana gelen her tartışmanın içinde gazetelerin olduğu görülmüştür. Şehirde bulunan siyasi parti mensuplarının yanı sıra gazetecilerin de yapılan haberler vasıtası ile karşılıklı olarak siyasî içerikli sert tartışmalarda taraf olarak yer aldıkları tespit edilmiştir. Muhalefet yanlısı gazeteler 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinin sonrasında askerî yönetimi destekleyen yayınlara ilk günden itibaren yer vererek görevden uzaklaştırılan hükümet üyeleri ve il yöneticileri aleyhinde haber ve yorumlar yayınlamaya eski yayın politikalarını devam ettirmişlerdir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında özellikle iktidar yanlısı gazetelerde oldukça belirgin değişiklikler olmuştur. Askerî müdahale öncesinde Demokrat Parti yanlısı yayın yapan gazeteler 27 Mayıs askerî müdahalesinin ilk günlerinde en azından tarafsız kalmaya çalışsalar da kısa bir süre içinde Demokrat Parti dönemini ve parti kadrolarını eleştiren haber ve yorumları yayınlamaya başlamışlardır. Başka bir ifade ile gerçekleştirilen darbe sonrası Demokrat Parti yanlısı gazeteler desteklerini çekmişler ya da çekmek zorunda kalmışlardır. Askerî müdahale öncesinde Demokrat Parti yanlısı yayın yapan bazı gazeteler isim değişikliği yapma gereği dahi duymuşlardır. Yayın hayatına “Gayret” olarak başlayan, 1959 Nisan ayında “Demokrat Gayret” olarak isim değişikliği yapan gazete 27 Mayıs 1960 tarihinden 6 Temmuz 1960 tarihine kadar yayınına ara vermiş, bu tarihten itibaren yeniden “Gayret” adıyla yayınlansa da 1960 Ekim ayında yeni yönetime karşı daha yakın görünebilmek için ismini bu kez “İnkılâp” olarak değiştirmiştir. Yine “Demokrat Malatya” adıyla çıkan gazete de aynı amaçla 1960 yılı Haziran ayında isim değişikliğine giderek “Malatyanın Sesi” adıyla yayınına devam etmiştir.

Yerel basının tamamında eski iktidar aleyhinde yapılan haberlerin yanı sıra ordu lehine ve orduyu öven haberler de oldukça sık olarak yayınlanmıştır. Gazete sayfalarında ordunun yönetimi ele geçirmesinin tüm yurttaki ve Malatya’da son derece olumlu karşılandığı,

halkın askeri yönetime tam destek verdiği yönünde yapılan haberler yer almıştır. Yapılan haber ve yorumlarda ülke yönetimine el koyan ordu lehine yazılar yayınlanmış, devrik hükümetin meşruiyetini kaybettiği ve ülkeyi bir kargaşa ortamına sürüklediği belirtilmiştir.

Dikkati çeken bir diğer nokta mahkemelerin kararları ile ilgili yapılan haberlerdir. Verilen idam ve müebbet cezaları ile ilgili haberler hiçbir yorum yapılmadan olduğu gibi verilmiştir. İdamların infaz haberleri de aynı şekilde yorumsuz olarak okuyucuya aktarılmış, bazı gazetelerde ise hiç yer verilmemiştir.

27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önemli olduğu kadar, demokrasi içinde bir kırılma noktasıdır. Bu kırılmanın, Türk basınına etkilediği gibi Malatya yerel basınına da derinden etkilediği ve yapılan yayınların bu doğrultuda değişikliğe uğradığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004
- Başgil, Ali Fuad, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2008
- Börekci, Ülkü, Ayşe, Oğuzhan, “Siyaset, Medya ve Ordu Üçgeninde 27 Mayıs Atmosferi: “Karanlığa Direnen Yıldız” Üzerinden Bir Bakış”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 8/9 Summer, Ankara, 2013.
- Gülmez, Nurettin, “27 Mayıs 1960 Darbesi Sürecinde Havadis Gazetesi”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 12, S 3, 2014
- Karaçor, Zeynep, Atabey, Ayşegül, “Türkiye Ekonomisinde Uygulanan İstikrar Politikalarının Tarihsel Süreç İçerisinde Analizi ve Bu Süreç İçerisinde Karar Birimlerinin Rolü”, **7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, Ankara, 2001
- Karpat, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012
- Kızılkaya, Nezir, **Malatya Basın Tarihi**, Malatya Valiliği Malatya Kıtaplığı, Malatya, 2016
- Koloğlu, Orhan, **Türk Basını Kuvayi Milliyeden Günümüze**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- Önder, Meltem, “1960 Darbesi Sürecinde Akis Dergisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** XIV/28, 2014
- Özsever, Atilla, **Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004

Pancar, Emine, Öğrendik, Aydın, “Demokrat Parti Döneminde Diyarbakır’da Yerel Basın”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 10, Konya, 2013

Uludağ, İlhan, **Türkiye Ekonomisi**, M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul, 1990

Yıldız, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi**, C 51, Ankara, 1997

Gazeteler

Demokrat Malatya Gazetesi (1959-1960)

Gayret Gazetesi (1959-1961)

Güneş Gazetesi (1959-1960)

Malatya Postası Gazetesi (1959-1960)

Yeni Haber Gazetesi (1959-1960)

GELENEKSEL EDEBİYATIN UÇ BEYLİĞİ: EDEBİYAT DERGİCİLİĞİ İÇİNDE BİZİM KÜLLİYE

Taner NAMLI*

ÖZET

Bizim Külliye dergisi, Elazığ'da 1999 yılında yayın hayatına başlayan bir kültür sanat dergisidir. Üç aylık periyotla yayınlanan dergi, bugün ulaştığı 70. sayısı ile gerek edebiyat dergiciliği geleneği içinde gerekse taşrada yayın istikrarını koruyan en uzun ömürlü yayın organlarından biri olmuştur. Dergi'nin İzzetpaşa Vakfı tarafından desteklenmesi, vakıf kültürünün edebiyat ve kültür faaliyetleri ile münasebetini gözler önüne sermesi bakımından önemli bir örnektir. Dergi, abone sistemi ile okurlarına ulaşmanın yanı sıra Kültür Bakanlığı aboneliği ile bütün il halk kütüphanelerine gönderilmektedir. İlk sayısından itibaren genel yayın yönetmenliğini Nazım Payam'ın yürüttüğü Bizim Külliye, taşradan – Elazığ'dan -Türkçeye ve Türk edebiyatına katkı sağlama iddiasını 18 yıla yaklaşan yayın hayatıyla yaşatmaktadır.

Derginin tezi; “taşrada oluşturulacak edebî muhitle milli ve evrensel edebiyat ve kültür ortamına ne aktarılabilir?” ideali etrafında belirginleşir. Bu tez; istikrarlı yayın hayatı ve çizgisi, akademik ve niteliğe önem veren metin repertuarı ve aldığı uluslararası ödüller münasebetiyle gerçekleştirilmiş olarak kabul edilebilir. Dergi'nin 2007 yılında Türkiye Yazarlar Birliği Dergi Dalında ödüle, 2008 yılında Balkan Aydınlar ve Yazarlar Birliği Türk Kültürüne Hizmet Teşekkür Plaketi'ne ve 7. İstanbul Edebiyat Festivali'nde Şeref Beratı'na değer görülmesi bu gayretin kanıtlarıdır.

Dergi, milli ve evrensel bir bakış açısını taşraya taşımaya, taşradan da bu kaynaklara zenginleştirerek katılmayı amaçlamaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, MALATYA, taner.namli@inonu.edu.tr

Türk akademik hayatının ve edebîyatının tanınmış isimlerinden oluşan yazar kadrosu, edebîyat ve felsefe/ küreselleşme/ şehir/ kimlik/ psikoloji/ mitoloji/ politika/ tarih/ metafizik/ gelenek... gibi özel dosya konularıyla başvuru niteliğinde çalışmalar ortaya koymuştur.

Edebîyat ve sanat eserlerinin tesiri, sadece üretim zamanları ile sınırlanamaz. Bu tip eserlerin doğurduğu tesirler, zamanın sınırlarını aşar ve milli ve evrensel duyarlılıkların, imkânları gelişmesine zemin hazırlar. Bizim Külliye dergisi özelindeki çalışmanın amacı; derginin izlediği yayın politikası ile ne denli bir tesir alanı oluşturabildiğinin tespit edilip yorumlanmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Bizim Külliye, Türk edebîyatı, edebîyat dergiciliği.

**THE END PRINCIPALITIES OF TRADITIONAL LITERARY:
BİZİM KÜLLİYE IN LITERARY MAGAZINE**

ABSTRACT

Bizim Külliye magazine, published in 1999 in Elazığ is a literary-art magazine started life. Magazine published quarterly periods, in need of literary journalism tradition the number 70 has reached today has been one of the longest-lasting organ that protects the publication both upstate stability. The magazine is supported by the İzzetpaşa Foundation, the Foundation is an important example of culture in terms of revealing the relations between the literary and cultural activities. The magazine is sent to all the provincial public libraries by subscription of the Ministry of Culture as well as reaching the readers with the subscription system. The chief editor of Nazım Payam conducted by Master from the first issue of our complex, end of the line - from Elazığ - its claim to contribute to Turkish and Turkish literature are experienced with nearly 18 years of broadcasting.

The thesis of Journal; "What the literary muhitl national and universal literature and culture environment to be created transferred to the provinces?" Evident around the ideal. This thesis; broadcasting and stable line, international awards and qualifications to emphasis on the academic repertoire and receive text can be considered to be performed on the occasion. In 2007 the Journal of Turkey Writers Association Award in the Journal of Medicine in 2008, the Balkan Association of Intellectuals and Writers Thanks Service to Turkish Culture plaque and 7. deemed value of Charter in Honor of Istanbul Literary Festival is proof of this effort.

Magazine, a national and global perspective to move to the country, the provinces also intends to participate in the enrichment of these resources. The author team consists of well-known names of Turkish academic life and literature, literature and philosophy /

globalization / city / identity / psychology / mythology / politics / history / metaphysical / tradition ... in application quality with special file issues such as revealed in the study.

The influence of literary and artistic works, can not be limited only by the time of production. influences that lead to such works, transcends the boundaries of time and national and universal awareness of, predispose to development opportunities. The aim of our study in the journal of the complex special; how to watch the editorial policy of the journal is identified and reviewed could create an impact area.

Key Words: Bizim Külliye, Turkish literatüre, literary magazine.

Giriş

Düzenli aralıklarla yayınlanan, değişik ilgi alanlarına hitap eden, deneme, makale, inceleme, araştırma, eleştiri, röportaj gibi yazıları, değişik edebî türleri ya da belirli konulara yönelik derlemeleri içeren basın organları olarak tanımlanan dergicilik faaliyetleri, Türk basın hayatında Tanzimat yıllarından itibaren önemli bir yer edinir. Basın hayatımızın başlarında ilkin gazetecilik faaliyetlerinin baskın olmasından sonra Servet-i Fünûn dönemine doğru dergicilik faaliyetleri ağırlık kazanır. O süreçten günümüze değin edebîyatın ve sanatın meyli dergilerden yana kendini göstermiştir. Derginin yayın periyodunun gazeteye nispetle daha uzun olması, edebî metinlerin üzerinde yoğunlaşmaya daha fazla imkân tanımış, böylelikle sanat içerikli metinlerin daha çok dergilerde yer bulmasını sağlamıştır. Edebîyatın dergilerde yaşadığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Hatta deyim yerindeyse edebîyatımız bir dergiler edebîyatıdır. Şiir, hikâyeye türü ilk önce dergilerde boy göstermiş; şair, hikâyeci kendini önce dergilerde sınamıştır. Kalem sahibi önce dergilerde pişmiştir. Dergilerde uzun dönemler boyunca romanlar bile tefrika edilmiştir. Eserleri sadece dergilerde kalmış, kitaplaştırma imkânı bulamamış edebîyatçılarımız da vardır. Onların da yegâne varlık alanları kültür ve sanat dergileri olmuştur.

Edebîyat tarihimizle basın tarihimizin bir noktada birleştiğini görmekteyiz. Yeni Türk edebîyatının tarihi seyrinde dergicilik faaliyetleri, ideolojik ve estetik zeminde değerlendirilebilme imkânı bulmuştur. Estetik endişenin kimi zaman da sosyal bir duyarlılığın ürünü olarak dergiler, Türk edebîyatının zihin ve his dünyasına ayna tutmuştur. Sanat kaygısı ve edebî endişeyle ideolojiyi bir perde ardına saklayabilmeleri nispetinde de Türk edebîyatına katkı sağlamışlardır. Bu bakımdan, değerlendireceğimiz Bizim Külliye dergisinin estetik kaygısının sosyal yönünden bir hayli ağır bastığını söylemek mümkündür. Çünkü başlangıcından bugüne değin içeriği oluşturan metinlerin hemen tamamı edebî endişelerle dergide yer bulmuş, ide-

olojik bir işaret taşımamıştır. Dergide, çok çeşitli düşünceden kalemin yazması, hazırlanan dosya konuları; Bizim Külliye'nin ideolojik sanat aygıtı olarak kullanılmadığını, Türk edebiyatına bir katkı iddiası ile yola çıktığını kanıtlamıştır.

Derginin Kuruluşu ve Amacı

İlk sayısını 1999 yılının Nisan ayında yayınlayan Bizim Külliye dergisi, Elazığ'ın düzenli olarak yayınlanan en uzun ömürlü kültür sanat dergisidir. Başlangıcından bugüne derginin Genel Yayın Yönetmenliği görevini sürdüren Nazım Payam, derginin kuruluş sürecini çeşitli röportajlarında ve henüz yayımlanma aşamasındaki "Sılası Türkçe" adlı eserinde teferruatlı olarak kaydetmiştir: *"Bir kış gecesi müdavimi olduğumuz Kamu Çalışanları Vakfı'nda üç arkadaş, şehrimizin sanatından, şair, şiir akşamlarından, mahallî basınından sözü açmış konuşuyoruz. Meğer yan masada sohbetimize kulak kabartan biri varmış. Ses tonu dostluğa eğimli, müdahale ediyor: "Yahu saatlerdir konuşuyorsunuz, fakat bir eksiği hatırlayanınız yok!" Beni işaret parmağıyla göstererek "Herkes seni şair biliyor, çıkarsana bir kültür-sanat dergisi."* Bu soru, dergi çıkarma fikrinin kıvılcımı olmuş, çevrenin teşvik ve telkinleriyle çalışmalara başlanmıştır. Bütün taşra dergilerinin kaderini tayin eden mesele elbette karşılaşılan maddi zorluklardır. Resmî işlemler için gidilen vergi dairesinden ümitsizlikle çıkıldığı esnada İzzetpaşa Vakfı yönetim kurulu üyelerinden birine rastlayarak durumu açarlar. O'nun *"yayımlayacağımız derginin masraflarını İzzet Paşa Vakfı üstlenebilir."* tavsiyesi ile Vakıf'la olan temaslar başlamış ve dönemin Vakıf Başkanı Nihat Eriş'in ve yönetim kurulunun onayıyla dergi hazırlıkları başlamıştır. İlk toplantıya altmışın üzerinde kişi katılır. Derginin amacının tartışıldığı ve çerçevesinin çizildiği toplantılarda kadro belirlenir ve dergiye ilk olarak "Külliye" ismi verilir. Sonrasında bu isimle daha önceden bir dergi çıkarıldığı beyan edilince "Bizim" sözcüğü eklenecektir. Derginin hamisi İzzet Paşa Vakfı olmuştur. Her yapıtın ismi, yapıtın yorumlanmasında elbette okuruna fikir vermektedir. "Bizim Külliye" adının çağrışım alanı, başlıkta dergiyi tanımlarken kullandığımız "geleneksel edebiyatın taşıyıcılığı vurgumuzun bir delili olarak

karşımıza çıkar. “Bizim” kelimesiyle ortaklık ve sahiplenme duygusu uyandırılmıştır. “Küllîye”, Türk-İslam şehrinin yaşama alanı birimlerindedir. Türk Dil Kurumu ‘külliye’ kelimesini “Bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş medrese, imaret, sebil, kitaplık, hastane vb. yapıların bütünü” olarak tanımlar. Külliye, inancın ürettiği, birbirine eklemlenerek genişleyen bir varlık sahasıdır.

Nazım Payam, Derginin “Çıkarken” başlıklı ilk takdim yazısında *“kendi ekmeğimizi, kendi sacımızda, kendimiz pişirmek arzusu”*yla hareket ettiklerini belirtme ihtiyacı hissetmiştir. Fakat takip eden sayılarda dergi kendine ulusal düzeyde bir yer edinebilme başarısını göstermeye başlamıştır. Nazım Payam, derginin misyonunun farkındadır ve dergiye doğru bir istikamet çizebilmek için Türk kültür hayatının ve Türkçenin pusulasından şaşmamak gerektiğinin altını çizer. *“Bizim Külliye, teknolojinin küçülttüğü dünyayı sanatla, edebiyatla mahallinde büyütme namzettir. Entel şıklığa düşmeden, mensuplarının duygu ve fikrine sanat yoluyla işlerlik kazandırmayı, çevresini kültür diliyle tanıştırmayı önceler. Hemşerilerini toplumun ışıldayan bir parçası olduğuna inandırmaya çalışır. Eli kalem tutanlarıyla merkez-taşra bütünlüğü sağlayarak, kültürümüze, edebiyatımıza ve sosyal hayatımıza hizmet eder.*

Türkçeye sevgimiz, vatan sevgisi kadar muazzездir, yücedir. Bilgi ve görgümüz yettiğince imla tutarsızlıklarından, yanlış, bozuk cümlelerden, standart dil ile yazılmış bir metnin arasına yöre ağzı ve argo sözler serpiştirmekten uzak durduk, uzak da duracağız. Türkçe veya yabancı söz tercihlerinde, tercihimiz hep sevdiğimiz bildiğimiz “Türkçe” den yana oldu, öyle de kalacaktır.” Derginin bu objektif ve tutarlı tavrına karşın daha ilk sayısının çıkışından itibaren heyecanlı kalabalık dağılmış, küskünlükler, kopmalar ve yerli yersiz eleştiriler yaşanmaya da başlamıştır. O tarihlerden bugüne dergi, bir elin parmaklarını geçmeyecek insanın katkısı ile ayakta durur. Payam, yazılarında ve söyleşilerinde hep mutfakta “üç kişi” kaldıklarını özellikle belirtme ihtiyacı hisseder. Buna rağmen istikrarlı ve ilkeli duruşu neticesinde Bizim Külliye dergisinin aldığı ödüller, niceliğın değil niteliğın önemli olduğunu

gösterircesine dergiye gösterilen takdir ve teveccühün kanıtları olmuştur. Dergi'nin 2007 yılında Türkiye Yazarlar Birliği Dergi Dalında ödüle, 2008 yılında Balkan Aydınlar ve Yazarlar Birliği Türk Kültürüne Hizmet Teşekkür Plaketi'ne, 2015'te TÜRKSAY'ın düzenlediği 19. Uluslararası Türk Dünyasına Hizmet Ödülü'ne ve 7. İstanbul Edebiyat Festivali'nde "İstikrarlı ve kaliteli yayınlarından ötürü" Şeref Beratına değer görülmesi anılmaya değerdir.

Derginin Oluşum Zemini

Bir derginin yayımı ve sağlıklı devamı için sosyo-kültürel ortamın uygun olması gerekir. Bizim Külliye dergisinin yayınlandığı Elazığ şehri, kültür ve sanat birikimi bakımından zengin bir geçmişe sahiptir. Son birkaç yüzyıllık süreçte şehir; özellikle divan şiiri geleneğiyle, dergicilik faaliyetleriyle, musikisiyle, kültür sevgisiyle, eğitim ortamıyla, sanat mahfilleri ve 19. yy.'da matbaanın varlığıyla Türk kültür tarihi içinde önemli bir yer edinmiş, sağlam ve köklü bir kültür ortamı kendiliğinden oluşmuştur.

Bizim Külliye'nin yayınlanmaya başladığı dönemde Elazığ'ın önemli dergilerinden biri olan Yeni Fırat dergisinin son sayısının yayınlamasının üzerinden 30 yılı aşkın bir süre geçmiştir. 1962-1967 yılları arasında Fikret Memişoğlu'nun çıkardığı 36 sayılık Yeni Fırat dergisinden sonra Harput, Hedef, Nilüfer, Çağrı gibi kısa soluklu, ömürleri ancak 3-5 sayı olmuş dergiler kültür-sanat alanındaki boşluğu doldurmaya yetmez. Kısa süreli çıkan dergiler, çoğu maddi sebeplerden olmak üzere henüz üçüncü dördüncü sayısını yayınlama imkânı bulamadan kapanmaktadır. Bizim Külliye'nin yayınlandığı dönem Elazığ'ın belki de en önemli kültürel hareketliliği 1992 yılından itibaren Hazar Şiir Akşamlarının her yıl düzenlenmesidir. Sivil teşebbüsle ve resmî makamların desteğiyle o güne kadar devam edegelen şiir akşamları, şehre ulusal ve uluslararası düzeyde bir tanıtım fırsatı vermiş, şehre gelen şair ve yazarlar, şehrin edebî dinamiklerini harekete geçirmiştir. Elbette dergi faaliyetlerinin 1968'den sonra

Elazığ kültür gündeminden düşmesinin nedeni, nitelikli kalem erbabının yetişmemesinden değil hem maddi kaynak sorunun yaşanması hem de kalem erbabının bir çatı altında toplanamamasından kaynaklanır.

Taşra, zirvenin eteğidir. Yankıyı taşır, ses verme olanağı kısıtlıdır. Dolayısıyla merkezin sesi, çoğunlukla taşranın sesini bastırabilecek kabiliyettir. Taşranın sesini duyurabilmesi için merkezî güce eşdeğer bir ton yakalaması gerekir. Türk edebiyatında taşradan verilen seslerin çoğunlukla kısık kaldığı ortadadır. Özellikle taşra dergiciliği bu bakımdan hem nitelik hem de ömür fukaralığına mahkûm olmuştur. Dergiler, istisna olarak taşradan merkezi ses olma kudretini yakalayabilmiştir. Millî Edebiyat döneminin ürünü olan Genç Kalemler dergisi Selanik'te, Ziya Gökalp'in Küçük Mecmuası ise Diyarbakır'da yayınlanmıştır. Bu dergiler, edebiyat hayatımıza olduğu kadar milli ve sosyal varlığımıza da önemli katkılar sağlamışlardır. Tarihî fonksiyonlarından habersiz, yıllar sonra kurulacak yeni Cumhuriyet'in mimarlarından birileri olarak kalem oynattıklarının muhtemelen farkında olmamışlardır. Cumhuriyet'in fikri zemini, bir bakıma bu gayretlerin de semeresi olarak görülmelidir. Merkezin kısılan sesinin yerine taşra ses vermeye başlamıştır. Bizim Külliye dergisi, bu tarafla da dikkate değer bir varlık göstermektedir. Hem taşrada çok az dergiye nasip olacak uzun ömrü, ilkelerinden ve çizgisinden sapmayışıyla, yazar kadrosunun yarısına yakını Elazığ dışından oluşturmasıyla, işlediği konularla ve niteliğiyle, taşrayı merkezileştirme eğilimini kendiliğinden edinmiştir. Bu tür durumlar, edebiyat ve sanat hayatımızda bir tür merkezîleşme eğilimi, örnek verilebilecek merkez kaymalarıdır. Şüphesiz bu tür faaliyetler, Türk edebiyatına katkısının yanı sıra boy verdiği toprağın da kültür hayatına zenginlik katar.

Geleneğin İzinde

Modernizm ve modern sonrası dönem, yerli ve milli olanın yerine parıltılı ve moda olanı ikame etmeye çalışır. Kalıcı, estetik olan

değil, pratikte tüketilip yerine hemen yenisinin konabileceği, saklanmaya değil kullanılıp yitirmeye namzet olanı sunar. Modernizmin, tüketim kültürünün egemen olduğu sosyal ortamlarda edebiyat ve sanat dergilerinin değer ifade ettiğini söylemek zor görünüyor. Popülizmin penceresinden bakıldığında bu tür dergilerin, zamanın tüketim hızına alışmış okurun temposuna ayak uyduramadığı ve eğlendirici/oyalayıcı vasfının olmadığı görülür. Dolayısıyla okur, kısa zamanda sağlayacağı faydadan halî gördüğü bu tür basın yayın ürünlerini görmezden gelir, uzak durur. Fakat sanatın ve edebiyatın faydası pratikte ve somutta aranmaz. Bu tür gayretler, değer aşlamaya, değer yüklemeye ve güzellik duygusunu yaşatmaya yöneliktir. Zamanın ve mekânın kayıtlarından koparak geleneği geleceğe taşır.

Bizim Külliye dergisi, geleneksel edebiyatın temsil vazifesini üstlenmiştir. “Geleneksel edebiyat” ibaresinden ne anladığımızı da açıklamamız gerekiyor. Gelenek; “bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar” dır. Batı tesirindeki Türk edebiyatı her ne kadar geleneğe savaş açarak ileriye yelken açsa da gelenekle olan bağlarını çok yönlü olarak devam ettirmiştir diyebiliriz. Şiirde yapı ve şekil unsurlarından içerik göndermelerine değin çeşitli yönlerden yeni edebiyatın eskiyle olan bağı devam edegelmiştir. Bizim bahsetmek istediğimiz gelenek kavramı, Yahya Kemal’in “*manevi hayatımız*” olarak tanımladığı kavram alanı içerisinde yer almaktadır. Yerel olmayan ama yerli olan kültür ürünleri, millî sanatlar ve yaşayış unsurları, bizim insanımızın hikâyesi, hissiyatı geleneğin çerçevesini çizmektedir.

Gelenek, mazide kalanın nostaljik sayıklaması ve bir durağanlık hâli değil; yine Yahya Kemal’in “*imtidad*” düşüncesiyle ifade bulan “*kökü mazide olan atiyim*” fikri etrafında, değerler referansını kaybetmeden sürekli yeni olanı inşa etmedir. Bir yönüyle geleneğe bağlılık, millî bir reflekstir. Bu refleks, dergicilik alanında kendini 20. yüzyılın başında Genç Kalemler’in yayınlanmasıyla göstermiştir. Buradan

başlayarak milli dil ve edebîyatın varlık iddiası sergilenmiştir. Cumhuriyet'e yakın yıllarda ve sonrasında bu çizgide hatırlanması gereken üç dergi Dergâh, Hisar ve Türk Edebiyatı dergilerinin çıkışı unutulmamalıdır. Bizim Külliye dergisini de bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor. Bizim Külliye, geleneğin halkasında bir birleşme noktası olmak ister. Bu tezi ortaya atsın ya da atmasın “poetika/politika” vurgusu, bu çizgi üzerinden okunmalıdır. Derginin yayın politikası, Nazım Payam'ın daha derginin ilk sayısından itibaren sıraladığı ilkelerle, milli ve yerli refleksiyle kendini geleneksel olarak vurgulamış olur. Bu gelenek bağı, derginin ilk sayısının kapağına konulan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun bir dördlüğüyle de varlığını göstermiştir:

*“Şol gökleri kaldıranın
Donatarak dolduranın
Ol deyince olduranın
Doksan dokuz adı ile”*

Dergi, dil hassasiyetleri konusunda da kesin bir kararlılıkla yola çıkmıştır. Düzgün, doğru bir Türkçe ve anlaşılır bir üslupla ortaya konan edebî eserler, derginin tüm sayılarında esas kıstas olarak alınır. Yaşayan Türkçe, Türk dilini yabancı diller boyunduruğundan kurtarmak, Türkçenin ifade gücü, Türkçe eğitim gibi konular işlenir. Daha ilk sayıda dikkati çeken yazıların başında; Ahmet Buran'la dil üzerine yapılan röportaj, Nazım Payam'ın “Türkçem Benim Vatanım”; Ali Öztürk'ün “Türk Pınarı” başlıklı şiirleri kayda değerdir.

Bizim Külliye dergisinin uç beyliği vazifesini de yayımlandığı şehrin coğrafi konumu itibariyle değerlendirmek mümkün görünüyor. Türk kültür ikliminin önemli bir parçası olarak Elazığ, mekân açısından da bir temsil değeri taşımaktadır. Şehrin ayrıştırmaya meydan vermeden yalnızca bir kültür havzasının önemli bir bölgesi olması yönüyle Bizim Külliye dergisinin bu şehir-mekânın gönüllü sözcüsü olduğunu görürüz.

Teknik Hususiyetler, Özel Sayılar, Yazar Kadrosu ve Dergi Mekânı

İlk sayısı için matbaaya gidildiğinde aylık yayınlanması düşünülen Bizim Külliye Dergisi, aylık yayınlanmanın zorlukları göz önünde bulundurularak, üç aylık kültür sanat dergisi olarak matbaaya verilir. 18 yıla yakın zamandır yılda dört kez okuyucularıyla buluşan Bizim Külliye Dergisi, sadece 18. sayısından sonra beş aylık bir süre ara vermiş, bunun dışında kesintisiz bugüne değin yayın hayatını sürdürmüştür.

Derginin ilk sayısında matbaa ismi yazılmamış, 2. sayıdan 6. sayıya kadar Çağ Ofset'te, 6. sayıdan 18. sayıya kadar Güntek Ofset'te, 19. sayıdan 27. sayıya İstanbul Matbaacılık'ta, 28. sayıdan 70. sayıya kadar TDV Yayın Matbaacılık'ta basımı yapılmıştır. Derginin kapağı, 46. sayısından itibaren değişik bir formatta çıkmaya başlamıştır. Bu sayıya kadar her sayının kapağının çeşitli resim ve fotoğraflar özel tasarımları yapılırken bu sayıdan itibaren standart bir kapak zemini üzerine, o sayıda işlenen tema ile alakalı küçük bir resim ve fotoğraf yerleştirilmeye başlanmıştır. Ayrıca o sayıda yazısı bulunan herkesin ismi kapakta yer bulmuştur. Derginin ilk sayısı 49 sayfa, 2. sayısı 70, 3. sayıdan 36. sayıya kadar 70-85 arası sayfa sayılarıyla yayınlanır. 37. sayıdan itibaren sayfa sayısı 90'a çıkar ve 70. sayıda 110 sayfaya kadar arttırıldığı görülür. Derginin ilk sayısında yazı adedi 24 iken 2. sayıda 29, ilerleyen sayılarda sürekli değişiklikler gösterir ve 70. sayıya kadar yazı sayısı 30 ile 41 arasında değişir.

Derginin maddi giderleri İzzetpaşa Vakfı tarafından karşılandığı için reklam alma yoluna başvurulmamıştır. Son yıllara kadar ön kapak içi, arka kapak ve arka kapak içine vakfın faaliyetlerini ve işlettiği kurumları tanıtıcı reklamlar yerleştirilmiştir. Son sayılarda ise arka kapak ve arka kapak içi reklamı olarak bir yayınevinin reklamları verilmeye başlanmıştır. Her sayısında 1000 adet basılan Dergi, okurlarına sadece abone yoluyla ulaştırılmaktadır. Dergiye elektronik posta veya telefonla ulaşarak talep edenlere gönderilmektedir. Her sayıda

yer alan sunuş yazısıyla ilgili sayının içeriğinden ve gelecek sayının temasından bahsedilir. Ayrıca her sayının ilk yazısı Nazım Payam bir deneme metniyle başlar.

Derginin hali hazırdaki künyesi şu şekildedir:

Sahibi: İzzetpaşa Vakfı adına Prof. Dr. Necip İlhan

Yazı İşleri Müdürü: Mustafa Yalçın

Genel Yayın Yönetmeni: Nazım Payam

Tashih: Mahmut Bahar

Röportaj: Yrd. Doç. Dr. Taner Namlı

Dizgi- Tasarım- Kapak-Web: Aydın Karabulut

Çizgi: Osman Suroğlu

Basın ve Medya: Gıyasettin Dağ

Hukuk Danışmanı: Vedat Pehlivan

Danışma Kurulu:

Yavuz Bülent Bakiler

Prof. Dr. Ahmet Buran

Doç. Dr. Vefa Taşdelen

Doç. Dr. Levent Bayraktar

Prof. Dr. Tarık Özcan

Yrd. Doç. Dr. Metin Kayahan Özgül

Dr. M. Naci Onur

Necati Kanter

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Faruk Güler

Kemal Batmaz

Ömer Kazazoğlu

Bizim Külliye Dergisinin 1. sayısından 38. sayısına kadar olan yazıların türlerine göre tasnifi bir fikir vermesi açısından şöyle listele-yebiliriz.

ŞİİR	363
MAKALE	180
DENEME	174
HİKÂYE	89
RÖPORTAJ	68
İNCELEME	71
ELEŞTİRİ	24
ÇEVİRİ	23
ANI	23
MENSURE (Şiirsel Metin)	15
MEKTUP	13
DEĞERLENDİRME	7
ÖZEL BÖLÜM	9
BİYOĞRAFİ	4
GEZİ YAZISI	7
MASAL	1
GÜNDEM-TANITIM VE DİĞERLERİ	91

Bizim Külliye dergisinin bazı sayıları özel dosya konularıyla çıkarılmıştır. Belirli konuların işlendiği bu sayılarda dosyayla ilgili incelemeler, makaleler, denemeler ve röportajlar yer almıştır. Derginin 1. ve 2. sayılarında herhangi bir özel dosya konusu yokken özel dosya konularına 3. sayıdan itibaren başlanır. Bizim Külliye dergisinin ele aldığı bazı dosyalar şunlardır:

3. Sayıda Şiir ve Eğitim
6. Sayıda Kadın
7. Sayıda Doğu-Batı
8. Sayıda Eleştiri
9. Sayıda Çocuk ve Çocuk Edebiyatı
10. Sayıda Elazığ
11. Sayıda Göç, Acı Vatan: Gurbet
12. Sayıda Edebiyat Özel Sayısı
14. Sayıda Aydınlanma ve Aydın,
18. Sayıda Kültür
20. Sayıda Şiir Şölenleri
22. Sayıda Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu
23. Sayıda Küreselleşme
24. Sayıda Sağ-Sol
26. Sayıda Edebiyatımızda Felek
27. Sayıda Edebiyatımızda Tıp ve Karakter
28. Sayıda Yazarlar ve Yeni Yayımlanan Eserler
30. Sayıda Türkçe ve Türk Dilinin Genel Durumu
31. Sayıda Edebiyatımızda Tutku
32. ve 33. Sayılar Şehir,
34. Sayıda Cengiz Aytmatov,
35. Sayıda Yayınevleri ve Yazarlar,
36. Sayıda Yazarlar ve Hatıraları,
37. Sayıda Ahmet Kabaklı,

38. Sayıda Edebî Türler,
39. ve 40. Sayılarda Tarih ve Edebiyat,
41. Sayıda Gezi,
42. Sayıda Türkü,
43. Sayıda Ev, Sokak, Mahalle,
44. Sayıda Yavuz Bülent Bakiler,
46. ve 47. Sayılarda Edebiyat ve Felsefe,
48. Sayılarda Edebiyat ve Politika,
49. Sayıda Yerlilik,
50. Sayıda Edebiyat ve Metafizik,
51. Sayıda Mitoloji ve Edebiyat,
52. Sayıda Yunus Emre,
53. Sayıda Kırgız Edebiyatı,
54. Sayıda Estetik,
55. Sayıda Gelenek,
56. Sayıda Şehir ve Şair,
57. Sayıda Şehir ve Kitap,
58. Sayıda Edebiyat ve Değişim,
59. Sayıda Dergi ve Edebiyat,
60. Sayıda Tarih ve Edebiyat,
61. Sayıda Türk Dünyasında Seyahat
63. Sayıda İstiklal Savaşı ve Kadınlarımız,
64. Sayıda Evrensellik,
65. Sayıda Poetika,

66. Sayıda Psikoloji,
67. Sayıda Kimlik,
68. Sayıda Hayvanat,
70. Sayıda Medyadaki Edebiyat

Bizim Külliye Dergisinin kuruluşundan itibaren farklı mekânlarda faaliyet gösterdiğini kaydetmek gerekir. Derginin mekân ihtiyacı da yine İzzetpaşa Vakfı tarafından karşılanmıştır. Derginin ilk yönetim yeri, Türk Edebiyatı Vakfı Elazığ Şubesi olmuştur. Burada altı ay kaldıktan sonra İzzetpaşa Vakfı ek binasının dördüncü katına taşınılır. Burasının soğuk olması dolayısıyla aynı binanın üçüncü katına, bir yıl sonra başka bir sebepten yine dördüncü kata çıkılır. Bu bina bir süre sonra bütünüyle kiralanınca İzzetpaşa Camii'nin arka yüzüne düşen Şehit Binbaşı Hasan Sabri Sokağı'na taşınılır. Nihayetinde ise İzzetpaşa Vakfı Ek Binası'ndaki 90 metre-karelik dördüncü kata son olarak üçüncü kez taşınılır. Dergi halen bu mekânda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bizim Külliye Dergisi, uzun yıllara dayanan yayın hayatına bağlı olarak geniş bir yazar kataloğuna sahiptir. Elazığlı kalemlerin yanı sıra derginin yazarlarından yarısından fazlası Elazığ dışındaki yazarlardan oluşmaktadır. Derginin kendi yazar kadrosunu da yetiştirdiği söylenebilir. Yani ilk yazı denemelerine Bizim Külliye'de başlayıp buradan diğer dergilerde yazmaya devam edenler olduğu gibi dergideki yazılarını kitaplaştıran yazarlar mevcuttur. Dergi yazarlarını burada buluşturan asıl noktanın aynı estetik zevk ve düşünce dünyası olduğunu söyleyebiliriz.

Genel Yayın Yönetmeni Nazım Payam'la birlikte derginin başlangıcından bugüne emeği geçen isimler vardır. Derginin 2016 yılına kadar İzzetpaşa Vakfı Başkanlığını sürdüren Nihat Eriş ve sonrasında Vakıf başkanlığını devralan Necip İlhan derginin sahibi konumundadırlar. Mahmut Bahar, Necati Kanter, Kemal Batmaz, Ömer Kazazoğlu, M. Naci Onur, Aydın Karabulut, Ali Öztürk, Mustafa

Yağbasan, Murat Cengiz, Kemal Karabulut, Sami Demirbağ, Taner Namli ve A. Faruk Güler çeşitli dönemlerde dergi künyesinde farklı görevlerle yerlerini almışlardır.

Dergide yazıları yayınlanmış ve röportaj yapılmış bazı yazarların-sairlerin isimlerini bir fikir vermesi açısından şöyle sıralayabiliriz:

A.Vahap Dağkılıç, Ahat Üstüner, Ahmet Buran, Ahmet Faruk Güler, Ahmet Özdemir, Ahmet Tefvik Ozan, Arif Çakmak, Aysel Akdemir, Abdullah Satoğlu, Ahmet İnam, Ahmet Uludağ, Alaattin Karaca, Ali Ayçil, Ali Çolak, Asuman Demir, Ataol Behramoğlu, A. Vahap Akbaş, Bekir Sıtkı Erdoğan, Bahaettin Karakoç, Bahtiyar Aslan, Bektaş Halatoğlu, Berin Darılmaz, Bestami Yazgan, Bilal Civelek, Baki Asiltürk, Bayram Bilge Toker, Bekir Oğuz Başaran, Belkıs İbrahimhakoğlu, Berna Esin, Beyhan Kanter, Büşra Karadeniz, Cafer Gariper, Cafer Şen, Celal Fedai, Cemal Kurnaz, Cevat Akkanat, Cihan Okuyucu, Dursun Ali Tokel, Dilaver Cebeci, Duygu Dinçer, D. Mehmet Doğan, Erdoğan Erbay, Emrah Gürsu, Ebru Burcu Yılmaz, Elif Nihan Akbaş, Enver Ercan, Fulya Bayraktar, Faik Güngör, Fatih Arslan, Fırat Kızıltuğ, Gazi Özcan, Gıyasettin Dağ, Hadi Önal, Hasan Akçay, Hasan Özçam, Hıdır Toraman, Hurrem Aksoy, Hasan Ali Karsır, Halil Soyuer, Hatice Bayramoğlu, Hatice Eğilmez Kaya, Hayati Bice, Hayrettin Durmuş, Hilmi Yavuz, Hülya Argunşah, Hüseyin Özbay, Hüsrev Hatemi, İbrahim Berber, İbrahim Çapan, İlhan Uçar, İlyas Örskaya, İsa Kocakaplan, İbrahim Şahin, İbrahim Tüzer, İlhan Soytürk, İrfan Görkaş, İskender Pala, İsmail Çetişli, İsmail Aykanat, İsmail Bingöl, İsmet Emre, Kalender Yıldız, Kemal Batmaz, Kadir Koçdemir, Lütfi Parlak, Mahir Adıbeş, Mehmet Aycı, Mehmet Nuri Yardım, Metin Önal Mengüşoğlu, Mehmet Baş, Mahmut Bahar, Mehmet Dağistanlı, Mehmet Kurtoğlu. Mustafa İsen, Mustafa Sever, Milay Köktürk, Muhammet Hüküm, M. Milât Özçelik, Muh-sin İlyas Subaşı, Muhterem Yüceyılmaz, Mustafa Miyasoğlu, Mehmet Zeki Akdağ, Mustafa Özçelik, Namık Açıkgöz, Naci Bostancı, Naciye Yıldız, Necati Kanter, Nail Tan, Namık Kemal Zeybek, Nazire Erbay,

Nevzat Ülger, Nihan Işiker, Niyazi Karabulut, Nuri Sağlam, Nurullah Çetin, Nurullah Genç, Nihat Büyükbaş, Oğuzhan Karaburgu, Orhan Seyfi Şirin, Orhan Söylemez, Osman Baş, Olcay Yazıcı, Osman Baymak, Osman Koca, Osman Suruoğlu, Ömer Demirbağ, Ömer Kemiksiz, Ömer Küçükmehtemoğlu, Ömer Kazazoğlu, Ömür Ceylan, Ömer Naci Soykan, Özgen Felek, Ramazan Demir, Ramazan Korkmaz, Rifat Aras, Ruhi Ersoy, Rüstem Budak, R. Mithat Yılmaz, Sadık Yalsızuçanlar, Salih Uçak, Savaş Ekici, Seher Keçe Türker, Seval Koçoğlu, Selçuk Karakılıç, Selim Tunçbilek, Sema Önal, Senail Özkan, Sezai Güneş, Sezgin Seda Altun, Suphi Saatçi, Süleyman Daşdağ, Şaban Sağlık, Suat Bulut, Sadık Kemal Tural, Selim Erdoğan, Serhat Kabaklı, Şeref Akbaba, Serdar Arslan, Tarık Özcan, Taner Namlı, Turgay Fişekçi, Tamilla Aliyeva, Tamer Abuşoğlu, Taner Tatar, Tayyip Atmaca, Turgut Güler, Uğur Öztürk, Uygun Ahmet Eker, Ünal Taşkın, Ümit Fehmi Sorgunlu, Veysel Doğaner, Vedat Tanyıldızı, Yakup Deliömeroğlu, Yasemin Akkuş, Yusuf Çetindağ, Yavuz Bülent Bakiler, Yusuf Dursun, Zeki Taştan, Zeynep Tek...

KAYNAKÇA

Bizim Külliye Dergisi Sayıları (Sayı: 1-70)

Çetişli, İsmail, “Türk Kültürü ve Edebîyatına Katkılarıyla Bizim Külliye”, **Bizim Külliye**, Haz. Tem. Ağus. 2014, S 60, s. 91-94.

Günyol, Vedat, **Sanat ve Edebîyat Dergileri**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.

Doğan, Erdal, **Edebîyatımızda Dergiler**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1997.

Payam, Nazım, **Ses ve Yaz**, Ötüken Yayınları, 2015.

Payam, Nazım, **Sılası Türkçe**, (Yayıma Hazır Kitap)

Uçar, Aslı, **1950’ler Türkiyesinde Edebîyat Dergiciliği: Poetikalar Ve Politikalar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Türk Edebîyatı Bölümü, Haziran 2007.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÖDEMiŞ'TE BASIN YAYIN YAŞAMI

Günver GÜNEŞ*

ÖZET

Türkiye’de yerel / yöresel basın ülkenin değişik bölgelerinde yaşayan halkı toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel konularda bilgilendirmiştir. Buna karşın, Türkiye’de basının gelişimi yavaş ve zahmetli gerçekleşmiştir. Bu süreçte Küçük Menderes Bölgesinde matbaanın girişi ve dergi ve gazetelerin çıkışı ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşebilmiştir. Küçük Menderes Bölgesinin en büyük yerleşimlerin biri olan Ödemiş’te vilayet merkezi İzmir’in zengin basın yaşamına karşılık ilk dergi 1932 yılında, ilk gazete de 1946 yılında yayınlanabilmiştir. Yunan işgalinde büyük yara alan şehirde basın yaşamı ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonra canlanmıştır. Ödemiş’te ekonomik sorunlar, okuma-yazma oranının düşüklüğü, istenilen tiraj sayısının yakalanamaması gibi etkenler dolayısıyla, mevcut dergi ve gazetelerin devamlılığı basın yayın yaşamını olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Ödemiş, Ödemiş Basını, Yeni Ödemiş, Küçük Menderes Bölgesi

* Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, AYDIN, ggunes65@gmail.com

PRESS ACTIVITIES IN ÖDEMiŞ DURING THE REPUBLICAN PERIOD

ABSTRACT

In Turkey, local / regional press in different regions of the country people living in social, political, economic and cultural issues have been informed. However, the development of the press in Turkey was slow and laborious. in this process in Caistros region the input of print and output of magazines and newspapers, but it was only during the Republican era. İn Ödemiş is one of the largest settlements of Caistros Area, response center of province Izmir press rich life, it could be released first magazine in 1932 and first newspaper in 1946. Press life in the city wound Greek occupation, after World War II has been revived. Ödemiş economic problems, the low literacy rate, so any number of factors such as the failure to arrest the circulation is influenced by the life of the present press release sustain magazines and newspapers in a negative way.

Key Words: Izmir, Ödemiş, Ödemiş Press, New Ödemiş, Caistros Area

Giriş

İzmir'de Tanzimat dönemine kadar bir Türk matbaasından söz edilemez. İzmir'de ilk matbaayı Yahudilerin XVII. yüzyılda kurduğu bilinmekle birlikte burada matbaacılığın asıl bir gelişme gösterdiğini açıklamak oldukça güçtür. İzmir'de çıkan ilk Fransızca gazeteler burada matbaacılığın epeyce ilerlemiş olduğunu ortaya koymaktadır.¹ Vilayet matbaasının ise 1868'de kurulduğunu düşünürsek, İzmir'in kazalarına, matbaanın ve gazetenin girişinin çok geciktiği net biçimde söylenebilir. Ödemiş Kasabası'nda çıkan ilk gazete, I. Dünya Savaşı sırasında Refik Şevket (İnce), Hamid Şevket (İnce) Beyler tarafından küçük kâğıtlara basılan “*Ajans Çanakkale*” adını taşıyordu.² 1915 yılında çocuklar tarafından Ödemiş'te 10 para karşılığında dağıtılan gazetenin okuyucularını askerde yakınları olanlar oluşturuyordu.³

I. Dünya Savaşı sonlarında bu gazetenin basıldığı han yanmış ve matbaadaki alet ve edavat da mahvolmuştu. Mondros Mütarekesi'ne doğru yine Refik Şevket Bey'in Eczacı Tefvik Beyle girişimi üzerine “*Ödemiş*” isimli bir gazete çıkarıldığı ancak, bu gazetenin bir nüshasının bile dağıtılamadığı Refik Şevket'in anılarında anlatılmaktadır.⁴

Özgürlüğün yaygınlaştığı II. Meşrutiyet dönemi boyunca çevresindeki bütün yerleşimlerde Aydın'da, Nazilli'de, İzmir'de gazete ve dergiler yayın hayatına girerken, bu dönemde Küçük Menderes bölgesinde ve Ödemiş'te yayın hayatı oluşmamıştır. Bunun eksikliği uzun yıllar hissedildi. Matbaaların İzmir'de yoğunlaşması, İzmir'de

¹ Zeki Arıkan, **İzmir Basın Tarihi**, Ege Üniversitesi Yayınları Ed. Fak Yayın No: 137, İzmir 2006, s.16-17; Erkan Serçe, **İzmir'de Kitapçılık**, 1839-1928, İzmir 1996, s.18-20.

² Refik Şevket İnce, “Ödemiş'in İrfan Hayatından Hatıralar”, **Efe**, 14 Şubat 1948.

³ Mustafa Gezer, “Ödemiş'te İlk Gazeteler”, **Gökçen Efe**, 22 Nisan 1951.

⁴ **Efe**, 14 Şubat 1948, Dağıtılmama gerekçesi olarak Refik Şevket Bey tecrübesizlik ve ekonomik nedenleri göstermiştir.

çıkan gazetelerin Ödemiş'e demiryolu aracılığıyla kolay ulaşması, ilgisizlik, maliyetin yüksek oluşu gibi sebeplerden, Ödemiş ilk yerel dergisine 1932 yılında,⁵ ilk yerel gazetesine 1946 yılında kavuşabilmiştir.⁶

Ödemiş'te zengin bir cemaate sahip olan Rum ve Ermeni azınlığın da matbaalarının bulunmadığı ve İzmir'de çıkan gazeteleri izledikleri bilinmektedir. II. Meşrutiyet dönemi boyunca Köylü, İttihad, Ahenk, Hizmet gazetelerinin kazada aboneleri mevcutken, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte oldukça geç ulaşılsa da İstanbul basınıyla, Sada-yı Hakk, Anadolu, Ahenk, Yeni Asır gazetelerinin Ödemiş'te okuyucuları bulunuyordu.⁷

XX. yy başlangıcından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönemde yerel yöneticilerin ve merkezi yönetimin olanca özverili çalışmalarına rağmen kasabanın düzenli gelişmesini sağlayacak ciddi adımlar atılmasında zorluklar yaşandı. Bu sorunların başında gelen muhacir akını, eşkıyalık nedeniyle güvenli görülen kasabaya kaçış, kasabada plânsız yerleşime davetiye çıkarmaktaydı. Eşkıyalık olaylarından başlarını kaldırmayan Ödemiş'in sivil ve askeri yöneticileri ise dağınık kurulan mahalleleri, dar caddeleri, derme çatma yapılan binaları, sokakların ortasından akan pis suları, kasabanın her yanını kuşatıp evlerin içlerine kadar giren mezarlıkları, bilgi ve deneyimleri de yeterli olmadığı için izlemekle yetiniyorlardı. 1919-1922 yılları arasında Yunan işgalini yaşamış olan Ödemiş Kasabası savaşın getirmiş olduğu yokluk, sefalet ve yıkımı bir arada gördü. 1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiğinde Ödemiş bir ortaçağ kasabasından farksız bir görünümdeydi.⁸ Cumhuriyet idaresi Ödemiş'te çağdaşlaşma

⁵ **Yeni Ödemiş**, Yıl 1, S 1, **Ödemiş** 15 Teşrin-i Evvel 1932.

⁶ **Devrim**, 23 Şubat 1946.

⁷ 1939 yılında Anadolu gazetesinin Ödemiş'te oldukça fazla okuyucusu olmasına rağmen bayisi bulunmuyordu. **Anadolu**, 10 Mart 1939.

⁸ Günver Güneş, "Osmanlı'nın Ortaçağ Kasabasından Cumhuriyet Türkiye'si'nin Modern Kentine Ödemiş", **Toplumsal Tarih**, S 70, Ekim 1999, s.5.

yolunda pek çok yeniliğe imza atarken, toplumsal ve ekonomik yaşamı güçlendirecek çabalar da bu dönemde gözle görülecek bir şekilde artmıştır. 1923'te köhne bir kasaba olan Ödemiş, bir taraftan yeniden imar edilirken, diğer taraftan Cumhuriyet'e inanmış idealist yöneticiler eliyle Türkiye Cumhuriyeti'nin en modern kentlerinden biri durumuna gelmiştir.⁹ Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler hiç şüphesiz basın yayın yaşamını da olumlu yönde etkilemiştir.

Ödemiş Fikir Hayatında İlk Işık; Yeni Ödemiş Mecmuası:

Taşra basınının (özellikle dergiciliğin) gelişiminde sivil toplum örgütlerinin önemli payı vardır. Türk Ocağı ve onun yerine kurulan Halk Evleri ve bunlarla aynı paraleldeki bir meslek kuruluşu olan Muallimler Birliği, kültür hayatımıza önemli bir canlılık getiren dergiler yayımlamışlardır.¹⁰ Ödemiş'te 1932 yılında yayınlanan ilk dergi olan Yeni Ödemiş Mecmuası sivil toplum örgütleri ve eğitim örgütlerinin bir ürünü olarak değil Ödemiş münevverlerinin kendine özgün bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin onuncu yılına girerken, dev adımlarla ilerleyen Türkiye'nin Ödemiş'e yansıyan görüntüleri arasında bir de mecmua vardı. 1932 yılının Ekim ayında yayın hayatına giren bu derginin adı "Yeni Ödemiş Mecmuası" idi.¹¹ Uzun yıllar hissedilen Ödemiş'e ait bir dergi ve gazetenin eksikliği, Yeni Ödemiş mecmuasının yayına başlamasıyla giderildi. İlk sayısı 15 Teşrin-i Evvel 1932'de yayınlanmaya başlanan dergi, ilmi, içtimai, edebi, iktisadi tarzda hazırlanarak her ayın 1. ve

⁹ Günver Güneş, "Çağdaşlaşma Hareketleri İçinde Atatürk Döneminde Ödemiş Kentindeki Gelişmeler 1923-1938", **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2006**, ATASE Yayını, Ankara, 2006, s.67-106.

¹⁰ H. Nazım Polat, "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimine Kısa Bir Bakış", **Türk-lük Bilimi Araştırmaları**, S XII, Güz 2002, Niğde, 2002, s.11.

¹¹ Kaya Bengisu, **Koca Doktor Mustafa Bengisu Savaşın Askeri, Barışın Hekimi, Cumhuriyetin Şehircisi**, 2. Baskı, Ödemiş 2006, s.245; Günver Güneş, **Sosyal, Siyasal, Ekonomik, Kültürel Açından Ödemiş Kenti 1908-1950**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1997, s.178.

15. günleri çıkarılmıştır.¹² Yeni Ödemiş ilk sayısında okuyucularına verdiği ilk ve açık sözünde şunları söylüyordu: “.. Şurası bir hakikattir ki, bugünkü Ödemiş, asırdide bir Ödemişten bin kat farklı ve bütün manası ile müterakki bir Ödemiştir. Eski Ödemiş tarihi kıymetine, yeni ve baştanbaşa şerefle dolu bir Türkiye tarihinin faziletli ve meziyetlerinden hisse-mend olmuş bugünkü yeni Ödemiştir. Bir zamanlar sadece efelerinin yatağanları ile iftihar eden Ödemiş, bugün garp ve şark darülfünunlarında yetişmiş ve yetişmekte olan münevverleri ile ve yarın ilk ve orta mekteplerinden yetişecek yavruları ile iftihar edebilir”. Derginin kalitesi nedeniyle İzmir basını ilk sayıları övgü dolu ifadelerle kamuoyuna aktardı.¹³ Mahmut Nedim (İlkenin) tarafından çıkarılan dergi Cumhuriyetçi kimliği ve Ödemiş’e hizmet etme bilinciyle hareket etti.¹⁴

On birinci sayısını yayımladığı, 29 Teşrin-i Evvel 1933 tarihinde ikinci yılına girerken, yayınına ara vermek zorunda kalan Yeni Ödemiş mecmuası,¹⁵ üç yıllık bir aradan sonra yine Mahmut Nedim Bey’in idaresinde, 1 Teşrin-i Evvel 1935 tarihinde okuyucularının huzuruna çıktı.¹⁶ Kaymakam Haşim (Seçkin) Bey’in ve Ödemiş gençliğinin büyük desteğine rağmen Yeni Ödemiş, malî sıkıntılara yenik düşmesi sonucu yayını 1936 yılında durdurmak zorunda kaldı.¹⁷

Türkiye savaşa dâhil olmamasına rağmen İkinci Dünya Savaşı yılları oldukça zorlu geçmiştir. Ekonomik ve toplumsal yaşamda belirgin bir şekilde hissedilen sorunlar hiç şüphesiz basın yayın yaşamını da etkilemiştir. Bu dönemde gazete kâğıdı ithal ediliyordu. Savaşla birlikte ithalatta karşılaşılan zorluklar nedeniyle, gazete kâğıdı temininde meydana gelen güçlükler ve darlıklar sonucunda Milli

¹² **Yeni Ödemiş**, Yıl 1, S 1, Ödemiş 15 Teşrin Evvel 1932; Bekir Keskin, **Belgeler Eşliğinde Ödemiş Yazıları II**, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını 6, Ödemiş, 2013, s.148.

¹³ **Anadolu**, 18 Teşrin-i Evvel 1932; **Hizmet**, 21 Teşrin-i Evvel 1932.

¹⁴ **Yeni Ödemiş**, 15 Teşrin-i Evvel 1932.

¹⁵ **Yeni Ödemiş** 29 Teşrin-i Evvel 1933.

¹⁶ **Yeni Ödemiş**, Yıl 4, S 13; **Ödemiş**, 1 Teşrin-i Evvel 1935.

¹⁷ **Yeni Ödemiş**, 15 Şubat 1936; Günver Güneş, a.g.t., s. 179.

Korunma Kanununa dayanılarak ve değişik zamanlarda alınan kararlarla, gazete kağıdı tüketimi sınırlandırılacak ve bu nedenle gazeteler çok defa ancak dört sayfa yayınlanabilecektir.¹⁸

Devrim Gazetesi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili siyasal yaşama geçilmesi yerel basında yeni bir dalgayı da beraberinde getirmiştir. Halk Partisi iktidarına duyulan tepki birçok Anadolu kentinde çok sayıda gazete ve derginin yayın hayatına başlamasına neden olmuştur.¹⁹ Oysa Ödemiş'te ilk yerel gazete politikanın hareketlendirdiği ikinci çok partili hayata geçiş günlerinde üstelik CHP'nin desteği ile çıkmıştır. Cavit Aker öncülüğünde 23 Şubat 1946 tarihinde haftalık "*Devrim*" gazetesi yayın hayatına girdi. Faik Arkant ile Cavit Aker'in anlaşmazlıkları nedeniyle ilk beş sayı aralıklarla yayınlanabildi. 3 Ekim 1946 tarihinde tekrar bir sayfa üzerine okuyucusuna ulaşan Devrim,²⁰ yayın ilkesi olarak Muhit gazeteciliği yapacağını, Ödemiş, Tire, Torbalı, Bayındır, Kuşadası ile birlikte Küçük Menderes havzasının dili olmak istediğini belirtirken, siyasî düşüncesini de CHP program ve prensiplerine bağlı kalmak olduğunu açıklıyordu.²¹ Tekrar yayınlanmaya başladığı sayısında CHP'nin yayın organı gibi çalışan Devrim, Ödemiş'e farklı bir soluk getirmiştir.

Efe Gazetesi

1944 yılında PTT'nin karşısında yer alan Merkez Otel lokanta ve yanındaki Hacı Kadir Ağa Hanı'nın kahvehanesi Ödemişli entelektüellerin sık uğradığı bir yerdi. Söz konusu otel aynı zamanda yörede kalan memurların kaldığı bir lojman, kahvehane ise bir kıraathane

¹⁸ Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, s.332-334; Cemil Koçak, "Millî Şef Döneminde Yönetim ve Basın Yayın Hayatı", **Kebikeç**, Yıl 1, S 2, Ankara 1995, s.150.

¹⁹ O. Fırat, "Türkiye'de Yerel Basının Gelişmesi Üzerine Notlar", **Kebikeç**, Yıl 1, S 2, Ankara 1995, s.162.

²⁰ Yeni Yayın döneminde Cavit Aker Devrim gazetesini İzmir'de 9 Eylül Basım-evinde çıkarmaya başlamıştır. **Balova**, 21 Ekim 1946.

²¹ Cavit Aker, "Devrim Niçin Çıkıyor", **Devrim**, 23 Şubat 1946.

gibi idi. Otel sahibi Mehmet Nuri Bey'in oğlu Mustafa Erdal okumaya yazmaya meraklı düşünce yapısı yeni oluşan bir genç olarak otelde kalan aydınların sohbetlerini dikkatle dinliyordu. Burhan Esen, Esat Tozkoparan ve İlğazi Öner yaptıkları edebiyat ve gazetecilik sohbetleri sırasında "Biz bir gazete çıkaralım mı?" sorusunu ortaya attıklarında aslında Burhan Esen'in de kaderi çizilmişti. Gazeteciliğe duydukları büyük ilgi onları Ödemiş'in ilk yerel gazetesine götürecekti. Cephe'nin Burhan Esen'in bir PTT memuru olmasına karşın, 1946 yılında gazete çıkarmak için gösterdiği ısrarlı çabalar vardır. Gazetenin sahibi olarak Esat Tozkoparan mal müdürlüğüne gazetenin tescili için gerekli parayı yatırdıktan sonra gazetenin yazı işlerini fiilen Behçet Özgür üstlenir. Merkez Otelde kalan Kiraz da yedek subay öğretmenlik yapan Mehmet İlğazi Öner ve stajyer avukat Kemal Toygar da Esen gibi gazeteyi hazırlayan ekibin içinde yer almıştır. Gazetenin basımı için matbaacı Faik Arkant'a gidilmiştir. Faik Arkant'ın haftada iki gün çıkacak gazetenin basımı için istediği fiyat karşılanamayacak kadar yüksekti. Onlar da İzmir'de 9 Eylül Basımevi ile anlaşırılar. Gazete reklamlarını elle çoğaltarak, duvar gazetesi biçiminde çıkarmaya karar verdiler. Çini mürekkep, kırık uçlu divit ve kâğıt, gazete heveslisi girişimcilerin kendi matbaalarının ilk malzemeleri olmuştur. Gazetenin adını da yörenin kültürüne ve kimliğine uygun olarak Efe koydular.²²

Efe, Devrim gazetesinden sonra Ödemiş'te çıkan ikinci gazetedir. CHP'nin Devrim'i çıkarmasının ardından siyasî faaliyetlerini, fikir ve düşüncelerini halkla paylaşma gereği hissedenden DP Ödemiş Örgütü bu hamlesini Efe'yi çıkararak gerçekleştirmiştir. İlk sayısı 8 Şubat 1947 günü yayınlanan Efe, Esat Tozkoparan tarafından çıkarılmıştır.²³ İzmir'de 9 Eylül Basımevi'nde basılan Efe 1948 yılına dek büyük

²² Bekir Keskin, **Belgeler Eşliğinde Ödemiş Yazıları II**, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını; 6, Ödemiş 2013, s.149-151.

²³ **Efe**, 8 Şubat 1947.

boyutlu, sonraları küçük boyutlu iki veya tek sayfa şeklinde yayınlanmıştır. Tarafsız bir siyasî gazete olacağını belirtmesine rağmen CHP yöneticilerine keskin çıkışıyla DP'ye doğru bir yakınlaşması olmuştur.²⁴

Ödemiş'in basın tarihinde Efe'nin önemli bir yeri vardır. Önemi, bütün zorluklara rağmen devamlılığı sağlamış olmasıdır. Gazetenin ilk günlerinde “*çocuk çocuk tarafından çıkarılıyor*”,²⁵ şeklindeki alaycılığın yanında, gazete yazarlarının yazıları nedeniyle sık sık mahkeme kapılarını aşındırmaları heveslerini azaltmıştı.²⁶ Kâğıt pahalılığı nedeniyle, tirajını bir türlü yükseltmeyen Efe, gazeteyi 25-30 kuruştan satarken, gazeteyi yaşatmak için Ödemişli tüccar Besim Yapıcıoğlu her nüshadan 25 adet almaya başlamıştı.²⁷ Efe gazetesinde Esat Tozkoparan, Mustafa Sağlam, Hamdi Sadi Geylani, Celal Çakın, İlhan Sipahioğlu, Sabih Özlü, Nimet Özlü, Zeki Özturanlı, İlhan Ruhi Balkanlı haberleri ve yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır. Mayıs 1947'den sonra mali yetersizlik nedeniyle aksamaya başlayan gazetenin basımı, bazen bir hafta arayla yapılırken, sayfa sayısı da ikiye kadar düştü. Bunu CHP'nin baskısı şeklinde okuyucusuna duyuran gazete, siyasî gerekçelerle ayakta kalmaya çalışıyordu.²⁸

Efe, Esat Tozkoparan'ın şahsi işleri nedeniyle Ödemiş'ten ayrılması üzerine kısa süreli bir problem yaşamıştır.²⁹ 26 Haziran 1948 tarihinde gazeteyi Mustafa Sağlam idare etmeye başlamıştır. Bu durum uzun sürmez. Şeref Üsküp ve Mustafa Sağlam'ın Hür Efe adlı

²⁴ Bu yakınlaşmada DP'lilerin Efe'ye olan sempatanlığının da etkili olduğu Şeref Üsküp tarafından da söylenmektedir. 4.1.1997 tarihli görüşmemizden. **Şeref Üsküp**; Doğum Tarihi: 1926, Doğum Yeri: Ödemiş, Mesleği: Gazeteci, Görüşmenin Yapıldığı yer: İzmir.

²⁵ **Efe**, 17 Mayıs 1947.

²⁶ **Efe**, 26 Temmuz 1947.

²⁷ **Efe**, 20 Eylül 1947.

²⁸ **Ödemiş** gazetesi, 12 Aralık 1947.

²⁹ Sabih Özlü, "Ödemiş'te Gazetecilik Çalışmaları Münasebetiyle", **Hür Efe**, 9 Ekim 1948.

bir gazetenin ruhsatını 1948 yılında alarak “Efe”nin ismini “*Hür Efe*” olarak değiştirmeleriyle devamını sağlamışlardır.³⁰

Hür Efe Gazetesi

19 Ağustos 1946'da evlenen Burhan Esen hem PTT'deki memuriyeti hem de kızının doğumuyla üstlendiği sorumluluğun ağır basmasıyla gerektiği gibi ilgilenemeyeceğini düşündüğünden gazete işini bırakmaya karar verir. Efe gazetesinin 31 Temmuz 1948 tarihli 73. sayısı ile yayın hayatı son bulmuştur. Yayın hayatına son vermeden bu gazeteyi devralmak isteyen Şeref Üsküp ile masaya oturulur ama anlaşma sağlanamaz. Hukuk Fakültesinden yeni mezun olmuş olan Ödemişli gençlerden İlhan Sipahioğlu Şeref Üsküp'e sorunu aşabilmesi için yol gösterir. "Efe'nin başına Hür koy, sen yeni bir gazete çıkar" der.³¹ Nitekim Şeref Üsküp 28 Ağustos 1948'de, günümüze kadar yayın hayatına devam edecek olan Hür Efe'nin ilk sayısını İnönü Caddesi No:2 Ödemiş adresinde çıkarmaya başlar.³² Gazeteyi İzmir'de Berrin Basımevi basar. Burhan Esen, Efe gazetesi kapandıktan sonra Hür Efe'de üç-beş sayı yazı yazmıştır.

Ödemiş Gazetesi

Elli kişilik bir şirketin sahipliğinde, imtiyazını Halil Dural'ın üstlendiği, yazı işlerini Behçet Özgür'ün idare ettiği Ödemiş gazetesi, 12 Aralık 1947 Cuma günü ilk sayısını çıkartarak yayın hayatına atıldı. Faik Arkant Basımevi'nde çıkarılan gazetenin idarehanesi Ragıp Bey Caddesi No:6'da idi. İlk nüshaları 10 kuruştan satılan gazete, amacını ve ilkelerini belirtirken, “...*Tarafsız olmayacağını, CHP'nin prensiplerine bağlı kalacağını ve memlekete faydalı olabileceğine inanan ve*

³⁰ Bu gün Hür Efe Gazetesi Şeref Üsküp'ün varisleri tarafından mütevazı şartlarda İzmir Kemeraltı'nda yaşam savaşı vermektedir.

³¹ Bekir Keskin, **Belgeler Eşliğinde Ödemiş Yazıları II**, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını;6, Ödemiş 2013, s.152.

³² Hür Efe Gazetesinin tam koleksiyonu ÖYKAM Uzmanlık kütüphanesinde SY_5.2.247, SY_7.10.642 ve 643 numarada bulunmaktadır.

bugüne kadar milletimizin kazandığı istiklal, şeref ve muasır Milletler safındaki sarsılmaz mevkiimizi idrak edebilecek ve iyi niyetli herkesin gazetesi..." olacağını okurlarına açıklamıştır.³³

Devrim gazetesinin çizgisinde olan Ödemiş, DP yanlısı Efe ile girdiği tartışmalarla adını çabuk duyurdu. Kadrosunda bulunan yazar kadrosunun entelektüel birikimi oldukça yüksek olan Ödemiş gazetesinde köşe yazılarını M. Şerif Başoğlu, siyaset bölümünü Kaya Bengisu kaleme alırken, Halil Dural Işık Dede mahlasıyla Ödemiş'ten tarih ve folklor derlemeleriyle okurlarının karşısına çıkmışlardır. Behçet Özgür'ün yazılarıyla da iyi bir çizgi yakalayan gazete, içerik açısından Ödemiş'teki en doyurucu yayın organı olmuştur. 1949 yılında gazetenin yönetim kurulunda M. Şerif Başoğlu, Muzaffer Gönen, Halil Dural, Nazmi Genev, Ümit Akad, Hasan Kızılcavlı ve Ali Kuyruk yer alırken, Ödemiş'in sesi soluğu olarak yayın hayatına devam etmiş,³⁴ 1950 yılında sessiz sedasız yayın dünyasından silinmiştir.³⁵

Cephe

1950 yılında Burhan Esen yalnız olarak Cephe gazetesini çıkardı. Uzun yıllar Ödemiş'te yazılarıyla etkili gazetecilik örneği sergiledi.³⁶ Yayın hayatı boyunca muhalif tavrı ile dikkat çekmiştir.³⁷ Bu tavrı nedeniyle memur olmasından dolayı çoğu kez sürgünle cezalandırıldı. Ödemiş dışında kaldığı süre zarfında bazen eşi, bazen kızı, kimi zaman da güvendiği dostları yürütmüştür. Gazetenin çıkmasını aksettirmek için gazeteyi zaman zaman İzmir'deki matbaalarda bastırmıştır. 1959 yılında Ödemiş PTT'sinden tayini çıkınca matbaa ve gazetenin yönetimini Mehmet Keskin ile büyük kızı Figen'e bırakmıştır.

³³ **Ödemiş** gazetesi, 12 Aralık 1947.

³⁴ **Anadolu**, 12 Ocak 1949.

³⁵ **Kaya Bengisu ile yapılan görüşmeden**, 22.10.1993, Kaya Bengisu, Doğum Tarihi:1924, Doğum Yeri: Ödemiş, Röportajın Yapıldığı Yer: İzmir

³⁶ Mehmet Özcan "Ödemiş'in Basın Tarihi", **Bülten**, S 11 1989, s.18-19.

³⁷ Örneğin 1951 yılında yayınlanan Burhan Esen imzalı başyazıda "İşçiye grev hakkı tanınmalıdır" başlığıyla DP iktidarına meydan okuyan bir tavır sergilemiştir. Keza Musa Anter gibi bir rejim muhalifine de gazetenin sütunlarını açmıştır.

1960'lı yıllarda Ödemişli gençlerin yazı, şiir, öykü gibi ürünlerini yayınladıkları sanat gazetesi niteliğindedir.³⁸ Genç yeteneklerin buluştuğu, tanıştığı, deney kazandığı bir okul olmuştur.³⁹ 1965'ten sonra gazete de Ödemişli gençlerin hazırladığı "Kültür Ekleri" düzenli olarak yayınlanmıştır. 1961 yılında gazetenin imtiyaz sahibi Behiç Duygulu'dur. Ulaşım ve İletişim araçlarının bugünkü kadar gelişmediği yıllarda, Cephe'nin Ödemiş kazası ve çevresi üzerinde etkinliği büyük olmuştur. Fakat sermaye ve teknik imkânsızlıklar gazetenin basım işinin 1962'den önce zaman zaman Tire, İzmir gibi şehirlerde yapılmasını gerektirmiştir.

1972 yılında el değiştiren Cephe'yi; Burhan Esen'in kızı Figen Esen'le Mehmet Bozoğlu ortaklaşa yayınlamışlardır. 1977 yılından günümüze Mehmet Bozoğlu'nun gayretleriyle yayın hayatına devam edegelmektedir.⁴⁰ Cephe gazetesi sayfalarında eski milletvekillerinden Mustafa Uyar, Coşkun Karagözoğlu, Alev Coşkun, Kaya Bengisu, Neccar Türkcän, Kültür ve sanat temsilcilerinden Mutahhar Başoğlu, Behiç Duygulu, Fethi Savaşçı, Yılmaz Karhan, Hasan Kudar'ı misafir etmiştir.

Yayınları oldukça kısa süren Ödemiş çıkışlı gazeteler arasında Altıok, İlkurşun, İnkılâp, Hafta Sonu, Ödemiş Postası, Hür Ödemiş, Reklam, Yankı, Ödemiş Köy Postası, Ödemiş'ten Haber, Ödemiş Ticaret gazeteleri özellikle 1950 yılından sonra Ödemiş basınına zenginleştiren yayınlar arasında bulunuyordu.

Altıok Gazetesi

Altıok gazetesini Ödemiş'te muhasebecilik yapan Faik Gülkoparan çıkarmıştır. Faik Gülkoparan'ı gazete çıkarmaya özendiren Bur-

³⁸ Burhan Esen, **Bir Taşra Gazetecisinin Anıları**, İzmir, 1972, s.7.

³⁹ Mehmet Özcan, "Ödemiş'in Basın Tarihi", **Bülten- Ödemiş Lisesi Kültür Yayımları**, S 11, Ödemiş 1989, s.18-19.

⁴⁰ **Mehmet Bozoğlu** ile Ödemiş'te matbaasında yapılan görüşmeden. Cephe gazetesinin şimdiki sahibidir. Tarih: 16 Nisan 1994, Yer: Ödemiş.

han Esen olmuştur. Altıok'un ilk sayısı 9 Haziran 1951 tarihinde yayınlanmıştır. Hafta da bir gün çıkan gazetenin idarehane yeri Kendir Pazarı Hacı Sadık Çarşısı No:16 Ödemiş adresinde Faik Gülkoparan'ın muhasebe yazıhanesiydi. Gazetenin basım yeri süreç içinde değişmiştir. 1950'li yıllarda taşrada gazete çıkarmak zahmetli bir işti. Dizgi işi ayrı, basım işi ayrıydı. Gazete sayfaları elle kurşun harf dizilerek yapılıyordu. Gazeteyi basacak matbaa ayrıca ayarlanıyordu. Gazete çıkaranlar kurşun harf dizgi kutusu satın alırlar, bir de gazete sayfalarını dizecek mürettip bulurlardı. Dizgiyi genellikle kendileri yapardı. Altıok gazetesi ilk haftalarında İzmir'de Üstün Sanat Matbaasında basıldı. Gazeteyi çıkaran Faik Bey İzmir'de Hacı Ali Paşa Oteli avlusunda bir dükkân kiralayarak gazete basımını buradan kontrol etti. Faik Bey gazete için İzmir'e gidiyor, basılırken başında bekliyor ve basılan gazeteleri paketleyip Ödemiş'e getiriyordu. Gazete 13 sayı İzmir'de basılmış, ardından Ödemiş'te ayak pedallı makine ile matbaa açan Ali Gezer'in Arasta'daki matbaasında hazırlanmaya başlanmıştı. Altıok'un kimi sayıları Hür Efe matbaasında basılmıştır. Gazetenin Halk Partisi taraftarlığı, amblemindeki Altı Ok'tan açıkça bellidir. Logo'nun yanındaki çerçeve de "Bugünkü Atatürk ve İnönü düşmanları dün onların el ve eteklerini öpmekten ağzı nasırlaşmış kimselerdir" cümlesinden dönemin CHP-DP çekişmesinde CHP saflarında yer aldığıının belirgin bir göstergesidir. Buna karşın Altıok bir parti yayın organı değildi. Hatta parti yönetimi ile ilgisi de yoktu. Gazetenin sahibi Faik Gülkoparan'ın siyasî kimliği, Ödemiş Merkez Bucak başkanlığı yapması gazetenin DP karşıtlığında önemli bir rol oynamıştır. Altıok gazetesi 27 Eylül 1952 tarihli 37 sayısı ile yayın hayatına son vermiştir.⁴¹ Veda yazısı dikkat çekicidir. "*...Avrupa makine icad eder. Bizim Demokrat şefler besleme basını dünyaya hediye eder. Ahlakı bozulan basına ne vatandaşların, ne de dünyanın itimadı kalır. Bu zararın telafisine asırlar yetmez. Ama kime ne? Bu balığın başı da kuyruğu*

⁴¹ Bekir Keskin, **Belgeler Eşliğinde Ödemiş Yazıları II**, Ödemiş Kent Arşivi ve Müzesi Yayını;6, Ödemiş 2013, s.161-168.

da kokmuştur".⁴² 37 sayı çıkabilen gazete finansman yetersizliği nedeniyle fazla uzun ömürlü olamamıştır. Ticarî bir matbaa işiyle desteklenmeyen yerel gazete çıkarma faaliyetinin, gazetecinin mali açıdan dayanma gücüne bağlı olduğu ve siyasî ortam ile piyasa kurallarına uyum sağlanmasının da etkili olduğu açıktır.

Türk'ün Sesi

1944 milliyetçilik olayları Ödemiş'te ses getirmekte gecikmedi. 1949 yılında Türk'ün Sesi mecmuası çıkarılarak milliyetçi fikirler Ödemiş'ten de seslendirildi. 1949 yılında Sadettin Tuğrul tarafından çıkarılan derginin yazı işleri müdürlüğünü Ünalmiş Dündar yaptı. Dergiyi çıkaranlar arasında Ali Güngelen, Dündar Ünalmiş, Hamdi Şadi Ceylani, Hikmet Şener, İrfan Yurtsever, İzzet Tartal, Muzaffer Gönen, Nazmi Genev, Sadettin Tuğrul, Zekai İçöz'ü isimleri geçmektedir.⁴³ İnönü Caddesi No:18'de faaliyet gösteren Türk'ün Sesi Dergisinin bonelik ücreti yıllık 180 kuruş, altı aylığı ise 90 kuruş idi.⁴⁴ Ayyıldız üzerine Türk'ün Sesi yazılı logoyla her ayın son Cuma günü çıkan dergi, Türk milliyetçiliğine ilişkin yazılara ağırlık verdi. İlk sayısında dergi okurlarına şöyle sesleniyordu: "... *Türkün Sesi Türklük, milliyetçilik, Türkçülük yolunda gidenlerin; milli ülküye, varlığı öz-pahasına varmak isteyenlerin dergisidir. Türk'e hizmet, Türke faydadan gayrı düşüncemiz yok. İhtiras ve menfaatlardan uzak olarak inandığımız dava yolunda yılmadan, azimle yürüyeceğiz, varsın ceplerimiz boş olsun. Türk'ün Sesi'ni bir avuç genç çıkarıyor... Türk'ün Sesi bir partinin organı değildir; Partili, partisiz bütün Türklerin dergisidir. Asrın baş tacı addettiğimiz milliyetçilik bayrağı altında, partiler üstünde, hak, hakikat vatana koşanların topluluğudur. Onda kâh Namık Kemal'in kükreyişini, kâh Gökalp'in ateşini, kâh*

⁴² **Altıok**, 27 Eylül 1952.

⁴³ "Türk'ün Sesi Dergisini Çıkaranlar", **Türk'ün Sesi Aylık Milliyetçi Dergi**, Berlin Basımevi, S 1, İzmir 1949, s.8.

⁴⁴ "Abone Şeraiti", **Türk'ün Sesi**, S 1, İzmir 1949

*Akif'in heyecanını bulacaksınız. Yayın hayatı fazla uzun olmayan derginin elimizde sadece bir sayısı mevcuttur.*⁴⁵

Buluş

Ödemiş'in sanat ve fikir birikimine Yeni Ödemiş'ten sonra en çok etki eden dergi Buluş olmuştur.⁴⁶ Mart 1953 tarihinde ilk sayısı yayınlanan dergi, maddi yetersizliklerden dolayı ancak beş sayı çıkarabilmiştir. Buna rağmen iyi bir yazar kadrosu ve zengin içeriğiyle sadece Ödemiş'te değil, İzmir ve tüm Türkiye'de edebiyat dünyasında olumlu değerlendirmelere neden olmuştur.⁴⁷ İmtiyaz sahibi Naime Işık'ın yanı sıra Ahmet Okçular, Behiç Duygulu, Enis Aşar, Kaya Bengisu, Fethi Savaşçı, Hamdi Şadi, Sadettin Tuğrul, Ümit Akat yazılarıyla Buluş'un sayfalarını renklendirdiler.⁴⁸

Siyasî, mizah ve tenkit gazetesi olarak tanıtımı yapılan ve Ödemiş'te çıkaracağı gazetelerde açıklanan "ATOM" mizah gazetesinin hiç bir nüshasına ulaşamadığımız için bu gazetenin sadece ismini belirtmekle yetineceğiz.⁴⁹

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında matbaa ile tanışan Ödemiş kentinde ilk süreli yayın 1932 yılında Yeni Ödemiş adıyla yayınlanmıştır. Kent, ilk gazeteyle ise 1946 yılında buluşmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ödemiş'te bir elin parmaklarıyla sayılacak kadar dergi ve yayımlanır. Basın yayın yaşamı kentin ekonomik zenginliğiyle orantılı olmayan bir şekilde gelişme olanağı bulamadı. Ödemiş'te zengin bir basın yaşamının olduğunu ifade etmemiz mümkün görünmese de çok partili hayata geçildiği 1946 yılından itibaren yayınlanan gazete

⁴⁵ **Türk'ün Sesi**, İzmir, 1949.

⁴⁶ Günver Güneş, **Sosyal, Siyasal, Ekonomik, Kültürel Açından Ödemiş Kenti 1908-1950**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997, s.182.

⁴⁷ **Hür Efe**, 24 Ekim 1953.

⁴⁸ **Buluş**, 15 Mart 1953.

⁴⁹ **Efe**, 14 Haziran 1947.

ve dergi sayısında gözle görülür bir artış dikkati çekmektedir. Çeşitli gerekçelerle sık sık yayınına ara veren, kapanan gazeteler ise ancak eksik sayılarıyla günümüze kadar ulaşabildiler.

KAYNAKÇA**Gazete ve Dergiler**

Altıok

Anadolu

Balova

Buluş Mecmuası

Cephe

Devrim

Efe

Gökçen Efe

Hizmet

Hür Efe

Ödemiş

Türkün Sesi Mecmuası

Yeni Ödemiş Mecmuası

Kitap ve Makaleler

Aker, Cavit , “Devrim Niçin Çıkıyor”, **Devrim**, 23 Şubat 1946.

Arıkan, Zeki, **İzmir Basın Tarihi**, Ege Üniversitesi Yayınları Ed. Fak
Yayın No: 137, İzmir, 2006.

Bengisu, Kaya, **Koca Doktor Mustafa Bengisu Savaşın Askeri, Barışın Hekimi, Cumhuriyetin Şehircisi**, 2. Baskı, Ödemiş 2006.

Esen, Burhan, **Bir Taşra Gazetecisinin Anıları**, İzmir, 1972.

Fırat, O., “Türkiye’de Yerel Basının Gelişmesi Üzerine Notlar”, **Ke-
bikeç**, Yıl 1, S 2, Ankara, 1995.

Gezer, Mustafa, “Ödemiş’te İlk Gazeteler”, **Gökçen Efe**, 22 Nisan
1951.

İnce, Refik Şevket, "Ödemiş'in İrfan Hayatından Hatıralar", **Efe**, 14 Şubat 1948.

Güneş, Günver, **Sosyal, Siyasal, Ekonomik, Kültürel Açından Ödemiş Kenti 1908-1950**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1997.

Güneş, Günver, Osmanlı'nın Ortaçağ Kasabasından Cumhuriyet Türkiye'sinin Modern Kentine Ödemiş, **Toplumsal Tarih**, S 70, Ekim 1999, İstanbul 1999.

Güneş, Günver, "Çağdaşlaşma Hareketleri İçinde Atatürk Döneminde Ödemiş Kentindeki Gelişmeler 1923-1938", **Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2006**, ATASE Yayını, Ankara, 2006, s.67-106.

İskit, Server, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, İstanbul, 1931.

Keskin, Bekir, **Belgeler Eşliğinde Ödemiş Yazıları II**, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi Yayını;6, Ödemiş 2013.

Koçak, Cemil, "Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Yayın Hayatı", **Kebikeç**, Yıl 1, S 2, Ankara 1995.

Özcan, Mehmet, "Ödemiş'in Basın Tarihi", **Bülten-Ödemiş Lisesi Kültür Yayını**, S 11, Ödemiş 1989.

Özlü, Sabih, "Ödemiş'te Gazetecilik Çalışmaları Münasebetiyle", **Hür Efe**, 9 Ekim 1948.

Polat, H. Nazım, "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimine Kısa Bir Bakış", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S XII, Güz 2002, Niğde, 2002.

Serçe, Erkan, **İzmir'de Kitapçılık, 1839-1928**, İzmir 1996.

"Türk'ün Sesi Dergisini Çıkarıncılar", **Türk'ün Sesi Aylık Milliyetçi Dergi**, Berrin Basımevi, S 1, İzmir, 1949.

EKLER

EK 1: Yeni Ödemiş Dergisi 15 KS 1933 Tarihli Sayısı

18
1048
Ağustos
1948

S. ÖSKÜP
Nispetiye İlim Yolu
M. SAĞLAN
İstinye Yeri : 1048
Cad. No. 2
ÖDEMİŞ

Hür Efe

MUSTAFAKİL SİYASİ GAZETE

Sayı 3 Yıl
Sayısı 86 Sayı
100 Sayısı
5 Lira
50 Sayısı
2 buçuk lira

Çıkarık

Hür Efe'nin ayın homojenliği mütavaz, yani eşitlik olarak sunuluyor.

Hür Efe, efeler diyarı topluluğunda hür korku, hakikati söyleyen, naz vcdanından emin, duyularında samimi olanın gurebet olmasına çalışacak, istisna edilmediği müddetçe sütunları herkesten açık kalacaktır. Bu sebepten bazen tamamen zıt fikirleri aynı sayıda görebileceğiz. Bu hal aynı sütunlarda fikir çarpışmalarına sebep olacak ve bu çarpışmalar şahsiyate dokülmeyi müddetçe devam edecektir.

Güzel İzmir'in Güzel Fuarı

Hemen yaz binlerce insanın gireceği Kültürpark kapısı

Haftanın MİZAHİ

Gider - gelir, gider - gelmez

Yazarı: ATLIHAN

Ramazanın sıcak yaz aylarına rastladığı sıcak bir gecede Bektaşî bahası nasılsa bir oruç tutayım demiş. Niyet iyi amma, dayanmak ne mümkün! Açlık bir yandan, sıcağılık bir yandan, bütün tiryakiliği hepinden baskın. Akşam üzerleri Bronlerin güzleri kararmışa, baş dönme başlamış. Otuyorum zannıyla edileşelen Bektaşî nihayet dayanamayıp bir su kenarında pürüştü yemeye koyulmuş. O sırada oradan geçmekte olan bir yalca «Utandırmayın nasus!» diye Bektaşîye çıkmış. Bektaşî başını yemekten ayırmadan cevap vermiş:

— Ramazan'ın bu sene gider gelecek sene gelir, gelecek sene gider daha öbür sene gelir, fakat fakir bu dünyadan bir giderse bir daha gelmez.

Bu fikra aklıma, Hasan Saka'nın yeniden istifa edeceği şüphaları sebebiyle geldi. Sarıoğlu gider Peker gelir, Peker gider Saka gelir, Saka gider ikinci Saka gelir, hâsılı güdün yerine bir başkası çıkabilir. Tabiatıyla O. H. P. li olmak şarttır.

Fakat hani bir C. H. P. giderse yok mu ya, esyarelerin gümbürtürü. Alımlı bir daha C. H. P. gelmez. Gelmez de ne olur diyeceksiniz. Neler olmaz sendim? O giderken memlekete refah gelir. huzur gelir, ne'ş gelir, umran gelir. Hâzâ Mart içeri, pire dışarı meseli.

— Devamı Sahife 4 de —

Tenkide imkân nispetinde yer vereceğiz.

Bundan maraz doğmayacağına yapsın olacağına inanıyoruz. Tenkitlerimiz daha çok iktidara olacaktır. Bu da şimdilik ortadadır. Bu da şimdilik ortadadır. Bu da şimdilik ortadadır. Bu da şimdilik ortadadır.

Bütün memleket davaları devamımızdır. Fakat bir mahalli davalarda daha hassas olmakla daha faydalı olacağına inanarak yorgandın'pek çıkarmamak kararına razıdır.

İĞRENÇ BİR FİİL

İzmir'de meslekle münasebette bulundu

İngilizce (Özel muhâbimimizle telefona) :

Hayrettin Bayındır köşünde kızın ve iğrenç bir adeta konuşuyor. Zeynep adında bir yarıydı yaşadığı yeknesim okuzundaki şikâyetini anlatıyordu. Bu-
Gizli yazılarınızın verildiği yerdir. Bu yazılarla, yalnız halkın değil, hizmetçilerin de yararına, sizlere bir fayda sağlanabilir. Bunda muvafık olduğunuz günler bekliyoruz.

Yüzmesinden şüphelenen halası kız sorguya çekmiştir.

Zeynep önce inkâr etmek istemiş isse de bulunduğu inkâr etmemiştir.

Zeynep beş altı ay evvel dağın özü abisi Hayrettin ile cinsi münasebette bulunmuştu.

Vakının köy heyeti ihtiyarına ve - jandarmaya aksetmesi neticesinde yapılan resmi soruşturmada Zeynep ve Hayrettin suçlarını saklamışlardır ve bu iğrenç fiili risaları ile yaptıklarını ıkrar etmişlerdir.

Hadis Beygebirds nefretle karşılanmıştır.

Uzun Etekliler

— Halo Mister Pandel
— Halo Mister cim
— Ufuklar yine karardı dostum.
— Hayrola; yani bir harptenmi bahsetmek istiyorsun?
— Alayı bırak canım. Onu demek istemedim.
— Öyle ise?
— Amerikalı fabrikatör meşhur moda mucidinin kulağına fısıldadı.
— Kumaş sarfiyatı çok azaldı. Vaziyetim vahim.
— Devamı sahife 2 de -

KIZILGÖZ

"Arapça Varyete,"

Bir tiyatrosun, el iflanları ve do-
vazifesi göre çatlak sesli çığır-
"Bu gece meşhur sanatkar İlyaz-
fından Arapça şarkı, Arapça Varye-
Hoppalaaa... Hiç duymamıştım. İ-
nç varyete-
nip de arapçası olurmuş!
— Ehb... olur a tiyatrosculuk bu-
ince sanattır, yazı yazmağa benzer.
Doğru. İnceliği suradan bellii. A-
değil mi uydu uydu öyle,, kaide-
için Türkçe hücum ediyor..

M. S.

KADIN NAKKİNE

"Atlenen mukadderatı kadının fıstasını kıvrım-
larındadır... H. F. Amiel
"Kadını çekikle döv, altın gibi olur...
Rus Atasara
"Erkeğin bir senede yaptığını kadın bir günde
yıklar... Demosten
"Evlenden evvel gülerini dört açın. Ey-
lendikten sonra yarısı yanına kapıyabilirsiniz...
Franklin
"Evlence bir kafese benzer. İçindekiler çık-
mak için, dışındakiler girmek için uğraşırlar...
Montegu
"Kadınların yanına giderken kamçıyı unut-
mayın...
Deli Petro
Toplayan: M. İNCEKARASU

ELAZIĞ BASIN TARİHİNDE UNUTULAN BİR SES: SADÂ MECMUASI

Ahmet Faruk GÜLER*

ÖZET

Elazığ basın tarihinde yapılan araştırmalarda en eski dergi olarak İshak Sunguroğlu'nun da ifade ettiği Fırat Mecmuası görülmektedir. Ancak kütüphanelerin tozlu raflarında unutulmuş yahut gözden kaçmış Mamûrat'ül-Aziz'de 1909 yılında yayınlanmış ve ancak iki sayısı tespit edilmiş olan Sadâ mecmuası oldukça önemlidir. Özellikle II. Meşrutiyet sonrası taşrada sayıca artan gazete ve mecmualardan bir örnek teşkil edecek olan bu mecmua hem Elazığ ili basın tarihi açısından oldukça önem arz ederken aynı zamanda ülke başkentinde gerçekleşen siyasî ve sosyal hayattaki değişimlerin doğuda bir şehirde yansımaları da görülebilecektir.

Dönemin sosyal, siyasî ve edebî hayatından izler barındıran bu mecmua ile bir Anadolu şehri olan Mamûrat'ül-Aziz'deki yansımaları görmek ve basın tarihinde bir taşra şehrinde değişimlere tanıklık etmek oldukça dikkate şayan olacaktır. Çalışmada Elazığ basın tarihi ile ilgili yapılmış çalışmalara değinilecek olup akabinde II. Meşrutiyet dönemi gazete ve dergi faaliyetlerinden bahsedilecektir. Daha sonra bu süreçte Sadâ mecmuası, çıkış amacı, yazar kadrosu ve içeriği ile ilgili bilgi verilecektir. Derginin tanıtılması sonrası Elazığ basın tarihindeki konumu netleştirilerek sonuca bağlanacaktır. Ayrıca ekler bahsinde dergiden sayfalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, Elazığ, basın tarihi, taşra basını, Sadâ Mecmuası

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, MALATYA, ahmet.guler@inonu.edu.tr

A FORGOTTEN VOICE IN THE ELAZIG PRESS HISTORY: SADÂ MAGAZINE

ABSTRACT

In researches done on press history of Elazig, Fırat Mecmuası has been seen as the oldest magazine, as İshak Sunguroğlu also stated. But forgotten in the dusty shelves of libraries or overlooked Sadâ Mecmuası, published in Mamûrat'ül-Aziz in 1909, of two numbers has been identified is also important. In particular, this magazine, which will serve as an example of the newspapers and magazines growing in numbers after II. Meşrutiyet (Second Constitution) in provinces, can be seen as both very crucial in terms of Elazığ press history and repercussions of changes in political and social life takes place in the capital in a city in the east.

It would be quite remarkable to witness to changes in the press history from a provincial town and see reflections in Mamûrat'ül-Aziz a city in Anatolia, with this magazine that have traces social, political and literary life of the period. This study is to be dealt with studies on the Elazig press history and after will be reported activities of newspapers and magazines in the period of II. Meşrutiyet (Second Constitution). Then in this process, will be given information about Sadâ magazine, its output purpose, staff of writers and content. After the presentation, the magazine's position in the press history of Elazig will be deblurring and linked to the result. Also, the pages of the magazine will be placed in the appendix.

Key Words: Magazine, Elazığ, press history, provincial press, Sadâ Magazine

GİRİŞ

Gazete ve dergilerin ortaya çıkış süreçleri sonunda toplumsal hayatı etkileyen ve bireylerin bilinçlenmesinde etkili bir rol oynadığı gerçektir. Özellikle geçmişte yayınlanan gazete, dergi ve mecmuaların yayınladıkları dönemin tarihi bir vesikası olmaları, dönemlerinin edebî, siyasî ve sosyal hayatıyla ilgili bilgi içermeleri oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti döneminde matbaanın Avrupa'dan gelme süreci ve akabinde ilk özel gazetenin (1860) yayınlanmasıyla birlikte yeni bir dönem başlamış ve toplumsal yapının değişim süreci hızlanmış, temelleri 1699'a kadar uzanan batılılaşma maceramız ivme kazanarak devam etmiştir. 1860 sonrası ülke genelinde hızlıca çoğalan gazete, dergi ve mecmualar bir amaç doğrultusunda yayın faaliyetlerini sürdürmüş ve toplumsal yapıyı derinden etkilemişlerdir. “Abdülaziz devrinin çok mühim bir özelliği olarak, tamamıyla batılı ve o zamana kadar Türkiye’de bilinmeyen yepyeni bir kuvvet ülkenin hizmetine girdi ve büyük bir hızla gelişti: Özel basın. Ağâh Efendi’nin 1860’da çıkardığı ilk özel Türk gazetesi olan Tercümân-ı Ahvâl’i, 1862’de Şinasi’nin çıkarmaya başladığı ve Namık Kemal’in devam ettirdiği Tasvîr-i Efkâr, 1866’da başyazarlığını Ali Suavi’nin yaptığı Muhbir, 1872’de Kemal’in başyazarlığını yaptığı İbret, 1873’de Ebuzziya Tefik’in çıkardığı Hadîka, 1875’de başyazarlığını Kemal Paşazâde Said’in yaptığı Vakit, 1876’da başyazarlığını Şemsettin Sami’nin yaptığı Sabah takip ederler.” (Akyüz, 1995: 27-28) Bu gazeteler dönemin siyasî otoritesini batılılaşma yolunda ciddi bir şekilde tenkit ederken daha hızlı adımların atılmasına ihtiyaç duyulduğunu yüksek perdeden dile getirirler.

Osmanlı coğrafyası içerisinde matbaanın yaygınlaşması birçok taşra şehrinde de çeşitli yayın faaliyetlerinin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Elazığ’da “ilk matbaanın 1866 (1283 H.) yılında ve Vali Hacı İzzet Paşa zamanında” (Sunguroğlu, 2013: 941) kurulduğunu ve faaliyete geçtiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Yaklaşık

dört yıl süren bu yayın faaliyeti sonlanmış ve 1881 yılında “Vali Süleymaniyeli Abdullah Musip Paşa’nın zamanında hükümetin yardımıyla Hurşit Efendi Destigâh olarak matbaayı tekrar işletmeye başlamıştır.” (Haykır, 2015:1169) 1883 yılından itibaren gazetecilik Elazığ Vilayetinde başlamış ve Ma’mûratü’l-azîz gazetesi ilk gazete olarak Elazığ’ın basın tarihinde yerini almıştır. Daha sonra Şark gazetesi, Satvet-i Milliye gazetesi, Yeni Mefkûre gazetesi, Turan gazetesi vd. sırasıyla öne çıkan önemli gazeteler olmuşlardır.

Elazığ’da yayınlanan dergilere bakıldığında en eski dergi Fırat Mecmuası’dır (1920). Daha sonra Altan Dergisi, Elazığ Kliniği, Yeni Fırat ve Bizim Külliye yayınlanmış dergiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamıza esas olan Sadâ Mecmuası, Elazığ basın tarihinde bilinen en eski dergi olan Fırat Mecmuası’ndan (1920) daha eski tarihte yayınlanmasından ötürü önem arz etmektedir. Ayrıca daha önce bu alanda yapılmış çalışmalarda tespit edilmemiş olması ve ilk kez gün ışığına çıkıyor olması da oldukça önemlidir.

Sadâ Mecmuası

Elazığ basın tarihi içerisinde en eski mecmua olan Fırat Mecmuası ile ilgili olarak İshak Sunguroğlu’nun “Harput Yollarında” adlı eserinde şu ifadeler yer almaktadır: “Şark gazetesi batıp çıktığı sıralarda ve Vali Abdülkadir zamanında kurulan Dirlik Cemiyeti’nin Hitabet ve Edebiyat şubesi tarafından 1920’de (1336 R.) bu namda bir mecmua çıkarılmaya başlanmıştı. Bilhassa gençlerin mürevviç-i efkârı olan bu mecmuaya Dr. Piyer Taşo, Mustafa Sabri, Hulusi Yetişkin gibi kalem sahipleri, ilmî, edebî ve bilhassa istiklâl yolunda ateşin makaleler yazarlardı. Fakat maalesef ömrü pek kısa olmuştur.” (Sunguroğlu, 2013: 945) Bu ifadenin haricinde 1962 yılında Fikret Memişoğlu tarafından Yeni Fırat dergisinin ilk sayısında “Dergimize Yeni Fırat adını koyuşumuzun iki sebebi vardır. Birincisi Rumi 1336 tarihinde ilimizde çıkarılan Fırat Dergisinin hizmet amacına devam etmek, 2’ncisi ise çevremiz ve belki bütün Türkiye için hayat kaynağı olan Fırat’ın bu gün mazmun halinde kalan feyzini belirtmekti.”

(Yeni Fırat, 1962: 3) Yine bu iki kaynağa dayanmak suretiyle araştırmacılar tarafından çeşitli zamanlarda yapılan çalışmalarda da aynı bilgiler tekrarlanmıştır. Ayrıca Yeni Fırat dergisinin ilk sayısında Fırat Mecmuasının ilk sayısında bulunan çıkış yazısına yer verilmiştir: “Türk’ün Hazine-i Futuhatı Fırat’ın Gümüş sinesinde saklıdır. Menkaıb-ı tarihiyemizi onun kadar hatasız kaydeden bir vak’anüvis tasavvur edilemez. Onun beher dalgası bir Türk kahramanının dasitan-ı mefahirini sayıklar. Fırat vadisi baştanbaşa esrar-ı âşıkaneyi musaver bir kaside-i hoş cereyandır. Memleketimizde Fırat kadar tulâni ve ruhani ömre mâlik bir sıfatı kâşife bulamadığımız için mecmuamıza bu ünvanı verdik.” (Yeni Fırat, 1962: 3)

Sadâ Mecmuası, Milli Kütüphane süreli yayınlar kataloğunda 000156124 numara ve 1974 SA 200 koduyla sadece iki sayı olarak bulunmaktadır. Ayrıca Hasan Duman’ın hazırladığı “Osmanlı Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1-2-3” eserinde de yine aynı şekilde iki sayı olarak yer almaktadır. Dergide belirtilen “on beş günlük Osmanlı mecmuasıdır” ibaresi ancak iki sayı olarak bugün kataloglarda belirtilmiştir. Derginin ilerleyen süreçte yayınlanıp yayınlanmadığı yahut niçin yayın hayatına son verdiği hakkında elimizde bir malumat bulunmamaktadır. Mecmuanın yayınlandığı tarihe bakıldığında Rumi 9 Teşrinisani 1325 tarihi görülmektedir ki bu da Miladi 22 Kasım 1909 tarihine tekabül etmektedir. Bu tarihten hareketle daha önce ifade ettiğimiz Fırat Mecmuası’nın çıkış tarihi olan 1920 yılından 11 yıl öncesine ait olduğu görülmektedir ki Elazığ basın tarihinde ilk mecmuanın yayınlanması daha eski bir tarihle tarihlenmektedir. Ayrıca ilk sayının “Mukaddime” başlıklı çıkış yazısında daha önce böyle bir mecmuanın vilayette yayınlanmadığı ifadesi bu derginin Elazığ için ilk basılı mecmua olduğunun bir göstergesidir.

1909 tarihi de önemli bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası Osmanlı coğrafyasında başlayan özgür basın, fikir ve düşünce hareketleri bir taşra şehri olan Elazığ’a da yansımış (o dönemki adıyla Ma’mûratü’l-azîz) ve Sadâ mecmuası da bu değişimin ön plana çıkan örneğini teşkil etmiştir.

Sahibi ve müdürü olarak Muhammed Abdullah Cevdet, Başmuharriri olarak da İdris Ulvi'nin isimleri yer almaktadır. Derginin çıktığı tarihî dönemleri ele alan salnamelere araştırma yaptığımızda mecmua bünyesinde ismi geçen kişilerin adlarının yer almadığını görmekteyiz. Bu durumun, derginin kısa soluklu olmasının bir sonucu olduğu ile açıklanması mümkündür.

“Edebî, tarihî, ilmî on beş günlük Osmanlı mecmuasıdır” alt başlığıyla yayınlanan Sadâ mecmuasının ilk sayısında “Mukaddime” başlığı altında derginin çıkış amacı, düşünce boyutu ve fikrî yaklaşımları izah edilmiştir. “İnkılab-ı ahirimiz üzerine memalik-i Osmaniye'nin her tarafında birçok gazete ve risaleler çıkmaya başladı. Zira vatandaşlarımızın tenvir-i efkârına ve mülkümüzde meşrutiyet-i idarenin neşri-füyuzatına bundan büyük ve müessir vasıta olamaz. Bugüne kadar vilayetimizde böyle bir hadim medeniyet ve maarifetin görünmemesi bütün terakki ve maarif taraftarlarını müteessir ettiğini bildiğimiz için lutf-ı bariye mütevekkilen ve rağbet ve teşvik-i ammeye istinaden bu risaleyi neşre niyet ettik. Maksudumuz terbiye-yi umumiye hadim ve şün-ı ilmiye ve havadis-i medeniye ve vaka-yı siyasîden bahis makalelerle vatandaşlarımıza elimizden geldiği kadar hizmet etmektir.” (Sadâ, 1909: 1) İsimsiz olarak yazılan bu metnin büyük ihtimalle başmuharrir olan İdris Ulvi'ye ait olduğunu düşünmekteyiz.

İsimsiz olarak kaleme alınan bu mukaddimede özellikle yakın zamanda gerçekleşen II. Meşrutiyet'e atıfta bulunularak gazete ve dergi neşriyatındaki artıştan bahsedilirken bunun insanların düşünce dünyasında, edebî ve ilmî boyutlarda yazıların neşredilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Daha sonra özellikle Elazığ'da o dönem için böylesi bir faaliyetin söz konusu olmadığı ifade edilmiş ve Sadâ mecmuası bir ilk olarak ifade edilerek yayının amacı zikredilmiştir. Bu cümleler aynı zamanda Elazığ'ın basın tarihine de ışık tutacak ifadelerdir. Mecmua boyutuyla daha önce böylesi bir faaliyetin yer almadığı ve bir ihtiyaçtan hâsıl olduğunun söylendiği cümleler bunun bir kanıtı niteliğindedir. Mecmuanın çıkış amacının böylesi

bir neşriyat dünyası içinde maksadı ifade edilirken de toplumun eğitilmesi, ilmî, edebî, tarihî bilgilere yer vermek suretiyle halka hizmetin esas olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, her yeni çıkan yayında genellikle yer alan derginin ismi ile alakalı herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Anadolu'dan çıkan bir ses olarak değerlendirilmiş olması muteberdir.

Mukaddime'nin hemen ardından "Tarihden" başlığı altında 19. asrın muhakemesi yapılarak özellikle batılı düşünce insanların isimleri zikredilerek umumî bir bakış dile getirilmiştir. Her dönemin kendi içinde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi söylenip akabinde 19. asır içerisinde Osmanlı coğrafyasındaki siyasî ve sosyal yapıdaki değişim de ifade edilmiştir. "Herkes kendi asrının müşkilat ve sefaletini şiddetle hisseder. Hâlbuki mazinin yalnız cihad-ı hüsnesini temaşa ve istikbalin serab-ı dilrûba-yı ümidine nasib-i nigah hayal eder. Her sınıfa mensub âdemler kendi zamanlarından şikâyet ederler." (Sadâ, 1909: 2) Teknolojinin gelişmesi ve bunun insanlara yansıyan boyutlarıyla yer almasının önemi çeşitli örneklerle vurgulanmıştır. Batının ilmî boyutuyla gelişimine yer verilirken bunun arka planında yer alan düşünce insanları, edebî eserler de ayrıca zikredilmiştir. "Fakat on yedinci asırda bu hakikatin hükm-i galibanesi git-tikçe kendini hissettirecektir. Zira eşya-yı idare için birinci şart onları tanımaktır. Riyaziyatta, hendesede, heyetde, hikmette, kimyada fenn-i münafi'ül izade ki türkiyat emsalsizdir. İki yeni ilim icad olmuştur ki birisi ilm-i ahval-i nefis diğeri tarihtir. Bunlar mebna-yı azim-i marifeti tetevüc ediyorlar. Hülasa-yı kelim Agust Comt ve muktedalarının içtihad-ı kafayı ulumı bir tertib-i ulum dâhilinde tasnif ve tevhid etmeye masruf olmuştur. İlim tatbikatı sayesinde şerait-i mevcudiyet-i ademiye tebdil etmekte ve nazariyatı sayesinde dahi bize kâinatın nizam-ı ahengini refte refte ilham etmektedir" (Sadâ, 1909: 3-4)

Geçmiş asırlardan itibaren Batının gelişim ve değişim seyri "Tarihden" başlığı altında detaylı bir şekilde ifade edilmiş ve yazının ni-

hayetinde insanın tüm bu değişimler karşısındaki konumu da belirginleştirilmiştir: “Hülase-i kelimelerimizden ziyade bahtiyar mıyız? Evveleri müseret-i deha çoktu, müsaib ü mezahim hayata daha ziyade kuvvetle, daha ziyade tevekkülle karşı konurdu. Şimdi ise haşatımız incelmıştır. Refahiyet içinde bulunduğumuz halde birçok arzular rahatımızı kaçırmaktadır. Aşkın arzuları tezayid etmiş ve daha ziyade incelmıştır. Hırs daha ziyade teemmüm etmiş ve hevasat daha ziyade karışmıştır. Hâlbuki saadet kanaatin mükâfatıdır. Terki (türki) semeresi değildir. Medeniyet bize gelmiş biçilmiş bir libas-ı saadet getirmiyor. Zira saadet mesele-i hakikat gibi bir madde-i mevzua değildir, bu bir hal-i memnuyedir. Ve fevkalade naziktir. Çünkü bigane bir emelin adem-i icrasından mütevellid ızdırab kafe-i ezvaki talh ider.” (Sadâ, 1909: 5) Dünya üzerinde ve Osmanlı özelinde gerçekleşen bu değişimlerin olumlu ve olumsuz boyutları göz önüne serildikten sonra yaşanan dönemin ne derece münbit bir dönem olduğu ve diğer asırlar içindeki konumu övgüyle taçlandırılmıştır.

“Edebiyatdan” başlığı altında Mehmed Ali Ayni Beğ'e ithafen “Niyaz” başlıklı bölüm bulunmaktadır. Akabinde “Ulumden” başlığı altında ilmî bir yazı olarak “Bakırdan Altın Olur mu?” yer almaktadır. Özellikle simya ilminin oldukça popüler olduğu bir dönem olması münasebetiyle böylesi bir yazının yer alması ve dönemi için bilimsel temellere dayandırılarak aktarılması o dönem insanı için bilgilendirme mahiyetli bir yazı içeriğini göstermektedir. Daha sonra “Henry Maren’in Jurnal gazetesinde bir vahşinin defter-i hatıratı surnamesi altında neşr ettiği letaiften” girizgâhıyla bir bölüm başlamıştır ki adabı muâşerat kuralları ve bunun toplumdaki yansımaları irdelenmiştir. Daha sonra Eşkâl-i Edebi başlıklı bölümde “Faik Ali Bey tarafından on bir sene evvel yazılmış makalattan, Hüseyin Cahid Bey Hayat Matbuatından” alınmış bir bölümle devam edilmiştir. Son olarak Mehmed Ekrem Bey tarafından yazılmış bir yazı ile dergi nihayetlendirilmiştir. Mecmuanın basım yeri olarak da el yazısı ile “Ma’ûratü'l-azîz vilayeti matbuasında tab olunmuştur” ifadesi yer almaktadır.

Sadâ mecmuasının ikinci sayısında ise 23 Teşrin-i sani 1325 tarihi bulunmaktadır ki bu da miladi 6 Aralık 1909 tarihini göstermektedir. “Tarihden” başlığı altında Almanya’nın güçlenmesi ve batılı devletler içerisindeki konumu anlatılmaktadır. I. Dünya Savaşı öncesinde Almanya ile olan yakınlaşmanın ve birlikteliğin ifadelerde yer alması siyasî tarih açısından oldukça önemlidir. “(Vestfalya) müsalahasından sonra Almanya’da 356’dan ziyade müstakil devlet tesis etmişken bunlar nasıl birleşip şimdiki mehib Almanya imparatorluğu ortaya çıktı.?” (Sadâ 2, 1909: 1) cümlesi ile başlanan yazı Almanya hakkında tafsilatlı bilgiler içermektedir. İmam-ı Gazali’nin eseri hakkında Kemaleddin Harputî’nin bir yazısı yer almaktadır. Eşkâl-i Ediba başlıklı yazının devamında bu sayıda Halid Ziya Beye ve Cenap Şehabeddin’e yer verildiği görülmektedir. Sayfanın sonunda bu kez matbu bir yazıyla “Ma’mûratü’l-azîz vilayeti matbuasında tab olunmuştur” ifadesi yer almaktadır.

Sonuç

Sadâ mecmuası elimizde bulunan iki sayısı itibariyle Elazığ ili için oldukça önem arz etmektedir. Bilinen en eski şehir mecmuasının (Fırat) 1920 tarihli olması, Sadâ’nın ise 1909 tarihinde çıkması şehrin basın tarihinde 11 yıllık bir zaman dilimini daha geriye götürmektedir. Ayrıca II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı coğrafyasında artan basın yayın faaliyetlerine taşrada bir şehrin kayıtsız kalmayarak dâhil olması sonucunda derginin içeriğinde yer alan yazılar oldukça önemlidir. Edebî, ilmî ve tarihî alt başlığıyla yayınlanan mecmuada özellikle “tarihden” başlıklı yazılar Avrupa’nın sosyal ve siyasî hayatının, gelişmişliğinin arka planında yatan gerçekleri vurgulayan, düşünce adamlarının fikirlerinden hareketle bilgi içeren metinler olması oldukça önemlidir.

Osmanlı’nın batılılaşma serüveni içerisinde gazete ve dergi faaliyetlerinin insanlara doğrudan erişim sağlayan araçlar olması münasebetiyle toplumu değiştirmek ve yeni bir hayat için dönüştürmek

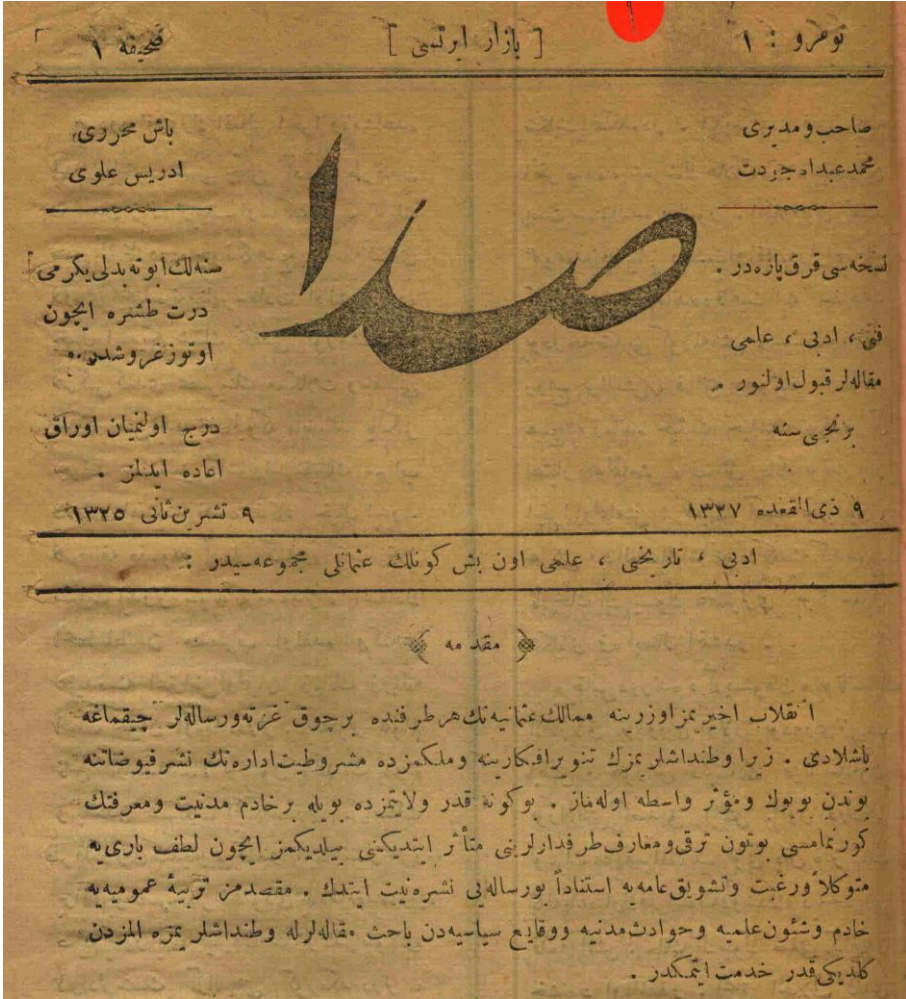
gayesi coğrafyanın tamamı için geçerli olan bir unsurdur. Bu doğrultuda Elazığ şehrinde gerek o dönem çıkan gazeteler ve gerekse mecmualar bu vazifeyi yerine getirmeye çalışan taşra aydınlarının faaliyetlerini göstermektedir. Sadâ mecmuası sadece Anadolu'daki bir şehrin değil aynı zamanda Osmanlı Devleti içerisindeki yayın faaliyetlerinin küçük bir örneğini teşkil etmesi açısından ve gerçekleştirilmek istenen düşünce yapısının bir yansıması olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma ile tarihin tozlu rafları arasında unutulmuş bir mecmua gün ışığına çıkarılmış ve içeriğinden de hareketle bir döneme ışık tutulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

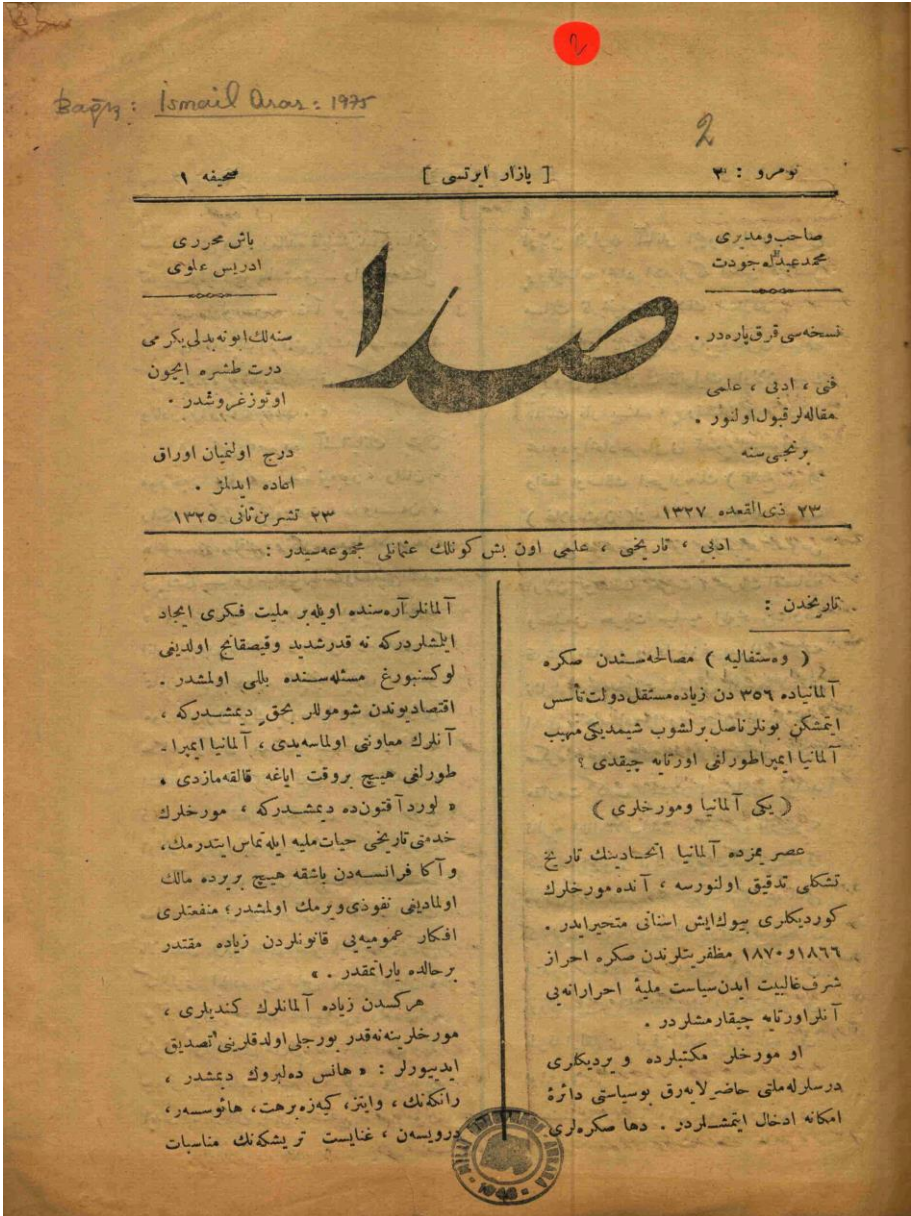
- (?) (1909), “Mukaddime”, **Sadâ Mecmuası**, Ma’mûratü’l-azîz Vilayeti Matbaası, Ma’mûratü’l-azîz.
- (?) (1962), “Yeni Fırat”, **Yeni Fırat Dergisi**, S 1, Elazığ.
- Akyüz, Kenan (1995), **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Çakmak, Zafer (1999), “Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, (**Dünü Bugünüyle Harput, Tarih-Edebiyat-Şiir-Folklor Sempozyumu 24-27 Eylül 1998-Elazığ**), Elazığ.
- Güler, Ahmet Faruk (2015), “Elazığ’da Kültür Sanat Dergileri”, **Tarihten Günümüze Elazığ**, ATAM Yayınları, Ankara.
- Haykır, Yavuz-Haykır, Handan (2015), “Elazığ Basın Tarihi (1883-1960)”, **Tarihten Günümüze Elazığ**, ATAM Yayınları, Ankara.
- Sunguroğlu, İshak (2013), **Harput Yollarında**, C 1-2, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, R. Mithat (2010), “Elazığ Dergileri”, **Akpınar Dergisi**, S 30, Niğde.

EKLER

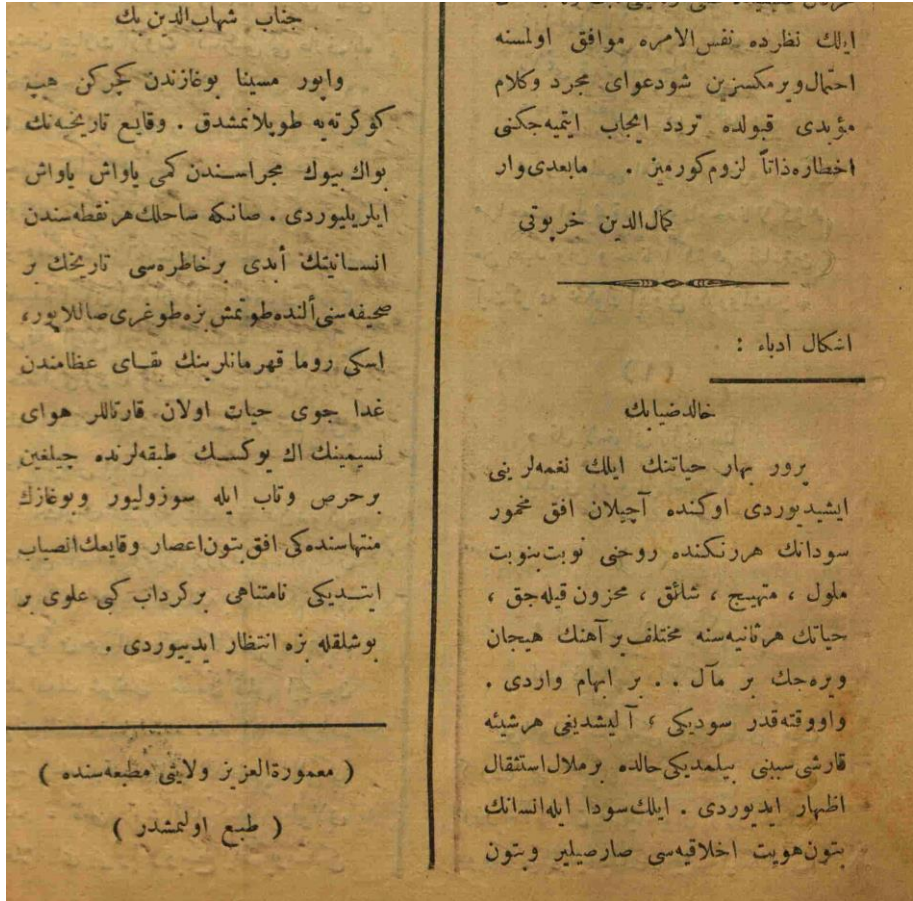
EK-1

EK-2

EK-3

ASKERİ DARBELERİN YEREL BASINDA SUNUMU: TURAN GAZETESİ VE GÜNIŞIĞI GAZETESİ ÖRNEĞİ

Adem DOĞAN* - Furkan DİLAVER**

ÖZET

Medya, demokratik siyasal sistemin önemli aktörlerinden biridir. Bu anlamda, demokrasinin askıya alındığı askerî darbe dönemlerinde ilk olarak kontrol altına alınan kurumlardan biri de medyadır. Medya, baskı, sansür ve denetim altına alınarak, tamamen askerî yönetimin istek ve talepleri doğrultusunda bir yönlendirme aracı olarak yayınlar yapmıştır.

Kontrol ve denetim altına alınan medya bu anlamda haber ve yorumlarıyla darbeleri meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür. Bu duruma, muhalif olanlar ise çeşitli cezaî müeyyidelere maruz kalmıştır. Türkiye’de ulusal basının darbe dönemlerinde yayıncılık anlayışı her zaman tartışma ve eleştiri konusu olmuştur.

Bu çalışmada, 1930 yılından beri yayın hayatını sürdürerek Türkiye’nin en köklü yerel gazetelerinden biri olan Turan Gazetesi’nin 1960, 1971, 1980 ve 28 Şubat 1997 askerî darbeleri sonrasındaki tutumu ile 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Günişığı gazetesinin yayınları içerik analiz yöntemiyle incelenmiştir.

Darbeler sonrasında Turan gazetesinde süreçle ilgili yer alan haber ve yorumlar ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışmada içerik analiz yöntemi uygulanmıştır. Çalışma kapsamında Turan gazetesinde 1960-1971 ve 1980 askerî darbe süreçlerinde yayınlarında darbe ve sonrasındaki sürece ilişkin haberlere geniş yer verildiği ancak 28 Şubat sürecinde ise demokratik bir tutum ortaya koyduğu bulgularına ulaşılmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ise

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, ELAZIĞ, ademdogan23@hotmail.com

** Gazeteci, Kanal E TV, ELAZIĞ, furkan_dilaver@hotmail.com

yerel medya milli irade ve demokratik siyasal yaşamdan yana bir tavır ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Askerî darbeler, yerel medya, Turan gazetesi, Günışığı gazetesi, Elazığ.

MILITARY COUPS PRESENTATION IN THE LOCAL PRESS: TURAN NEWSPAPER AND GÜNIŞIĞI NEWSPAPER SAMPLE

ABSTRACT

The media is one of the important actors of the democratic political system. In this sense, one of the first institutions under control during the military coups in which the democracy was suspended was the media. The media have been publishing under pressure, censorship and control as a means of guidance in the direction of demands and demands of the military administration.

In this sense, the media, under the control and control, have acted as a legitimate function in news and commentary. In this case, opponents have been exposed to various criminal sanctions. During the coup periods of the national press in Turkey, the concept of publishing has always been a matter of debate and criticism.

This study examines the presentation of military coups in our country at the local press. Turan newspaper in 1960, 1971, 1980 and February 28, 1997 Turan newspaper, one of the most rooted local newspapers of Turkey, one of the most established local newspapers in Turkey since 1930, and the method of content analysis of Günüşiğı Newspaper publications after the July 15 coup attempt.

After the news, the news and comments about the process have been analyzed in Turan newspaper in detail. Content analysis method was applied in the study. Within the scope of the study, Turan newspaper reached to the findings of the military coup of 1960-1971 and 1980 that the broadcasts of the coup and the post-war period were widely reported, but they showed a democratic attitude on February 28th. In the aftermath of the July 15 coup attempt, the local media expressed an attitude towards national will and democratic political life.

Key Words: Military coups, local press, Turan newspaper, Günüşiğı newspaper, Elazığ.

Giriş

Türkiye, çok partili demokratik siyasal yaşama geçtikten sonra belirli sürelerde askerî darbelerin doğrudan ya da dolaylı olarak yönetime el koymasına bir başka ifade ile askerî darbelere maruz kalmıştır.

1950’de çok partili siyasal yaşama geçen Türkiye Cumhuriyeti ilk askerî darbeyi 1960 yılında yaşamış, daha sonra 12 Mart muhtırası, 1980 askerî darbesi, 28 Şubat post modern darbesi ile karşılaşmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinde ise yeni bir darbe teşebbüsüne maruz kalmıştır.

Türkiye’nin demokratik standartlarının gelişmesini, belirli periyotlarla yapılan bu darbe ve muhtıraların engellediği kabul edilen bir gerçektir. 2002 yılından sonra AK Parti hükümetlerinin kurulması ile birlikte hızla demokratik atılımlar gerçekleştirilmiş olmasına rağmen yine de ülkemizde askerî müdahale girişimleri önlenememiştir. Nitekim 27 Nisan 2007’de e-muhtıra olarak siyasî tarihimizde yerini alan Genelkurmay Başkanlığı bildirisini bu süreçte dikkat çeken girişimlerden biridir. Yine 15 Temmuz 2016 tarihinde askerî içerisinde yer alan bir grup cuntanın gerçekleştirmek istediği askerî darbe girişimi, geçmişteki (1960 ve 1980) darbe girişimlerine benzer bir girişim olmakla birlikte, başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Askerî darbe süreçlerinde hiç şüphesiz ilk olarak kontrol altına alınan kurumlardan biri de medyadır. Medya, baskı, sansür ve denetim altına alınarak, tamamen askerî yönetimin istek ve talepleri doğrultusunda bir yönlendirme aracı olarak yayınlar yapmıştır.

27 Mayıs darbesini yapan askerlerin hedefindeki ilk adres İstanbul ve Ankara Radyosu olmuş ve Türkiye, Albay Türkeş’in tok sesini darbenin habercisi olarak radyodan duymuştur. 12 Eylül darbesini yapan askerlerin hedefinde TRT televizyonu vardı. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in “Ülkeye barış getirmek için ordu yönetime

el koydu.” bildirisini, kamuoyu, TRT aracılığıyla öğrenmiştir (Özkır, 2011:106).

Medya, yayınlarıyla darbeleri meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür. Bu duruma muhalif olanlar ise çeşitli cezai müeyyidelere maruz kalmıştır. Bundan dolayı, Türkiye’de ulusal basının darbe dönemlerinde yayıncılık anlayışı her zaman tartışma ve eleştiri konusu olmuştur.

Türkiye’de “ana-akım basın”ın habercilik anlayışı, uzun süreden beridir, kriz dönemlerinde daha belirgin olmak üzere, çarpık ve anti demokrat bir çizgi izlemiştir. “Merkez”in uzağında kendisini konumlandıranlar dışında hem sermaye yapısı, hem tirajı, hem de etkinliği bakımından “ana-akım”ı oluşturan gazete, dergi, radyo ve televizyonlar, “güçlü”den yana olmayı, gücü elinde bulunduranları desteklemeyi seçmiş, böylelikle olası risklerden kendini kurtarmıştır. Söz konusu “güçlü”, bazen ekonomik odaklar ya da sermaye sahipleri, bazen “silahlı kuvvetler” ve kimi zaman da siyasî iktidar olmuştur (Temiztürk, 2009:6)

İşte bu çalışmada askerî darbelerin yerel basında sunumu incelenmekte, Türkiye’nin en köklü yerel gazetelerinden biri olan Turan Gazetesi ve Günişığı gazetesinin darbelerin ardından yayınları “içerik analizi yöntemi” ile analiz edilmektedir.

1. Türkiye’de Darbeler

1.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi

Cumhuriyet’in kurulduğu 1923 yılından 1960 yılına kadar geçen 37 yıllık süreçte herhangi bir askerî müdahale veya darbe girişimi gerçekleşmemiştir. Türk siyasal tarihinin tek partili dönemden çok partili döneme geçişini takip eden 10 yıllık süreçte yaşanan 27 Mayıs 1960 tarihli askerî darbe, Cumhuriyet tarihinin ilk darbesi olarak tarihe kazanmıştır.

TBMM’de kurulan Darbeleri Araştırma Komisyonu, 27 Mayıs 1960 darbesine ilişkin üçlü sac ayağını (iç politikada kronolojik olarak sunulan olaylar silsilesi ile bu olaylarda iktidar ve muhalefetin tutumunu, ekonomik gerekçeler ve buna bağlı olarak dış politikada kısmen yaşanan eksen değişikliğini) gerekçe olarak belirtmiştir (Battal, 2014:33).

Ancak, gerçekte 27 Mayıs darbesi Türkiye’de iktidarın elinden uçup gitmekte olduğunu gören ayrıcalıklı zümrenin kendi iktidarlardan korumak için nasıl her şeyi meşru gördüklerini ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için her araca başvurabildiklerini gösteren önemli bir turnusol kağıdı işlevi görmüştür (SDE, 2010:10).

27 Mayıs 1960 askerî darbesi planlanma ve hayata geçirilme özelliği ile Türkiye’de sonraki yıllarda yapılan askerî darbelere benzemektedir. Silahlı Kuvvetler içindeki bazı albay ve daha alt rütbedeki subaylardan oluşan bir grup askerinin gerçekleştirdiği darbe, iktidardaki Demokrat Parti (DP) ve Parlamento’ya karşı yapıldığı gibi, aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetlerinin hiyerarşik yapılanmasına karşı da yapılmış bir darbe olma özelliği taşımaktadır (Özdemir, 2008: 225-228).

27 Mayıs 1960 darbesi ve sonrasında yaşananlar siyasî tarihimizde derin izler bırakmıştır. Türk siyasî tarihinde bir başbakan ve üç bakan ilk defa idam edilerek, tarihimizde kara bir leke bırakılmıştır.

İlk demokrasi deneyimini yalnızca on yıl yaşatabilen Türkiye’de, basının ihtilaldeki rolü kadar bu ilk ihtilalden sonraki tutumu da dikkat çekmiş ve eleştirilmiştir. Daha sonraki ihtilal dönemlerinde karşılaşılabilecek demokrasi dışı tavırlar, 27 Mayıs darbesi için hem darbe günlerinde, hem de üzerinden on yıllar geçtikten sonra bile basında kendisine bir hayli geniş yer bulmuştur (Temiztürk, 2009: 17).

1.2. 12 Mart Muhtırası

9 Mart 1971'de ordudaki bir grup askerın darbe teşebbüsü son anda fark edilerek önlenmiş ve üç gün sonra yani 12 Mart'ta Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kuvvet komutanlarının imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a verilen muhtıra ile hükümet istifaya zorlanmıştır (Temiztürk, 2009: 10).

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Org.Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzasını taşıyan muhtıra şu maddelerden oluşuyordu:

(1) *Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*

(2) *Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.*

(3) *Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilgilerinize (Ahmad, 2007: 353).*

Muhtıra, TRT radyosundan tüm ülkeye, bir kopyası da TBMM genel kurulundan okunmuş, meclis genelinden herhangi tepki gelmemiştir. 27 Mayıs 1960'tan 11 yıl sonra asker bir kez daha devreye girmiştir. Bu kez hükümeti doğrudan görevden almamış sadece,

uyararak Süleyman Demirel'in çekilmesini istemiştir. Eğer bu sağlanamazsa, muhtıranın üçüncü tebliğinde belirtildiği gibi ordu idareyi doğrudan üzerine alacaktır. Demirel, 12 Mart sabahı Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan da yönetimden çekilmesi gerektiğine dair bir telefon almış, ancak Demirel bu duruma meclisten güvenoyu aldığı takdirde istifa etmeyeceği yanıtını vermiştir.

1.3. 1980 Askerî Darbesi

1980'li yıllar Türkiye'nin en sancılı dönemlerinden biri sayılır. Bunun ana nedeni, 1980 yılında gerçekleşen askerî müdahale ve bunu izleyen askerî rejimin, ülkenin siyasal-toplumsal hayatında çok derin izler bırakan kararları ve uygulamalarıdır (Kongar, 2000: 199).

12 Eylül 1980 günü Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren liderliğinde Türk Silahlı Kuvvetleri darbeyi gerçekleştirmiş ve Türk demokrasisi bir yara daha almıştır (Akşin, 2007: 275). 12 Eylül darbesi 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 darbelerinin ardından Cumhuriyet tarihinin üçüncü darbesi olmuştur. Bu darbe generallerin "emir komuta zinciri" içinde gerçekleştirdikleri 27 Mayıs ve 12 Mart'ın tamamlayıcısı niteliğinde olmuştur. Orduya göre 12 Eylül'den önce gerçekleşen iki darbe, başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiş ancak yarım kalmıştır. 12 Eylül'le birlikte yarım kalan icraatlar tamamlanmak istenmiş, yani devletin yeniden yapılandırılması ve yeniden kurulmasının gerekli olduğu düşünülmüştür (Mücek, 2009: 176).

27 Mayıs ve 12 Mart darbelerinden farklı olarak daha köktenci doğrultuda gerçekleşen 12 Eylül darbesinin diğer tebliğlerine göre, Süleyman Demirel Hükümeti görevden alınmış, halkın iradesini temsil eden TBMM feshedilmiş, siyasî parti liderleri Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş Silahlı Kuvvetlerin korumasında olduğu belirtilerek gözaltına alınmıştır (Akşin, 2007: 275).

12 Eylül 1980'den 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinin sonucunda devlet yönetiminin sivil iradeye teslim edilmesine kadar olan süre "12 Eylül Yönetimi Dönemi" olarak adlandırılmıştır.

1.4. 28 Şubat Post Modern Darbesi

28 Şubat'ın tanımlaması kesin olarak netlik kazanmamakla birlikte, çeşitli görüşler hâkimdir. En büyük ortak kanaat ise 28 Şubat'ın bir "askerî müdahale" olduğu noktasındadır. Ali Bayramoğlu, 28 Şubat müdahalesini şu şekilde ifade etmektedir: "27 Mayıs ile 12 Eylül, hatta 12 Mart, sert ve ani darbelerdi. Fiilen askerînin açık el koymasıyla meydana gelmişlerdi. Onlar olağanüstü durumu kabul ederek ve demokrasiye dönüş sözü vererek dönemleri için meşruiyet aradılar; sivil desteği sadece o dönemde buldular. 28 Şubat ise, askerînin silah gücü ve mevzuat desteğiyle yetinmeyip, basın üzerinden kamuoyunu her tür aracı olarak kullanarak seferber eden, kamuoyundan meşruiyet ve destek arayan bir girişimdi. Daha da öte demokrasinin şekli olarak ve askerî vesayet altında çalışmaya devam eden kurumlarından güç almaya çalışan bir müdahaleydi" (Bayramoğlu, 2001: 13).

Refah-Yol Hükümeti'nin 1995 yılında yapılan seçimlerden başarıyla çıkması 54. Hükümetin kurulma görevinin de kendisine verilmesini sağlamıştı. Lakin yeterli çoğunluğu yakalayamayan RP, uzun uğraşlar sonunda DYP lideri Tansu Çiller'i de ikna ederek, 28 Haziran 1996 yılında koalisyon hükümetini kurmuştur. Koalisyona sıcak bakmayan muhalefet partileri hükümete yönelik muhalif söylemlerini arttırmış, askerî ve laik kesimin elinde olan siyasal yaşamda, koalisyon hükümetinin kurulmasıyla yeni bir darbenin oluşma süreci de başlamıştır. Ülkede belli aralıklarla sekteye uğrayan siyasal yaşamın, geçmişte olduğu gibi yine medya aracılığıyla baskı altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir.

28 Şubat post modern darbesi klasik darbe anlayışının biçim değiştirmiş hali ile yapılırsa da sonuç olarak, ülkeyi geriye götürmüş ve siyasal hayata hasar vermiştir. Basın organları yaptıkları haberler ile

hükümetin icraatlarını laiklik karşıtı bir gözle kamuoyuna duyurmuştur.

Dönemin önde gelen Hürriyet, Milliyet ve Sabah gazeteleri, fazla vakit kaybetmeden kurulan koalisyonun üzerine gitmiş, 54. Hükümeti laiklik karşıtı, irtica yandaşı şeriatçı olarak okurlarına lanse etmiştir. Gazeteler hükümetin ortağı Çiller'i yaptığı haberlerle yıpratarak koalisyondan çekilmesini sağlamaya çalışırken, Erbakan'ı da istifa etmeye zorlamıştır.

Bu dönemde basın, reklam, özel ilan gelirleri ve teşvik kredileri ile mali açıdan güçlenince, sistem kendini yeniden düzenlemiştir ve medya-sermaye arasında bir bütünleşme sağlanmıştır. Medya sahip olduğu bu güçle 28 Şubat sürecinde, diğer darbelerden farklı olarak aracı rolünü terk ederek aktör pozisyonuna geçmiş, bir başka deyişle, kendini iktidarlardan biri olarak konumlandırmıştır (Özkır, 2011:107).

2. Yerel Medya

RTÜK'ün yerel medya tanımlamasında da coğrafi alana vurgu yapılarak, “mülkî taksimat itibarıyla en az bir ilçe (merkez ilçe dâhil) veya bir ilin alanının en az yüzde yetmişine yapılan radyo, televizyon ve veri yayını” (RTÜK, 1994, 24.03.2010) ifadesine yer verilmiştir.

Yerel medya; yurdun muhtelif yerlerinde, özellikle büyük kentler dışındaki yerleşim birimlerinde, il, ilçe ve beldelerde; günlük, haftalık ya da daha fazla aralıklarla yayınlanan, yayınlandığı mahal- lin haber, havadis ve sorunlarını dile getiren, halkın isteklerini ilgililere aksettirmeyi hedefleyen basın organlarıdır (İlgaz, 2003:179).

Yerel medya, haber bakımından yayınlandığı yöredeki olaylara ağırlık veren, yerel sorunları objektif ve doğru bir şekilde dile getirerek, yöresinde kamuoyu açısından etkili olabilen, yörenin kalkınması ve gelişmesi için çaba sarf eden, kendi mahallindeki sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal gelişmeleri sağlıklı bir şekilde okurlarına aktarabilen yayın organlarıdır (Kayacan, 1996:57).

Yerel medya işlevleriyle birlikte değerlendirildiğinde, belirli bir bölgede yayınlanan, yerel unsurları ve sorunları ortaya çıkaran, yaptığı haber ve yorumlarla sorunlara yerel yöneticilerin dikkatini çeken, yöre halkı ile yerel yönetimler arasında köprü görevi yapan, halkı yerel konularda bilgilendiren, yerel kamuoyu oluşturan, katılımcı demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan, kitle iletişim araçları” diye ifade etmek mümkündür.

Bu yaklaşımlar yerel basın tanımı ortaya koyarken aynı zamanda işlevlerini de ortaya koymaktadır. Bu çerçevede yerel yayın kuruluşları, belirli bir bölgede yayınlanan, yerel unsurları ve sorunları ortaya çıkaran, yaptığı haber ve yorumlarla sorunlara yerel yöneticilerin dikkatini çeken, yöre halkı ile yerel yönetimler arasında köprü görevi yapan, halkı yerel konularda bilgilendiren, yerel kamuoyu oluşturan, katılımcı demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan, kitle iletişim araçları” diye tanımlanabilir.

Kamusal işlev açısından yerel basın ulusal basın ayrımını bu yönüyle yapmak zor gibi görülmekle birlikte, yerel basın, yerel unsurları ve yerel sorunları ortaya çıkararak, yerel sorunlar karşısında halkı bilgilendirmesi, bilinçlendirmesi ve kamuoyu oluşturmaya açısından (Sözen, 1997:109), ulusal basından farklılık gösterir. Bu bağlamda, Ilgaz’a göre (2003:179) yerel basın; yurdun muhtelif yerlerinde, özellikle büyük kentler dışındaki yerleşim birimlerinde, il, ilçe ve beldelerde; günlük, haftalık ya da daha fazla aralıklarla yayınlanan, yayımlandığı mahallin haber, havadis ve sorunlarını dile getiren, halkın isteklerini ilgililere aksettirmeyi hedefleyen basın organlarıdır. Yerel basın; yayınladığı haberler, fotoğraflar, ele aldığı sorunlar, kentlin ihtiyaçları, kentteki 24 saat kültürel ve sosyal etkinliklere ilişkin aktardığı bilgilerle bireye “yaşadığı yer” duygusunu, yaşadığı yerin bir parçası olduğu düşüncesini kazandırmaktadır.

Nihayetinde yerel basın ile ilgili olarak ortaya konulan tanımların ve niteliklerin bir sentezi şu şekilde ortaya çıkmaktadır. Yerel ba-

sın; sınırları belirli bir yörede bulunan ve faaliyet gösteren, gazetecilik mesleğinin gerektirdiği görevleri ve işlevleri bu yörede ifa eden ve bu doğrultuda sorumluluklar taşıyan, yöre halkının gözü, kulağı, dili olurken aynı zamanda yerel kamuoyunun oluşmasına katkılarda bulunan, yerel yönetimleri denetleyen, yaptığı haberler ve faaliyetler neticesinde gerek yöredeki insanlar ve gruplar arasında, gerekse yöre halkı ile yerel yönetimler arasında iletişim ve koordinasyonun sağlanmasına, yöredeki sosyal hayatın düzenlenmesine yardımcı olan, özellikle yörede halkın politik bilinçlenmesinde ve siyasal hayata katılımında önemli roller üstlenerek, demokrasinin özümsemesine ve sağlıklı bir şekilde işleyebilmesine elzem katkılarda bulunan kitle iletişim araçlarıdır (Bekiroğlu, 2008:134).

Uydu yayıncılığının başlamasıyla birlikte içerik olarak yerel ya da bölgesel düzeyde yayın yapan televizyonlar yayın ağı olarak uluslararası bir yapıya kavuşmuştur. Bu sayede dünyanın bir başka ülkesinde yaşayan biri kendi şehrindeki ya da bölgesindeki gelişmeleri takip edebilmektedir. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde yerel medyanın da uluslararası bir boyuta ulaşması yerel medyayı alternatif bir araç haline getirmiştir. (Doğan, 2010: 25)

2.1.Turan Gazetesi

1 Mayıs 1930 tarihinde İhsan Turan'ın yönetiminde günlük olarak yayın hayatına başlayan Turan gazetesi, yayımlandığı günden bugüne kadar kesintisiz olarak yayınlarını sürdüren ülkemizin en eski beş gazetesinden biridir (Bostancı, 1998:171). Turan gazetesi bu yıl 86. yayın yılını kutlamaktadır.

Ülkemizin en köklü gazetelerinden biri olan ve bu özelliği ile Elazığ'ın arşivi niteliğinde bulunan Turan gazetesinde daha sonraki süreçte ülkemizin edebiyat dünyasını aydınlatacak birer ışık olan Şeyhülmuhammad Ahmet KABAKLI, mütefekkir Cemil MERİÇ, destan şairi Niyazi Yıldırım GENÇOSMANOĞLU gibi değerli isimlerin ya-

nında Turan gazetesinde İhsan TURAN, Kemal TURAN, Ömer Faruk SANAÇ, Şükrü KAÇAR ve Şeref TAN gibi isimlerin de köşe yazarı olarak yazıları yayınlanmıştır.

Bugün Turan Medya Grup bünyesinde Eşref Turan ve Murat Turan'ın yönetiminde yayınlarını sürdüren Turan Gazetesi kendi matbaasında basılarak, abone ve gazete satış noktaları ile halka ulaşabilmektedir.

İhsan TURAN tarafından 1 Mayıs 1930 tarihinde günlük olarak çıkarılmaya başlanan Turan Gazetesi, ülkenin en eski yedi gazetesinden biridir.

Bugüne kadar yayımına ara vermeyen Turan Gazetesinde İhsan Turan, Kemal Turan, Ömer Faruk Sanaç, Cemil Meriç, Ahmet Kabaklı, Ali Rıza Alp, Şükrü Kaçar, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, Şeref Tan, Hüseyin Keskin, Bedrettin Keleştimur, Murat Kuşçubaşı, Eşref Turan ve İrfan Aslan gibi çok sayıda köşe yazarının yazıları yayınlanmıştır.

2.3. Günişığı Gazetesi

İbrahim Taşel'in imtiyaz sahipliğinde 27 Ekim 1997 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Gazetede Başyazar Murat Kuşçubaşı'nın yanında İbrahim Taşel, Fatih Kısaparmak, Bedrettin Keleştimur, Günerkan Aydoğmuş, Aydın Gülaçtı, Yücel Çakmak, Vehbi Coşkun başta olmak üzere 22 isim köşe yazısı yazmaktadır. Elazığ merkez ve ilçelerinin yanı sıra Ankara, İstanbul, Adana ve İzmir başta olmak üzere Türkiye'nin birçok ilinde 2500 dolayında abonesi bulunan Günişığı Gazetesi, gazete satış bayileri aracılığıyla da okurlarına ulaşmaktadır.

3.ASKERÎ DARBELERİN YEREL BASINDA SUNUMU: TURAN GAZETESİ VE GÜNIŞIĞI GAZETESİ ÖRNEĞİ

3.Araştırmanın Önemi ve Amacı

Demokratik siyasal yaşama ara verildiği askerî darbe dönemleri siyasî tarihimizin önemli kırılma noktalarıdır. Askerî darbe süreçlerinde yönetimi ele alanlar ya doğrudan medyaya el koymuş ya da medya darbe yönetimlerini destekleyerek meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür. Darbe süreçlerinde medyanın takındığı tavır her zaman tartışma konusu olmuştur.

Bu anlamda, ulusal medyanın darbe süreçlerinde yayın politikalarına ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak yerel medyanın bu süreçlerde nasıl bir yayın politikası çerçevesinde hareket ettiğine ilişkin literatürde çalışma bulunmamaktadır. İşte bu çalışma, 1960 askerî darbesi ile başlayan darbe süreçlerinde yerel medyanın tavrını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin en köklü beş gazetesinden biri olan Turan Gazetesi'nde askerî darbelerin yansımalarının neler olduğu, yayınlarında darbe sürecine ve sonrasındaki gelişmelere nasıl yer verdiği araştırılmıştır.

3.1. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evreninde Elazığ ilinde yayın yapan köklü yerel gazetelerden biri olan Turan gazetesi ile Günişığı gazetesi incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Askerî darbelerin yerel basında sunumunu inceleyen bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Berelson içerik çözümlemesini, iletişimin açıklanan içeriğinin yansız, dizgeli (sistematik) sayısal tanımlarını yapan bir araştırma tekniği olarak tanımlamaktadır (Aziz, 2008:121). İçerik çözümlemesinde izlenen yoldan hareketle içerik çözümlemesi; araştırma evrenini oluşturan metin yığınınından seçilen ve bütünü temsil etme niteliğine sahip bir örneklemin ince-

lenmesi ve içeriğin önceden belirlenen değişkenlerden oluşan bir kategori sistemine göre sınıflandırılması (Hansen, 2003:70) olarak ifade edilebilir.

Bu çalışma kapsamında incelenen gazetede ki haberler; konumu, kapladığı alan, kaynağı, kapsamı, teması değişkenleri ile değerlendirilmiş ve buna uygun olarak kodlanmıştır. Kodlama aşamasından sonra veriler SPSS 16.0 istatistik paket programına aktarılarak frekans analizleri yapılmıştır.

3.3. Bulguların Analizi

Çalışmada Türkiye’de yaşanan 1960, 1971, 1980 ve 1997 darbelerinin Turan gazetesinde, 15 Temmuz darbe girişiminin ise Günışığı gazetesinde sunumu incelenmiştir.

Bu kapsamda, 1960, 1971, 1980 ve 1997 de yaşanan askerî darbe süreçlerinde gazetede yayınlanan haberler incelemeye tabi tutulmuştur. İnceleme 28 Mayıs 1960 tarihinden başlamış, 5 Aralık 1961 tarihinde sona ermiştir. Bu süreç içerisinde askerî darbeyle ilgili gazetede 150 adet darbe haberi ya da darbe haberine bağlantılı haberler yer almıştır.

12 Mart 1971 Muhtırası sürecinde de 9 Kasım 1970 yılından 30 Mart 1971 yılına kadar olan süreçte darbeyle direk ilgili 22 haber yapılmıştır. 12 Eylül 1980 darbesiyle ilgili Turan Gazetesinde 1 Ocak 1980 ile 22 Eylül 1982 tarihleri arasında darbeyle direk ilgili 28 haber yayınlanmıştır. 28 Şubat 1997 süreciyle ilgili olarak da Turan Gazetesinde 3 haber yer almıştır.

15 Temmuz darbe girişiminden önce (Mayıs 2016) Turan gazetesi yayın hayatına son verdiği için, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasındaki gelişmeler en eski gazete olan Günışığı gazetesinde incelemeye tabi tutulmuştur. 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili Günışığı gazetesinin 17 Temmuz-24 Temmuz tarihleri arasındaki yayınları incelenmiş ve 61 haber analiz edilmiştir.

3.3.1. 1960 Askerî Darbesi

Tablo 1: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesi'nde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	F	%
Manşet	114	76
Manşet Altı	36	24

1960 Darbesi döneminde yayımlanan 150 haberin 114'ü manşetten, 36'sı ise manşet altından okuyucularla buluşmuştur. Yüzdeler diliminde incelendiğinde yüzde 24 oranında manşet altından, yüzde 76 oranında ise manşetten darbe haberleri yayınlanmıştır. Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere darbe ve darbeye ilgili haberler manşetten dikkat çekecek şekilde okuyucuya sunulmuştur. 1960 Darbesi döneminde Turan gazetesinde darbe içerikli haberlere geniş yer ayrılmış, askerî yöneticilerin açıklamalarına büyük yer verilmiştir.

Tablo 2: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapladığı Alan

Haberin Kapladığı Alan	F	%
Tam Sayfa	2	1
Sayfanın Dörtte Üçü	9	6
Sayfanın Yarı	30	20
Sayfanın Dörtte Biri	109	73

1960 Darbesi döneminde Turan gazetesinde yayımlanan 150 darbe haberinin 2'si tam sayfada, 9'u sayfanın dörtte üçünde, 30'u sayfanın yarısında, 109'u ise sayfanın dörtte birinde kendisine yer edinmiştir. Oranları yüzdeler diliminde hesaplayacak olursak, yüzde 73 oranında sayfanın dörtte birinde darbe haberi yayımlanırken, yüzde 20'sinde sayfanın yarısında, yüzde 6'sında sayfanın dörtte üçünde, yüzde 1'inde ise sayfanın tamamında darbe haberi verilmiştir.

Tablo 3: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kaynağı

Haberin Kaynağı	F	%
MBK	94	63
Genelkurmay	11	7
Özel Haber	8	5
Elazığ Valiliği	7	5
3. Ordu Komutanlığı	1	1
Diğer Haberler	29	19

Turan Gazetesi'nde 1960 Darbesi döneminde yapılan haberlerin kaynağı incelendiğinde, gazetede 150 darbe haberinden 94'ü Milli Birlik Komitesi'nin açıklamalarına ilişkin haberlerden oluşmaktadır. 11 Genelkurmay kaynaklı haber, 8 özel haber, 7 Elazığ Valiliği kaynaklı haber, 1 haber 3. Ordu Komutanlığı kaynaklı, 29 haber ise diğer kaynaklı haberlerden oluşmuştur. Yüzdeler diliminde bakıldığında zaman Tablo 3'te de görüleceği üzere, yüzde 63 oranında Milli Birlik Komitesi kaynaklı haberler yayımlanmıştır. Onu, yüzde 19'la diğer haberler, yüzde 7 oranıyla Genelkurmay kaynaklı haber, yüzde 5 oranlarıyla özel haber ve Elazığ Valiliği haberleri, yüzde 1 oranıyla da 3. Ordu Komutanlığı kaynaklı haberler yayımlanmıştır.

Tablo 4: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapsamı

Haberin Kapsamı	F	%
Ulusal	110	73
Yerel	40	27

27 Mayıs 1960 darbesi döneminde Turan Gazetesi'nde yayımlanan 150 darbe haberinde ağırlıklı olarak ulusal haberlere yer verilmiştir. Gazete yerelde yayın yapıyor olsa da yerel haberlerin neredeyse 3 katı oranında ulusal açıklamalara ya da ulusal olaylara yer verilmiştir. Gazetede 150 darbe haberinin içerisinde 40 yerel haber,

110 da ulusal kapsamlı haber yapılmıştır. Bu rakamların yüzdeler oranı hesaplandığında gazetede yüzde 73 oranında ulusal kapsamlı haber, yüzde 27 oranında da yerel kapsamlı haber yer almıştır.

Tablo 5: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Teması

Haberin Teması	F	%
Huzur	1	1
Kardeşlik	5	3
Başarı	4	2
İnkılap	66	44
Devrim	15	10
Ekonomi	21	14
Miting	8	12
Asayiş	4	3
Atama	4	3
Af	4	3
Açıklama	18	12

1960 darbesinde Turan gazetesinde yer alan haberlerin teması incelendiğinde; 66 haber inkılap temalı, 21 haber atama temalı, 18 haber açıklama temalı, 15 haber devrim temalı, 8 haber miting temalı, 5 haber kardeşlik temalı, 4 haber başarı temalı, 4 haber asayiş temalı, 4 haber atama temalı, 4 haber af temalı, 1 haber de huzur temalı haber olarak gazetede yerini almıştır.

Tablo 6: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Eleştirisi

Siyasî Parti – Lider Eleştirisi	F	%
Eleştirisi Yok	147	98
Eleştirisi Var	3	2

Turan gazetesi 1960 ve 1961 yıllarındaki yayınlarında her ne kadar darbeden yana tutum sergilese de herhangi bir siyasî partiyi ya

da lideri doğrudan eleştirmemiştir. Gazetede yer alan 150 darbe haberinden sadece 3'ünde eleştiri yapılmışken, geriye kalan 147 haberde herhangi bir eleştiri yapılmamıştır. Gazete doğrudan eleştirme politikası yerine bazı kesimleri görmezden gelerek yok gibi davranmıştır.

Tablo 7: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Birinci Sayfada Yerel Alan Haber Sayısı

Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayısı	F	%
1 Haber	2	1
2 Haber	3	2
3 Haber	30	20
4 Haber	37	25
5 Haber	35	23
6 Haber	28	19
7 Haber	15	10

1960'lı yıllarda Turan gazetesi ilk sayfasında çok fazla habere yer vermemiştir. 1960'lı yılların başlarında gazetede 3 ya da 4 haber yer alırken, tarihler ilerledikçe gazetenin ilk sayfasında 7'ye kadar çıkan haber sayısı görülmektedir.

3.3.2. 1971 Muhtıra Dönemi

Türk Silahlı Kuvvetlerinin hükümeti sert bir şekilde uyardığı ve Başbakan'dan istifa etmesini istediği 17 Mart 1971 Muhtırası sürecinde de Turan gazetesinde darbe içerikli haberler yer almıştır. 9 Kasım 1970 yılından 30 Mart 1971 yılına kadar olan süreçte Darbeyle direkt ilgili 22 haber yapılmış, bu haberlerin 17'si manşetten, 5'i de manşet altından yayınlanmıştır.

Tablo 8: 1971 Muhtıra Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	F	%
Manşet	17	77
Manşet Altı	5	23

Tablo 8’de de görüldüğü gibi, Turan gazetesinde 22 darbe içerikli haber içerisinden yüzde 77’si manşetten, yüzde 23’ü ise manşet altından verilmiştir. Yine Resim 14’de Turan gazetesinde manşetten verilen “Beklenen Tarihi Muhtıra” başlıklı haberde de muhtıranın gerçekleştirilişiyle ilgili bilgi verilmiştir.

Tablo 9: 1971 Muhtıra Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Haberlerin Kapladığı Alan

Haberin Kapladığı Alan	F	%
Tam Sayfa	0	0
Sayfanın Dörtte Üçü	0	0
Sayfanın Yarı	3	14
Sayfanın Dörtte Biri	19	86

Turan gazetesinde yayımlanan 22 darbe içerikli haberin 3’ü sayfanın yarısını kaplamış, geri kalan 19’u ise sayfanın dörtte birinde yayımlanmıştır. Yüzdeler diliminde hesaplandığında, yüzde 86 oranında sayfanın dört birinden yayımlanan haberler, yüzde 14 oranında ise sayfanın yarsında yayımlanan haberler yer almıştır.

Tablo 10: 1971 Muhtıra Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kaynağı

Haberin Kaynağı	F	%
MBK	0	0
Genelkurmay	0	0
Özel Haber	4	18
Elazığ Valiliği	0	0
3. Ordu Komutanlığı	0	0
Diğer Haberler	18	82

Turan gazetesinde 1971 Muhtırasında haberin kaynağı incelendiğinde, darbeyle ilgili yapılan haberler, özel haber ve diğer haberler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gazetede 4 özel haber yer alırken, 18 de diğer haber bulunmaktadır.

Tablo 11: 1971 Muhtıra Dönemi Turan Gazetesi'nde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapsamı

Haberin Kapsamı	F	%
Ulusal	18	18
Yerel	4	82

17 Mart 1971 Muhtırasında Turan gazetesinde yayımlanan 22 darbe haberinin 4'ü yerel kapsamlı, 18'i de ulusal kapsamlı haberlerden oluşmaktadır. Bu haberlerin yüzdeleri incelendiğinde ise; yüzde 82 oranında ulusal kapsamlı haber, yüzde 18 oranında da yerel kapsamlı haberin okuyucu ile bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 12: 1971 Muhtıra Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Teması

Haberin Teması	F	%
Başarı	1	4
Devrim	1	4
Ekonomi	1	4
Miting	1	4
Asayiş	3	14
Atama	5	24
Açıklama	10	46

Turan gazetesinde yayımlanan darbeye ilgili 22 haberin teması incelendiğinde, huzur, kardeşlik, inkılap, af gibi haberler yer almamıştır. Gazetede 10 açıklama temalı haber, 5 atama, 3 asayiş ve birer tane de miting, ekonomi, başarı ve devrim temalı haber yer almıştır.

Tablo 13: 1971 Muhtıra Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Siyasî Parti-Lider Eleştirisi

Siyasî Parti – Lider Eleştirisi	F	%
Eleştiri Yok	22	100
Eleştiri Var	0	0

İncelenen Turan gazetesinde 22 darbe haberinin içeriğinde herhangi bir siyasî parti ya da lider doğrudan eleştirilmemiştir.

Tablo 14: 1971 Muhtıra Dönemi Turan Gazetesinde Birinci Sayfada Yerel Alan Haber Sayısı

Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayısı	F	%
5 Haber	1	4
6 Haber	5	23
7 Haber	16	73

Turan gazetesinde 1970 ve 1971 yıllarında darbe haberlerinin yayınlandığı günlerde darbe sürecine ilişkin farklı haberlerin yayınlandığı görülmektedir.

3.3.3. 1980 Darbesi Dönemi

Tablo 15: 1980 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	F	%
Manşet	21	75
Manşet Altı	7	25

12 Eylül 1980 Darbesiyle ilgili Turan gazetesinde 1 Ocak 1980 ile 22 Eylül 1982 tarihleri arasında darbeye direk ilgili 28 haber yayınlanmıştır. Yayımlanan bu haberlerin 21'i manşetten, 7'si ise Manşet altından okuyucuyla buluşmuştur. Yüzdeler diliminde ise; manşetten verilen haber oranı yüzde 75, manşet altından verilen haberin oranı ise yüzde 25 olmuştur.

Tablo 16: 1980 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapladığı Alan

Haberin Kapladığı Alan	F	%
Tam Sayfa	0	0
Sayfanın Dörtte Üçü	0	0
Sayfanın Yarısı	12	43
Sayfanın Dörtte Biri	16	57

1980 Darbesi'nde Turan gazetesinde darbe haberlerinin hiç biri tam sayfa ya da sayfanın dörtte üçü boyutunda yayımlanmamıştır. Gazetede darbe haberlerinin 12'si sayfanın yarısında, 16'sı ise sayfanın dörtte birinde yer bulmuştur. Yüzdeler dilime bakıldığında; yüzde 57 oranında sayfanın dörtte birinde, yüzde 43 oranında ise sayfanın yarısında haberler okuyucuyla buluşmuştur.

Tablo 17: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kaynağı

Haberin Kaynağı	F	%
MGK	11	41
Genelkurmay	1	4
Özel Haber	9	33
Elazığ Valiliği	1	4
Diğer Haberler	5	18

Turan gazetesinde yer alan 28 darbeye ilgili haberin 11'i Milli Güvenlik Konseyi kaynaklı haber olurken, 9'u özel haber, 5'i diğer, 1'i Genelkurmay, 1'i de Elazığ Valiliği kaynaklı haberlerden oluşmuştur. Yüzdeler diliminde ise; MGK haberleri yüzde 41, özel haberler yüzde 33, diğer yüzde 18, Genelkurmay ve Elazığ Valiliği haberleri ise yüzde 4'den oluşmuştur.

Tablo 18: 1980 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapsamı

Haberin Kapsamı	F	%
Ulusal	9	32
Yerel	19	68

Turan gazetesinde yer alan darbe ile ilgili haberlerin, 19'u yerel, 9'u ise ulusal kapsamlı haberlerden oluşmuştur. Yüzdeler diliminde ise yerel kapsamlı haberler yüzde 68, ulusal kapsamlı haberler de yüzde 32 oranında yayımlanmıştır.

Tablo 19: 1980 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Teması

Haberin Teması	F	%
Huzur	1	4
İnkılap	4	14
Devrim	2	7
Ekonomi	6	21
Miting	3	11
Asayiş	5	18
Atama	1	4
Açıklama	6	21

12 Eylül 1980 darbesiyle ilgili Turan gazetesinde yayımlanan 28 haberden 1'i huzur temalı, 4'ü İnkılap, 2'si devrim, 6'sı ekonomi, 3'ü miting, 5'i asayiş, 1'i atama, 6'sı da açıklama haberlerinden oluşmuştur. Yüzdeler diliminde ise yüzde 21 oranında ekonomi haberleri, yine yüzde 21 oranında açıklama haberleri gazetede yer alırken, asayiş temalı haberler yüzde 18, inkılap temalı haberler yüzde 14, miting temalı haberler yüzde 11, devrim temalı haberler yüzde 7, huzur temalı haberler ile atama temalı haberler ise yüzde 4 oranında gazetedeki yerini almıştır.

Tablo 20: 1980 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Siyasî Parti-Lider Eleştirisi

Siyasî Parti – Lider Eleştirisi	F	%
Eleştiri Yok	22	79
Eleştiri Var	6	21

Gazetede yayımlanan 28 haberin 6'sında siyasî parti ya da iktidara eleştiri vardır. 22 haberde ise herhangi bir eleştiri yoktur. Eleştiri olan haberler yüzde 21, eleştiri olmayan haberler ise yüzde 79 diliminde gösterilmektedir.

Tablo 21: 1960 Darbesi Dönemi Turan Gazetesinde Birinci Sayfada Yerel Alan Haber Sayısı

Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayısı	F	%
4 Haber	6	22
5 Haber	6	21
6 Haber	6	21
7 Haber	10	36

Turan gazetesinde 1980 ve 1982 yıllarında yayınlanan darbeye ilgili haberlerin olduğu sayfada çok sayıda haberin de yer aldığı görülmektedir. Buna göre darbe haberinin yayımlandığı günlerde darbe sürecine ilişkin farklı haberler de yayımlanmıştır.

3.3.4. 28 Şubat Dönemi

Tablo 22: 28 Şubat Sürecinde Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	F	%
Manşet	3	100
Manşet Altı	0	0

28 Şubat süreciyle ilgili Turan gazetesi 13 Ocak 1997 ile 19 Haziran 1997 tarihleri arasında incelenmiştir. İncelenen haberlerde darbeye ilgili 3 haber görülmüştür. Bu haberlerin 3'ü de manşetten verilmiştir.

Tablo 23: 28 Şubat Süresinde Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapladığı Alan

Haberin Kapladığı Alan	F	%
Tam Sayfa	-	-
Sayfanın Dörtte Üçü	-	-
Sayfanın Yarısı	-	-
Sayfanın Dörtte Biri	3	100

Turan gazetesindeki 28 Şubat süreciyle ilgili 3 haber sayfanın dörtte birinde kendine yer bulmuştur.

Tablo 24: 28 Şubat Sürecinde Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kaynağı

Haberin Kaynağı	F	%
MGK	-	-
Genelkurmay	-	-
Özel Haber	-	-
Elazığ Valiliği	-	-
3. Ordu Komutanlığı	-	-
Diğer Haberler	3	100

Süreç içerisinde gazetede yayımlanan 3 darbe haberi de diğer kategoride yer almıştır.

Tablo 25: 28 Şubat Süreci Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapsamı

Haberin Kapsamı	F	%
Ulusal	2	67
Yerel	1	33

Turan gazetesindeki 28 Şubat süreciyle ilgili yayımlanan 3 haberin 2'si ulusal 1 tanesi ise yerel kapsamlıdır.

Tablo 26: 28 Şubat Süreci Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Teması

HABERİN TEMASI	F	%
Asayiş	1	33
Af	1	33
Açıklama	1	33

Gazetede yer alan haberlerin biri asayiş temalı, biri af temalı, biri de açıklama temalıdır.

Tablo 27: 28 Şubat Süreci Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Siyasî Parti – Lider Eleştirisi

Siyasî Parti – Lider Eleştirisi	F	%
Eleştirisi Yok	3	100
Eleştirisi Var	0	0

Gazetede yayımlanan 3 haberde de herhangi bir eleştiride bulunulmamıştır.

Tablo 28: 28 Şubat Süreci Turan Gazetesinde Birinci Sayfada Yerel Alan Haber Sayısı

Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayısı	F	%
5 Haber	2	67
7 Haber	1	33

Turan gazetesinde 13 Ocak 1997 ve 19 Haziran 1997 tarihlerinde yayınlanan darbeyle ilgili haberlerin olduğu sayfada, darbe haberi de dâhil olmak üzere, 5 haber 2 sayfada, 1 haber de 7 sayfada yer almıştır.

3.3.5. Türkiye’deki Darbelerin Yerel Medya Temsilinin Karşılaştırmalı Sunumu

Tablo 29: Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	1960 Darbesi	27 Mart Muhtırası	1980 Darbesi	28 Şubat Süreci	F	%
Manşet	114	17	21	3	155	76
Manşet Altı	36	5	7	0	48	24
TOPLAM:	150	22	28	3	203	100

Türkiye’deki darbelerin tamamını Turan gazetesi üzerinde incelediğimizde, 1960 Darbesi’nde gazetede 150 darbe haberinden 114’ü manşetten, 36’sı ise manşet altından yayımlandığı görülmektedir. 27 Mart Muhtırasında, gazetede 22 haberin içerisinde 17’si manşetten

5'i manşet altından yayımlanmıştır. 1980 Darbesi'nde 28 haberin 21'i manşetten 7'si ise manşet altında yayımlanmıştır. 28 Şubat 1997 sürecinde ise Turan gazetesinde yer alan 3 darbeyle ilgili haber de manşetten yayımlanmıştır.

Tablo 30: Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapladığı Alan

Haberin Kapladığı Alan	1960 Darbesi	27 Mart Muhtırası	1980 Darbesi	28 Şubat Süreci	F	%
Tam Sayfa	2	0	0	0	2	1
Sayfanın Dörtte Üçü	9	0	0	0	9	5
Sayfanın Yarısı	30	3	12	0	45	22
Sayfanın Dörtte Biri	109	19	16	3	147	72
TOPLAM:	150	22	28	3	203	100

Türkiye'de yaşanan dört darbe de incelendiğinde; 1960 Darbesi'nde 150 haberin, 2'si tam sayfa, 9'u sayfanın dörtte üçünde, 30'u sayfanın yarısında, 109'u ise sayfanın dörtte birinde yayımlanmıştır. 27 Mart Muhtırası döneminde ise tam sayfa ya da sayfanın dörtte üçü alanında darbe haberine yer verilmezken, 22 darbe haberinin 3'ü sayfanın yarısında, 19'u ise sayfanın dörtte birinde yayımlanmıştır. 1980 darbesinde yayımlanan 28 haber tam sayfa ve sayfanın dörtte üçü alanında yer almazken, 12 haber sayfanın yarısında, 16 haber ise sayfanın dörtte birinde kendisine yer bulmuştur. 28 Şubat sürecinde ise darbe ile ilgili yayımlanan 3 haber sadece sayfanın dörtte biri alanını kapsamaktadır.

Tablo 31: Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kaynağı

Haberin Kaynağı	1960 Darbesi	27 Mart Muhtırası	1980 Darbesi	28 Şubat Süreci	F	%
MBK	94	-	-	-	94	47
MGK	-	-	11	-	11	5
Genelkurmay	11	-	1	-	12	6
3. Ordu	1	-	-	-	1	1
Elazığ Valiliği	7	-	1	-	8	4
Özel Haber	8	4	9	-	21	10
Diğer	29	18	5	3	55	27
TOPLAM:	150	22	28	3	203	100

Türkiye'deki darbe haberleri Turan gazetesinde incelendiğinde, 1960 darbesinde 150 haberin 94'ü MBK kaynaklı, 11'i Genelkurmay kaynaklı, 1'i 3. Ordu kaynaklı, 7'si Elazığ Valiliği kaynaklı, 8'i özel haber, 29'u da diğer haberlerden oluşmuştur. 27 Mart Muhtırasında ise yayımlanan 22 haberin 4'ü özel haber, 18'i de diğer kaynaklı haberlerden oluşmuştur. 1980 darbesinde yayımlanan 28 haberin 11'i MGK kaynaklı, 1'i Genelkurmay kaynaklı, 1'i Elazığ Valiliği kaynaklı, 9'u özel haber, 5'i ise diğer kaynaklı haberlerden olmuştur. 28 Şubat sürecinde gazetede yayımlanan 3 darbeye ilgili haberin 3'ü de diğer kaynaklı haberlerden yapılmıştır.

Tablo 32: Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapsamı

Haberin Kapsamı	1960 Darbesi	27 Mart Muhtırası	1980 Darbesi	28 Şubat Süreci	F	%
Yerel	40	4	19	1	64	32
Ulusal	110	18	9	2	139	68
TOPLAM:	150	22	28	3	203	100

Turan gazetesinden yer alan darbe haberlerinin kapsamı incelendiğinde ise; 1960 darbesinde yapılan 150 haberin 40'ı yerel, 110'u ulusal, 27 Mart Muhtırası'nda yapılan 22 haberin 4'ü yerel, 18'i ulusal, 1980 Darbesi'nde yapılan 28 haberin 19'u yerel, 9'u ulusal, 28 Şubat Sürecinde yapılan 3 darbe haberinin de 1'i yerel 2'si ulusal kapsamlı haber olmuştur.

Tablo 33: Turan Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Teması

Haberin Teması	1960 Darbesi	27 Mart Muhtırası	1980 Darbesi	28 Şubat Süreci	F	%
Huzur	1	-	1	-	2	1
Kardeşlik	5	-	-	-	5	2
Başarı	4	1	-	-	5	2
İnkılap	66	-	4	-	70	35
Devrim	15	1	2	-	18	9
Ekonomi	21	1	6	-	28	14
Miting	8	1	3	-	12	6
Asayiş	4	3	5	1	13	7
Atama	4	5	1	-	10	5
Af	4	-	-	1	5	2
Açıklama	18	10	6	1	35	17
TOPLAM:	150	22	28	3	203	100

Gazetede yer alan darbe haberlerinin temasına baktığımızda; 1960 Darbesi'nde 1 huzur, 5 kardeşlik, 4 başarı, 66 inkılap, 15 devrim, 21 ekonomi, 8 miting, 4 asayiş, 4 atama, 4 af ve 18 açıklama temalı haber; 27 Mart Muhtırası'nda 1 başarı, 4 devrim, 1 ekonomi, 1 miting, 3 asayiş, 5 atama ve 10 açıklama temalı haber; 1980 Darbesi'nde de 1 huzur, 4 inkılap, 2 devrim, 6 ekonomi, 3 miting, 5 asayiş, 1 atama, 6 açıklama temalı haber yer almıştır. 28 Şubat sürecinde

ise Turan gazetesinde yer alan 3 darbe haberinden 1'i asayiş, 1'i af, 1'i de açıklama temalı haber olmuştur.

Tablo 34: Türkiye'deki Darbelerin Turan Gazetesinde Haberde Siyasal Parti –Lider Eleştirisi

Siyasî Parti – Lider Eleştirisi	1960 Darbesi	27 Mart Muhtırası	1980 Darbesi	28 Şubat Süreci	F	%
Var	3	-	6	-	9	4
Yok	147	22	22	3	194	96
TOPLAM:	150	22	28	3	203	100

Turan gazetesinde yer alan darbe ile ilgili haberlerde eleştiri olup olmadığı incelendiğinde; 1960 Darbesi'nde yayımlanan 150 haberin 3'ünde eleştiri yapılmış 147'sinde eleştiri yapılmamıştır. 27 Mart Muhtırası'nda yayımlanan 22 haberin tamamında eleştiri yapılmamıştır. 1980 darbesinde yayımlanan 28 haberin 6'sında eleştiri yapılmış 22'sinde eleştiri yapılmamıştır. 28 Şubat sürecinde ise darbeye ilgili yapılan 3 haberde de eleştiriye yer verilmemiştir.

Tablo 35: Turan Gazetesinde Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayısı

Birinci Sayfada Yer Alan Ha- ber Sayısı	1960 Darbesi	27 Mart Muhtırası	1980 Darbesi	28 Şubat Süreci	F	%
1 Haber	2	-	-	-	2	1
2 Haber	3	-	-	-	3	1
3 Haber	30	-	-	-	30	14
4 Haber	37	-	6	-	43	21
5 Haber	35	1	6	2	44	21
6 Haber	28	5	6	6	45	22
7 Haber	15	16	10	1	42	20
TOPLAM:	150	22	28	3	203	100

Tablo 34'te Turan gazetesinin birinci sayfasında yer alan haber sayısı verilmiştir. 1960'da birinci sayfada 3-4 haber yer alırken, 1980'lere gelindiğinde birinci sayfada yer alan haber sayısı en çok 7 haberden oluşmuştur.

3.3.6. 15 Temmuz Darbe Girişimi

1960, 12 Mart, 1980 ve 28 Şubat darbeleri Turan gazetesi üzerinden incelenmiş ve detaylı analizleri yapılmıştır. Ancak gazetenin Mayıs 2016 tarihinde kapanması nedeniyle 15 Temmuz Darbe Girişimi, Elazığ'da şu an yayında olan en eski gazetelerden biri olan Günışığı gazetesinden incelenmiştir.

Tablo 36: Günışığı Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Konumu

Haberin Konumu	F	%
Manşet	7	11
Manşet Altı	54	89

15 Temmuz darbe girişiminde Günışığı gazetesinde ilk bir haftada yayımlanan 61 darbe girişimi haberinin 7'si manşetten 54'ü de manşet altından okuyucuyla buluşmuştur.

Tablo 37: Günışığı Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kaynağı

Haberin Kaynağı	F	%
Milli İrade	10	16
Elazığ Valiliği	4	7
Elazığ Belediyesi	6	10
Özel Haber	9	15
Emniyet	14	23
STK	11	18
Diğer Haberler	7	11

15 Temmuz darbe girişimi haberlerinde haberin kaynağına baktığımız zaman; yayınlanan 61 haberin, 10'u Milli İrade, 4'ü Elazığ Valiliği, 6'sı Elazığ Belediyesi, 9'u özel, 14'ü Emniyet Müdürlüğü, 11'i STK, 7 haber ise diğer kategorisinde değerlendirilen haberler olmuştur.

Tablo 38: Günışığı Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Kapsamı

Haberin Kapsamı	F	%
Ulusal	2	67
Yerel	1	33

Darbe girişimi haberlerinin kapsamına baktığımızda; 61 haberin 5'i ulusal, 56'sı ise yerel kapsamlı haber olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 39: Günışığı Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinin Teması

Haberin Teması	F	%
Huzur	4	7
Başarı	2	3
Miting	9	15
Asayiş	15	25
Açıklama	18	29
Diğer	13	21

Gazetede yayımlanan darbe haberlerinin 4'ü huzur, 2'si başarı, 9'u miting, 15'i asayiş, 18'i açıklama, 13'ü ise diğer kategorisinde yer alan temalardan oluşmuştur.

Tablo 40: Günişığı Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinde Eleştirisi

Siyasî Parti – Lider Eleştirisi	F	%
Eleştirisi Yok	61	100
Eleştirisi Var	0	0

Gazetede 61 haberin hiç birinde siyasî parti ya da lider eleştirisi bulunmamaktadır.

Tablo 41: Günişığı Gazetesinde Yayımlanan Darbe Haberlerinde Eleştirisi

Birinci Sayfada Yer Alan Haber Sayısı	F	%
6 Haber	0	0
7 Haber	0	0
8 Haber	4	57
9 Haber	1	14
10 Haber	2	29

15 Temmuz darbe girişimi haberlerinin incelendiği ilk bir haftada, Günişığı Gazetesinde ilk sayfada yer alan haber sayısına baktığımız zaman, 4 sayı da 8 haber, 1 sayı da 9 haber, 2 sayı da ise 10 haber yer almıştır.

SONUÇ

Askerî darbe süreçlerinde medyanın yayınları ülkemizde önemli bir tartışma konusudur. Bu anlamda Türkiye'nin en köklü yerel gazetelerinden biri olan Turan gazetesinin askerî darbe süreçlerinde yayınlarının incelediği bu çalışmada oldukça dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye'de yaşanan dört darbeye Turan Gazetesinde toplamda 203 darbeyle ilgili haber yapılmıştır. Bu haberlerin yüzde 76'sı manşetten, yüzde 24'ü ise manşet altından yayımlanmıştır. Bu haberlerin yüzde 72'si sayfanın dörtte birinde, yüzde 22'si sayfanın yarısında,

yüzde 5'i sayfanın dörtte üçünde, yüzde 1'i ise sayfanın tamamında yer almıştır. Yayımlanan toplam haberin, yüzde 47'si MBK kaynaklı, yüzde 27'si diğer kaynaklı, yüzde 11'i özel haber, yüzde 5'i MGK ve Genelkurmay kaynaklı haber, yüzde 4'ü Elazığ Valiliği kaynaklı, yüzde 1'i de 3. Ordu kaynaklı haberlerden oluşmaktadır.

Turan Gazetesi'nde yayımlanan darbe haberlerinin yüzde 68'i ulusal, yüzde 32'si ise yerel kapsamlı haberlerden oluşmuştur. Haberlerin temasına bakıldığında; yüzde 35'i inkılap temalı, yüzde 17'si açıklama temalı, yüzde 14'ü ekonomi temalı, yüzde 9'u devrim temalı, yüzde 6'sı asayiş temalı, yüzde 6'sı miting temalı, yüzde 5'i atama, yüzde 3'ü kardeşlik, yüzde 2'si başarı, yüzde 1'i ise huzur haberlerinden oluşmuştur. Gazetede yayımlanan haberlerde eleştiri olup olmadığı incelendiğinde ise; 203 darbe haberinin yüzde 96'sında herhangi bir siyasî parti ve lidere eleştiri yapılmamıştır. Yüzde 4 oranında ise eleştiri yapılmıştır. Turan Gazetesinde birinci sayfada yer alan haberlere bakıldığında, yüzde 22 oranında 5 haber yer almıştır. Yüzde 21 oranında 4 haber, yüzde 21 oranında 7 haber, yüzde 19 oranında 6 haber, yüzde 15 oranında 3 haber, yüzde 1 oranında 2 haber ve yüzde 1 oranında 1 haber yer almıştır.

Araştırma sonuçları göstermiştir ki yerel yayın yapan Turan gazetesi darbe süreçlerinden etkilenmiş ve darbe haberlerini gazetesine taşımıştır. Ancak, 28 Şubat post modern darbe sürecinde ulusal medya süreci tetikleyen yayınlar yaptığı halde Turan gazetesi 28 Şubat post modern darbe sürecinde, Anadolu ruhunu yansıtırçasına darbe sürecinden yana bir tavır ortaya koymamış ve daha demokratik bir tutum ortaya koymuştur. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ise yerel medya demokrasiden yana bir duruş ortaya koyarak, darbe girişimlerine karşı çıkmış, milli iradeden yana bir yayın politikası izlemiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz (2007) **Demokrasi Sürecince Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul.
- Akgün, Birol (2007) **Türkiye'de Partiler Sistemi ve Siyasal Güven**, Nobel Yayınları, Ankara.
- Akşin, Sina (2007) **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Aziz, Aysel (2008) **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri**, Ankara: Nobel Yayınları
- Bayramoğlu, Ali (2001) **28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi**, Birey Yayınevi, İstanbul.
- Bekiroğlu, Onur (2008) **Yerel Kamuoyunun Oluşumunda Yerel Basının Rolü**, Trabzon, 2008, 134.
- Bodur, Feyyaz (1997) **Yerel Basında Yönetim ve Örgüt Yapısı**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Bostancı, Naci (1998) **Siyaset, Medya ve Ötesi**, Vadi Yayınları, Ankara.
- Doğan, Adem (2010) **Yerel Medyanın Siyasal Etkisi 2009 Yerel Seçimleri Örnek Olay İncelemesi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Hansen, Anders (2003). **İçerik Çözümlemesi, İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi**, (Der: Murat S. Çebi), Ankara: Alternatif Yayınları.
- Ilgaz, Ceyda (2003) , “Türkiye’de Yerel Gazetecilik”, **İletişim Fakültesi Dergisi**, S 16, İstanbul,
- Kayacan, İsa (1996) **Basınımızın Anadolu Cephesi**, Ece Yayınlar, Ankara.

- Kongar, Emre (1995) **12 Eylül Kültürü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, Emre (2000), **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Mücek, Ahmet Akif (2009) **Türkiye’de Askerî Darbeler**, Gökkuşuğu Yayınları, Ankara.
- Öcal, Beyhan, **2 Eylül’den 28 Şubat’a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi**, Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Lisan Tezi, Antalya, 2009, 4.
- Özdemir, Hikmet (2008), **Siyasal Tarih**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Özkır, Yusuf (2011) "27 Mayıs’tan 27 Nisan’a Asker-Gazete/ci İlişkisi", **İş Ahlakı Dergisi**, C 4, S 8, s. 91-114.
- RTÜK (1994) **İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı**, RTÜK Yayınları, Ankara, 1994,
- SDE (2010) 50. Yıldönümünde 27 Mayıs’ı Hatırla(T)Mak”, **SDE Raporu**, Ankara
- Sözen, Edibe (1997) **Medyatik Hafıza**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Temiztürk, Hakan (2009). “Türkiye”de Ordunun Siyasete Müdahale Geleneği ve Basın: 27 Nisan 2007 Muhtırasından Önce ve Sonra”, **Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi**, S.1/1, s. 6- 26.
- Yılmaz Battal (2014) “Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporuna İlişkin Bir Değerlendirme”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C 6, No 2, 32-43.

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E VİLÂYET BASININA
BİR ÖRNEK: MA'MÛRATÜ'L-AZÎZ VİLÂYET GAZETESİ
(1883-1934)**

Yavuz HAYKIR*

ÖZET

Tanzimat'ın ilanından sonra mahalli idarelerde yapılan büyük değişikliklerde göze çarpan en önemli kültürel gelişmelerden biri de her vilayet merkezinde bir matbaanın açılmasıdır. Bu matbaalarda öncelikle kurtasiye işlerine ağırlık verilmiş bunun yanı sıra salnameler, takvimler, edebi, dini ve bilimsel eserler de basılmıştır. Yine bu matbaalar vasıtasıyla birçok yerde vilayet gazeteleri çıkarılmıştır. İşte bu gelişmeler sonucunda Ma'mûratü'l-azîz vilayetinde bir matbaa kurulmuş ve nihayetinde birde resmi vilayet gazetesi yayın hayatına başlamıştır.

Ma'mûratü'l-azîz vilayet matbaası 1866 yılında Vali Hacı İzzet Paşa zamanında kurulmuştur. Matbaanın faaliyete geçişinden yedi yıl sonra 7 Ekim 1883 tarihinde Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Belli dönemlerde yayına ara veren ve isim değişikliğine de giden gazete, 1935 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Bu anlamda Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi Elazığ basın hayatında öncü görevini yüklenmiştir.

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi 1883 – 1914 yılları arasında 31 yıllık bir yayın hayatı sürdürmüş ve bu süre içerisinde 1475. sayısı yayınlanmıştır. Yayın periyodunda belli dönemlerde kesintilere uğrayan Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi'nin 31 Ekim 1928 tarihinde yayınlanan 2129 sayılı nüshasıyla son bulmuştur. Harf inkılabından sonra gazete Elaziz ismiyle 1929 yılının haziran ayında tekrar yayın hayatına baş-

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, ELAZIĞ, yavuzhaykir@hotmail.com

lamıştır. Elaziz Gazetesi 1930'larda vilayet matbaalarının özelleştirilmesi sonucunda kesintili de olsa yayına devam etmiş ve nihayetinde yayın hayatını 1934 yılında sonlandırmıştır.

Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi'nin çıkarılma amaçlarından en önemlisi bölge halkının fikrî gelişiminin sağlanması ve dünyadaki her türlü gelişmenin duyurulması idi. Gazetede yayınlanan yazılarda öncelikle bu amaca hizmet etmiştir. Kültürel ve sosyal anlamda ciddi hizmetleri olmuştur.

Bu çalışmamızda Anadolu'da yerel basının öncüsü konumundaki birkaç Vilayet gazetelerinden biri olan Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi'nin tanıtımı yapılarak, gazetenin Osmanlı'dan cumhuriyete devam eden yayın politikası, yayın periyodu, yazar kadrosu, fiziksel özellikleri incelenecektir. Yayın hayatı boyunca olaylara bakışı, dönemin kültür ve fikir iklimine katkıları hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Basın Tarihi, Yerel Basın, Vilayet Gazeteleri, Ma'mûratü'l-azîz, Elâziz, Elazığ

AN EXAMPLE TO PROVINCE PRESS FROM OTTOMAN TO REPUBLIC: MA'MURATÜ'L-AZİZ (1883-1934)

ABSTRACT

One of the most important cultural developments after Tanzimat reform is the opening of press houses for every town center. In these printing houses the bookkeeping operations were prioritized and besides annuals, calendars, and literary and scientific works were printed. In many provinces official province gazettes were printed. As a result of these developments a printing house was founded in Ma'muratül-aziz and an official province gazette was started to be printed.

Ma'muratü'l-aziz province press was founded in 1866 in the period of Vali Hacı İzzet Paşa. Seven years after the foundation, the gazette began its broadcasting life. The gazette paused its printing in certain times and changed its name, and continued its broadcasting life until 1934. In this respect the gazette pioneered in the press life of Elazığ.

Ma'muratü'l-aziz gazette was printed between 1883 and 1914 and 1475 copies were published. After alphabet reform the name of the gazette had been changed as Elaziz. The gazette continued its press life discontinuously as a result of privatizing of the printing houses in 1930s and eventually ended its publication in 1934.

The most leading feature of the gazette's publishing was to make the people develop and make them hear the changes in the world. The gazette precisely worked for this aim. It served as culturally and sociologically.

In this study, Ma'muratü'l-aziz gazette will be introduced, and its publishing policy, printing period, writers, and physical characteristics will be evaluated. Information about its view to the events, its contribution to the era's cultural and logical background will be presented.

Key Words: Printing History, Local Press, Province Gazettes, Ma'muratü'l-aziz, Elaziz, Elazığ.

Giriş

Türkiye’de gazeteler II. Mahmut döneminden itibaren yayınlanmaya başlamıştır¹. 1828 yılında Mısır’da Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın girişimiyle Bulak Matbaası kurulmuştur. Bu matbaada Vakayi-i Mısıriye gazetesi çıkarılmıştır. Vakayi-i Mısıriye yarısı Türkçe yarısı Arapça haftalık bir gazete şeklinde yayınlanmıştır. Bu anlamda Türk basın hayatı, 1828 yılında Mısır’da Türkçe yayınlanan Vakayi-i Mısıriye gazetesiyle başlamıştır. Bunu 1830’da Girit’te Vakayi-i Giritliye izlemiştir. Bu gazete de yarısı Türkçe yarısı Yunanca olarak yayınlanmıştır². İstanbul’da ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vakayi 1 Kasım 1831 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Bu gazete Osmanlı Devletinin ilk resmî gazetesi idi. 1841’de William Churchill’in çıkarttığı yarı resmi gazete niteliğindeki Ceride-i Havadis, 21 Ekim 1860’da Ağâh Efendi’nin Tercüman-ı Ahval’ı, yine aynı yıl Alfred Churchill’in Ruzname-i Ceride-i Havadis’i ve 27 Haziran 1862’de ilk sayısı yayınlanan Şinasi’nin Tasvir-i Efkâr’ı Türk basın hayatının ilk örneklerini oluşturmuştur³.

Bu yayınlardan sonra çeşitli gazete ve dergilerin yayın hayatına girdiğini görmekteyiz. İstanbul’da ortaya çıkan bu basın yayın çalışmaları dönemin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi etkilerle inişli ve çıkışlı bir şekilde devam etmiş ve Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde matbaaların kurulup vilayet gazetelerinin neşredilmesine başlanmıştır⁴.

Tanzimat’ın ilanından sonra mahalli idarelerde yapılan büyük değişikliklerde göze çarpan en önemli kültürel gelişmelerden biri de

¹ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s.164

² Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.13 – 15

³ Yavuz Haykır, Handan Haykır, “Elazığ Basın Tarihi(1883-1960)”, **Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi, 17-19 Kasım 2014**, Elazığ, Ankara, 2015, s.1168.

⁴ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.72 – 74.

her vilayet merkezinde bir matbaanın açılmasıdır. Valilik bünyesi içinde açılan bu matbaalarda öncelikle kırtasiye işlerine ağırlık verilmiş bunun yanı sıra salnameler, takvimler, edebi ve ilmi eserler de basılmıştır. Yine bu matbaalar vasıtasıyla birçok ilde resmî vilayet gazeteleri çıkarılmıştır⁵. Böylece bu vilayet matbaaları Türkiye'de *taşra basını* daha sonraki dönemlerde *Anadolu basını* tabirleriyle anılan yerel basının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Yerel basın yayın çalışmaları, kültür hayatının gelişmesine önemli katkıları olmuş ve Anadolu'da birçok yazar ve gazetecinin yetişmesine imkân sağlamıştır⁶.

1. Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Matbaası

Elazığ'da ilk matbaa (Taş Destigah) 1866 yılında Vali Hacı İzzet Paşa zamanında Müzlef Efendizade Rıza Efendi tarafından kurulmuştur. Matbaanın kuruluş yılında Harputlu Müderris Efendizâde Hacı Ömer Naimi Efendi'ni Manzume-i Naima isimli eseri basılmıştır⁷.

Bir başka kayda göre Müzlefzâde Rıza Efendi matbaayı kurmuş, Hacı Süleyman ve Ali Efendilerle kolektif çalışmış ve meşhur hattat Billozâde Hacı Hurşit Efendiyi de yazısı itibariyle matbaaya memur olarak işe almışlar ve Tefsir-i Zübed denilen el yazması bir Kur'an-ı Kerim tefsirini yayına hazırlamaya başlamışlardır⁸.

Bu dört müteşebbis tefsiri bu suretle basmağa muvaffak oldukları gibi birçok eseri de basmaya başlamışlardır. Bu durum dört sene

⁵ Bülent Varlık, "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yay., İstanbul, s.99.

⁶ Yavuz Haykır, "Cumhuriyet Dönemi Taşra Basımından Bir Örnek: Midyat Gazetesi", **Uluslararası Midyat Sempozyumu, 7-9 Ekim 2011, Sempozyum Bildirileri**, Mardin 2012, s.197.

⁷ Fikret Memişoğlu, "Elazığ Basın Tarihi", **Yeni Fırat Dergisi**, S 22, 1964, s.23.

⁸ Zafer Çakmak, "Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", **Dünü Bugünüyle Harput, Tarih-Edebiyat-Şiir- Folklor (Sempozyum: 24 – 27 Eylül 1998-Elazığ)**, C 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Elazığ, 1999, s.263.

devam etmiştir. Dört sene sonra bu birliktelik çözülmüş ve matbaa tatil edilmiştir. Daha sonra hükümetten yardım ve himaye istenilmiştir. 1881’de Vali Süleymaniyeli Abdullah Musip Paşa’nın zamanında hükümetin yardımıyla Hurşit Efendi destigah olarak matbaayı tekrar işletmeye başlamıştır. Hatta matbaanın devam ettirilmesi için belediye ile matbaa arasında⁹ 24.593 kuruş sermayeli bir menafi sandığı da kurulmuştur¹⁰. 1881 yılında matbaa memuru olarak Hurşit Efendi görev almıştır. Onun yardımcısı da Mehmet Ağa idi¹¹.

1301 tarihli Ma’mûratü’l-azîz Vilâyet Salnamesinde “mükemmel edavat ve hurafatlar getirilerek yeniden bir hurufat matbaası küşad olunarak haftada bir defa ceride neşredilmekte olduğu” bilgisi verilmiştir¹².

1881 yılında kurulduktan kısa bir süre sonra her anlamda kurumsallaşan Ma’mûratü’l-azîz Vilayet Matbaası günümüze kadar devam edecek bir basın yayın hayatının önemli bir başlangıç noktası olmuştur.

Matbaada kuruluşundan itibaren vilayet salnameleri ve kitaplar basılmıştır. Yine bunun yanında başta vilayet resmî gazetesi olan Ma’mûratü’l-azîz olmak üzere, Satvet-i Milliye¹³, Şark¹⁴, Yeni Mefkure¹⁵ ve Latin harflerine geçişten sonra Ma’mûratü’l-azîz gazetesinin devamı olan El’aziz gazeteleri basılmıştır. Yine vilayette yayınlanmış olan Sada¹⁶ ve Fırat mecmuaları da bu matbaada basılmıştır¹⁷.

⁹ İshak Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C 2, İstanbul,1959, s.534.

¹⁰ **1298 Tarihli Ma’mûratü’l-aziz Vilâyet Salnâmesi**, s.51.

¹¹ **1298 Tarihli Ma’mûratü’l-aziz Vilâyet Salnâmesi**, s.51.

¹² **1301 Tarihli Ma’mûratü’l-aziz Vilâyet Salnâmesi**, s.121.

¹³ **Satvet-i Milliye**, 17 Nisan 1338, S.1, N.8, s.2.

¹⁴ **Şark Gazetesi**, 18 Temmuz 1340, No.83-2456,s.2.

¹⁵ **Yeni Mefkure Gazetesi**, 16 Mart 1341, N.1, s.2.

¹⁶ **Sada Mecmuası**, 9Teşrin-i Sani 1325, N.1,

¹⁷ Handan Haykır, Mehmet Çevik, “Elazığ Dergi Yayıncılığına Bir Örnek: Yeni Fırat Dergisi”, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 9/4 Spring, s. 495.

2. Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi Kuruluşu ve Yayın Misyonu

Anadolu'da ilk vilayet gazetesi 1866 yılında Erzurum'da kurulan Envar-ı Şarkıyye gazetesi olmuştur¹⁸. Anadolu'nun birkaç vilayetinde gazeteler yayınlanmaya başlamıştır.

Elazığ'ın Osmanlı dönemindeki adını taşıyan ve bu vilayette yayınlanan ilk gazete olan Ma'mûratü'l-azîz gazetesi 7 Ekim 1883 tarihinde yayın hayatına başlamıştır¹⁹. Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin yayınlandığında ilk matbaa müdürü Hüseyinli Hacı Ömer Bey, editörü ise Mustafa Satvet Efendidir²⁰.

Gazetenin ilk sayısında *mukaddeme* başlığı altında aşağıdaki şu ön söz yayınlanmıştır.

“Takvim-i Vekâyi-i âlem ve zabt-ı ceride-i havâdis-i ümem-i havze-i iktidâr-ı beşerde gencide olmak gayr-ı mutasavvir ve her bir vaktü zaman bir dest-gâh-ı hezârân-ı eser ve tercümân-ı hakayık haber olup, bunların cümlesi ise asar-ı ravza-i meşîyyet ve asar-ı mefaza-i kudret-i ilâhiyye ve nev-i insânî için işbu bedayi-i ekvâne nazar-ı itibar ile nigehdâr olarak eserden müessire istidlâl-ı havâs-ı istidâdiyesini mizan-ı fikr ve izânında sence ederek ahval-i cariye-i ekvânın teşgîl mukaddemat-ı külliye ve cüz'îyye-i menâfi-i ve medârıyla istintac-ı esbâb-ı sûd ve zebân etmek kuvve-i tabiyye-i ilmiyyesini üstikmâle ehliyetle cinsi beyninde imtiyaz ve istibdâda ehliyet-i a'zamâla' ve ni'am-ı samadâniyye olduğunu nakş-ı sahife-i ikân ederek her halükâr ve hususîyle dibâce-i müellefât ve asarda nâm-ı celil hudâ-yı vacibü't-tebcîlden bi'l-isti'ane cevahir-i zevâhir hamd-ü senâ-yı rabb-ı müte'âli terâzânde-i mürsele-i mesa'i-i meşkûre kılmak de'b-i dîrîn-i pişin ehl-i kemalât ve dâreyinde mucîb-i feyz ü necâteydüğünezd-i erbâb-ı yakînde müsellemdir. Nahmeduhumam-

¹⁸ Muammer Yaşar, **Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkıyye**, TTK Basımevi, Ankara, 1971, s.13-14.

¹⁹ **Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi**, 7 Teşrin-i Sani 1883, S 1, N. 1, s.1

²⁰ İ. Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C.2, s.536.

denlâbesehuhisâbu'l-muhâsibinve nusnâsenâenlayehâmu havle istisâihi-vasfu'l-vâsifinvenusalliâlâ Resûli'nNebiiyyü'l-emin. Ve ihvânihi-mine'lenbiyâve'lmurselin. Veâlihi ve âlihimecma'in.

Benâbirinmesami-i ehl-i zamana her bir katrın havâdis ve ahbâr-ı kevniiyesini arz ü ithafdan kıymetdâr bir takdime-i girâniftâr olmadı-ğından asar-ı terakkiyât-ı medeniyetten olmak üzere müte'ahhirin-i ashâb-ı 'ukulunahd-i ahirde sanayi'-i bâveray-ı tabaatlehtirâ kerde-i dest-gâh endişeleri olup intişâr-ı vekâyi ve asara vasıta-i seri'â olan gazetelerin icadı hakikaten asr-ı ahir için mücib-i iftihâr olacak bir meziyet-i fâzıladır.

Bu sebepten nâşibi'l cümle bilâd-ı mütemeddinede matbaalar küşadı ve gazeteler icadıyla sakinân-ı müdünü ve kurâyı müstefid etmek tasavvurat-ı fikriyyesi vâsıl-ı serhat-yakîn ve iz'an olarak her bir mahalde medeniyetin terakkiyâtıyla müsabakât göstermekte ve gün be gün kesb-i kesret ve rağbet itmekte olduğu müstağn-i beyândır. Bi-ihsanihi ve tevfikihite'âlâmümr-ü tâbân-ıeyyâm-ı adalet ve sayban-ı mefarik-i muzilleneşînân-ı emn ü istirahat-ı sahibu'z-zaman bî-adîl-i ziyne-saz-ı taht ve iklâl-i velinimet-i amîmü'n-nevvâlkutb-ıa'zamdevr-i i'tidâlşehîn-şahu namdâr-ıbîmeydân-ı kamgâr-ı mülk-i Osmani şevketlü azimetlü Padişahımız medâr-ı ekmel-i asayiş ve refahımız Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni Efendimiz Hazretlerinin dîhîm-i şevket-vesim-i mulûkânelerini beyne's-şereff fahr ü iclâl buyurdıkları rûz-ı fîruzdan beri memâlik-i mahrusa-i şahânelerinin islâh ve terakkiyâtı emrinde bidîriğ ve ibzâl buyurmakta oldukları eberr-i feyzbâr-ı eltâfmâlâ-nihâye-i şehri-yârânelelerinden her kut'a-i zemînbilâd-ı hissemend-i nezaret ve ma'muriyyet olarak yek diğeriyle müdâvele-i kasbü's-sabk itmekte olduğu misullu sâye-i seniyye-i mulûkânelerinde vatan-ı azîmimiz bulunan "Ma'mûratü'l-aziz" vilayeti dahî ahd-i hümayûn-u mulûkânlerinde i'ade-i unvân-ı kadîm-i vilâyetle câme-i fahr-i istiklâliyeti iktisâbiderekreftefe vilâyet-i celile-i sa'ire eserine yeri olup asar-ı temeddün ve terakkiyâtını enzâr-ı umuma ibrâz idebilecek dereceye isâl-ı hutuvât-ı mesa'i-i cemîle itmesiyle vuku' bulan arz-ı inhâ üzerine Ma'arif Nezâreti Celîlesinin lütf-ü is'af-ı celile-riyle mükemmel matbaa edevâtı celb ve küşâd ve esbâb-ı muktaziyyesi

tehyie ve i'dâd olunduğu gibi bir de vilâyet gazetesi tab' ve neşri hakkında bi'l-istizân Dahiliye Nezâret-i Celîlesinden "Ma'mûratü'l-aziz" nâmıyla tab' ve temsiline müsa'ade-i mevhibe ta'ada-i hazret-i vekâletpenâhî müte'allik ve erzân buyurulduğunun tebşiriyle makâm-ı vilâyete me'zûniyet ve i'tâsından dolayı tevessülen bîteshühite'ala duay-ı rûz-ı efzûne-i ömr ü şevket-i şahâne ile besmele-keş bed' ve şurû' olarak iş bu eser-i nâfi'den vatan-ı mergûbumuzun hissedâr olmasıyla lisân-ı umûmiyeden atebe-i ulyâ-yı cenâb-ı cihândârîye arz-ı teşekkürât ve tahmîdât-ı 'azimeye ilâveten müsâ'adât-ı cezîle-i evliyâ-yumûra mazhariyetten dolayı cümlesine ithâf-ı vecîbe-i şükranıyyet ederiz.

Bu bende-i bî-sivayeya'ni "Mustafa Saffet" adîmü'l-istitâ-a eğerçi dördüncü orduy-u hümayun kaleminden neş'et imiş isemde gazete sü-tunlarını tezyin etmek başkaca bir selikâ-ı inikaya muhtaç olarak intihâb ve ta'yin buyurulduğum muharrirlik vazîfe-i mühimmesini hakkıyla edâ edebilmek tûl-ı müddet gazeteler muharririn-i kirâmının asar-ı kalemiyesini tetabbu' ve taklid ederek bu meslekte tekâpu-yı bera'aya tahsili-i mülkiyeye mütevakkıf bulunduğu tasdik-kerde-i eshâb-ı ma'arif olmasıyla iş bu eser-i nevzâdda vuku' bulacak zelîlve hefvâtın kezâlik afv ve tesâmuhile terâşide buyurulması 'ariza-i niyâz-mendânemdir."²¹

Yukarıda yer verdiğimiz ön sözde gazetenin editörü, genel olarak yayınlanma gerekçesi ve amacını izah etmiştir. Bu ön sözde; *Günümüz insanlarına dünyadaki olayların meydana gelişi ve insanlığın yaşadığı alanda toplumsal gelişimi kapsamlı bir şekilde ele almak gerektiği dile getirilmiştir. Bu nedenle, medeniyetin ve ilerlemenin bir göstergesi olarak son zamanlarda akıllı kişilerce icat edilen ve haberlerin hızlıca yayılmasına vasıta olduğundan gazeteler son yüzyıl için iftihar vesilesi bir meziyet olarak tarif etmiştir. Medeni ülkelerde şehir ve köy halkının faydalanıp bilgilenebilmesi için gün be gün her bölgede matbaaların kurulup, gazetelerin çoğaldığını söylemeye gerek olmadığını belirterek, gazetelerin çıkartılması ve yayılması köy ile*

²¹ **Ma'mûratü'l-aziz gazetesi**, 7 Teşrin-i Sani 1883, S 1, N. 1, s.1

kasabalarda oturanların fikri gelişmesinin sağlanması ve her medeni gelişmenin duyurulması için bir ihtiyaç ve rağbettir...” diyerek gazeteciliğin önemini ve Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi'nin kuruluş amacını vurgulamıştır.

Yine aynı ön sözde Osmanlı mülkünün şevketli azametli padişahı, refah ve tam asayişin nedeni Sultan II. Abdulhamid Han'ın lütufları sayesinde Ma'mûratü'l-azîz şehri de medenileşme ve gelişmesini kamuoyuna gösterecek adımlar attığını Maarif Nezaretinin lütufluyla tam olarak basım edavatlarının hazırlandığı gibi Dâhiliye Nezaretinin müsaadesiyle Ma'mûratü'l-azîz adıyla bir gazete basımına izin verildiği belirtilerek teşekkürlerini sunmuştur.

Mustafa Safvet kendisinin bir yazar veya gazeteci olmadığını vurgulamış ve *“Dördüncü ordu-u humayün kaleminden yetişmiş olmama rağmen gazete sütunlarının süslenip hazırlanmasında yeterince yetenek sahibi olmadığım, editörlük vazifesini hakkıyla yerine getirilebilmek için uzun süre büyük editörlerin kalemlerini araştırıp takip etmeyi gerektirmektedir. Bu bakımdan meydana gelecek hatalardan affımı ve bunun hoş görüyle karşılanmasını niyaz ederim.”* diyerek okuyuculardan ortaya çıkacak hatalar için şimdiden hoşgörü istemiştir²².

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi ön sözde yapılan açıklama ile amacın köylerde ve kasabalarda oturanların fikri gelişmelerinin sağlanması olduğunu vurgulanmıştır²³. Yarı resmi bir nitelikte olan dönemin diğer vilayet gazeteleri gibi Ma'mûratü'l-azîz gazetesi de bir nevi hükümetin yayın organı durumunda idi. Bu bağlamda gazetenin yayınlanmaya başlamasının bir diğer önemli sebebi de çeşitli konulardaki hükümet politikasını halka iletme, halkla devlet arasından bir köprü vazifesi kurmak olduğunu da söyleyebiliriz²⁴.

²² **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 7 Teşrin-i Sani 1883, S 1, N. 1, s.1

²³ Ali Devrim, **Ma'mûratü'l-azîz Vilâyet Gazetesi (1883 – 1886)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s.8.

²⁴ Z. Çakmak, “Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”... s.267.

3. Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Matbaa ve Gazetesinin Çalışanları

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi vilayetin resmî yayın organıydı. Bu anlamda gazetenin idaresi ve yayınlanması vilayette görev yapan memurlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Vilayet Matbaası müdürü bir anlamda gazetenin yöneticisi durumundaydı. Yine müdürün yönetimi altında matbaada görev yapan tüm kadro, aynı zamanda Ma'mûratü'l-azîz gazetesini yayınlanmasında görev almışlardır.

1883 yılında vilayet matbaasını ilk müdürü Hüseyinli Miralayzâde Hacı Ömer Bey olmuştur. 1883 yılında Hacı Ömer Beyin müdürlüğünde matbaa çalışanları şunlardır:

Hurufat: Müdür Hacı Ömer Bey; Azalar: Mustafa Safvet Efendi, Mürettip Ahmet Şükrü Efendi, Mukayyid Mehmed Efendi, Destgahcı Ahmet Ağa, Mürekkepçi Artin Efendi, Müvezzi Kasbar Ağa, Odacı Ağop Ağa, Litoğrafya: destgahcı Hurşit Efendi, Refiki Mehmet Efendi.²⁵

1884 yılının ağustos ayında, Hacı Ömer Bey işlerinin yoğunluğunu gerekçe göstererek matbaa müdürlüğü görevinden istifa etmiştir. 9 Ağustos 1884 tarihli Ma'mûratü'l-azîz gazetesi Hacı Ömer Beyin bu istifasını okuyucularına şu şekilde vermiştir:

“Matbaamız müdürü Rifatlü Hacı Ömer Bey ve vilayet müdürü sabık Rifatlü Fethi Beylere 3. Rütbe ve sabık muharrir futuvvetli Saffet Efendiye 4. Rütbe tevcih buyrulmuştur. Mûmaileyhe Hacı Ömer umuru vazifesinin galebeliği, ve adı geçen müdüriyette umurunu güzel ifaya mani olmasından naşi istifa etmiş ve kendisi memleketimizin mütehhizan hanedanından ve erbabi ve rüiyetten olduğu cihetle teltifat-ı seniyyeye mesheriyeti umumun bade-i mesal ve mahareti bulunmuştur.”²⁶

Hacı Ömer Bey'den sonra vilayet matbaası müdürlüğüne, kısa bir süre önce Malatya Duyun-u Umumiye memurluğu görevinden

²⁵ 1301 Tarihli Ma'mûratü'l-azîz Vilâyet Salnâmesi, s.53-54.

²⁶ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 9 Ağustos 1884, S 1, N.43, s.1

ayrılarak Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Matbaası mukayyidliğine atanan²⁷ Sungurzâde Hacı Abdülkerim Efendi görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin 4 Şubat 1885 tarihli nüshasında şu şekilde duyurulmuştur:

*“Matbaamızca icra buyurulan ıslahat ve tasarrufat iktizasınca müdüriyet vazifesi iktidar ve ehliyeti cihetiyle mukayyid fütüvvetli Abdülkerim Efendiye ilave edilmiştir.”*²⁸

1885 yılında Sungurzâde Hacı Abdülkerim Efendi müdürlüğünde matbaa çalışanları şunlardır:

Müdür Abdülkerim Efendi, Muharrir Sülayman Faik Efendi, Mürettip Ahmet Şükrü Efendi, Mukayyid, Destgahcı Ahmet Ağa, Mürekkepçi Derviş Ağa, Müvezzi Osman Ağa, Odacı Hüseyin Ağa, Litografyacı Hacı Hurşit Efendi, Litografya Refiki Mehmet Ağa²⁹.

Sungurzâde Hacı Abdülkerim Efendi'den sonra vilayet matbaa müdürlüğüne Ahmet Efendi atanmıştır. 1888 yılında yayınlanmış olan Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Salnamesi'nde matbaada görev alanlar şu şekilde sıralanmıştır:

Müdür Ahmet Efendi, Muharrir Ahmet Efendi, Mürettip Şükrü Efendi, Litografyacı Hurşit Efendi, Destgahcı Ahmet Ağa, Müvezzi Osman Ağa, Mürekkepçi Derviş Ağa, Odacı Ali Ağa, Litografya Refiki Mehmet Ağa³⁰.

1890 yılında yayınlanmış olan Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Salnamesi'nde ise matbaa müdürü olarak yine Ahmet Efendi olarak görülmektedir. Matbaa da görev alanlar şu şekilde sıralanmıştır:

²⁷ **Ma'mûratü'l-aziz gazetesi**, 13 Kanun-i Sani 1884, S.2, N.65, s.3

²⁸ **Ma'mûratü'l-aziz gazetesi**, 4 Şubat 1885, S.2, N.68, s.1

²⁹ **1302 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi**, s.53.

³⁰ **1305 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi**, s.38.

Muharrir Abdüllatif Efendi, Muavini Reşit Efendi, Mürettip Şükrü Efendi, Litografyacı Hurşit Efendi, Müvezzi Osman Ağa, Destgahçı Ahmet Ağa, Mürekkepçi Derviş Ağa, Odacı Ali Ağa, Litografya Refiki Mehmet Ağa, hattat Hurşit Efendi.³¹

Ahmet Efendi'nin vilayet matbaa müdürlüğünden sonra bu göreve Hasan Bey getirilmiştir. Hasan Bey'in müdürlüğü döneminde vilayet matbaasında aşağıdaki memurlar görev almıştır:

Mürettip Şükrü Efendi, Muavini Reşit Efendi, Müdür Muavini Panayot Efendi, Destgahçı Ahmet Ağa, Merdaneci Derviş Efendi, Muavini Nuri Efendi, Muharrir Hayri Efendi, Litografyacı Hurşit Efendi, Hattat Hurşit Efendi Litografya Refiki Mehmet Ağa, Müvezzi İzzet Efendi, Tahsildar Osman Efendi, Odacı Ali Ağa³².

1892 yılında yayınlanmış olan Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Salnamesi'nde ise vilayet matbaasında şu memurların görev aldığını görmekteyiz:

Nazır Mektubî Süleyman Bey, Muharrir Hacı Hayri Efendi, Müdür ve Ser-mürettip Hacı Şükrü Efendi, Destgâhi Müvezzi ve Mürettip Muavini Reşit Efendi, Muamelat-ı Hesabiye Kâtibi Asım Efendi, Litografya: Hattat ve Destgâhi Hurşit Efendi, çarkçı ve merdaneci Mehmet Ağa, Odacı ve merdaneci Rıza Efendi³³.

1894 yılında Ma'mûratü'l-azîz Vilayet matbaası müdürlüğüne muharrirlik göreviyle birlikte Baboşzade Mustafa Efendi getirilmiştir³⁴. Görev dağılımı da şu şekilde oluşmuştur:

Nazır mektubî, muharrir Mustafa Bey, Muharrir Mustafa Süreyya bey, Müdür, Sermürettip, kâtip ve sandık emini Ahmet Şükrü Efendi, Hurufat Kısmı: Mürettip ve makineci Mehmet Reşit Efendi,

³¹ 1307 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi, s.38.

³² 1308 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi, s.40.

³³ 1310 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi, s.106.

³⁴ İ. Sunguroğlu, Harput Yollarında..., s.536.

Mürettip ve odacı Zekeriya Efendi, Merdaneci Hacı Ali Ağa, Litoğrafya Kısmı: Hatta ve Litoğrafya ustası Hurşit Efendi, Çarkçı Mehmet Ağa, Müvezzi Nuri Efendi³⁵.

1907 yılında Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Matbaası müdürlüğünü Bitlisli İbrahim Bey yapmıştır³⁶. 1907 yılında yayınlanmış olan Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Salnamesi'nde ise vilayet matbaasında şu memurların görev aldığını görmekteyiz:

Nazır mektubî, Müdür İbrahim Ethem Bey (Mütemayız), Mu-harrir Tevfik Efendi, Kâtip Mehmet Rahmi Efendi, Ser-mürettip Mehmet Sait Efendi, Mürettib-i Sâni İbrahim Efendi İbrahim Vehbi Efendi, Makineci Mehmet Derviş Efendi, Merdaneci Osman Ağa, Tahsildar Reşit Efendi, Müvezzi, Litografya Memuru Hacı Hurşit Efendi, Litografya Refiki Mehmet Ağa, Odacı Şevki Efendi.³⁷

Bitlisli İbrahim Bey'den sonra Şükrü Paşazade Asaf Bey görev yapmıştır³⁸. Gazetenin editörü yani muharrirlik görevini sürdüren Tevfik Efendinin istifası üzerine 1909 yılının Eylül ayının ilk günlerinde Çırpanızâde Ali Haydar Bey atanmıştır³⁹. Ali Haydar Beyin gazetenin editörlük görevine atanması kamuoyu tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır⁴⁰.

Daha sonra ise Çırpanızâde Ali Haydar Bey'in hem editörlük hem de müdürlük görevini sürdürdüğünü görmekteyiz⁴¹.

³⁵ 1312 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi, s.158.

³⁶ Zafer Çakmak, "Elazığ'da Yayınlanan İlk Gazete Mamuretü'l-Aziz", *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, S 3, 2003, s.29.

³⁷ 1325 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi, s.56.

³⁸ İ. Sunguroğlu, *Harput Yollarında...*, s.536.

³⁹ Ma'mûratü'l-aziz gazetesi, 2 Eylül 1325 (R. 1 Ramazan 1327), S 26, N. 1263, s.2

⁴⁰ Ma'mûratü'l-aziz gazetesi, 16 Eylül 1325 (R. 15 Ramazan 1327), S 26, N. 1265, s.2.

⁴¹ Ma'mûratü'l-aziz gazetesi, 9 Eylül 1325 (R. 8 Ramazan 1326), S 26, N. 1264, s.1

İshak Sunguroğlu Çırpanızâde Ali Haydar Bey'in matbaa müdürlüğü ve editörlüğü hakkında şu düşünceleri ifade etmiştir:

“İçtima, edebi makaleleri ve bazı şiirleri vilayet gazetesinde görülmeğe başlamış ve surette günden güne terakkiler kaydederek Elaziz Matbaa müdürlüğüne tayin edilmiştir, bu vazifeye gelir gelmez Vilayet Gazetesi (Ma'mûratü'l-azîz) in veçhesi değişmiş, memleketin münevver gençlerini başına toplayarak gazete vasıtasıyla bunları yazı yazmaya ve çalışmaya sevk etmiştir. Hiçbir surette inkâr edilemez ki, Ma'mûratü'l-azîz gazetesi Haydar beyin zamanında en müttekâmil devresini yaşamaktaydı.”⁴²

1913'te Vali Kazım Müfit Bey zamanında müdürlüğüne, valinin beraberinde getirdiği Cemil Bey tayin edilmiştir. Bu valinin ayrılmasıyla Cemil Bey'de müdürlüğü bırakarak gitmiş ve matbaa hususî idareye geçmiştir. Cemil Bey'in ayrılmasıyla gazetenin yayınına ara verilmiştir. 1914'te Vali Sabit Bey zamanında Çırpanızade Ali Haydar Bey vekâleten daha sonra Mektubi Kalemî Mümeyyizi Pertekli Cüvelekzade İbrahim Bey asaleten matbaanın müdürlüğünde bulunmuşlardır⁴³.

Milli Mücadele döneminde bir süre, vilayet matbaası müdürlüğü görevi Ağınlı Mehmet Nuri Efendi tarafından yürütülmüştür. Ağınlı Mehmet Nuri Efendi 1923 yılında görevden azledilmiştir⁴⁴. Bu dönemde mürettip olarak da Hocazade İbrahim ve Şevki Efendiler görev almışlardır⁴⁵. Bu iki mürettibin olumsuz davranışları sebebiyle Haziran 1923'te görevlerine son verilmiştir⁴⁶.

⁴² İ. Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C 2, s.315.

⁴³ İ. Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C 2, s.537.

⁴⁴ **Satvet-i Milliye gazetesi**, 10 Haziran 1339, S 1, N.36, s.2.

⁴⁵ İ. Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C 2, s.537.

⁴⁶ **Satvet-i Milliye gazetesi**, 10 Haziran 1339, S 1, N.36, s.2.

Cumhuriyet devrinde matbaa ve gazetenin yönetimi vilayet mektupçuluğu/ tahrirat (yazı işleri) müdürleri tarafından sürdürülmüştür. Bir dönem Tahrirat Müdürü Rüştü Bey hem matbaa yöneticisi hem de gazetenin başyazarı olarak görev yapmıştır⁴⁷. Yine bu dönemde matbaa başmürettibi olarak İhsan Bey'i⁴⁸ görmekteyiz. İhsan Bey, 1927 yılının temmuz ayında istifa etmiştir. Yerine İkinci mürettip görevini sürdüren İbrahim Bey başmürettip olarak görevlendirilmiştir. İbrahim Beyin yerine ise mürettip mülazımı Yahya Efendi geçmiştir⁴⁹. Tahrirat Müdürü Rüştü Beyin emekli olmasıyla vekâleten yerine yine vilayet evrak memuru Ali Avni Bey görevlendirilmiştir⁵⁰. Daha sonra ise Antalya tahrirat müdürü Nuri Bey Elazığ tahrirat müdürü olarak atanmıştır⁵¹.

Yine 1930'lu yıllarda Elaziz Gazetesinin başmuharrirlik görevini Elaziz Vilayeti Maarif Müdürü Cemal Bey'in yaptığını görmekteyiz⁵².

Vilayete bağlı liva ve kazalarda görev yapan tahrirat müdür ve kâtiplerinin gazetenin resmî muhabirlikleri söz konusuydu. Muhabirlik görevini aksatan memurlar bazen gazete yoluyla alenen uyarılmaktaydılar⁵³.

Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Matbaası'nda müdür ve editörlerin yanında baskı işinde çalışan mürettip, litograf, litograf refiki, destgah, hattat, mürekkepçi gibi personelin istihdam edildiğini görmekteyiz. Matbaanın teknik kısmıyla ilgili olarak da çarkçı, dökümcü, merdaneçi gibi görevlilerde çalıştırılmıştır. İdarî ve teknik kısımlarının yanında yine matbaa çalışanları içinde mülazım, tahsildar, kâtip, müvezzi, muamelat-ı hesap kâtibi, mukayyid ve sandık emini gibi görev yapan personellerde yer almıştır.

⁴⁷ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 27 Temmuz 1927, S 2065, s.1.

⁴⁸ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 9 Mart 1927, S 2047, s.2.

⁴⁹ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 6 Temmuz 1927, S 2062, s.1.

⁵⁰ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 21 Eylül 1927, S 2073, s.2.

⁵¹ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 19 Teşrin-i Evvel 1927, S 2077, s.1.

⁵² **Elaziz Gazetesi Balo Gecesi İlavesi**, 22 Temmuz 1934.

⁵³ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 21 Haziran 1884, S 1, N. 36, s.2.

Vilayet matbaası bir anlamda Elazığ'da basın-yayın faaliyetlerinin öncülüğü görevini üstlenmiştir. Matbaada görev yapan bazı memurların ilerleyen yıllarda kendi matbaalarını kurduklarını veya özel basın yayın işlerinde çalıştıklarını görmekteyiz.

Vilayet Matbaasında önce mürettip sonra başmürettip olarak görev yapan İhsan (Turan) Bey⁵⁴ 1927 yılının temmuz ayında istifa ederek Elazığ'ın ilk özel matbaasını açmıştır. Turan matbaası ve kütüphanesi ismiyle faaliyete geçen⁵⁵ bu kuruluş uzun yıllar Elazığ basın ve yayın hayatına hizmet etmiştir.

4. Ma'mûratü'l-azîz Gazetesinin Yayın Günü

7 Ekim 1883 (Hicri 5 Zilhacce 1300) tarihinde haftalık olarak yayınlanmaya başlayan⁵⁶ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 109. sayıya kadar pazar günleri neşredilmiştir⁵⁷. 15 Aralık 1885'te yayınlanan 110. sayıdan itibaren yayın gününü Salı olarak değiştirmiştir. Bu değişikliği "*Gazetemiz Pazar günleri çıkarılmakta ise de 4 haftadan beri Dersaadet postasının zamanında gelemeyip gecikmesinden dolayı bundan sonra gazetemizin Salı günleri çıkarılacağı duyurulur*" diyerek değişiklik hakkında okuyucularını bildirmiştir⁵⁸. Gazetenin sonraki sayılarına baktığımızda yine aynı sebeplerden yayın gününü cumartesiye almıştır⁵⁹. İlerleyen yıllarda gazetenin çarşamba günleri yayınlandığını görmekteyiz⁶⁰.

⁵⁴ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 9 Mart 1927, S 2047, s.2.

⁵⁵ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 6 Temmuz 1927, S 2062, s.1.

⁵⁶ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 7 Teşrin-i Sani 1883, S 1, N. 1, s.1

⁵⁷ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 6 Kanun-ı Evvel 1885, S 1, N. 109, s.1

⁵⁸ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 10 Kanun-ı Evvel 1885, S 1, N.110, s.1

⁵⁹ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 27 Mart 1885, S 1, N. 123, s.1

⁶⁰ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 19 Ağustos 1325 (R.16 Şubat 1326), S 26, N. 1261,

Cumhuriyet döneminde yayınlanan Ma'mûratü'l-azîz gazetesi haftalık olarak yayınıni sürdürmüştür. Yine Çarşamba günleri yayınlanmıştır⁶¹. Bu durum harf inkılabından sonra Elaziz olarak yayınına devam ettirdiğinde de aynı şekilde çarşamba günleri yayınlanmıştır⁶².

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, dinî bayramlara denk gelen günlerde yayınlanmamıştır. Bu durumu aşağıdaki örnekte gördüğümüz gibi okuyucularına bildirmeyi de ihmal etmemiştir:

*“Geçen hafta gazetemizin yevm-i intişarı bayramın birinci gününe tesadüf etmekle çikamamıştır. Arz-ı itizar eyleriz.”*⁶³

5. Ma'mûratü'l-azîz Gazetesinin Finansmanı ve Tirajı

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi vilayetin resmî yayın organıydı. Gazete, vilayete ait matbaada basılmaktaydı. Matbaa ve gazete çalışanları da devletin memurları idi. Bu bakımdan devlet tarafından gazetenin finansmanı sağlanmaktaydı. Vilayet Hususî Bütçesinde matbaa ve gazeteye ödenek ayrılmaktaydı.

1926 yılında Elazığ Vilayet Hususî Bütçesinde matbaa geliri olarak 3000 lira kaydedilmiştir⁶⁴. Yine bu yıl içerisinde matbaanın giderleri 3.580 lira olarak tespit edilmiştir. Bu gider içerisinde 1320 lira memurların maaşı, 1.260 lira müstahdem ücreti ve 1000 lira ise genel masraf olarak belirtilmiştir⁶⁵.

⁶¹ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 7 Kanun-ı Sani 1341, S 1945, s.1

⁶² **Elazîz gazetesi**, 24 Temmuz 1929, S 2142, s.1

⁶³ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 23 Mayıs 1928, S 2108, s.1, Dinî bayramlara denk gelen günlerde hem ulusal hem de mahalli yayın yapan gazeteler yayınlanmazdı. Gazeteciler Cemiyeti'nin çıkardığı Bayram gazeteleri yayınlanırdı. 1990'lardan sonra bu gelenek büyük tartışmalar içerisinde ortadan kaldırılmıştır.

⁶⁴ T.C Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1926 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdika İktiran Eden Hususî İdare Esas ve Munzam Bütçeleri**, Devlet Matbaası, Ankara, 1932, s.575.

⁶⁵ **1926 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdika İktiran...**, s.583.

1927 yılı Elazığ Vilayet Hususî Bütçesinde ise yine matbaa geliri 3000 lira olarak kaydedilmiştir⁶⁶. 2.870 lira memurların ve müstahdemin maaş ve ücretleri ile 500 lira genel masraf olarak belirtilerek toplamda 3.370 lira toplam gider belirtilmiştir⁶⁷.

1928 yılı bütçesinde “Matbaai Vilayet Alât ve Edavat mübayaa ve Tesis Bedeli” maddesiyle 1800 liralık bir ödenek ayrılmıştır⁶⁸. Yine bütçede matbaa geliri 3000 lira olarak kaydedilmiştir⁶⁹. Bu yıl bütçede memur maaşı, müstahdem ücreti ve diğer giderler yer almamıştır. Bunun yanında Gazete basımı ve salname hazırlığı için 3000 liralık bir gider gösterilmiştir⁷⁰. 1929 yılında ise gazete ve matbaa hasılatı olarak 4000 liralık bir gelir kaydedilmiştir⁷¹. Vilayet gazetesi masrafı olarak da 4000 lira gider gösterilmiştir⁷².

⁶⁶ T.C Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1927 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1930, s.402.

⁶⁷ **1927 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**,s.411.

⁶⁸ T.C Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1928 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1929, s.472.

⁶⁹ **1928 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**s. 477.

⁷⁰ **1928 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**s. 486.

⁷¹ T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1929 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s.607.

⁷² **1929 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**s.621.

1930 yılında ise vilayet gazetesi ve matbaa hasılatı olarak 6000 liralık bir gelir yer almıştır⁷³. Yine gider olarak da 6000 lira kaydedilmiştir⁷⁴.

1931 yılında ise vilayet gazetesi ve matbaa hasılatı olarak 6000 liralık bir gelir yer almıştır⁷⁵. Yine gider olarak da 6000 lira kaydedilmiştir. Bu gider vilayet matbaası müdür ve memurların maaşları 1.548 lira, vilayet matbaa memur ve müstahdemin ücreti 3.060 lira, vilayet matbaası genel masraflar 1.392 lira olarak belirtilmiştir⁷⁶.

1932 yılında Elazığ vilayet hususî bütçesinde vilayet gazetesi ve matbaa hasılatında bir rakam yer almamıştır. Fakat bu kalemin bulunduğu faslın toplamına baktığımızda 3800 liralık bir rakamın yer aldığını görmekteyiz⁷⁷. Bu yılki bütçede vilayet matbaası müdür ve memurların maaşları için 1548 liralık bir gider kaydedilmiştir⁷⁸.

1933 yılında vilayet hususî bütçesinde vilayet gazetesi hasılatı olarak 400 liralık bir gelir kaydedilmiştir⁷⁹. 1933 vilayet hususî bütçesinde vilayet matbaası müdür, memurların ve müstahdemin ücretleri

⁷³ T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1930 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s.635.

⁷⁴ **1930 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**, s.651.

⁷⁵ T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1931 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s.687.

⁷⁶ **1931 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**, s.701.

⁷⁷ T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1932 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hamit B. Matbaası, İstanbul, 1933, s.713.

⁷⁸ T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1932 Senesine Mahsus Olarak Belediye Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tavdika Âliye İktiran Eden Belediye Bütçeleri**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1934, s.730.

⁷⁹ T.C. Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1933 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki**

faslında ayrılan ödenek 0 olarak gösterilmiştir⁸⁰. Vilayet gazetesi masrafı olarak da 780 lira belirtilmiştir⁸¹.

1934 yılında ise vilayet gazetesi hasılatı kısmının boş olduğu görülmektedir. Bu yıl vilayet bütçesinde de geçen yıldaki gibi müdür, memurlar ve müstahdem maaşları faslında ayrılan ödeneğin 0 olarak gösterilmiştir⁸². Vilayet gazetesi masrafı olarak da 646 lira gösterilmiştir⁸³. Aynı bütçede matbaa memurları açık maaşı faslında 504 lira bir ödenek konulmuştur⁸⁴.

Devletin finansmanının yanında Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin en önemli gelir kaynakları ise abone ve ilanlardı. Abone bedelleri ilk yıllarda bir senelik (*mecidiye on dokuz kuruş hesabıyla*) 60, altı aylık abonelikte ise 35 kuruş olarak belirlenmiştir. Gazetenin her nüshası ise 50 para idi. Taşraya gönderilecek gazeteler içinde ayrıca bir ücret alınmaktaydı. Gazetede yayınlanacak ilanlarda ise, her satır için 3 kuruş fiyat belirlenmiştir⁸⁵. Bu abone, gazete ve ilan ücretleri 1910 yılına kadar sabit kalmıştır⁸⁶. Bu ücretler Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin 7 Nisan 1326 tarihinde yayınlanan nüshasıyla değişmiştir. Bu değişiklikte senelik aboneliği 40, altı aylığı ise 20 kuruş olmuştur. Gazetenin

Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri, İstanbul Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., İstanbul, 1934, s.529.

⁸⁰ **1933 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**, s.544.

⁸¹ **1933 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**, s.545

⁸² T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1934 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935, s.529,544, 545.

⁸³ **1934 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**, s.544.

⁸⁴ **1934 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran...**, s.545.

⁸⁵ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 9 Kanun-ı Evvel 1883, S 1, N. 9, s.1

⁸⁶ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 31 Mart 1326 (11 Nisan 1910), S 1290, s.1

fiyatı ise 30 paraya indirilmiştir. Ayrıca vilayet dışındaki aboneler için posta ücreti olarak 12 kuruş alınmaktaydı⁸⁷.

Cumhuriyet'ten sonra ise Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin senelik aboneliği 250 kuruş olarak belirlenmiştir. Gazetenin nüshası 5 kuruştur. Gazeteye verilecek özel ilanların satırı 6 kuruştan tarifelenmiştir.⁸⁸ Gazete fiyatı ve senelik abonelik gazetesinin isminin değiştiği 1929 yılından sonrada aynı ücretlendirme ile devam etmiştir⁸⁹.

1929 yılından itibaren ise gazetenin eski nüshaları 20 kuruştan satılmıştır. 1929-33 yılları arasında özel ilanların ücretlendirilmesinde sık sık değişiklikler göze çarpmaktadır. Özel ilanların satırında ilerleyen ay ve yıllarda bir indirimle gidildiği gözlemlenmiştir. Satır başına ilanlar 25⁹⁰, 15⁹¹ ve 7.5 kuruştan ücretlendirilmiştir⁹².

Gazetenin yayınlandığı ilk yıllarda abone ücretlerinin tahsil edilmesinde bazen sıkıntılarda yaşamıştır. Bu konuda “*İtizar-ı Mahsus*” başlıklı yazıda;

“Gazetemizin senesi bu nüshada hitam bulup, ekseri müşterilerimizin abone bedeli tesviye olunmadığı kayden anlaşılmuş olmakla ve matbaanın idaresi abone bedellerinin vakt ü zamanıyla istihsaline mütevkif olunmasıyla gazetemizin ilerlemesine mani ve idâreyi sekte dâr eden bu gibi tehirat senenin bitimini gözetmekten ileri geliyorsa, işte o dahi tamam oldu. Bir daha tekide hacet bırakılmayarak, bu günlerde abone bedellerinin gönderileceği ümidindeyiz.” Diyerek abone bedellerinin görevliler tarafından zamanında ve düzgün olarak tahsil edilmesi istenmiştir⁹³.

“*Şikayet*” başlığıyla yayınlanmış bir başka yazıda da “*Bizde diğer vilayet gazeteleri gibi artık parasızlıktan şikayete başladık. Matbaanın idare düzeninin muhafaza edecek olan abone bedellerinin vaktinde verilmemesi ve*

⁸⁷ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 7 Nisan 1326 (16 Nisan 1910), S 1291, s.1

⁸⁸ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 20 Mart 1341, S 1954, s.1

⁸⁹ **Elaziz gazetesi**, 26 Haziran 1929, Y.47, S 2138, s.1

⁹⁰ **Elaziz gazetesi**, 12 Mart 1930, Y.48, S 2174, s.1

⁹¹ **Elaziz gazetesi**, 9 Nisan 1930, Y.48, S 2178, s.1

⁹² **Elaziz gazetesi**, 18 İkinci Teşrin 1931, Y.49, S 2261, s.1

⁹³ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 14 Eylül 1884, S 1, N. 48, s.1

idaremize yetiştirilmesi kazalarda tahrirat kâtipleriyle kaymakamların ve li-valarda tahrirat müdürleriyle mutasarrıfların vazifeleridir. Hâlbuki şimdiye kadar vuku bulan müracaatımız üzerine makam-ı vala-yı vilayet penahiden defalarca icra buyurulan tebliğat ve telkidata karşı yine bir tesir nişanesi görülemiyor. En çok borçlu olan Malatya Sancağı ile Arapgir ve Keban kazalarıdır. Akçadağ kazasından 1090 kuruş, vilayete gönderilmek üzere Malatya mutasarrıflığına gönderildiği, mezkûr kaza kaymakamlığından vilayet makamına arz olunmuş ve belirtilen miktarın acilen gönderilmesini istenmişti. Böyle hazır ve mevcut olan bir akçenin bile liva merkezinde tehir edilmesi şayan-ı teessüf değil midir” diyerek vilayete bağlı sancak ve kazalarda gazetenin abone tahsiliyle görevli memurlarına sitemkâr bir şekilde görevlerini yerine getirilmesi istenmiştir⁹⁴.

Devletin finansmanı, abone ve ilanların yanında Vilayet matbaasının resmi ve özel kişi ve kurumlara yapmış olduğu işlerde yine Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin önemli gelir kaynaklarından biriydi.

Vilayet Matbaası kuruluşundan kapandığı 1934'e kadar da vilayette bulunan resmî ve özel kuruluşların, şahısların her türlü baskı işlerini yapmıştır⁹⁵. Cumhuriyet devrinde vilayet matbaası, Ma'mûratü'l-azîz gazetesinde baskı işleriyle ilgili aşağıda iki örneğini verdiğimiz reklam ilanları sık sık vermiştir:

*“Bu kere İstanbul'dan celp ettiğimiz levazım-ı kırtasiye ile ve bil-hassa devair ve müessesat-ı resmîye için istenilen şekillerde defter ve cetveller, makbuzlar, çek ita emirleri, kâğıt ve zarf başlıkları, her nevi kartvizitler bilet ve etiketler ve hususî el ilanları ucuz ve nefis bir suretle yapılmakta ve levazım-ı kırtasiyede maliyet fiyatı üzerinden hesap edilmektedir. Müracaatta bulunacakların herhalde memnun kalacaklarını temin ederiz.”*⁹⁶

⁹⁴ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 4 Şubat 1885, S 2, N.68, s.1

⁹⁵ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 1 Eylül 1926, S 2020, s.2.

⁹⁶ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 15 Şubat 1928 S 2094, s.4.; Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 15 Şubat 1928 S 2094, s.4

“Matbaa-i vilayet için 927 senesi bütçesine vazi ve kabul edilmiş olan tahsisattan altı yüz lira mukabilinde İstanbul'dan yirmi beş bin tabaka gazete kağıdı ve bin tabaka defatir ve cedavile mahsus kağıt ve bir kasalık 36 punto hurufat ve muhtelif nevilerde kartvizitler mürekkep ve çiçek takımı gibi levazım-ı tertibiye ve tabiye celp olunarak matbaanın senelik ihtiyacatı temin kılınmış ve el yevm matbaa-i vilayet devair ve müessesat-ı resmiye için istenilen şekillerde defter, cedavil, ita emirleri, makbuzlar, çekler, hususî ilanlar, bilet, anket ve kartvizitler ve her nevi tabi işlerini yapabilecek levazımla mücehhez bulunmuştur.”⁹⁷

1928 yılında Vilayet Genel Meclisi, matbaa ve gazetenin malî durumunun düzeltilmesi için, resmi dairelerden gelen ilanlardan ücret alınması yönünde aşağıdaki kararı gündeme almışlardır:

“Vilayetimiz matbaasının maliye devair-i saire ilanatını bila ücret neşretmek için bir kayıt kanun mevcut olmadığından her hangi daireden tevdi olunacak ilanlar için satır hesabıyla münasip ücret tazminine dair matbaa müdürlüğünün müzakkeresi üzerine muvazene-i maliye encümeninden tanzim ve tevdi olunan mazbatada emval-i metruke memurin maaş ve mesarifatı muvazene-i umumiden değil emval-i metruke hesap-ı carisinden tesviye edilegelmekte olmasa ve vilayet-i sairede dahi emval-i metrukeye ait bilumum ilanlar ve liva ve vilayet gazetesiyle ilan edilse bile ücrete tabi olup ilan ücretinin dahi hesap-ı cariden tesviye olunmasına mebni matbaa-ı vilayette ilanların meccanen neşri matbaa varidatı tenkise sebep olduğundan yalnız emval-i metrukeye ait olmak üzere ilanların beher satırından beş kuruş ücret ahzı muvafık bulunduğu mütalaa ve dermeyan edilmiştir. Binaenaleyh heyet-i umumice ledilmüzakere mevzuubahis ilan ücreti meselesinin vali beyin huzuruyla müzakeresiyle intacı muvafık görüldü.”⁹⁸

Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi'nin ilk yıllardaki tirajı hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip değiliz. Milli Mücadele döneminde haftalık tirajı

⁹⁷ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 16 Mayıs 1928, S 2107, s.2.

⁹⁸ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 20 Haziran 1928, N. 2111, s.1

250 idi⁹⁹. 1925 ve 1926 yıllarında gazetesinin haftalık baskısı yükselmiş ve 1000 adet tiraja ulaşmıştır¹⁰⁰. 1927 yıllarında ise Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin tirajı 1000 adet olarak devam etmiştir¹⁰¹.

6. Ma'mûratü'l-azîz Gazetesinin Teknik Özellikleri ve Fiziksel Görünümü

Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Matbaası kurulduğundan itibaren sürekli yenilikleri takip etmeğe çalışmış ve imkânlar ölçüsünde gelişen teknolojiye göre matbaada ıslahatlar yapılmıştır. Bu bağlamda Ma'mûratü'l-azîz Valisi Mehmet Ali Bey 1909 yılının Eylül ayında Vilayet Matbaası'nın yenilenmesine karar vermiştir. Köhnemiş matbaanın yerine Avrupa'dan son sistem matbaa makinalarının getirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Dersim Mutasarrıf Vekili Sabit Bey ve Hısn-ı Mansur Kaymakam Vekili Halil Bey matbaanın yenilenmesi için gerekli çalışmalara başlamışlardır¹⁰².

Cumhuriyet devrinde de teknolojik anlamda gelişmelere ayak uydurmak için çalışmalar yapıldığını görmekteyiz. 1927 yılında vilayet matbaasının geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Matbaada kullanılan malzeme ve kâğıt alımı yapılmıştır. Ayrıca matbaa binasının bazı kısımlarının tamirata yapılmıştır. Bu konuda Ma'mûratü'l-azîz gazetesinde şu haber yer almıştır:

“Matbaa-ı vilayet için bu sene iptidalarında üç bin tabaka defter kâğıdı, yirmi kutu kartvizit, bir adet de numarator celp ve mubayaa edilmiştir. Tabi olunan defatir, cedâvil vesaire için yeniden kâfi miktarda her nevi kâğıt ve umum gazetelerde ketebe ve risailde serlevha olarak kullanılan 36 punto rakama hurufatla daha sair bir kısım levazım-ı tertip'îye ve teşhiz'îyenin celbi için bu sene bütçeye vazi edilen bin lira ile levazım celbi esbabına tevessül edilmiştir. 340 ve 341 senelerinde celp

⁹⁹ K. Kust,(Yayına Hazırlayan Orhan Koloğlu) **Kemalist Anadolu Basını**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları No.17, Kozan Ofset Matbaası, İstanbul,1995, s.125.

¹⁰⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926,1926**, İstanbul, s.839.

¹⁰¹ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927,1927**, İstanbul, s.697.

¹⁰² **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 2 Eylül 1325 (R. 1 Ramazan 1327), S 26, N. 1263,

olunan iki yüz kilo müceddit hurufat matbaanın teşkilat-ı dâhiliyesi itibarıyla şimdilik kâfi görülmektedir. Bundan evvel matbaaya sipariş olunan defatir vesaireye muktezi kâğıt çarşından fahiş bedellerle alındığı için bundan matbaaca bir fayda temin edilememiş ise de el yevm matbaa-ı vilayet devair ve müessesat-ı resmîye için istenilen şekillerde defter, cetvel, aza emirleri, makbuzlar, hususî ilanlar, etiket, kartvizitler ve sair her nevi tabi işlerini yapabilecek levazım-ı tertibiye ile mücehhez bulunmaktadır. Matbaa binasının icap eden mahalleri de encümen daimi-i vilayet kararıyla tamir ettirilmiştir.”¹⁰³

Haftalık olarak yayınlanan Ma'mûratü'l-azîz gazetesi 1883-1886 yılları arasında 2 yaprak halinde 4 sayfa olarak yayınlanmıştır. Gazete bu yıllar içinde sadece bir defa tek yaprak halinde 2 sayfa olarak yayınlanmıştır¹⁰⁴. Gazete 38x25 cm. boyutundadır. 1909 yıllarından sonrada gazete genel olarak 4 sayfa olarak yayınlanmıştır¹⁰⁵. Cumhuriyetten sonra Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi genel itibarıyla tek yaprak 2 sayfa olarak basılmıştır. Bazı sayılarda gazete 4 sayfa halinde çıkarıldığı da olmuştur¹⁰⁶. 1929 yılından sonra yayınlanan gazetede genel olarak 4 sayfa yayınlanmıştır¹⁰⁷. Bazı sayıları 2 sayfa yayınlandığı da olmuştur¹⁰⁸.

Gazetenin başlığı birinci sayfanın üst kısmında başlık bandı, bütün sütunları kapsayacak biçimde, simetrik olarak yerleştirilmiştir. Kalın puntolarla gazetenin ismi “Ma'mûratü'l-azîz” yazısı yer almaktadır. Ayrıca bu ismin hemen altında gazetenin hicri takvime göre

¹⁰³ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 16 Şubat 1927, S 2044, s.2.

¹⁰⁴ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 5 Temmuz 1884, S 1, N. 38, s.1

¹⁰⁵ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 23 Kanun-ı Evvel 1325 (R.23 Zilhacce 1327), S 26, N. 1277, s.1

¹⁰⁶ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 9 Şubat 1927 S.43, N. 2043, s.1; **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 16 Şubat 1927 S 43, N. 2044, s.1; **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 2 Mart 1927 S.43, N. 2046, s.1; **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 9 Mart 1927 S 44, N. 2047, s.1.

¹⁰⁷ **Elaziz gazetesi**, 26 Birinci Teşrin 1931, Y.50, S. 2308, s.1

¹⁰⁸ **Elaziz gazetesi**, 3 Birinci Kânun 1930, Y.48, S. 2212, s.1

yayınlandığı yıl olan “1300” rakamı da yer almaktadır. Gazetenin isminin yazı stili 3 Ağustos 1884 tarihli nüshasıyla değişmiştir¹⁰⁹. 1886 yılının sonuna kadar bu stilde yayınlanmıştır.

Başlık bandının üstünde sağdan itibaren gazetenin sayı numarası, yayınlandığı gün ve yıl numarası yer almaktadır. Manşet yastığı diyebileceğim kısımlarda ise abone şartları, abone, ilan ve gazete ücretleri, yer almaktadır. Gazete başlığının altında ise gazetenin yayınlanma tarihi rumi, hicri ve miladi tarihleri ile yer almıştır. Bunların altında ise yine bir bant içerisinde “*İşbu gazete merkez vilayette daire-i mahsusasında her hafta Pazar günleri çıkarılır. Marife ve mevadi nafia-i sariyeye gönderilecek evrak meccanen kabul olunur. Havadise mutaalik gelecek mektuplardan uygun mühür ve imzalar belli olarak adaba ve gayri muzır olanlar neşr edilir*” bilgisine yer verilmiştir¹¹⁰.

1909 yılından sonra yayınlanan gazetenin başlığında bazı değişiklikler yapılmıştır. Gazetenin isminin yazı stili değişmiştir. Altında gazetenin kuruluş yılı olan 1300 rakamı da çıkartılmıştır¹¹¹. Başlık bandının üstünde sağdan itibaren gazetenin sayı numarası, yayınlandığı gün ve yıl numarası yer almaktadır. Manşet yastığı diyebileceğim kısımların sağ bölümünde gazetenin idare adresi, gazete için müracaatlar ve gazeteye yayınlanması için gönderilen yazılar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler içerisinde gazetenin adresi olarak “*Mahalli idare ve matbaası, Hükümet konağı civarında daire-i mahsusudur.*” diye verilmiştir. Yine aynı bölümde “*Umûr-u idare ve hususat saireye müteallik mevad için matbaa müdürlüğüne ve umûr-u tahririye içinde muharririmiz Ali Haydar Beğe müracaat olunur*” denilerek, gazete ile ilgili konularda müracaat edilecek birim belirtilmiştir. “*Menafi-i umumiyyeye aid mevad ile asar-ı fenniye vesaire kabul ve derc olunur. Derc olunmayan evrak iade olunmaz. Evrak ve iradenin derc olunmamasından ve yahud te-*

¹⁰⁹ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 3 Ağustos 1884, S 1, N. 42, s.1

¹¹⁰ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 7 Teşrin-i Sani 1883, S 1, N. 1, s.1

¹¹¹ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 2 Eylül 1325 (R.1 Ramazan 1327), S 26, N. 1263,

hirinden dolayı idarehane mes'ul tutulamaz.” Denilerek gönderilecek yazılar hakkında bilgi verilmiştir. Sol bölümünde ise abone şartları, abone, ilan ve gazete ücretleri yer almaktadır. Gazete başlığının altında ise gazetenin yayınlanma tarihi hicrî ve rumî tarihleri ile yer almıştır. Bunların altında ise yine bir bant içerisinde “*Haftada bir defa neşr olunur vilâyet gazetesidir*” yazısına yer verilmiştir¹¹².

Cumhuriyetten sonra ise Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin başlığında yine değişiklikler yapılmış ve gazete isminin yazı stilinde de değişime gidilmiştir. Başlık bandının üstünde sağdan itibaren gazetenin sayı numarası, yayınlandığı tarih, gün ve yıl numarası verilmiştir. Başlığın sağ tarafında gazetenin idare adresi “*Hükümet Civarında Elâziz Matbaası*” olarak verilmiştir¹¹³.

Gazete ile ilgili müracaatlar ve gönderilen yazılar için “*Umur-u tahririye için makam-ı mektubiye ve idareye âid hususatında matbaa müdüriyetine müracaat olunur. Mesleğimize muvaffık asar meal-maneviye derç edilir. Neşredilmeyen asar geri verilmez*” bilgisi verilmiştir. Sol bölümde ise abone şartları, abone, ilan ve gazete ücretleri yer almıştır. Bunların altında bulunan bant içerisinde “*Şimdilik her Çarşamba günleri neşr olunur vilâyet gazetesidir*” yazısı yer almıştır¹¹⁴.

Harf inkılabından sonra gazete isim değişikliğine giderek Elâziz olarak devam etmiştir. Latin harfleriyle yayınlanan gazetenin başlığı da haliyle değişmiştir. Sade bir stille yazılan başlığın sağında gazetenin idare adresi ve gazeteyle ilgili iletişim bilgileri verilmiştir. Gazete idare adresi “*idarehanesi Umumi Kütüphanede Vilayet Matbaası*” olarak yazılmıştır. Yine idare ve yazı işleriyle ilgili olarak “*yazı işleri için tahrirat idare işleri için matbaa müdürlüğüne*” bilgisine yer verilmiştir. Başlığın sol kısmında ise abone, ilan ve gazete ücretleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Gazete başlığının altında bulunan bant içerisinde ise

¹¹² **Ma'mûratü'l-azîz gazetesini**, 26 Ağustos 1325 (R.16 Şaban 1326), S 26, N. 1262, s.1

¹¹³ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesini**, 11 Şubat 1341 S 42, N. 1940, s.1

¹¹⁴ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesini**,29 Temmuz 1341 S 42, N. 1914, s.1

gazetenin numarası, tarih, gün, yıl numarası ve fiyat bilgileri yer almıştır. Bu bant içerisinde yer alan “*Her Çarşamba çıkar*” yazısı belli aralıklarla değiştiğini görmekteyiz¹¹⁵. “*Resmi Gazetedir*”¹¹⁶ ve “*Resmi Vilayet Gazetesidir*” gibi yazılar yer almıştır¹¹⁷.

Gazete tüm sayfaları 3 sütun olarak çıkmıştır. Gazetenin 1883-1886 yılları arasında yayınlanan tüm sayılarında birkaç istisna hariç sayfalar 3 sütun halinde ayrılmıştır. 1909 yılından sonra yayınlanan gazetenin sayılarında ise genel itibariyle sütun sayısı dörde çıkarılmıştır.¹¹⁸ Cumhuriyetten sonra ise bu durumun değiştiği, sütunların bazen 2¹¹⁹ bazen de 4'e çıkarıldığı görülmektedir¹²⁰. 1929 yılından itibaren Latin harfleriyle yayınlanan gazete düzenli bir sütun ayrımına gidilmemiştir. Genelde ise iki bazen de dört sütuna ayrılmıştır.

1883-1886 yılları arasında gazetenin mizanpaj tekniği o dönemde yayınlanan diğer gazetelerde olduğu gibi son derece basit bir teknik kullanılmıştır. Gazetede haber ve yazılar arka arkaya sırasıyla yerleştirilmiştir. Haberin veya yazının bittiği ise bir ara çizgi kullanılarak belirtilmiştir. Haberlerde üst başlık, ana başlık ve alt başlık gibi başlıkların kullanımı da yoktur. Günümüz basınında görülen büyük puntolu ve dikkat çekici başlıklar kullanılmamıştır. Kullanılan başlıklar “*Vakay-ı Vilayet*”, “*Vakayı Umumiye*”, “*Tevcihat*” gibi genel başlıklardır. Gazetede yerel haberler “*Vakayı Vilayet*”, başlığı altında arka arkaya verilmiş ve her haberin bitiminde iki çizgi arasında yıldız ikonu konulmuş daha sonra diğer habere geçilmiştir.

¹¹⁵ **Elaziz gazetesi**, 31 Temmuz 1929, Y.47, S 2143, s.1

¹¹⁶ **Elaziz gazetesi**, 14 Temmuz 1930, Y.48, S 2192, s.1

¹¹⁷ **Elaziz gazetesi**, 15 Nisan 1931, Y.49, S 2231, s.1

¹¹⁸ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 26 Ağustos 1325 (R.16 Şaban 1326), S.26, N. 1262, s.1

¹¹⁹ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 11 Şubat 1341 S 42, N. 1940, s.1

¹²⁰ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 1 Haziran 1927 S 42, N. 2058, s.1

Gazetenin 2. ve 3. Sayfaları ulusal, yerel ve genel konulu, makale, haber, şiir ve hükümetin yayınlamış olduğu kanun ve duyurulara ayrılmıştır. Gazetenin 4 sayfası ise daha çok mahkeme ilamları icra satışı ve ilanlara ayrılmıştır.

Gazetede genel olarak resim, fotoğraf, karikatür kullanılmamıştır. 1883-1935 yılları arasında incelenen gazetelerde sadece bir tek sayısında istisna göze çarpmaktadır. Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi'nin 31 Ekim 1928 tarihli nüshasında Cumhurbaşkanı M. Kemal ve Başbakan İsmet Paşa'nın fotoğrafları yer almıştır. Mevcut bulunan gazetenin koleksiyonlarında bu istisna dışında resim ve fotoğraf kullanılmamıştır¹²¹.

7. Ma'mûratü'l-azîz Gazetesinin İçeriği ve Değerlendirilmesi

Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin çıkarılma amaçlarından en önemlisi bölge halkının fikrî gelişiminin sağlanması ve dünyadaki her türlü gelişmenin duyurulması idi. Gazetede yayınlanan yazılarda öncelikle bu amaca hizmet edildiği görülmektedir. Gazetenin yazarlarının yazdığı yazılar dışında okuyucuların gönderdiği yazılara da yer verilmiştir. Gönderilen yazıların yayınlanmasında ki öncelik halka aydınlatıcı bilgiler verip vermediğiydi. Gönderilen yazıların imzalı ve mühürlü olmasına dikkat edilmiştir. İmzasız ve mühürsüz yazılar yayınlanmamıştır.

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi vilayet gazetesi olması hasebiyle mahalli haberlere önem vermiştir. Bazı kazalarda birer muhabir bulundurmasının yanında resmî idare ve kurum amirleri de gazetenin bir nevi zorunlu gönüllü muhabirleri olarak görev yapmışlardır. Türkiye ve dünyadaki gelişmelerin gazetenin sayfalarında yerini aldığını görmekteyiz¹²².

¹²¹ Ma'mûratü'l-azîz gazetesi, 31 Teşrin-i Evvel 1928, N. 2129, s.1

¹²² Yaşar Yıldırım, **Elazığ Basımının Öncüsü Mamuratül-aziz Vilayet Gazetesi (1883-1884)**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s.12.

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi bir vilayet gazetesi olması nedeniyle, genellikle ilk sayfasında genellikle mahalli haberlere ayırmıştır. Genel olarak gazetenin elimizdeki tüm sayılarına incelediğimizde mahalli haberler gazetenin içeriğinin % 40'nı oluşturmaktadır. Gazetenin mahalli haber kaynakları, resmi dairelerden gönderilen bilgiler, bazı kazalarda bulunan muhabirler ve editörler tarafından hazırlanan mahalli yazılardır. Bunun yanında valiliğin çalışmaları göz ardı edilmeden geniş bir şekilde gazete sütunlarında yerini almıştır. Vilâyet dâhilinde bayındırlık işleri, eğitim-öğretim faaliyetleri, yol yapım çalışmaları, askeri faaliyetler, sosyal ve kültürel etkinlikler, ekonomik gelişmeler ve ölüm, kaza, yangın, deprem, gibi günlük olaylar "*Vakayi Mahalliye*" başlığı altında haberleştirilmiştir. Bu faaliyet ve gelişmelerin haberleştirilmesinin yanında, zaman zaman yorumlar yapılarak halkın aydınlatılmasına çalışılmıştır¹²³.

Ulusal haberlerde Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin sütunlarında yerini almıştır. Verilen haberler daha çok bayındırlık faaliyetleri, dönemin siyasi gelişmeleri ve yenilikleri ile ilgili olmuştur. Ma'mûratü'l-azîz gazetesi diğer vilayetlerin haberlerini sütunlarında azda olsa yer vermiştir. Yapılan bu haberler daha çok o vilayet gazetesinden veya ulusal gazete veya Anadolu ajansından iktibas edilerek yayınlanmıştır. Ulusal ve diğer vilayetlerle ilgili haberler gazetede % 15 gibi bir oran tekabül etmektedir.

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi dış ülkelerde olan gelişmelere de kayıtsız kalmamıştır. Gazete'de dış ülkelerde ki gelişmelere de yer verilmiştir. Bu ülke haberlerinin ise yine gazetenin elimizdeki tüm nüshaları incelendiğinde % 5 civarındadır. Bu haberler özellikle İstanbul basınından iktibas edilerek yayınlanmıştır.

Ma'mûratü'l-azîz gazetesinde mahallî haberlerden sonra en fazla yer verilen konulardan birisi de Osmanlı Devleti döneminde İstanbul'dan gönderilen ferman, tamim ile mahkemelerden gelen ilam-

¹²³ A. Devrim, *Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Gazetesi (1883 – 1886)*, s.28.

lardı. Cumhuriyet döneminde ise çıkarılan kanunlar, ilanlar, mahkemelerden gelen ilamlar, yine gazetede fazlaca sütunlarda yerini almıştır. Gazetede, ferman, kanun ilam vs. resmî bildirilerin oranı ise % 25 civarındadır.

Ma'mûratü'l-azîz gazetesinde siyasî ve sosyal makalelerde yer almıştır. Özellikle önemli siyasî gelişmelerde bu makaleleri gazetede görmekteyiz. Bunun yanında edebi makaleler, şiirler, fıkra ve güzel sözler yayınlamaktaydı. Halkın okumasını teşvik etmek için matbaya gönderilen kitapların tanıtımı da yer yer yapılmıştır. Osmanlı dönemindeki Ma'mûratü'l-azîz gazetesinde yayınlanan bu yazılarda genellikle İslami değerler, vatan sevgisi ve devlet malının korunması gibi konular üzerinde durulmuştur. Cumhuriyet döneminde ise yayınlanmış yazı, şiir ve makalelerde genellikle cumhuriyet rejiminin korunması kollanması, milli hislerin ortaya çıkarılması, Türklük ve vatan sevgisi gibi temalar işlenmiştir. Gazete'de bu türden yazı ve şiirlerin oranı % 15 civarındadır.

8. Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Matbaa ve Gazetesinin Kapanması

1928 yılında Vilayet matbaasının satılması ve vilayet gazetesinin de belli bir ücret karşılığında bu özelleştirilen matbaada yayınlanması yönünde düşünce ortaya konularak, valilik makamıyla müzakere edilmesine karar verilmiştir. 31 Mayıs 1928 tarihli Elazığ Vilayeti Genel Meclisi toplantısında alınan kararlar şu şekildedir:

“İdare-i hususîye ye ait vilayet matbaasını tevsi ve asri bir surette memlekete nafıa bir şekle ifrağ ve yine memlekette çalışmak ve haftalık olan vilayet resmi gazetesini ve vilayete ait diğer hususî işleri takdir edilecek bir ücret ile haftanın muin günlerinde neşretmek üzere matbaa alet ve edevatını fiyatlarının bir komisyon-u mahsus tarafından takdir ve tayin edilecek bedelle iştirasma ve kontratına talip bulunduğuna dair Elazizde hükümet karşısında Turan matbaa ve kütüphanesi müdürü İhsan

Efendinin 4 maddesi muhtevi istidanamesi bil-kıraa matbaa müdürünün ilan ücreti hakkında evvelce okunan müzakeresiyle birleştirilerek işbu teklifin vali beyin huzuruyla icra müzakeresine karar verildi.”¹²⁴

Fakat Vilayet Genel Meclisi'nin matbaanın satışı yönündeki kararı daha sonra yapılan müzakerelerde kabul görmediği anlaşılmaktadır¹²⁵.

Harf inkılabından sonra Devlet matbaası kanalıyla Almanya'dan ithal edilen 7 adet kasa ve 296 kilo hurufat 700 liralık masraf 1928 yılından devredilen bütçeyle karşılanmıştır. Yine bu dönemde alınan kararlar matbaa ait bina satılarak, elde edilen gelirler bu harf değişimi sırasındaki ihtiyaçlara kullanılmıştır. Elazığ Vilayeti Kütüphanesi'nin atıl durumdaki bölümleri yeniden düzenlenerek binası satılan vilayet matbaasına tahsis edilmiştir. Matbaa faaliyetini burada devam ettirmiştir¹²⁶.

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi 1883-1914 yılları arasında 31 yıllık bir yayın hayatı sürdürmüş ve bu süre içerisinde 1478. sayısı yayınlanmıştır¹²⁷. Bu sayıdan itibaren yayını durduran gazetenin Birinci Dünya Harbi'nden sonra tekrar yayın hayatına başladığını görmekteyiz¹²⁸. Yayın periyodunda belli dönemlerde kesintilere uğrayan Ma'mûratü'l-azîz gazetesi Latin alfabesine geçiş hazırlıkları sebebiyle

¹²⁴ **Ma'mûratü'l-azîz gazetesi**, 20 Haziran 1928, N. 2111, s.1

¹²⁵ Ma'mûratü'l-azîz Matbaası ve Gazetesi hakkında daha önce yapılan hemen hemen tüm çalışmalarda İshak Sunguroğlu atf gösterilerek 1926 yılında Cemal Bardakçı zamanında matbaanın kapandığı ve belli bir süre sonra da Ma'mûratü'l-azîz gazetesinin kapatıldığı bilgisi verilmektedir. Bizim yaptığımız çalışma ile hem Vilayet Hususi Bütçelerinde ki gelir ve giderler (1934 yılına kadar bütçelerde ödenek ayrılmıştır.) hem de 1934 yılına kadar yayınlanan gazete bu bilginin doğru olmadığını göstermektedir.

¹²⁶ **Elaziz gazetesi**, 12 Mart 1930, Y.48, S. 2174, s.2.

¹²⁷ A. Devrim, **Ma'mûratü'l-azîz Vilâyet Gazetesi (1883 – 1886)**, s.6.; Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi, 30 Nisan 1330, S.31, N. 1478, s.1

¹²⁸ **Satvet-i Milliye gazetesi**, 16 Teşrin Evvel 1338, Y.1, N.29, s.1

1928 yılının sonunda yayınıni durdurmuştur¹²⁹. Altı ay gibi bir zaman yayınlanmayan gazete Elâziz ismiyle ve 2135 numaralı sayısıyla 5 Haziran 1929 tarihinde tekrar yayın hayatına başlamıştır¹³⁰. Elâziz gazetesi yayınına ara vermesi hakkında okuyucularından özür dileyerek, bu durumun sebeplerini şu cümlelerle açıklama gereği duymuştur:

“Altı aydan beri kanuni zaruret karşısında insani tevekkufe uğrayan Elâziz Gazetesi bu andan itibaren haftalık neşriyesine başlıyor. Yeni ve medeni bir şekli ve kıyafeti iktisa ederek muhterem karilerinin huzuruna çıkıyor. Bilûmum gazetelerin 928 senesi birinci kânunundan itibaren yeni harflerle intişarı hakkında kanununun kabul ve tebliğine müteakip hemen vilayet matbaası için devlet, devlet matbaasından sipariş olunan yeni harfler ancak iki ay zarfında Almanya’dan İstanbul’a celp edebilmiş ve mart içinde de İstanbul’dan Samsun’a sevk olunmuştur. Kış aylarına tesadüf eden siparişimizin bütün mesaiye rağmen yolların karla kapalı olmasından Samsun’dan Sivas’a kadar hayvanla nakline mecburiyet hâsıl olmuş ve Sivas’tan Malatya’ya kadar da kamyonla ve Fırat Nehrinin şimdiye kadar ihtiyarlarımızın bile hatırlayamadığı bir surette tugyan etmesinden Malatya Şosesi üzerindeki İzolu Köprüsü’nü de diğer köprüler gibi nehrin götürmüş olması da başlıca bir mani teşkil ederek Malatya’dan Elâziz’e kadar da gene hayvanla celbi imkânından başka çare bulunamamıştır. İşte altı ay bir müddet zikrolunan sebepler dolayısıyla tevekkuf devresi geçiren ve bugünden itibaren haftalık vazifei neşriyesine devam edecek olan resmî Elâziz Gazetesi maallitizar muhterem karilerinin aflarını temenni eder.”¹³¹

¹²⁹ **Ma’mûratü’l-aziz gazetesi**, 31 Teşrin-i Evvel 1928, S. 2129, s.1

¹³⁰ **Elaziz gazetesi**, 5 Haziran 1929, Y.47, S. 2135, s.1

¹³¹ **Elaziz gazetesi**, 5 Haziran 1929, Y.47, S. 2135, s.1

1934 yılına kadar vilayet matbaası resmi olarak çalışmıştır. Vilayet'in resmî gazetesi konumundaki Elaziz gazetesinin de 1934 yılının ortalarına kadar yayın hayatına devam ettiğini görmekteyiz¹³².

Sonuç

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi Anadolu'da yayınlanan ilk gazetelerden biridir. Gazetenin teknik yapısı, fiziksel özellikleri, yönetimi, finansmanı ve içeriği gibi temel özellikleri ile Anadolu basınının ilk örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bu bakımdan Türk Basın Tarihi için ayrı bir öneme haizdir. Kesintili bir şekilde de olsa 50 yılı geçen bir yayın hayatı sürdürerek Elazığ vilayetinin sosyal ve kültürel hayatında derin izler bırakmıştır. Yayınlandığı dönem itibariyle etkili bir iletişimin kaynağı olmuştur.

Kadim bir kültür ve edebiyat merkezi olan Harput'un bu özelliğinin devam etmesinde etkili olmuştur. Elazığ ve çevresinde kültür ve edebiyat ortamının oluşmasına imkân sağlamıştır. Birçok yazar ve şairin yetişmesinde de katkısı olmuştur. Kendisinden sonra birçok gazetenin yayınlanması, birçok gazetecinin ve teknik elemanın yetişmesinde lokomotif görevi görmüştür.

Ma'mûratü'l-azîz gazetesi yayınlandığı dönem içerisinde yapmış olduğu katkıların yanında başta Elazığ ve çevresi olmak üzere Türkiye üzerine yapılacak tarihi, sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik çalışmalara ışık tutacak, önemli katkılar sağlayacak nitelikteki bir kaynak hüviyetindedir.

¹³² Handan Haykır, **Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi Açıklamalı Fihristi(1925-1926)**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Elazığ, 2011 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s.4.

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar

1298 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

1301 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

1302 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

1305 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

1307 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

1308 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

1310 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

1312 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

1325 Tarihli Ma'mûratü'l-aziz Vilâyet Salnâmesi,

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, İstanbul, 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, İstanbul, 1927.

T.C Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1926 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdika İktiran Eden Hususî İdare Esas ve Munzam Bütçeleri**, Devlet Matbaası, Ankara, 1932.

T.C Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1927 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1930.

T.C Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1928 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1929.

T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1929 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930.

T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1930 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930.

T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1931 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.

T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1932 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hamit B. Matbaası, İstanbul, 1933.

T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1932 Senesine Mahsus Olarak Belediye Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tavdika Âliye İktiran Eden Belediye Bütçeleri**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1934.

T.C. Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1933 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, İstanbul Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., İstanbul, 1934.

T.C. Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü, **1934 Senesine Mahsus Olarak Vilayet Umumi Meclisleri Tarafından Tanzim Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususî İdare Bütçeleri**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935.

Sürelî Yayınlar

Elaziz Gazetesi,

Ma'mûratü'l-azîz Gazetesi

Sada Mecmuası

Satvet-i Milliye Gazetesi,

Şark Gazetesi,

Yeni Mefkure Gazetesi,

Tetkik Eserler

ÇAKMAK, Zafer, “Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, **Dünü Bugünüyle Harput, Tarih-Edebiyat-Şiir- Folklor (Sempozyum: 24 – 27 Eylül 1998-Elazığ)**, C 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Elazığ, 1999, s.263-276.

ÇAKMAK, Zafer, “Elazığ’da Yayınlanan İlk Gazete Mamuretü’l-Aziz”, **Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, S 3, 2003, s.28-32.

DEVİRİM, Ali, **Ma’mûratü’l-aziz Vilâyet Gazetesi (1883 – 1886)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

HAYKIR, Handan, **Ma’mûratü’l-aziz Gazetesi Açıklamalı Fihristi(1925–1926)**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Elazığ, 2011 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

HAYKIR, Handan, Mehmet Çevik, “Elazığ Dergi Yayıncılığına Bir Örnek: Yeni Fırat Dergisi”, **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring s.495-527**.

HAYKIR, Yavuz, "Cumhuriyet Dönemi Taşra Basınından Bir Örnek: Midyat Gazetesi", **Uluslararası Midyat Sempozyumu,7-9 Ekim 2011, Sempozyum Bildirileri**, Mardin 2012, s.197-208.

HAYKIR, Yavuz, Handan Haykır, “Elazığ Basın Tarihi(1883-1960), **Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi, 17-19 Kasım 2014**, Elazığ, Ankara, 2015, s.1165-1193.

İNÜĞÜR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.

- KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.72 – 74.
- KUST, K.,(Yayına Hazırlayan Orhan Koloğlu) **Kemalist Anadolu Basını**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları No.17, Kozan Ofset Matbaası, İstanbul,1995.
- MEMİŞOĞLU, Fikret, “Elazığ Basın Tarihi”, **Yeni Fırat Dergisi**, S 22, 1964, s.23-26.
- SUNGUROĞLU, İshak, **Harpüt Yollarında**, C 2, İstanbul,1959.
- TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- VARLIK, Bülent, "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yay., İstanbul, s.99.
- YAŞAR, Muammer, **Anadolu'da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkıyye**, TTK Basımevi, Ankara, 1971.
- YILDIRIM, Yaşar, **Elazığ Basınının Öncüsü Mamuratül-aziz Vilayet Gazetesi (1883-1884)**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

EKLER

Ek 1: Ma'mûrat-ül-azîz gazetesinin ilk sayısı – 7 Teşrin-i Sani 1883

Ek 2: Ma'mûratü'l-azîz gazetesi – 3 Ağustos 1884

[۱۷۸۷] ۱۸ جمادی اولیٰ ۱۳۳۰ [شماره ۳۰] [اوّل فروردین]

مجلس اداره و مطبعه

مکرم ترغی جواریه دامه بمقصود
خرتبه عامه خصوصاً حقد مطبعه مدبرانکه
مراجعت اولور. منافع عمومی عامه اولان آرد
قول و درج اولور. درج اولان اوراق اعاده
ایلدن اولور. درج اولان منافع و تأخیر درجیدن
طولانی اداره مابری که بمسئولت قول ایلدن.

شرائط اشترا و اعلان

بر سراسر هر وقت ایچره ۴۰ باردر
مرکز ولایت ایچون سنلک عیبدی اون مطبوعه
غروشدن ۲۰ آتی ۲۰ غروشدن ۲۰ مطبوعات
ایله سار ولایت ختیه ایچون سنلک
۵۲ آتی ۳۰ غروشدن. اعتلا تک
سراسری ایچون ۳ غروش اجرت اخذ اولور.

قسم رسمی

قوانین و ارا
زراعت ایرات خسار ایمن خسرات
و مطبوعات اختلافه و نجات مقصود
قلم و عمومی دار قانون

برخی ماده - ماهی معلوم و ماهیجهول
اسبان اولوی نایابک خسار زده اولدی
کوردلرکی منافع اهالی طرفدن دراصل
جاب حکومت اخبار کیفیت ایله جک
و حکومتی دخی سبب خسار کشف ایلدن
بیرهک روحه آتی منامه اولونقدر.

ایچکی ماده - ظهور ایوب و مزور.
سات و مزور و غارت و خدای نیت اولور
پیش اشجار و نباتات ایرات خسار ایمن
خسرات و مطبوعات و نباتات مقصود
عبارت اولدی و تعوق زمرده ظهور
ایوب هاکی نباتات اوزنده و وجهه
اجرای خسار ایله سراسر حصوله
کله حکم مطبوعات درجه اهمیت تقدیریه
بولنه قاضی اتخاذ اولان تدابیر و اصول
تاوانیک نهن عبارت بولدی و تعوق
موقع تطبیق وضع اوقسی لازم کله جکی
مأمورین قیه طرفدن و بیرهک و ایور
اوزنده والی و منصرف و باقیمت نام یاندن
علاقه دارانه اخطار و تعدا ایجاب عموم
اهالی و وسائل لازم اهل اعلان اولونقدر.

اوچکی ماده - ایچکی ماده احکامه
توقفا جاب حکومتدن اخبار و اعلان
وقوعده خست لنگ و اسباب مجبوت
خسارک بولدی عیارک ساحی و ایجار
صورتیه اداره اولان عیارک مستأجر
و اوردن تقبیل و اخود حق ختیا و بری
انتفاع اهالی اسباب مقصود کوردن
قلم و ازاله ایچون حکومتدن اخبار
و اعلان اولان تدابیری و اصول مابری
شور و شراط معینی دارنده اجرا
و تطبیق مجبور اولونقدر و تطبیقات لازم کله
اجرا اولور اولدی منامه به صلاح خسرات
اولان مأمورین و وادارنک ایجاب وظیفه
ایچینره دخی اصلاح اولونقدر.
دریجیه ماده - اسباب خسارک

و ایستجاره اولیوبه ندریه و یوروقه
و ایخود حساب بری به عامه ایسه خسارک
دفعه عامه تدابیر و عملیات دخی دراصل
بلدی و یوقنک متولی و یابری یاندن
اجرا اولونقدر.

بشکی ماده - تطبیقات مجبوت عیالی
اجرا ایچون عثمان اولور اجرا ایله
اکلا سیلوب اگالی ایچون و یوبولان
اخطاری اسباب ایله منصرف و ایستجار
ایله بولدی قاضی ایجاب مأمور اولان
عیالی اولونقدر ایچکی عیالی اولونقدر
جراحی نشی اولور.

اشکی ماده - منصرف اولسون مستاجر
اولسون هر یکک اراضی سنده زراعت ایرات
خسار ایمن خسرات و مطبوعات و نباتات مقصود
و قیه حکم و خور و حکم مجبوردر. خور و
مایلردن بولون عیالی اولونقدر ایچکی عیالی
بولونقدر جراحی نشی اولور مستحق
سوزنده برکوده بوشلر ظهور و ایله
کوردلردن برینک اخباری کایدر.

بچی ماده - تدابیر لازم کله
حکومت طرفدن علاقهدارانه لای استکلیب
تمین اولان مدت طرفنده کندی طرفدن
مداوات و تطبیقات لازم ایفا اولدی
خالد و والی و منصرف و باقیمت نام و ایجاب
مدیرینک تحت مسئولته مجلس اداره عیالی
سیندن بر و زراعتدن دیگر برزات ایله
زراعت فن مأموریندن متکلی قومیسون
طرفدن صافری لازم کله مقداری بعد
الکتف و لایتنک فوق العاده بوجه سیندن
صرف اولونقدر تطبیقات لازم ایفا اولور
حقوق اقطاعده صرف اولان مبالغ
تحصیل اموال قوتونه توقفا ماله تحصیلداری
مقریه علاقهداراندن مع قاضی استرداد
اولور و لایتنک بوجه ایراد کله یاندن
سکرتچی ماده - مداوات و تطبیقات
لازم زراعت فن مأمورین طرفدن ایفا
اولور صافری لازم کله کوردلردن
طرفدن تصدیر اولور.
فوقترنجی ماده - بالادکی مواده
عذر جراحی تقبیل مرکز ولایت اولور
و قفله دربار جلالی و نواحی مرکز زنده
دخی نظامنامه مخصوص و چینه اشک

حریه نظامنامه

۱ - اعلان و اعلان
شهادت و واجبله و افراددن شهادت و وقت
ایچن اولوردن هنوز غایبونه معاش
خصیص ایلماش اولانلرک درسدانده
مرکز قوراندانلرک طرفنده بولونقدر
حکم قول اردو و ایزه قوراندانلرک اخذ
عسکر و ایستلر بولونقدر. مأمورین
جان مراجعته موزون منسوب اولدی
الای و عیالی و بولک کورمور بولر زینت
۲ - ارکان و اسرار و ایلماشن شهید
و واجبله و افراددن شهادت و وقت ایچن
اولانلرک و متقاعدیندن و قی و قوراندانلرک
عالملردن معاش سنده رسمی جز و دانی
حوزه یلدرنه برلماش اولانلرک دخی
کندا درسدانده مرکز قوراندانلرک
و بوشلرک بولونقدر حاکم عسکر
قوراندانلرک اخذ عسکر بولونقدر مراجعت
ایلدنک تحصیل معاش مامهلرک اگاله
مدار اولونقدر و بولک مرکز شرقی و مرکزی
کندی هوشلری تحصیل قده ایتر برملری.
۳ - متقاعدین ارکان و اسرار و ایلماش
طریق و مملولاً قفله ایچون قفان
افراددن هنوز تحصیل معاش مامهلری
اگاله ایلماش اولانلرک دخی من و بوجه
مراجعته کتیر کتیر ایله برملری.

Ek 5: Ma'mûrât'î-azîz gazetesi - 30 Nisan 1337

۱۳۴۱ ۷ جون ۱۳۴۱ ۲۴۱ ۴۴۱

اشترا شرأطی: ۲۵۰
نسخه ی بش غروشد
رقم اعلامتک اجرتی میسر .
خبرسما اعلامتک هر طرفدن اخروش آینه

آدرس: مکتب مطبعه العزیز مطبعه
مورخ: هر چه ایچون مقام کتوبی به واداره عاخذ
مطبعه نامه مطبعه مدریقه مراجعت اولور
مطبعه موافق آثار موالفتریه درج ایلیه
نشر ایلیه آثار کتوبی هر طرف

شیدیک هرهارشبه کولئی نشر اولور ولایت غنیه در

امور مآذرف
مع حاجتات ولایت داخله کی مکتب ابتدائیه عمده درجه
مطلوبی بولمغه براز موجود اولانلرکرقه بیض اسباب دولایسه آجهلماشدر .
ازجه اوچوز قرق سنه سنه ولایت مرکزیه مربوط بلال اوشنی ، کورک ، رسول
اوشانی و سایر قرقلرله مکتب کتاد ایملک اوزره ایلورن اعتباراً انی آتی شخصیات
بودجه وضع اولنیش ایسه دارالمعلمین مآذرف ممل ولولمه سنندن ناشی قرای مذکوریه
ممل کین ایله ماش وخصیصاتی صرف ایلمشدر .
خریوت قضای داخله بیی وظافی قرقلرله بر مکتب تحضیماتی بودجه وضع
ایلمش و هرایک قریه ممل کین اولمق اهلانک نعمت مواردن استفاده می
تأین ایلمشدر .
هریک مرکز قضای قوتو مکتبی قاروسه بر ممل ویر ایکنی خده خصصان علاوه
ایملک مسودتیه مکتب مزبورک برقات دعا کلا لاتی تأین ایلمش ایسه کی کتاد
اولمق اوزره تحضیمات بودجه وضع اولان کابین بلانکز موطور فریتمه مکتب
آجهلرق تدویسه باشلاش و مع لاسراف دیگر دوت قریه ممل ولولمه سنندن
کتاد اولانماشدر .
کیان قضای مملعتانن امیرولرک کان قرقلرله یکدن مکتب آجهلش وکدیساته
باشلایمق تأین موقتت ایلمشدر .
کایه قضایتمه کتاد اولمق اوزره بودجه وضع اولان دوت مکتب تحضیماتیله
آدمی . ساحلی وچوچکان قرقلرله بر مکتب کتاد اولمق وعیضار قریه سنه
ممل ولولمه سنندن تأخر ایتمشدر .
کذلت قریه ایضاریه و مع اولان اولی قضای ایچون بودجه وضع اون مملک
تحضیماتین بلانکز حون و هر بولک قریلرینه ممل کین اولمق مکتب کتاد
تدویساته ایتمار اولموشدر . و مع لاسراف ممل ولولمه سنندن دیگر مکتب کتاد
مدارالش کلا کتاد اولان سنندکی اسباب خصوصیات آینه مینشدر :
برنجی . بوب . کین سنه انا اولون دارالمعلمین دولایسه یکدن ممل بولمق
اکائی قلا شدر .

ولایت بیوت نامن دولی
ولایت بیوت اولون جواد باشا نشر تفریک
وقوع استفاده بیوت ایلی ایدن بیوتق
ایچون خلق قریه سی تانن نامن دولی
وضع بدن ذوالک ای بی بی بی بی بی
تولوع قشاق ایسه موجهه بودجه زیر
اعلان اولور .
بیوت ایق بکراده عمده قریه ایق
مقی سابق قانی ایق
بیوت ایق چونه زاده عاصم یک
وکلایه وایدن بیوت ایق رانم یک
کلیدی والی ماجدیله
دولرکچات مدعی عمومی تحمین یک
آقره زراعت مکتب مدیری چوکرکی
تحمین یک
وزار حاکمات اعضاندن سابق ولایت
دفتر داری کال یک
طوبی قائم مقام اولون احمد حدی یک
یاو اشرافدن بیوت سابق ردی یک
• • • • •
صدای اسلام سر محمدی الحاج عبده
سعدی پالی
جای ضیائی
کین یازار کونی اقامت تورک اوجانی
طرفدن مسافره شیریزه بولان اون

ولایت داخله کی مکتب ابتدائیه عمده درجه
مطلوبی بولمغه براز موجود اولانلرکرقه بیض اسباب دولایسه آجهلماشدر .
ازجه اوچوز قرق سنه سنه ولایت مرکزیه مربوط بلال اوشنی ، کورک ، رسول
اوشانی و سایر قرقلرله مکتب کتاد ایملک اوزره ایلورن اعتباراً انی آتی شخصیات
بودجه وضع اولنیش ایسه دارالمعلمین مآذرف ممل ولولمه سنندن ناشی قرای مذکوریه
ممل کین ایله ماش وخصیصاتی صرف ایلمشدر .
خریوت قضای داخله بیی وظافی قرقلرله بر مکتب تحضیماتی بودجه وضع
ایلمش و هرایک قریه ممل کین اولمق اهلانک نعمت مواردن استفاده می
تأین ایلمشدر .
هریک مرکز قضای قوتو مکتبی قاروسه بر ممل ویر ایکنی خده خصصان علاوه
ایملک مسودتیه مکتب مزبورک برقات دعا کلا لاتی تأین ایلمش ایسه کی کتاد
اولمق اوزره تحضیمات بودجه وضع اولان کابین بلانکز موطور فریتمه مکتب
آجهلرق تدویسه باشلاش و مع لاسراف دیگر دوت قریه ممل ولولمه سنندن
کتاد اولانماشدر .
کیان قضای مملعتانن امیرولرک کان قرقلرله یکدن مکتب آجهلش وکدیساته
باشلایمق تأین موقتت ایلمشدر .
کایه قضایتمه کتاد اولمق اوزره بودجه وضع اولان دوت مکتب تحضیماتیله
آدمی . ساحلی وچوچکان قرقلرله بر مکتب کتاد اولمق وعیضار قریه سنه
ممل ولولمه سنندن تأخر ایتمشدر .
کذلت قریه ایضاریه و مع اولان اولی قضای ایچون بودجه وضع اون مملک
تحضیماتین بلانکز حون و هر بولک قریلرینه ممل کین اولمق مکتب کتاد
تدویساته ایتمار اولموشدر . و مع لاسراف ممل ولولمه سنندن دیگر مکتب کتاد
مدارالش کلا کتاد اولان سنندکی اسباب خصوصیات آینه مینشدر :
برنجی . بوب . کین سنه انا اولون دارالمعلمین دولایسه یکدن ممل بولمق
اکائی قلا شدر .
ایکنی . بوب . ولایت داخله کی مکتب ابتدائیه عمده درجه
مطلوبی بولمغه براز موجود اولانلرکرقه بیض اسباب دولایسه آجهلماشدر .
ازجه اوچوز قرق سنه سنه ولایت مرکزیه مربوط بلال اوشنی ، کورک ، رسول
اوشانی و سایر قرقلرله مکتب کتاد ایملک اوزره ایلورن اعتباراً انی آتی شخصیات
بودجه وضع اولنیش ایسه دارالمعلمین مآذرف ممل ولولمه سنندن ناشی قرای مذکوریه
ممل کین ایله ماش وخصیصاتی صرف ایلمشدر .
خریوت قضای داخله بیی وظافی قرقلرله بر مکتب تحضیماتی بودجه وضع
ایلمش و هرایک قریه ممل کین اولمق اهلانک نعمت مواردن استفاده می
تأین ایلمشدر .
هریک مرکز قضای قوتو مکتبی قاروسه بر ممل ویر ایکنی خده خصصان علاوه
ایملک مسودتیه مکتب مزبورک برقات دعا کلا لاتی تأین ایلمش ایسه کی کتاد
اولمق اوزره تحضیمات بودجه وضع اولان کابین بلانکز موطور فریتمه مکتب
آجهلرق تدویسه باشلاش و مع لاسراف دیگر دوت قریه ممل ولولمه سنندن
کتاد اولانماشدر .
کیان قضای مملعتانن امیرولرک کان قرقلرله یکدن مکتب آجهلش وکدیساته
باشلایمق تأین موقتت ایلمشدر .
کایه قضایتمه کتاد اولمق اوزره بودجه وضع اولان دوت مکتب تحضیماتیله
آدمی . ساحلی وچوچکان قرقلرله بر مکتب کتاد اولمق وعیضار قریه سنه
ممل ولولمه سنندن تأخر ایتمشدر .
کذلت قریه ایضاریه و مع اولان اولی قضای ایچون بودجه وضع اون مملک
تحضیماتین بلانکز حون و هر بولک قریلرینه ممل کین اولمق مکتب کتاد
تدویساته ایتمار اولموشدر . و مع لاسراف ممل ولولمه سنندن دیگر مکتب کتاد
مدارالش کلا کتاد اولان سنندکی اسباب خصوصیات آینه مینشدر :
برنجی . بوب . کین سنه انا اولون دارالمعلمین دولایسه یکدن ممل بولمق
اکائی قلا شدر .

مجلس عمومی ولایت
برنجی ایچایی
کین نسخه کی (ایضاحاً) ن مابده
امور نامه
۳۴۰ سنه ی طرفده امورات جسمیه و معمه دن اولمق اوزره المیزان کیان هر یک
کایه طرفتک کیان موقته وفرات نیری اوزرده انشایی مقرر اولان ایکی یوز ایش
نقرو طرفدنک احتساب کورینتک لوازم انشایی می تأین واکان اولمق انشایی
ایلمش والیوم طرفنده اون سکن ایکی رکز و تحکم ایلمش اکان انشایته کان
انکله سالتمشده بولمق کی داره مآذرفدن ویران مملوات حساسیه نظر
انشایته مذکور ایچون شمسه
لیا قدر مصرفی وقوع ویشوتوقیه تعالی قریباً اکائی قویاً مأمول بولموشدر .
اوج بیگ ابراهیم کئی اولان المیز - خریوت طرفتک المیزدن اعتباراً ایکی
نقرو عاقد شمه حاله اوقای ویرسان کالندن خریوت قدر اولان
فندقده لیمبانی ایچون دائی ولایتی بلایسه بیگ دوت یوز مطلقاً لیا بدل مقرر
ایله تمهینه حاله ایلمش و همایان باشلایموشدر .
کین سنه ایچانده کمبری قرار کیر اولان بولرندق کال کوریک بولموشده تمهینه
باشلانت ایلمش و بوندی بولموشده قریباً اکائی بولموشدر .

ABONE:
Seneğigi 250
Hafatın beher satrı
25 kuruştur
Cümlü geçmiş nusha
20 kuruştur .

ELAZİZ

Idare haneri
Umumi kütüphanede
Vilayet matbaası
Yaza işleri için tahirat ve
idare işleri için de matbaa
müdürlüğüne

No 2135 5 Haziran 1929 Her çarşamba çıkar Vıl 47 Sayı 5 kuruştur

TİZAR

İki aydanberi kanunî zaruret karşısında in-
til tevakküfe uğrayan
Elâziz gazetesi bu
itibaren haftalık
işriyesine başlıy-
ve modeni bir
ve kıyafet ihtisa ede-
rak muhterem karilerinin
uzuruna çıkıyor . Bilümün
gazetelerin 928 sene-
si birinci kânunundan iti-
baren yeni harflerle intişa-
ri hakkındaki kanununun
abul ve tebliğini müteakip
emen vilayet Matbaası iç-
devlet Matbaasından si-
iş olunan yeni harfler
cak iki ay zarfında Alm-
nyadan İstanbula celbed-
bilmiş ve mart ayında İ-
stanbuldan samsuna sevk
olunmuştur . Kış aylarına
tescûf eden şıarışım-
lizin bütün mesalye rağm-
en yolların karla kapalı ol-
masından Samsundan Si-
vaya kadar hayvanla nakli-
ne mecburiyet hasıl olmu-
uş ve Sivastan Malatyaya
kadar da kamyonla ve firat
nehrinin şimdiye kadar
ihtiyarlarımızın bile hatırla-
yamadığı bir surette tug-
yan etmesinden malatya şo-
sası üzerinde ki İzolu köp-
rüsünü de diğer köprüler
gibi nehrin götürmüş olma-
sı da başkaca bir mani teşkil
ederek Malatyadan
Elâzize kadar de gene hayvanla
celbi imkânından başka çare
bulunamamıştır . İşte altı ay
bir müddet zikr olunan sebepler
dolayısıyla tevakküf devresi
geçiren ve bugünden itibaren
haftalık vazife neşriyesine
devam edecek olan resmî
Elâziz gazetesi maalfizâr
muhterem karilerinin af-
leni temenni eyler .

KABAHAHATLARIN AFFI

ve bazı cürüm ve cezaların tecili
hakkında kanun

Maddesi 1 - - Umumi ve
hususî kanunlarda yazılı
kabahat'affından maznun
veyahlık giyabında ve ya
vicrında mahkûm olanlar
affedilmiştir .

2 - - Türk ceza kanunun-
un ikinci kitabının birinci
babanın birinci faslında
veyahlık giyabında ve ya
vicrında mahkûm olanlar
affedilmiştir .
2 - - Türk ceza kanunun-
un ikinci kitabının birinci
babanın birinci faslında
yazılı vatan aleyhine ve
ikinci faslında yazılı devlet
kuvvetleri aleyhine ve
üçüncü babının beşinci
faslında yazılı isimlar,
hatip,er vaizlarla ruhani
reislere mütaallik ve beşinci
babanın birinci faslının 312
inci maddesinde yazılı suçlar
ve ikinci faslında yazılı, cür-
üm iki için cemiyet teşkil
edenlere ve 8 inci babının
birinci faslında yazılı ceb-
ren irza geçen ve küçük-
leri baştan çıkaran ve iffete
tevacüz edenlere ve ikinci
faslında yazılı kız ve kadın
ve erkek kaçırnanlara ve
beşinci faslında yazılı zinaya
ve dokuzuncu babının 455
inci maddesindeki suç
hariç olmak üzere adam
öldürmeğe ve onunca bab-
ının ikinci faslında yazılı
yağma ve yol kesmek ve
adam kaldırıma mütedair
cürümlerle eski ceza kanu-
nunun yukarıda yazılı fas-
ıllar ve maddelere uyan
cürümler müstesna olmak
üzere diğer cürümlerden
maznun veya giyabında
yahut vicrında mahkûm
olanların haklarındaki tak-
ibatın icrası ve hükümle-
rinin infazı tecil edilmiştir .

3 - - Memurların memur-
iyet vazifelerine mütaallik
işledikleri cürümlerle efr-
adı askeriyenin askerlik
vazife veya sıfatlarından
mütevelli cürümlerle tecil
tabi değildir .

4 - - Irza, mala vecana
kayı vuku bulan tesadüf
ve tarruz üzerine adan
öldürmeğe kanunî esbabı
muhafazası ile ve ya irza,
mala ve cana karşı işlenen
cürümlerde eski ceza ka-
nununa göre fer'an zinet
hâl ve türk ceza kanununa
göre şeriki cürüm sayıla-
rak asil faillerden daha
hafif bir ceza ile mahkûm
olmuş ve ya aynı sebep
ve suretlerle mahkûm ol-
acaklardan cezalarının üçte
birini bitirenlerin geri
kalan cezaları tecil olunur
B- şapka'yı vesile ederek
devletin emniyeti dahili-
yesini ihlâlden dolayı es-
ki ve yeni ceza kanunları-
nın birinci bablarının
ikinci fasıllarında yazılı
hökümlere göre mahkûm
olanların bakiyye cezaları
tecil olunmuştur .

5 - - Hususî kanunlarda
yazılı tazminat kabilinden
olan para cezaları tecile tabi
değildir .

6 - - Evvelce neşeredil-
miş olan tecil kaunurların-
dan istifade edenlerden,
tecil müddeti içinde ikinci
bir cürüm işleyen ve mez-
kûr kanunlar hükümlerine
göre her iki cürümden
dolayı takibat veya muha-
kemeleri icra kılınmakta
olanlar ve yahut mahkûm
edilenler tecilden istifade
edemezler .

7 - - Tecilden istifade
edenler haklarındaki tak-
ibat ve muhakematın icra-
sını talep ederlese mevku-
f olmayarak tahkikat ve mu-
hakemat icra olunur . ma-
hkûm olurlarsa cezaları t-
hir edilir . Bu maddenin
hükümü 1239 ve 1316 nu-
maralı tecil kanunlarına da
genildir .

Azimet

Valimiz muhterem Cemal
beyefendi kazaları dövr ve
tefii derecede yağmur yağ-
mayaması ve kuraklığın de-
vamı bu günkü zahire bu-
hranını tertil etmiştir .

VEKÂLET

Vaskert nahiyesi mü-
düdü Ahmet efendi ile
vuku vusfatına mabid
müdüriyeti mazfırla vekâ-
letine Musa Şavki bay
tayin ve izam kılınmıştır .

DEVAMLİ

yağmurlar

Bir kaç seneden beri son
ve ilkbahar mevsimlerinde
ikâfi derecede yağmur yağ-
maması ve kuraklığın de-
vamı bu günkü zahire bu-
hranını tertil etmiştir . ge-
çen son baharımızda kâncı-
ve doyurucu yağmurlarla
geçmekle beraber ilkbâ-
har aylarında da faydalı ve
devamlı surette yağın ya-
ğmurlar tamamen ihtiya-
cı tatmin ederek vilâyeti-
mizin zırral sahasında çok
büyük feyizler ve inkişaf-
ların müşahede edilmekte
bulunmuştur . Bilhassa
mayıs onbeşinden beri de
hemen her gün umumi
ve devamlı bir surette ya-
ğın yağmurlar zırratı-
mız yüzlerini güldürmüş
ve zahire piyasasında da
büyük faydalar temin et-
miştir . Bu suretle devam
eden yağmurlar mahdud
sahalarda utak ulaştır-
hasarat ve tahribattan hall
kalmamış isede çok büyük
ve umumi olan faydaları
karşı yaptığı ehemmiyet-
siz zararları unutulmuştur .
İşte bu seneki mazruatın-
da müşahede edilmekte
olan inkişafın pek ye-
kin günlerde mevcut z-
bir baharına hitem ve re-
ceğial kaviyen tesbitidir .

I ABONE

Şifalı 250
Muhafız beher satırı
7,5 kuruştur
günü geçmiş nushalar
10 kuruştur

ELAZIZ

İdare ve yazı
işleri için Vilâyet
mektupçuluğuna
mübaaaat edilmedi.

No 2342 5 Temmuz 1933 Resmî Vilâyet gazetesidir Yıl 53 Nüshası 5 kuruştur.

Yurdumuzdan Saltan
atının kaldırdığı ve
ulu Türk yurdunun
hakkı olan bu gün
hakimiyeti gendi eline
aldığı ilânının yıl dö-
nümüne rastlayan millî
Bayram günnelemiştir
ndir. okurlarımızı ca-
ndan kurtuluruz.

Ajans

haberleri

Dil Araştırmaları

Ankara 4 - Haziran o-
nuna kadar vilâyetlerden
Türk Dili tetkik cemiyeti-
ne gelen söz derleme fiş-
leri 107340 olmuştur. Haz-
iran ortasında bu sayı
100238 idi. Orta beş gün
içinde yeni gelenler 7070
dir.

Aydın 4 - muhafızgü-
cileri bu gün buraya ge-
diler.

İktisat kongresinde

Londra 4 - Anv Dövl
ajansının hususî muhabiri-
sinden Amerikanın parala-
rın istikrarına ait tetbir-
leri reddetmesi üzerine pa-
ra komitesinde Fransız
müzakerata devam edemi-
yeceğini bildirmiştir. bu
teblig büyük bir tesir ya-
pmıştır. Komite reisi di-
ğer komisyonlardaki me-
saisinde komiteye bağlan-
mış olduğunu Fransız te-
bligının usulî takite te-
sir yapacağını söyleyerek
komite iclimatını tehir et-
miştir. İzzarî komitede
murahtesımız Münir bey,
Alman heyetine mutodo-
rina cevabın konferansın
sual melekette arasında

diğerlerinin aleyhine bir
cephe teşkili için toplan-
madığını bil akis bütün
millletler arasında hentar
bir uzlaşma gayesini istih-
daf ettiğini söyleyerek
Alman heyeti beyanatını
protoste etti ve ziraat mem-
leketleri bu beyanatın ne-
ticesi hakkındaki teyakkuza
davet gyledi.

Elâzizde bulmaam
kefimeleer

Abba; Hala
Corak; don yağ, iç yağ
Kazgal; az kullanılmış, a-
yak kabı
Terillemek; çimlenmek,
antaş
Civelek; ziraatla oğraşma-
yana derler
Bozık; yabanı armut-
çerme; su gözesi
Çildir; ince uzun adam
Bofo; dike baş adam
Karasi; büyük küp
Müriz; eksi surat
Malez; paluze
Şakok; yabanı armut
Hasek; ham meyve
Kont; sürülmiyen arazi
Kümülek; tarlayı çapala-
mak
Tammar; toprak yağ kabı
Göme; bir nevi ekemek
Dağaç; mayasız ekemek
Bunak; çeşme, pınar
Gürgüşbaba; gök güde-
mesi
Fefir; sacakmeği
Kutlum; yudu m
Eor; kesilen süt
Korkik; parça
Cik; cılık
Görköpek; göstebek
Ulak; saç örgüsü bağı
Kaççuk; yenge, görümce
Kelleco; bir nevi yemek
Kolik; boynusuz koyun
ve keçi

Vilâyet

haberleri

Gelenler

Diyarbakır mebusu kıy-
metli hocalarımızdan Ze-
ki Mes'ut beyefendi ev-
elki gün Diyarbakırdan
şehrimizi gelmişler ve bir
gün dinlenekten sonra
Malatya'ya gitmişlerdir.

Adliye tayinleri

Elâziz mahkemesi kâ-
şiplerinden vafat eden Na-
siye hanımın yerine Ova-
cık mahkemesi zabıt kâ-
tibi Nuri efendi, onun yer-
ine Argan; Madeni mahk-
emesi zabıt kâtibî fihlî ef.
Maden kitabetine de
Sabık Kozan-aza millâz-
mı Hıdır Fahri ef. tayin-
olunmuştur.

Yirmi beşinci aıayın
eğlencesi

Yirmi beşinci alay ü-
mera ve zabitanı beyler
tarafından Fırka kuman-
danı Ekrem B. ef. nin es-

Kosrak; ateşi alıştıracak
paaçalar

Pfısün; gece eğlentisi
Şıpır, çabuk
Azap; bakire, balige
Mal; sığır
Beroş; küçük kazan
Nanca; ne kadar
Sampet; dere okur
Kurtmak; yara kabuğu
Kaymak; sobayı veya oca-
ğı doldurmak
Orgun; gizli
Kayık; yorgan iğnesi
Şişter; morve çiçeği
Zarfâlık; güneşin ufuktan
beş metre kadar
yükseldiği vakit
Gayri'aya; ufak dolu
Anırım; sapana sorkun ta-
şlar.

Dün gece tanrı eîçisi
Hazretî Mehmedin do-
ğumunun yıl dönüm-
üne rastlayan kutlu bir
gece idi. dindârlarını-
zı tbrık ederiz.

enklery şerefine cıtırma ge-
ceci zabitan yurdunda bir-
eğence kurulmuş ve mil-
ki, askerî bir çok zavaf
bu eğlencede bulunmuşlar
ve tatlı ve eğlenceli bir ge-
ce geçirmişlerdir.

Nışanlanma

Mektupçuluk kalemî
kâtiplerinden Zülkiif ef.
İktisat bankası mem-
urlarından Ganî beyin ku-
za Saadet hanımın nışan
merasiminin yarın Ganî
beyin evinde yapılacağı
duyulmuştur. Tanrı dâlik,
düzenlik versin.

Çok acı bir ölüm

Ahzi asker kalem reisi
Miralay Sadık B. ef. nin
oğlu Orta mektep talebe-
sinden Feruzan E. kısa bir
hastalığa müteakip salı
günü vafat etmiştir. Genç
yavrunun bu elim ziyas-
na her kes çok acımıştır.
Ana ve Babasının derler ve
sağlıklar, zavallı Feruza-
na da tanrıdan yarlıganı
şinler dileriz.

Elâziz

22 Temmuz 1934

in BALO gecesi ilavesi

Gazetemizin Baş Mekalesi

Yillardanberi gazetemizin baş muharrirliğini yapan maa rif müdürü Cemal Bey ihtiyarlığı dolayısıyla çekilmişlerdir . baş muharrirlik için açılan müsabakaya binlerce zevat iştirak etmiş isede vilâyet defterdari Behçet Bey ile mektupçu Hilmi Bey kazanmışlar ve berabere kalmışlardır . Fakat Elâziz telgrafhanesinden çıkan telgraf yazularını süratle okuya bilmekteki maharet ve rûsuhu tercih sebebi sayılarak mektupçu Hilmi Bey baş muharrirliğe getirilmiştir . Defterdar bey yine gazetemiz de başka bir vazifeğe kayırlıcaaktır .

ELLERİN İFADESİ

Şu asrılık meydana çıkaltı bende de ellere dikkat etmek iptilâsı başladı . Ama bu o kadar tatlı ve o kadar zevkli bir iş ki eğer sizde biraz bu zevka varılsanız mümkün değil kendinizi bu hoş meşalede den alıyormuz . İnsan neler, neler öğrenir , o manikürlü uzun tırnakların , o nohut gibi parıltılarla süslenmiş yüzüklerin geçtiği ince uzun parmakların o taze peynir gibi bingıldaklığını halâ kaybetmemiş ahiretlik elleri gibi, tıbbul bileklerin ne açık ve ne manalı ifadeleri vardır bilerseniz .

İşte size tırnakları gayet itina ile manikür edilmiş kısa iri parmaklı fırındık gibi parlanta yüzüklü iki şişman el Altın bir saat köstebile mühmelane oynayan bu elleri eski bir harp zengininin eli zan etmeyiniz . Bu eller asrılık coreyau üzerine hemen sarığını çıkarıp ortaya bütün huzile atılmış lübe bu hocamın elidir . Bu eller foddadan böyle yunuşamı ve şişmanlamıştır . Parmakların biçimine bakarak edinin hâla teşbih çekiyor gibi dir .

İşte size iri kemikli, uzun ve seromtrak bir el biligile parmaklarına dikkat ederseniz eski bir me'mur elidir . Belinin kambur

Zemane kızı

Daha küçükken öğrenir süsü
Elbise dikerek bebeklerine
Böğügüp artınca biraz görgüsü
Kendisini süsler bebek yerine

Mehareli çoktur ressamdan bile
Kendini bindürlü renklerle boyar
Sürmeler podralar altıklarile
Yüzünü palet hâline koyar

Evinde eskimiş esvap giyerde
Dışarda begenmez bu kıyafeti
Kendisi zeytin ekmeği yerde
Başkasına verir çay ziyafeti

Böylece alarak asri terbiye
Büsbütün kaçırdı ipin ucunu
Onu ev-hanımı olacak diye
Ümit bekleyenler yalar avucunu

Küçül: sözler Bilyük manalar

- 1 - Kadınlardan korkan ve çekinen - yani Kütük - erkek tekemmül etmiş insan demektir
- 2 - Yılan batığını kuyruğundan , kadın kısmını dilinden yakalayan adam bir şey tutmamış demektir .

luğu Asrılıktan sonra başladı .

Eskiden etekler gibi temennalar ile kırılmış gibi çarpık duran bileği ve temennadan her an yere düşmeğe mübeyya gibi görünen çgri vücudu reveranslardan bu hale geldi .

İşte uzun tırnaklı, parmaklarının ucu nasırlanmış iki el bunlar amele eline benzese de değildir . Muallim elidir . Parmaklarındaki nasır tebaşır tozile azac kaleni müsademesinden hasil olmuştur . Elin vaziyeti daima tehditkârdır fakat kuru suki bir Donkişot tehdididir . Zira elinden başka bir şey gelmez zavallı tehdidini Mektepte bile ika edemez çünkü dayak memnudur .

İki doktor arasında

- Hastanı ölmüş diyorlar
getişemedimmi?

- Benim yetişmene haecet kalmadı kendi kendisine öldü .

Asri iki erkek arasında

- Nasıl monşer mesutmun ?

- Mîl Merai Monşer çok mesu dam yalınız karım poker bilmiyor .

- Monşer buda kesermi zanki, daha eyl sen oynarsın .

- Dikkat etmedin oynama yor demedin bilmiyor dedim . bilmediği halda sabahlara kadar poker oynuyor ben yanımdapınkle yorum .

-

MİRAI

(N....) Beye (A....) abo derlerdi . Ken ismin verilmesine sebep oldı :
(Aziz vatandaşlar dağundaki sivri sine Torosların (karlı)ndaki kartallara il ettiler . Van maiveti soydumur için Yunus balıklar ket teşkil ettiler . Is Ebekeömeçleri aynı olduklarını isbat ile bayır turpanı intihap ettiler . Ey ndaş sende bu hibe mda çabıştı...)

PEK MÜHİM HABER

Cölcüğü bir sayfiye arzusu bütün hemşezeli arzusudur . Bu ini için toplanan kor cümleci mukarrı olmak üzere evvelâ (daha ziyade güzelce düşünülmiştir . Bu is yapabileceğini ted ayrılan encimen . ağabeyin bu işi müke başarabileceğini te komisyona arz etmiş otuz altı saatlik bir . erden sonra güzeller İbrahim ağabeye teve ştir . Bu hususta izal ak ve gazetemiz Mi verilmeden bu mühi eri okuyucularımıza mek üzere İbrahim : görüştüm . Bana şu verdi :
Yavrum, Bozkurt ; sunya, hani Cölcüğü, estireceğiz . Yani , anlarınsıya, Cölcüktek boyatacağızbc...
İskeleye alımsanız ikla te'min ettim . Siv . evladım Bozkurt...

Osmanlı bankası r Bülent beyin çöld olan (16) yaşındaki nın büsbütün iğenç için nallhat Mamma tarafından bir Varoz yapıldığı havadan iğenç

ULUSAL-ULUSLARARASI BASIN

TÜRKİYE VE GÜRCİSTAN BASININDA BAKÜ-TİFLİS-KARS DEMİRYOLU PROJESİ

Murat ESEDOV*

ÖZET

Kafkasya; Kuzey Kafkasya ile Transkafkasya olarak adlandırılan iki alt bölgeden oluşur. Bu alt bölgelerin sınırını, Kafkas Dağları belirlemektedir. Gürcistan; Transkafkasya'da bulunan ve jeostratejik anlamda, önemli bir yer tutan; tarihte, dönemlerinin güçlü yapılarına sahip ve bölgede kontrolü ele geçirmeyi hedefleyen devletlerin hareket alanlarından birini teşkil etmiştir. Bu yönüyle Gürcistan, çok değişik uygarlıkların hükümranlığının boy gösterdiği bir coğrafya olmuştur.

SSCB'nin dağılma sonrasında günümüzde Rusya Federasyonu adı altında etkilerini en etkin bir şekilde sürdürmektedir. Hazar havzasının enerji kaynaklarının ulaşım yolları üzerinde bulunan Gürcistan; ister Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile, isterse de Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile bu özelliğini somut bir yapıya kavuşturmuştur.

Gürcistan, sahip olduğu jeostratejik önem nedeniyle, gerek Kafkasya bölgesi, gerekse Türkiye açısından hayati önemi haizdir. Özellikle, Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan ulaşım ve ticaret yollarının merkezi konumundadır.

Gürcistan açısından Türkiye; Rusya'nın nüfuzunu dengeleyebilecek bir komşu, hem Batı'ya açılan bir kapı, hem de gelişmesine katkı sağlayabilecek ekonomik bir güçtür.

Türkiye ile Gürcistan arasında demiryolu bağlantısı bulunmamaktadır. Ancak, iki ülke arasında ulaştırma ve iletişim

* Arşiv Görevlisi, Bakü Devlet Üniversitesi, AZERBAYCAN, esedov-m@mail.ru

alanlarına ilişkin önemli projeler üzerinde çalışılmaktadır. Rize-Poti Denizaltı Fiberoptik Kablo Projesi ve Kars-Tiflis Demiryolu Hattı Projesi etkisi iki ülke sınırlarını aşacak niteliktedir. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi, Türkiye ile Gürcistan arasında doğrudan bir hat kurulmasını ve bu hattın Azerbaycan'daki mevcut hatta bağlanmasını öngörmektedir.

Günümüz Türk ve Gürcü basınında Bakü-Tiflis-Kars demiryolu inşaatı önemli ölçüde yer almaktadır. Çalışmanın amacı Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hakkında Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'ın pozisyonu; Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan tarafından imzalanan ortak deklarasyona göre demiryolu gibi çok önemli olan bölgesel projenin gerçekleştirilmesi ve her üç ülkenin "uzun vadeli" iş birliğine başladıkları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Türkiye, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, proje

BAKÜ-TBİLİSİ-KARS RAILWAY PROJECT IN TURKEY AND GEORGIA PRESS

ABSTRACT

Caucasia; the North Caucasus and South Caucasus consists of two sub-regions. This sub-region of the boundary determines the Caucasus Mountains. Georgia; located in Transcaucasia and geostrategic terms, which holds an important place; in history, period aimed at seizing control of the powerful structures of the state and has constituted one of the theater of operations. This Georgia aspect, the size of the regions where it has been a very dominion of different civilizations.

After the collapse of the USSR today is still the most effective way to impact under the name of the Russian Federation. Energy resources of the Caspian Sea and Georgia on transportation roads; whether the Bakü-Tbilisi-Ceyhan pipeline, whether the Bakü-Tbilisi-Kars railway has brought a concrete structure.

Georgia, is crucial in Turkey and Caucasus region because of its geostrategic importance is that owners. Specifically, establishment the Caucasus and Central Asia is the center of transportation and trade routes

Georgia in terms of Turkey is a force; a neighbor to counter balance the influence of Russia, the West opened a door and can contribute to the economic development.

There is no railway connection between Georgia and Turkey. But it is working on important projects related to transportation and communication between the two countries. Rize-Poti Submarine Fiber Optic Cable Project and the Kars-Tbilisi Railway Line Project has the capacity to overcome the impact of the two countries border. Baku-Tbilisi-Kars Railway Project, the establishment of a direct line between Georgia and Turkey, and this line is foresees the connection the exist railway of Azerbaijan.

Today Bakü-Tbilisi-Kars railway construction is located in the Turkish and Georgian media significantly. The aim of the study on the Bakü-Tbilisi-Kars railroad Turkey, Georgia and Armenia's position, Georgia, Turkey and Azerbaijan as rail according to common declaration signed by the realization of regional project that are very important and all three countries, "long-term" were examined they start to cooperation.

Key Words: Georgia, Turkey, Baku-Tbilisi-Kars railway project

Giriş

Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri, Türk-İslam ve dünya medeniyetleri açısından zengin bir kültürel, dinî, ticarî bir mirasa sahiptir. Dünya ticareti açısından önemli olan, yüzyıllar boyu hem bölgedeki ve bölge üzerinde bulunan milletlerin hem de Çin ve Türk devletlerinin egemen olmak istediği İpek Yolu coğrafi keşiflerin başlamasına kadar yani Orta Çağ'a kadar altın dönemi yaşamıştır. Bu yol Çin'den başlayıp Orta Asya ve Kafkaslar üzerinden Avrupa'ya ulaşan ticarî bir yol olup geçtiği bölgedeki dönemin devletlerine veya milletlerine ticarî ve kültürel bir zenginlik, çeşitlilik kazandırmıştır.

Orta Asya ve Kafkasya'da, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan devletlerin ortak projeleriyle İpek Yolunun hem ticaret ve kültürel hem de tarihsel olarak yeniden canlandırılması gündeme gelmiştir. Nitekim bugün devam eden birçok proje bulunmaktadır ki bunlardan biri de Bakü-Tiflis-Kars kesintisiz demiryolu projesidir.

Büyük Kafkas sıradağlarının güney etekleri boyunca, Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar uzanan, Güney Kafkasya olarak adlandırılan coğrafi bölgenin genel yüzölçümünün yüzde 84'üne, toplam nüfusun yüzde 78'ine sahip iki cumhuriyetin, Azerbaycan ve Gürcistan ilişkilerinin, söz konusu hedefin gerçekleşmesi açısından öncelikli olduğu kuşkusuzdur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda bağımsızlığını kazanan devletlerin doğal kaynaklar, enerji ve tarım ürünleri açısından zengin olması, bu ülkeler üzerinde Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere büyük dünya devletlerinin bölgeye yönelik ilgisini arttırmaktadır. Bu devletler, bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla bölgeyle ilgili stratejik planlar geliştirmektedirler. Öyle ki bağımsızlıktan sonra serbest pazar ekonomisine ayak uydurmaya çalışan bu devletlerin ekonomik yapısı AB ve diğer dünya devletlerini yakından ilgilendirmekte idi. Bu bölge, AB için ucuz enerji ve hammaddenin

elde edildiği ve karşılığında üretilen malların pazarlandığı yeni pazarlar anlamına gelmektedir. Uluslararası ticaretin en önemli öğesi olan ulaştırma yatırımları, AB'nin bölgeyle ilgili stratejisinin temelini oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği (AB) bölgeyle tarihsel bağlarını ekonomik çıkarları ile birleştirmeye çalışmaktadır. AB, tarihi ipek yolunu canlandıracak ve bölgedeki enerji kaynakları ile zenginleşebilecek ülkelerle bağlarını yeniden kurma amaçlı TRACECA projesini uygulamaya geçirmiştir. TRACECA projesi, Bağımsız Devletler Topluluğu lkeleri, Türkiye ve İran ile AB arasında karayolu ve demiryolu ağlarının güvenli bir ulaşım koridoru oluşturması temeline dayanmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelerle tarihi ve kültürel bağlarının bulunması, bölgesel ticaretini artırmak istemesi, enerji aktarımında bir köprü olması yanında demiryolu ve karayolu bağlantısını da güçlendirmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede planlanan Bakü-Tiflis Kars (BTK) demiryolu projesi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki ekonomik çıkarları birleştirme amacına odaklanmaktadır. Proje tamamlandığında hem  ülke arasındaki dış ticaret, yk ve yolcu taşımacılığı artabilecek, hem de AB'nin güvenli ve alternatif ulaşım olanaklarının oluşturulmasına dayalı TRACECA projesinin bir ayağı tamamlanacaktır.

Gürcistan, Transkafkasya'da açık denizlere çıkışı olan tek ülke olması sebebiyle, yani gerek jeopolitik, gerekse stratejik konumu bakımından, ticarete en elverişli ülkelerden biridir ve büyük öneme sahiptir. Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından Gürcistan, retim altyapısından sosyal yapılanmaya kadar pek çok alanda önemli darboğazlar ile karşılaşmış, üstelik son dönemde Rusya Federasyonu ile gerilen ilişkileri neticesinde bölgesinde bir yalnızlığa itilmiş hale gelmiştir.

BTK Demiryolu Hakkında Türkiye'nin Pozisyonu

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Asya ve Güney Kafkasya cumhuriyetleri için yeni bir altın çağın başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ın sahip oldukları zengin doğal kaynaklar, bağımsızlığın ve kalkınmanın anahtarı olarak görülmüştür. Ancak çok geçmeden fark edilen altyapı eksiklikleri, ulus devlet ve millî kimlik oluşturma sürecinin beklenildiği kadar kolay olmadığını ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'nin bıraktığı ekonomik miras ve bölge ülkelerinin ekonomik sistemin gerekli kıldığı Rusya'ya bağımlılık, Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin dünyaya yeniden açılma konusunda elini kolunu bağlamıştır. Bu dönemde en çok tartışılan konuların başında İpek Yolunun yeniden canlandırılması olmuştur. Doğu-Batı güzergâhında ve kuzeyden güneye olmak üzere pek çok yeni İpek Yolu projeleri ortaya çıkmıştır (Purtaş; 2011, s. 64).

Orta Asya ve Kafkasya'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla bağımsızlıklarının kazanan devletlerin ortak projeleriyle İpek Yolunun hem ticaret ve kültürel hem de tarihsel olarak yeniden canlandırılması gündeme gelmiştir. Nitekim bugün devam eden birçok proje bulunmakta olup bunlardan biri de Bakü-Tiflis-Kars kesintisiz demiryolu projesidir (Küçüküydüz; 2012, s. 62).

Türkiye ile Gürcistan arasında ulaştırma ve iletişim alanlarına ilişkin önemli projeler üzerinde çalışılmaktadır. Rize-Poti Denizaltı Fiberoptik Kablo Projesi ve Kars-Tiflis Demiryolu Hattı Projesi etkisi iki ülke sınırlarını aşacak niteliktedir.

Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye`yi demiryolu ile birleştirmek düşüncesi ilk olarak 1993 yılında Ortak Ulaşım Komisyonu`nda görüşülmüştür. 2002 yılında üç ülkenin ulaştırma bakanları kendi aralarında hattın güzergâhı ile ilgili protokol imzaladı ve 2005 yılında fizibilite çalışmaları yapıldı. 25 Mayıs 2005'te Bakü'de üç devletin

devlet başkanları arasında Bakü-Tiflis- Ahılkelek-Kars (BTAK) Demiryolu Projesi hakkında üç taraflı bildiri imzalanmıştır. BTAK Demiryolu Projesi için nihâi anlaşma 7 Şubat 2007'de Tiflis'te Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Gürcistan Ekonomi Kalkınma Bakanı Georgi Arvaladze ve Azerbaycan Ulaştırma Bakanı Ziya Memmedov tarafından imzalanmıştır. Aynı anda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından üç devlet arasında ulaştırma, elektrik enerjisi ve doğal gaz alanında karşılıklı destek ve bölgesel iş birliğini öngören Tiflis Deklarasyonu imzalanmıştır (<http://www.civil.ge>). Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikheil Saakasvili bu projeyi bir "Jeopolitik Devrim" olarak adlandırdı. Proje UNECE'nin Trans-Avrupa Demiryolları Master Planı'na dahil edildi. Projeye Ermenistan dahil olmadığı için TRACECA'ya dahil edilmedi ve sonuçta BTK Demiryolu TRACECA'dan çıkartıldı (Çelikpala ve Veliyev; 2015, s. 16-17).

Enerji koridoru olma yolunda büyük adımlar atan Türkiye, demir İpek Yolu ile AB ile Asya arasında geçiş güzergâhı olmayı hedefliyor. Türkiye'yi Kafkaslar'a oradan da Orta Asya'ya bağlayacak proje kapsamında Bakü-Tiflis-Ahılkelek-Kars (BTAK) demiryolunun son 105 kilometrelik bölümü Marmaray ile birlikte yetiştirilmesi planlanıyor. Yaklaşık 15 yıldır gündemde olan ve Avrupa ile Çin arasında kesintisiz demiryolu ağı kurulabilmesinin önünü açması beklenen Bakü-Tiflis Kars demiryolu hattı Marmarayla yeniden hayat bulacak. 2013'ün sonlarında tamamlanacak olan demiryolu, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'den başlayacak. Gürcistan'ın Tiflis kentinden geçtikten sonra Kafkasların güneybatı kıyısından Kars'a ulaşacak. 600 milyon dolara mal olması beklenen proje tarihi İpek Yolunu da yeniden canlandıracak. Çin'den Kars'a kadar 6 bin 500 kilometre uzunluğunda olan demir İpek Yolu ekimde faaliyete geçecek Marmaray ve BTK ile Çin, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkmenistan, Türkiye'ye ve ardından Londra'ya kadar uzanacak. Gelecek yılın başlarında faaliyete başlaması planlanan demir İpek Yolu ile yılda 6.5 milyon ton yük ve 1 milyon yolcu taşınması bekleniyor. Asya'nın bir

ucu Pekin'den yüklenen mal 40 gün yerine 12 saat sonra Avrupa'nın bir ucu Hamburg'da olacak. Bakü-Tiflis Kars hattının hayata geçmesi çoğu zaman Rusya'nın arka bahçesi olarak görülen bu bölgede yeni dengelere de işaret ediyor. Bakü'den, Türkiye'nin Akdeniz'deki liman şehri Ceyhan'a petrol getirmek için yapılan ve 2005 yılında açılan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı gibi, BTK demiryolu da kuzeyde Rusya, güneyde İran yoluyla yapılan ulaşımına bir alternatif olacak (www.emlaktasondakika.com).

Kars ile Ahalkelek arasında bir demiryolu inşası halinde Türkiye, Tiflis'e ve oradan da Bakü'ye bağlanma olanağına kavuşacaktır. Böylece Türkiye'nin, Sovyetler Birliği döneminden kalma, Ermenistan'dan geçen Kars-Gümrü-Ayrum-Tiflis demiryolu güzergâhına olan ihtiyacı ortadan kalkacaktır. Kars-Ahalkelek demiryolunun inşası, Türkiye'yi Güney Kafkasya demiryolu ağına bağlayacak ve böylece eski Sovyetler Birliği ülkelerini Türkiye'ye bağlayan Kars-Gümrü demiryolu işlevini yitirmiş olacaktır. Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu ile İran üzerinden geçen mevcut doğu-batı koridoruna alternatif bir güzergâhın oluşturulması; Orta Asya'nın Hazar üzerinden Türkiye'ye bağlanması; Avrupa ile Orta Asya arasında daha kısa ve daha güvenli bir yol üzerinden ulaşımın sağlanması; Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan-Türkmenistan üzerinden geçen "Demiryolu-Denizyolu Kombine Taşımacılığı" ile Orta Asya'nın Akdeniz'e bağlanması ve Orta Asya ile yapılan transit taşımacılıkta Türkiye'nin önemli bir konuma getirilmesi planlanmıştır (www.Hurriyet.com.tr).

Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu projesinin Türkiye ayağının temeli, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından atıldı. Üç Cumhurbaşkanı, platformda yer alan harita üzerine, demiryolu projesinin tamamlanmasını simgeleyen rayları yerleştirerek temel atma törenini gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanı Gül, törende yaptığı konuşmada, "Bu proje tarihî İpek Yolunun tekrar canlanmasıdır", diye konuştu. Gül, BTK'nın sadece Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi birbirine bağlamadığı ifade ederek, Çin'den

Londra'ya kadar uzanacağını kaydetti. BTK demiryolu hattı tamamlandığında ekonomik ilişkilerin büyük bir canlılık kazanacağını vurgulayan Gül, projenin aynı zamanda kültürel ilişkileri de geliştireceğini belirtti. Cumhurbaşkanı Gül, projenin takibi için her üç ülke cumhurbaşkanının ilgili bakanları görevlendirdiğini ifade etti. Saakaşvili de yaptığı konuşmada, BTK Projesi'nin sadece bir demiryolu projesi olmadığını, ekonomik, kültürel ve tarihî anlamlar taşıdığını vurguladı. Saakaşvili, projenin Gürcistan'ın Türkiye ile ilişkilerine çok büyük katkı yapacağını belirterek, böylece Türkiye ile yeni ulaşım kanalları ve sınır kapıları açıldığını kaydetti. Aliyev de Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin en üst düzeyde olduğunu, Gürcistan ile ilişkilerinin de memnuniyet verici şekilde seyrettiğini belirterek, "Üç ülke arasındaki bu iş birliğinin dünyada örneği yok" dedi. Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım da BTK demiryolu projesinin bitmesiyle birlikte ilk etapta, ilk yılda 1 milyon yolcu, 6.5 milyon ton yük taşınmasının gerçekleştirileceğinin hesaplandığını bildirdi (Kafkasya ve Orta Asya Haber Bülteni 25 Temmuz 2008, s. 4) Sonraki aşamalarda ise yıllık 3 milyon yolcu ve 15-17 milyon ton yük taşınması planlanmaktadır (Bağırzade; 2014, s. 12).

BTK demiryolu projesinin gerçekleştirilmesi 2007 yılında başlamıştır. Bakü-Kars arası demiryolu hattı toplam 826 km. olacak ve Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi birbirine bağlayacaktır. Proje, Azerbaycan-Gürcistan arasında halen kullanılmakta olan 721 km. uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Ahılkelek hattı ile yapımı devam eden 105 km. uzunluğundaki Ahılkelek-Kars hattından ve bu kapsamda Gürcistan topraklarında Marabda-Ahılkelek 178 km'lik demiryolunun rehabilitasyonu ve Ahılkelek'ten Kars'a kadar 98 km'lik yeni demiryolu hattının inşaat planını kapsıyordu. Buradan 30 km'lik hat Gürcistan tarafında 68 km'lik hat ise Türkiye tarafından inşa edilecektir (Kavrelisvili, 2011, s. 192). BTK projesinin maliyeti 422 milyon ABD Doları olarak hesaplanmıştır. Proje ile öngörülen altyapıları dahil ettiğimizde bütün masraflar 600 milyona ulaşacaktır. Bunun için 200 milyon dolar Gürcistan'a, Kartsakhi (Aktaş)-Ahılkeleki

ve Marabda-Ahılkelek demiryolunun inşaatı ve rehabilitasyonu, Ahılkelek'te itici araçlar fabrikasını inşa etmek için, daha sonra transit geçişlerden aldığı vergilerden ödenmek üzere uzun vadeli kredi olarak verilmiştir (Kavrelişvili, s. 192). Ahılkelek-Marabda demiryolunun onarımı ve yeniden yapımı için Azerbaycan tarafından Gürcistan'a 775 milyon dolar kredi verilmesi için anlaşma imzalanmıştır. Bu kredinin 200 milyon doları 25 yıl için % 1 faizle, geri kalan 575 milyon doları ise 25 yıllığına % 5 faizle verilmesi kararlaştırılmıştır. Kredinin 585 milyon doları demiryolunun yapımında kullanılmak üzere transfer olmuştur (<http://www.oilfund.az>).

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım Tiflis'te Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi 7. Üçlü Koordinasyon Konseyi Toplantısı'na katıldı. Toplantıda Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım, Gürcistan Başbakan Yardımcısı ve Ekonomik ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakanı Dmitry Kumsişvili ve Azerbaycan Ulaştırma Bakanı Ziya Mammadov 7. Üçlü Koordinasyon Konseyi Protokolünü imzaladı. Bakan Yıldırım, basın mensuplarına yaptığı açıklamada Tiflis'te Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu'nun ilerlemesini, çalışmalarını, ne aşamada olduğunu değerlendirmek için 3'lü toplantı yaptıklarını kaydederek, milyar dolarla ifade edilen ve 800 kilometrenin üzerinde oldukça zor arazi şartlarında yapılan bir proje olduğunu söyledi (<http://www.haberx.com>).

AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Recep Akdağ'ın da katıldığı toplantıda konuşan Kars Milletvekili Ahmet Arslan, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattının yıl sonuna kadar bitirilmesi için yoğun çaba sarf edildiğini belirtti. AK Parti Kars Milletvekili Ahmet Arslan, Bakü-Tiflis-Kars projesi ile birlikte anlamlı hale gelen Lojistik Merkezi Organize Sanayi Bölgesi'nin yanında İkinci Organize Sanayi Bölgesi'nin içerisinde yapılacak olan Lojistik Merkezi jeolojik etütlerinin yapıldığını söyledi, Milletvekili Ahmet Arslan "BTK Demiryolu Projesi'nin bitirilmesi için herkes elinden gelen gayreti ortaya koyuyor" (<http://www.hedefhalk.com>).

Milletvekili Ahmet Arslan, "Bakü-Tiflis-Kars Projesi bizim için çok çok önemli ülkemizin projesi, sadece Kars'ımızın projesi değil. Bir takım olaylardan dolayı gecikme oldu. Ama bu yıl sonuna kadar bitirilmesi konusunda Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan Ulaştırma Bakanları çok yakın tarihte bununla ilgili bir araya geldiler ve bu ayın 12'sinde tekrar bir araya geliyorlar. Gürcistan'da bu projenin Gürcistan tarafıyla birlikte bu sene sonuna kadar bitirilmesi için herkes elinden gelen gayreti ortaya koyuyor. İnşallah inşaat sezonu ile birlikte ne kadar hızlandığını hep beraber göreceğiz" dedi (<http://www.hedefhalk.com>).

Hazar Strateji Enstitüsü (HASEN) tarafından düzenlenen Modern İpek Yolu'nda Stratejik Üs: İzmir konulu toplantı, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme eski bakanı ve AK Parti İzmir Milletvekili adayı Binali Yıldırım, SOCAR Türkiye CEO'su Kenan Yavuz, TRACECA Azerbaycan Ulusal Sekreteri Akif Mustafayev ve HASEN Genel Sekreteri Haldun Yavaş'ın katılımıyla yapıldı. Toplantıda konuşan Yıldırım, Bakü-Tiflis-Kars demir yolunda trenlerin gelecek sene yürüyeceği müjdesini verdi. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye arasındaki doğrudan demir yolu ulaşımının çok önemli bir ihtiyaç ve eksiklik olduğunu belirten Yıldırım, "Bu projenin gerçekleştirilmesinin çok kolay olmadığını biliyorum. Heyecanlı bir bakan olarak bu projeye girdiğimizde 'sen boyundan büyük işlerle uğraşıyorsun' diye laf ettiler. Sonunda hakikaten kolay olmadı. Dört sene bu projeyi görüştük. Gürcistan'da 4-5 bakanla muhatap olduk. Sonunda başladık. Yüzdük yüzdük kuyruğuna getirdik. Bitecek. Artık bunun mazereti yok. Önümüzdeki yıl oradan trenleri yürüteceğiz" diye konuştu (<http://www.iha.com.tr>).

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine değinen Yıldırım, Türkiye ile Azerbaycan'ın uzun vadeli ve bölge barışını hedefleyen bir iş birliği içinde olduğunu ifade ederek şunları söyledi: "Bunu yaparken hiç kimse bizden bölgede sömürge heveslileri, işgal heveslilerine müsamaha göstermemizi beklemesin. Biz bu bağlamda Ermenistan'ın yaptıklarını asla ve asla, gerek Türkiye üzerindeki tezvilatları gerek

Azerbaycan-Karabağ bölgesindeki işgallerini kabul etmeyiz. Azerbaycan'ı rahatsız eden her şey bizim canımızı sıkar. Bizim politikamız budur. Sizin için iyi olan neyse bizim için de iyi olan odur.” (<http://www.iha.com.tr>)

27 Temmuz 2006'da Kazakistan'ın Başkenti Astana'da Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan-Kazakistan ve Çin Halk Cumhuriyeti ulaştırma bakanları 5'li protokol imzaladı. Toplantıda Kazakistan ulaştırma bakanlığı hat açıldığında yılda minimum 10 milyon ton yük sevk edebileceklerini ifade etti (<http://www.trenhaber.com>).

Çin ile çok önemli bir anlaşmanın eşliğinde olduklarını vurgulayan Yıldırım, şunları söyledi: “40 milyar dolarlık Türkiye’de 10 büyük demir yolu projesinin ortak yapımı. Finansman Çin’de, yapım müşterek. Bunun ön anlaşması G20 zirvesinde 15 Kasım’da Türkiye’de Çin Devlet Başkanı ile Sayın Cumhurbaşkanımız arasında imzalanacak. Buna Bakü-Tiflis-Kars projesini ve Hazar denizindeki deniz taşımacılığını, Türkmenistan-Kazakistan ve Çin’in batısına kadar uzanan demir yolu ve otoyollarını da dahil ettiğimizde artık doğu ile batı arasındaki ticaretin önündeki engel tamamen kalkmış oluyor. Biz dünyanın orta vadede nereden nereye gittiğini iyi okuduk ve iyi işlere başladık. Bu işlerin devamı için güven ve istikrara ihtiyacımız var. Türkiye güven ve istikrar sayesinde bu işleri yaptı. Sadece benim başında olduğum bakanlık 300 milyar yatırım yaptı. 100 milyarını sadece bütçeden kullandık. Gerisini proje kendi kendini finanse etti.”

Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım'ın açıklamaları TİFLİS-Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi 7. üçlü koordinasyon konsey toplantısı çerçevesinde resmi ziyaret için Tiflis'e gelen Türkiye Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım basın mensuplarına açıklamalarda bulundu. Yıldırım: "Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi Sona Yaklaşıyor" (<http://www.sondakika.com>).

Azerbaycan Ulaştırma Bakanlığı, BTK kapsamında 2007-2012 yıllarında 431,3 milyon dolar harcama yapıldığı, ayrıca 2012 yılında Azerbaycan tarafının sağladığı 151,5 milyon dolar değerinde kredinin kullanıldığını bildirdi. Raporda, proje kapsamında 2012 yılında Akhalkalaki-Türkiye sınırında 5,2 kilometrelik yeni yolun, Akhalkeleki ve Kartsakhi istasyon binalarının, demiryolunun 101-103. kilometreleri arasında yerleşen 150 metrelik köprünün, Türkiye-Gürcistan sınırındaki 4,2 kilometrelik tünelin inşasının ve uzunluğu 153 kilometre olan Marabda-Akhalkalaki yolunun yeniden yapılandırma işlerinin devam ettirildiği belirtildi (<http://www.rayhaber.com>).

Rus basınında yer alan Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu projesinin ödenek yetersizliği yüzünden durma noktasına geldiği yönündeki haberlerin gerçeği yansıtmadığı bildirildi. Konuyla ilgili yapılan açıklamalarda projenin planladığı şekilde devam ettiği belirtildi. Rus basınında çıkan haberler üzerine ilk resmi açıklama Azerbaycan Ulaştırma Bakanlığı'ndan geldi. Azerbaycan'dan yapılan açıklamaya göre, BTK demiryolu projesinde herhangi bir gecikme yaşanmıyor. Azerbaycan Devlet Petrol Fonu Genel Müdürü Şahmar Mövsumov, BTK projesine 27,1 milyon manat (34 milyon dolar) ayrıldığını belirtti. Mövsumov, sadece projenin Gürcistan bölümünde küçük aksaklıkların yaşandığını kaydetti (<http://www.haberler.com>).

Bu arada Gürcistan'dan yapılan açıklamaya göre, demiryolu projesinde herhangi bir gecikme söz konusu değil. Projenin Gürcistan ayağını yürüten Marabda Karsahi Demiryolu Şirketi'nin genel müdürü Bidzina Bragadze, çalışmaların devam ettiğini açıkladı. Bragadze demiryolunun geçtiği Gürcistan ile Türkiye arasındaki tünelde göçük tehlikesi olduğu için projede bazı değişiklikler yapıldığını ifade etti. Gürcü yetkili bu sebeple de projede bazı gecikmeler olduğunu bunun büyütülmemesi gerektiğini aktardı. Bidzina Bragadze, BTK demiryolu projesinin planlandığı gibi 2012 yılında tamamlanacağını sözlerine ekledi (<http://www.haberler.com>).

Ocak 2007 yılında Gürcistan Dış İşleri Bakanı Gela Bejuasvili ve Ekonomi Gelişme Bakanı Giorgi Arveladze “ABD bankaları BTK projesini finanse etmeyecek, fakat projenin gerçekleştirilmesi için diğer kaynaklar bulundu ve proje muhakkak gerçekleşecek” gibi ifadelerde bulundular (Kavrelisvili, 2011, s. 192).

Başkonsolos Ayhan Süleymanlı, BTK Demiryolu hattının tamamlanmasıyla birlikte Kars’ın ticaret merkezi olabileceğini ve binlerce insanın demiryolu hattında istihdam edileceğini belirtti. Kars’ın Arpaçay ilçesinde bulunan BTK şantiyesinde incelemelerde bulunan Azerbaycan’ın Kars Başkonsolosu Ayhan Süleymanlı, Şantiye Yetkilisi Kayserşah Erdem’den slayt gösterisi eşliğinde bilgi aldı.

BTK Demiryolu hattından kısa rağmen havanın soğuk olmasına rağmen birden fazla bölgede aynı anda çalışmalar yürüttüklerini ifade eden Kayserşah Erdem, BTK hattında aç-kapa ve delme tünellerin büyük çoğunluğunun tamamlandığını kaydetti. Erdem, Türkiye, Gürcistan sınırında tünel çalışmalarının sürdüğünü ve önümüzdeki yıl tünel inşaatının da tamamlanacağını vurguladı. Erdem, “BTK hattında bir takım proje değişiklikleri oldu. 76 kilometre, 79 kilometreye çıkarıldı. 8,5 kilometre delme tünel, bir de aç-kapa tünellerimiz var. 11,5 kilometresi de aç-kapa tünel, büyük çoğunluğu tamamlandı. Güzergâhta çalışmalarımız devam ediyor. İnşallah 2016 yılının sonuna kadar demiryolu hattını bitirmiş olacağız” dedi (<http://www.haberturk.com>).

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Lütfi Elvan, bu yıl sonu Kars-Tiflis-Bakü demir yolu hattını açacaklarını belirterek, “2015 yılında yapımına başlayacağımız bazı önemli projeler var. Adana-Mersin güzergâhını Habur’a kadar bağlayacak olan hızlı demir yolu hattını yapacağız” dedi. Bakan Elvan, demiryolu ulaşımının önemine değinerek, bu yıl yapımına başlanacak olan ve Habur’a kadar uzanan demir yolu hattına ilişkin bilgi verdi. 2015 yılı içinde yapımına başlanacak bazı önemli projeler olduğunu kaydeden Bakan Elvan, bu projelerin özellikle Adana-Mersin güzergâhını Habur’a

bağlayacak hızlı demir yolu hattı olacağını ifade etti (www.ekonomigazetesi.net).

BTK Demiryolu Hakkında Gürcistan'ın Pozisyonu

Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum Projeleri'nden sonra her üç ülkenin gerçekleştirdiği üçüncü büyük proje olan BTK demiryolu; Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan için olduğu kadar bölge için de büyük önem taşıyor. BTK Projesi'nin hayata geçirilmesi ve bu projeleri destekleyen diğer demiryolu projelerinin inşasıyla; Avrupa'dan Çin'e demiryoluyla kesintisiz yük taşınması mümkün hale gelecek (Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu 2016'da açılacak 05.01.2016-<http://www.ensonhaber.com/Bakü-tiflis-kars-demiryolu-2016da-acilacak-2016-01-05.html>). Üç ülke arasında ilişkileri Gürcü uzmanlar her üç ülkenin jeopolitik birliğinden bahsetmektedirler. Ekonomi uzmanı olan Gia Khukhsvili'ye göre "her üç ülkenin ilişkileri çok hızla gelişmekte ve denilebilir ki, her üçü de gelecekte yeni enerji sisteminin güvenli parçasına dönüşmektedirler. Ayrıca Avrupa için Rusya risklerinden vazgeçmek açısından bu koridor tek bir güzergâh olarak kabul edilebilir" (Kavresvili, 2011, s. 193).

Karabakh Today`in Gürcistan basınına dayanarak verdiği bilgiye göre, bu sözleri Gürcistan Cumhurbaşkanı Georgi Margvelashvili ülke parlamentosunda konuşması sırasında söyledi. O, Gürcistan'ın ülkenin ekonomik gelişimi için önem taşıyan transit işlevini sürdürmekte olduğunu söyledi: "Tarihsel yerleşkemiz gerçekleştirilen projeler dolayısıyla önemli coğrafi konumda bulunmaktadır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattı ve İpek Yoluyla ilgili diğer girişimler çok önemli potensiyeldir."

Devlet Başkanı böylesi büyük ölçekli projelerin sadece bölge için değil, genel olarak Avrupa ülkeleri için de büyük önem arz ettiğini söyledi: "Biz bu projelerin ve şu an gerçekleştirilen diğer konuların

hızlı çözümünü için amaca yönelik çalışmalar yapıyoruz. Gürcistan Hükümeti bu yönde somut projeler hazırlamaktadır.” (<http://turkhaber.com.tc>)

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi 7. Üçlü Koordinasyon Konsey Toplantısı için Gürcistan'ın başkenti Tiflis'i ziyaret eden Yıldırım, Gürcistan Ekonomi ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Dimitri Kumsişvili ve Azerbaycan Ulaştırma Bakanı Ziya Memmedov ile ortak basın toplantısını düzenledi. Yıldırım, toplantıda Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi'nde bugüne kadar gelinen noktayı etraflıca değerlendirme fırsatı bulduklarını ifade ederek, projenin yıl sonuna kadar sona ereceğini, 2017 yılında da tren seferlerinin başlayacağını anlattı.

Binali Yıldırım, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi'nin sadece taşımacılık değil aynı zamanda Uzak Doğu ve Çin ile Avrupa arasında kesintisiz hat oluşturması açısından çok önemli olduğunu vurgulayarak, Doğu ile Batı arasında ticaret, kültür ve medeniyet yolu olarak adlandırılan İpek Yolu'nun bundan böyle dostluğa ve kardeşliğe ciddi katkı sağlayacağını ifade etti. (<http://www.haberturk.com>).

APA'nın Gürcistan bürosuna açıklamasında bu ülkenin başbakanının yardımcısı, ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma Bakanı Georgi Kvirikaşvili söyledi. "Fikirleşirik ki, biz yandan bu projenin başarıyla sona ermesine hiçbir engel olmayacak. Biz mutlaka bu yılın sonunda projenin ana bölümünün faaliyet göstermesini sağlayacağız. Olabilir ki, Axalkalaki istasyonunda yapılan çalışmalar biraz zaman gerektirecek, ama sınıra kadar demiryolu faaliyet gösterecek ", diye Bakan söyledi (<http://www.azadliq.az>).

Türkiyenin Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, “Londra’dan Pekin’e kesintisiz bağlantı sağlayacak İpek Yolu Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesini mutabakata bağladık” dedi. Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Dış İşleri Bakanları Üçlü Toplantısı’nda küresel çapta üne sahip bölgesel enerji ve ulaş-

tırma projelerine verdikleri önemi bir daha teyit ettiklerini belirterek, “Bu çerçevede Londra’dan Pekin’e kesintisiz bağlantı sağlayacak İpek Yolu Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesini mutabakata bağladık” dedi. Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Dış İşleri bakanları, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Dış İşleri Bakanları Üçlü Toplantısı"na katılmak üzere Kars'a geldi. Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Azerbaycan Dış İşleri Bakanı Elmar Mammadyarov ve Gürcistan Dış İşleri Bakanı Tamar Beruchashvili, Kars Havaalanı'nda Kars Valisi Günay Özdemir ve Kars Belediye Başkanı Murtaza Karaçanta tarafından karşılandı. Bakanlar daha sonra toplantının yapılacağı DSİ Sosyal Tesisleri'ne geçti. Burada yapılan toplantının ardından üç ülkenin bakanı ortak basın toplantısı düzenledi. Bakan Çavuşoğlu, toplantının oldukça verimli geçtiğini belirterek, “Gerek Azerbaycan ile gerek Gürcistan’la çok boyutlu derin ve özel ilişkilere sahibiz. Azerbaycan ve Gürcistan arasında da aynı şekilde yakın bağlar bulunmaktadır. Bu istişare toplantısında bölgesel konuları, sürdürülebilir barış konularını görüştük. Güven ve sağlam bir zemin oluşturmayı amaçlıyoruz. Geçtiğimiz 8 Haziran 2012’de Trabzon, 28 Mart 2013’te Batum ve 19 Şubat 2014’te Gence toplantılarında alınan kararları gözden geçirdik. Toplantımızda Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum, Bakü-Tiflis-Kars ve TANAP gibi küresel çapta üne sahip bölgesel enerji ve ulaştırma projelerine verdiğimiz önemi bir daha teyit ettik. Bu çerçevede Londra’dan Pekin’e kesintisiz bağlantı sağlayacak İpek Yolu Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesini mutabakata bağladık” dedi (<http://www.iha.com.tr>).

Avrupa ile Asya arasındaki ulaştırma koridorlarından en kesitirme olan ve Orta Koridor olarak adlandırılan koridorun em önemli halkası Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu projesinde inşaat çalışmaları da tüm hızıyla devam ediyor. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye açısından çok önemli olan proje ile bölge, sosyo ekonomik olarak kalkınacak, turizmin yanı sıra ticaretin geliştirilmesi de sağlanmış olacak. Ayrıca, BTK demiryolunun tamamlayıcısı niteliğindeki Kars Lojistik Merkezi uygulama projeleri tamamlanmak üzere olup, TCDD Genel

Müdürü İsa Apaydın yapım ihalesine Temmuz ayında çıkılacağını söyledi. Lojistik merkezin tamamlanması ile hem istihdam sağlanacak hem de bölgenin ticaret hacmi artacak (<http://www.trenhaber.com>).

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım, Azerbaycan Demiryolu İdaresi Bakanı Cavid Gurbanov, Kars milletvekili Ahmet Arslan ve ilgili temsilcilerin katıldığı toplantıda "Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu projesini" değerlendirdiler. Bakan Binali Yıldırım, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin ortaklaşa yürüttüğü Bakü-Kars-Tiflis Demiryolu Projesi'nde hedeflerinin, hattı bu yıl sonuna kadar tamamlayıp tren yürütme olduğunu belirtti. Yıldırım, Bakü-Kars-Tiflis Demiryolu Projesi'nin Türkiye ile Kafkasya, Orta Asya ve hatta Çin'e ve Uzak Doğu'ya kadar uzanan tarihi İpek Yolu'nun günümüzün modern teknolojiyle demir ağlarla birbirine bağlanması projesi olduğunu söyledi. Projenin, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin ortaklaşa yürüttüğü en önemli ulaşım projelerinden biri olduğunu dile getiren Yıldırım, projeye fiilen 2008'de başlandığını ve bugüne kadar çalışmaların devam ettiğini bildirdi. Yıldırım, "Hedefimiz projeyi, bu yıl sonuna kadar mutlaka tamamlayıp, tren yürütmektir" dedi. Çalışmaların Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'da eş zamanlı yürütüldüğünü anlatan Yıldırım, projenin tamamlanma ortalamasının Türkiye'de yüzde 80 olduğunu kaydetti. Mevsimle birlikte üstyapı, sinyalizasyon ve elektrifikasyon işlerini tamamlayacaklarını, gerekli lojistik merkezi ve durakları bitirmek suretiyle projenin açılışını gerçekleştireceklerini dile getiren Yıldırım, projenin sadece Türkiye'yi, Gürcistan'ı ve Azerbaycan'ı bağlayan bir demiryolu projesi olmadığını kaydetti. Yıldırım, projenin, bölge ülkeleri arasındaki dostluğu ve kardeşliği pekiştireceğini, ticari ve diğer ilişkileri de geliştireceğini bildirdi. Yıldırım, bölgede önemli bir görev ifa edecek projeye Azerbaycan ile Türkiye arasında ilk defa kesintisiz demiryolu bağlantısının tesis edileceğini belirterek, "İlk etapta 1 milyon yolcu, 6,5 milyon ton yük. Ama önümüzdeki 10 yıl içinde 3 milyon yolcu, 15-17 milyon ton yüke ulaşacak bir potansiyel

mevcuttur. Bu sene proje için kritik bir yıl, mutlaka her üç tarafta da yolun eksikliklerinin zaman kaybetmeden tamamlanması gerekiyor. Üç ülkenin devlet başkanları, başbakanlarıyla yolun açılışını gerçekleştireceğiz" ifadesini kullandı. Kars Milletvekili Ahmet Arslan; Bakü-Kars-Tiflis Demiryolu Projesinin Kafkasya bölgesi için çok önemli olduğunu, özellikle Kars'ın bölge için bir kavşak haline gelmesine ve Kars'a kurulacak olan lojistik merkezi ile daha anlamlı hale geleceği, ulusal ve bölgesel istihdam ve ticaret hacminde büyük sıçramaların yaşanacağını belirterek, Bakan Yıldırım'a projeye destek ve katkılarında dolayı Kars'lı hemşerileri adına teşekkür etti (www.Milliyet.com.tr/Karshaberleri).

"Azerbaycan Demiryolları" başkanı Javid Gurbanov verdiği röportajda: Gelecekte demiryolu koridoru Bakü-Tiflis-Kars (BTK) yük taşıma hacmi yılda 17 milyon tona olacaktır. "Projenin Gürcistan kısmının sadece küçük ayrıntılar kalmıştır. Bundan sonra 2016 yılı sonunda tamamen hazır olacaktır. Gürcistanda Akhalkaleki-Tiflis 183 km'lik bölümünde iş neredeyse tamamlandı" dedi (<http://www.vestikavkaza.ru>).

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesinin stratejik önemi ve bölgesel yansımaları aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir: - Projenin gerçekleşmesiyle Avrupa'yı Anadolu ve Güney Kafkaslar üzerinden Orta Asya, Uzak Doğu ve Güney Asya'ya bağlayacak ve "demir ipek yolu" adlanan kesintisiz demiryolu ağı ortaya çıkacaktır. BTK projesi "Marmaray" projesinin de tamamlanmasıyla Trans Avrupa ve Trans Asya demiryolu ağlarının birleştirilmesini, Hazar Denizi geçişli tren-feribot hatları ile Kazakistan ve Türkmenistan'a olan bağlantısıyla, Avrupa ve Türkiye'nin Orta Asya, Uzak Doğu ve Güney Asya'ya kesintisiz demiryolu erişimini sağlayacaktır (<http://www.mot.gov.az>).

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesinin tamamlanmasından sonra Bakü'den hareket eden yüklerin 1 güne Kars'a, 2.5 güne ise İstanbul'a varması planlanmaktadır ki, bu da BTK demiryolunun al-

ternatiflerinden daha avantajlı olacağını göstermektedir. BTK bölgede Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı asılsız iddialarda bulunan Ermenistan'ın jeopolitik ve jeoekonomik önemini azaltmakla birlikte, onun Güney Kafkaslar'da daha da marjinalleşmesine hizmet edecektir. Projenin Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında özel politik bağların gelişiminde yeni bir adım olduğunu kaydeden Samuel Lussac'a göre bu, aynı zamanda Ermenistan'ın Güney Kafkaslar'da daha da marjinalleşmesine hizmet edecek ve sonuçta bölgede bir tarafta Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin, diğer tarafta ise Rusya, Ermenistan ve İran'ın bulunduğu yeni jeopolitik eksen oluşturulacaktır (Samuel; 2008, s. 36).

BTK projesi yalnızca Ermenistan'nın izolasyonunu derinleştirmekle kalmayacak, aynı zamanda da Ermenistan tarafından izolasyona alınmış Nahçıvan'ın daha güvenli bir demiryolundan Bakü'ye bağlanması için önemli bir imkân sunacaktır. Gürcistan'ın Eski Cumhurbaşkanı Saakashvili'nin "jeopolitik devrim" olarak adlandırdığı BTK projesi, artık gündemde olan Kars-Iğdır-Nahçıvan demiryolu bağlantısının da yapılmasıyla Ermenistan'ın izole ettiği Nahçıvan'ın Kars üzerinden Azerbaycan ve Avrupa'ya demiryolu bağlantısını sağlayacaktır (Bağırzade.2014. s 14).

Kars Ticaret Odası Başkanı Fahri Ötegen ile keyifli bir röportajında şöyle söylemiştir: Öncelikli hedefimiz Oda/Borsa Akreditasyon sürecini tamamlamak ve üyelerimize sunulan hizmet kalitesini beş yıldızlı seviyesine çıkarmaktır. İlimizde faaliyet gösteren firmalara dış ticaret eğitimleri vermek ve firmalarımızın Gürcistan üzerinden Rusya ve Kafkasya, Azerbaycan üzerinde Orta Asya ve İran pazarına açılmalarını sağlamaktır. Yine ilimiz ticaretinin geliştirilmesi adına üyelerimizin yatırım olanaklarını kolaylaştırmayı ve girişimcilik, bilincinin yerleşmesine öncülük etmeyi planlamaktayız. İlimize özgü ürünlerin patent ve coğrafi işaret çalışmalarına öncülük ederek ürünlerimizin reklamını yapmayı hedeflemekteyiz. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı ve Çıldır Aktaş Sınır Kapısı'nın ilimize kazandıracığı ticarî potansiyeli iyi analiz edip bu alanda üyelerimizin önünü açacak

girişimlerde bulunmayı planlamaktayız. İlimiz için büyük öneme sahip olan Lojistik Merkezi Projesi ile ilgili girişimlerimizi sürdürerek en kısa sürede projenin başlamasına öncülük etmeyi hedeflemekteyiz (www.ekonomigazetesi.net).

Kars-Ahalkalaki-Tiflis-Bakü demiryolu, Azerbaycan'ı Avrupa'ya doğrudan bağlayacak olan bir hattır. Projenin tamamlanarak hattın faaliyete başlaması durumunda ilk yıl yük taşıma hacmi 2-3 milyon ton arasında olacaktır. Daha sonra ise rakam 5-8 milyon tona yükselecektir. Sözkonusu demir yolu hattının faaliyete başlaması ve bu hattın Avrupa ve BDT ülkelerinden gelen yükleri İran üzerinden Hindistan'a taşıyan “Kuzey-Güney” ulaşım koridoru ile birleştirilmesi durumunda, demir yolu ile yük taşıma hacmi 15-20 milyon tona varacaktır. Neticede demir yolu hattı, en az petrol boru hattı kadar stratejik öneme de sahip olacaktır (Kafkas Üniversitesi Sürekli Gelişim Merkezi İş Dünyası Haber Bülteni, Özel Sayı, Bakı).

BTK Demiryolu Hakkında Ermenistan'ın Pozisyonu

Bilindiği gibi, Avrupa-Asya demiryolu ağı Türkiye üzerinden Ermenistan'a gelmekte ve Ermenistan'da üç kola ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi (Kars-Gümrü-Ayrum-Marneuli-Tiflis yoluyla) Gürcistan'a; ikincisi (İçevan-Kazakh-Bakü yoluyla) Azerbaycan'a; üçüncüsü (Kars-Gümrü-Erivan-Nahçıvan-Meğri-Bakü yoluyla) Azerbaycan'a ulaşmaktadır.

Azerbaycan-Ermenistan Savaşı sırasında Türkiye'nin Ermenistan sınır kapılarını (Alican Karayolu Sınır Kapısı ve Akyaka Demiryolu Sınır Kapısı) 1993 Nisan'ında kapatması, Ermenistan üzerinden demiryolu ile eski Sovyet cumhuriyetlerine bağlanan Türkiye'nin doğrudan demiryolu bağlantısının kesilmesine yol açmıştır. Bu nedenle, Avrupa-Asya demiryolu ağı halen kullanılamamaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Ermenistan'dan Gürcistan'a; Gürcistan üzerinden Rusya Federasyonu ve Azerbaycan'a; Rusya Federasyonu ve Azerbaycan üzerinden Ukrayna'ya, Orta Asya'ya (Kazakistan, Türkmenistan, Öz-

bekistan, Kırgızistan, Tacikistan) ve Çin'e bu yollar üzerinden ulaşamaz hale gelmiştir. Türkiye ile Orta Asya ve Çin arasında demiryolu taşımacılığı İran üzerinden gerçekleşmektedir.

Türkiye-Ermenistan sınırının kapalı olmasından dolayı doğu-batı koridorunu oluşturan Avrupa-Asya demiryolu ağını kullanamayan Ermenistan ise demiryolu ile dünyaya açılımını sadece İran üzerinden gerçekleştirmek zorunda kalmaktadır. Çünkü Ermenistan, 1992 Abhaz-Gürcü Savaşı'ndan beri kapalı olan ve kuzey-güney koridorunu oluşturan Rusya Federasyonu-Abhazya-Gürcistan-Ermenistan güzergâhını da kullanamamaktadır (www. Hurriyet.com.tr).

Bakü-Tiflis-Kars Demiryolunun Ermenistan`dan geçmemesi ve Ermeni lobisinin çalışmaları sonucu, ABD Kongresi ABD finans kuruluşlarının projeye desteğinin önünü kesmiştir. 12 Temmuz 2005`te ABD Kongresi`nde kabul edilen karar Ermenistan`ı bölgesel projeden izole ettiği için BTAK`ya finansal destek vermeyi yasaklamıştır. Bu nedenle transit ülkeler projeyi kendileri finansal olarak desteklemek zorunda kalmıştır ([http:// thomas.loc.gov](http://thomas.loc.gov)).

Avrupa ve Asya konularında ABD Devlet Sekreter Yardımcısı olan Metyu Brayza proje hakkında ABD'nin yaklaşımlarını şöyle açıklamıştır: “Washington bölgenin bütün ülkelerini birbirine bağlayan bu tip projelerin desteklenmesine, dolayısıyla BTD projesine karşı çıkıyor”. Amerikalı diplomata göre var olan demiryolunun geliştirilmesi ve Ermenistan üzerinden geçerek Gürcistan'ın ve Türkiye'nin birbirine bağlanması daha mantıklı olabilirdi. Aynı Brayza: “ABD BTAK demiryolu inşaatını tabi ki yasaklayamaz. Eğer Azarbeycan, Gürcistan ve Türkiye demiryolunun inşaatını istiyorlarsa, ABD buna karşı çıkamaz” şeklinde görüşlerini de belirtmiştir (Kavrelişvili; 2011, s. 192-193).

Sonuç

Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum Projeleri'nden sonra her üç ülkenin gerçekleştirdiği üçüncü büyük proje olan BTK

demiryolu; Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan için olduğu kadar bölge için de büyük önem taşıyor. BTK Projesi'nin hayata geçirilmesi ve bu projeleri destekleyen diğer demiryolu projelerinin inşasıyla; Avrupa'dan Çin'e demiryoluyla kesintisiz yük taşınması mümkün hale gelecek. BTK demiryolu hattı Azerbaycan'ın başkenti Bakü şehrinde Gürcistan'ın Tiflis ve Ahılkelek şehirlerinden geçerek Türkiye'nin Kars şehrine ulaşacak. Boğaz Tüp Geçişini sağlayan Marmaray projesi ile de entegre çalışacak BTK'yla orta vadede yıllık 3 milyon ton yük taşınması hedefleniyor. BTK Demiryolu hattının tamamlanmasıyla birlikte Kars Doğu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olacak ve binlerce insan demiryolu hattında istihdam edilecek.

İstanbul Boğazında sürdürülen Marmaray Projesi'nin de tamamlanmasına paralel olarak, Bakü-Tiflis-Kars Kesintisiz Demiryolu Projesi hayata geçirildiğinde Avrupa'dan Çin'e demiryoluyla kesintisiz yük taşınması mümkün hale gelecek. Böylece Avrupa ile Orta Asya arasındaki yük taşımalarının tamamının demiryoluna kaydırılması planlanmaktadır. Ayrıca proje Türkiye'nin tarihten aldığı kültürel ve tarihî mirası ile Kafkasya ve Orta Asya'daki bölge ülkelerle yakınlaşmasına, ekonomik olarak bakıldığında ise bölgede bulunan doğalgaz ve petrol yataklarına kolay ulaşımına bölgenin dünya'ya Türkiye üzerinden açılması açısından önemli bir proje niteliğindedir.

Bakü-Tiflis-Kars Kesintisiz Demiryolu hattının tamamlanması ile Türkiye bölgeden tarihten aldığı kültürel ve tarihi mirası ile bağları güçlenecek, ekonomik olarak ise bölgeye üç farklı güzergâh ile ulaşan Türkiye'nin son zamanlarda bölgede artan inşaat sektöründeki yeri de artacaktır. Enerji açısından ulaşımı ve alımı daha da ucuzlayacaktır. Bölge açısından ise Sovyetler Birliği sonrası dünya piyasasına zaten açılmıştı, ancak hattın tamamlanması ile bölge bir koridor görevi üstlenen Türkiye üzerinden ulaşacaktır. Böyle bir yolu kullanması ile bölge ülkeleri kolay bir şekilde kendisine iktisadî bir kalkınma sağlayacaktır. Türkiye ise ulaşımdan enerji kaynağına kolay

bir şekilde ulaşması ile iktisadî olarak kalkınacaktır. Bunların yanında yüzyıllar boyu birbirine uzak kalan ve aynı milletten olan diğer devletlerle ilişkileri de artarak güçleneceğine inanmaktayız.

Bakü-Tiflis-Kars Kesintisiz Demiryolu Hattı Projesi, Türkiye ile Gürcistan arasında doğrudan demiryolu bağlantısı kurmak ve mevcut demiryolu hattıyla Gürcistan üzerinden Türkiye ile Azerbaycan, Orta Asya, Çin ve Moğolistan arasında demiryolu bağlantısı oluşturmak amacını taşımaktadır. Kazakistan ve Çin'in de dahil olduğu projede enerji kaynaklarının dünyaya ulaşımı sağlanırken, uluslararası ulaşımında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan ülkeleri önemli bir avantaj elde edecektir.

KAYNAKÇA

Bağırzade, Elşen, **Azerbaycan-Türkiye Ortak Ekonomik Projeleri ve Bölgesel Yansımaları. Eko Avrasya. Azerbaycan-Türkiye Ortak Ekonomik Projeleri ve Bölgesel Yansımaları.** 2014.2 www.ekoavrasya.net

Çelikpala, Mitat ve Veliyev, Cavid, **Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği.** Police Brief. Mart 2015 No 3.

Kavrelişvili, Roin, **Günümüz Gürcü Basınında Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu İnşaatı.** Karadeniz Black Sea-Черное Море) Yıl 2011/3 Sayı 12.

Küçükyıldız Cihan, “Modern İpek Yolunda Bakü-Tiflis-Kars Kesintisiz Demiryolu Hattı Projesi”. **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Turan-Sam (TURAN-CSR) Yıl: 2012 C 4 S 16

Purta, Fırat; editör: Murat Yılmaz. **Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi: Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri.** Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2011

Samuel, Lussac, “The Bakü-TbilisiKars Railroad and Its Geopolitical Implications for the South Caucasus”, **Caucasian Review of International Affairs**, Vol. 2(4) – Autumn- 2008.

Marmaray ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ile Pekin-Hamburg arası 12 güne düşüyor! 01.07.2013 - 10:13 / www.emlaktasondaka.com

“T.C. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Azerbaycan'ı Ziyaretinin Önemi Ve Yeni Döneme İlişkin Beklentiler”, **Kafkas Üniversitesi Sürekli Gelişim Merkezi İş Dünyası Haber Bülteni**, Özel Sayı, Bakı.

Kafkasya ve Orta Asya. **Haber Bülteni.** 25 Temmuz 2008

Azerbaycan Petrol Fonu. http://www.oilfund.az/az_AZ/layihe-ler/baki-tbilisi-qars-demir-yolu.asp

Bakan Yıldırım: “Bakü-Tiflis- Kars Demiryolu Projesi Milyar Dolarla İfade Edilen Bir Proje” <http://www.haberx.com/Teknoloji-Haberleri> **12.02.2016**

“Ak Parti Kars Milletvekili Ahmet Arslan’ın BTK Demiryolu Hattı Açıklaması”. <http://www.hedefhalk.com> . 06.02.2016

“Binali Yıldırım’dan Demiryolu Müjdesi”, 21 Ekim 2015. Ceren Atmaca-Sinan Yeniçer. <http://www.ihacom.tr/haber-binali-yildirimdan-demir-yolu-mujdesi-505498/>

“Bakü Tiflis Kars Demiryolu Projesinde Sona Gelindi”, 27 Nisan 2016 Çarşamba. <http://www.trenhaber.com/gundem/Bakü-tiflis-kars-demiryolu-projesinde-sona-gelindi-h314.html>

<http://www.sondakika.com/haber/haber-yildirim-Bakü-tiflis-kars-demiryolu-projesi-sona-8151526/> 12.02.2016

“Bakü Tiflis Kars Demiryolu Projesi İçin 431,3 Milyon Dolar Harcandı” <http://www.rayhaber.com/2013/Bakü-tiflis-kars-demiryolu-projesi-icin-4313-milyon-dolar-harcandi/>

“Bakü -Tiflis- Kars Demiryolu Projesi Zamanında Tamamlanacak”, <http://www.haberler.com/Bakü-tiflis-kars-demiryolu-projesi-zamaninda-haberi.03.08.2009>

“Bakü Tiflis Kars Demiryolu Hattı'nda Son Durum Ne?”, 03 Aralık 2015 Perşembe, <http://www.haberturk.com/ekonomi/ekonomi/haber/1161781-Bakü-tiflis-kars-demiryolu-hattinda-son-durum-ne>

“Dev proje için Tarih Verildi! Ekonomi Gazetesi”, 7 Mart 2015 www.ekonomigazetesi.net

“Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi Asyayla Avrupa Arasında Yüklerin Taşınmasının Zamanını İyice Azaltacak”, Gürcistan Devlet Başkanı 03 Şubat 2016 Çarşamba. <http://turkhaber.com.tc/Bakü-tiflis-kars-demiryolu-projesi>

“Bakü Tiflis Kars Demiryolu Projesinde Sona Gelindi”, 27 Nisan 2016 Çarşamba. <http://www.trenhaber.com/gundem/Bakü-tiflis-kars-demiryolu-projesinde-sona-gelindi-h314.html>

“Bakü-Kars-Tiflis Demiryolu Projesi 2016’da tamamlanacak”, [www.Milliyet.com.tr/Kars haberleri](http://www.Milliyet.com.tr/Kars_haberleri)

Пропускная способность БТК может составить 17 млн т в год- глава АЖД. <http://www.vestikavkaza.ru/news>

AR Neqliyyat Nazirliyi “Bakı-Tbilisi-Qars”, <http://www.mot.gov.az>. 21.01.2014

“Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi ve Beklentileri”, Hürriyet Haber. 15 Kasım 2007. [www.Hurriyet.com.tr/kars-tiflis-Bakü demiryolu projesi ve beklentileri](http://www.Hurriyet.com.tr/kars-tiflis-Bakü-demiryolu-projesi-ve-beklentileri)

South Caucasus Integration and Open Railroads Act of 2005, 20 Temmuz 2005, Library of Congress. [http:// thomas.loc.gov/cgi-bin/query](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query).

“The Tbilisi Declaration” On Common Vision for Regional Cooperation’, Civil.ge/eng, 21 Ocak 2015, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=14588>

1918-1920 YILLARINDA AZERBAIJAN BASINI

Dilaver AZİMLİ*

ÖZET

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mevcut olduğu yıllarda (1918-1920) 400 kadar gazete ve dergi yayınlanmıştır. Toplam yirmi üç ay sürmüş olan bu Cumhuriyetin siyasî, sosyal, kültürel, ahlaki, başka bir deyişle, sosyo-ekonomik ve manevi yaşam tarzı bu yılların periyodik basınında yer almıştır. Gerçekten süreli yayınlar 1918-1920 yıllarında Azerbaycan hayatının canlı salnamesi, belgesel tarihi yadigarı gibi bize ulaşmıştır. O yıllarda (basının differensiasiyası süreci) - çeşitli zümrelerin çıkarlarına göre sınıflandırılması da mevcuttu. Örneğin, gençlere mahsus “İttifakı-Mütellimin”, “Gençler sedası”, “Gençlik yurdu”, öğrenci ve öğretmenlere ait “Ofkari – Mütellimin”, sanat adamlarına ait “Övrəqi – nefise” “Medeniyyet” gibi gazeteler yayınlanıyordu. Müsavat Partisinin "Musavat" adlı gazetesi yayınlanıyordu. “İnsanlara hürriyet, milletlere müsavat” sloganı ile çıkan bu yayın organının en aktif çalışanı M.E.Resulzade ve Ahmet Hamdi idi. “Müsavat” kapandıktan sonra onun yerine "İstiklal" gazetesi yayınlandı. İlk sayısı 1919 yılında çıkan gazetenin 2 yılda 51 sayısı yayınlandı. Gazetenin amacı Azerbaycan istiklalini savunmak ve korumak idi. 1918-1920 yılları arasında milli tanıtımın ön sıralarında "Azerbaycan" gazetesi gidiyordu. Halkın milli ideallerini bu dönemde bu gazete tam genişliği ile temsil ediyordu. 1918-1920 yıllarında Azerbaycan siyasî tanıtımının en parlak örnekleri Memmet Emin Resulzade'nin kalemine aitti. Onun siyasî tanıtımları XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan halkını milli-özgürlük idealleri ile terbiyelendirmekde büyük tebliğati yürürlüğe sahipti. 1918-1920 yıllarında Azer-

* Doç.Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAIJAN, d-azimli@rambler.ru

baycan'da ister milli, isterse de bolşevik cephesine ait tanıtımcılar satirik üslubtan da kullanıyorlardı. Bu yılın "Şeypur" ve "Zembur", "Tartan-partan" ve "Meşal" adlı dergilerinde satirik tanıtım avantaj oluşturuyordu. En önemli nedeni ise, 1918-1920 yıllarının ağır maddî ve manevî hayat koşullarındaki önemli sosyal ve toplumsal faciaları yansıtmak görevini yerine getirmek için basının kahkaha ve istehzaya değil, ciddi söze, delilli, ispatlı propagandasına ihtiyaç olmasıydı. Siyasî, felsefî ve sanatsal publisistika XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da gergin, karmaşık siyasî-sosyal yaşamı, onun tarihî manzarasını yansıtmak için iyi imkânlarla sahipti.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, basın

AZERBAIJANI PRESS IN 1918-1920**ABSTRACT**

400 newspapers and magazines have been published during the existence years of Azerbaijan Republic.(1918-1920) Social, political, cultural, moral, in other hand, socio-economic and spiritual lifestyle of the republic has been reflected in periodical press in these years. Indeed periodical press in 1918-1920, has come to us as historical relic and documentary. In those years (the press in the process of differentiation) – there was classification in the interests of classes was available. in the interests of different classes in the classification. For example, "Ittifaqi-mutallimin", "Voices of Youth", "Youth Hostels" were published for young people, "Afkari-mutallimin" was published for teachers and students, "Ovraqi-nafisa", "Culture" were published for artists. "Musavat" has been published as a newspaper of Musavat Party. The most active collaborators of this newspaper were M.A.Rasulzadeh and Ahmed Hamidi with "Freedom for people, Musavat for nations" slogan. After some period "Musavat" was closed and "Independence" has been published instead of this newspaper. The first issue of newspaper was published in 1919 and total 51 issues was published during 2 years. The main aim of newspaper was to defend and protect independence of Azerbaijan. In 1918-1920, "Azerbaijan" newspaper was leader newspaper in Azerbaijan Republic. In 1918-1920, the most striking examples of the political publicity belonged to Rasulzadeh's pen. His political essays had great power to train for the ideals of national liberation Azerbaijan. Either national or Bolshevik publicists used satirical style in their articles in 1918-1920. In these years, satirical style prevailed following newspapers and magazines: "Sheypur" and "Zambur", "Tartan-partan", "Mashal". The main reason was that, in these years for showing the most important social and public tragedies hard conditions in 1918-1920, press needed strong arguments, not irony or mockery. Political, philosophical and

literary journalism had indispensable opportunities to show complex political and social life in Azerbaijan Republic.

Key Words: Azerbaijan, press

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne kadarki yıllarda ve mevcudiyeti sırasında (1918-1920) ülke topraklarında 400 kadar gazete ve dergi yayınlanmıştır. Toplam yirmi üç ay sürmüş bu Cumhuriyetin siyasî, sosyal, kültürel, ahlaki, bir sözle, sosyo-ekonomik ve manevi yaşam tarzı işte bu yılların periyodik basınında yer almıştır. Demokratik ilkeler üzerinde kurulmuş Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsız ve özgür gazetecilik gerekliliğini anlayarak bu alanda bir takım kanun ve kararname kabul etti. İlk kez Azerbaycan okuyucusu özgür sözün, özgür basının nefesini duydu. Her şeyi çok büyük zorluklarla elde eden Cumhuriyet liderleri bu alanda da büyük zorluklarla karşılaştılar. İleri görüşlü liderler özgür kelimeye ulaşmak için uzun yıllar mücadele ettiler, takiplere, hakaretlere, sürgünlere maruz kaldılar. Ama amaçlarından, amellerinden dönmədiler ve Cumhuriyet döneminde buna nail oldular. Onlardan da önce özgür söz için mücadele veren klasiklerden faydalandılar, onların arzularını gerçekleştirdiler (6, 43). 1918-1920 yıllarına ait devlet arşivinde muhafaza edilen belgeler üzerindeki bilimsel araştırmalardan anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Azerbaycan jurnalistikasının gelişmesi için hukuki altyapının oluşturulması yönünde önemli çalışmalar yapmıştır. Basınla ilgili parlamentoda uzun süren tartışma ve anlaşmazlıkları tam gerçekliği ile yansıtan parlamento materyallerinden de görmek mümkündür. Basına dair verilen emir ve gösterişlerin, yasa ve kararların geniş konulara dokunması yapılan işin ciddiliyinden haber veriyordu. Bu belgeler arasında kendisinin siyasî-hukuki ve sosyo-kültürel önemine göre özel dikkat çeken "Basın Hakkında Nizamname"dir. Nizamname 1919 yılının Ekim ayının 30'unda parlamento oturumunda kabul edilmiştir.

Nizamname 2 bölümden (birinci bölüm 20 bend, ikinci bölüm 3 bend) oluşur. Basın nizamnamesinin metni "Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetinin exbari" gazetesinde bütün olarak yansıtılır (6, 48). Böylece, 1919 yılı 30 Ekimde Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından kabul edilen basın hakkında nizamname, ülkede kitlevi iletişim araçlarının etkinliğini düzenleyen ilk yasal eylem oldu. Tüm

bunların sonucudur ki, süreli yayınlar 1918-1920 yıllarında Azerbaycan hayatının canlı salnamesi, belgesel tarihi yadigârı gibi bize ulaşmıştır. O yıllarda (basının differensiasiyası süreci) - çeşitli zümrelerin çıkarlarına göre sınıflandırılması da mevcuttu. Örneğin, gençlere mahsus “İttifakı-Mütellimin”, “Gençler sedası”, “Gençlik yurdu”, öğrenci ve öğretmenlere ait “Ofkari-Mütellimin”, sanat adamlarının “Övregi-nefise”, "Medeniyyet" gibi yayın organları vardı. Müsavat Partisinin “Müsavat” adlı gazetesi yayınlanıyordu. “İnsanlara hürriyet, milletlere müsavat” sloganı ile çıkan bu yayın organının en aktif çalışanı M.E. Resulzade ve Ahmet Hamdi idi. “Müsavat” kapandıktan sonra onun yerine "İstiklal" gazetesi yayımlandı. İlk sayısı 1919 yılında çıkan gazetenin 2 yılda 51 sayı yayımlandı. Gazetenin amacı Azerbaycan istiklalini savunmak ve korumaktı. 1918-1920 yılları arasında milli publisistikanın ön sırasında "Azerbaycan" gazetesi gidiyordu. Halkın milli ideallerini bu dönemde işte bu gazete tam genişliği ile temsil ediyordu. 1918-1920 yıllarında Azerbaycan siyasî publisistikasının en parlak örnekleri Mehmet Emin Resulzade'nin kalemine aitti. Onun siyasî publisistikası XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan halkını milli-özgürlük idealleri ile terbiyelendirmekte büyük öneme sahipti. 1918-1920 yıllarında Azerbaycan'da ister ulusal, ister bolşevik cephesine ait publisistler satirik üslupta kullanıyorlardı. Bu yılın "Şeypur" ve “Zembur”, “Tartan-partan” ve “Meşal” adlı dergilerde hiciv publisistikası avantaj oluşturuyordu. En önemli nedeni ise, 1918-1920 yıllarının ağır maddi ve manevi hayat koşullarındaki önemli sosyal ve toplumsal faciaları yansıtmak görevini yerine getirmek için basının kahkaha ve istehzaya değil, ciddi söze, delilli, ispatlı propagandasına ihtiyaç olmasıydı. Siyasî, felsefî ve sanatsal publisistika XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da gergin, karmaşık siyasî-sosyal yaşamı, onun tarihî manzarasını yansıtmak için iyi imkânlarla sahipti.

Azerbaycan Cumhuriyeti dönemini kapsayan yayın organlarının taşıdıkları fikirler gibi, içerikleri de birbirinden farklıydı. Basın tarihimizin araştırmacıları, filoloji doktoru İslam Ağayev bu dönemi kapsayan kitle iletişim araçlarını aşağıdaki gruplarda sınıflandırır:

- Azerbaycan Cumhuriyeti düşüncelerini tebliğ eden ulusal basın;
- Milli hükümete muhalefette olan Bolşevik ideyalı basın;
- Azerbaycan Bolşevik basını ile muhalefette olan basın;
- Azerbaycan'ı toprak yönünden parçalayıp Ermenistan'la birleştirmek için mücadele eden basın;
- Kendini tarafsız adlandıran, hiçbir siyasî partiye mensup olmayan informatik gazete ve dergiler.

1918-1920 yıllarında sadece Bakü'de değil, Gence'de, Şuşa'da, Tiflis'te, İrevan'da ve diğer bölgelerde basılan matbu organlarda sadece Azerbaycan Türk dilinde değil, Rus, Ermeni, Fars, Polonya, Gürcü ve Alman dillerinde de yayın yapılıyordu (5, 127).

Cumhuriyet döneminin geniş açıklaması S. Rüstemov-Tohidi'nin basınla ilgili araştırmalarında da kendine geniş yer bulmuştur. S. Rüstemov-Tohidi'nin düzenlediği "Azerbaycan periyodik basını (1875-1990)" (4) kitabında Azerbaycan'ın kuzey ve güneyinde Arap alfabesiyle bırakılmış ve Bakü'nün kütüphane ve arşivlerinde nüshaları tutulan periyodik basının geniş tanıtımı verilmiştir. Yazarın düzenlediği katalog periyodik basının kronolojik, coğrafi, şahıs isimleri, köken ve Azerbaycan basınının gelişim evrelerini yansıtan göstergelerin yanı sıra örnekleri elde edilmeyen Azerbaycan yayın organlarının listesi de dâhil edilmiştir. Yazar haklı olarak yazıyor ki, "bu zamana kadar Azerbaycan periyodik basınına dair bazı bibliyografik veriler yayımlanmıştır. Azerbaycan'ın Kuzeyinde bu alanda en kapsamlı ve önemli işi araştırmacı Nazim Ahundov görmüştür." "Azerbaycan'da süreli yayınlar, 1832-1920" (Bakü, 1965) ve "Azer-

baycan periyodik basını, 1832-1920" (Bakü, 1987). Bibliyografilerinde Nazim Ahundov ilk kez büyük bir dönemi kapsayan ve Kuzey Azerbaycan'da Azerbaycan, Rus, Ermeni, Gürcü, Polonya ve Alman dillerinde yayınlanmış 400'den fazla yayın organı hakkında bilgi toplamış ve sistemli şekilde yayınlamıştır (4, 7).

S. Rüstemov-Tohidi Azerbaycan periyodik basınının gelişim aşamalarını tasnif ederek 9 döneme ayırır:

- 1.Azerbaycan basınının oluşması-1875-1895;
- 2.Azerbaycan basınının teşekkülü-1896-1905;
- 3.Azerbaycan basını devrimci yükseliş yıllarında-1906-1912;
- 4.Azerbaycan basını irtica yıllarında-1913-1916;
- 5.Azerbaycan basını milli-özgürlük hareketleri döneminde-1917-1920;
- 6.Azerbaycan basını diktatörlük döneminde-1921-1940;
- 7.Azerbaycan (güney) basını demokrasi ve özgürlük mücadelesi döneminde-1941-1946;
- 8.Azerbaycan (güney) basınının tenezzül devri- 1947-1978;
- 9.Azerbaycan (güney) basınının canlanma dönemi-1979-1990 (3, 37-47).

Bizim için bu belgede temel 1918-1920 yılları tutuyor. S. Rüstemov da 1917-1920 yılları aşamasını Azerbaycan basın tarihinde ikinci Rönesans olarak adlandırır. Birinci Rönesans dönemi ise 1906-1912 yıllarına aittir.

Aslında, 1918-1920 yılları basının gelişme tarihinde zirve dönemidir. Kendi denemelerinde S. Rüstemov-Tohidi Azerbaycan periyodik basınının kronolojik göstericisinde 1918-1920 yıllarında Azerbaycan (Kuzeyde ve Güneyde) ve Azerbaycan dışında yayınlanmış 65 yayın organının ismini gösterir. Bunlara "Açlg söz" (1915-1918), "Azerbaycan füqerası" (1920-1921), "Al bayrak" (1918-1920), "Bakü

civarı işçi, asker, denizci kurulu exbarı" (1918), "Hürriyet" (1918), "Hürriyet" (1919-1920), "Hümme" (1917-1920), "Halk sözü" (1919), "Doğru yol" (1919-1920), "Rehber" (1919), "Zahmet hayatı" (1919), "Zahmet sedası" (1917-1918), "Zahmet sedası" (1919), "Zenbur" (1918-1920), "Sedayi-İran" (1920), "Sedayi-millet" (1919), " Sedayi-millet" (1919) (Batumi'de yayımlanmıştır), "Şeypur" (1918-1919), "Ekinçi" (1918), "Ekinçi ve fehle" (1919), "Ofkari-Mütellimin" (1919-1921), "Füqera sedası" (1919-1920), "Komünist (iştirakiyun)" (1919), "Gelecek" (1918-1919), "Gençlik yurdu" (1918), "Muhtaçlara kömek" (1918), "Müdafieye millet" (1919), "Medeniyyet" (1920), "Meşal" (1919-1920), "Mekteb" (1911-1920) (1918-1919 yılları arasında çıkması melumat yoktur), "Millet" (1917-1918), "Yeni hayat" (1918), "İttihad" (1917-1920), "İslam Gürcistan'ı" (1919), "İttifakı-Mütellimin" (1917-1918), "İstiklal" (1918-1920), "İşçi ve medeniyyet" (1919), "El hayatı" (1918), "El" (1919-1920), "Oktyabr devrimi" (1919), "Övragi-nefise" (1919) (4, 10-101).

Not edelim ki, Sovyetler döneminde Cumhuriyet dönemine beslenen muamele açısından tahkikatlar yapılmış ve yanlış sonuçlar çıkarılmıştır. İkinci kez bağımsızlık elde edildikten sonra bu yönde de değerli ve objektif araştırmalar ışık yüzü görmüştür (2; 3; 13; 19; 15; 7; 16; 17; 9). Bir zamanlar o dönemle ilgili yazarları "dini dogmatik", "burjuva müherriri", "gerici milliyetçi" damgası ile lekelerdiler. Bu sıraya M. E. Resulzade, E. Topçubaşov, Ə. Hüseyinzade, E. Ağayev, S. Hacibeyli gibi vatansever ve millet için canını kurban etmeye hazır insanlar da dahil idiler. Fakat yirminci yüzyılın sonlarından başlayarak onların hayatını ve etkinliğini objektif yansıtan yazılar ışık yüzü görmeye başladı ve şimdi de sürdürülüyor.

Uzmanlara göre, 30 Ekim 1919'da Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından kabul edilen "Basın hakkında nizamname" Azerbaycan'ın bağımsızlığı döneminde kabul edilen ve sonradan yeniden düzeltmelerle parlamentonun tartışmasına verilip kabul olunan "Kütleli informasiya vasiteleri hakkında" kanundan daha demokratiktir. Mesele ondadır ki, 1919 nizamnamesinde gazetelerin,

dergilerin, bülletenlerin ve i.a. yayını ile matbaaların ve baskı ürünleri üreten diğer işletmelerin açılması ile ilgili konular, hem de basın hakkında kanunun ihlali için sorumluluk meseleleri incelenmiştir (8, 50).

Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduğu ilk günlerden ülkede millî-kültürel bilincin geliştirilmesi yönünde ciddi adımlar atmaya başladı. 1918-1920 yıllarına ait devlet arşivinde muhafaza edilen belgeler üzerindeki bilimsel araştırmalardan anlaşılmaktadır ki, Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Azerbaycan jurnalistikasının gelişmesi için hukuki altyapının oluşturulması yönünde önemli çalışmalar yapmıştır. Bunu basınla ilgili parlamentoda giden gergin ve uzun süren tartışma ve anlaşmazlıkları tam gerçekliği ile yansıtan parlamento materyallerinden de görmek mümkündür (1, 61).

Azerbaycan Cumhuriyeti periyodik basınının yayın işinde Orucov matbaasının özel etkinliği olmuştur. Bu matbaa XX. yüzyılın başlarında kendi yayın imkânlarına göre Azerbaycan'da en büyük ve ünlü yayınevi idi. Oruc, Qenber ve Abuzer Orucov kardeşleri yüksek eğitilmiş Azerbaycan aydınları olarak sadece yayın işi ile faaliyetlerini mahdudlaşdırmamış, gazeteci, eleştirmen, çevirmen ve editör olarak da faaliyet göstermişlerdir. Sovyetler döneminde basınla ilgili araştırmalarda bu kardeşlerin de emeğine önyargılı yanaşılmışdır ve eleştirilmişlerdir. Fakat yirminci yüzyılın sonlarından başlayarak yapılan çalışmalarda bu kardeşlerin Azerbaycan basın tarihinde oynadıkları rol objektif çözüm bulmuştur. Bu alanın inceleyicileri belirtiyorlar ki, onlar Azerbaycan basın tarihinde ilk defa olarak ücret sistemini uygulamaya koymuşlardır (14, 67). Bunlar şunu da vurgulamışlardır ki, bu matbaa 300'den fazla kitap, 18 gazete ve dergi yayınlamıştır (10, 67). Orucov kardeşlerinin basın tarihimizde en büyük hizmetleri matbaayı gönüllü olarak bağımsız devletin-Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ihtiyaçlarına takdim etmeleridir (22, 67).

Azerbaycan yayıncılık ve matbaa işinin gelişmesinde H. Z. Tağıyevin büyük hizmetleri olmuştur. Vaktiyle "Kaspi", "Hayat", "Füyuzat" ve başka gazetelerin faaliyetine bütçe ayırdığı gibi, Oruçov neşriyatına da karşılıksız yardımlar yapmıştır. H. Z. Tağıyev'in yanı sıra diğer milyoner İsa Bey Aşurbeyli de Azerbaycan'da yayın çalışmasının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Onun "Açık söz" Matbaası 1909 yılından itibaren faaliyet göstermiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde birçok gazete "Turan" matbaasında basılırdı (11, 32).

1918-1920 yılları basın tarihimizin en yüksek gelişim aşaması sayılır. Bu alan üzerinde araştırmalar yapmış İ. Ağayev yazıyor ki, "sadece şunu demek yeterlidir ki, 1875 yılından, Azerbaycan'da basının kuruluşuna kadar geçen 45 yıl içinde yaklaşık 40 isimde gazete ve dergi çıkarırken, bu rakam geçen toplam 2 yıl içerisinde 200'e yakın olmuştur "(20, 197).

Basın tarihimize dair araştırma yapanlar bu yıllarda çıkan basın organlarını aşağıdaki gibi gruplandırmışlardır:

a) Gazeteler:

- 1) günlük-42
- 2) haftada üç kez-6
- 3) haftada iki kez-7
- 4) haftalık-40
- 5) iki haftada bir-4
- 6) Ayda bir kez-5
- 7) Bir günlük gazeteler (bülten) -15
- 8) kopyaları elde olmadığından dövriliyi bilinmeyenler-20;

b) Dergiler:

1) Haftada bir kez yayınlanan dergi-11 (12-"Gençlik yurdu" dergisi ayda iki kez yayınlanmış, üçüncü sayısından haftalık çıkmaya başladı).

2) Ayda iki kez yayınlanan dergi-8

3) Ayda bir kez yayınlanan dergi-5

Diller üzere: Azerbaycan türkçesinde 69, Rusça 71, Ermenice 14 basın organı yayınlanmıştır.

Basın organları yönüne göre aşağıdaki gibi bölünmüştür:

1) Demokrasion

2) Liberal

3) Muhafızakar (1, 78-80).

O dönem Azerbaycan jurnalistikasını ilk nitelendiren müelliflerden biri, milli-özgürlük hareketinin lideri M.E. Resulzade'dir. Azerbaycan jurnalistikasının tarihine bir göz düşüren M.E. Resulzade'ye göre; "1875 senesinde merhum Melikzade Hasan Bey Zerdabi tarafından "Ekinçi" gazetesi tahsis edilmiş, ancak 1905 tarihine kadar Azerbaycan edebiyat ve basını müntezemen tesis ve ilerleme edememiştir" (12, 22-26).

Yine 1911 yılında M.E. Resulzade'nin yazdıklarına göre; "Basın özgürlüğü insan özgürlüğünün temel sütunudur, çünkü o, aklın, düşüncenin esas kuvvetidir. Basın azadlığına el kaldırmak, insan özgürlüğüne tecavüz etmektir. Adamların akli ve fikri hür olsa, onların kişisel gelişimi de hızlanır. Hürriyet'in önlemek insanın akıl ve tefekkurunu elinden alıp onu bir makineye, ya cansız alete çevirmek demektir" (18).

Basının toplumsal hayatta oynadığı role de değinen M.E. Resulzade; "Basının tesisi ile Kafkasya'da siyasî, sosyal ve milli bir görüş

teşekkül ediyordu. Ofkari ümumiyye vücut buluyordu. Hayati-milliyeye için tek önemli olan bir takım meseleler müzakere ediliyordu. Gazetelerin bugünkü milliyetler oluşumunda oynadıkları rol bilinmektedir. Bu rolünü onlar Rusya türklüyü için dahi ifa ediyorlardı. Onlar toplumda hem milli duyguları oyandırıyor, hem de meqasidi milliyeden olan meseleleri tenvir ediyorlardı" demektedir (12, 22).

Azerbaycan jurnalistikasının geçtiği yolu ve onun faaliyetinin çeşitli bölümlerini inceleyen ve analiz eden görkemli gazeteci, Azerbaycan milli hareketinin liderlerinden biri olan M. B. Memmedzade de milli metbuatımızın oluşmasında Hasan Bey Zerdabi'nin hizmetleri hakkında şunları yazıyordu: "Avrupa anlamında o, ilk Azerbaycanlı öğretmen, Mirze Fetelinin eserlerini sahneye ilk tiyatro yaratıcısı, ilk müherrir, ilk yardım derneği kurucusu ve ilk halk adam idi" (23, 21).

Azerbaycan Cumhuriyeti jurnalistikasının belli meseleleri bu döneme ilişkin araştırmacı Nesiman Yaqublunun "Mehmet Emin Resulzade" kitabında gereğince tetkik edilmiş; M. E. Resulzade'nin sosyal-siyasî etkinliği, devlet kuruculuğu, kültür ve basın alanında yapılan çalışmalarına yer verilmiştir. Yazar bu eserde Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetinin 30 Ekim 1919'da kabul ettiği basın hakkında kanuna da değinir ve onun temel prensip ve maddelerini verir. Onun izahından anlaşılıyor ki, Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde gazeteciliğin gelişmesi için özgür ve demokratik ortam oluşturulmuştur (21, 135).

Sonuçta böyle bir netice hasıl oldu ki, Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde var olan gazetecilik yüksek gelişme seviyesinde olup, halkın bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve oyalanması işini düzenli şekilde sağlamıştır. O dönemin jurnalistikası dünyanın en demokratik jurnalistikası saflarına dahil olarak tarihte derin izler bırakmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra Azerbaycan'da özgür ve demokratik gazetecilik çökertilmiş ve basın dünyasında bir

partinin inhisarı sağlanmıştır. Azerbaycan ikinci kez kendisinin bağımsızlığını elde ettikten sonra bile basın özgürlüğü Azerbaycan Cumhuriyeti dönemindeki basın özgürlüğüne ulaşamamıştır. Bu yüzden de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yönetim sistemi tüm alanlarda olduğu gibi, basın alanında da bize örnek olmalı ve bu dönem basın tarihimiz daha derinden incelenmelidir.

KAYNAKÇA

1. Ağayev İ. “Eliabbas Müznibin Gizli İmzaları”. **Elm gazetesi**, 1988, 12 may.
2. Adilov M. “Yazmaq Mendən, Oxumaq, Digget Etmek Milletden”. **Elm gazetesi**, 1988, 5 oktyabr.
3. Abiyev V. “Bir Ömür Var İdi”. **Azərbaycan gəncləri gazetesi**, 1989, 14 oktyabr.
4. Aşırılı Akif. **Azərbaycan Matbuatı Tarihi (1875-1920)**. Bakı: Elm və Təhsil, 2009.
5. **Azərbaycan Dövrü Matbuatı (1875-1990)**. Bibliografiya (tərtib edən: S.Rüstəmov-Təhidi). Bakı: 1993.
6. “Azərbaycan Demokratik Matbuatının Tarixindən. Matbuat Haqqında Nizamnamə”. **Qanun jurnalı**, 1996, №12, s.50-51.
7. Ağayev İ., **Matbuat və Publisistika. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (Ədəbiyyat, Dil, Mədəniyyət Quruculuğu)**. Bakı, Elm, 1998, s. 197-215.
8. **Azərbaycan Neşriyyat İşsi**. Bakı: Yeni nəsəl, 2000.
9. Bünyadov Z., “Eliabbas Müznib Aleyhinə İttiham”. **Ədəbiyyat gazetesi**, 1991, 12 aprel.
10. Efəndiyev E., Eliyeva Z., **Orucov Qardaşlarının Matbaası**. Bakı: Qartal, 1999.
11. İsmayılov R. “Ekinçinin Açdığı Cıdırılar”. **Azərbaycanda neşriyyat İşsi**. Bakı: Yeni nəsəl, 2000.
12. Qasımov C. **Repressiyadan Deportasiyaya Doğru**. Bakı: Mürteçim, 1998.
13. Qasımov C. “Milli Tehlukesizlik Nazirliyinin Arxivindən”. **Serhed qəzeti**, 1997, 7 iyun.
14. Quliyeva Q.D. **Cümhuriyyət Dövründə Azərbaycan Matbuatı (1918-1920-Ci İllər)**. Bakı: Elm, 2011.
15. Quliyeva Q.D. **Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Dövlətinin Jurnalistikası (1918-1920-Ci İllər)**. Filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi əlməg üçün təgdim edilmiş dissertasiya. Bakı: 2004.

16. Qurbanov Ş. **Açılmamış Sahifeler**. Bakı: Genclik, 1974.
17. Memmedzade M.B. **Milli Azərbaycan Hərəkatı**. Bakı:1992.
18. Oruclu M. “Müsəvat Partiyasının Fealiyyəti (1911-1918)”. **Müsəvat jurnalı**, 1995, №3, s.6-12.
19. Resulzade M.E. **Azərbaycan Cümhuriyyəti**. Bakı: Elm, 1990.
20. Süleymanov M. **Eşitdiklərim, Gördüklərim, Oxuduğlarım**. Bakı:Azərneşr, 1989.
21. Vəzirov X. **Azərbaycan Bolşevik Matbuatı. Sovet Hakimiyyətinin Gelebesi Uğrunda Mübarizə**. Bakı: Azərneşr, 1961.
22. Yaqublu N. **Memmed Emin Resulzade**. Bakı: Genclik, 1991.
23. <http://www.azadliqciragi.org//node/52>

TÜRKİYE VE AVUSTURYA MEDYASININ KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Hasan ALPAGU*

ÖZET

İletişim dördüncü güç olarak tanımlanmaktadır. Bunun en önemli sebebi bilginin kitleler üzerindeki etkisidir. Diğer bir husus da bilgi akışının karar verme sürecinde en önemli veri olarak ön plana çıkmasıdır. Bu yöntem ekonomik, sosyal, politik ve kültürel etmenler üzerinde de etkilidir. Günümüzde sosyal medya gerek yazılı, gerek radyo ve gerekse görsel basınına alternatif olmaya aday olmakla birlikte, sözü edilen medya araçlarının fonksiyonlarını tam olarak karşılayamadığı gibi, onlar olmadan haber kaynağı olarak yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda medya tarihindeki gelişmeleri analiz etmek gelecekte daha etkili çözümlerin geliştirilmesi bazında önemlidir. İletişim medeniyetlerin gelişim sürecinde sürekli önemli bir değer ve stratejik güç olarak önemli roller üstlenmiştir. İlk çağlarda insanlar ateş, duman, duvar resimleri ve nihayetinde yazılı belgelerle iletişim dağlamışlardır. 19. yüzyıldan itibaren telefon bir iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanmış ve Birinci Dünya Savaşından sonra bu süreç TV gibi görsel iletişim araçlarının geliştirilmesi ile daha da hızlanmıştır. Öte yandan Türkiye nüfusuna ve farklı alt-yapısından kaynaklanan daha yoğun ve aktif bir basın varlığına sahiptir. Avusturya'da ise başta Almanya olmak üzere AB ülkeleri arasındaki iş birliği serbest hareket etme ülke medyasına birçok avantaj sağlamaktadır. Aynı şekilde Avusturya vatandaşları AB'nin sağladığı avantajlardan yararlandığı için yerli medyaya bağımlılıkları daha düşük bir seviyededir. Bu çalışmada medyanın kitle iletişimindeki rolü Türkiye ve Avusturya basınının karşılaştırmalı bir analizi ile mercek

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İSTANBUL,
hasan.alpagu@izu.edu.tr

altına alınmıştır. Böylece bir AB lkesi ile AB'ye aday ülke konumundaki Türkiye basınını karşılaştırmak suretiyle objektif bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Medyası, Avusturya Medyası, Basın, Ulusal yayın, uluslararası yayın

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MEDIA OF TURKEY AND AUSTRIA

ABSTRACT

Communication is defined as the fourth power. The most important reason is its effect on the masses of information. The broadcasting of information in decision-making process is an another significant reason for this definition. These effects are also influence on economic, social, political and cultural factors. Nowadays, social media considered as an alternative to newspapers and radio/TV, however its function cannot meet the role their role and it is inadequate as a source of news without them. In this context, it is useful to analyze developments in the media sector in terms of being able to maintain the future developments for more effective solutions. An another significant point is that, the communication as a fragment of media plays an important role as element of and strategic power. As it known, first step of communication in context of media began with applying fire/smoke sings and drawing figures on caves and other areas of shelter. On the other hand, at the begin of 19th century telephone and other digital media became as an important tool of mass communication. This process accelerated during and after First World War and turns to visual media such as TV. In this paper above mentioned developments in media sector have been analyzed by comparing Turkish and Austrian press with one another in a comparative way of description. Thus, it targeted to figure out an objective analysis of Turkish media.

Key Words: Turkish Media, the Austrian media, the press, national broadcasting, international press

Giriş

İletişim medeniyetlerin gelişim sürecinde daima bir değer ve stratejik güç olarak önemli roller üstlenmiştir. İlk çağlarda insanlar ateş, duman, duvar resimleri ve nihayetinde yazılı belgelerle iletişim sağlamışlardır. 19. yüzyıldan itibaren telefon bir iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanmış ve Birinci Dünya Savaşından sonra bu süreç TV gibi görsel iletişim araçlarının yaygınlaşması ile daha da hızlanmıştır. Diğer yandan 1969 yılından itibaren iletişimde yer almaya başlayan internet, 1980'lerden sonra kitle iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç günümüzde internet ve çevrimiçi haberciliği doğurmuş ve medya/iletişim konseptini yeniden şekillendirmiş, böylece iletişimde yeni bir çağın kapısını aralamıştır.

Toplum yönetiminde dördüncü güç olarak tanımlanmakta olan medya, yasama, yürütme ve yargı kararlarının alınmasında bilgi ve belge sağlanmasına orantılı olarak etkili olmaktadır. Bunun en önemli sebebi bilginin kitleler üzerindeki etkisi olarak görülebilir. Diğer bir husus da bilgi akışının karar verme sürecinde en önemli veri olarak ön plana çıkmasıdır. Bu boyut ekonomik, sosyal, politik ve kültürel etmenler üzerinde de etkilidir.

Öte yandan medya deyince daha çok yazılı basın akla gelmektedir. Bu algının en önemli sebebi radyo ve TV yayıncılığının yazılı basından çok sonraları mümkün olmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Radyo haberciliği ancak 20. yüzyılın başlarında yapılmaya başlanmıştır. TV ise ancak 1930'lu yıllarda başlamış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmıştır. Zaten radyo ve TV yayınları gazetecilikte ve yazılı basın deneyimi olan kişi veya kurumlar tarafından kurulmuştur ve geliştirilmektedir. Oysa gazete gibi yazılı basın 14. yüzyıldan beri toplumun haberleşme ihtiyacını karşılamada önemli roller üstlenmektedir.

Günümüzde sosyal medya gerek yazılı, gerek radyo ve gerekse görsel basınına alternatif olmaya aday olmakla birlikte, sözü edilen medya araçlarının fonksiyonlarını tam olarak karşılayamadığı gibi,

onlar olmadan haber kaynağı olarak yetersiz kalmaktadır. Ayrıca tüm medya kurumları ve kuruluşları birbirleri ile iletişim ve etkileşim süreci içinde olmadan etkin ve objektif habercilik gerçekleştiremezler. Bu bağlamda medya tarihindeki gelişmeleri analiz etmek gelecekte daha etkili çözümlerin geliştirilmesi bazında önemlidir. Konunun bu önemine binaen, bu çalışmada medyanın kitle iletişimindeki rolü Türkiye ve Avusturya basınının karşılaştırmalı bir analizi ile mercek altına alınmıştır. Böylece bir AB ülkesi ile AB'ye aday ülke konumundaki Türkiye basınına karşılaştırmak suretiyle objektif bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Türkiye ve Avusturya Medyasının Karşılaştırmalı Bir Analizi

Türkiye basını, Osmanlı İmparatorluğu geleneği, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra benimsenen Batılaşma etkileri, 1960 ile 1980 yılları arasında yaşadığı periyodik darbelerin izleri ve Avrupa Birliği kriterleri arasında sürekli bir arayış ve değişim süreci içerisinde bulunmaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye'de genel kabul görmüş ve istikrarlı bir basın geleneği henüz tam oluşmamıştır. Türkiye'de basın bir yandan gündemi belirlemeye çalışmakta, diğer yandan ise gelişen ve değişen ekonomik, sosyal ve politik değişimlere uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu süreçte basın ilkeleri temel olarak ulusal politika ve hükümet programlarına uyumlu bir değişim süreci yaşadığı da söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak basının tarafsızlığı zaman zaman iktidar ile muhalefet arasında yoğun tartışmalara ve eleştirilere maruz kalmaktadır.

Avrupa Birliği üyesi Avusturya'da ise basının gerek nitel ve gerekse nicel etkisi ve alanı Türkiye basını ile karşılaştırıldığında oldukça farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Nüfusu 8 milyon civarında olan Avusturya'da medya organlarının sayısı ve toplum içindeki etkisi oldukça sınırlıdır. Ancak, Habsburg İmparatorluğu gibi tarihî bir kökene sahip olan AB üyesi Avusturya'da basın Habsburg geleneği, Nazi Döneminin geliştirdiği ırkçı akımlar ve AB değerleri arasında birçok paradoksal durum ve ikilemler içerisindedir.

Yukarıdaki ana çerçeve doğrultusunda bakıldığında günümüzde Türkiye ile Avusturya medyasının mevcut durumunu analiz etmek daha objektif sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye ve Avusturya basınında önde gelen gazete, radyo ve televizyon kanallarının karşılaştırmalı bir analizi yapıldığında şu konular ön plana çıkmaktadır. Türkiye ve Avusturya medyası arasında birçok alanda farklılık olmasına rağmen, bazı ortak yönlerinden de söz etmek mümkündür. Ortak yönlerine baktığımızda, ulusal konulara ağırlık vermeleri, Örneğin CNN veya BBC, DW gibi uluslararası yayın yapan basın kuruluşlarının olmadığı görülmektedir. Türkiye’de TRT ve diğer kanalları uydu yayınları daha çok ülke dışında yaşayan vatandaşlara yönelik yayınları içermektedir. Bu tür yayınların haber kaynakları yurt içindeki kaynakların özet versiyonlarından oluşmaktadır. Aynı durum Avusturya medyası için de geçerlidir. Devletin resmi TV kanalı olan ORF dışı yönelik az haber yapmaktadır. Yazılı basın ise genel olarak ulusal konuları, AB ve ülkeyi yakından ilgilendiren göçmen sorunlarını manşetine taşımaktadır.

Avusturya’da nüfusla orantılı olarak TV kanalı ve gazete sayısı oldukça sınırlı. Ülkede ORF, ATV Plus, Puls 4 ve Servus TV gibi görsel yayın organları ve Die Presse, Kronenzeitung, Wienerzeitung, Der Standard ve Österreich gibi 5 ulusal gazete dışında daha çok tanıtım ve reklam amaçlı az sayıda kurumsal ve yerel yayınlar bulunmaktadır.

Türkiye’de ise buna karşılık 78 milyon nüfusuyla yazlı ve görsel basın için büyük bir izleyici, dinleyici ve okuyucu potansiyeli bulunmaktadır. Bu durum aynı ülkede çok sayıda TV kanalı, gazete ve radyonun kurulmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye nüfusunun kozmopolittik yapısından dolayı farklı içerikli çok sayıda yayın bulunmaktadır. Avusturya’da ise göçmenler geldikleri ülkenin TV kanallarına uydu ve internet aracılığıyla izlerken, Avusturya vatandaşları sınırlı olan ulusal TV kanallarına alternatif olarak Almanya TV kanallarını ve medyasına yönelmektedir.

Başbakanlık Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nce resmi olarak tanınan toplam 28 ulusal kanalı TV, 14 haber ajansı, 49 gazete, 46 dergi, 183 basın meslek kuruluşu, 3 ilgili kamu kuruluşu, bulunmaktadır. Bu yayın organları dışında bakanlık tarafından resmî olarak tanınmayan bazı diğer basın organları mevcuttur. Bunlar daha çok alternatif veya muhalif içerikli yayınlar yapan ve düzenli olarak neşredilmeyen yayınlar olarak bilinmektedir (Byegm, 2016). Avusturya ise 8 milyon nüfusuna orantılı olarak daha düşük sayıda medya kuruluşu barındırmaktadır.

Avusturya'da 2016 verilerine göre 6 TV kanalı, 11 gazete (bunlardan sadece 6 tanesi ulusal) ve 5 dergi bulunmaktadır (APA, 2016). İki ülke medyası arasındaki bu niceliksel farkın yanında bazı niteliksel farklarda ön plana çıkmaktadır. Özellikle medya ve politika ilişkisi bazında iki ülke medyaları arasında farklı yapılanmalar söz konusudur.

Basın Organlarının Yaşam Süreleri ve Medya İstikrarı Bağlamında Bir Karşılaştırma

Türkiye ve Avusturya basın organları birbirleriyle karşılaştırıldıklarında bazı farklı ve benzer durumların ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle de Avusturya basınının daha kurumsallaştığı ve gazetelerin geçmişten günümüze aynı isim ve yayın politikasıyla varlıklarını sürdürebildikleri gözlenmektedir. Buna karşılık Türk basınında mevcut gazete ve diğer basın organlarının tamamen Cumhuriyet döneminde kurulanlar olduğu ortaya çıkmaktadır. 600 yıllık hükümlerlik dönemi sürdüren Osmanlı İmparatorluğu dönemine ait hiçbir gazete ve basın organı varlığını koruyamamıştır. Cumhuriyet döneminde kurulan gazete ve diğer basın organları da birçok defa el değiştirmiştir. Bu süreçte yayın politikası, gazete ismi ve benzeri sıfatlar radikal bir şekilde yön değiştirmiştir. Öte yandan aşağıdaki nedenler medya organlarının yapı ve özelliklerini etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle bu öğeler medya organlarının farklı sorunlar, avantajlar ve dezavantajlara sahip olmasına yol açmaktadır. Bunlar:

- Radikal değişmeler
- Kurumsallaşma
- Profesyonelleşme
- Sermaye ve alt yapı durumu
- Siyasi güçlerle olan ilişki dereceleri
- Toplumun medyana verdiği önem
- Medyanın güvenilirliği ve objektiflik derecesi
- Köyden kentte göçün medya üzerindeki etkisi
- Ekonomik ve siyasal krizler
- Yasama, yürütme, yargı ve medya gibi güçler arasındaki uyum / uyumsuzluk
- Medya çalışanların sosyal ve ekonomik şartları

Avusturya ve Türkiye medyaları yukarıda sıralanan maddeler ışığında karşılaştırıldığında bu öğelerin birden çoğunun bir araya gelmesi sonucu çeşitli benzerlik ve farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Avusturya genelinde 2016 yılı itibariyle toplam 16 gazete yayınlanmaktadır. Bu gazetelerin sadece 6 tanesi ülke genelinde yayın yapan ulusal gazete konumunda bulunmaktadır (Seethaler, 2005).

Diğer 10 gazete ise ülkenin federal bölgesel gazeteleridir. Bu gazetelerin 10 tanesi ikinci dünya savaşı sonrasında yayın hayatına girmiştir. Bunlar; Kurier, Der Standard, Wirtschaftsblatt, Neue Kärntner Tageszeitung, Oberösterreichische Nachrichten, Salzburger Nachrichten, Tiroler Tageszeitung ve Neue Zeitung für Tirol.

Bu gazetelerin 6 tanesi Habsburg İmparatorluğu döneminden beri yayınlanmaktadır.

Tablo I: Avusturya'nın önde gelen bazı gazeteleri

Gazete	Yıl	Açıklama
Wiener Zeitung	1703	Yarı resmi ve liberal yayın çizgisinde.
Kronen Zeitung	1900	Bulvar gazeteciliği ve iç politikaya ağırlık verir.
Die Presse	1848	Sağ eğilimli liberal çizgi.
Kleine Zeitung	1904	Avusturya sağına yakın, kısmen de Katolik kilisesi çizgisini takip eden bir yayın politikası izler.
Neues Volksblatt	1869	Yerel ve iç haberleri ön plana çıkarır.
Salzburger Volkszeitung	1865	Yerel ve iç haberleri ön plana çıkarır.
Vorarlberger Nachrichten	1945	Yerel ve iç haberleri ön plana çıkarır.
Kurier	1945	Nazi yönetimini uzaklaştıran Müttefik Orduları tarafından halkı bilgilendireme amacıyla kurulmuş ve günümüzde Kurier-Verlagsgruppe grubuna aittir. Sağ partilere yakın liberal bir yayın politikası izlemektedir.
Der Standard	1988	Bronner Familien-Privatstiftung tarafından kurulmuş ve Axel Springer Verlag katılım ortaklığı ile yayın hayatına devam etmektedir. Sol partilere yakın liberal bir yayın politikası izlemektedir.

Konu Türkiye basını açısından ele alındığında tamamıyla farklı bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de hâlihazırda yayın yapan gazetelerin birkaçı dışında hepsi İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yayın hayatın başlamıştır. Kurucusu Mahmut Soydan olan Milliyet gazetesinin ilk sayısı 11 Şubat 1926 tarihinde çıkarılmıştır. Türkiye’nin en köklü gazetelerinde sayılan Hürriyet gazetesi ise 1948 tarihinde Sedat Simavi tarafında kurulmuş ve 1994 yılında beri Doğan Holding bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Diğer gazetelerin çoğunluğu ise son 20 yıl içerisinde kurulmuş gazetelerdir. Bu gazetelerin çoğu birkaç kez el değiştirmiş veya TMSF tarafından el konularak ya kapatılmış ya da satılmıştır. TMSF tarafından el konulan gazeteler genellikle tamamıyla farklı çizgilere sahip yayıncılar arasında el değiştirmiştir. Örneğin Star, Zaman, Akşam, Güneş ve Sabah isimli gazeteler bir önceki sahiplerine muhalif veya rakip sayılacak yayıncılar tarafında satın alınmıştır.

Tablo II: Türkiye’nin önde gelen bazı gazeteleri

Gazete	Yıl	Açıklama
Milliyet	1926	11 Şubat 1926 tarihinde Mahmut Soydan tarafından kurulmuş. 1980’de Doğan Grubuna satılan gazete, 2011 yılında Demirören grubu tarafında devralınmıştır.
Akşam	1918	20 Eylül 1918’de Necmettin Sadak tarafından kurulmuştur. Birkaç defa el değiştirmiş ve 18 Mayıs 2013 tarihinde TMSF tarafından el konulmuş ve daha sonra Türk Medya Yayın Grubu’na satılmıştır.
Hürriyet	1948	1 Mayıs 1948 tarihinde Sedat Simavi tarafından kurulmuş ve hâlihazırda, Doğan Yayın Holding bünyesinde yayın hayatına devam etmektedir.

Dünya	1952	Falih Rıfki Atay tarafından 1 Mart 1952'de yayın hayatına başlamış ve hâlihazırda Dünya Şirketler Grubu bünyesinde yayın hayatına devam etmektedir.
-------	------	---

Öte yandan Avusturya medyasının basın yayın ilkelerine uyulması şartı aranırken, herhangi bir üst denetleme kuruluşu bulunmamaktadır. Bu ilkelere uyulmadığı ancak mahkemelere başvurulması halinde ele alınır. Türkiye’de ise RTÜK radyo ve TV yayınlarını denetleyen bir üst organ olarak sürekli görev halindedir.

Sonuç itibarıyla Avusturya ile Türkiye medya organlarının sürekliliği ve yayında kalabilme süreleri karşılaştırıldığında Avusturya medyasının daha istikrarlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum iki ülkenin diğer kurumlarında da aynı yönde tarihi bir değişim göstermektedir. Bunun başlıca sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Avusturya nüfusunun Türkiye nüfusuna oranla daha statik olması
- Avusturya’da medya organlarının siyasi hareketlerle mesafeli durmayı başarmaları
- Türkiye’de toplumsal dinamikler değişmelere dikey uyum sağlarken, Avusturya’da yatay uyum ön plana çıkmaktadır.
- Medya organlarının finansal destek almadan yayın hayatlarını sürdürmelerinin zor olması.

İki Ülke Medyasında Reklam, Kamu Spotu, Belgeseller ve Yayın İçeriği

Avusturya Medyası yasalarda belirtilen basın ilkeleri ve yasalar dışında herhangi bir engelleyen veya denetlemeye tabi tutulmamaktadır. Bu bağlamda Tablo III’te iki ülke medyası arasındaki farklı ve ortak yönler özetlenmiştir.

Tablo III: Türkiye ve Avusturya Medyasında Yayın İçeriği

Türkiye	Avusturya
RTÜK ve Basın İlkeleri	Basın İlkeleri
Kamu Spotu zorunluluğu	Teşvik edici, zorunlu değil.
Dizi ve siyasi tartışmalar ön planda	Tüm programlar arasında bir denge var.
Milli sorunlar ve siyasi liderler ön planda	Entegrasyon ve AB ön planda
Reklamlarda yoğun bir yer veriliyor.	Reklamlar daha seyrek.
Yerli kanallar ön planda	Almanya basını etkin bir yere sahip.
Son yıllarda başka dillerde yayınlar mümkün	Göçle gelen azınlık nüfus radyo ve TV kurma hakkına sahipken, TV kanalı açma ekonomik ve yasal prosedür gibi bazı sınırlamalar var.

Geleceğin Basın Organları, Dijital Yayıncılık ve Basın Özgürlüğü

Gelecek yüzyıl her alanda olduğu gibi basın ve bilgi teknoloji alanında da köklü değişimlerin ve yeniliklerin gerçekleşeceği bir yüzyıl olacaktır. Özellikle basında istihdam ve haber akışı konusunda teknoloji önemli roller üstlenecektir. Bu bağlamda programlanmış robotlar ve dijital yazılımlar basın elemanları içindeki kalıcı yerini alacak ve ikame etkileri giderek artacaktır. Bu gelişmeleri müteakip aşağıdaki kavramlar basın organlarının bir parçası haline gelecektir:

- Robot spikerler
- Robot muhabirler

- Haber ve olay yeri görevini üstlenecek insansız hava araçları
- Sosyal medyayı haber alma ve haber yayma aracı olarak kullanma alanında yapısal yenilikler ve bununla doğru orantılı olarak sosyal medyanın habercilik alanında lider roller üstlenmesi.

Basın alanındaki sözü edilen bu gelişmeler basın özgürlüğü ve simetrik bilgi akışı konusunda nasıl bir gelişmeye yol açacağı önemli bir soru işaretine yol açmaktadır. Robotların ve dijital medyanın habercilik alanındaki rollerinin artışıyla doğru orantılı olarak aşağıdaki gelişmelerin ön plana çıkacağı öngörülebilir:

- Merkezi sistemlerle yönetilebilecek duygudan ve insani değerlerden yoksun habercilik anlayışının yaygınlaşması
- Bilginin hızlı ve yaygın bir şekilde sunulmasının mümkün olması
- Robot spiker ve muhabirlerin önyargı ve ideolojik bakışları olamayacağı için daha objektif ve tarafsız olabileceği.
- Cezalandırma ve basın ilkelerine uyum konusunda sorumluluğun kime ait olacağı konusu hukuki karmaşalara yol açacağı.

Bu bağlamda, Türkiye ile Avusturya medyasının karşılaştırması gelecek yüzyılda farklı bir karakter kazanacaktır. Özellikle de iki ülkenin sosyoekonomik ve sosyal-politik gelecekte nasıl ve hangi yönde bir değişim göstereceğine bağlı olacaktır.

Sonuç

Türkiye ve Avusturya medyasının Avrupa Birliği eksenli ve konumunu buna göre belirleyen bir tutumun hâkim olduğu görülmektedir. İki ülke medyası nüfus, coğrafi konum, etnik yapı, kültürel alt-yapı gibi farklı yapılarından bağımsız olarak değerlendirilmeyeceği göz önüne alındığında basın politikaları ve içeriklerinin de buna göre farklı boyutlarda şekillenmiştir.

Özellikle internet ve küreselleşme ile birlikte dünyanın tüm ülkelerindeki medya politikası ve içeriği arasındaki farklar azalmaktadır. Ancak demokratik olmayan yönetimlerde bu durum her çağda olduğu gibi küreselleşme ve internet çağında da kendisine has bir özelliğe sahiptir. Bunun dışında tüm demokratik ülkelerde basın ve iletişim teknik ve bilimsel ilerlemelere uyum sağlayarak gelişmektedir. Bu durum Türkiye ve Avusturya medyası açısından olumlu bir tablo olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan Türkiye nüfusuna ve farklı altyapısından kaynaklanan daha yoğun ve aktif bir basın varlığına sahiptir. Avusturya'da ise başta Almanya olmak üzere AB ülkeleri arasındaki iş birliği serbest hareket etme ülke medyasına birçok avantaj sağlamaktadır. Aynı şekilde Avusturya vatandaşları AB'nin sağladığı avantajlardan yararlandığı için yerli medyaya bağımlılıkları daha düşük bir seviyededir.

KAYNAKÇA

Alpagu Hasan (2016a), **Dün Bugün ve Gelecekte Bilim, Ekonomi ve Sosyal Yaşam**, Pamiray Yayınları, 2016

Alpagu Hasan, (2014b), “Media Ethics and Its Role in The Production And Distributing of Art”, S.338-345, in: **Kahraman Mehmet Emin, Sanatı Yönetmek Sempozyumu 4-7 KASIM 2014 Bildiriler Kitabı**, 2014

Alpagu Hasan, (2008c), **Das Leben ist wie ein Fluss**, Novum Verlag, 2008

APA, Austria Persse Agency Archives

Bir Bakışta Türk Medyası, T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 2013.

Çayır, Faruk, “Türk Basınında Sansür”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, Ankara Barosu yayın organı, s.36-43

Hürriyet, Milliyet, Sabah, Yeni Şafak, Cumhuriyet arşivleri

Kronenzeitung, Die Presse, Der Standard, Wiener Zeitung Archives

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayıncılık, 2015.

Seethaler, Josef, **Österreichische Tageszeitungen- über 100 Jahre alt, Arbeitsberichte der Kommission für historisches Presse-dokumentation**, Nr.2, 2. Überarbeitete Version, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 2005.

Topuz, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi, 2. Mahmut'tan Holdinglere**, Remzi Kitabevi / Türk Yazarları Dizisi, İstanbul 2015.

İnternet siteleri: www.orf.at , www.trt.net.tr

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI MUHARRİRLERİNİN AZERBAJCAN BASINININ GELİŞMESİNDEKİ ROLÜ

Adalet TAHİRZADE*

ÖZET

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı muharrirlerinin-gazetecilerinin Azerbaycan basınının gelişmesinde önemli rolü olmuştur. Çarlık rejiminin amansız baskılarına rağmen, kardeş Osmanlı Devleti'nden Azerbaycan'a birçok basın mensubu gelerek burada Türkiye'nin gelişmiş gazetecilik geleneklerini yaymışlardır. Özellikle Ahmet Kemal Akünal, Halit Hürrem Sabribeyzade, Ahmet Hamdi Karaağazade, Muallim Mehmet Cevdet İnançalp ve Cihangir Nazmi gibi gazetecilerin Azerbaycan'daki faaliyetleri çok değerlidir.

Sovyetler döneminde yazılmış ilmi araştırmalarda Osmanlı muharrirleri "Pan-Türkist", "Pan-İslamist" ve bazı hallerde "Osmanlı casusu" olarak adlandırılmış, onların faaliyetleri olumsuz açıdan yorumlanmıştır. Maalesef, Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra da bu gazetecilerin hizmetleri toplu olarak değerlendirilmemiş, ayrı-ayrı makaleler halinde ortaya sunulmuştur.

Bu bildiride, Osmanlı muharrirlerinin Azerbaycan'da "Yeni Füyuzat" (1910-1911) ve "Şelale" (1913-1914) dergileri ile "Güneş" (1910-1911), "Seda-yi Millet" (1917-1918), "Sabah" (1920) ve "Hakikat" (1909-1910) gibi gazeteleri yaratmaları, onların Azerbaycan basını ile yakından ilgilenmeleri, ıslah edilmiş Osmanlı Türkçesi'nin Azerbaycan basınında ortak dil gibi kullanılması için gösterdikleri çabalar hakkında geniş bilgi verileceği gibi, bu gazetecilerin hayatı, Azerbaycan'la ilişkilerinin tarihi, gördükleri işin boyutu ve tarihî değeri üzerinde de durulacaktır.

* Prof. Dr., Bakü Avrasya Üniversitesi, AZERBAJCAN,
adalet.tahirzade@yahoo.com

Kardeş Türkiye'de yaşayarak bu ülkenin ilmî ve topsumsal hayatına çok önemli katkıda bulunmuş olan Ali Bey Hüseyinzade ve Ahmet Bey Ağayev (Ağaoğlu) gibi mümtaz aydınların daveti üzerine Azerbaycan'a gelmiş olan bu gazeteciler, yalnız basınla uğraşmamış, Bakü'nün okullarında öğretmenlik yapmakla ciddi maarifcilik faaliyetinde de bulunmuşlardır. Özellikle Ahmet Kemal, Muallim Mehmet Cevdet kısa zaman içinde Azerbaycan öğretmenlerinin sevimsisi olmuşlardır. Elbette, onların Azerbaycan Türklerini aydınlatmak yolundaki çabaları çarlık rejimini rahatsız etmiştir. Nitekim. 1907'de Bakü'ye ayak basan Ahmet Kemal'in Bakü hapis-hanesinde 19 Mart-12 Ağustos 1911 tarihleri arasında tutuklu kalması bunun bir delilidir.

Bildirimizde Osmanlı muharrirlerinin yarattıkları ve faaliyet gösterdikleri matbuat organlarının tarihi ile birlikte Azerbaycan bilimsel literatüründe onlarla ilgili kaleme alınan yazılar üzerinde de duracağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı muharrirleri, Azerbaycan basını, Ahmet Kemal Akünal, Halit Hürrem Sabribeyzade, Ahmet Hamdi Karaağazade, Muallim Mehmet Cevdet İnançalp, Cihangir Nazmi.

**THE ROLE OF OTTOMAN AUTHORS IN THE
DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI PRESS AT THE
BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

ABSTRACT

Ottoman journalists have played an important role in the development of Azerbaijani press in the first two decades of the 20th century. Despite severe pressures from the Tsarist regime, many members of press have come to Azerbaijan and spread in this country the highly developed Turkish tradition of journalism. The activities of journalists like Ahmet Kemal Akūnal, Halit Hürrem Sabribeyzade, Ahmet Hamdi Karaağazade, Muallim Mehmet İnançalp and Cihangir Nazmi should especially be acknowledged in this respect.

Studies in the Soviet era, depict Ottoman journalists in the country as “Pan-Turkist”, “Pan-Islamist”, and, in some cases, even as “Ottoman spies”, and approach their activities negatively. After Azerbaijan gained its independence, unfortunately, the activities of these journalists have not been dealt with as a whole but in separate articles.

In our paper, we give comprehensive information on the foundation by Ottoman journalists of the journals *Yeni Füyuzat* (1910-1911) and *Şelale* (1913-1914) and newspapers like *Güneş* (1910-1911), *Seda-yi Millet* (1917-1918), *Sabah* (1920), and *Hakikat* (1909-1910); we reveal the journalists’ keen interest in the Azerbaijani press prior to their arrival and afterwards; we point out their efforts to introduce the reformed Ottoman Turkish as a common language in the Azerbaijani press. In this paper, information on the lives of these journalists and the history of their relationship with Azerbaijan is given, and the scope and historical value of their activities are assessed.

These journalists had been invited to Azerbaijan by distinguished local intellectuals like Ali Bey Hüseyinzade and Ahmet Bey

Ağayev (Ağaoğlu), both of whom later lived in Turkey and contributed to its' cultural and social life. The journalists they invited to Azerbaijan not only were engaged in the press but also worked in the field of education as teachers in Baku schools. Especially, Ahmet Kemal and Muallim Mehmet Cevdet had soon become the most popular of Azerbaijani school teachers. Certainly, we cannot expect their efforts for the enlightenment of the Turks of Azerbaijan to please the Tsarist regime. The imprisonment (between March 19 and August 12 in 1911) of Ahmet Kemal who had arrived at Baku in 1907, is a proof of this fact.

In our paper, we give a historical account of the journals and newspapers which the Ottoman journalists worked for and those they themselves founded, and we also examine the articles published in Azerbaijan about them.

Key Words: Ottoman editors, Azerbaijani press, Ahmet Kemal Akünal, Halit Hürrem Sabribeyzade, Ahmet Hamdi Karaağazade, Muallim Mehmet Cevdet İnançalp, Cihangir Nazmi.

GİRİŞ

XX. yüzyılın başlarında faaliyete başlayan Azerbaycan matbuatı, gerici Çarlık yönetiminin amansız baskıları altında varlığını sürdürmüştür. Milli ve dinî duyguları yansıtan yazılar ve bu yazıları yayımlayan basın organları kısa zamanda Panislamist ve Pantürkist olarak damgalanmış, yazarlar cezalandırılmış, gazete ve dergiler ise kapatılmıştır. Böylesine zorlu bir dönemde kardeş Türkiye'nin edebî ve toplumsal hayatı içinde yetişmiş bulunan Ali Bey Hüseyinzade (1864-1940) ile Ahmed Bey Ağayev (Ağaoğlu) (1869-1939) milli Azerbaycan matbuatının birer kaptanına dönüşmüşlerdir. Bir yandan tesis ettikleri *Hayat*, *İrşad*, *Fuyuzat* vb. gazete ve dergilerde Osmanlı basınının ilerici geleneklerini uygulamış, diğer yandan da Türkiye'den deneyimli meslektaşlarını Azerbaycan'a davet etmiş ve Türkiye'deki muharrirlerin yazılarına kendi gazete ve dergilerinde geniş yer ayırmışlardır. Böyle bir tutumla barışmak istemeyen Çarlık Rusya yönetimi onları Türkiye'ye muhaceret etmeye zorlamıştır. Azerbaycan'da kalan Osmanlı muharrirleri ise Ağaoğlu ve Hüseyinzade'nin yolunu şerefli bir şekilde takip etmişlerdir.

İşbu bildiride bunlardan birkaçından bahsedilecektir.

OSMANLI MUHARRİRLERİ

Ahmed Kemal Akünel (1873-1942)

Türkiye'de M. Kayahan Özgül *Son Jön Türk Kalesi Ahmed Kemal Akünel* adlı 436 sayfalık muhteşem bir kitap yazarak Ahmed Kemal Bey'in tüm hayatını ve çalışmalarını geniş bir şekilde incelemiştir.¹

Azerbaycan'da Ahmed Kemal Bey konulu yazılardan, Prof. Dr. Vilayet Guluyev'in² "Fuyuzat'ın Başka Bir Müellifi Ahmed Kemal" adlı makalesinde bu önemli şahsın özellikle Azerbaycan'la ilişkilerine

¹ M.Kayahan Özgül. **Son Jön Türk Kalesi Ahmed Kemal Akünel**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010, s.436

² Vilayet Guluyev. "Fuyuzat'ın Başka Bir Müellifi Ahmed Kemal" - **525'ci Gazet**, 11.8.2013.

değinilmiştir. Bu nedenle Ahmed Kemal Bey'in yaşamı üzerinde fazla durmadan, yalnızca Azerbaycan'daki gazetecilik çalışmalarından bahsedecek ve bugüne kadar araştırma konusu yapılmayan veya gölgede kalan birtakım bilgi ve belgeler üzerinde duracağız.

Ahmed Kemal Akünel, 30 Kasım 1873'te İstanbul'da doğmuştur. Darüşşafaka Okulu'nda okumuş, 1893 yılında bu okulu bitirmiştir. Hocası olan İsmail Safa, kendisini edebiyat muhitine dâhil etmiştir. Giderek artan faaliyeti göze battığından, önce üç gün, daha sonra on gün ve nihayet yedi ay süreyle Zaptiye Nezareti hapisanesinde tutuklu kalmıştır. 1900 yılı Mart ayında tekrar tutuklanarak hapisaneye götürüldüğü sırada kaçmayı başarmış ve İstanbul'dan uzaklaşmıştır. Atina'ya gitmiş, burada *İcma-ı Ümmet* gazetesini çıkarmıştır. Sekiz sayı çıkardıktan sonra Mısır'a gitmiş, fakat Kahire ve İskenderiye'deki Jön Türklerden gerekli desteği alamadığından Avrupa'ya geçmiştir. Bundan sonra tekrar Mısır'a dönen Ahmed Kemal Akünel, burada *Doğru Söz* gazetesini çıkarmış, ardından da *Hakayık-ı Şark* gazetesinin yayımını üstlenmiştir.

Ali Bey Hüseyinzade Bakü'de *Fuyuzat* dergisini çıkarmayı düşündüğü esnada Ahmed Kemal Bey'den şöyle bir mektup almıştır³:

"...Azîzim beyim, acaba orada senâkârınız hocalık, muharrirlik, matbaada musahhihlik gibi velhâsıl her ne sûretle olursa olsun, ancak kut-i yevmiyyemi çıkarabilecek, daha doğrusu şu eyyâm-ı mesâibi bitirinceye kadar sokakta kalmayacak bir iş yapabilir miyim? ...Burada sallantıdayım. İşte matbûât-ı Osmâniyede yirmi sene kalem sallamış bir muharririn vaz-ı hayâtı..."

Ali Bey Hüseyinzade çaresiz durumda bulunan Ahmed Kemal'i yanına davet etmiş ve Ahmed Kemal de 1907 yılı Mayıs'ında Bakü'ye gelmiştir. Bakü'de *Fuyuzat* dergisinin yayımlanmasına yakından katkıda bulunmuştur. Mali durumunu düzelttikten sonra 10 Ağustos

³ Bu mektubun orijinali Ege Üniversitesi profesörlerinden Yavuz Akpınar'da bulunmaktadır.

1907'de 40 günlük bir Avrupa seyahatine çıkmış ve seyahatini bitirince yine Bakü'ye dönmüştür.

Fuyuzat dergisi 32 sayı çıktıktan sonra 1907 Kasım'ında yayımını durdurmuş ve Ahmed Kemal Bey de bir süre işsiz kalmıştır. H.Z. Tağiyev'in kendisine sevgisi nedeniyle Ahmed Kemal Bey Balahana Cemiyet-i İslamiyesi'nin açtığı okula müdür yapılmıştır. Bu okulda okuyan çocuklar için İstanbul'dan kitaplar getirilmesini sağlamıştır. Okulların sayısı artınca yeni öğretmenlere ihtiyaç duyulmuş ve Muallim Cevdet de bu sırada yine Türkiye'den davet edilmiştir.

1907-1908 eğitim yılı sonlarına doğru İstanbul'da II. Meşrutiyet hareketi meydana gelince Ahmed Kemal ülkesine dönmüştür. Türkiye'de Talat Paşa'yla görüşmüştür. Talat Paşa, Meşrutiyet idaresinin en büyük düşmanının Çarlık Rusya'sı olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da bir takım hazırlıklar yapması gerektiğini ifade etmiş, aynı görüşmede hazır bulunan Cavid Bey ise Ahmed Kemal'in Bakü'ye dönerek fikrî açıdan hazırlık yapmasını ve Bakü'ye gidecek diğer kişilere de önderlik etmesini söylemiştir. Bunun üzerine Ahmed Kemal Bey tekrar Azerbaycan'a dönerek eski okulunda çalışmaya devam etmiş, burada bulunduğu sırada *Fuyuzat-ı Kıraat* isimli bir de kitap yayınlamıştır (1909).

İkinci dönüşünde Bakü Müslüman Neşr-i Maarif Cemiyeti'nin kurduğu lisede çalışmış ve bu sırada Ahmet Bey Ağaoğlu'nun çıkarıldığı *Güneş* gazetesıyla de iş birliği içinde bulunmuştur.

Rus yönetimi Ahmed Kemal'i sürekli olarak takip etmiş ve nihayet Pan-Türkizm suçlamasıyla onu Bayıl Hapishanesi'ne kapatmıştır. Ahmed Kemal bu hapishanede 19 Mart-12 Ağustos 1911 tarihleri arasında kalmıştır. İstanbul'daki İttihat ve Terakki yönetimi durumu öğrenince kendisiyle ilgilenmek üzere Hilmi Bey'i ve Kara Bey Karabeyov'u görevlendirmiştir. Fakat Karabeyov, Ahmed Kemal'e ulaştırması gereken paranın bir kısmını zimmetine geçirmiş ve Rusya yönetiminden kaçarak gittiği Türkiye'den Kafkasya'ya sorunsuz olarak dönebilmek amacıyla Kafkasya Genel Valisi Vorontsov-Daşkov'a bir

mektup yazarak, Rusya için önem arz eden çok gizli bilgilere sahip olduğunu anlatmış ve bunları kendisine vermeyi vaat etmiştir. Karabeyov'un Kafkasya'ya dönerek Rus yönetimine İttihatçılarla ilgili gizli bilgileri iletmesinin ardından, Ahmed Kemal'in hapisanedeki durumu daha da ağırlaşmıştır.

Ahmed Kemal'in arkadaşı olan Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa, Meclis-i Mebusan'da kendisiyle ilgili meseleyi gündeme getirmiştir. Daha sonra Ahmed Kemal Bayıl Hapishanesi'nden Tiflis'e nakledilmiş ve idam edileceği kendisine tebliğ edilmiştir. Osmanlı Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın konuyu İstanbul'daki Rusya Büyükelçisi'ne iletmesinin ardından, Ahmed Kemal hakkındaki idam kararı sınır dışı kararına dönüştürülmüştür. Kendisi Tiflis'ten Batum'a nakledilmiş ve akabinde Trabzon'da Vali Bekir Sami Bey'e teslim edilmiştir.

İstanbul'a dönüşünün ardından Ahmed Kemal, İttihat ve Terakki Merkezi'nden yardım almıştır. Önce edebiyat öğretmenliği, ardından da Ankara Mekteb-i Sultanisi müdürlüğü yapmıştır. Bir süre gazetecilikle iştigal eden ve Cumhuriyet döneminde İstanbul Beykoz Belediyesi'nde Genel Sekreter olarak görev yapan Ahmed Kemal, 24 Kasım 1942'de vefat etmiştir.

Görüleceği üzere, Ahmed Kemal Bey öncelikle Fuyuzat'ta çalışmıştır. Derginin 1907 yılına ait 18. sayısında "Yeni Kalem Yoldaşımız" isimli bir yazı çıkmıştır. Fuyuzat dergisinde Ahmed Kemal Bey'in tespit edebildiğimiz yazıları şunlardır:

- "Simurgun Kanatları Altında" – 1907, Nu. 18, s. 276-280;
- "Bulgaristan" [Bulgaristan Müslümanları hakkında] – 1907, Nu. 19, s. 299-302;
- "Mülahaza" – 1907, Nu. 19, s. 302, 303-304;
- "Tahir Musayev" – 1907, Nu. 19, s. 298-299;
- "Mısır'ın Vaziyet-i İdariye ve Siyasiyesi" – 1907, Nu. 20, s. 310-315;
- "Muhtasar Bir Cevap" – 1907, Nu. 21, s. 326-334;

- “Bir Sahife-yi Hayat yahut İsmail Safa” – 1907, Nu. 22, s. 338-341;
- “İhtar-ı Mahsus” – 1907, Nu. 22, s. 337-338;
- “İspat-ı İştibah” – 1907, Nu. 23, s. 376-384, Nu. 32, s. 478-483;
- “Avrupa’da 46 Günlük Bir Seyahat Hakkında” – 1907, Nu. 29, s. 425-431;
- “Avrupa’nın İnkişaf-ı Fikriyesi” [Ahmed Raik’in çevirisiyle John William Draper’in eseri hakkında] – 1907, Nu. 30, s. 446-447.

Ahmed Kemal, Ahmed Bey Ağayev (Ağaoğlu) ile yakın manevi bağıllığı nedeniyle kendisinin genel yayın yönetmeni olduğu *İrşad* gazetesinin yayımlanmasına da yakından katkıda bulunmuş, gazeteye imzalı ya da imzasız birçok yazı vermiştir. *İrşad* gazetesinde şimdilik malumumuz olan yazıları şunlardır:

- “Debistan Mecmuasının İhyasına Himmet Eden Heyet-i Girama” – Nu. 3 (5.1.1908), s. 2-3;
- “Bulgaristan’da” (Başmakale) – Nu. 6 (12.1.1908), s. 1;
- “Osmanlı’ya Dair” – Nu. 8 (17.1.1908); Nu. 9 (19.1.1908);
- “Levha-yı Tenkit” – Nu. 11 (24.1.1908), s. 2-3;
- “Harekât-ı Siyasiye” – Nu. 16 (7.2.1908); Nu. 23 (23.2.1908); Nu. 27 (4.3.1908); Nu. 29 (8.3.1908); Nu. 36 (20.3.1908); Nu. 37 (22.3.1908);
- “İrşad’ın Müze Edebiyatı” – Nu. 37 (22.3.1908); 39 (25.3.1908); 40 (27.3.1908); 42 (31.3.1908); 49 (12.4.1908) ve b.

Ahmed Kemal Bey, Üzeyir Hacıbeyli’nin müdür ve yayın yönetmeni olduğu günlük siyasî ve edebî bir gazete olan *Hakikat Gazetesi*’nin yayımına da yakından katılmış ve Üzeyir Hacıbeyli’nin ardından gazeteyi kendisi çıkarmıştır. *Hakikat Gazetesi*, 1909 yılında 6 sayı, 1910 yılında da 150 sayı olarak çıkmıştır.

1910 yılında haftalık edebî, siyasî ve içtimaî bir dergi olan *Yeni Fuyuzat* yayımlanmaya başlayınca, bu derginin genel yayın yönetmeni de Ahmed Kemal Bey oldu. 1910 yılında 11 sayı, 1911 yılında 10 sayı olarak yayımlanan *Yeni Fuyuzat*'taki en önemli yazıları da bizzat Ahmed Bey yazmıştır. Bu nedenle, *Yeni Fuyuzat*'taki makalelerinin bir listesini burada verme ihtiyacı hissetmedik. Fakat şunu ifade etmeliyiz ki söz konusu dergi ideolojik açıdan *Fuyuzat*'ın güzel bir takipçisidir.

Rusça yayımlanan *Kaspi* gazetesi bu vesileyle kendi sayfalarında, daha önceden bildirilmiş olduğu üzere, Müslüman aydınlardan bir grubun Bakü'de *Yeni Fuyuzat* adıyla haftalık edebiyat ve sanat dergisi yayımlayacakları haberini vererek şöyle devam eder: Bu dergi, ünlü Müslüman bilgini ve yazarı Ali Bey Hüseyinzade'nin genel yayın yönetmeni olduğu, Müslüman yazarların en önemlilerinin, en başta da Ahmed Kemal Bey'in katıldığı *Fuyuzat* dergisinin devamı niteliğinde olacaktır. Ahmed Kemal Bey hâlihazırda derginin yayın yönetmeni ve yöneticisi. Müslümanların edebi alanda böyle bir yayın organına ihtiyaçları vardı ve umuyoruz ki böyle bir edebî girişimi destekleyeceklerdir.⁴

Yine *Kaspi* gazetesi 1910 yılına ait 237. sayısında Ahmed Kemal Bey'in yönetimi altında *Yeni Fuyuzat*'ın çıktığı haberini vermiş, derginin içeriğini anlatmış ve dergiye başarı dileklerini de sunmuştur.

Ahmed Bey Ağayev (Ağaoğlu) *Güneş* gazetesinin (1910-1911) yayımını da Ahmed Kemal'e bırakmıştır.

24 Ağustos tarihli sayısında *Kaspi* gazetesi şöyle yazar:

“Başmakalesinde gazete, Hakikat gazetesinin yayımının denetim kurumu tarafından, 155. sayıda çıkan ‘Hukuk ve Han’ isimli makale nedeniyle durdurulduğunu vurgular. Güneş de Hakikat’in takipçisi olarak, onun izlediği ilerici yolda çalışacaktır. Gazetenin yayın yönetmeni

⁴ “İz jizni i pressı musulman” [“Müslümanların Hayatından ve Basınından”]. *Kaspi gaz.*, 16.10.1910, Nu. 234.

ve naşiri Oruç Orucov, yazı işleri müdürü ise gazetecilik dünyasında iyi bilinen Ahmed Kemal Bey'dir. Gazete şimdilik gınaşırı yayımlanmakta olup gelecekte günlük yayımlanması planlanmaktadır.

Yeni çalışma kardeşimizin de selefi gibi faydalı işler yapacağını umuyoruz. Ahmed Kemal Bey'i iyi tanıdığımızdan eminiz ki Güneş de Hakikat'in yolunu takip edecek ve geri kalmış olan Müslüman âleminin terakkisi için çalışacaktır.”⁵

Ahmed Kemal Bey'in sermuharrir (genel yayın yönetmeni) olduğu Güneş gazetesinde “Osmanlı İşleri”, “Osmanlı Ahvali” sürekli yayımlanan köşelerdi. Ahmed Kemal ve Ahmed Bey Ağayev'le beraber Oruç Orucov, Abdullah Sur, Gafur Reşat Mirzazade, Hasan Rıza, Hüseyin Kemal, Ahunt Yusuf Talıbzade, Seyit Hüseyin Sadıgzade, Alimişan Hüseyinzade, Hasan Sabri Ayvazov (Bahçesaray), Yahya Hacezade (Batum), Ali Fehmi Caferzade Kafkasyalı (İstanbul) ve diğerlerinin yakından katıldığı bu gazetenin dinî ve millî konulardaki tutumu Çarlık Rusya'sı yönetimini epey rahatsız etmiştir. Şunu da anımsatmakta fayda var ki Ahmed Bey Ağaoğlu'nun “Osmanlı Mektupları. Hükümet-i Osmaniye ve Avrupa” isimli yazı dizisi Kaspi gazetesinden alınarak Türkçeye çevrilmekle bu gazetede de yayımlanmaktaydı [bk. **Güneş**, Nu. 5 (24.8.1910); Nu. 25 (26.9.1910); Nu. 26 (27.9.1910); Nu. 30 (1.10.1910); Nu. 33 (5.10.1910); Nu. 34 (6.10.1910); Nu. 36 (8.10.1910); Nu. 39 (12.10.1910); Nu. 44 (18.10.1910); Nu. 49 (24.10.1910)].

Ahmed Bey'in bizzat yazdığı değerli makaleler elbette ki gazetede başlıca yeri işgal etmiştir. Bunlardan yalnızca birkaçını anmamızın yeterli olacağı kanısındayız:

- “Boğazlar Meselesi” – Nu. 4 (24.8.1910); Nu. 6 (26.8.1910);
- “Osmanlılarda Dil Var mı yahut Sende Dil Var mı?” (başmakale) – Nu. 8 (31.8.1910);
- “Vicdanımız Ne Diyor?” – Nu. 9 (2.9.1910);

⁵ “İz jiznı i pressı musulman” [“Müslümanların Hayatından ve Basınından”]. **Kaspi gaz.**, 24.8.1910, Nu. 191.

- “Mısır Geliyor!” (başmakale) – Nu. 13 (7.9.1910);
 - “Tahsil-i Umumi” (başmakale) – Nu. 16 (10.9.1910);
 - “Siyaset-i Hazıra” (başmakale) – Nu. (7.10.1910);
 - “Noksanlarımız” (başmakale) – Nu. 37 (10.10.1910);
 - “İran’a Bir Şey Olur mu?” (başmakale) – Nu. 38 (11.10.1910)
- vb.

Güneş gazetesi, Arafat’ta yapılan konuşma ve ittihad-ı İslam konulu yazıyı, İstanbul’da yayımlanan *Sıratı müstakim* dergisinden (Nu. 119, 4.12.1910) alarak 10 (12.1.1911), 11 (13.1.1911) ve 12. sayılarında (14.1.1911) yayımlamıştır. Bu durum Çar yönetiminin telaşına neden olmuştur. Tiflis Valiliği Jandarma İdaresi Başkanı Albay Pastrolin buna ilişkin olarak 23 Ocak 1911 tarihinde Kafkasya Genel Valisi Sivil İşler Yardımcısı’na geniş bir rapor sunmuştur.⁶ Bu yazı, gazetenin “Panislamistlerin yayın organı” olarak damgalanmasına yetmiştir.

Ahmed Kemal Bey 1909 yılında Bakü’den ayrılırken Ahmed Ağaoğlu’nun *Terakki* gazetesinde “Veda ve Rızamendî” adıyla bir yazı yazmıştır. Ahmed Kemal, Bakü halkına şöyle seslenmiştir:

“On iki sene gurbetten sonra bu Haziran ayının evvellerinde vatan-ı azizim olan İstanbul’a gidiyorum. Bu sefer, benim indimde o kadar kıymettardır ki böyle bir seferin umum vatan-cüda insanlara da müyesser olmasını can ü dilden arzu ederim.

İki yıldır ki Bakü’de oluyorum. Bu kadar vakitte Bakü’de ve Kafkas’ın sair mahallerinde hakkımda gördüğüm hürmet ve ihtirama karşı izhar-ı teşekkür ve rızamendi ediyorum. Hasse bir yıl yarımından [bir buçuk yıldan] beri mekteplerinde olduğum Balahana cemaatinden ben gayr-i had razı olduğumu ayrıca arz ü beyan eylerim.

⁶ Mirza Şerif Mirzayev, **Materialı dlya İstorii Tyurkskoy Peçati na Kavkaze [Kafkasya’da Türk Basın Tarihine Dair Materyaller]**, Bakü, 2009, s. 182.

Bu müfakatımdan dolayı hususi dostlarımı ziyaret etmek yahut mektup yazmak vacibe-yi zimmem⁷ olsa da, o kadar mektubu yazmaya vaktim namüsait olduğundan Terakki vasıtasıyla her bir dost ve aşinama samimi rızamendliğimi arz ile ziyaret etmemekteki kusurumun affını istirham ederim”⁸

Ahmed Kemal Bakü’ye ikinci dönüşü sırasında da hem yerli aydınların, hem de basının sıcak bir ilgisiyle karşılanmıştır. Özellikle Kaspi gazetesi, kendisini yersiz saldırılara karşı savunmuştur. Kaspi gazetesinin 1910 yılına ait 78. sayısından, İran tebaasından bir grubun, Seda gazetesinde Balahana mektebi müdürü Ahmed Kemal Bey’e yazılan mektuplara karşı itirazlarının yayımlandığı bilgisini görmekteyiz. İtirazcılar, mektup sahiplerini şantajcılıkla suçlayarak şöyle demektedirler: “İran’ın gerçek evlatları böylesine ahmak iftiraları kendilerine yakıştırmazlar, biz bu mektupları yazanları alçaklar olarak görüyoruz. Bunlar kendilerine birtakım mühürler yapar, birtakım mektuplar yazarlar ve hepsi de kendi kişisel menfaatleri içindir. Biz kendilerini liyakat sahibi kişiler olarak görmüyor, üçüncü şahıslardan da, bunları birer dürüst insan olarak değil, bilakis, miskin ve alçak kişiler olarak tanımları ricasında bulunuyoruz. Siz kendinizi saygıdeğer insanlar olarak görseniz, gayretleri sayesinde binlerce yaşının ve çocuğun aydınlandığı Ahmed Kemal gibi aydın bir insana karşı kalem oynatmaya cesaret etmezsiniz. Ahmed Kemal’in kimseyle kişisel bir hesabı bulunmamaktadır, kendisi yalnızca toplumun çıkarlarını gözetmektedir, oysa sizler yalnızca nefrete layık miskin adamcağızlarınsınız.”⁹

Yine Kaspi gazetesinde ifade edildiği üzere, Balahana Cemiyeti Müvekkili Bahşı Ahmedov, Ahmed Kemal Bey’in müdürlük yaptığı Balahana mektebinde derslerin şimdiye kadar ücretsiz olduğunu, fakat okul kapasitesinin genişlemesi ve öğretmen sayısının da artması

⁷ Üzerime düşen önemli bir görev.

⁸ Ahmed Kemal, “Veda ve Rızamendî”, **Terakki**, 31.5.1909, Nu. 118.

⁹ “İz jizni i pressı musulman” [“Müslümanların Hayatından ve Basınından”].

Kaspi gaz., 7.4.1910, Nu. 78.

nedeniyle, ayda iki manat olmak üzere küçük bir ücret ödenmesi gerektiğini duyurmuştur. Bahşı Ahmedov, derslerin 1 Eylül'de başlayacağını göz önünde bulundurularak, ücretin üç ay önceden makbuz karşılığında ödenmesi gerektiğini, ödemeyenlerin ise okula alınmayacağını duyurmuştur. Fakat yoksul çocuklar yine ücretsiz okumaya devam edecek, bu sene okulda beşinci şube de açılacaktır.¹⁰

Bakü halkı Ahmed Kemal Bey'i oldukça bilgili ve becerikli bir öğretmen olarak da kabullenmiştir. Nitekim aşağıda yer alan gazete haberleri de bunu kanıtlar niteliktedir:

“Bugün saat 11’de Bakü Şehir Meclisi Mektepler Komisyonu’nun salonunda kız Rus-Müslüman okullarında kadın öğretmen ve kadın müdür görevlerini işgal etmek üzere başvurular Türkçe mülakat sınavına gireceklerdir. Sınavı Şehir Yönetimi’nin özel olarak seçtiği, A[li] B[ey] Hüseyinzade, Ahmed Kemal Bey ve S[üleyman] B[ey] Abdurrahmanbeyov’un dâhil olduğu komisyon yapacaktır.”¹¹

“Necat Müslüman Maarif Cemiyeti’nin yaptığı çalışmalar sonuç vermektedir. Necat, Rusya’da kendi tiyatrosuna sahip bulunan ilk Müslüman cemiyeti olmakla beraber, yakın günlerde kendi yayın organına da sahip bulunacaktır. Şimdilerde Cemiyet’in yeni pedagojik-edebi şubesi açılmış bulunuyor ve bu şube, Türkçe imla kurallarının hazırlanması, halk öğretmenlerinin dile ilişkin olarak önerdikleri birtakım yeniliklerin pekiştirilmesi çalışmalarıyla iştigal edecektir. Bu mesele şüphesiz ki çok önemli ve pek çok kişi bu konuya temas etmiştir. Yeni şubenin çalışmalarının bir sonucu da yeni, geliştirilmiş imla kurallarının Necat gazetesi aracılığıyla yaygınlaştırılmasından ibaret bulunacaktır. Şubede Ali Bey Hüseyinzade, Ahmed Kemal Bey ve diğer tecrübeli öğretmenler, Müslüman edebiyatının uzmanı olan kişiler çalışacaktır.”¹²

¹⁰ “İz jizni i pressı musulman” [“Müslümanların Hayatından ve Basınından”]. **Kaspi gaz.**, 25.8.1910, Nu. 192.

¹¹ “İz jizni i pressı musulman” [“Müslümanların Hayatından ve Basınından”]. **Kaspi gaz.**, 19.9.1910, Nu. 212.

¹² Mehtü Bey (Hacınski). “Blagoye Naçinaniye” [“Hayırlı Bir Başlangıç”]. **Kaspi gaz.**, 16.10.1910, Nu. 234.

Türkiye'den gelerek Azerbaycan'da ciddi bir aydınlanmacı faaliyet yürüten birine, Rusya yönetiminin, çalışmalarını daha fazla genişletme imkânı veremeyeceği açıktı. Bu nedenle Ahmed Kemal Bey tutuklandı. Bu konuya ilişkin en değerli bilgiler, bir zamanlar Kafkasya'da sansürcü olarak çalışmış olan Mirza Şerif Mirzayev'in Rusça kaleme aldığı *Kafkasya'da Türk Basın Tarihine Dair Materyaller* isimli değerli kitabında bulunmaktadır. Mirzayev, Çarlık döneminde topladığı çok değerli belgeleri bu kitabında ortaya koymuştur. Tiflis Valiliği Jandarma İdaresi Başkanı Albay Pastrolin, Kafkasya Genel Valisi'ne sunduğu 10 Mart 1911 tarih ve 4150 numaralı raporda Ahmed Kemal Bey'in tutuklanmasını da anlatmıştır. Söz konusu belgeyi kısaltmadan çevirdik:

“Bakü'deki Müslüman matbuatı son aylarda tespit edilmiş olduğu üzere, aralıksız ve etkili bir Panislamizm propagandası yapmıştır. Bu süreçte, birtakım makalelerde, Müslümanların İslam'ın merkezi konumunda olan ve tüm Müslümanları kendi egemenliği altında toplaması gereken Halife'nin ikamet ettiği Türkiye önderliğinde bir araya gelmelerinin zaruretine ilişkin düşünce ısrarla ve eminlikle savunulmuştur. Tüm bu makaleler Rusya'nın çıkarlarının aleyhinedir, aynı makalelerde Türkiye, Müslümanların destekçisi ve umudu olarak tanıtılmaktadır. [...] Bu yüzden, bahis olunduğu cihetle dikkatleri çeken Bakü gazete ve dergilerinin yayımının durdurulması gerekli görülmüştür. Yine bu amaçla, 1 Mart gecesi Bakü'de söz konusu gazetelerin yazıhanelerinde, yayın yönetmenlerinin, naşirlerinin, yazarlarının ve diğer çalışanlarının evlerinde aramalar yapılmıştır. Aramalarda Türkçe çok sayıda yazışmaya el konmuştur. Arama yapılanlar: Yeni Fuyuzat gazetesi, Şihab-ı Sakıb dergisi ve Seda gazetesi yayın yönetmenleri. Bu aramalar sonucunda tutuklananlar: 1) Yeni Fuyuzat dergisi yayın yönetmeni, Bakü halkından Alipaşa Ferecullah [oğlu] Hüseyinov, 2) Aynı derginin yazarlarından, Türkiye tebaası Ahmed Kemal Rasim oğlu, 3) Yeni Hakikat gazetesi yayın yönetmeni, Bakülü tüccar Oruç Orucov, 4) Aynı gazetenin yazarı Mehemedsadık Molla Ruhullah oğlu Ahundov, 5) Şihab-ı Sakıb dergisinin yayın yönetmeni, Bakü halkından Aliabbas [Müznib]

Muttalibzade, 6) Seda gazetesi yayın yönetmeni ve naşiri Haşim Bey Vezirov, ... 8) Seda gazetesi çalışanlarından Bakü kazası Binakadı köyü halkından Pirikulu Mürselov,¹³ 9) Aynı gazetenin çalışanlarından Bakü halkından Cafer Bünyadzade.”¹⁴

Yine aynı kitapta yer alan, Tiflis Valiliği Jandarma İdaresi'nce hazırlanan ve bu idarenin başkanı Albay Pastrolin'in imzaladığı şu belge de ilgi çekicidir:

“Türkiye tebaasından Ahmed Kemal Bey Kafkasya'ya Türkiye'den, sabık sultan Abdülhamid hükümetince devrimci faaliyeti nedeniyle takip edilmesi yüzünden gelmiş, Bakü'ye yerleşmiş ve burada, zararlı siyasi çalışmaları nedeniyle hapsedilmekten korkarak Bakü'den Türkiye'ye iltica eden Panislamistlerin lideri [Ahmet Bey] Ağaoğlu'nun düşüncelerini yayan, sayfalarında Pan-İslamizm ideolojisini savunan Yeni Fuyuzat Müslüman gazetesinin gerçek yayın yönetmeni ve naşiri olarak bulunmuştur. Ahmed Kemal Bey ile Ahmed Ağaoğlu, Panislamizm ideolojisinin propagandasını yapmak amacıyla sıkı bir ilişki içinde bulunmuşlardır. Eldeki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Ahmed Kemal Bey bilimsel amaçlarla ya da herhangi bir başka amaçla seyahat etmiş olmayıp sürekli Bakü'de ikamet etmiş ve yukarıda değinilmiş olan yönde yazarlık faaliyetini yürütmüştür. Bu nedenle kendisi, 1 Mart tarihinde Bakü Hapishanesi'ne kapatılmıştır ve hakkında devleti koruma mevzuatı gereğince tahkikat sürmektedir. Rusya ve Kafkasya Türklerini Rusya aleyhinde ve Rus yönetimi aleyhinde ayaklandırma amacı güden Pan-İslamizm ideolojisinin propagandasına katılması dışında başka bir delil elde edilemezse, buraya ve Rusya'ya girişi yasaklanmakla Kafkasya hudutlarından Türkiye'ye sınır dışı edilmesi yönünde karar alınması için çalışılacaktır.”¹⁵

Halid Hürrem Sabribeyzade (?-?)

Hayatına ilişkin bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Yalnızca Osmanlı tebaası ve Arabistan Araplarından olup içkiye meyyal olduğu konu-

¹³ Piri Mürselzade.

¹⁴ Mirza Şerif Mirzayev, a.g.e., s. 183-184.

¹⁵ Aynı yer, s. 189.

sunda gayrisahih bilgiler dolaşmaktadır. Hakkında şimdiye kadar ortaya konan en değerli araştırma, bizce, Prof. Şamil Veliyev'in "Halid Hürrem" isimli makalesidir ki burada da hayatına dair hiçbir bilgiye aslında rastlamıyoruz. Şair ve gazete yazarı olduğu bilinmektedir. 1912 yılında Bakü'ye gelmiştir. *İkbal* gazetesinde şiir ve makaleler yazmıştır. 1913-1914 yıllarında *Şelale* dergisinin yayın yönetmenliğini yapmıştır.

Adını andığımız makalesinde Prof. Dr. Şamil Veliyev şöyle yazar:

"...H.Hürrem Bey'in kendisi ve eserleri hakkında Sovyet dönemi Azerbaycan edebiyat bilimindeki mülahazaların tamamı kara bir renkle akılda kalmakta, kendisinin "gerici romantizm yanlısı", "tutucu", "bulvar romancısı", "pornografik eserler yazarı" ve yine bu türden, edebi ve bilimsel tahlille fazla alakası bulunmayan siyasi ve ideolojik terimlerle tanımlanması amacını gütmektedir. Hakkında yazılanların hiçbirine inanmadığımdan, Halid Hürrem'in kendisi ne yazmış sorusuna yanıt aradım ve Azerbaycan'ın edebi ve toplumsal düşünce tarihinde kendine özgü bir iz bırakan bu insanın kalem mahsullerini araştırmayı hedef edindim."

"Azerbaycan'da edebi-estetik ve bilimsel düşüncenin gelişiminde Halid Hürrem Sabribeyzade'nin dikkate değer bir rolü bulunmuştur. Toplumsal ve siyasal düşünce adamları tarafından çoğunlukla eleştirilen ve ekser durumlarda faydalı çalışmalarının da üzeri kara bir perdeyle örtülmeye çalışılan Halid Hürrem Fuyuzat edebi ekolünün temsilcilerinden bir tanesidir. Evet, kendisinin edebi dil konusundaki tutumu ve birtakım bağımsız mülahazaları döneminin sanat adamları tarafından kabul görmemiştir. Fakat aynı dönemin edebi arayışlarının iç diyalektikliğinden kaynaklanan tüm bozuklukların sırf Halid Hürrem'e mal edilmesi gayreti de tasvip edilemez. Bütün bunlar göz önünde tutulmakla, Halid Hürrem'in 20. Yüzyıl edebiyatındaki yeri ve tutumu açıklığa kavuşturulmalı, kendisinin Fuyuzatçılarla ve Azerbaycan romantik edebiyatının temsilcileriyle ideolojik ve estetik bağları tahlil konusu yapılmalıdır. Çünkü Şelale dergisinin yayın yönetmeni ve başyazarı olan Halid Hürrem, diğer yandan etkin bir gazeteci, nesir yazarı ve yetenekli

bir şairdir. Şelale dergisi sayfalarında Fuzuli, Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmud Ekrem, Tevfik Fikret, H.Z.Aşkizade, Namık Kemal, Rıza Tevfik, Ali Bey Hüseyinzade, Hüseyin Cavid, Mehmet Emin Resulzade, H. Şinasi, A. Necdet, ve onlarca başka ismin eserlerine geniş yer veren Halid Hürrem, kendi lirik şiirlerini, romantik tarzda yazdığı nesir örneklerini ve bilimsel makalelerini de yayımlamıştır. Makalelerinde ağırlıklı olarak ahlaki eğitim ve talim, kadınların toplumsal hayattaki yeri ve konumu, estetik, sanat, milli-tarihî gerçeklik ve çağdaş sorunlar, toplumsal ve siyasal özgürlükler, edebi çeviri, klasik miras ve diğer konulara temas etmiş, yeni estetik arayış yönelimlerinin artması için çalışmıştır. 20. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatında öne çıkan romantizm ve hiciv gibi iki cereyana özgü estetik düşünce biçiminin ikisinin de dergi sayfalarında kendine yer bulması, işte bu gayretin bir sonucudur.”

“Halid Hürrem’in ‘Ceza-yı Cins Emeldendir’, ‘Kadınlarımız’ isimli makaleleri, ‘Aşk ve Heves’ isimli santimental romanı, ‘Nâşâdın Dester Hatıraları’ serisi, milli hikâye olarak tanımladığı ‘Kin’, ‘Kadın Kalbi’, ‘Canan’, ‘Mecid’, ‘Namus’, ‘Esir’ gibi düzyazı örnekleri, ‘Zehirli Çiçekler’ (1919) ve ‘Sarı Yapraklar’ (1913) adlı kitapları, bunların yanında Şelale dergisinde yayımladığı çok sayıda şiiri bulunuyor.”¹⁶

Filoloji doktoru Solmaz Hayatova’nın Halid Hürrem Sabribeyzade’nin Şelale dergisindeki eserlerini bir kitapta toplayarak yayınlaması oldukça memnuniyet verici bir gelişmedir.¹⁷

Sabribeyzade soyadını duyunca, Azerbaycan’da okurların aklına öncelikle Şelale dergisi gelmektedir. Azerbaycan’da bu dergiyle ilgili bilimsel çalışmaların da artık ortaya çıkmaya başlaması yine memnuniyet vericidir.¹⁸ Bunlardan özellikle Samir Halidoğlu’nun makalesi

¹⁶ Şamil Veliyev. “Halid Hürrem”, <http://ay-maral-can.forum-aktiv.com/t20241-xalid-xurr601m>.

¹⁷ Halid Hürrem Sabribeyzade, **Seçilmiş Eserleri**. Yeni harflere aktaran, yayına hazırlayan, önsöz ve sözlük yazarı Solmaz Hayatova. Bakü, Elm Yay., 2015, 230 s.

¹⁸ Sait Şimşek. “Şelale Dergisinin Dilinde Osmanlı Elementleri”. **Filologiya Meseleleri**, 2014, Nu. 4, s. 33-40; Samir Halidoğlu (Mirzayev). “Şelale Dergisinin Neşri Tarihinden”, <http://jur-etl.blogspot.com/2015/12/slal-jurnalnn-nsri-tarixindn.html>.

dikkat çekicidir. Söz konusu yazıdan seçtiğimiz birtakım bilgiler üzerinde duralım.

Şelale dergisi 1913 yılının 19 Ocak tarihinde yayımlanmaya başlamış ve 1914 yılının 1 Mart tarihine kadar sürmüştür. Bu sürede 47'si 1913 ve 9'u 1914 yılında olmak üzere toplamda 56 sayı yayımlanmıştır. Sabribeyzade derginin yayın yönetmenliğini ilk sayıdan 1914 yılının 6. Sayısına (53. sayı) kadar üstlenmiştir. Derginin 1914 yılına ait 7. sayısı (54. sayı) ise Ahmed Midhat Rüfetov'un yayın yönetmenliğinde çıkmıştır.

Şelale yalnızca bir edebî-estetik ve bilimsel-felsefî dergi hüviyetine sahiptir. Dergi sayfalarında bilimsel, ahlakî, felsefî ve dinî yazılar yanında dünya edebiyatından çeviriler, maarif, sağlık, tarih, coğrafya ve diğer bilim alanlarına ilişkin ilgi çekici yazılar da yayımlanmıştır. Birtakım bilim ve felsefe terimleri, bu arada *monizm*, *abstraksiyon* [*soyutlama*], *eklektizm*, *psikoloji*, *sansüalizm*, *entelektüalizm*, *volontarizm* [*istenççilik*], *iradecilik*], *pozitif felsefe*, *eküvalans* [*eşdeğer*], *inersi* [*eylemsizlik*], *potansiyel enerji*, *spektrum*, *infra-kırmızı* [*kızılötesi*], *siyasi antropoloji*, *metafizik*, *diferansiyasyon* [*farklılaştırma*], *idealar assosiyasyonu* [*düşünce çağrışımları*], *transformasyon*, *mekanizma* ve diğer terimler etraflıca izah edilmiş, doğa bilimleri ve dinî görüşler ile edebî-estetik mülâhazaların bir araya geldiği inceleme yazılarına yer verilmiştir.

Dergideki karikatürleri dönemin ünlü ressamı Azim Azimzade çizmiştir.

Derginin 11 Mayıs 1913 tarihli 14. sayısı ünlü petrol zenginlerinden Şemsi Esedullayev'in vefatına ithaf edilmiştir.

Öncelikle bir edebiyat ve sanat dergisi olan Şelale'de edebiyat, sanat yazıları ve hikâyeler ağır basmaktadır. “Müntahabat”, “Milli Hikâye” ve “Edebiyat” köşelerinde, her sayıda şiirler ve hikâyeler yer almıştır. Derginin her sayısında ilk sayfada Sabribeyzade'nin şiirleri, ardından “Osmanlı Edebiyat-ı Kadimesi Numuneleri” ana başlığı altında klasik Osmanlı şairlerinin eserleri yer almıştır. Dergideki ilerici

Türk edebiyatından örnekler, Azerbaycan-Türkiye edebi ilişkilerinin tetkiki açısından da önemlidir.

Şelale dergisinde Türk yazarlarla beraber, yerli yazarlardan M.Resulzade, S.E.İbrahimov, A.Hüseyinzade, M.Karagözov, H.Cavid, A.Şaik ve diğerlerinin yazıları da yayımlanmıştır.

Sabribeyzade 53. sayıdan sonra Bakü'yü terk etmiş, gidişini Türkiye'de önemli işleri olduğu gerekçesine bağlamış ve bu konuda dergi okurlarını bilgilendirmiştir.

Sabribeyzade'nin gidişinin ardından Şelale dergisinin inişe geçtiği görülmektedir. Dergi, eskisi gibi düzenli yayımlanamamış, sayılar arasındaki zaman dilimi uzamıştır.

Sabribeyzade'nin Şelale dergisinde sergilediği tutum ve yazıları hem kendi döneminde, hem de Sovyet döneminde keskin bir şekilde eleştirilmiştir. Ayrıca günümüzde de zayıf olmakla beraber, birtakım ciddi eleştirilere de rastlanmaktadır. Kendi döneminde eleştirenler çoğunlukla Sabribeyzade'den şahsen haz etmeyen kişiler, Sovyet döneminde eleştirenler ise her yazısında Panislamizm ve Pantürkizm emareleri gören komünizm ideologlarıydı. Günümüzdeki eleştirileri yapanlar ise genellikle daha önceki eleştirilerin etkisinden henüz kurtulamamış olanlar ve yeni tarafsız araştırmaların yokluğu nedeniyle yanlış düşünenlerdir. Sabribeyzade'ye yönelik çok sayıda eleştiri bulunuyor, fakat biz bunların hepsini bir kenara bırakarak yalnızca tarihî açıdan önem arz eden bir tanesi üzerinde duracağız. Döneminin büyük kalem ustalarından Mehmet Emin Resulzade 1913 yılı sonlarında *İkbal* gazetesinde şu açık mektubu yayımlatmıştır:

“Muhterem Müdür Efendi! Atideki birkaç kelime-i arzımın gazetesinde derci temennisindeyim.

Muhterem İkbal gazetesinde ‘Türk İbn Yafes’ imzasıyla yazılan makaleleri Şelale sermuharriri açarak, bunun ‘Keşle Muallimi Mehemed Emin Efendi’ olduğu zaten malumumuz idi, diye söylediğinden, bunu

ne hak ve salahiyetle açtıklarını bilmek için kendisini muharrirler mahkemesine davet ediyorum. Bir haftaya kadar kendi münsiflerini intihap ile malumat vermelidir. Ben de kendi vekillerimi yakında bildireceğim.

Mehemmed Emin.”¹⁹

Bilindiği üzere, “Türk İbn Yafes” Mehmet Emin Resulzade’nin gizli imzalarındandı ve pek haklı olarak, kendi yazarlık hukukuna tecavüz edilmesine karşı çıkmaktadır.

Ahmed Hamdi Karaağazade (1892-1928)

Ahmed Hamdi Karaağazade hem Türkiye’de hem de Azerbaycan’da tanınmamaktadır. İşbu bildirimde kendisi ilk defa olarak bir gazeteci ve önemli bir kişi olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, ilk intiba için öncelikle Ahmed Hamdi Karaağazade’nin özgeçmişine dikkat çekmek isteriz.

Karaağazade hakkında ilk ve en doğru bilgi, kısa olmakla beraber, Azerbaycan Cumhuriyeti Meclis-i Mebusanı için kendi eliyle doldurmuş olduğu ankette bulunmaktadır. Aynı ankette Karaağazade aşağıdaki soruları cevaplamıştır:

1. İsmi, pederinin ismi ve şöhreti: *Ahmed Hamdi Hüseyin Hüsnü Bey [oğlu] Karaağazade.*

2. Hangi şehir ve karyede tevellüt ettiği, tarihi: *Batum şehrinde 1893 tarihindedir.*

3. Hangi mektepte ne gibi tahsil görüp hangi sınıftan katat ettiği: *İlk tahsil ve terbiyem Batum Gürcü mektebindedir. Sonra ikmal-i tahsil için İstanbul’da Rehnüma-yı Fuyuzat mektebine dâhil oldum ve mekteb-i mezkûrdan birinci derecede diploma alarak Fransız Frerler kolejinde üç sene bulundum. Bilahare Ermeni Karapetyan Koleji’nde okudum. Sonra müsabaka imtihanıyla İstanbul Darülfünunu’nun Elsine²⁰*

¹⁹ Mehemedemin [Resulzade]. “Açık Mektup”, **İkbal gaz.**, 8.12.1913, Nu. 523, s. 3.

²⁰ Elsine: (Yabancı) Diller.

Şubesi'ne dâhil oldum. En nihayet, yine Darülfünunun Tabiiye Fakültesi'nde iki sene okuduktan sonra Kafkasya'ya avdet ettim.

4. Azalığa dâhil olmadan meşguliyet, memuriyet ve sanatı: *Muharrirlik, muallimlik ve mütercimlikle meşgul oldum.*

5. Azanın muhtasar tercüme-i hali: *Yedi seneden beri Türkiye ve Kafkasya'da cemaat ve maarif işleriyle meşgul oldum. Şahsi istikamet ve nehzatımı bütün dostlarım bilir. 1917 yılında [...] ²¹Merkezi Transkafkasya İslam Komitesi'ne intihap oldum ve altı ay sonra Meclis-i Müessisan namzetleri meyanında 10 numaralı listeye dâhil olmuş idim. Sonra Transkafkasya Meclisi'ne aza bulundum. Bilahare Batum Oblastı [bölgesi] namına İstanbul'a [müşavir?] olarak gönderildim. ²²Ve 1918 30 Ağustos'ta İstanbul'dan avdet ettim.”²³*

1928 yılında Karaağazade'nin ölümüne ilişkin olarak İstanbul'da çıkan *Azeri Türk* dergisinin 1 Şubat 1928 tarihli 20. sayısında üç kıymetli yazı yayımlanmıştır: İmzasız yayımlanmakla beraber, derginin yayın yönetmeni Mehmet Emin Resulzade tarafından yazıldığı şüphesiz olan “Ahmed Hamdi Merhum. Muhtasar Tercüme-i Hal”, yine Resulzade'nin kendi imzasıyla yazdığı “Emektaş Hakkında” ve Mustafa'nın (Mustafa Vekilli) “Amansız Azrail” isimli yazıları.

Mehmet Emin Resulzade, “Ahmed Hamdi Merhum. Muhtasar Tercüme-i Hal” isimli yazısının girişinde şöyle der:

“O daha genç çağında idi. Enerjikti. Daha on beş gün evvel görüşmüştük. Her zamanki gibi dinç idi. Gözlerindeki fer her zamanki gibi parlaktı. İstanbul'da bıraktığım ekser arkadaşlar gibi, Avrupa'dan dönüşümde onu da iyi bulmuştum.

²¹ Okunamıyor.

²² Burada Karaağazade'nin Transkafkasya ve Osmanlı hükümetleri arasında gerçekleşen Trabzon veya Batum barış konferanslarına Transkafkasya Parlamentosu'nun görevlendirdiği kişi olarak katılımının söz konusu edildiği kuvvetle muhtemeldir.

²³ **Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi**, font 895, liste 1, dosya 211, yaprak 14.

Daha ziyaretini iade edememiştim. Kara haberi geldi. İnanmadık. Hemen tahkik ettirdik. Meğerse öyleymiş. Ölüm kendisini ani olarak yakalamış; misafir bulunduğu hemşiresinin evinde hastalanmış, kendisinden durup dururken kan boşanmış, hastaneye götürmüşler. Bir daha kendine gelemeyerek dünyayı terk etmiştir. [...] Merhum kendisinden sonra bir refika ile biri beş, diğeri iki yaş raddelerinde iki kız çocuğu bırakmıştır.”²⁴

Mehmet Emin Resulzade, bu girişin ardından okurlara, şahsen tanıdığı Ahmed Hamdi Bey’in kısa özgeçmişini sunar:

“Kırk yaşını daha bulmayan Karaağazade Hamdi Bey an-asıl Acaralıdır. Batum’da doğmuştur. Sonra maaile İstanbul’a gelmiş, burada Türkçe tahsil etmiştir. Babası Acara’nın eşrafından idi. Daha çocukken alil [sakat] olan Hamdi Bey’i babası pek büyük bir itina ve masrafla büyütmüş, kendisine hem Türkçe, hem de Fransızca tahsil vermiştir.

1917 senelerinde, Harb-ı Umumi’yi müteakip zuhur eden Rusya inkılabı senelerinde Ahmed Hamdi Bey Bakü’ye geliyor. O zaman Bakü bütün Kafkasya Müslümanlarının medeni ve siyasi hareketinin merkezi idi. Hamdi Bey bu hayata karışıyor. Açık Söz gazetesine Gürcüceden tercümeleri ile ve diğer makaleleri ile iştirak ediyor. Bade [sonra] Gence’den Rusya Meclis-i Müessisanına vuku bulan intihap listesi tanziminde Hamdi Bey de 12 numaralı Milli Komiteler ve Müsavat Fırkası tarafından tanzim olunan listeye dâhil oluyor. Bade Hamdi Bey Kafkasya’da teşekkül eden Seym Meclisi’nin azası oluyor. Aynı zamanda Hamdi Bey Müsavat Fırkası’na intisap ediyor. Fırkanın resmî organı olan İstiklal gazetesine mühim bir zaman muharrirlik ediyor. Daha sonra Azerbaycan Şura-yı Millisi’nin ve onu müteakip teşekkül eden Azerbaycan Mebusanı’nın²⁵ [Meclis-i Mebusanın] azası oluyor.

Meşum istila hadisesini müteakip de Hamdi Bey Azerbaycan davasına bigâne kalmıyor. O, kendisini Azerbaycanlı ve Azerbaycan istiklalinin davacısı olarak hiss ediyor. Müsavat Fırkası’nın faal bir uzvu olarak

²⁴ **Azeri Türk derg.**, 1 şubat 1928, Nu. 20, s. 6-7.

²⁵ Parlamentosunun.

kalıyor. Muhaceret hayatının zaruretleri içerisinde uhdesine terettüp eden vazifelerin ifasında kusur göstermiyor. Diğer arkadaşları ve mücadele yoldaşlarıyla birlikte bir taraftan hayatın ağırlıkları, diğer taraftan da vatan düşmanlarının mezalimine karşı mücadele ede ede, vazifesi başında ölen mert bir mücahit vatandaş ölümüyle terk-i hayat ediyor.”²⁶

“Resulzade Mehemed Emin” imzalı “Emektaş Hakkında” isimli yazıda²⁷ da şöyle denmiştir:

“İsmailiye binası altındaki Yıldırım mağazasının arka dükkânına sıkışan Açık Söz idarehanesini hatırladım. Hamdi’yi ilk defa orada gördüm. O, Batum’dan mı, yoksa Tiflis’ten mi yeni gelmişti. Derhal anlaştık. Ruhumuza aşına ve çok muhtaç olduğumuz hususiyete malik bir arkadaş bulduk. Açık Söz’ün çıkar çıkmaz Gürcü komşularımız arasında ve matbuatında mühim bir aksiseda uyandırabilmesi ancak Hamdi Bey sayesinde olmuştu...

Onun İstiklal gazetesindeki mefkûrecilik rolü de unutulamaz. İstiklal gazetesinin başlığı altındaki ‘İnsanlara hürriyet, milletlere müsavat!’ şiarını ilk bulup tavsiye eden odur!”

Yazar daha sonra, “mefkûreleri bir taraftan din-i İslamcılık, diğer taraftan Rus demokrasisi mikyasında sosyalistlik olan bazı münevverler Müsavat’ın Türkcülüğünden ve Azerbaycan şiarının ilanından irkilmişlerken, Ahmed Hamdi Bey’in bu mefkûreyi benimsediğini ve İstiklal gazetesinin mesul bir muharriri olarak kadar bu gayeye ısındığını” da yazar.

“Sonra Hamdi ile Seym’de, Şura-yı Milli’de, Mebusan’da beraber bulunmuş ve bütün bu müesseselerde kendisinin disipline tabi bir fırka adamı olduğunu emsali ile müşahede etmiştik.”

²⁶ **Azeri Türk derg.**, 1.2.1928, Nu. 20, s. 7.

²⁷ **Azeri Türk derg.**, 1.2.1928, Nu. 20, s. 7-8.

*“Muhacerette dahi Hamdi Hamdiliğinde kalmıştır. Onun İstanbul matbuatı vasıtasıyla Azerbaycan davasına ait neşrettiği makaleler Azerbaycan davasına mahsus neşir vasıtalarının mevcut olmadığı bir zamanda vuku buluyordu.”*²⁸

Yazının son cümlelerinden:

*“Hamdi, Milli Hükümet zamanında hükümet veya Mebusan azalığında bulunup, istila üzerine, mücadeleyle devam ettirmek maksadı ile harice çıkan Azerbaycan milliyetçilerinden terk-i hayat etmiş ilk kurbandır.”*²⁹

Mustafa Vekilli “Amansız Azrail” isimli anısında Karaağazade’yi gazeteci ve ünlü bir kişi olarak tanıtarak, şunları der: Hamdi Bey birdenbire, üç gün içinden aramızdan ayrıldı. Hastane köşesinde yalnız, kimsesiz gözlerini kapattı. Onu herkes meslek ve prensip sahibi bir vatanperver olarak tanırdı. Bakü’de İkbâl, Açık Söz, İstiklal ve daha sonra Azerbaycan gazetelerinde Hamdi Bey’in kıymetli mesaisini Azerbaycan milliyetçileri daima lisan-ı takdirle yâd ederlerdi.

İstiklal devrimizde, mebusluk zamanında Hamdi Bey daima mütevazı, sessiz sakin, gösteriş yapmadan çalışan değerli bir milliyetperverdi.

Düşman istilasından sonra diğer hem-vatanlarımızla [yurттаş] beraber Hamdi Bey de kardeş Türkiye’ye sığındı. Burada sekiz senelik meşakkatli muhaceret hayatında o, yine eski Hamdi Bey olarak kaldı. Muhaceretin birçok sıkıntısı, hercümerci içinde merhum, metanetini muhafaza ederek yine mutat yollarda yürüdü, ahlak ve meslekine leke getirebilecek hiçbir yan çığıra sapmadı. Bilhassa Türkiye efkârı umumiyesini komünistlik hakkında tenvir maksatlı neşriyat ve faaliyetimizde merhumun unutulmaz bir hissesi vardır.

²⁸ **Azeri Türk derg.**, 1.2.1928, Nu. 20, s. 7-8.

²⁹ **Azeri Türk derg.**, 1.2.1928, Nu. 20, s. 8.

O, geleceğe büyük bir umut ve imanla bakıyordu. Arkadaşımız, gözü arkada, vatan yolunda kalarak gitti.³⁰

Buraya kadar anlatılanlara elimizdeki birtakım verileri de ekleyelim.

Karaağazade Bakü'de gazetecilikle beraber, ideolojik çalışmalarda da ciddi bir gayret göstermiştir. *Açık Söz* gazetesindeki 5 Ekim 1917 tarihli bir ilandan, cumartesi günü akşam saat 8'de İsmailiye binasının büyük salonunda Türk Adem-i Merkeziyet Fırkası Müsavat İdaresinin kararıyla bir dizi siyasi konferans verileceği bilgisini alıyoruz. Konferanslardan ilkinin ("Merkeziyet-adem-i merkeziyet") fırka başkanı Mehmet Emin Resulzade, ikincisini ("Beynelmilecilik-milliyet") Ahmed Hamdi, üçüncüsünü ("İslamcılık-Türkçülük") ise S. İbrahimov verecektir.³¹

1917 yılı Ekim'inde Gence'de 4 gün süren gerilimli istişare toplantılarının ardından Transkafkasya Müslümanlarından Rusya Müessisler Meclisi'ne 19 adaydan oluşan bir liste hazırlanmıştır. Listedeki sonuncu isim gazeteci Karaağazade Hamdi Bey'dir.³² Aynı listeden Müessisler Meclisi'ne seçilen Karaağazade, daha sonra Transkafkasya Meclisi'nin de üyesi olmuştur.

Bu arada, Karaağazade Gence'deki istişare toplantıları hakkında ilgiyle okunan bir yazı da yayımlatmıştır.³³

Ahmed Hamdi Bey bir süre Batum'da başlangıçta haftalık yayımlanan, daha sonra haftada 3 gün çıkan *Seda-yı Millet* adlı siyasi, içtimai ve iktisadi bir gazetenin yayın yönetmenliğini de yapmıştır. İmtiyaz sahibi Süleyman Nuri olan bu gazetenin ilk sayısı 5.11.1917 tarihinde, son sayısı (47. sayı) ise 26.8.1918 tarihinde yayımlanmıştır.

³⁰ *Azeri Türk derg.*, 1.2.1928, Nu. 20, s. 8.

³¹ *Açık Söz gaz.*, 5.10.1917, Nu. 582. *Kaspi* gazetesinde de bu konuda bilgi bulunuyor. bk. *Kaspi gaz.*, 4 (17).10.1917, Nu. 221.

³² *Kaspi gaz.*, 18 (31).10.1917, Nu. 233.

³³ A. Hamdi, "Gence Şurası'ndan Aldığım Hisler ve Fikirler", *Açık Söz gaz.*, 18.10.1917, Nu. 591.

Önce Transkafkasya Seymi'nde (Parlamentosunda) Mehmet Emin Resulzade başkanlığındaki Müslüman fraksiyonun, Parlamento'nun kendini feshedişinin ardından Azerbaycan Milli Şurası'nın üyesi olan Karaağazade, otomatikman, 1918 yılında açılan Azerbaycan Meclis-i Mebusanının (Parlamentosunun) ilk 44 üyesinden de biri (27. üye) olmuştur.³⁴ Müsavat Fırkası Başkanı Mehmet Emin Resulzade'nin Azerbaycan Meclis-i Mebusanı Divan-ı Riyasetine 11 Ocak 1919 tarihinde gönderdiği listede Parlamentodaki Müsavat fraksiyonunun 21 üyesinin ismi geçer ki bu listenin 17. sırasında Karaağazade Ahmed Hamdi Bey bulunuyor.³⁵ Kendisi bu sırada Bakü'de Torgovı Sokağı'nda³⁶ 7 numarada ikamet etmektedir.³⁷

Parlamento üyesi Ahmed Hamdi Karaağazade *Azerbaycan* gazetesi çalışanlarının toplu fotoğrafında da görülür. Bu resim, kendisinin gazeteyle etkin bir biçimde iş birliği yaptığını kanıtlamaktadır. Ahmed Hamdi Bey'in *Azerbaycan* gazetesinin şu sayılarında yazıları bulunduğunu tespit ettik:

1919 yılına ait 165, 168, 173, 181, 190, 209, 320, 322, 324, 326, 328, 329, 330, 332, 333, 337, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 350, 355 ve 357. sayılar;

1920 yılına ait 1, 3, 4, 6, 8, 10, 12, 15, 19, 20, 21, 22, 24, 30, 32, 33, 35, 36, 41, 65, 70, 74, 80 ve 82. sayılar.

Burada, *Azerbaycan* gazetesindeki yazılarından birkaçının ismini zikretmekle yetineceğiz:

- "Batım Oblastı ve Gürcüler Hakkında" - 29.1.1919, Nu. 100;

³⁴ **Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi**, font 845, liste 1, dosya 191, yaprak 4.

³⁵ **Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi**, font 895, liste 6, dosya 2, yaprak 1. Milletvekili olarak Karaağazade'nin şahsî dosyası: **Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi**, font 895, liste 2, dosya 3.

³⁶ Bugünkü Nizami Sokağı.

³⁷ **Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi**, font 895, liste 5, dosya 1, yaprak 188.

- “Güneybatı Maveraya-yı Kafkasya İslamları Hakkında” - 31.1.1919, Nu. 102;
- “Tessüflü Bir Zıya³⁸” (Albay Süleyman Efendiyev’e ilişkin vefat haberi) - 27.2.1919, Nu. 124;
- “Güneybatı Zakafkasya³⁹ İslamlarının Mukadderatı” - 24 Nisan 1919, Nu. 165, s. 3; Nu. 165, 173;
- “Edebi Tetkik. Dalga Şairi Ahmed Cevad” - 11.11.1919, Nu. 319; 13.11.1919, Nu. 321;
- “Azerbaycan’da Darülfünunun Açılması” (Başmakale) - 17.11.1919, Nu. 323;
- “Cumhuriyetler İttifakı” - 27.11.1919, Nu. 331; 8.12.1919, Nu. 339;
- “Buhranlara Nihayet Verilmelidir!” (Başmakale) - 31.12.1919, Nu. 358;
- “Çiğerin’in Notası Münasebetiyle” (Başmakale) - 8.2.1920, Nu. 26;
- “Zakafkasya Cumhuriyetleri ve General Denikin” - 18.2.1920, Nu. 35;
- “Çiğerin’in Üçüncü Notası Münasebetiyle” (Başmakale) - 1.3.1920, Nu. 43;
- “Vaziyete Hâkim Olmalıdır!” (Başmakale) - 31.3.1920, Nu. 64;
- “Harp mi Sulh mu?” (Başmakale) - 13.4.1920, Nu. 73;
- “Buhran-ı Vükela” (Başmakale) - 15.4.1920, Nu. 75;
- “Moskova Sovyet Hükümeti’yle Münasebetimiz” (başmakale) - 19.4.1920, Nu. 77;
- “Kabine Teşkilî Hakkında” (Başmakale) - 21.4.1920, Nu. 79.

Cumhuriyetin sükûtunun ardından Karaağazade de Türkiye’ye göç eden siyasî muhacirler arasındaydı. Nitekim İstanbul’da Müsavat’ın diğer etkin üyeleri Hasan Fettahov, Emir Han Hoyski, Meş-

³⁸ Zıya: kayıp.

³⁹ Zakafkasya: Transkafkasya.

hedî Ali Refiyev, Mehemed Ağaoğlu, Mirza Hacızade, Selim Ağasi-beyov, Kemal Ganizade, Hasan İbrahimzade ve diğerleri arasında Karaağazade'yi de görmekteyiz.

Siyasi muhacirler, İstanbul'da kendilerine ait ciddi bir siyasî kurum olan Azerbaycan Enformasyon Ofisi'ni oluşturmuş bulunuyordu. Ofis Sekreteri Ahmed Caferoğlu'nun 17 Eylül 1921 tarihinde İstanbul'dan Paris'e Alimerdan Bey Topçubaşı'na gönderdiği mektuptan anlaşıldığı üzere, Ofis Başkanı Dr. Musa Refiyev, Sekreteri Ahmed Caferoğlu ve üyeleri de Sefî Rüstembeyov, Emir Han Hoyski, Hamdi Karaağazade, Eşref Tağıyev ve Mehemed Ağaoğlu'dur.⁴⁰

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yönetiminde üst düzey görev işgal edenlerden biri olan Behbud Han Cavanşir İstanbul'da 17 Temmuz 1921 tarihinde Ermeni terörist Torlakyan tarafından katledilmiştir. Torlakyan'ın mahkemesinde ifade veren tanıklardan biri de Ahmed Hamdi Karaağazade'dir. Verdiği ifade tarihî bir belge niteliği taşımaktadır. İlgili parçayı *Torlakyan Davası: Behbud Han Cavanşir'in Katli* isimli kitaptan bazı kısaltmalarla aktarıyoruz:

"İkinci şahid: İtham şahidlerinden **Hamdi Bey** ba'de't-tahlif müddei-i umuminin suallerine cevaben dedi ki:

– İsmim Karaağazade Ahmed Hamdi'dir. Türk'üm, gazeteciyim. Evvelce Azerbaycan Meclî-i Mebusanı azasından idim. İstanbul'da Mahmudiye caddesinde 27 numarada oturuyorum. Cavanşir'i tanır ve pek iyi bilirim. Hayatı hakkında istediğiniz malumatı vereyim: Cavanşir Rus darülfünununu ikmalden sonra Almanya'da mühendislikte ihtisas peyda etmiştir. Rusya'da bir fabrikanın başında idi. Kerenski hükümeti teşekkül ettiği zaman hayat-ı siyasiyeye atıldı. O aralık Maveray-ı Kafkas Cumhuriyet-i Müttehidesi vücud bulmuş idi. Bu münasebetle millî işlerde çok mebrur hizmetleri sebkat etmiştir.

⁴⁰ Georgi Mamulia, Ramiz Abutalıbov, **Odlar Yurdu Azadlığı ve Müstegillik Üğ-runda Mübarizede. Azerbaycan Siyasi Mühaciretinin Tarihi (1920-1945)**, Bakü, TEAS Press, 2015, s. 146.

İslamlarla Ermenileri bir daire-i uhuvvette yaşatmak isterdi. Bu babda birçok heyetlerde ve heyetlerin başında bulunmuştur. Daima hüsn-i niyet ile meşbu, son derece faal bir adamdı. Bir aralık 1917'de Müsavat Fırkasına intisab etti. Fakat çok kalmadı, istifa eyledi. Cavanşir bilhassa Rusya Meclis-i Mebusanı intihabatında mebus intihab olunacaktı, çünkü hem çok münevver, hem de halkın çok mahbubu idi. Fakat Azerbaycan'da Ermeni ve İslamlar arasında arazi meselelerinden dolayı ihtilafat vardı. Her iki taraf Cavanşir'e hassaten itimad beslediklerinden, daha mühim olan bu meselenin halli ile meşgul olabilmesi tensib edildi.

...

Müsavat Fırkası adem-i merkezîyetçi ve istiklalci bir fırka idi. İttihad ve Terakki ise merkezîyetçi ve ilhakçı bir fırka idi. Birincisi on beş senelik, ikincisi yirmi senelik bir ömre maliktir. Ben Müsavat Fırkasından idim.

Karabağ'da bulunduğum zaman birçok Müslüman köylerinin Ermeniler tarafından tahrib edilmiş olduğunu gördüm.

Gence'de Ermenilere kimse tarafından taarruz vaki olmamıştır. Oradaki yirmi bin kadar Ermeni hükümet tarafından kendilerine hüsn-i muamele edildiğini muteriftirler.

Bakü'de iki büyük bina mevcuddu. Bunlardan biri İsmailiye binası olup Müslümanlara aiddi ve orada ilk defa Meclis-i Milli toplanmış idi. Diğeri Mirzabekyan binası olup Ermenilere aid idi. Mart ayı hadisatında İsmailiye binası tamamile Ermeniler tarafından tahrib edilmişti, halbuki Mirzabekyan binası el'an mevcuddur.

Azerbaycan hükümetine gelince o, Bolşevikler tarafından istila edildiğine nazaran elyevm mevcut değildir. Ermeniler tarafından ika edilen ihtilal üzerine Kızılordu, Azerbaycan'ı işgal eylemiş ve Azerbaycan hükümetine nihayet vermiştir.

Cavanşir tarafından ısdar olunan beyannameyi gördüm ve okudum. Orada herkesin müsavi olup vatandaş muamelesi göreceğinden ve fakat asayışı ihlal edenlerin şiddetle tedib edileceğinden bahsolunuyordu.

Eylül vakasından dolayı Bakü'de bulunan piskopos tarafından Azerbaycan hükümetine teşekkür olunmuş ve Hıristiyanlara ve bittahsis Ermenilere karşı gösterilen hüsn-i muamelden dolayı beyan-ı memnuniyet edilmiştir.

Şahidin ifadatı hitam bulduğundan reis tarafından zabıtname kıraat edildikten sonra müdafaa vekili Hüsrevyan Efendi tarafından mukabil isticvabata başlandı...".⁴¹

Ahmed Hamdi Karaağazade'ye ilişkin elimizdeki son bilgi, 1922 yılında İzmit'te hapsedilmesidir.⁴² Ne yazık ki belgenin aslını göremediğimizden, hapsinin sebebi şimdilik meçhulümüzdür.

Türkiye'den gelerek Azerbaycan matbuatına kalemiyle katkıda bulunan ya da yazılarını Azerbaycan gazete ve dergilerine Türkiye'den gönderen başka önemli kişiler de vardı. Bunlar hakkında da kısa bilgiler verelim.

Muallim Mehmed Cevdet İnançalp (Muallim Cevdet) (1883-1935)

Türkiye'de az çok tanınmakla beraber, Azerbaycan'da Muallim Cevdet'le ilgili ayrıca yazı ilk defa 2011 yılında yayımlanmıştır ve bu yazının yazarı Azerbaycan'a ilişkin değerli araştırmalara imza atan Türkiye bilim adamlarından Ömer Özcan'dır.⁴³

Ömer Özcan'ın yazısından, Muallim Cevdet'in Türk düşünce hayatı içinde kısa sayılabilecek ömrünü yalnızca bilime harcadığını, 40-50 cilt eser teşkil edebilecek kadar not, belge ve bilgi bıraktığını, büyük bir bilim adamı olduğunu öğreniyoruz. Ailesinin aslı Rumeli'de

⁴¹ Ahmed Cemaleddin [Saraçoğlu], **Torlakyan Davası: Behbud Han Cavanşir'in Katli**, Naşir: Nizami Zöhrabi, Editör: Fethi Gedikli. Bakü: "Yom" yayımları, 2007, s. 275-279.

⁴² "İzmit'te tutuklu bulunan Azerbaycan eski milletvekillerinden Karaağazade Ahmet Hamdi Bey'in tahliye edilmesi." (Tarih: 14/9/1922). **Cumhuriyet Arşivi**, Dosya: L, Fon Kodu: 30.1.0.0., Yer No: 123.783.6.

⁴³ Ömer Özcan. "Muallim Mehmed Cevdet İnançalp", **Azerbaycan Muallimi gaz.**, 25.11.2011, s. 4-5.

kalan Niş kentindedir. Dedesi Said Efendi Niş Kalesi yakınında, Nişava Nehri kıyısında bulunan bir tekkenin şeyhi, babası Mehmed Said Efendi ise askerdir. Mehmed Cevdet, ailesinin 1876 yılında taşınmış olduğu Bolu'da 1883 yılında doğmuştur. 1901 yılında İstanbul'a giderek İstanbul Darümuallimini Edebiyat Şubesine girmiştir. İlk öğretmenliğini Darüşşafaka Mektebi'nde yapmıştır. Daha sonraki yıllarda pek çok farklı okulda Türk dili ve tarihi dersleri vermiş, aynı zamanda dinî, toplumsal, ahlakî ve tarihî konularda konferanslar vermiştir. Muallimlik dışında, İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Heyeti Başkanlığı yapmış, Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde tasnif çalışmalarında bulunmuştur. 1931 yılında sorumsuz memurların gafleti yüzünden Bulgaristan'a bedava denecek kadar ucuza, kiloyla satılan birtakım arşiv belgelerinin gönderilmesini durdurmayı başarmıştır.

Muallim Cevdet bütün notlarını ve yazmalarını bir vasiyetnameyle A. Süheyl Ünver'e bırakmıştır. Kadirşinas arkadaşları Muallim Cevdet adına bir kütüphane kurunca, Ünver, kendisinden kalan her şeyi bu kütüphaneye bağışlamıştır. Muallim Cevdet'in geride bıraktığı bu miras 970'i yazma olmak üzere 8753 kitaptır. Bu değerli koleksiyon 1931 yılında II. Beyazıt Medresesi'ne nakledilmiş ve 1939 yılında Belediye Müze ve Kütüphanesi olarak hizmete açılmıştır. Bu kütüphane için 1981 yılında Taksim'de ayrıca bir bina yapılmıştır ki bugüne kadar Atatürk Kitaplığı olarak hizmet vermektedir. Söz konusu hazinede günümüzde 200 bini aşkın kitap bulunmaktadır.

Muallim Cevdet 3 Aralık 1935 tarihinde vefat etmiştir.

Muallim Cevdet'in Azerbaycan'daki çalışmaları hem Türkiye, hem de Azerbaycan eğitim tarihinin ve bütünüyle Türkiye-Azerbaycan kardeşliğinin çok değerli bir sayfasıdır.

1905 devriminin ardından Bakü'de Neşr-i Maarif adlı bir cemiyet kurulmuş ve cemiyetin onursal başkanlığına "Millet Atası" adıyla bilinen Hacı Zeynelabidin Tağıyev getirilmiştir. Okullar açılmadan önce, bu okullarda çalışacak öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla öncelikle bir öğretmen okulunun, yani darümualliminin açılması

gerekmekteydi. Darülmualliminin başına Türkiye’den bir müdür bularak getirmesi için Bakü ilk mekteplerinde öğretmenlik yapan Ahıskalı Hafız Muhammed Emin Şeyhzade İstanbul’a gönderilmiştir. İstanbul’daki Burhan-ı Terakki mektebi müdürü Hakkı Bey, mesai arkadaşı Muallim Cevdet’i darülmuallimin müdürlüğü için Şeyhzade’ye tavsiye etmiştir.

1907 yılı Ekim ayı başında Tağiyev’den gelen telgraf doğrultusunda Muallim Cevdet, Maarif Nezareti’nden izin alarak İstanbul’dan Kafkasya’ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Batum’da iki gün kaldıktan sonra Tiflis’ten geçerek Bakü’ye ulaşmış ve Tağiyev’in evinde misafir olmuştur. Muallim Cevdet, Tağiyev’in evinin oldukça gösterişli bir saray olduğunu, İstanbul Beyoğlu’ndaki en büyük otellerin bile tezyinat ve mükemmellik açısından bu evin gerisinde kaldığını annesine yazdığı bir mektupta anlatmıştır.

Muallim Cevdet, yapılması gerekenleri Azerbaycan’ın aydınlarıyla beraber Tağiyev’in evinde yaptıkları toplantılarda derinlemesine masaya yatırmıştır. Muallim Cevdet’in geçici bir süre için İsmailiye Oteli’nde kalması uygun görülmüş ve bütün masrafları Tağiyev tarafından karşılanmıştır.

Darülmuallimin için Çemberekent’te Mezarlık Caddesi’nde Ahundov’un evi uygun bulunmuştur. Muallim Cevdet yeni vatanına çabucak ısınmış ve üzerine aldığı bütün görevlerin üstesinden fazlasıyla gelmiştir. Bütün güçlükleri büyük bir sabırla yenmiş, daima ciddi, ağırbaşlı, sakin tavırlarıyla çevresindekilerin sevgisini kazanmış, kendini sevdirmiştir. Yerlilerin olanaklarından faydalanmasını bilmiştir.

“Fuyuzat” adı verilen Darülmuallimin-i İslam’ın programını da Muallim Cevdet bizzat hazırlamıştır. Kendisine yardımcı olmak üzere İstanbul’dan Baha Said ve Darüşşafaka mezunlarından Beşiktaşlı Küçük Fuad gibi değerli arkadaşlar getirmiştir. Azerbaycan’ın büyük aydınları Ahmed Ağaoğlu ile Ali Hüseyinzade de kendisine

yardım etmişlerdir. Neşr-i Maarif cemiyeti başkanı Hacı Zeynelabidin Tağıyev ve üyeler Ahunt Mirza Abuturab, Ahunt Molla Ağa (Mehmet Emin Resulzade'nin babası), Ağahüseyn Tağıyev, Aliğa Hasanzade, İskender Melikov, Mehemedhasan Efendiyev ve Mehemedcevad Sadikov'un katıldığı toplantıda Muallim Cevdet'in okuduğu ders programında matematik, tarih, coğrafya, kimya, fizik derslerinin ardından, "Türkçe sarf ve nahiv" (sarf: sözcüklerin yapı bilgisi; nahiv: söz dizimi) sözünü duyunca, uyuklamakta olan Ahunt Ebuturab öfkeyle "Sus cahil! Arapçadan başka hiçbir dilin sarf ve nahvi olamaz!" diyerek şiddetli bir şekilde itiraz etmiştir. Mecliste bulunan Ahmed Ağaoğlu bu iddiaya cevap vermek isterken, çevresindekiler göz ve kaş işaretleriyle kendisini susturmuşlardır. Ahunt'un karşı çıkması üzerine Türkçe sarf ve nahiv dersi programdan çıkarılmakla beraber, okul açıldıktan sonra düzenli bir şekilde okutulmuştur.

Yeni okulun ihtiyaç duyduğu kitapları Muallim Cevdet'in isteği doğrultusunda Neşr-i Maarif cemiyeti İstanbul'dan getirtmiş, öğretmenlere ve öğrencilere dağıtmıştır. Muallim Cevdet'in önerisiyle İstanbul'dan getirtilen kitapların daha sonra Bakü'de defalarca yeni baskısı yapılmış ve Azerbaycan okullarının ihtiyacı bu kitaplarla karşılanmıştır.

Ömer Özcan'ın verdiği bilgiye nazaran Muallim Cevdet "*Ahmed Ağaoğlu'nun çıkardığı gazetede (muhtemelen İrşad gazetesinde) makaleler de yazmış, konferanslar vermiştir*".⁴⁴ Ne yazık ki şimdilik bu bilgiyi doğrulama imkânı bulabilmiş değiliz.

Neşr-i Maarif cemiyetinin tarih ve edebiyat şubeleri başkanlığını da üstlenen Muallim Cevdet bu şubelerin çalışmalarını yürütmüştür. Muallim Cevdet'in gayretleri sayesinde Darümuallimin'de 1) Gençler ve özellikle çocuklar Osmanlıca konuşmaya başlamışlar ve iki Türk lehçesi arasındaki fark hemen hemen ortadan kalkmıştır; 2)

⁴⁴ Ömer Özcan, "Muallim Mehemed Cövdet İnançalp", **Azerbaycan Muallimi gaz.**, 25.11.2011, s. 5.

Azerbaycan'da talik kırması olan hatlar yerini bütünüyle rikaya bırakmıştır; 3) Mezhep ayrılığı nedeniyle birbiriyle tokalaşmayan halkın çocukları bir arada okumaya başlamışlardır.⁴⁵

Muallim Cevdet'in eğitim alanında kazandığı başarılar, Türkçenin yaygınlaşmasına ve yaşamasına hizmet edecek işler yapması Rus hükümetinin dikkatini çekmiş ve Neşr-i Maarif cemiyeti üyelerine, Muallim Cevdet'in Bakü'den uzaklaştırılması "tavsiye edilmiştir". Rejimin baskıları sonucunda Neşr-i Maarif cemiyeti Muallim Cevdet'in üç aylık maaşını da fazlasıyla ödemek şartıyla, imzalanan anlaşmayı bozmak zorunda kalmıştır. Öğrenci azlığının gerekçe gösterildiği, cemiyetin mührünün basıldığı ve meclis azalarının imzaladıkları 3 Kasım 1908 tarihli bir yazıyla durum Muallim Cevdet'e iletilmiştir.

Muallim Cevdet, Azerbaycan'da okulların tatil döneminde veya görevine son verildikten sonra Hazar Denizi'nden geçerek Orta Asya'ya gitmek ve oradaki Türklerle irtibat kurmak amacıyla yola çıktıktan kısa bir süre sonra yakalanmış, dört-beş saat tutuklu kaldıktan sonra geri gönderilmiştir.

Baha Said Bey (1882-1939)

Baha Said Bey'in kimliğine ve çalışmalarına ilişkin olarak Türkiye'de birtakım değerli araştırmalar yapılmıştır.⁴⁶ Biz de 2016 Ma-

⁴⁵ Ömer Özcan, "Muallim Mehmed Cövdet İnançalp", *Azerbaycan Muallimi gaz.*, 25.11.2011, s. 5.

⁴⁶ Sefer E. Berzeg, *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, 1917-1922. III. Cilt. Sovyet Karanlığına Girenken*, İstanbul, Dergah Ofset, 2006, s. 220-221; Fethi Tevetoglu, "Milli Mücadele Kahramanlarından Baha Said Bey (Biga 1882 - 16 Ekim 1939)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S 16, C VI, Kasım 1989; İsmail Görkem, "Türk Folklor Araştırmaları Tarihinde Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti ve Baha Said Bey'in Yeri", *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, s.73-88; İsmail Görkem, "Baha Said Bey'in Türkiye'deki Alevî-Bektaşî ve Nusayrî Zümreleri Hakkındaki Araştırmaları", *Türkiye Günlüğü*, nr.51 (Yaz 1998), ss. 117-125; Baha Said Bey kimdir? Hayatı ve eserleri hakkında bilgi. <http://www.kimdirhayatieserleri.com/baha-said-bey-kimdir-hayati-ve-eserleri-hakkinda-bilgi.html> ve b.

yısında Kastamonu Üniversitesi'nin düzenlediği Uluslararası Sempozyum'da ağırlıklı olarak Baha Said'in çalışmaları üzerine kurulu bildirimizi sunmuştuk (sempozyum bildirileri henüz basılmamıştır). Bu nedenle Baha Said'in hayatı hakkında konuşmaktan vazgeçerek, dikkatleri yalnızca kendisinin Azerbaycan'a ilk gidişindeki çalışmalarına yönlendirmeyi uygun bulduk. Bu arada vurgulamak zorundayız ki Baha Said'in Azerbaycan'a ikinci gidişi 1918 yılında gerçekleşmiş ve sırf siyasi bir nitelik arz etmiştir. Baha Sait bu gidişinde illegal Karakol örgütünün yetkilisi olarak Rusya Bolşevikleriyle temas kurma amacını gütmüştür.

Basın tarihimizin önemli araştırmacılarından Prof. Nazım Ahundov Bakü'de 19 Haziran – 17 Temmuz 1910 tarihleri arasında toplamda 5 sayı olarak yayınlanan *Mirat* mizah dergisinden bahsederken derginin 1, 4, 5 ve 8. sayfalarında resimler, 2, 3, 6 ve 7. sayfalarında ise yazılar bulunduğunu, dergideki resimlerin pek çoğunu “Türkiye’den gelen ve o zamanda Bakü’de ders veren Baha Said’in çizdiğini” söyler.⁴⁷

Türkiye’den Azerbaycan’a gelerek, burada herhangi bir alanda çalışmış olan kişilerin faaliyeti Sovyet döneminde sırf olumsuz biçimde değerlendirilmiştir. İdeolojik alanda çalışanlar mutlaka Panislamist ve Pantürkist olarak damgalanmışlardır. *Mirat*’ı değerlendirirken Prof. Nazım Ahundov da Sovyet döneminin bu geleneğine sadık kalmıştır:

“*Mirat ağırlıklı olarak Molla Nasreddin geleneğine sadık bir dergidir. Lakin burada çelişkili yazılara, özellikle Baha Said gibi iflah olmaz Pantürkistlerin yazılarına, resimlerine, şüirlerine de yer ayrılmıştır. Baha Said'in çizdiği Bizim Yazarlar adını verdiği bir resimde Azerbaycan yazarları karga-*

⁴⁷ Nazım Ahundov, **Azerbaycan Satira Journalları: 1906-1920'ci İller [Azerbaycan Hiciv Dergileri: 1906-1920 Yılları]**, Bakü, Azerbaycan Bilimler Akademisi yay., 1968, s. 79.

lar olarak gösterilmiştir. Sözde bu yazarlar, kendilerini hayattan soyutlamışlardır ve basın dünyasını beğenmemektedirler. Böyle bir resim, esasında 20. yüzyılda realist Azerbaycan edebiyatının büyük temsilcilerine bir iftiraydı.”⁴⁸

Bu görüşe katılmak elbette ki mümkün değildir. Öncelikle, buradaki “yazarlar” tanımlamasıyla kastedilen gazetecilerdir. İkinci olarak Baha Said’in eleştirisi 20. yüzyıl realist Azerbaycan edebiyatının büyük temsilcilerine değil, milli meselelere karşı kayıtsızlık sergileyen birtakım kalem sahiplerine yöneliktir.

Prof. Nazım Ahundov’un, Baha Said’i fikren dışlamakla beraber, kendisiyle çelişerek dergiyi övmesi de ilgi çekicidir:

“Çarlık Rusya’sının ve onun milli çıkarlarını güden burjuva matbuatının Müslüman âlemine müstemleke nazarıyla bakması da Mirat’ta pek haklı olarak eleştirilmiştir. Gerici Rus gazetesi Russkoye Znamya’nın elinde kılıçla Azerbaycan matbuatına saldırması da Mirat’ta gösterilmiştir. Uluslararası meselelerden bahsederken dergi yalnızca Yakın Doğu’yu ele almakla kalmaz, daha geniş bir coğrafyayı kapsar.”⁴⁹

Osmanlı muharrirlerinin Azerbaycan basınıyla ilişkileri Azerbaycan Cumhuriyeti’nin (1918-1920) kuruluşunun ardından daha fazla gelişmiştir. Çünkü 1918 yılında Nuri Paşa’nın komutasında Kafkas İslam Ordusu olarak vatanımızı işgalcilerden arındırmak amacıyla gelen Mehmetçğin arasında kalem sahipleri de bulunuyordu. Biz bunlardan yalnızca ikisi üzerinde duracağız.

Doktor Reşid Süreyya (Gürsey) (1889-1962)

Reşid Süreyya Türkiye’de de çok az tanınmaktadır. Elimizde doğru düzgün bir tek kaynak vardır.⁵⁰ Buradan anlaşıldığına göre, Dr. Reşid Süreyya Gürsey; Prof. Dr. Remziye Hisar’ın (1902-1992)

⁴⁸ Aynı yer, s. 80-81.

⁴⁹ Aynı yer, s. 79.

⁵⁰ <http://www.kuantumevreni.com/?pnun=261&pt=Re%C5%9Fit%20s%C3%BCreyya%20G%C3%BCrsey%20kimdir?>

kocası, Prof. Dr. Feza Gürsey'in (d. 1921) babası olup, ünlü bir doktor, dahiliyeci, röntgen uzmanı, matematikçi, fizikçi, dilci, estetikçi, eleştirmen, hatip, şair ve ressamdır... Biz Reşid Süreyya'nın hayatının yalnızca bir noktası üzerinde duracağız.

Reşid Süreyya 1918 yılında Bakü'ye giderek, teknik okullarda ve öğretmen okullarında matematik dersleri vermiştir. Eşi, yine Azerbaycan'a ders vermek üzere gelen Remziye Hisar'la da Bakü'de tanışarak evlenmiştir.

Edebiyata da büyük ilgisi yüzünden Türkiye'deki pek çok basın organında çeşitli yazıları çıkmıştır. Azerbaycan'da bulunduğu sırada ise *Azerbaycan* gazetesinde yazıları yayımlanmıştır. İlk yazısı, gazetenin 30 Aralık 1919 tarihli 357. sayısında çıkan *Aras Sahilinde* isimli şiiirdir. Bu şiir Feyzullah Sacid'e ithaf edilmiştir. Azerbaycan gazetesindeki daha sonraki yazıları şunlardır:

- "Harflerimizin Islahı"-Nu. 10 (12.1.1920); Nu. 15 (19.1.1920); Nu. 22 (3.2.1920);
- "Türkçemiz"-Nu. 30 (12.2.1920); Nu. 44 (2.3.1920).

Muallim Şevket Aydemir (Şevket Süreyya Aydemir) (1897-25 Mart 1976)

Tanıtilmasına ihtiyaç olmayan ünlü Türk yazar, düşünür, iktisatçı ve tarihçidir. Birçok romanıyla da meşhurdur. Azerbaycan gazetesinin 26 Mart 1920 tarihli 60. sayısında çıkan "Osmanlı Yedek Subaylarından ve Darümuallimin Mezunlarından Yaşar Bey'in Vefatı⁵¹ Dolayısıyla" yazısını daha sonra *Suyu Arayan Adam* isimli romanında da kullanmıştır.⁵²

⁵¹ Bu konu için bk. "Muallim: İmamzade. Şeki'den. Büyük Bir Ziya", *Azerbaycan gaz.*, 3.3.1920, Nu. 45, s. 2. Yaşar Bey 26 Şubat'ta vefat etmiştir.

⁵² Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1974, s. 156-157.

En sonda şunu da belirtmek isteriz ki 1920 yılında Bakü'de toplamda 2 sayı çıkmış olan ve “Posta, telgraf ve telefon haberleri” yayımlayan *Sabah* gazetesinin sorumlu müdürü, hakkında şimdilik bir bilgiye ulaşamadığımız Cihangir Nazmi Bey'dir.⁵³

⁵³ Nazim Ahundov, **Azerbaycan Satira Jurnalları: 1906-1920'ci İller** [Azerbaycan Hiciv Dergileri: 1906-1920 Yılları], Bakü, Azerbaycan Bilimler Akademisi yay., 1968, s. 59.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

1. ACDA (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi), font 895, liste 1, dosya 211, yaprak 14.
2. ACDA, font 845, liste 1, dosya 191, yaprak 4.
3. ACDA, font 895, liste 2, dosya 3.
4. ACDA, font 895, liste 5, dosya 1, yaprak 188.
5. ACDA, font 895, liste 6, dosya 2, yaprak 1.
6. T.C. Cumhuriyet Arşivi, (Tarih: 14/9/1922). Dosya: L, Fon Kodu: 30.1.0.0., Yer No: 123.783.6.

Kitaplar

7. Ahundov Nazim, **Azerbaycan Satira Journalları: 1906-1920'ci İller [Azerbaycan Hiciv Dergileri: 1906-1920 Yılları]**, Bakü, Azerbaycan Bilimler Akademisi yay., 1968.
8. Aydemir, Şevket Süreyya, **Suyu Arayan Adam**, 5. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1974.
9. Berzeg, Sefer E., **Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti, 1917-1922. III. Cilt. Sovyet Karanlığına Girerken**, İstanbul, Dergah Ofset, 2006.
10. Mamulia, Georgi-Abutalıbov Ramiz, **Odlar Yurdu Azadlığı ve Müstegillik Uğrunda Mübarizede. Azerbaycan Siyasi Mühaciretinin Tarihi (1920-1945)**, Bakü, TEAS Press, 2015.
11. Mirzayev Mirza Şerif, **Materialı dlya İstorii Tyurkskoy Peçati na Kavkaze [Kafkasya'da Türk Basın Tarihine Dair Materyaller]**, Bakü, 2009.
12. Özgül, M.Kayahan, **Son Jön Türk Kalesi Ahmed Kemal Akünal**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010, 436.
13. Sabribeyzade Halid Hürrem, **Seçilmiş Eserleri**, Yeni harflere aktaran, yayına hazırlayan, önsöz ve sözlük yazarı Solmaz Hayatova, Bakü, Elm Yay., 2015.
14. [Saraçoğlu], Ahmed Cemaleddin, **Torlakyan Davası: Behbud Han Cavanşir'in Katli**, Naşir: Nizami Zöhrabi, Editör - Fethi Gedikli. Bakü, "Yom" yayınları, 2007.

Makaleler

15. Görkem, İsmail, “Türk Folklor Araştırmaları Tarihinde Millî Talem ve Terbiye Cemiyeti ve Baha Said Bey’in Yeri”, **Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan**, Samsun, 1993, ss.73-88.
16. Görkem, İsmail, “Baha Said Bey’in Türkiye’deki Alevî-Bektaşî ve Nusayrî Zümreleri Hakkındaki Araştırmaları”, **Türkiye Günü**, Nu. 51 (Yaz 1998), ss. 117-125.
17. Guluyev Vilayet, “Fuyuzat’ın Başka Bir Müellifi Ahmed Kemal”, **525’ci Gazet**, 11.8.2013.
18. [Hacinski] Mehti Bey, “Blagoye Naçinaniye” [“Hayırlı Bir Başlangıç”], **Kaspi gaz.**, 16.10.1910, Nu. 234.
19. Hamdi A., “Gence Şurası’ndan Aldığım Hisler ve Fikirler”, **Açık Söz gaz.**, 18.10.1917, Nu. 591.
20. Kemal, Ahmed, “Veda ve Rızamendî”, **Terakki**, 31.5.1909, Nu. 118.
21. Özcan, Ömer, “Muallim Mehemed Cevdet İnançalp”, **Azerbaycan Muallimi gaz.**, 25.11.2011, ss. 4-5.
22. [Rezulzade] Mehemedemin, “Açık Mektup”, **İkbal gaz.**, 8.12.1913, Nu. 523.
23. Şimşek, Sait, “Şelale Dergisinin Dilinde Osmanlı Elementleri”, **Filologiya Meseleleri**, 2014, Nu. 4, s. 33-40;
24. Dr. Tevetoğlu, Fethi, "Milli Mücadele Kahramanlarından Baha Sait Bey (Biga 1882-16 Ekim 1939)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S 16, C VI, Kasım 1989.
25. “Muallim: İmamzade. Şeki’den. Büyük Bir Zıya”, **Azerbaycan gaz.**, 3.3.1920, Nu. 45.

Dergiler ve gazeteler

26. Açık Söz gaz., 5.10.1917, Nu. 582.
27. Azeri Türk derg., 1.2.1928, Nu. 20.
28. Kaspi gaz., 4 (17).10.1917, Nu. 221.
29. Kaspi gaz., 18 (31).10.1917, Nu. 233.
30. Kaspi gaz., 7.4.1910, Nu. 78.

31. Kaspi gaz., 24.8.1910, Nu. 191.
32. Kaspi gaz., 25.8.1910, Nu. 192.
33. Kaspi gaz., 19.9.1910, Nu. 212.
34. Kaspi gaz., 16.10.1910, Nu. 234.

İnternet materyalleri

35. <http://ay-maral-can.forum-aktiv.com/t20241-xalid-xurr601m>.
36. <http://jur-etl.blogspot.com/2015/12/slal-jurnalnn-nsri-ta-rixindn.html>.
37. <http://www.kimdirhayatieserleri.com/baha-said-bey-kimdir-hayati-ve-eserleri-hakkinda-bilgi.html>.
38. <http://www.kuantumevreni.com/?pnum=261&pt=Re%C5%9Fit%20s%C3%BCreyya%20G%C3%BCrsey%20kimdir?>

EKLER

'Elazığ Önemli Bir Destek Programına Kavuşuyor'

Elazığ Valisi Marat Zorluoğlu Elazığ Sanayici ve İş Adamları Derneği tarafından düzenlenen bir programda işadamlarıyla bir araya gelerek Elazığ'ın ekonomik kalkınması, cazibe merkezleri destek programı ve teşvik konusunda önemli açıklamalar yaptı.

► Sayfa 4'te

GAKGÖŞ DİMDİK AYAKTA

TFF 1. Lig'de 2016-2017 sezonuna ciddi sıkıntılar içerisinde giren Elazığspor, devamında yaşanan çalkantılı süreçlere rağmen lige havlu atmadı. Bordo-beyazlılar, transfer yasağı ve sezon içerisinde gelen puan silme cezasına karşın birlikteliğinden bir şey kaybetmeden mücadelesine devam ediyor.

► Sayfa 15'te

Genç Güçler Kurumculuk Merkezi ve Teknik Anadolu Lisesi Yayın Organıdır | KASIM 2016 YILI 31 | sayfa 2

BASIN TARİHİ SEMPOZYUMU ELAZIĞ'DA YAPILDI

19-21 Ekim tarihlerinde Elazığ'da düzenlenen Türk Basın Tarihi Sempozyumunun İki Oturumu İletişim Lisesi'nde Yapıldı.

Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim tarihlerinde Elazığ'da yapıldı. Elazığ Vahitliği, Atatürk Kültür-Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Elazığ Belediyesi ve Fırat Üniversitesi Rektörlüğü iş birliğiyle düzenlenen sempozyuma yurt içinden ve yurt dışından çok sayıda bilim insanı, gazeteci ve yazar katıldı. Sempozyumu'nun iki oturumu İletişim Lisesi'nde düzenlendi. Prof. Dr. Tarık Özcan'ın başkanlık yaptığı 1. oturumda Yrd. Doç. Dr. Yavuz Haydar, Prof. Dr. Necati Fahri Taş, Araştırma Görevlisi Güllü Yıldız ve Yrd. Doç. Dr. Nergiz Aydoğdu bildirilerini sundular.

► Sayfa 3'te

Takvim Gazetesi yazarı Ekrem Kızıltaş İletişim Lisesi'nde

TÜRK BASIN TARİHİ SEMPOZYUMU ELAZIG'DA YAPILDI

Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu 19-21 Ekim tarihlerinde Elazığ'da yapıldı. Elazığ Valiliği, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Elazığ Belediyesi ve Fırat Üniversitesi Rektörlüğü iş birliğiyle düzenlenen sempozyuma yurt içinden ve yurt dışından çok sayıda bilim insanı, gazeteci ve yazar katıldı.

Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu'nun ikinci oturumu İletişim Lisesi Stüdyolarında düzenlendi. Prof. Dr. Tank Örcan'ın başkanlık yaptığı 1. oturumda Yrd. Doç. Dr. Yavuz Haykır, Prof. Dr. Necati Fahri Taş, Araştırma Görevlisi Güllü Yıldız ve Yrd. Doç. Dr. Nergiz Aydoğdu bildirimlerini sundular.

Yrd. Doç. Dr. Yavuz Haykır Elazığ'ın ilk gazetesi olma özelliği taşıyan ve 1866 yılında çıkarılan Marmar-ül Aziz Gazetesi konulu bildirimini sundu. Dr. Yavuz Haykır Marmar-ül Aziz Gazetesi'nin Elazığ'da birçok kültür ve

sanat adamının yetişmesine öncülük ettiğini ve ilin sosyal, siyasal ve ekonomik tarihine ışık tuttuğunu söyledi. Ardından Yrd. Doç. Dr. Nergiz Aydoğdu ilk gazetecilerden Mustafa Refik Bey'i ve Mirat Gazetesi ile ilgili bildirimini sundu. Erzincan Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Necati Fahri Taş, Osmanlı döneminde çocuk gazeteleri konulu bildirimini sunarken herkesin gazeteci olabileceğini fakat çok ruhundan herkesin anlamayacağını vurguladı. Taş, Osmanlı döneminde 'Çocuklara Arkadaş', 'Çocuk Yurdu', 'Çocuk Dostu' gibi birçok gazetesinin çıkarıldığını günümüzde ise çocuklara

yönelik herhangi bir gazetesinin olmadığını söyledi. Araştırma Görevlisi Güllü Yıldız, Osmanlı matbaasının farklı bir yüzü olan Muhammed Tahir Tebriz'i tanıtarak Abder Gazetesi ile ilgili bildirimini sundu.

Merkez Valisi Dr. Enis Yeter'in başkanlık yaptığı 2. oturumda Zeki Eraslan, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Öztunç ve Dr. Mustafa Özyürek bildirimlerini sundular. Tarih ilmi ve metodu

üzerine konuşan Zeki Eraslan, basının ortaya çıkışını ve gelişimi üzerinde dardır. Ardından Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Öztunç, bir seyir muhabirinin hayatı ile ilgili bildirimini sundu. Daha sonra Dr. Mustafa Özyürek milli mücadele yıllarında İstanbul Basın Anadolu'dan haber alırken kullandığı haber kanunları konusunda ilgili bir bildiri sundu.

İletişim Lisesinde düzenlenen

sempozyum oturumlarını Gazeteci Yazar Ekrem Kızıtaş, Merkez Valisi Enis Yeter, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Derya Örs, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Yardımcısı Nihat Büyükbay'ın takip etti.

HABER: Sinem ÇOKMEZ
FOTOGRAF: Emir KILINÇ

Ekrem Kızıtaş İletişim Lisesi'nde

Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu'nun ikinci gününde Necip Güngör Kasaparmak Anadolu İletişim Meslek Lisesinde düzenlenen oturuma katılan Takvim Gazetesi Yazarı Ekrem Kızıtaş, oturum öncesinde İletişim Lisesini gezerək okul hakkında bilgiler aldı.

Takvim Gazetesi Yazarı Gazeteci Yazar Ekrem Kızıtaş, Necip Güngör Kasaparmak Anadolu İletişim Meslek Lisesini ziyaret etti. Okulla ilgili Müdür Ali Çampolat'tan bilgi alan Kızıtaş,

daha sonra Kurgu Atölyesi, Radyo Stüdyosu, Televizyon Stüdyosu ve Bilgisayar Laboratuvarını gezdi. Öğrenciler tarafından hazırlanan "Genç İletişim" gazetesini de inceleyen Kızıtaş öğrenciler tarafından lise düzeyinde böyle bir gazetesinin çıkarılmasının çok iyi bir imkan olduğunu ve gazeteyi beğendiğini dile getirdi.

Ekrem Kızıtaş, sordularımıza da cevaplandı. Takvim Gazetesi Yazarı Ekrem Kızıtaş okulda verilen gazetecilik eğitimi ile ilgili olarak "Ben 1976'da Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesinde okumaya başladığımda okulumuzda gördüğüm imkanların onda biri bile yoktu. Tabii ki o dönemde bu

dönemi karşılaştırmak doğru değil ama okulumuzda geldiğimizde üç bölümlenmiş olduğunu gördüm ve bu bölümlerde lise düzeyinin üstünde bir eğitim veriliyor. Öncelikle bu okulum öğrencileri ellerindeki imkanın farkına vararak kendilerinden beklenen şeylerin üstünde bir çaba sarf etmeleri gerekiyor. Burada kendilerini hayatın zor-

luklarına hazırlamaları gerekiyor. Bunu unutmamalıdır ki yarıştıkları insanlar sadece bu okuldaki değil tüm ülkedeki insanlar" dedi.

Genç gazeteci adaylarını nasıl bir gelecek bekliyor? Sorusuna Kızıtaş, iletişim alanında ilerleyecek olan öğrencileri bekleyen kadın öğrencilerin çalışmalarına bağlı olduğunu belirttik. Gaze-

teciler, Radyo ve Televizyon ve Halka İlişkileri bölümlü öğrencilerinin ise iyi bir eğitim gördükten sonra yüksek lisans düzeyinde eğitime başladıklarında hayatın gerçekleri ile karşılaşacağını ve çok iyi bir geleceğe sahip olabileceklerini belirtti.

HABER: Mert KALELİOĞLU
Tahir BUDAN

FOTOĞRAFLAR

“Halkı bilgilendirici olması, tarihe tanıklık etmesi itibariyle gazete ve gazetecilerin sorumluluğu büyüktür. Zira üstlendikleri görev; hâli, istikbâle, gelecek kuşaklara aktarma görevidir. Ancak basın tarihinin pratiğinde ‘basının bu ideal rolü’ zamanla erozyona uğrayacak; erozyonla birlikte gazetenin, gazetecinin başka bir veçhesi ortaya çıkacaktır. Bu veçhe; basının, ideal rolü, yani toplumu ihya ve ıslah edici rolü yanında ifsat edici veçhesidir.

Zaman içinde elde ettiği güçle basın; geleneklerle, toplumun değer yargılarıyla ve inanç esasları ile çatışır/çatışabilir. Bu çatışmada galip taraf basındır. Tahrip eder, toplumu sürükler, ahlâkî kuralların sınırlarını zorlar ve çoğu zaman bu sınırları aşar.

Basın, algı oluşturma gücüne ve yeteneğine sahiptir. Görsel medya, akan zaman içinde elde ettiği etki ile “akı kara; karayı ak” gösterebilir. Algı, her ne kadar zamanımızın bir kavramı gibi gözükse de aslında bu kavram, öteden beri insanlık tarihi kadar eskidir; çünkü algı, propagandanın özüdür. Günlük hayatta kanıksanan basının bu etkisi tarihte, bilhassa yakın tarihimizde de görülür: Basın, siyasî ve toplumsal gelişmelere; ekonomik süreçlere etki yapan önemli bir kurumdur. Osmanlı döneminde toplum hayatına devlet eliyle giriş yapan basın, 1860 yılından itibaren şahsi teşebbüs vasıtasıyla gelişmesini sürdürmüştür.”

Elinizdeki bu 3 ciltlik kitap, Merkezimiz, Elazığ Valiliği, Elazığ Belediyesi ve Fırat Üniversitesi iş birliğiyle 19-21 Ekim 2016 tarihinde Elazığ’da düzenlenen Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu’na aittir.

19. yüzyıl ortalarından 21.yüzyılın başlarına kadar basının etkileri, gelişimi, toplumsal hayata müspet ve menfi yönlerden katkısı gibi hususlar, bu uluslararası sempozyum ile tartışmaya açılmış ve elinizdeki bu kitapla tarihi boyunca basın, ulusal ve yerel olmak üzere, bütün yönleriyle ele alınmıştır.

